insan yayınları: 111
tarih dizisi: 1

ISBN 975-574-034-1

insan yayınları
klodfarer cad. kültür apt. 27/5
divanyolu-istanbul
tel: 516 08 28 – fax: 518 08 78

dizgi-iç düzen
birim

baskı-cilt
paşahan matbaası

kapak baskı
tayf ofset

kapak düzeni
murat çiftkaya

istanbul
mart, 1995

Camiü'd-Düvel

OSMANLI TARİHİ (1299-1481)

MÜNECCİMBAŞI
AHMED B. LÜTFULLAH

Metin, notlar ve çeviri
AHMED AĞIRAKÇA



insan yayınları

ŞEYH AHMED B.LÜTFULLAH el-MEVLEVÎ

1041 (1631-1632) yılında Selânik'te doğdu. İlme ve tahsile olan meyli ve büyük arzusu sebebiyle baba mesleğini bırakarak Selânik Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed Efendi'ye intisâb ederek Mevlevî oldu. Ahmed b. Lutfullah, tahsilinin ilk yıllarını burada geçirdi. Genellikle şeyh'inin yazdıklarını temize çeker, bilgisini arttırır ve Mevlevî Tarikatının âdâbını öğrenerek vaktini geçirirdi. 1653-1654 yıllarında şeyhinden müsâade alarak gerek zâhirî ve gerekse tasavvûfî ilimlerde daha fazla derinleşmek isteğiyle İstanbul'a geldi. Önceleri Galata Mevlevî Tekkesi Şeyhi Arzî Dede Efendi'nin yanında ve hizmetinde kaldı. Sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi olan ve o devrin en büyük Mutasavvıflarından kabul edilen Halil Dede Efendi'ye intisab etti ve tam on yıl, Şeyhî'ye göre ise, onbeş yıl onun hizmetinde bulundu.

Ahmed b. Lutfullah, Halil Dede'den Mesnevî, tefsir, hadîs, usûl ve meânî okudu. Ancak bu şeyhi'nin zâhid bir derviş olması, mantık ve felsefe dersleri almasına müsâade etmemesine rağmen o, bu ilimleri Dersi'âmm Sâlih Efendi'den okudu. Diğer taraftan tıb ve tabiî ilimleri devrin tabîblerinden ser etibba-i hâssa Sâlih Efendi'den, hey'et (astronomi), nücûm (astroloji) ve riyâziyât (matematik ve diğer hesap) ilimlerini de kendisinden önce Müneccimbaşı olan Mehmed Efendi'den öğrenip bir çok ilim dalında ilerledi. Ahmed b. Lutfullah, astronomi ve astroloji ilimlerini kendisinden okuduğu hocası ve Selefi Şekîbî Mehmed Efendi'nin 1078 (1667-1668) yılında vefatından sonra onun yerine Müneccimbaşı oldu. Müneccimbaşı, Avcı sultan IV. Mehmed'in Muharrem 1099 (Kasım 1687) tarihinde tahttan indirilip yerine II. Süleyman'ın geçmesi üzerine görevinden azledilerek Kâhire'ye sürgün edildi.

Ahmed Dede Efendi 1102 (1690-1691)'de Haccetmek gayesiyle Mısır'dan ayrılıp Mekke'ye gitti. Orada iki yıl Mekke mevlevîhânesi'nin şeyhlik makamında bulundu ve 1105 (1694) yılında Medine'ye gidip orada altı yıl müddet ile tefsir ve Hanefî fıkhından *Hidâye* derslerini okuttu.

Ayrıca onun bir ara Tâif'te bulunduğunu ve eserlerinden birkaçını orada telif ettiğini veya temize çektiğini görüyoruz.

Şeyh Ahmed Dede Efendi, 29 ramazan 1113 (27 Şubat 1702) tarihinde Hicrî hesapla yetmiş iki, Milâdî hesapla yetmiş yaşında iken Mekke'de vefat etti. Hz. Peygamber'in ilk zevcesi Hz. Hatice'nin Hacun'daki türbesinin ayak tarafındaki Mevlevî Mezarlığı'na defnedildi.

İçindekiler

Müneccimbaşı Şeyh Ahmed b. Lütfullah el-Mevlevî ve Camiü'd-Düvel 9
- Ailesi ve Çocukluğu 9
- Tahsili 9
- Memuriyet Hayatı 10
- Görevden Azli, Mısır ve Hicaz Seyahati 12
- Eserleri 14
- Eserin Yazılmasının Sebepleri 19
- Eserin Adı 19
- Camiü'd-Düvel'in Muhtevası 20
- Tarihçiliği 24
- Dil ve Üslûbu 29
- Kaynakları 31
- Şimdiye Kadar Camiü'd-Düvel'den Behsedenler ve Üzerinde Çalışanlar 41
- Çalışmada Takip Ettiğimiz Yol 47
- Osmanlı Devleti Tarihi 53

GİRİŞ 53
- Osmanlı Devletinin Fazilet ve Üstünlükleri 53
- Osmanlı Devleti'nin Ortaya Çıkışını ve Devamlılığını Müjdeleyen Haberler 54
- Kayıhanlı kabilesinin Türkistan'dan çıkıp Horasan ve İran'a gitmesi, Ertuğrul Gazi'nin Diyar-ı Rum'a gelmesi, nesebi ve vefatına kadar meydana gelen olaylar 58
  - a) Kayıhanlı Kabilesinin Türkistan'dan çıkışı 58
  - b) Ertuğrul Gazi'nin Nesebi, Rum Diyarına Gitmesi ve Orada Vefat Edinceye Kadarki Hali 60

BİRİNCİ BÖLÜM
- Osman Gazi Devri 67
  - Osman Gazi'nin Beylik'e Geçmesi ve Sebepleri 67
  - Ertuğrul Gazi'nin Ölümünden Osman Gazi'nin Saltanata Geçişine Kadarki Faaliyet ve Fetihleri 70
  - Osman Gazi'nin Beylik Devri 77
  - Aydos Kalesinin Fethi 81
  - Bursa'nın Muhasara Edilmesi ve Civarının Fethi 81
  - Bursa'nın Fethi ve Osman Gazi'nin Vefatı 84
  - Osman Gazi'nin Evladı, Kumandanları ve Devrinde Yaşayan İlim Adamları 86
- Orhan Gazi Devri 88
  - İznikmid'in Fethi 90

Osmanlı Devleti'nde İlk Ordu ve İlk Sikke	92
İznik'in Fethi	94
Gemlik'in Fethi	96
Karesi Eyâletinin Zaptı	96
Rumeli'nin Fethi	98
Orhan Gazi'nin Vefatı	102
Sultan Murad Gazi Hüdavendigar Devri	102
Karaman Seferi	103
Rumeli'ye Geçişi	104
Edirne'nin Fethi	106
Filibe'nin Fethi ve Sırp Sındığı Zaferi	107
Biga'nın Fethi	109
Rumeli'de Yeni Fetihler	110
Sırp Seferi	113
Yıldırım Bayezid'in Germiyan Oğlunun Kızı İle Evlenmesi	114
Yeni Fetihler ve Arnavud Seferi	115
Savcı Bey İsyanı	116
Sofya'nın Fethi	117
Sultan Murad'ın Karaman Seferi	118
Bulgar kralı Susmanos'un İsyanı	119
Kosova Savaşı	122
Sultan Murad Han'ın Şehadeti	123
Sultan Murad'ın Vezirleri ve Kumandanları	125
Sultan Yıldırım Bayezid Devri	127
Karaman Seferi ve Bazı Yeni Fetihler	129
Sultan'ın, Las Hâkimi Vılkıoğlu'nun Kız Kardeşi ile Evlenmesi ve Devlet Nizamının Bozulması	133
İstanbul'un İlk Muhasarası	136
Sultan Bayezid'in Tövbesi	136
İstanbul'un İkinci Muhasarası ve Anadolu Hisarının İnşası	137
Sultan Bayezid ve Timur Münasebetleri	139
Ankara Savaşı	141
Sultan Bâyezid'in vefatı	145
Timur'un Anadolu'yu Terk Etmesi	147
Fetret Devri	147
Çelebi Mehmed'in Emir Süleyman ile Olan Mücadelesi	153
Musa Çelebi'nin Rumeli'ye Geçişi	156
Sultan Bayezid'in Vezirleri	165
Sultan Bayezid'in Emir ve Kumandanları	165
İKİNCİ BÖLÜM	
Çelebi Sultan Mehmed Devri	167
Kara Devletşah Olayı	169
Kubadoğlu Olayı	170
İnaloğlu Olayı	170
Gözleroğlu Olayı	171
Köpekoğlu Olayı	171
Mezid Harami Olayı	171

Sultan Mehmed'in Timur'la Münasebeti	172
Sultan Mehmed'in Saltanata Kesin Geçişinden Sonra Meydana Gelen Olaylar	174
Sultanın Karaman'a Sefer Yapması	175
Eflak Seferi	176
Anadolu'da Yeni Fetihler	177
Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Olayı	179
Sultan Mehmed Çelebi'nin Vefatı	182
Sultan Mehmed'in Vezirleri	184
Sultan II. Murad Han Devri	184
Düzmece Mustafa Olayı	186
Şehzade Mustafa Çelebi'nin İsyanı	192
Firuz Bey'in Eflâk Seferi	195
Sultan'ın Bir Evliliği	196
Menteşe Beyliği, İzmir ve Las Diyarının Fethi	196
Karamanoğlu'nun Ölümü	198
Yörgüç Paşa'nın Amasya ve Tokat Civarındaki Fitneleri Ortadan Kaldırması	198
Koca Kayası Fethi	200
Ergene Köprüsünün İnşa Edilmesi	201
Germiyan Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne Katılması	202
Vılkıoğlu'nun İtaat Altına Alınması	202
Selanik'in Fethi	203
Bursa'da Veba Salgını ve Bazı Vefatlar	204
Arnavutluk ve Engürüs Seferleri	205
Karaman Seferi	206
Engürüs Seferi	208
Arnavutluk Valisi İskender'in İsyanı	209
Novaberde ve Semendire'nin Fethi	210
Mezid Bey ile Kula Şahin Paşa'nın Eflak Mağlubiyetleri	212
Karamanoğlu'nun İsyanı	214
Engürüs Kralının Bir Saldırısı	215
Sultan Murad'ın Tahttan Çekilmesi	218
Sultan Mehmed'in Babasını Ordunun Başına Daveti	219
Varna Meydan Muharebesi	220
Sultan Murad'ın İkinci Saltanatı	223
Germe'nin Fethi	226
Kosova Zaferi	227
Sultan Mehmed'in Evlenmesi	229
Sultan II. Murad'ın Vefatı	230
Sultan Murad'ın Vezirleri	231
Sultan Murad'ın Ümerâsı	233
Sultan II. Mehmed Devri	234
Karamanoğlu'nun İsyanı	235
İstanbul'un Feth	237
Civardaki Kalelerin Fethi ve Halil Paşa'ın İdamı	246
Bizans Toprağında Kılınan İlk Cuma Namazı	247
Vılkıoğlu'nun İsyanı	248
Belgrad Muhasarası	251
Sultan'ın Evlatlarını Sünnet Ettirmesi	253

Sultan Mehmed'in Mora Seferi 254
Mahmud Paşa'nın Las Diyarındaki Fetihleri 255
Semendire'nin Fethi 257
Cem Sultan'ın Doğumu 258
Yeni Fetihlerle İsfendiyaroğlu Beyliği'nin Osmanlı Ülkesine Katılması 258
Trabzon'un Fethi 260
Kızıl Ahmed Bey'in Uzun Hasan'a İlticası 262
Eflâk Seferi 263
Midilli'nin Fethi 265
Bosna-Hersek'in Fethi 266
Karaman Beyliği'nin Tamamen Osmanlı'ya İlhak Edilmesi
Mahmud Paşa'nın Mora'daki Fetihleri 269
Engürüs Kralının İzvornik'i Almaya Teşebbüsü ve Mağlubiyeti 270
Sultan Mehmed'in Arnavud Seferi 272
Sultan'ın Karaman Seferi 273
Eğriboz'un Fethi 275
Karaman Diyarında Son Tasfiyeler 276
Gedik Ahmed Paşa'nın Alâiye'yi Fethi 277
Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan İle Osmanlı Münasebetleri 278
Karaman Devletinin Tarihe Karışması 286
Sultan Mustafa'nın Vefatı 287
Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın Öldürülmesi 287
Kefe'nin Fethi 288
İmam ve Müezzinlere Maaş Bağlanması 290
Boğdan Seferi 290
Bir Hikâye 292
Sultan'ın Arnavudluk Seferi 292
Gedik Ahmed Paşa'nın İtalya Seferi 294
Limni ve Bozca Ada'nın Fethi 296
Mısır-Osmanlı Münasebetleri 297
Rodos Muhasarası 298
Fatih Sultan Mehmed Han'ın Vefatı 299
Sultan Mehmed Han'ın Vezir-i Azamları 300
Sultan Mehmed'in Diğer Vezirleri 301
BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR 303
ARAPÇA KISIM

Müneccimbaşı Şeyh Ahmed B. Lutfullah El-Mevlevî ve Câmiü'd-düvel

AİLESİ VE ÇOCUKLUĞU

XVII. Yüzyıl Osmanlı Türklerinin yetiştirdiği en önemli âlim, mutasavvıf ve müverrihlerinden biri olup, aslen Konya'nın Ereğli ilçesindendir. Babası Lutfullah, o dönemlerde bölgede meydana gelen asâyişsizlik yüzünden Selânik'e göç edip oraya yerleşmiş ve mesleği olan çulhalıkla hayatını kazanmıştı.

Ahmed, 1041 (1631-1632) yılında Selânik'te doğdu. Çocukluğunda bir ara babasının dükkânına devam edip çulhalık öğrenmeye çalıştı. Fakat o, ilme ve tahsile olan meyli ve büyük arzusu sebebiyle baba mesleğini bırakarak Selânik Mevlevîhânesi Şeyhi Mehmed[1] Efendi'ye intisâb ederek Mevlevî oldu.

TAHSİLİ

Ahmed b. Lutfullah, tahsilinin ilk yıllarını burada geçirdi. Genellikle şeyhinin yazdıklarını temize çeker, bilgisini artırır ve Mevlevî tarîkatının âdâbını öğrenerek vaktini geçirirdi. Daha sonra o dönemin Selânik Müftüsü

1- Sâlim, Tezkire, İstanbul 1315, s. 104; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviye*, İ.Ü.ktb., No:T. 89; s.13; Mehmed Sirâcüddin, *Mecmua-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*, İstanbul 1335, s. 82. Ancak Şeyhî, (*Vekâyiü'l-Fudalâ*, İ.Ü. ktb. no: T. 3216, II. vr. 189a), bu şeyhin adının Ahmed olduğunu kaydeder.

Abdullah Efendi'den ders alıp, fıkıh ve tefsire dair bazı eserleri ondan okudu. Ahmed b. Lutfullah 23-24 yaşlarındayken, 1653-1654 yıllarında şeyhinden müsaade alarak gerek zahirî ve gerekse tasavvufî ilimlerde daha fazla derinleşmek isteğiyle İstanbul'a geldi. O, burada önceleri Galata Mevlevî Tekkesi şeyhi Arzî Dede Efendi'nin yanında ve hizmetinde kaldı.

Bu arada, sonraları Şeyhü'l-İslâm olan Minkarîzâde Yahya Efendi'den, Mevlânâ İbrahim el-Kürdî[2]'den ve Ahmed Nahlî'den tefsir, hadis ve diğer İslâmî ilimleri okudu. Sonra Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhi olan ve o devrin en büyük mutasavvıflarından kabul edilen Halil Dede Efendi'ye intisab etti ve tam on yıl[3], Şeyhî[4]'ye göre ise onbeş yıl onun hizmetinde bulundu.

Ahmed b. Lutfullah, Halil Dede'den Mesnevî, tefsir, hadîs, usûl ve meânî okudu. Ancak bu şeyhinin zahid bir derviş olmasına mantık ve felsefe dersleri almasına müsaade etmemesine rağmen, o, bu ilimleri ders-i âmm Sâlih Efendi'den okudu. Diğer taraftan tıb ve tabii ilimleri devrin tabîblerinden ser etibba-i hassa Sâlih Efendi'den, hey'et (astronomi), nücûm (astroloji) ve riyâziyât (matematik ve diğer hesap) ilimlerini de kendisinden önce müneccimbaşı olan Mehmed Efendi'den öğrenip birçok ilim dalında ilerledi.

M E M U R İ Y E T   H A Y A T I

Ahmed b. Lutfullah, astronomi ve astroloji ilimlerini kendisinden okuduğu hocası ve selefi Şekîbî Mehmed Efendi'nin 1078 (1667-1668) yılında vefatından sonra onun yerine Müneccimbaşı oldu.[5] Bu göreve kendi zekâ ve üstün

2- Bu isim bazı araştırmalarda (M.T. Gökbilgin, Müneccimbaşı mad. İ.A; N., Atsız *"Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi, Hayatı ve Eserleri"*, İstanbul 1940, s. 11 ve onlardan naklen Müneccimbaşı Tarihi, (Trc. İ. Erünsal, İstanbul 1975) "İbrahim Geredî" şeklinde kaydedilir. Ancak Şeyhî (a.g.e.., vr. 189a); Mehmed Sirâcüddin (*a.g.e.*, s. 82) ve Sa'deddin Nüzhet (*Türk Şairleri*, İstanbul 1936, s. 303), tarafından "el-Kürdî" olarak okunmuştur. Zaten "Geredî" nisbeti yanlıştır. Gerede'li nisbetinin "Geredevî" şeklinde olması gerekir.

3- Bk. Sâlim, *Tezkire*, s. 110-111.

4- Şeyhî, a.g.e., aynı yer; M. Süreyya, *Sicilli Osmânî*, İstanbul 1308, I, 232. Ancak, Ahmed b. Lutfullah 1065 (1654-1655)'te İstanbul'a geldiğine ve Ramazan 1075 (Nisan 1665)'te Saray'a intisab edip Müneccimbaşı olarak görüldüğüne göre, 10 yıl Galata ve Kasımpaşa Mevlevîhânelerinde hizmet gördüğü anlaşılır. Buna göre Sâlim'in verdiği malumat daha doğru olmalıdır. Ayrıca bk. M.T., Gökbilgin, "Müneccimbaşı" mad. İA.

5- Bk. Şeyhî, a.g.e., aynı yer; Mehmed Sirâcüddin, a.g.e., s. 83; Sa'deddin Nüzhet, a.g.e., I, 303; M. Süreyya, *Sicilli Osmânî*, I, 232; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1977, III, 2. kısım[2], 548; N.Atsız, a.g.e., ve aynı müellif'in aynı adı taşıyan makalesi, *Konya Halkevi Mecmuası*, Konya 1949, sayı: 34, s. 1945. Ancak T. Gökbilgin, (Müneccimbaşı mad. İA), Sâkıb Mustafa Dede'nin *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye* (II, 169)'sine Esrâr Dede'nin *Tezkirey-i Şuarây-ı Mevleviye* (Ü. ktb., T., No:89, s. 13 vd)'sine ve *Râşid Tarihi* (I, 96)'ne dayanarak, Ahmed Dede'nin 1075 Ramazan ayında bizzat Sultan IV. Mehmed'in kendi eliyle ihsanına nâil olduğunu ve buna göre 1075 tarihinde müneccimbaşılığa getirildiğini ispata çalışmıştır.

meziyetleriyle etrafının dikkatini çekerek gelmişti. Onun birçok üstünlüklerini gören Harem-i Hümâyûn müsâhiblerinin ondan Padişah'a bahsetmeleri, Müsâhib Mustafa Paşa'nın da yüksek vasıf ve meziyetlerini görerek devrin Şeyhü'l-İslâmı'na anlatması, hocası Minkârîzâde Yahya Efendi'nin, onun müneccimbaşılık görevini lâyıkıyla yerine getirebileceğine dair Sultan'a telhîs göndermesi üzerine kendisine bu vazifenin verildiği kaydedilmektedir.

1078 Şevvâl (1668 Nisan) tarihinde Sultan IV. Mehmed (Avcı), Ahmed Dede Efendi'yi huzuruna çağırıp onu imtihan etmek için Enderûn ağalarından birinin eline bir billur parçası saklatıp bulmasını söyledi. Ahmed Dede Efendi, ilminin gerektirdiği şekilde hesaplarını yaparak saklanan maddenin ne olduğunu bulunca, Sultan onu çok takdir etti. Onun elindeki kâğıdı alarak sakladığı parçayı nasıl bulduğunu anlamak isteyen Sultan, kağıdın arkasında Ahmed Dede'nin bazı borçlarının yazılı olduğunu gördü ve borçlarını karşılayacak parayı ihsan etti.[6]

Sultan Mehmed, ava çıktığı zaman çoğu kez avın çok mu az mı olacağını ondan sorardı ve her defasında dediği çıktığından Sultan'ın nezdindeki itibârı çok artmıştı. Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi 1086 yılı Rebîülevvel ve Rebîülâhir (1675 Haziran-Temmuz) aylarında yapılan Şehzâde Mustafa'nın sünnet düğünü ile ikinci vezir Müsâhib Mustafa Paşa'nın, Padişah'ın kızı Hatice Sultan'la evlenme törenlerine ve Edirne'deki şenliklere katıldı, devlet büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Kırk gün süren düğün sırasında verilen ziyâfetlerde ulema ve meşâyih sofralarına katıldı. Harem-i Hümâyûn müsâhiblerinden bazıları Padişah IV. Mehmed'in yanında, müneccimbaşıyı övdüklerinden Sultan onu huzura kabul etti. O sırada müsâhib ve damad Mustafa Paşa da Sultan'ın huzurunda bulunuyordu. Padişâh, Müneccimbaşı'yı imtihan etmesini Mustafa Paşa'ya emretti. Paşa, avucunda bir öd ağacı parçasını saklayarak elindekinin ne olduğunu bulmasını istedi. Müneccimbaşı, remil ilmi ile bulmaya çalışırken Paşa'nın Mühürdarı Abdullah Ağa hafif sesle,

"Micmer-i Cûd-u sehâdan bir bütün dûd isteriz,
Gerçe kim Sû-i edebtir bir yakım ûd isteriz."

beyitini okuyarak Müneccimbaşı'nın yanından geçti. Ahmed Dede Efendi de remilini döküp problemi çözdükten sonra Paşa'ya şu cevabı verdi:

"Sorduğunuz şey bir bitki cinsinden olup koyu bir rengi ve güzel bir kokusu olan değerli bir ağaç parçasıdır ki büyüklerce makbuldür. Dumanının kokusu anber gibidir, cevheri de öd'dür."[7]

6- Râşid Efendi, *Târih-i Râşid*, İstanbul 1282, I, 144.

7- Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye*, II, 169; Sâlim, *Tezkire*, s. 106.

Bu cevab üzerine ustalığı gayet beğenilip Padişah'ın Müsâhibi oldu, kendisine Biga ve Kemer-Edremid (bugünkü Burhaniye) kazaları arpalık olarak verildi, derecesi de Kudüs Pâyesi oldu. İtibârı IV. Mehmed'in devrinin sonuna kadar sürdü. Onun tezkireleri derhal kabul olunurdu.[8] Bir defa, 21 Receb 1093 (26 Temmuz 1682) tarihinde kuşluk hil'ati olarak 20 esvâb istemiş, tezkiresi derhal kabul edilmişti.[9] Ahmed Dede, Müneccimbaşılık görevine rağmen Mevlevî kıyafetini hiç değiştirmedi. Nüktedân ve zarîf bir kişi olduğu için latîfeden hoşlanan IV. Mehmed'in özel sohbetlerinde bulunurdu. Bir gün Sultan'ın kendisine,

"Ahmed Dede! Şeyhiniz merhumun hiç kerametini gördün mü, anlat da dinleyelim" demesi üzerine Ahmed Dede Efendi:

"Şevketli Efendim! Şeyhime bu kerâmet yetişmez mi ki, benim gibi hakir bir dervişi Devletlü Efendim gibi yüce bir Padîşah'ın meclis-i şerîfine nail edib yüksek huzurunuza eriştirdi" diye cevap verince sultanın hoşuna gitmiş ve Pâdîşâh'dan ihsanlar almıştı.[10]

IV. Mehmed'in latîfeden hoşlandığını bilen Müneccimbaşı, Ubeyd-i Zakânî'nin Farsça "*Latâif-nâme*"sini Türkçeye tercüme ederek Sultan'a takdim etti. O, aynı zamanda hoş sohbet, zarif ve değerli olan bazı Mevlevi şeyhlerini Sultan'a tanıtırdı. Galata Mevlevî Şeyhi Âdem Dede'nin müridlerinden hoş sohbet ve aynı zamanda değerli bir ressam olan Fennî Mehmed Dede'yi Sultan'ın himayesine aldırdı.[11]

GÖREVDEN AZLİ, MISIR VE HİCÂZ SEYAHATİ

Müneccimbaşı, Avcı Sultan IV. Mehmed'in Muharrem 1099 (Kasım 1687) tarihinde tahttan indirilip yerine II. Süleyman'ın geçmesi üzerine görevinden azledilerek Kahire'ye sürgün edildi.[12] Yerine Arabzâde Mehmed Efendi müneccimbaşı oldu. Onun arpalıklarından "Kemer" yeni Müneccimbaşı'ya, Biga da Arif Abdullah Efendi'ye verildi. Sâlim ve Esrâr Dede[13] Onun kendi isteğiyle hacca gitmek için Mısır'a hicret ettiğini ve bu gidişinin sürgün olmadığını kaydederler.

8- T. Gökbilgin, a.g. mad. *İA.*; N. Atsız, *a.g.e.*, s. III.

9- Başbakanlık Arşivi, Ali Emîri Tasnifi, IV. Mehmed, no: 3014'den naklen T. Gökbilgin, Müneccimbaşı, mad. *İA.*.

10- Sâlim, *Tezkire*, s. 109-110; Mehmed Sirâcüddin, a.g.e., s. 84.

11- Uzunçarşılı, III, 2. kısım,[2] 569, not: 3.

12- Şeyhî, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, vr. 189ª.

13- Sâlim, *Tezkire*, s. 112; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ*, s. 13.

Ahmed Dede Efendi, böylelikle yirmi iki yıl müneccimbaşılık, onsekiz yıl da müsâhiplik görevinde bulundu.[14] Kahire seyahatini o sırada silâhdarlık'tan vezâret rütbesiyle Mısır'a terfi ettirilen ve kendisinin de manevî oğlu olan[15] Moralı Hasan Paşa ile birlikte yapmış[16] ve Hasan Paşa'nın beylerbeyliği müddetince Kahire'de kalmış idi. Orada uzun müddet kalması onun sürgün değil de, hacca gitmek için Mısır'da kendi isteğiyle göç ettiği iddiasının çürüklüğünü gösterir. Ancak Kahire'de hayatını nasıl geçirdiğini ve orada kaldığı iki yıldan fazla müddet içinde ne yaptığını bilemiyoruz. Bu husustaki bilgi yetersizliği de onun Mısır'da sürgün hayatı sürüp sürmediğini karanlık bir nokta olarak bırakmaktadır.

Ahmed Dede Efendi 1102 (1690-1691)'de haccetmek gayesiyle Mısır'dan ayrılıp Mekke'ye gitti. Orada iki yıl Mekke Mevlevîhanesi'nin şeyhlik makamını işgal etti ve 1105 (1694) yılında Medine'ye gidip orada altı yıl müddet ile tefsir ve Hanefi fıkhından *hidâye* derslerini okuttu. 1112 (1700)'de tekrar Mekke'ye geri dönüp aynı Mevlevî tekkesinin şeyhi oldu. Bu sırada Bâb-ı Âlî tarafından tekrar İstanbul'a davet edildiyse de yaşlılığını ve yolculuğun zahmetine dayanamayacağını ileri sürerek bu daveti kabul etmedi.[17] Ayrıca onun bir ara Tâif'te bulunduğunu ve eserlerinden birkaçını orada telif ettiğini veya temize çektiğini görüyoruz.[18]

Ahmed Dede Efendi, nihâyet 29 Ramazan 1113 (27 Şubat 1702) tarihinde Hicrî hesapla yetmişiki, Milâdî hesapla yetmiş kusûr yaşında iken Mekke'de vefat etti.[19] Hz. Peygamber'in ilk zevcesi Hz. Hadice'nin Hacun'daki türbesinin ayak tarafındaki Mevlevî Mezarlığı'na defnedildi.

Müneccimbaşı, memuriyet hayatında iken Vânî (Vanlı) Mehmed Efendi ile mücadeleleri olmuştu. Vanlı Mehmed Efendi Vâiz, Padişah'ın imamı ve

14- Sâlim,*Tezkire*, s. 111; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ*, s.14. Ancak Mehmed Siracüddin (*a.g.e.*, s. 83) 1081 (1680) yılında; Şeyhî (*a.g.e.*, aynı yer) de onun 1086 (1675) yılında "Müsâhib-i Şehriyâr-ı âlî cenâb" olduğunu kaydederler. O, 1099 yılında azledildiğine göre on üç yıl müsâhiblikte bulunmuş olması gerekir. Aynı şekilde M. Süreyya (*Sicilli Osmânî*, I, 232) onun 1086 yılında müsâhib olduğu kaydeder.

15- Sâkib Mustafa Dede, *Sefine-i Nefîse-i Mevleviyye*, II, 173.

16- Râşid, *Târih*, II, 16; Sa'deddin Nüzhet, *a.g.e*, I, 303.

17- Sâkıb Mustafa Dede, a.g.e., s. 168.

18- Millet Ktb. Feyzullah Efendi Kitapları No: 1860'da kayıtlı olan ve kendi el yazısı ile yazdığı "*Gâyetü'l-Beyân fi Dekâiki İlmi'l-Beyân*" (vr.1ª-104ᵇ); *Risâle fi Tahkîki'l-Kinâye* (vr. 105ª-110ᵇ) ve *Risâle fi Tahkiki'l-Masdar* (vr.111ª-ᵇ) adlı risâlelerinde Taif'de bulunduğu sırada bunları kaleme aldığını son varaklarının ferağ kaydından anlıyoruz, bk. "Eserleri" kısmı.

19- Şeyhî, a.g.e., vr. 190ª.; Ayrıca bk. Müneccimbaşı'nın *"Vesîletü'l-Vusûl"* adlı eserinin başına kitabın müstensihi Osman İbn Mustafa'nın 1165 H. tarihinde ilave ettiği bir sahifelik mukaddimesi, Bayezid Umumi Kt. no: 8024/2, vr. 138ª.

şehzâdelerin hocası idi. Müneccimbaşı, Hıristiyanlara ve mutasavvıflara karşı şiddetle çıkan bu zat ile durmadan uğraşmıştı.[20]

Ahmed Dede Efendi'nin "Mustafa" adında bir oğlu olup 13 Zilka'de 1134 (10 Eylül 1722) Perşembe gecesi vefat etmiş ve Edirnekapı dışında defnedilmişti. Bunun da Lutfullah Çelebi adında bir oğlu olup babasının İmroz adasındaki arpalığı kendisine intikal etmişti.[21]

Müneccimbaşı Ahmed Dede, âlim olduğu kadar da zarîf, nükteci ve iyi yürekli bir kişiliğe sahipti. Her mecliste güzel sözler ve nükteler söyler, bir mecliste söylediğini bir daha tekrar etmezdi.

O, bir gün aynaya bakıp kendi zayıflık ve halsizliğini görünce, ağlamış ve ondan sonra yoksullara çok para vermeye başlamıştı. Sebebi sorulduğunda şöyle demişti:

"Ücretle çalışan bir işçi olsaydım kimse beni bir lokmaya karşılık çalıştırmazdı. Böyle iken Allah beni Haremeyne hizmetkâr ve cihan padişâhı'na müneccimbaşı yaptı. İşte buna şükredip ağlamaktayım."

ESERLERİ

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi onyedinci yüzyıl Osmanlı tarihinde muhtelif ilimlerde ihtisâsı olan ve değişik sahalarda eser veren değerli bir âlimdir. O İslam ilimleri alanında verdiği eserleri yanında tıb, astronomi, astroloji ve musikî alanlarında telifler yapmış bir ilim adamı olduğu gibi, üç dilde de (Arapça, Farsça ve Türkçe) şiirler yazmış bir şâirdir. Bütün bunlara rağmen meydana getirdiği dev eseri "جامع الدول" "Câmiü'd-Düvel" adıyla yazdığı Arapça umumî tarihi diğer eserlerini gölgelemiş ve onu bir tarihçi olarak tanıtmıştır.

Dil ve Edebiyata Dair Eserleri

1- Gâyetü'l-Beyân fi dekaiki ilmi'l-Beyân[22]

Mevlânâ İsâmeddin'in Farsça olan "*İsti'âre*" risâlesinin Arapça tercümesi ve şerhidir.[23] Ahmed Dede, bu risâlesinin sonunda bunu 1100 (1689) yılı sonlarında Kahire'de tercüme ettiğini, sonra 22 Rebiulevvel 1108 (19 Ekim 1696) tarihinde Medine'de buna bir şerh yazdığını ve nihayet Taif'te bulunduğu

20- Atsız, N., a.g.e., s. 111.

21- *Vekâyiü'l-Fudalâ Zeyli*, İ.Ü. Ktb., T., no: 1535 vr. 56^{a}-57^{b}.

22- Bursalı M. Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1308, III, 143.

23- Müneccimbaşı Ahmed İbn Lutfullah, *Gayetü'l-Beyân fi Dekaiki İlmi'l-Beyân*, Feyzullah Efendi ktb., No: 1860/1, vr. 27

sırada 8 Safer 1112 (15 Ağustos 1700)'de hepsini bir araya toplayarak eser haline getirdiğini anlatmaktadır.[24]

Kendi hattı ile yazılmış olan bir nüshası Millet Kütüphânesi Feyzullah Efendi kitapları arasında No: 1860/1'de kayıtlı bulunmaktadır. Eser, 104 varaktan ibaret olup bir arada olan üç risâlesinin 1^{b}-104^{b} varakları arasında yer alır.

Bu eserin ayrıca Laleli ktb. (no: 3034/1), Süleymaniye ktb. Giresun kısmı (no: 139/3), Bayezid Umumi ktb. (no: 6025) ve Şehid Ali Paşa[25] ktb. (no: 2287)'lerinde kayıtlı ayrı nüshaları vardır.

2- "Risâle fi'l-Kinâye ve't-Ta'rîz" veya *"Risâle fi tahkiki'l-Kinâye"*

Kinâye hakkında muhtelif görüş ve kanaatleri serdederek, kinâyenin kullanımı, özellikleri, Kur'an-ı Kerim'de kullanılmasına dair örneklerle izâhat veren Arapça bir risâledir. Tâif'de telif edilmiştir. Müellifin kendi hattıyla yukarıda zikrettiğimiz "Gâyetü'l-Beyân"ın devamında 105^{a}-110^{b} varakları arasında bulunmaktadır.

Aynı risâlenin yukarıda olduğu gibi, Laleli Kütüphanesi (3034/2) ve Bayezid Umumî Ktb. (no: 6025)'lerinde diğer nüshaları mevcuttur.

3- Risâle fi tahkiki'l-Masdar

Feyzullah Efendi kitapları arasında mevcut olup yukarıda zikredilen iki risâlenin sonunda 1 varaktan ibaret kısa bir risâledir. Vefatından kısa bir müddet evvel 8 Rebiülevvel 1113 (13 Ağustos 1701)'de Tâif'de telif edilmiştir.

Bu eserinin de aynı şekilde yukarıda kaydedilen iki eserinin sonunda ekli nüshaları da mevcuttur.

4- Risâle fi Beyâni'l-Mecaz tercümesi

Mevlânâ İsâmeddin İbrahim b. Muhammed (-951)'in *Risâle fi Beyani'l-Mecâz* adlı Farsça eserinin Arapça tercümesidir. Süleymaniye Ktb., Hacı Mahmud Efendi kitaplığı 5766/2 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

5- Şerhu Mukaddimeti mecmû'ati'l-Ulûm li't-Teftâzânî

Allâme Sa'deddin Teftâzânî'nin *Mecmû'atü'l-'Ulûm* adlı risâlesinin

24- Müneccimbaşı, *Gâyetü'l-Beyân*, vr. 104^{a}.

25- *Ta'bîru'r-Risâleti'l-Fârisiyyeti'l-İsâmiyye fi'l-İsti'âre* , vr.81^{a}. T. Gökbilgin (Müneccimbaşı mad. İA), bu risâlenin *Gayetü'l-Beyân*'ın Türkçe tercümesi olduğunu kaydedilir. Ancak bu tercümesi değil, aynı eserin bir başka nüshasıdır.

Arapça şerhi'dir. İlimlerin taksim ve tasnîfini anlatır. Bu eserin, Müneccimbaşı'nın kendi elyazısı ile Feyzullah Efendi Kütüphanesinde (no: 2151/1) bir nüshası vardır.

6- *Hâşiye alâ hâşiyeti'l-Lârî alâ şerhi Hidâyeti'l-Hikme li'l-Hüseyn el-Meybûrî*

Bu risâlenin Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin kendi el yazısı ile bir nüshası Feyzullah Efendi Kütüphanesinde (no: 2154/2) bulunmaktadır.

7- *Latâifnâme*

Ubeyd-i Zakânî'nin *"Dilguşâ"* adlı Farsça risâlesinin Türkçe tercümesidir. Latîfelerle dolu bir eseridir.[26]

8- *Divân*

Üç dilde şiir yazmış ve şiirlerinde "Aşık" mahlasını kullanmıştı.[27] Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin şiirlerini Sa'deddin Nüzhet toplamış ve yayınlamıştır.[28]

Mantık ve Ahlâk'a Dair Eserleri

9- *Vesîletü'l-Vusûl ile Ma'rifeti'l-Hamli ve'l-Mahmûl*

Müneccimbaşı'nın yine Taif'te te'lif ettiği bir eseri olup 26 Rebiülâhir 1112 (10 Ekim 1700) tarihinde tamamladığı mantık ilmine dair Arapça bir risâlesidir.[29] 1172 (1758-1759) tarihli istinsah kaydı olan bir nüshası Laleli Kütüphanesinde (no: 2647/2) bulunmaktadır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı kısmında (no: 1861/2) ve Bâyezid Umumî Ktb. (no: 8024)'sinde kayıtlı nüshaları da mevcuttur.

10- *Tertib-i Akyise-i İbâre-i İsâgûcî:*

Mantıka dair bir eserdir. Bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı kısmı, no: 1861/1'de mevcuttur.

26- *Osmanlı Müellifleri*, III, 143; M. Siracüddin, 85.
27- Sâlim, Tezkire, s. 112; M. Sirâcüddin, s. 85; Esrâr Dede, s. 15; Sa'deddin Nüzhet, a.g.e., I, 30.
28- Sa'deddin Nüzhet, aynı yer.
29- *Osmanlı Müellifleri*, III, 143; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetu'l-Ârifin fi Esmâi'l-Müellifin ve Asâri'l-Musannifin*, nşr. Kilisli R. Bilge-İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, İstanbul 1951, I, 167. *Osmanlı Müellifleri*, aynı yer; Mehmed Siracüddin, s. 85; Brockelmann, *GAL*, II, 637.

11- *Feyzü'l-Haram fi Âdâbi'l-Mutâlaa*

Osmanlı müellifleri arasında bu konuda kendisinden evvel eser veren olmamıştır.[30] Okuma âdâbından bahseden Arapça bir risâledir. Baş tarafında tahsili kolaylaştırmak ve öğrencileri kemâle ulaştırmak, onlara tartışma ve anlatım tarzlarını öğretmek için telif ettiğine dair bir açıklama vardır. Bu risâlenin üç nüshası mevcut olup Esad Efendi ktb. (no: 3544), Laleli ktb. (no: 3034/4) ve Süleymaniye ktb. Hafız Efendi kısmı (no:1350/1)'nda kayıtlı bulunmaktadırlar.

12- *Şerhu Kitâbi'l-Ahlâk*

Allâme Kâdı Adûd'un ahlâk'a dair Arapça eserinin şerhidir.[31]

Tefsir'e ve Diğer İlimlere ait Eserleri

13- *Hâşiyatü't-Tefsiri'l-Beydavî*

Kadı Beydâvî'nin tefsirine hâşiye yapan Sadreddin-zâde'nin tefsirinin bir zeylidir.[32]

14- *Lisânü'l-Ğayb ve'l-İlhâm*

Medine'de bulunduğu yıllarda Harem-i Nebevî'de okuttuğu tefsir derslerini ihtivâ eden bir eseri olup Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (III, 143)'nde, Edirne'de Sultan Selim Kütüphanesinde bir nüshasının mevcud olduğunu kaydeder.

15- *Ta'likât 'alâ Oklîdîs*[33]

Hendese ilmine dair bir risâlesidir. Buna ait geniş bir bilgi edinemediğimiz gibi herhangi bir nüshasına da rastlayamadık.

16- *Tuhfetu'l-Mü'minîn*[34]

Tıbba dair bir eseridir.

17- *Risâle-i Musikiyye*

Edvâr ve Mûsikî ilmine dair bir risâledir.[35]

30- *Osmanlı Müellifleri*, III, 143; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifîn*, I, 167.
31- Şeyhî, aynı yer; Mehmed Siracüddin, aynı yer.
32- Şeyhî, a.g.e., vr. 190a; Mehmed Sirâcüddin, a.g.e., s. 85; *Osmanlı Müellifleri*, III, 143; Brockelmann, *GAL*, II, 637.
33- *Osmanlı Müellifleri*, III, 143; M. Sirâcüddin, *a.g.e.*, s. 85.
34- M. Sirâcüddin, s. 85; Esrâr Dede, s. 14
35- *Osmanlı Müellifleri*, aynı yer, M. Sirâcüddin, aynı yer.

18- Ahkâm-ı Sultânî

Müneccimbaşı'nın kendi asıl mesleğiyle ilgili bir eseridir. Güneş, ay ve yıldızların çeşitli mevsimlerindeki hallerine istinâden Sultan'ın, Sadrazam'ın ve diğer devlet adamlarının yapması uygun olan şeyleri tavsiye ediyor ve ilm-i nücûm ile ilgili bazı bilgiler veriyor. Bu eseri de Süleymaniye ktb. no: 1027/8'de kayıtlı bulunmaktadır.

19- Câmiü'd-Düvel

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, güçlü Osmanlı âlimlerinden biri olduğu gibi yazdığı dev tarih eseri ile de haklı olarak büyük tarihçiler arasında yer almıştır. Bugüne kadar devam eden ve eserinin neşri tamamlandıkça daha da artan şöhreti, ne müneccimbaşılığından, ne de diğer eserlerinden dolayı değildir. Onun asıl şöhretini sağlayan tek husus, tarihe dair eseri "*Câmiü'd-Düvel*"dir.

"*Müneccimbaşı Tarihi*" diye de adlandırılan bu eserin, müellifin kendi el yazısı ile olan iki cild halindeki müellif nüshasında adı "*Câmiü'd-Düvel*" diye yazılıdır. Bu nüsha, Nuruosmaniye Kütübhanesi'nde 3171-3172 numaralarda kayıtlıdır.

Yaptığımız çalışma sırasında müşahede ettiğimiz kadarıyla Topkapı Sarayı Kütübhanesi III. Ahmed kitapları arasında 2954/1-2 numarada kayıtlı bulunan nüsha, –II. cildin sonundaki kayıttan da anlaşıldığı gibi, (vr. 647a)– Nuruosmaniye Nüshası'ndan istinsah edilmiştir.

Bunlardan başka Süleymaniye Kütübhanesi Esat Efendi kısmında üç cilt halinde 2101, 2102, 2103 numaralarda kayıtlı olan nüsha; Bayezıt Umumi Kütüphanesi'nde 5019-5020 numaralarda kayıtlı iki cilt halinde olan nüsha; Kayseri Râşit Efendi Kütüphanesi 913 numarada kayıtlı ve iki cilt olan nüsha ve Edirne Selimiye Halk Kütüphanesi 1495-1498 numaralarda kayıtlı ve dört cild halinde olan nüshaları mevcuttur.

Müneccimbaşı'nın eseri hakkında araştırma yapanlardan Brockelmann, Franz Babinger, Z. Velidi Togan, T. Gökbilgin, ve N. Atsız,[36] *Câmiü'd-Düvel*'in Hamidiye Kütüphanesi 915 numarada kayıtlı bir nüshasının olduğunu kaydederler. Halbuki adı geçen kütüphane ve numaradaki nüsha, Arapça *Camiü'd-Düvel*'in nüshası olmayıp, birçok kütüphanede bulunan Türkçe tercümesinin bir el yazmasıdır.

36- Brockelmann, GAL, II,637; F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. C. Üçok, Ankara 1982, s. 259; Z.V., Togan, *Tarihte Usûl*, İstanbul 1981, 3. baskı, s. 210; T. Gökbilgin, Müneccimbaşı mad. İA.,; N. Atsız, *Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1940, s. 111.

Yine gerek T. Gökbilgin gerekse N. Atsız, Franz Babinger (GOR, s. 234-235)'e dayanarak Kahire Kraliyet Kütüphanesi'nde bir nüshasının olduğundan bahsederler. Ancak yaptığımız birçok yazışmaya rağmen böyle bir nüshanın olduğu hususunda müsbet bir netice alamadık.

E S E R İ N Y A Z I L M A S I N I N S E B E B İ

Müneccimbaşı, tarih ilmine çok önem verdiğinden tarihî kaynakları çok fazla okurdu. Bu eserdeki faydaları tarihte meydana gelen olayları, ders alınabilecek vakaları, tarihin önemli ve insanlara kazandırdığı faydaları Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sohbetlerinde anlatırdı. Bu sohbetlerin birinde Kara Mustafa Paşa, Müneccimbaşı'ya bir tarih yazmasını emretti. Ahmed Dede Efendi de bu emre itaatle Câmiü'd-Düvel'i yazmaya başladı.[37]

E S E R İ N A D I

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin bu umumî tarihe hangi adı koyduğunu kesin olarak söylemek ilk anda mümkün değil gibi görünüyor. Ancak "*Camiü'd-Düvel*" veya "*Sahâifü'l-ahbâr fî vakayi'i'l-A'sâr*" adlari ile şöhret bulduğu bilinmektedir. Müellif nüshası olan Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki nüshanın birinci cildinin ikinci varağında sanki eserin ilk adı silinip yerine (Onu Câmiü'd-Düvel diye adlandırdım) ibaresi yazılarak değiştirilmiştir. Yalnız bu yazı, müellifin mutad hattından daha düzgün, fakat onun hattına çok benzeyen bir yazıdır. Hatta müellifin yazısıdır diyebiliriz. Bu işlemin bir başkası tarafından yapıldığına pek ihtimal vermiyoruz.

Tayyip Gökbilgin (Müneccimbaşı mad. *İA*) ise eserin birinci cild ilk varağında sanki eserin ilk adı silinip yerine ince bir kağıt üzerine "جامع الدول" yazılarak bir başkası tarafından yapıştırıldığını söyler. Adı geçen nüshanın mezkur varağında böyle ince bir kağıdın yapıştırıldığı görülmemektedir, fakat eserin adı iyice belli olsun diye bir astar boya veya koyu bir mürekkeb çekildikten sonra üzerine daha düzgün bir şekilde "وسميتها بجامع الدول." diye eserin adı yazılmıştır denebilir. Zira sözkonusu sahifeye alttan ışığa doğru tutularak bakıldığında ibareden başka bir ibareye rastlayamıyoruz. Ayrıca Müellif nüshasında bulunan " جامع الدول" ibaresi "صحائف الاخبار فى وقايع الاعصار"

37- Nuruosmaniye nüshası, I. Mukaddime, II[a]; Esad Efendi nüshası, 2101, vr. 2[a]; Bayezit nüshası, no: 5019, vr., 2[a].

ibaresinin yerine sonradan yazılmış olsaydı en azından bir yer fazlalığı göze çarpacaktı. Zira "صحائف الاخبار فى وقايع الاعصار" ibaresi "جامع الدول" ibaresinden çok daha uzundur. Şayet silinip yerine yazılmış olsaydı ortada yazılacak, sağ ve solunda boşluk bırakılacaktı. Bu işlem olmadığına göre Müneccimbaşı eserine "جامع الدول" adını vermiş fakat sonradan ve müellifin vefatından dört yıl sonra istinsah edilmiş bulunan T nüshasının müstensihi tarafından bu isim uydurulmuştur demek mümkündür.

Müellifin vefatından dört küsur yıl sonra 1 Cemaziyelâhir 1117 (20 Eylül 1705) tarihinde istinsah edilen ve bu duruma göre en eski nüsha olan Topkapı nüshasının *"Sahâifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'il-A'sâr"* adını taşıdığını görüyoruz.[38] Diğer nüshalar, yani Esad Efendi, Bayezid Umumi, Râşid Efendi ve Selimiye Halk Kütüphanesi nüshalarının ise *"Câmiü'd-Düvel"* adını taşıdıkları görülür. Eserin nüshalarından Topkapı Sarayı nüshası hariç, hepsine *"Câmiü'd-Düvel"* adının verilmesinden dolayı umumiyetle bu eserin Arapça aslı *"Câmiü'd-Düvel"*, Osmanlıca tercümesi de *"Sahaifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'il-A'sâr"* olarak şöhret bulmuştur.[39]

Netice olarak eser veya müellif hakkında telifatta bulunanlar,[40] genellikle *"Camiü'd-Düvel"* adını kullanmışlardır. Böylelikle eser, bu isimle tanınmıştır. Biz de bu ismi kullandık

CÂMİÜ'D-DÜVEL'İN MUHTEVASI

Câmi'üd-Düvel: Câmiü'd-Düvel gerçek anlamıyla bir dünya ve İslâm tarihidir denebilir. Eser yaratılıştan başlamak üzere H. 1083 (M. 1673) tarihine kadarki olayları ihtiva eder.

Eserinde mukaddimesinde "zaman" kavramının gerçeğine tarih sözcüğünün lügat ve ıstılâhî mânâlarına, tarih ilminin tarifine, konusuna, gayelerine, tarihçinin özelliklerine, tarihçide bulunması ve tarihçinin bilmesi gereken hususlara önemle işaret eder. Bu konuda verdiği bilgiler[41] gerçekten istifadeye şayandır. Burada *Tabakâtü'ş-Şafiiyye* müellifi Taceddin es-Sübkî'nin, tarihçinin kullanılan lafızları gerçek anlamlarıyla bilmesi gerektiğini, bu kelimelerin hangi anlamlara delalet ettiklerini, tarihî olayların anlamını açık bir şekilde kavraması gerektiği hususunda bilgiler veren Müneccimbaşı Ahmed Dede, bu hususta es-Subkî'nin verdiği bilgi ve telakkileri kendisinin de kabul ettiğini ve bunlara uyulması lazım geldiğini açıklar.

38- (T) Nüshası, I, vr. 2^b.

39- Hatta bugün bu durum aynen bazı ilim adamlarınca da kullanılmıştır, bk. Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927, s. XII.

40- Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Meknûn fî Zeyl alâ Keşfi'z-zunûn*, nşr. Ş. Yaltkaya-K.R. Bilge İstanbul 1945, I, s. 353; aynı müellif, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 167; Sâlim, *Tezkire*, s. 112; Mehmed Sirâcüddin, *a.g.e.*, s. 85; Esrâr Dede, a.g.e., s.15; Bursalı M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 143; Halil Edhem, *Düvel-i İslâmiyye*, s. 111; H.F. Turgal, *Câmiü'd-Düvel, Karahanlılar ve Anadolu Selçukluları*, İstanbul 1939; Yınanç, M.H., *Selçuklular Devri Türk Tarihi*, İstanbul 1944; Togan, Z.V., *Tarihte Usûl*, İstanbul 1981 s. 210; aynı müellif, Hazarlar mad. *İA.*, T. Gökbilgin, Müneccimbaşı mad., *İA.*, N. Atsız, a.g.e.

Müneccimbaşı, dünyanın yaratılışından başlamak üzere olayları genellikle devlet-devlet anlatmış bulunmaktadır. İslâm'ın doğuşundan itibaren meydana gelen olayları anlatırken de hicrî tarihi esas alarak Hicretten sonra her yüz yılda meydana gelen olayları ayrı ayrı belirtiği gibi, müstakil ve büyük devletlerin tarihini de ayrı kısımlar içinde yazmıştır. *Câmiü'd-Düvel,* genel dünya ve İslâm tarihini yazan birçok tarihçinin eserlerinde yer almayan irili ufaklı devletçiklerin ve hatta çok küçük olan ve kısa ömür süren ufak kabilelerin tarihlerine bile yer vermiştir. Bu da onun eserinin çok önemli bir yönünü teşkil eder.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, eserinde şu konulara yer vermiştir: Yukarıda belirttiğimiz gibi eserine, tarihin önemine işaret eden, meşhur tarihçilerden ve tarihçilerin özelliklerinden bahseden bir mukaddime ile başlar. Sonra tarihin başlangıcından ve insanoğlunun yaratılışından bahsederek Hz. Âdem (a.s.) ve onun evladı hakkında bilgi verir (vr. 7^b-12^b). Normal olarak bundan sonra öteki peygamberlerin tarihinden sözederek yirmi dört peygamberin hayat hikayelerini anlatır.

İsrâiloğulları Peygamberlerini anlattıktan sonra İslâm Peygamberi ve İslâm tarihine geçmek için İslâm'dan önce Arabistan'daki Tasım, Cedis kabileleri ve Sebe devletiyle Hicaz bölgesi tarihlerini nakleder. Kureyş kabilesinin aslı ve Mekke tarihini anlattıktan sonra Peygamberimizin doğumundan başlamak üzere İslâm'ın doğuşunu ve Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki hayatını ve mücadelesini anlatır. Bu arada Hz. Peygamber'in şemâilinden, ashâbından, zevcelerinden sözederek siyer konusuna son verir (vr. 15^b-47^a). Bundan sonraki kısımda ise; Dört Halife devrini (vr. 47^a-63^a) ve İslâm'ın yayıldığı ve Müslümanların fethettiği bölgelerin eski tarihlerinden, bölgedeki İslâm öncesi devletlerden Süryânî (vr. 63^b), Gassânî (vr. 64^b) ve İranlıların (vr. 64^a) tarihini anlatır. Bunları müteakib Yunanlıları, Amalikalıları, Kıptîleri kısa kısa ele alır (vr. 65^a-66^b). Daha sonra Orta ve güney Asya bölgesine geçerek Hindûların, Türk ve Tatarların, küçük Türkmen

41- (N) Nüshası, I, vr. 1^b vd.; (E) nüshası, I, vr.5^a vd.; (B) nüshası, I, vr. 7^a vd.

kabilelerinin (vr. 66^b-67^b), Çinlilerin (vr. 67^b), Bulgarların (vr. 68^a), Rusların (vr.68^b), Gürcüler'in (vr. 68) tarihlerini anlatır. Bundan sonra Batıya yönelerek, Franklar, İngilizler ve İspanyollardan sözeder (vr. 68b-69a). Bu arada Karadeniz, Akdeniz, Hind Okyanusu ve Adriyatik Denizinin tarihlerini anlatır (vr. 69b-70b). Bundan sonra tekrar ve daha teferruatlı anlatmak üzere geriye İranlılara, Sâsânîlere geçer (vr.71a-76a), Âd, Semûd ve Mezopotamya'da hüküm sürmüş diğer devletlerden (vr. 77b) ve bu arada tekrar Gassanîlerden, eski Arap kabîlelerinden söz eder (vr. 79b-93b). Batı dünyası tarihinden Romalılar (vr. 94a vd.), Avusturyalılar (vr. 103a-108b) ve İspanyalıların (vr. 109b-110b) tarihlerini yazar. Ermenileri (vr. 112a-114b) anlattıktan sonra galiba bu arada bazı ilavelerde bulunmak üzere altı yaprak boş bırakmış bulunmaktadır.

Bu kısımlarda pek tarihi seyre uymadan tekrar eski Mısır tarihine geçerek Nuh tufanından evvel ve sonraki Mısır tarihinden sözeder. (vr. 116a). Tufandan sonra Mısır'da yaşayan kavimleri kısaca anlattıktan sonra İsrailoğulları tarihine geçer (vr. 120a-124a). Bu arada tekrar Mezopotamya ve Önasya'da yaşıyan milletler ile Hind ve Çin hükümdarları (vr. 125a-126b) hakkında kısa bilgiler verir. Daha sonra Emevî Devleti (vr. 127a-151a), Endülüs Emevîleri (vr. 151a-160a), Abbâsi Devleti ile ona bağlı yaşayan devletler (vr. 204b-209b), Kirmân melikleri (vr.209b), Cürcân melikleri (vr. 211a) Hârezm melikleri (vr. 211a), Simcûrîler (vr. 211b), Gazneliler (vr. 212b-221b), Tolunoğulları (vr. 211b-226b), Hamdânîler (vr.227a-235b) İhşid oğulları (vr. 236a-237b), Basra ve Vâsıt emirlikleri (vr. 237b-241a), Dâbuyâ ve Bad-ı Sâba emirlikleri (vr. 241a-243b) Rüstemoğulları (vr. 246a), İdrisoğulları (vr. 247a), Taberistan'da Deylemîler (vr. 248a), Saffârîler (vr. 251b), Tabatabâiler (vr. 256'ya ek bir varakta), Fâtımîler (vr. 247a vd.), Sicilya Emirlikleri (vr. 268a vd.) Kuzey Afrika'da Sanhâcîler (vr. 270b), Alamut'ta Hasan Sabbah (İsmâîliler) ve Cürcân'da Ziyâroğulları (vr. 280a), Büveyhoğulları (vr. 283a), Dinever'de bir Kürt aşîreti olan Hasaneveyhoğulları, Annazoğulları (vr. 299a), İsfahan hakimi Kakuye oğulları, Esedoğulları (vr. 302a), Şeddâdoğulları (vr. 309a), Mekke ve Medine'de hüküm süren Alevî Seyyidlerden Benû Musâ (vr. 312a), Afrasyaboğulları olduklarını iddia eden Türk aşiretleri (vr. 312b), Diyarbekir'de Mervânîler (vr. 316b), Endülüs'de Hammudoğulları (vr. 321b), Mirdâsoğulları (vr. 322b), Büyük Selçuklular (vr. 323a-344a), Kirmân Selçukluları (vr. 344b), Suriye Selçukluları (vr. 345a), Türkiye Selçukluları (vr. 347a), Danişmendoğulları vr. 363b), Artukoğulları (vr. 365a), Musul ve Şam Atabekleri (vr. 370b), Erbil Emirleri (vr. 384b), Dımaşk'ta Tuğ-Tekin oğulları, (vr. 386a), Salgurlular (vr. 395a), Hûzistan ve Dinever Emirleri (vr. 398a), Horasan Emirleri (vr. 398b), Hârezm-Şahlar (vr.400a), Kara-Hıtaylılar (vr.410b), Kuzey Afrika'da Mülsemîler (vr. 412b) ve Muvahhidler (vr. 415b) anlatılarak birinci cilde son verilir.

İkinci cilde yine Kuzey Afrika'daki küçük emirliklerle başlayan müellifimiz, anlatımına şu devletlerle devam eder: Gûrlular (vr. 7a), Eyyûbîler (vr. 16a), Mekke ve Medine Şerifleri (vr. 69a), Basra Körfezi Emirlikleri (vr. 82a), Cengîzî (Moğol)'ler (vr. 83a), Fars Melikleri'nden Muzaffer oğulları (vr. 108a), İspanya'da Ahmeroğulları (vr. 111b), Kuzey Afrika'da Marinoğulları (vr. 115a), Yemen'de Zeydî Şerîfler (vr. 117b), Hürmüz Emirleri (vr. 122a), Karamanoğulları (vr. 123b), Anadolu beyliklerinden Kastamonu'da İsfendiyaroğulları Beyliği (vr. 126b), Pervâneoğulları (vr. 128b), Aydınoğulları (vr. 129a), Menteşeoğulları (vr. 130b), Germiyânoğulları (vr. 131a), Hamîdoğulları (vr. 132a), Tekeoğulları (vr. 132a), Karasîoğulları (vr. 132b), Canik Beyliği (Kubadaoğlu-Taşanoğlu) (vr. 132b), Alâiyye Beyliği (vr. 133a), Varsaklar (133a), Kadı Burhâneddin Ahmed (vr. 133b), Anadolu'da küçük Beylikler'den bazıları anlatıldıktan sonra bu kısma son verilmiştir. Arkasından Timurîler'i anlatır ve bugün elimizde bulunmayan ve zamanımıza intikal etmediği bilinen bazı kaynaklardan yararlanarak eserinin en orijinal kısmını, Karkiyâiler (vr. 134a), Mazenderan emirliklerinden Kavâmîler (vr. 134b), Hind emirliklerinden Tagallar (Tağaltaiyye) ve Moğolistan'da Cungurlar (vr. 195b), Kaşgar ve Keşmir Emirliklerini anlatır. Daha sonra sırasıyla Karakoyunlular (vr. 212b), Akkoyunlular (vr. 214b), Dülkadiroğulları (vr. 223b) ve Ramazânoğulları (vr. 226b)'nı Şirvan melikleri (vr. 227a) Safavîler (vr. 235a), Çerkesler (vr. 351a), Yemen'deki Zeydîler (vr. 351a) ve Kuzey Afrika'daki Şerifler (vr. 366b)'den bahsedip eserinin son kısmını teşkil eden Osmanlı Devletine geçer. vr. 269b'den başlayarak eserin sonuna kadar anlatılan Osmanlı Devleti tarihi hakkında özellikle kendi devri olan IV. Mehmed (Avcı) dönemi için gerçekten önemli bilgiler aktarmaktadır.

Eserin bizi en çok ilgilendiren kısmı gayet tabii olarak üzerinde çalıştığımız kısımlarıdır. Müneccimbaşı Ahmed Dede, Kaynaklar kısmında anlattığımız gibi eserini, ilk Osmanlı kroniklerine dayanarak telif etmiştir. Bu kısımda Osmanoğullarının şeceresi, nereden ve nasıl Anadolu'ya geldikleri, Ertuğrul Gâzî'nin Türkiye Selçukluları ile münasebetleri, Söğüt'e nasıl yerleştikleri, Osman Gâzî'nin beyliğinin başına geçmesi, Orhan Gâzî zamanında Rumeli'de yapılan fetihler ve bunların I. Murad zamanında nasıl devam ettikleri, Yıldırım Bayezid dönemi, Timurlularla münasebetleri, Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında meydana gelen çatışmalar ve sonunda Çelebi Mehmed'in tekrar Osmanlı Devletini baştan kurması, II. Murad

döneminde gerek iç olayların tasfiyesi ve gerekse Rumeli'de devam eden fetihler anlatıldıktan sonra, II. Mehmed'in tahta geçmesi ve İstanbul'un fethi, Bizans ve Trabzon Rum imparatorluklarının yıkılışları, Osmanoğullarının Anadolu'da diğer beylikleri tasfiye etmeleri ile yine Fâtih Sultan Mehmed zamanında Rumeli'de devam eden fetihlerden bahsedilip nihayet Fatih'in vefatı anlatılarak bu kısma son verilir. *Câmiü'd-Düvel*'in Osmanlı Devletinin başlangıcından Fâtih Sultan Mehmed'in vefatına kadar olan kısımların neşrini yaptığımız için eserin bu bölümleri bizi ilgilendirmektedir. Eserin bundan sonraki kısımları, II. Bâyezid'in saltanata geçmesinden başlayarak müellifimizin dönemine yani 1083 (1672-1673) yılına kadar olan olayları ihtiva etmektedir.

Nuruosmaniye Nüshası'nın sonunda H. 1083 tarihinde olaylara ve anlatıma son verildiği halde, daha sonra devam etmek üzere bir miktar boş sahife bırakmıştır. Ancak diğer nüshalardan B. Nüshası'nda ise yer yer H. 1092 hatta müellifin Mısır'a sürgün edildiği tarih olan 1099 yılına ait hadiseler de kaydedilmiştir. Meselâ, Kırım hanlarını anlatırken Murad Giray'ın İstanbul'da Vezir-i A'zam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından kabul edildiği tarih olan 1092 yılı olayları kaydedilmektedir.[42] Bunun yanında Mekke emirleri bahsinde de Emir Sa'd'ın Edirne'ye gelmesi, Kara Mustafa Paşa'nın katli, Kara İbrahim Paşa'nın ve daha sonra Süleyman Paşa'nın sadarete geçmeleri ve 1099 yılına kadarki olaylar zikrediliyor. Hatta müellifin vefatından tam beş yıl sonra 1118 (1706-1707) yılında Sultan Evrengzîb'in ölümünden bahsedilmektedir.[43] Bu son olayı da gözönüne alırsak sözkonusu ilavelerin müellif tarafından yapılmadığı anlaşılıyor. Bu bilgiler hem kendi nüshasında, hem de en eski tali nüsha olan T. Nushasında kaydedilmediğine göre öteki iki nüshanın müstensihleri tarafından eklendiği gayet açık bir husustur.

TARİHÇİLİĞİ

Şâfiî fakîhlerinden Tâcüddin es-Subkî (öl. 1370 M.) Şafiî âlimlerinin hal tercümelerine dair yazdığı *"Tabakâtü'ş-Şâfiiyye"* adlı eserinde "Tarihçiler için kaideler" diye bir bölüm yazmıştır. Daha evvel de söylediğimiz gibi Müneccimbaşı da eserinde Subkî'nin sözlerini kendisi için bir rehber olarak almış ve bu "lafızların delalet ettiği mânâların marifeti" üzerinde durmuştur. Buna göre tarihçide şu özellikler bulunmalıdır:

42- B. Nüshası, II, 314.
43- B. Nüshası, II, 600-607.

1- Olayları değerlendirirken tamamen tarafsız ve sözünde sadık olmalıdır.

2. Başkalarının rivayetlerini naklederken aynen ve değiştirmeden nakletmeli, rivayetlerin ancak mânâsını alıp kendi beğendiği ibarelerle yazmamalıdır. Naklettiği rivayetlerin doğru veya uydurma olup olmadığını tartışarak almalıdır.

3- Aktardığı haber ve rivayetleri kimden ve nasıl naklettiğini muhakkak kaydetmelidir.

4- Tarihçi yorumlamayı iyi bilmeli, olayları açık ve doğru anlamalı, yazarken bir terkib kabiliyeti olmalı. Zira birçok tarihçi ve müellif, gerekli bilgiye sahip olduğu halde bunları terkib etme yeteneğinden yoksunsa eseri mükemmel olamaz.

Bu ilkeleri kendisine prensip edinen Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi, üzerinde çalıştığımız kısımlarda müşahede ettiğimiz kadarıyla, bunlara büyük ölçüde riayet etmeye çalışmıştır. Çalışmamızın Metin Notlarında görüldüğü gibi kendisinden önce yaşayan tarihçilerin eserlerinden gerektiği kadar yararlanmıştır. Ancak kendisinden önceki tarihçilerden daha değişik bir üslup ile eserini ortaya koymuştur. Osmanlı müverrihleri arasında "nakilcilik"ten sıyrılıp "tenkitçilik"e yönelen ilk müverrihtir denebilir. Onun bu özelliğini daha iyi anlayabilmek için, eserinin çalıştığımız kısımlarından bazı örnekler vermeye çalışalım:

Müneccimbaşı, kendisinden önceki tarih yazarlarının rivayetlerini kaydettikten sonra bunlardan doğru olanını belirtir.

Osmanoğulları şeceresini sayarken bir kısım müverrihler Türkler'in "İshak İbn İbrahim"e dayandıklarını söyler ve bunun doğru olmayıp Türkler'in Yâfes İbn Nûh'un evladı olduğunu kaydeder (vr. 270[a]).

Osman Gâzî'nin vefatı ile ilgili olarak şunları kaydeder:

"Müverrih Rûhî'ye göre Osman Gâzî 720 yılında vefat etmiştir. Saltanat müddeti yirmi bir yıldır. Bu ise tarihçilerin bu konudaki meşhur görüşlerine aykırıdır."

Lala Şâhin Paşa'nın Las (Sırp) seferleri ile ilgili olayı da ele alarak bu konudaki rivâyetleri reddedip doğruyu tesbite çalışır, şöyle ki:

"Bu da Hoca Efendi tarihinde ve ondan rivâyet eden bazı tarih kitaplarında kaydedilmektedir. Ancak bu rivâyet müstensihin yaptığı bir yanlışlık olmalı, zira Lala Şâhin Paşa bu olaydan bir hayli zaman önce vefat etmiştir. Aslında bu göreve tayin edilen Timurtaş Paşa'nın olduğu açıktır" (vr. 287[b]).

Çelebi Mehmed'in doğum tarihi hakkında da şunları kaydeder:

"Doğum tarihi en sahih rivayete göre babası Yıldırım Bayezid'in tahta

çıktığı tarih olan 791 yılıdır. Tarihçilerin çoğunun görüşüne göre de 781 yılıdır. Ama tarihçiler, Sultan Mehmed'in, Timur olayında ondört yaşında olduğunda ittifak etmişlerdir. Buna göre ilk tarihin onun doğum tarihi olması gerekir. Zira babasının en doğru rivâyete göre doğum tarihi 761 yılı olup 781 yılında yirmi yaşındaydı. Sultan Mehmed Çelebi ise, kardeşleri Süleyman, Mustafa ve İsa Çelebi'den daha küçüktü. İkinci zikrettiğimiz tarihin doğru olması uzak bir ihtimaldir. Birinci tarih ile babasının doğum tarihi arasında bir uygunluk vardır" diye kendisinden evvelki tarihçilerde olmayan bir muhakeme yapmaktadır.

Semendre Kalesi'nin fethiyle ilgili olarak da şunları kaydeder:

"Sultan, 844 yılında Semendre kalesini meşhur olan rivâyete göre Vılkıoğlu'nun, diğer bir rivâyete göre de Despot'un elinden aldı (vr. 291[a]).

Diğer bir yerde:

"Mevlânâ İdrîs-i Bidlîsî'ye göre Sultan, Semendre kalesini... Despot'un elinden aldı" der. Bir başka yerde:

"Bu yıl içinde, bir başka rivâyete göre, bana kalırsa doğrusu da budur, 847 yılında, Sultan Murad kendi arzusu ile tahttan feragat etti" (vr. 291[b] sonu 292[a] başı).

Bazen de "...bu anlatılanlar meşhur olan rivâyete göredir. Bazı tarihçilerin rivâyetlerine göre ise..." diyerek zayıf kabul ettiği rivâyeti de, doğru rivayetten sonra kaydeder, bk. vr. 292b.

Bazen bütün rivâyetleri kaydettikten sonra hepsinin yanlış olduğunu ortaya koyar ve doğrusunu kaydeder:

"Bu rivâyet ne I. Alâeddin'e, ne de II. Alâeddin'e uyar. Çünkü I. Alâeddin 634 yılında ölmüştür. II. Alâeddin ise 696'da saltanata geçmişti. Bu sıralarda Selçukluların Tatarlarla savaşması ve onları yenmesi mümkün değildi. Zira I. Alâeddin'in ölümünden sonra Tatarlar, Anadolu'yu istila ettiklerinden Selçuklular onların elinde esir gibiydiler. Sahih olan rivâyet bizim daha önce zikrettiğimiz rivâyettir. Ayrıca Osman Gazi'ye tabl ve nakkare'nin gönderilmesinin II. Alâeddin zamanında 699 yılında olduğu da rivâyet edilir" (vr. 272[a]) der.[44]

44- Ancak, gerek Müneccimbaşı ve gerekse ondan evvelki Osmanlı Müverrihleri II. Alâeddin diye III. Alâeddin'i gösterirler. Metin notlarında belirttiğimiz gibi Selçuklu hükümdar listesinde üç tane Alâeddin bulunmaktadır. Birincisi 1220-1237; İkincisi I. Keykavus ve IV. Kılıç Arslan ile birlikte müşterek olarak 1249-1254 ve üçüncüsü 1298-1302 yılları arasında hüküm sürmüşlerdi. Büyük bir ihtimalle II. Alâeddin, müşterek olarak hükümdarlık yaptığı ve genç yaşta öldüğü için Osmanlı kaynakları onun hükümdarlığını saymazlar. Bu bakımdan da 1298-1302 yıllarında yani Osmanlıların ilk dönemlerinde Türkiye Selçukluları tahtında bulunan III. Alâeddin'i II. Alâeddin diye göstermişlerdir.

Karaca Hisar'ın fethi ile ilgili olarak Osman Gazi'nin Selçuklu Sultanlığından yardım istemesi olayını anlatırken "... tarihçilerin çoğunun şunu kaydettiği gözden kaçmaz..." der ve arkasından yanlışlığını ortaya koyar.

İstanbul fethinde gemilerin karadan yürütülmesi ile ilgili olarak diğer kaynaklarda hangi yoldan Halic'e indirildiği hususunda genellikle bir tek görüş kaydedilirken müellifimiz "...Boğazkesen Hisarından Kasımpaşa'ya uzanan bir dereye kadar, yerde döşenmiş ve yağlanmış kalaslar üzerinden Hâlic'e indirildi..." dedikten sonra "...Fakat sahih olan rivayete göre, gemiler, Okmeydanı'nda hazırlanmış ve buradan denize indirilmiştir" diyerek rivayetler arasında tercih yapıp doğru olanını kaydeder.

Zaman zaman aktardığı bilgilerin değişik rivâyetlerini nakleder, bu hususa ise diğer müverrihlerde pek rastlanmaz. Diğerleri genellikle tek rivayetle yetinmişlerdir. Müneccimbaşı ise ihtilaf konusu olan rivâyetleri zikreder. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili olarak diğer müverrihler bir veya iki rivayet aktarırken kendisi bütün bu rivayetleri toplamış ve hepsini ayrı ayrı kaydetmiştir, bkz. Vr. 269[b]-269[a].

"Yıldırım Bâyezid'in doğum tarihi ve tahta geçişi ile ilgili olarak da; "...761 yılında, başka bir rivayete göre 748 yılında doğdu... 5 Ramazan 791, başka bir rivayete göre 792 yılında tahta çıktı."

Yıldırım'ın evlâdını sayarken de"... Ertuğrul, Süleyman... Bazı tarih kitaplarında Ertuğrul yerine Kasım Çelebi'nin adı kaydedilir..." (vr. 28a) der.

Yine Yıldırım Bâyezid'in Kadı Burhâneddin'in topraklarını 794 yılında almak üzere sefere çıktığını ve buraların 798 ve 799 yıllarında fethedildiğine dair rivayetlerin de olduğunu kaydeder.)

Bazen de naklettiği rivâyetlerin birbirini nakzettiğini ifade eder, şöyle ki:

"Bu rivâyetlerin bazılarının birbirini nakzettiği hemen dikkati çekmektedir. Biz sadece bizden evvelkilerin naklettiklerine uyduk."

Bazen değişik rivayetleri, tercih belirtmeden olduğu gibi aktarır:

Hoca Efendinin dediğine göre de yine daha evvel gözlerine mil çekilmiş olan, Sultan'ın kardeşleri Yusuf Çelebi ile Mahmud Çelebi vefat ettiler. Birçok hayır kurumları bulunan Hacı İvaz Paşa da –daha evvel gözlerine mil çekilmişti– bu yıl vefat etti. Hoca Efendi'nin iki rivayetinden birine göre Vezir-i A'zam İbrahim Paşa da bu yıl içinde vefat etti ve yerine oğlu Halil tayin edildi. Hoca Efendi iki rivayet nakleder. Birini İdrîs-i Bidlîsî'den; buna göre İbrahim Paşa, Hayreddin Paşa oğlu Ali Paşa'nın oğludur. Meşhur olan rivâyet de budur. Diğer rivâyet ise Aşık Paşazâde'den naklettiğine göre, İbrahim Paşa, Ali Paşa'nın kardeşidir. Zira Hayreddin Paşa vefat edince geriye Ali Paşa, İbrahim Paşa ve İlyas Paşa adlarında üç oğlu kalmıştı. Hoca

Efendi bu iki rivayeti karşılaştırıp İdrîs'in rivâyetini tercih etmiştir. Buna rağmen şüphesini gideremediğini kaydeder, VI. (290a).

Başka bir yerde;

"... Muhasarayı kaldırıp bir rivâyete göre Alacahisar, diğer bir rivâyete göre ise Niğbolu civarında düşman askeri ile karşılaştı" der, (vr. 280a).

Bazen de kendinden evvelki tarih yazarlarının yanlışlığını ortaya koyar. İstanbul'un fetih tarihi ile ilgili olarak;

"Neşrî der ki: Muhasara bu yılın Rebiülevvel ayının ortalarında başladı. Buna göre muhasara müddeti daha fazladır. Zira Neşrî'ye göre de İstanbul'un fethi yukarıda belirtilen tarihte vuku bulmuştur..." diyerek onun düştüğü tezatı bildirir. Bu konuyu daha iyi kavrayabilmek için bkz. Metin Notları 979. not.

Bazen diğer kaynaklara nazaran değişik bir görüşü de aktarır:

"Mevlana İdrîs'e göre, Rûmî Mehmed Paşa'nın gözden düşüp azledilmesi Uzun Hasan olayından sonradır" (vr. 298a).

Müneccimbaşı, tutumunu beğenmediği veya kusurlu gördüğü kimseleri rahatlıkla ve çekinmeden tenkid eder:

Yıldırım Bâyezid'in, Vılkıoğlu'nun kızıyla evlenmesini pek benimsemez ve bu konuda şunları kaydeder:

"Sultan, Vılkıoğlu'nun kızkardeşi ile evlendi... hep onun sevgisi ile meşgul olup devlet işlerini, cihad ve Gazâyı ihmal etti... Atalarından kimsenin yapmadığı işi yaptı, şarap içti ve eğlencelere daldı... Rüşvet ve fesat kapıları ardına kadar açıldı. Zulüm ülkenin her tarafına yayıldı. Bilhassa Kadı'lar rüşvet almakta, zulümde ve memleketi tahripte haddi aştılar."

Sultan Yıldırım'ın Ankara Savaşı'nda Timur'a mağlup olmasının sebeplerini anlatırken de şunları yazar:

"... Sultan'ın mağlup olmasının en önemli sebebi, atalarının yolundan ayrılmasıdır. Ondan evvelkiler, âdil, insaflı, her türlü kötülükten kaçınır, müslümanların malına göz dikmez, ümerânın gönlünü ihsan ve ikramlarla hoş tutar, anlayışlı ve nasîhat sever kimselere yakın olurlar, sefîh, münâfık ve müfsitlerin meclislerinden uzak dururlardı. Acele etmez ve öfkelenmezlerdi... iyi huy ve güzel ahlâk sahibi idiler. Ancak bütün bu gibi aksi davranış ve huylar bir araya gelince tam bir hezimetin en önemli sebebini oluşturdular."

Aynı şekilde Koca Kayası kalesinin fethinde, kale içindeki zahîrenin yakılmasını doğru bulmayarak Tayfur'un nankörlüğünü anlatır. Halbuki kalenin ele geçirilmesi Osmanlı idaresi ve devletinin lehine olmasına rağmen yapılanın hata olduğunu çekinmeden söyler.

Başka bir yerde aynı şekilde tenkidini ve yapılanın yanlış olduğunu hissettirir:

II. Murad devrinde Eflâk illerine gönderilen Mezid Bey'in tavrını beğenmediğini hissettiren ibareler kaydeder. "Mezid Bey, tedbirsizce davranıp askerini ganimet ve esir almaları için etrafa dağıttı. Kendisi de... içki ve eğlenceye daldı..."

Sultan Fâtih Mehmed'in, Vezir-i A'zam Mahmud Paşa'yı azletmesi ile ilgili de Sultan'ın davranışını beğenmez:

"Sultan, Rûmî Mehmed Paşa'nın bu sözlerinin bir garaza mebni olacağını hesaba katmadan doğrulayıp iki vezirin arasındaki anlaşmazlığı dikkate almadı ve bu görevi Rûmî Mehmed Paşa'ya verdi" der (vr. 298a).

Ayrıca Rûmî Mehmed Paşa'dan söz ederken "...Rûmî Mehmed Paşa, zâlim, zorba, kötü huylu ve beceriksizin biriydi" der, (vr. 301b). Hadım Süleyman Paşa için de şunları söyler: "... Tavâşiyyeden biri idi. Kendini beğenmişin teki idi. Onun gerçekten zikredilmeye değer yaptığı bir iş yoktur" (vr. 301b).

Müneccimbaşı'nın bazen de kayıtları arasında çelişki ve birbirini nakzeden bilgilere de rastlayabiliriz.

Vr. 287b'de II. Murad'ın oğullarından sözederken, Sultan Ahmed ve Sultan Alâeddin'in Amasya'da ölüp orada defnedildiğini kaydeder. Daha ilerde, kısmın sonunda ise Alâeddin'in vefatından sonra na'şının Bursa'ya taşınarak dedesi Çelebi Mehmed'in türbesine gömüldüğünü yazmaktadır, bk. vr. 293a.

Tekrardan kesinlikle kaçınmaya çalışır. Osmanlı tarihi açısından Anadolu Beylikleri ile olan münasebetler hususunda genellikle muhtasar bilgi verir. Zira aynı konuları eserinin "Anadolu Beylikleri" kısmında anlatmaktadır. Bu bilgiyi daha önce açıkladığı için burada zikretmediğini de mutlaka söyler.

Kendinden evvelki Tursun Bey, Kemal Paşa-zâde gibilerin yaptığı gibi eserinde vaaz havası estirmemiş, sade bir anlatımla eserini telif etmiştir. Âyet, hadis ve şiirlere pek fazla yer vermemiştir.

Ancak, "Kaynakları" ve "Metin Notları"nda göreceğimiz gibi bazen doğrudan doğruya *Tâcü't-Tevârîh*'den aktarma yaptığı halde bu kaynağı zikretmeden Aşık Paşa-zâde ve Neşrî'den nakil yaptığını söyler. Halbuki bu her iki kaynaktan nakil yapan Hoca Sa'dedin Efendi'nin ibarelerini olduğu gibi Arapça'ya tercüme ettiği müşahede edilir. İlerde bu konuyu daha tafsilatlı anlatacağız.

DİL VE ÜSLUBU

İlk Osmanlı tarihçileri, genellikle Türkçe olarak ve bilhassa kendi devir-

lerinde kullanılan sâde bir dil ile eserleri telif etmişlerdir. İlk tarihçilerden Aşık Paşa-zâde, Oruç Bey, Neşrî ve Rûhî Çelebi'lerin eserlerine bakıldığında gerçekten sâde bir dil ile karşılaşılır.

Tursun Bey *"Tarîh-i Ebu'l-Feth"* adlı eserini te'lif ederken, sâde bir dil ile anlatmaktan çok, bir vaaz havası ile yer yer âyet ve hadîsler kullanarak, yeri geldikçe de şiirler serdederek yukarıda zikrettiğimiz müverrihlere nazaran biraz daha fazla Arapça ve Farsça kelimelerin hâkim olduğu bir üslûb ile yazmıştır. Bu üslûb, zamanla terkedilmiş ve sâde Türkçe yerini daha ağdalı bir Osmanlıca'ya bırakmıştır. Kemal Paşa-zâde de ilk tarihçilere nazaran daha ağır ve sanki Arapça ve Farsça kelimeleri zorlayarak çok daha ağdalı bir dil ile eserini telif etmiştir. Hoca Sa'deddin Efendi ise, her ne kadar Kemal Paşa-zâde gibi sun'î bir dil kullanmamışsa da aynı şekilde gayet tumturaklı Arapça ve Farsça kelimelerin hakim olduğu bir dil ile eserini yazmıştır.

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi, eserini Arapça olarak te'lif edip zamanına kadarki Osmanlı tarihçilerinden ayrı bir yol tutmuştur. Müneccimbaşı aslen Türk olduğu için bir Arap müellif kadar edebî bir üslûb ile eser yazamayacağı muhakkaktır. Ancak yabancı dille eser yazma başarısının üstünlüğü de inkar edilemez. *Câmiü'd-Düvel*, gerçekten sâde, anlaşılır ve biraz da basit bir Arapça ile yazılmıştır. Kendisinden önceki İslâm tarihi müverrihlerinin Arapça olarak yazılmış eserleriyle karşılaştırıldığında aynı edebî uslûp ve mükemmel bir Arapça bulmak mümkün değildir. Ancak Müneccimbaşı'nın gerçekten son derece anlaşılır bir Arapça ile eserini yazdığını söylememiz gerekir.

Yalnız Müneccimbaşı, yaşadığı devrin Osmanlıcasının etkisiyle Arapça metin içinde bazen Türkçe ve Farsça kelimeler kullanmıştır.

Meselâ, Farsça olan bağ "باغ" ve derbend "دربند" kelimelerini Arapça kaide ile çoğul yaparak "باغات" ve "دربندات" (vr. 275^{b} ve 282^{b}) şeklinde kullanmıştır. Yine Farsça olan "موزه" (çizme) (vr. 291^{a}), Serdâr "سردار" (kumandan, birçok yerde olduğu gibi 291^{a}, 292^{a} ve 301^{a}), tuğ "توغ" (vr. 292^{a} ve barud "بارود." (v. 295^{a}) kelimelerini Farsça şekilleriyle Arapça metin içinde kullanmıştır.

Ayrıca bazı Türkçe kelimeleri Arapçalaştırarak veya olduğu gibi Türkçe'deki halleriyle Arapça metin içinde kullanmıştır. Meselâ, "Kışlak ve yaylak" (vr. 271^{b}-272^{a}), "sal" (vr. 275^{b}) (arapça kaide ile çoğul yaparak "صالين " şeklinde), "ulus" (vr. 286^{b}) ve birçok yerde geçen "evbaş" kelimelerini de olduğu gibi kullanmıştır.

Bunlardan başka Türkçe olarak söylenmiş bir ifadenin aynı esprisini muhafaza etmesi için Arapça metin içinde Türkçe kelimeler kullanıldığına rast-

lamaktayız. Gedik Ahmed Paşa'nın Karamanoğulları diyarındaki faaliyetleri sırasında söylediği "لا يتم الامر مالم يجرها كَدك اوكوز " cümlesindeki "öküz" kelimesini olduğu gibi Türkçe olarak yazmıştır.

Bazı görev ve memuriyet adlarını aslına sadık ve kullanıldıkları şekliyle Türkçe olarak kaydeder. Meselâ, "Beylerbeyi" ünvanını genellikle "بَكلر بَكية" şeklinde yazarken metnin sonlarına doğru vr. 300^{b}de "مير ميران" şeklinde Farsça olarak yazmıştır. Yine, "Yeniçeriler", "Azablar" ve "Harçlıkçılar"ı olduğu gibi Türkçe şekliyle ve Akıncı kelimesini de "Akıncıyan" diye kaydeder.

Bunların dışında bazen Arapça metin içinde müstakil Türkçe cümleler kullanır. Mesela, Osman Gazi döneminde İnegöl yakınında Bizanslılarla Osmanlılar arasında meydana gelen çarpışmaların birinden sonra, İnegöl tekfuru ile ilgili olarak "...Bu it karnını deşin ve yeri eşin"; Sultan I. Murad zamanında "پولونية" Kalesinin alınması anlatılırken ".... bu yıkılacağı meğer Tanrı yıka"; Süleyman Çelebi'nin Evrenos Bey'e söylediği (vr. 283^{b} sonu) "Ey Hacı Lalam! Beni zevk ve sefâdan ayırmak ve padişahlar huzurunda bu güne söz söylemek sana düşer mi? ... Musa kimdir ve ne oğlandır ki üzerime gele ve beni ânunla korkutasın, şübhem kalmadı bunamışsın" ve Uzun Hasan'ın, esir ettiği Turhanbeyoğlu Umur Bey'e "Bak bak şu kötünün sözüne" gibi Türkçe cümleleri Arapça metin içinde görmekteyiz.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, metne bir güzellik ve akıcılık kazandırmak için bir çok seci'li ve müterâdif anlamlı kelimeler kullanmış ve gerçekten üslûbuna bunlarla bir değişiklik vermiştir. Bunlardan başka çok olmamasına ramen bazen âyetler yazmış, bazen de güzel sözler, tekerlemeler ve atasözleri kullanmıştır.

K A Y N A K L A R I

Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi'ye gelinceye kadar İslâm tarihinde bu konuda ve bu tarzda birçok eser meydana getirilmiştir. O da kendinden önceki müverrihlerin eserlerini örnek alarak eserini te'lif etmiştir. Nitekim eserlerini yazarken devlet-devlet tarihi yazma şeklini takip eden İbn Haldun, Reşîdüddin, Hâfız Ebrû, Lârî ve Cenâbî gibi müverrihleri örnek almıştır.

Eserini te'lif ederken de istifade ettiği kaynakları kitabının mukaddimesinde[45] sıralamıştır. Bu kaynakların kırk yedisi Arapça, on yedisi Farsça ve sekizi Türkçe olmak üzere toplam yetmiş iki adettir.

45- (N) Nüshası, C. I, Mukaddime vr. II^{a}; (E) nüshası vr. 2^{a}; (B) nüshası vr. 2^{b}.

Müneccimbaşı, istifade ettiği ve eserini telif ederken kullandığı kaynaklardan: İbn Cerîr et-Taberî'nin *"Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk"*ünü, İzzeddîn İbnü'l-Esîr'in *"el-Kâmil fi't-Târih"*ini; Mes'udî'nin *"Murûcü'z-Zeheb'*ini, İmâdeddin İbn Kesîr'in *"el-Bidâye ve'n-Nihâye"*sini, İmam Yâfiî'nin *"Mir'âtü'l-Cenân"*ını, el-Meliku'l-Müeyyed'in *"el-Muhtasar"*ını, İbn el-Verdî el-Halebî'nin *"Tetimmetü'l-Muhtasar"*ını, İbn Kuteybe'nin *"el-Maârif"*ini, İbn Hallikân'ın *"Vefâyâtu'l-A'yân"*ını, İbn Abdi Rabih'in *"İkdü'l-ferîd"*ini, İbn Haldun'un *"Mukaddime"*sini, Sahâvî'nin *"Vecîzü'l-Kelâm"*ını, İmam el-Kastallânî'nin *"el-Mevâhibü'l-ledünniye"*sini, İmâm Celâleddin es-Suyûtî'nin *"Hüsnu'l-Muhâdara"*, *"el-Misbâhü'l-Mudîe"* ve *"Târîhü'l-Hülefâ"* adlı eserlerini, Makrîzî'nin *"eş-Şemâil"*, *"el-Mukleteyn fi Ahbâri'd-Devleteyn"* ve *"es-Sülûk"* adlı eserlerini, İbn Şihne'nin *"Ravdatü'l-Menâzir"*ini, Kutbu'l-Mekkî'nin *"el-Berku'l-Yemânî"*sini, Semhûdî'nin el-Vefâül-Vefa fi Ahbari Dâri'l-Mustafa veya diğer adıyla *"Târihü'l-Medine"*sini, İbnü'l-Cevzî'nin *"Safavâtü's-Safva"*sını, Cenâbî'nin *"el-Aylemu'z-Zâhir"* ini, İbn Hacer'in *"Enbâu'l-Gumr"* ve *"ed-Düreru'l-Kâmine"*sini bunların başında kaydedebiliriz.

Bu ve bunlardan başka istifade ettiği kırk yedi Arapça kaynağın dışında şu Farsça kaynaklardan da yararlandığını kaydeder.

Reşîdüddin'in *"Câmiü't-Tevârîh"*i, Hamdullah Müstevfî'nin *"Tarih-i Güzîde"*si, Seyyid Yahya Kazvinî'nin *"Lübbü't-Tevârih"*i, Kadı Ahmed İbn Mahmud el-Gaffârî'nin *"Cihân-Ârâ"* ve *"Nigeristân"* adlı eserleri, Emineddin Ahmed er-Razi'nin *"Heft iklim"*i, İdrîs-i Bidlîsî'nin *"Heşt Behişt"*i, Şerefeddin Ali Yezdî'nin *"Zafer-nâme"*si, Abdurrezzak es-Semerkandî'nin *"Matlaü's-Sa'deyn"*i, Hoca Fazlullah el-Hindî'nin *"Ekber-nâme"*si, İbn Bîbî'nin *"el-Evâmirü'l-Âlâiyye"*si, Şerefeddin el-Bidlîsî'nin *"Târih-i Kürdistân"*ı (Şerefnâme), Aksarâyî'nin *"Müsâmeretü'l-ahbâr"*ı, Ebû Bekr Tahrânî'nin *"Kitâb-ı Bayındiriyye"*si, Lârî'nin *"Târih"*i *(Mir'atü'l-Edvâr ve Mirkatü'l-Ahbâr)* bunların en başta gelenleridir.

Türkçe kaynakları arasında da Âlî'nin *"Künhü'l-Ahbâr"* ve *"el-Hall ve'l-Akd"* adlı eserini, Âşık Paşa-zâde'nin *"Tevârîh-i Âl-i Osmân"*ını, Rûhî Çelebi'nin *"Tevârîh-i Âl-i Osmân"*ını, Hoca Sa'deddin Efendi'nin *"Tâcü't-Tevârîh"*ini, İbrahim Efendi'nin *"Murad-nâme"*sini, Kâtib Çelebî'nin *"Fezleke"*sini kaydedebiliriz.

Bunların büyük bir kısmını mukaddimesinde saydığı gibi, ayrıca metin içinde de sırası gelmişken atıfta bulunduğu Harirî'nin *"Dürretü'l-Gavvâs"*ını, İbnü'l-Hazîn'in *"Gurerü'l-Muhâdara"* ve *"Dürerü'l-Mukâyese"*sini, Mevlânâ Neşrî'nin *"Cihân-numâ"*sını, Taşköprülü-zâde'nin *"Şekâiku'n-Nu'mâniyye"*sini,

Nişancı Karamânî Mehmed Paşa'nın *"Tevârîhû's-Selâtîni'l-Osmâniyye"*sini, Mevlânâ Şükrullâh'ın *"Behcetü't-Tevârîh"* adlı eserleriyle *"Münşeât Mecmuaları"*nı kaynakları arasında zikredebiliriz.

Üzerinde Çalıştığımız Kısmın Kaynakları

Osmanlı tarihinin ilk dönemleri için asıl ana kaynakların başında Âşık Paşa-zâde, Oruç Bey, Rûhî Çelebi'lerin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ları ile Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihânnumâ* adlı eserleri gelmektedir. Bu kaynakların, Osmanlı Tarihinin ilk dönemleri için verdikleri bilgiler birbirine son derece yakındır. Bunlardan sonra gelen İdrîs-i Bidlîsî de aşağı yukarı aynı malumatı Farsça'nın verdiği edebî güçle daha süslü ibarelerle aktarır. Ancak bunlardan sonra gelen Kemal Paşa-zâde, Hoca Sa'deddin Efendi ve Gelibolulu Mustafa Âlî gibi güçlü tarihçilerin de bu ilk dönem kroniklerine dayandıkları şüphesizdir.

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi, eserini meydana getirirken kaynak kullandığı eserleri yukarıda söylediğimiz gibi bir liste halinde kitabının başında zikretmiştir. Ayrıca metin içinde de rivâyet ve bilgileri aktarırken ayrı ayrı ve kaynak zikrederek hangi rivâyetin kime ait olduğunu kaydeden ilk Osmanlı tarihçilerindendir denebilir. Ondan evvelki müverrihler, birbirinden nakil yaparlarken ya o bilgilerin başkasından nakil olduğunu kaydetmiyor veya Kemal Paşa-zâde gibi "Ravî eydür... Ruvât-ı sikâttan menkuldur ki..." şeklinde nakiller yapıyorlardı. Ancak müellifimiz, faydalandığı kaynakları genellikle belirtmektedir.

Bu kaynakları metin içinde zikrettiği isimlere dayanarak ve yaptığımız bilgi karşılaştırmalarına bakarak şöyle sıralayabiliriz:

1- Rûhî Çelebi (XV. yy.) *Tevârih-i Âl-i Osmân:*

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin eserinin kaynaklarını tesbit ederken zorluk çekilemez. Zira yukarıda da söylediğimiz gibi o, istifade ettiği müverrihlerin adlarını, onlardan hangi bilgiyi ne şekilde aktardığını kaydetmiştir. Rûhî Çelebi'den özellikle ilk kısımlarda ve Osmanoğullarının aslı ve soy kütüğü ile ilgili bilgiler hususunda yararlanmıştır. Şöyle ki: "... Ensâb ilmi ile uğraşanlar Ertuğrul'un nesebi hakkında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İdrîs-i Bidlîsî ve müverrih Rûhî ve her ikisinin eserlerine dayanan Hoca Sa'deddin Efendi'ye göre..." (vr. 270^{b}) diye kaydeder. Diğer bir yerde "Müverrih Rûhî'nin kaydettiği pek meşhûr olmayan bir rivayete göre" (vr. 270^{b}) diyerek Rûhî Çelebi'den istifade ettiğini gösterir. Bu hususta ayrıca ilgili metin notlarında da daha teferruatlı bilgi verilmiştir.

2- İdrîs-i Bidlîsî (öl. 926/1520) *Heşt Behişt:*

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin eserinde kaynak olarak kul-

landığını belirttiği müverrihlerden biri de İdrîs-i Bidlisî'dir. Müneccimbaşı, gerek Osmanoğulları şeceresinde ve gerekse diğer konularda İdrîs-i Bidlîsî'den yararlandığı yerleri ayrı ayrı belirtir:

"... İdrîs-i Bidlîsî ve Müverrih Rûhî...'ye göre ..." (vr. 270^b);

"... İdrîs-i Bidlîsî, *Heşt Behişt* adlı tarihinde naklettiğine göre... " vr. 270^b

"... İdrîs'in rivâyetine göre kırk günde" (vr. 294^a);

"... İdrîs'in rivâyetine göre..." (vr. 298^b - 300^b) şeklinde *Heşt Behişt*'ten yaptığı nakilleri göstermektedir. Ayrıca bk. Metin notları.

3- Hoca Sa'deddin Efendi (1536-1599) *Tâcü't-Tevârîh*:

Aynı şekilde Müneccimbaşı, Hoca Sa'deddin Efendi'den istifade ettiğini çok yerde ifade eder, şöyle ki:

"... İdris-i Bidlîsî ve Müverrih Rûhî ve her ikisinin eserine uyan *Hoca Sa'deddin Efendi'* ye göre..." (vr. 270^b).

"... Müverrih Rûhî ve *Hoca Sa'deddin Efendi'* ye göre..." (vr. 273^a).

"... İkinci rivayet ise, *Hoca Efendi*'nin Neşrî'den naklettiği rivayettir", (vr. 282^a sonu).

Aslında Müneccimbaşı kendilerinden istifade ettiği Osmanlı tarihçileri içinde en çok Sa'deddin Efendi'yi beğendiğini ve en fazla onun eserinden nakiller yaptığını görüyoruz. Müneccimbaşı:

"Müverrihlerin en faziletlisi Hoca Sa'deddin Efendi..." (vr. 282^a) diyerek onu övmektedir.

Câmiü'd-Düvel'deki malumâtı *Tâcü't-Tevârîh* ile karşılaştırdığımızda Müneccimbaşı'nın genellikle Sa'deddin Efendi'ye dayandığını müşahede ettik. Bu hususa dair bazı örnekler vermeye çalışalım:

واقطع السلطان اقطاع اقجه قوجه لولده سليمان پاشا . . . فاقطع السلطان اقطاعه مع ايالة سلطان اوكى لولده الآخر السلطان مراد . . . وتوجه بنفسه الى تسخير ازنكميد وعبر جسر سقريه وامر بعميره وانزل عنده قرية وعفاهم عن التكالف لمحافظة الجسر (جامع الدول، 224^a)

"... ve Koca-İli hükümeti Süleyman Paşa Gazi'ye teveccüh buyruldu... ve Sultan-önü'nü ve ol serhadde olan Konurpa vilayetini ferzende-i nîk nihâd âl-i nijâd gâzî Murad Han'a verüb... İznikmid cânibine teveccüh buyurdu... Sakarya köprüsü... muhtâc-ı ta'mîr olmağın... ol köprünün muhâfazâtı ile me'mur ve tekâlif-i örfiyeden ma'zûr... (*Tâcü't-Tevârîh*, I, 35)

ويقال ان ازنيق كان قد بناه سام بن نوح اولا بعد الطوفان وسكنه (جامع الدول 275^a)

"...Sâm ibn Nûh aleyhisselâm binâsının bakiyyesidir derler. Tufandan sonra İznik'i bina edüb anda tavattun etmiştir deyü meşhurdur. (*Tacü't-Tevârîh*, I, 43)

فعمره ٦٥ سنة ومدة سلطنته ٣١ سنة(جامع الدول 276^a)

Sinîn-i hayât-ı müstetbeü'l-berâkâtları hamsu ve sittîne ve müddet-i saltanatları ihde ve selâsîn oldu... (*Tâcü't-Tevârîh*, I, 124)

ثم ارسل السلطان لله شاهين مع نخبة من الجيش الى فتح فره جيك . . . ثم توجه السلطان الى فتح قلعة بولونيه من نواحى اينجوكر . . . (جامع الدول 277^b)

Bunca asker-i bî nihâye lâzım degüldür deyü Lala Şahîn paşayı ekser sipâh-i dîn penaha serdâr idüb İpsala nevâhîsinde Ferecük şehrini fethe gönderüb... ve sultan... nevâhi-i İncügiz'de Pulunya kal'ası fethine âzım oldu... (*Tâcü't-Tevârîh*, I, 89)

وفى سنة ٧٨٤ امر السلطان أمير الامراء تيمورتاش پاشا . . . ثم توجه وحاصر مناستر ثم قصد قلعة سلانيك وحاصرها (جامع الدول 278^a)

Fermân-ı Sultanî i'lây-ı livâyı müsülmânî idüb sene erba ve semânîne ve seb'a mie'de... anda Manastır'ı muhâsara idüb... oradan Selânik cânibine... azm-i tahrîk idüb... (*Tâcü't-tevârîh*, I, 99)

وقنن للقضاء بتدبير على پاشا خمسة وعشرين درهما للحجة وسبعة دراهم للسجل ولاذن العقود والنكاح اثنى عشرة درهما ولرسوم القسمة فى كل الف درهم عشرين درهم . . . (جامع الدول 280^b)

Hüccete yirmibeş akçe ve sicile yedi akçe ve 'ukûd-ı nikâha oniki akçe ve resm-i kismet bin akçeden yirmi akçe ta'yin buyruldu (*Tâcü't-Tevârîh*, I, 140)

وكانت مدة سلطنة سليمان جلبى ثمان سنين وشهرين وعشرة ايام . . . وكانت شهادته فى اول سنة٨١٤ (جامع الدول 284^a)

Müddet-i saltanatları sekiz yıl iki ay ve on gündür. Sene erba' aşara ve semâniye mie evâilinde âlem-i bâla ve mâkâm-ı vâlâyâ i'tilâ etmiştir... (*Tâcü't-Tevârîh*, I, 256)

قال العاشقى فى تاريخه . . . اسرت انا خمسة رجال من الكفار غير ما قتلته فى المعركة فبعت الخمسة بعد العود الى اسكوب

Âşık Paşa-oğlu demiştir ki, kattettüğümden ğayri beş tuvan kâfiri bağlayıp Üsküb'de beşin bile dok-

uzyüz akçeye sattum... *(Tâcü't-Tevârîh,* I, 365).	بتسعمائة درهم (جامع الدول 291^{a})
... ve ba'zı Tevârîh-i Osmâniyye'de Kula Şâhin yerine Şehâbeddîn Paşay-ı Hadım yazulub. *(Tâcü't-Tevârîh,* I, 370)	وفى بعض التواريخ ذكر شهاب الدين پاشا الطواشى موضع قوله شاهين... (جمع الدول 291^{b})
... Tevârîh-i türkiyenin birinde zikr olmuştur ki Saruca Paşa ilkay-ı âzilîn ile ma'zûl olup Gelibolu'da mütek'id idi ... İzlâdi derbendine Pâdişâh'ın azmini istimâ' idüb... *(Tâcü't-Tevârîh,* I, 374)	وذكر خواجه افندى ناقلا عن بعض التواريخ ان صارجه پاشا كان يسكن بكليبولى معزولا من مدة مديدة ولما بلغه هجوم الكفار على بلاد الاسلام ...الى دربند ازلادى فى قليل ... (جامع الدول 291^{b})
... sene sâlis ve selâsîn ve semâniye mie Recebinin sâbiinde ki yevmü's-sebt idi, kevkeb-i devlet... Sultan Mehemmed hân hazretlerinin... oldu... *(Tâcü't-Tevârîh,* I, 346)	وكان مولده بادرنه يوم السبت السابع من رجب سنة ٨٤٣ (جامع الدول 293^{b})
... saff-ı düşmenden bir kâfir... karşularına gelüb hamle eddükde yed-i müeyyedelerinde olan âteş zebânesini ol zebâni ferkine havâle idüb ber vech-i anîfle darb etdiler ki... *(Tâcü't-Tevârîh,* I, 459)	ويحكى ان السلطان قاتل الكفار بنفسه فى وقعة بلغراد فقابله احد من شجعان الكفار وقصده فضربه السلطان بالسيف على مفرق رأسه فشقها الى صدره... (جامع الدول 295^{a})
Mevlânâ Neşrî ve Aşık Paşa-zâde demişlerdir ki Kral cânibinden Semendre zabtına nâmzed olan Mahmud Paşa birâderi idi... *(Tâcü't-Tevârîh,* I, 470)	وقال نشرى وعاشقى ان ضابط القلعة من جانب قرال كان اخا محمود پاشا (جامع الدول 296^{a})
... Hasan-ı drâz inhizâmına Ahî Çelebi iki Reisü'l-etibbâ ve enîsü'l-elbâb idi "بطلان كيد الخائنين" târîhin bulmuştur. *(Tâcü't-Tevârîh,* I, 544).	وقال رئيس الاطباء اخى جلبى فى تاريخ ها الفتح الجليل« بطلان كيد الخائنين» (جامع الدول 299^{b})

Bu ve buna benzer birçok yerde

Sa'deddin Efendi'nin eserine dayanarak aşağı yukarı aynı ibareleri kullanır.

4- Âlî (Gelibolu'lu Mustafa); (1541-1600) *"Künhü'l-Ahbâr:*

Müneccimbaşı'nın dayandığı ve istifade ettiği diğer bir müellif de Âlî'dir. Müneccimbaşı, her Sultan'ın devrinde meydana gelen olayları anlatmaya geçmeden önce kısa bir girişten sonra sultanların şemâili ile ilgili bilgi verir. Ayrıca konu sonunda da o Sultan'ın devrinde yaşayan âlim ve şeyhlerden de bahsetmektedir. Bu gibi bilgiler ilk Osmanlı tarihçilerinden Âşık-Paşa-zâde, Oruç Bey, Neşrî ve Rûhî Çelebi'lerde bulunmadığı gibi, daha sonraki müverrihlerde de Âlî'de olduğu gibi esaslı bir bilgi yoktur. Bu bilgilere *Künhü'l-Ahbâr*'da rastlamaktayız. Müneccimbaşı da bu husustaki bilgileri aktarırken aşağı yukarı Âlî'nin ibarelerini Arapça'ya tercüme ederek aktarmaktadır.

Müneccimbaşı'nın yalnız bu kaynaklara dayandığını söylemek belki mümkün değildir. Fakat bizim bariz olarak görebildiğimiz kaynakları bunlardır. Ayrıca yer yer ve özetle Tursun Bey'in *Târih-i Ebu'l-Feth*'inden de istifade ettiğini belirtmek gerekir.

Müneccimbaşı'nın yukarıda saydığımız bu kaynakları hakkında bibliyografya ve kısaltmalar bölümünde bilgi edinilebilir.

CÂMİÜ'D-DÜVEL'İN TERCÜMELERİ

Şâir Nedîm ve Arkadaşlarının Tercümesi:

Müneccimbaşı'nın eserinin değeri hemen anlaşılmış olacak ki, te'lifinden otuz sene sonra Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın himmetiyle Türkçe'ye tercümesi için teşebbüs edilmiş ve bu tercüme işi devrin edip ve şâirlerinden Nedîm'in içinde bulunduğu, hatta başkanlık ettiği bir heyete verilmiştir. Ancak *"Sahâifü'l-Ahbâr"*ın birinci cildinin birinci sahifesinin baş tarafında "Sultân Mehemmed Hân-ı Sâlis'in[46] zamân-ı sa'adetinde Reisü'l-Müneccimîn olan fâzıl-ı muhakkik Derviş Ahmed Efendi'nin tertîb ettiği *Sahâifü'l-Ahbâr* nâm arabî târîhın Sultân Ahmed Hân-ı Salîs asrı üdebâ ve ürefâsından Şâir-i meşhûr Nedîm Efendi'nin eser-i himmeti olan tercümesinden cild-i evveldir;" ikinci sahifede de "... bu hizmeti Nedîm'e havâle etti" denmekte olup bu ifadeye göre eserin şâir Nedim tarafından tercüme edildiği anlaşılıyor.

Kitabın tercümesi Nedim'e havale olunmakla beraber kendisine yardımcı arkadaşlar verilmiştir. Ancak kitabın baş tarafını Nedîm tercüme etmiştir.

Dâye-zâde Mustafa Efendi'nin 1183 (1769-1770) tarihinde istinsah edilmiş

46- Râbi' olması gerekir.

ve Esad Efendi Kütübhanesi no: 2283'te kayıtlı bulunan *"Selimnâme"* adlı eserinin mukaddimesinin kenarında ya kendisinin veya müstensih Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi'nin kaydettiği şekilde Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın gayretiyle bu iş, içinde şâir Nedîm'in de bulunduğu bir heyete tevdi' edilmiştir.

Bu heyet şâir Nedîm'in yanısıra III. Ahmed devrinin ilim, sanat ve kültür hareketlerinin belli başlı temsilcilerinden Vehbî Efendi, Rûhî Efendi, Müstakimzâde Mustafa Vefâ Efendi, Sır kâtibi Hıfzı Efendi, Râşid Efendi, İlmî Efendi ve diğer bir kısım ilim adamlarından oluşmaktaydı.[47]

Dâye-zâde Mustafa Efendi, bu heyetin tercümeyi bir hafta içinde bitirdiğini kaydetmesine karşılık, *Sahâifü'l-Ahbâr*'ın baş tarafındaki ve sonundaki ifadelere göre ise on yılda tamamladığı kaydedilir.[48]

Birbirinden çok uzak olan bu iki rivâyeti telif etmek gerçekten zordur. Ancak böyle bir eserin bir hafta gibi kısa bir müddet içinde tercüme edilmesi de mümkün görülmemektedir. Tercümenin başı ve sonunda verilen tarihler bizim için daha mutebe'rdir. Bu tercüme 1285 (1868-1869) yılında İstanbul'da matbaay-ı 'Âmire'de 3 cild halinde basılmıştır.

Tercümenin tamamının Hamîdiye kütüphanesi 915 numarada kayıtlı bir yazması mevcuttur. Ayrıca şâir Nedim'in bizzat kendi hattı ile yazdığı ve Üniversite Kütüphanesi No: T. 6090 numarada kayıtlı bir Türkçe yazma nüshası vardır. Bu nüsha, eserin tamamı değil, Osmanlılara dair olan kısmın tercümesidir. 21 satırlı 258 varaktan ibarettir. Tercümenin hâtimesinin yazıldığı 258[b] varakanın sonunda:

نديم بنده كه فرمانى بيورد يغك تحرير	خدايه شكر كه ايردى ختامه سلطانم
قصورى وار ايسه عفو كله ايليب تكميل	ندكلو اكسك ايسه طوت تمامه سلطانم

(Nedim bende ki fermânı buyurduğun tahrîr
Hudâyâ şükür ki irdi hitama Sultanım.
Kusuru var ise affınla eyleyüb tekmil
Ne denlü eksik ise tut tamama Sultanım.)

47- Bk. Dâye-zâde Mustafa Efendi, *Selimnâme*, Esad Efendi ktb. No: 2283, mukaddimesinin kenarında vr.2a da yazılmış bir not.

48- Nedim 1132 Cemaziye'lâhir'inde (Nisan-Mayıs 1720) tercümeye başladı. (I, 6) ve "Avn-i Hakk ile iş bu evrâk-ı perişânın tesvîdi 1142 senesi mübârekesi Şevvâl-i şerîfinin yirmi beşinci Cuma günü (13 Mayıs 1730) ba'de selâti'l-cumu'a resîde-i derece-i ihtimâm olmuştur" (III, 750).

diye iki kıtalık kayıtla bunun istinsâhını bizzat kendisinin yaptığını gösterir.

Bu nüshadan başka yine Osmanlılar kısmını ihtiva eden ve Nuruosmaniye Kütüphanesi 3129 numarada kayıtlı, sahifelerinin her biri 27 satırlık 251 varaklı, 1142 yılı 25 Şevval günü istinsâhı bitmiş bir yazma nüshası daha bulunmaktadır.

Bu tercüme gerçekleştikten sonra uzun müddet kullanılmış ve eserin aslını bile bir ara gölgelemişti. Tercüme heyeti, eserin umumi tarih kısmında bir hayli kısaltmalar yaparak tasarruflarda bulunmuş ve eseri muhtasar bir şekilde tercüme etmişlerdir. Yalnız mühim gördükleri kısımlarda metnin tamamına yakınını tercüme etmişlerdir. Abbasî ve Osmanlı tarihleri kısmı buna örnek teşkil eder. Buna rağmen bu kısımların tercümesi de Arapça aslını tam olarak yansıtmamaktadır.

Bu duruma göre *Câmiü'd-Düvel*'den gerektiği şekilde ve tam olarak istifade edebilmek ve Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin telifini tam olarak aktarabilmek için tercümesinden ziyade tümünün yeniden ve mükemmel bir tercümesi yapılıncaya kadar Arapça aslına başvurmak gerekmektedir. Gerçekten bu tercüme kaynak olarak kullanılmayacak kadar eksiktir.[49]

Zira *Câmiü'd-Düvel* Türkçe'ye aktarılırken kısaltmalar yapılmış, eserde geçen yer ve şahıs isimleri ve hatta bazen tarihlerde yanlışlıklar yapılmıştır. Sultanlara yöneltilen ve devlet adamları hakkında da yapılan tenkidler de eserden çıkarılmıştır. Bunların yanında tercümedeki yanlışlıklardan dolayı bizzat müellif Müneccimbaşı Ahmed ibn Lutfullah tenkid edilmiştir.

Meselâ (N) Nüshası Vr. 293 a'da Arapça aslında "Dülkâdiroğlu Süleyman Bey" diye kaydedilirken tercümesi *Sahâifu'l-Ahbâr* (III/363)'de "Dülkâdiroğlu İskender Bey" diye aktarılmış, bu da yanlış olduğu için tercümeyi kullanan müellifler tarafından tenkid edilmiştir.[50] Lütfî Paşa Tarihi'ni

49-"Maalesef Müneccimbaşı'nın Türkçe tercümesi hem eksik hem de hatalarla dolu olduğu için yeni bir Türkçe tercümesini yapmak zarurî olduğu gibi arapça metin yayınlanması da çok faydalı olacaktır, bk. F. Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1963, I, 1.
Müneccimbaşı'nın *"Câmi'üd-Düvel"* adlı eseri... muhtasar olmakla çok mükemmel... ne yazık ki bu kitap Arapça'dır ve vaktiyle Türkçeye yaptırılmış terecümesi de çok yanlış ve eksiktir, bk. M.H. Yınanç, "Tanzimattan Meşrûtiyet'e kadar Bizde Tarihçilik", *Tanzimat* I, İstanbul 1940, s. 583.
Müneccimbaşı Tarihi, *Câmi'ü'd-Düvel*, içlerinde Nedim de dahil olduğu bir heyet tarafından vucûda getirilen Türkçesi basılı ise de, Arabî metni kadar itimada şâyân sayılmaz, bk. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1966, s. 351.

50- Bk. Lütfî Paşa, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, nşr. Âlî Bey, s. 167[1].

neşreden Âlî Bey bu tenkidi yaparken tabii olarak mütercimleri suçlamamış, bu hatanın müellife ait olduğunu zannederek Müneccimbaşı'yı tenkid etmiştir.

Bu yanlışlıklar yanında tercüme bazen de müellifin yaptığı yanlışlıkları düzeltir. (N) nüshası II/vr. 300ª'da Kefe üzerine gönderilen gemi adedi 300 parça olarak kaydedilirken tercümede daha doğru olan 100 aded gemi rakamı yazılmıştır.[51] Yine aynı yerde, Vezir-i a'zam Mahmud Paşa'nın Rebiü'l-âhir'de idam edildiği yazılırken (N, II/vr. 300ª) tercümede Rebiü'l-evvel olarak tashih edilmiştir.[52]

Bazen de hakkında tereddüt gösterilen bir rivayete diğer bir rivayet daha eklenmiştir. Uzun Hasan'ın Osmanlılar üzerine gönderdiği öncü kuvvetlerin kumandanı olan "Uzun Hasan'ın amcası" diye gösterilen Yusuf Mirza için "Yusuf Mirza kim Hasan Draz'ın ammusıdır, belki ammusı oğludur..." diye kaydedilmektedir.[53]

Öte taraftan son zamanlarda da bu eserin bazı kısımları Türkçeye tercüme edilmiştir.

H.F. Turgal, *Câmiü'd-Düvel*'in Anadolu Selçukluları ve Karahanlılar kısmını tercüme etmiş ve bu tercüme *"Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi'nin Sahâifü'l-Ahbâr fi Vekâyi'i'l-A'sâr adlı eserinden Anadolu Selçukluları"* ve *"Karahanlılar"* adı altında yayınlanmıştır.

N. Atsız, bu tercümelere ufak tefek metin notları ilave ederek ve gerekli yerlerde açıklamalar yaparak "Anadolu Selçukluları" fasikülünü 1939'da ve "Karahanlılar" fasikülünü de 1940'da İstanbul'da yayınlamıştır.

Gayet tabii olarak bu tercümeler şâir Nedîm'in tercümesinden daha kullanışlı ve daha yararlıdır.

M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. İsmail Erünsal tarafından yapılan tercüme, Müneccimbaşı Tarihi'nin Osmanlı devleti tarihinin başlangıcından Kanûnî Sultan Süleyman devrinin sonuna kadarki kısmını ihtivâ eder. Bu tercüme, aşağı yukarı üzerinde çalıştığımız kısımların tercümesi olması açısından bizi daha da ilgilendirir.

Erünsal'ın bu çalışması Tercüman Gazetesi'nin neşrettiği 1001 Temel Eser içinde "Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*" adı ile 1975 yılında İstanbul'da iki cild halinde neşredilmiştir.

51- Bk. Fatih Sultan Mehmed Devri, Kefe Fethi ile ilgili Metin Notları ve *Sahâi'fü'l-Ahbâr*, III, 394.

52- *Sahâi'fü'l-Ahbâr*, aynı yer.

53- *Sahâi'fü'l-Ahbâr*, III, 387.

Erünsal, bu tercümede (N) nüshası ile bundan istinsah edilip mukabele kayıtları taşıyan (T) nüshasını kullanmıştır. Erünsal, bu tercümeyi Arapça aslından Türkçe'ye aktardığını kaydeder. Gerçekten şâir Nedîm ve arkadaşlarının yaptığı tercümeden Arapça aslına daha yakın ve genelde de daha iyi bir tercümedir. Fakat buna rağmen bu tercümede de eksiklik ve yanlışlıklar bulunmaktadır. Bu durumun, tercümenin yer yer Arapça aslından ziyade *Sahâifü'l-Ahbâr*'dan sadeleştirmeler yapılarak bugünkü harflere aktarılmasından ileri gelmiş olabileceğini tahmin ediyoruz. Birçok yerde *Sahâifü'l-Ahbâr*'ın ibareleri aynen aktarılmıştır.

Meselâ s. 96'da "Ehl-i İslamı ortadan kaydırmaya cehd eyle, cümlemiz sana imdad ederiz... İstanbul Kayseri otuz bin asker ile altmış adet sefine hazırlayıp Müslümanların üzerine gönderdi..."

s. 98'de "... dar-ı cihana rihlet buyurdu."

s. 103'de "... Rikab-ı hümayüne yüz sürdüler."

s. 201'de "... nesebi mechûl olan bir herife itaat edip padişahımıza âsî olmak size düşer mi .....

Ayrıca *Sahâifü'l-Ahbâr*'ın yaptığı bazı yanlışlıkları da olduğu gibi aktarmıştır. Meselâ s. 167'de "Kayın pederi" anlamına gelen "حمه" kelimesini anlayamamış, "Hama Süleyman Bey" diye tercüme edip bu kelimeyi Süleyman Bey'e lakab yapmıştır. Bu gibi örnekler çoğaltılabilir.

ŞİMDİYE KADAR CAMİÜ'D-DÜVEL'DEN BAHSEDEN VE ÜZERİNDE ÇALIŞANLAR

Müneccimbaşı'nın bu büyük eserinin üstün değeri ve önemi hemen anlaşılmış olacak ki, telifinden henüz otuz yıl geçmeden kendisinden önce gelip geçmiş bir çok tarihçinin eseri dururken Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin gerek hayatı ve gerekse eserleri hakkında ilk bilgileri Mevlevî tarîkatı dervişleri ile ilgili olarak yazılan biyografik eserlerde ve Tezkirelerde görmekteyiz. Bu eserlerin başında Şeyhî'nin *Vekayi'ü'l-Fudâlâ*[54]'sı gelmektedir. Şeyhî, Müneccimbaşı'nın hayat hikâyesini anlatırken onun *Câmiü'd-Düvel*'inden kısaca bahsederek bir dünya tarihi olduğunu kaydeder.

Esrar Dede (öl. 1776) *Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviyye*[55] ve Sâkıb Mustafa

---

54- Şeyhî, *Vekâyi'ü'l-Fudalâ*, İ.Ü. ktb. no: T. 3216, vr. 189a.

55- Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviyye*, İ.Ü. ktb. No: T. 89, s. 15.

Dede (öl. 1735), *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye*[56] adlı eserlerinde Şeyhî'nin *Câmiü'd-düvel* hakkında yazdıklarını tekrar ederler.

Bağdatlı İsmail Paşa gerek *Keşfü'z-Zunûn Zeyli*'nde ve gerekse *Hediyyetü'l-Ârifîn*'de, Müneccimbaşı'nın tarihinden bahsederek önemli bir dünya tarihi olduğunu ve müellifin en önemli eseri olduğunu kaydeder.

Mehmed Süreyyâ (öl. 1326/1908), *Sicilli Osmânî* (I, 232)'de Müneccimbaşı'nın yalnız hayat hikayesinin sonunda eserlerini sayarken "1083'e kadar Arabî tarihi" diye bahseder. Bursalı Mehmed Tâhir (1278-1343/1861-1925) de *'Osmanlı Müellifleri*'nde (I, 143) hayat hikâyesi ile birlikte eserlerinin bir kısmını saydıktan sonra, onun *Câmiü'd-Düvel*'inden bahsederek 1083 (1672-1673) yılına kadarki Osmanlı tarihini anlattığını kaydeder.

Câmiü'd-Düvel'in, gerçek değeri ile ilim âlemine XIX. yüzyılın başlarında J.v. Hammer tarafından tanıtıldığını görmekteyiz. Hammer, *Câmiü'd-Düvel*'in kaynaklarını sıraladığı bir makalesini *GOR*'da yayınlamıştır.[57]

Ayrıca F. Babinger de, Osmanlı tarih yazarları hakkındaki önemli eserinde Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'den ve onun eseri *Câmiü'd-Düvel*'den ve öneminden söz etmiş bulunmaktadır.[58]

Brockelmann da meşhur eserinde Müneccimbaşı'ndan ve onun eserinden bahsederek Câmi'ü'd-Düvel'in yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneleri göstermiştir.[59]

Z.V. Togan da *Tarihte Usûl*[60] adlı eserinde Osmanlı tarihinin kaynaklarını sayarken Müneccimbaşı'nın eseri hakkında kısa bilgi vermiş bulunmaktadır.

Bunlardan daha sonra Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında müstakil bir çalışma yapan müellif, N. Atsız olmuştur.[61] Atsız, müellifimizin hayatı ve eserlerini yazdığı makalesinde *Câmi'ü'd-Düvel*'e ve tercümesine büyük bir yer vermiş ve bu makaleyi iki kez yayınlamıştır.

Bu çalışmalardan başka T. Gökbilgin de İslâm Ansiklopedisi'nde "Müneccimbaşı Derviş Ahmed Dede" adlı makalede şimdiye kadar yazılanların hepsinden daha geniş bilgiler vererek gerek hayatı ve gerekse eserleri hakkında doyurucu bir malumat aktarmış bulunmaktadır.

56- Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye*, İ.Ü. ktb. no: 2515.
57- J. v. Hammer, *Geschichte des Osmanicshen Reiches* (GOR) VII, 545-550.
58- F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. C. Üçok, Ankara 1982, s. 258.
59- Brockelmann, *GAL*, II, 637.
60- Z.V. Togan, *Tarihte Usul*, İstanbul 1981, s. 210.
61- N. Atsız, *Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi; Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1940; ve aynı ismi taşıyan makale, *Konya Halk Evi Mecmuası*, 1949, sayı: 34, s. 1945 vd.

Bu çalışmaların yanısıra Batı dünyasında iki ilim adamının yaptığı çalışmalar vardır.

Bunlardan V. Minorsky *Câmiü'd-Düvel*'in "Şeddâdîler" kısmı üzerinde çalışıp bu kısmın Arapça metni ile İngilizce çevirisini 1953 yılında; "Şirvan" ve "Babu'l-Ebvab" kısmının da aynı şekilde Arapça metni ile İngilizce çevirisini 1958 yılında Cambridge'de yayınlayarak ilim âleminin hizmetine sunmuştur.

Diğer bir çalışma ise Pakistanlı ilim adamı S.A. Hasan'ın çalışmasıdır. S.A. Hasan, *Câmiü'd-Düvel*'in Büyük Selçuklular kısmının Arapça metni ile İngilizce çevirisini 1959 yılında hazırlayıp Cambridge'de yayına hazırladı. "A. Critical Edition of a Munejjim Bashi's History of the Saljuqids of Iran (Great Saljuqs) with translation and introduction" yayınlanmış doktora tezi, Cambridge 1959, ii, p. I. Söz konusu ilim adamı bu çalışmasını baş tarafına ilâve ettiği bir mukaddime ile Islamic Studies'de şu isimle yayınladı: S.A. Hasan, "Münejjim Bashi: Turkish Historian of the Saljuqids of Iran", *İslamic Studies*, Karachi vol. II, no. 4, December 1963, s. 457-466 ve vol. III, no. 4, December 1964, s. 429-469.

Müneccimbaşı üzerinde Türkiye'de bizim yaptığımız çalışmadan başka şu iki çalışma daha yapıldı:

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Ali Öngül *Câmiü'd-Düvelin "Selçuklular ve Anadolu Beylikleri"* kısmını doktora tezi olarak şu isimde hazırladı: *Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin Cami'ü'd-Düvel'inin Tenkidli Metin Neşri ve Tercümesi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri)*, İstanbul 1986, basılmamış doktora tezi.

Aynı şekilde Dr. Ali Öngül Büyük Selçuklular kısmında yayına hazırlanmış bulunmaktadır.

Ayrıca Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim görevlilerinden Dr. Nuri Ünlü *Camiü'd-Düvel*'in Osmanlılardan II. Bayezid ve I. Selim (Yavuz) dönemlerinin metin ve çevirisini doktora (basılmamış) tezi olarak hazırlanmıştır.

Bunların yanısıra İ.Ü Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim dalında Ömer Tellioğlu "Hamdaniler" kısmını yüksek lisans tezi olarak hazırladı.

Metnin tesisinde faydalanılan Câmi'ü'd-Düvel nüshalarının tavsifleri:

a- (N), Nuruosmaniye Kütüphanesi Nüshası:
I. Cild
Numara: 3171
Varak: 5+427 varak.

Ebadı: 300x103, 277x65 mm.
Satır: 61 satır.
Hattın nevi: Ta'lik

Cild: Koyu vişne rengi deri, şemseli, zencirekli, şirazesi dağınık, cedvelleri, fasıl başları ve hükümdar adları kırmızı ile yazılmıştır.

Baş tarafındaki ilk sahifede III. Osman'ın tuğralı vakif mührü ile Evkâf müfettişi İbrahim Hanif'in vakıf yazısı ve mührü vardır. Baştaki ilk beş yaprakta cildin fihristi yazılıdır.

Başı: . . . احمد الله حمد متفكر فى مخلوقاته معتبر بشواهد مصنوعاته
Sonu: فهجم عليه جوليوس واعانه الجمهور فهرب

II. Cild
Numara: 3172
Varak: 391 varak.
Ebadı: 297x103, 275x60 mm.
Satır: 61 satır.
Hattın nev'i: Ta'lik

Cild: Sırtı ve kenarları yeşil bez, ebrû kaplı, şirazesi dağınık, cedvelleri kırmızı, fasıl başları ve hükümdar adları kırmızı ile yazılmıştır. Aharlı ve filigranlı krem rengi kağıt. Sonundaki 391^a varakında III. Osman'ın tuğralı vakıf mührü ile Evkâf müfettişi İbrahim Hanif'in vakıf yazısı ve mührü vardır. Sonu bir hâtime ile sona ermediğine göre devam etmek üzere hazırlanmış, fakat bu haliyle bırakılmıştır.

Başı: بها خوفا من العثمانية فاخذوه اسيراً ثم جائوا به الى القسطنطينية
Sonu: فرجع الى مستقر دولته ادرنه لقرب الشتاء . فوصل اليها في شعبان السنة .

b- (T), Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi Nüshası:
I. Cild
Numara: 2954/1
Varak: 648 Varak.
Ebadı: 265x160, 90x62 mm.
Satır: 31 Satır.
Hattın nevi: Ta'lik

Müstensihin Adı: Muhammed ibn Ahmed Müezzinzâde tarafından 1116 H. Yılında istinsah edilmiştir.

Cild: Siyah deri üzerinde Salbek Şemse tezhibli ve çiçek motifleriyle süslü, zencirekli, şirazeli, miklebli, kapak içi kahverengi, serlevhası ve sahife cedvelleri tezhibli, fasıl başları ve hükümdar adları kırmızı ile yazılmıştır.

Kağıdı aharlı ve filigranlı krem rengi olup, 1^a varakının başında III. Ahmed'in tuğralı vakıf mührü bulunmaktadır.

Başı: . . . احمد الله حمد متفكر فى مخلوقاته معتبر بشواهد مصنوعاته
Sonu تم الجلد الاول من صحائف الاخبار فى وقائع الاعصار فى اواسط شهرشعبان المعظم لسنة ستة عشرة ومائة والف من هجرة من له العز والسعادة وكمال الشرف

II. Cild
Numara: 2954/2
Varak: 647 Varak
Ebadı: 2650x160, 90x62 mm.
Satır: 31 satır
Hattı: Ta'lik

Müstensih: Aynı müstensih tarafından 1117 H. Tarihinde istinsah edilmiştir.

Diğer evsafı I. Cildin aynısıdır.

Başı: الكلمة الرابعة من الفقرة الثانية في ذكر الموالى الذين استبدلوا بالملك ولم يكن لهم عنوان الاتبكية . . .
Sonu: فرجع الى مستقر دولته ادرنه لقرب الشتاء . فوصل اليها فى شعبان السنة . انتهى ما وجد في نسخة المؤلف رحمه الله رحمة واسعة وقد استنسخها منها واتممها فى غرة جماد الآخرة لسنة سبع وعشر ومائة والف من هجرة من له العز وكمال الشرف . وانا الفقير اليه سبحانه وتعالى الحاج محمد بن احمد الشهير بؤذن زاده جعل الله له الحسنى زيادة . وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله واصحابه الطيبين الطاهرين .

c- (E), Süleymaniye (Esad Efendi) Kütüphanesi Nüshası.
I. Cild
Numara: 2101
Varak: 270 Varak.
Ebadı: 346x206, 255x124 mm.
Satır: 41 satır
Hattın Nev'i: Nesih
Müstensih: Belli değil

Cild: Başlığı ve ilk iki sahifesinin cedvelleri tezhibli, diğer cedveller kırmızı, cildi, kahverengi deriden, Zencirekli, şirazeli, miklebli, 1^a varakının başında Esad Efendi'nin vakıf mührü vardır.

Baş: . . . احمد الله حمد متفكر فى مخلوقاته معتبر يشواهد مصنوعاته
Sonu: وكانت قرابة مع خوارزم شاه من جهة امه

II. Cild
Numara: 2120
Varak: 4-271-530
Ebadı: 346x206, 255x124
Satır: 41 satır
Hattın Nev'i: Nesih.
Müstensih: Belli değil

Aynı evsaftaki cildde, cedvelleri ve sözbaşları kırmızı 271a'da Esad Efendi'nin vakıf mührü vardır. Baştaki ilk 4 varakta fihrist mevcuttur..

Başı: والثالث اسفنديار شهراكم ابن بيستون وهو الذى قام مقام اخيه...
Sonu: فكسبه فى داره وقتله غلية فى محرم

III. Cild
Numara: 2103
Varak: 3-531-784 varak.
Ebadı: 346x206, 2550124 mm.
Satır: 41 satır.
Hattın Nev'i: Nesih
Müstehsih: Belli değil

Cild: Cedvelleri ve sözbaşları ve hükümdar isimleri kırmızı aynı evsaftaki cildde, 531^{a} varakında Esad Efendi'nin vakıf mührü vardır.

Baştaki ilk 3 varakta cildin fihristi mevcuttur.

Başı: ستة اربع وثمانية وقيل فى صفر السنة...
Sonu: فوصل اليها فى شعبان السنة المذكورة.

d- (B) Bayezid Umumî Kütüphanesi Nüshası:
I. Cild
Numara: 5019
Varak: 667 varak 1334 Sahife.
Ebadı: 321x200, 223x115 mm.
Satır: 33 satır.
Hatın Nev'i: Nesih.
Müstensih: Belli değil.

Cild: Siyah deri, zencirekli, şirazeli, miklebli, başlığı, Fihrist başlığı ve ilk iki sahifenin cedvelleri tezhibli diğer cedveller ve fasıl başları, Hükümdar adları kırmızı ile yazılmıştır. Başta ve çeşitli yerlerinde Veliyüddin Efendi'nin mührü vardır. 1^{a}-6^{a} varakları arası fihristir.

Başı: احمد الله حمد متفكر فى مخلوقاته ومعتبر بشواهد مصنوعاته

Sonu: فانقرضت دولة الشبانكارية من فارس بالكلية وانما لم نعرض لضبط ارمنة اكثرهم وذكر تواريخهم لعدم الوثوق بما ذكر لظور الخبط والقامة فيه... نجز النصف الاول بحمد الله وحسن توفيقه... مصليا علي نبيه واله.

II. Cild
Numara: 5020
Varak: 607 varak, 1214 sahife
Ebadı: 321x200, 223x115 mm.
Satır: 33
Hattın Nev'i: Nesih.
Müstensih: Belli değil.

Cild: Siyah deri, zencirekli, şirazeli, kapak içi ebrû kaplı, Başlığı ve ilk iki sahifenin cedvelleri tezhibli, diğer cedveller, fasıl başları ve hükümdar isimleri kırmızıdır. Çeşitli yerlerinde Veliyüddin Efendi'nin mührü vardır.

Başı: الفقرة الخامسة من السطر الخامس فى ذكر دولة الملثين ملوك الغرب الاقصة وهم خمسةَ نفر...

Sonu: وتوسط فى ذلك سليم كرايخان فشفع فيه فعفا عنه السلطان وهادنه على الشروط السابقة... فرجع الى مستقر دولته ادرنة لقرب الشتاء فوصل اليها فى شعبان السنة.

Yukarıda söylediğimiz gibi üzerinde çalıştığımız bu dört nüshanın dışında, Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi ile Edirne Selimiye Halk Kütüphanesinde birer nüshaları daha mevcuttur.

Raşid Efendi Kütüphanesi 913 numarada kayıtlı *Câmi'ü'd-Düvel* iki cild halinde, birinci cild 682, ikinci cild 904 varaktan ibaret olup 33 satırlık, 313x200, 215x100 mm. ebadında sırtı deri, kağıt kaplı, miklebli, şirâzeli nesih hat çeşidi ile yazılmış bir nüshadır.

Selimiye Halk Kütüphanesi nüshası da dört cildden ibaret olup 1495-1498 numaraları arasında kayıtlıdır. I. cild 220x160 140x70 mm. 23 satır, Ta'lik ve Nesih yazı ile, 700 varak, sırtı deri üzeri kağıt kaplı, miklepli; II. Cild, 230x180, 140x80 mm. ebadında, 29 satır, Nesih yazı ile, 491 varak aynı özellikte cilde sahip; III. Cild, 220x150, 140x70 mm. ebadında, 23 satırlı 557 varaktan ibaret nesih yazı ile deri cildli, şemseli; IV. cild, aynı ebad ve özelliklerde olup, 535 varakdır.

ÇALIŞMADA TAKİP ETTİĞİMİZ YOL

Daha önce söylediğimiz gibi *Câmiü'd-Düvel*'in dört ayrı nüshası üzerinde çalıştık. Bunlardan Nuruosmaniye (N) nüshası'nı esas alıp, ondan sonraki Top-

kapı (T), Esad Efendi (E) ve Bayezid (B) nüshalarını tâlî nüshalar olarak kabul ettik.

(N) nüshasının istinsahını yaptıktan sonra öteki nüshalarla karşılaştırdık. Genellikle (T) nüshasının (N) nüshasından istinsah edildiği görülmektedir. Zaten bu husus (T) nüshasının istinsah kaydında da belirtilmektedir. (E) nüshası da ya (N)'den veya (T)'den istinsah edildiği tahmin edilebilir. (B) nüshası ile (E) nüshası arasında büyük benzerlikler vardır. Büyük bir ihtimalle (B) nüshası da (E) nüshasından istinsah edilmiştir. Biz bu zikrettiğimiz sırayı takip ederek karşılaştırmayı yaptık.

İstinsah ve karşılaştırmada genellikle (N) nüshasını esas alıp diğer nüshaların farklı, eksik ve fazlalıklarını metnin altında gösterdik. Ancak ufak tefek ve çok sık geçen bazı farklı istinsahları nazar-ı itibâre almadık. Meselâ çok sık geçen " استنبول" İstanbul kelimesi (NTB) nüshalarında "استنبول" (E) nüshasında ise, "استانبول" şeklinde; ayrıca (NEB) nüshalarında "اسحق", (T) nüshasında "اسحاق" diye yazılmış olan bu iki kelimenin farklarını göstermedik.

Ayrıca " بنى - التجا - اعطى - نجى - دعى - اعفى " gibi kelimelerin sonu bazen " ا ", bazen de "ى " ile yazılmıştır. Biz de bazen doğrusunu yazıp düzelttik ve düzelttiğimizi altta dipnotta belirttik, bazen de *müellif nüshasında* öteki nüshalara aynı yanlışlık yansımışsa biz de asıl metne riayet ederek bozmadan olduğu gibi bıraktık. Ancak hatalara işaret ettik. Ayrıca metindeki bütün ثلاثة" ve "ثلاثون" kelimeleri hep "ثلثة" ve "ثلثين" şeklinde yazıldığı görülmektedir. Biz bunların doğrusunu yazdık ve yaptığımız düzeltmeleri altta dipnotta gösterdik.

İnşa ettiğimiz metinde konu başlıklarını biz koyduk ve paragraf başlarını da biz yaptık. Ancak bu konu başlıklarını, ilave olduğu için, hep parantez içine aldık. Metinde gösterdiğimiz varak numaraları (N) nüshası II. cildinin varak sayılarıdır.

Bunların dışında üzerinde çalıştığımız metnin, metin tenkidini yaptık. Bu konuda yazılmış gerek ilk Osmanlı Tarihleri ve gerekse bu konu ile ilgili Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklar ve daha sonraki tarihçi ve araştırmacıların eserleriyle malumat karşılaştırmalarını yaptık. Ayrıca Metin notlarında görüldüğü gibi, bu konuda öteki kaynak ve eserlerde bulabildiğimiz ve gerekli olduğuna kanaat getirdiğimiz bilgileri de notlarda yazdık.

Metin notlarında kaydettiğimiz ve bazı imlâ farklılıkları arzeden yer ve şahıs isimlerini tam ve asıl şekilleriyle okumak ve tesbit etmek mümkün olmadığından yeni harflerle vermeyip, olduğu ve kaynaklarda yazıldığı gibi vermeyi tercih ettik. Yine notlarda diğer kaynakların Müneccimbaşı'ndan far-

klı olarak verdikleri bilgileri notlarımızda göstererek değerlendirmeye çalıştık. Buna rağmen özellikle "Kuruluş Devresi" ile ilgili kısımlarda ve Osmanoğullarına ait şeceredeki isimleri yeni harflerle okumaktan kaçındık. Zira bunların nasıl yazılması gerektiğini bizden evvelkiler de tam olarak tesbit etmiş değillerdir. Bu gibi şahıs ve yer isimleri Osmanlıca imlanın özelliğinden dolayı türlü türlü harekelenerek değişik şekillerde okunabilir. Bilhassa yazma eserlerde müstensihler noktalama işaretlerine pek riayet etmeden istinsah yaptıkları için değişik imlalar ortaya çıkmıştır. Biz de yazma eserlerdeki isimleri aynen kopya ederek yazdık. Matbû eserlerden aldığımız isimlerin imlaları da pek kesin değildi. Bu şekilde aynı durum burada da söz konusudur. Müstensihlerin yaptıkları yanlışlıklar gibi, mürettipler de daha değişik yanlışlıklar yapıp, isimleri hiç alâkası olmayan şekillere sokmuş olabilirler. İşte bundan dolayı biz bu yanlışlık ihtimallerini gözönünde bulundurarak isimleri Arapça harflerle yazdık.

Ancak bizden evvelkilerin yeni Türk harfleriyle neşrettikleri bazı eserlerde (Âşık Paşa-zâde, *Tevârîh-ı Âl-i Osmân*, nşr. N. Atsız, İstanbul 1949 ve Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-Numâ*, nşr. F.R. Unat - M.A. Köymen, 1949 [I. cild] ve 1957 [II. cild] bu gibi yer ve şahıs isimlerini bu nâşirlerin okudukları şekillerde biz de yeni Türk harfleriyle yazdık.

Metin notlarında ve mukaddimede kullandığımız kaynakların gösterilmesinde, kaynağın ilk geçtiği yerde tam künyesini verdik, daha sonra geçtiği yerlerde ise genellikle ve bilhassa *"Tevârîh-i Âl-i Osmân"* adını taşıyan eserleri birbiriyle karıştırmamak için müellifin adını kaydettik. Bazen de eserin, müelliften daha çok yaygın ve daha çok bilinen bir ismi olduğu yerlerde ise, eserin adını kaydettik. Meselâ, Bayatlı Mahmud oğlu Hasan'ı, Mehmed Süreyya'yı ve Bursalı Mehmed Tahir'i ilk geçtikleri yerlerde kaydettik. Daha sonra geçtikleri yerlerde ise, eserlerinin adlarını, yani *"Câm-ı Cem Âyîn, Sicilli Osmânî, Osmanlı Müellifleri"* şeklinde gösterdik.

Bunlardan başka ayrıca yukarıda görüldüğü gibi müellifin hayatı ve eserlerini, *Camiü'd-Düvel*'in kaynaklarını, Müneccimbaşı'nın tarihçiliğini ve eseri üzerinde çalışma yapanları kısaca kaydettik.

CÂMİÜ'D-DÜVEL
Türkçe Çeviri

Câmiü'd-Düvel
İkinci Cildin Son Kısmı

Osmanlı Devleti Tarihi

G İ R İ Ş

Bu kısım dünya durdukça payidâr kalmasını Allah'tan dilediğim "Osmanlı Devleti" ile ilgilidir. Ey "her an bir işte (kâinatta tasarruf etmekte olan"[1] Allah'ım, duamı kabul buyur. Uğurlu olsun da zaman onunla son bulsun, dünya hayatı onunla sona ersin diye bu devlet hakkında yazacaklarımı kitabımın son kısmına aldım.

Osmanlı devletinin faziletlerini, İslâm devletlerinin çoğundan üstün olduğunu, ortaya çıkışını müjdeleyen sadık rüyaların ve doğru haberlerin izahını, devletin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl kurulduğunu üç başlık (kelime) altında inceleyeceğiz.

Osmanlı Devletinin Fazilet ve Üstünlükleri

Bu devletin kurucuları yeryüzünde gelip geçmiş hükümdarların en haşmetli ve en büyük hükümdarlarıdır. Bunlar, dünyanın diğer hükümdarlarına nazaran en kudretli saltanat ve en geniş memlekete sahip hükümdarlardır. Onlar yeryüzünün, bahtları ve kısmetleri en açık olanları, en çok hayır ve ihsanda bulunanları, saltanatları en şevketli, kılıçları en keskin, mızrakları en

1- Kur'an-ı Kerim, er-Rahman Sûresi, 55/29.

sivri, mal, at ve silâhları en çok olan hükümdarlarıdır. Görüşleri en doğru, izledikleri yolları en güzel, kuvvet ve tesirleri en çok olan sultanlardır.

Doğunun ve Batının sultanları, karanın ve denizlerin hükümdarları, Mekke ve Medine'nin koruyucularıdırlar. Allah onları, Süleyman peygamberden sonra hiç kimseye nasib olmayan bir saltanatla şereflendirmiştir. Hükümdarların ve sultanların biyografilerini yazanlar bu durumu iyi bilirler.

Bununla birlikte bu devletin hükümdarları kendilerinden önce gelen hükümdarların, halefleri seleflerine, evlâdları babalarına, hizmetkârları efendilerine zulüm ve haksızlık ettikleri gibi, onlar seleflerine zulüm ve haksızlık etmemişler. Onlar ülkelerinin büyük bir kısmını kâfirlerden, zâlim ve fesatçılardan aldılar. Ele geçirdikleri memleketler kılıçlarının ve mızraklarının hakkıdır.

Osmanlı devleti, sahâbe ve tâbiînden olan selef-i sâlihînin ortaya çıkışları gibi, en güzel şekilde ortaya çıkmıştır. Bu devletin hükümdarları, bütün gayretlerini İslâm'ın tevhîd akîdesi ve i'lây-ı kelimetullâh için harcadılar. Kâfirlere ve müşriklere karşı gazâ ve cihâd edip, dinsizleri ortadan kaldırmaya çalıştılar. Allah, onlara Süleyman peygamberden sonra yeryüzünde hiç kimseye vermediği bir hükümdarlık lutfetmiştir. Allah bu hükümdarlık ve mülkü tedricen ihsan ederek onlara lutfunu tekrarlamıştır. Ayrıca onlara, bu hükümdarlığın temellerini sağlamlaştırmaları ve bu devletin kıyâmet gününe kadar devam edebilmesi için yapmaları gerekli olan güzel kanunlar ilham etmiştir. Allah, bu mülk ve saltanatı, Cengiz ve Timur gibi zalim ve azgın hükümdarlara birden verdiği gibi vermeyip yavaş yavaş ihsan eylemiştir.

Bu kadarla yetinelim. Zira basîret ve irfan sahibi olanlar bu devletin fazilet ve üstünlüklerinin saymakla bitmeyeceğini bilirler. İspat ve izaha da gerek duymazlar.

Osmanlı Devleti'nin Ortaya Çıkışını ve Devamlılığını Müjdeleyen Haberler

Tarihçilerin birçoğunun naklettiklerine göre, Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi, oğlu Osman doğmadan önce, bir gece rüyasında ocağından bir suyun kaynayıp gittikçe çoğaldığını, büyük bir deniz haline gelerek bütün yeryüzünü doldurduğunu görür. Uyanınca gördüğü rüyayı ârif bir kimseye anlatır[2] ve rüyasını tabir etmesini ister. O da Ertuğrul Gazi'nin rüyasını şöyle ta-

2- Alî (*Künhü'l-ahbâr*, İstanbul 1277, IV, rükün V, 24), Ertuğrul Gazi gördüğü bu rüyasını Selçuklu Sultanı III. Alâeddin'in kâtibi Abdülaziz (Müstevfî) adında âlim bir zata anlattığını kaydeder.

bir eder: "Bir çocuğun doğacak. O ve soyu bütün yeryüzüne yahut da yeryüzünün büyük bir kısmına hükmedecekler." Bir veya birkaç gün sonra da Osman Gazi dünyaya geldi.

Yine Ertuğrul Gazi, bir gece âlim bir zatın evinde misafir olup kaldığı odada bir kitap gördü. Bunun ne olduğunu sorunca ev sahibi "Bu Allahu Teala'nın, peygamberimiz Hz. Muhammed'e indirdiği kelâm-ı ilâhîdir" dedi. Sonra Ertuğrul Gazi kitabın bulunduğu odada yalnız kalınca, sabaha kadar Mushaf-ı şerîf'in huzurunda, hürmet ve ta'zim için ayakta durdu. Sabaha doğru bir ara uykuya dalınca, rüyada kendisine "Sen benim kelâmıma hürmet ve saygı gösterdin. Biz de senin evlâdına kıyâmet gününe kadar ayakta duracak ulu bir devlet verdik" diye hitap edildiğini işitti.[3]

Müverrihlerin birçoğunun eserlerinde naklettikleri diğer bir rivâyet de şudur: Osman Gazi, devrinin şeyhlerinden Şeyh Edebâli'nin zâviyesine sık sık giderdi. Bir gece rüyasında, ay aydınlığı gibi bir nur, şeyhin koynundan çıkıp kendi koynuna veya içine girdiğini, sonra göbeğinden bir ağaç bittiğini gördü. Ağaç o kadar büyüdü ki, gölgesi bütün yeryüzünü kapladı. Bütün insanlar bu ağacın gölgesinde toplandılar. Uyandığında rüyasını şeyh hazretlerine anlatınca, şeyh onu, büyük ve ebedî bir devlet ile müjdeledi ve kızı Malhun Hatun[4] ile evlendirdi. İlerde geleceği gibi, Osman Gazi'nin bu evlilikten iki oğlu oldu. Alâeddin Paşa ve Orhan Gazi.[5]

3- Aynı rivayet için bk. Karamânî Nişancı Mehmed Paşa, *"Tevârîhü's-selâtîni'l-Osmâniyye"* Süleymaniye, Âşir Efendi Ktb., no: 234, v. 2a-b; Alî V, 23-24; Solak-zâde Mehmed Hemdemî (*Tevârîh-i Âl-i Osman (Fihrist-i Şâhân veya Solak-zâde Tarihi)* İstanbul 1298, s. 27.

4- Bu hâtunun ismi Kemal Paşa-zâde (*Tevârih-i Âl-i Osmân*, I. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1970, s. 93) ve Neşri (*Kitâb-ı Cihân-numâ*, nşr. F.R. Unat-M.A. Köymen, TTK. nşr, Ankara 1949, I, 74-75)'de *"Malhâtun"*; Aşık Paşa-zâde (*Tevârîh-i Alî Osman*, nşr. Ali Bey, İstanbul 1332, s. 6) ve yine Neşrî (TTK. nşr. s. 84-85; F. Teaschner nşr., Leipzig 1951, s. 29)'de "Malhun Hatun" şeklinde kaydediliyor.

5- Ancak Oruç Bey (*Tevârîh-i Âl-i Osman*, nşr, F. Babinger, Hannover 1925, s. 8-9/83-84)'de bu iki olayı ve rüyayı çok daha değişik, birbirine karıştırarak ve rüyanın Ertuğrul Gazi tarafından görüldüğünü kaydederek; Osman Gazi küffâra karşı galip gelince Sultan Alâeddin ona vezîri Abdülâziz'i bol hediye, sancak ve tabl ile birlikte gönderdiğini ve Vezir Abdülaziz'in Osman Gazi'ye şöyle dediğini nakleder:
— Ey oğul, atan Ertuğrul gördüğü düş buydu kim, Şeyh Edebâlî ol düşü tabîr etmişti. Dedi kim meğer Osman Gazi dünyaya gelmeden Ertuğrul hayatta iken bir gece aceb düş gördü. Ol düşten uyandı, düşünü fikrederek Allah'ı zikrederek sabaha dek durdu. Sabah namazını kıldı. Atına süvâri olup doğru Konya'ya vardı. Meğer Konya'da bir muabbir-i mu'teber kişi vardı. Şeyh Edebâli derlerdi. Sâhib-i kemâl idi. İlm-i rüyâyı hûb bilirdi.
Kerâmeti zâhir olmuş kişiydi. Dünyası çoğidi.Ol vilâyette meşhûrdu. Sultan Alâeddin dahî ona itikâd etmişti. Ertuğrul ton değşirüb geldi. Ol düşü Şeyh hazretine dedi, eyitti:
— Ya Şeyh! Senin koynundan bir ay doğar gelür benim koynuma girür, kalur ve girü göbeğimden bir ağaç biter. Gölgesi âlemi tutar. Gölgesinin altında dağlar olur, dibinde sular

Bu konudaki doğru haberlerden biri de şudur: Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbn el-Arabî, cifr ilmi vasıtasıyla ve âyet-i kerimelerin gizli mânâlarından elde ettiği bilgi ile Osmanlı devletinin yüceliğini ve kıyamete kadar devam edeceğini keşfetmiştir. Bunu da *"ed-Dâriatü'n-Nu'maniyye fi'd-Devleti'l-Osmâniyye"* adlı eserinde zikretmiştir. Bu husus, cifr ilmini bilenlerce malumdur. Şeyh-i Ekber, bunu Osmanlı devletinin ortaya çıkışından yetmiş sene evvel istihrâc etmişlerdir.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî hazretleri ile ilgili bazı menkıbelerde anlatıldığına göre Ertuğrul Gazi Konya'ya her gelişinde onu ziyaret ederdi. Bir gelişinde de hayır duasını almak için henüz küçük bir çocuk olan Osman Gazi'yi beraberinde getirmişti. O sırada devrin Selçuklu hükümdarı olan kimsenin, Kalenderî bir zâtâ bağlandığını işiten Mevlânâ, "Şayet hükümdar kendisine bir baba bulduysa biz de kendimize bir oğul bulduk" diyerek Osman Gazi'nin elinden tutup hayır dua eyledi ve onun büyük ve daim kalacak bir devlet kuracağını, oğulları ve torunları Mevlânâ nesline bağlı kaldıkları ve onlara saygı gösterdikleri müddetçe devletlerinin daim olacağını müjdeledi.

İdris-i Bidlîsî[6]'nin "Heşt Behişt" adlı tarihinde naklettiğine göre,[7] o devirde, Kumral Abdâl adlı sâlih bir kimse vardı. Yenişehir civarında oturur, zaman zaman müridleri ile küffâr köylerine gaza ederdi. Bir gün Hazret-i Hızır yahut Allah dostlarından bir kimse Kumral Abdal'a rastlayıp "Osman Gazi'ye git, Allahu Teala'nın ona kıyamet gününe kadar devam edecek büyük bir devlet ihsan ettiğini müjdele" diye emretti. Kumral Abdal ise Osman Gazi'yi tanımazdı. O kimse, ona Osman'ı tanıyabileceği bazı işaretler verdi. Kumral Abdal bu tarifler üzerine Osman Gazi'yi bulup müjdeyi verince, Osman Gazi sevinerek "Şu kılıç ile şu su maşrabamdan başka elimde bir malım yok. İkisini de sana veriyorum" dedi. Kumral Abdal kabul etmeyip yalnız

---

ve ırmaklar çıkar ve bu sular kimi içer kimi bağlar bağçeler suvarırlar ve çeşmeler akıtırlar. Ol uykudan uyandım, düşüm budur, tahîr buyrun dedi. Şeyh eyitti:

— Ya yiğit! Düşünün tabîri budur kim bir oğlun ola, adı Osman ola ve benim dahî bir kızım ola, Râbia adlı benim kızımı senin oğlun Osman'a vereler ol kızdan Osman'ın oğlancıkları çok ola ve ânın neslinden cedd her cedd padişâh olalar. Muştılık olsun sana ve nesline ki pâdişâhlık verildi, mubârek olsun."

6- İdrîs-i Bidlîsî'nin hayatı ve eserleri için bk. Cl. Huart, İdrîs-i Bidlîsî, mad. İA; Sa'deddin Efendi, *Tâcü't-tevârîh*, İstanbul 1279, II, 566; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, III, 6; Mehmed Süreyyâ, *Sicilli Osmânî*, İstanbul 1308, I. s. 309; Ö.R. Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Beyrut (t.y.) II, s. 217.

7- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, *Heşt Behişt*, Nuruosmaniye Ktb. no: 3209, vr. 37a-b.

maşrabayı teberrüken aldı. Bir müddet sonra Osman Gazi ona bir zâviye yaptırıp Yenişehir civarındaki birkaç köyü vakf etti.[8]

Allah dostları tarafından verilen buna benzer haberlerden bir başkası da; Müverrih Rûhî'nin Tarihi'nde zikrettiği bir rivayettir.[9] Türkmenler arasında kendisine "Korkut Ata" adı verilen ve birçok kerâmetleri sabit olan bir zat vardı. Bir gün şöyle dedi: "Saltanat ve hükümdarlık, Oğuz Han'ın tavsiyesi üzerine tekrar Kayı Han nesline iade olacak. Ve saltanat bu hânedân mensupları arasında kıyamete kadar devam edecek." Osmanlı sultanları da Kayı Han neslinden gelmektedirler.[10] Osman Gazi kabilesine de "Kayı Hanlığı" denirdi. Zira Kayı Han evladından en eskileri ve emirleri durumunda idiler.

Bu rivayetlerden bir başkası olarak da Türkçe Tarih kitaplarının bazılarında rastladığım şu olay zikredilir:

Siroz yakınlarında yüksek bir dağ üzerinde, Hıristiyanlarca muteber sayılan bir kilise vardı. Buna "Margirit" Kilisesi derlerdi. Orada birçok rahip ve keşiş oturur, astronomi ve felsefe gibi eski ilimlerle meşgul olurlardı. Bu keşişler ve rahipler, Osmanlı devletinin ortaya çıkışını ve kendi ülkeleri dahil birçok memleketleri de ele geçireceğini ilm-i nücûm yoluyla sezmişlerdi. Osman Gazi'nin şöhretini duyunca hemen değerli hediyelerle huzuruna bir elçi göndererek, kendilerinin, evlâdlarının, manastırlarında oturanların ve kilisenin vakıf köylerinin korunması için bir emanname istediler. Osman Gazi de o sıralarda Söğüt kasabasında bulunuyordu. Onlara istedikleri emannameyi verdi. Bir zaman sonra, Orhan Gazi'nin oğlu Sultan Murad o toprakları fethettiğinde bu emannameyi ona arzettiler.

8- Bu olay Neşrî (TTK. nşr, s. 82-83; Teaschner nşr. s. 32)'de daha değişik olarak nakledilir. Aşık Paşa-zâde (s.6) ise, Kumral Dede'nin Şeyh Edebâlî'nin mürîdi olup şeyhin, Osman Gazi'nin rüyasını tabir ederken orada hazır bulunduğunu kaydeder. Ancak Aşık Paşa-zâde'nin bu olayı diğer olaylara karıştırdığı görülmektedir. Kemal Paşa-zâde (I, 88) ise, aşağı yukarı müellifimizin İdrîs-i Bidlîsî'den naklettiği rivâyeti benzer ibarelerle kaydeder. Ancak, bu zâtın adının "Kumral Baba" olduğunu zikreder. Aşık Paşa-zâde'nin, Edebâlî'nin mürîdi diye kaydettiği şahsı Kemal Paşa-zâde, Edebâlî'nin kızını Osman Gazi'ye nikahladığı sıralarda nikah merasiminde (طورد) isminde bir müridinin hazır bulunduğunu ve Osman Gazi'den saltanata nail olduğunda kendisini mükâfatlandırmasını istediğini kaydeder. Bütün bu rivayetlerin kaynaklar tarafından birbirine karıştırıldığını müşahede ediyoruz. Mesela, daha önce ifade ettiğimiz gibi Oruç Bey, bu rüyanın Ertuğrul tarafından görüldüğünü kaydeder.

9- Krş. Rûhî Çelebi, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, Tubinger ktb. Ms. Or Quart 821'den çekilmiş mikrofilm vr. 3b-4a.

10- Oğuz Han'ın bu vasiyeti için bk. Lütfî Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âli Bey, İstanbul 1341, s. 21-22.

Kayı-Hanlı kabilesinin Türkistan'dan çıkıp Horasan ve İran'a gitmesi, Ertuğrul Gazi'nin Diyar-ı Rum'a gelmesi, nesebi ve vefatına kadar meydana gelen olaylar

a) Kayıhanlı Kabilesinin Türkistan'dan çıkışı

Kayı-hanlı[11] diye bilinen Osman Gazi'nin kabilesi, Oğuz (Gûz) adı verilen Türkmen kabilelerindendir. Önce Selçuklularla Mâverâünnehr'e gelip bir müddet onlarla Semerkand ve Buhara etrafında kaldılar. Bütün Oğuz (Gûz) kabilelerinin başında İsrail İbn Selçuk İbn Yukak[12] vardı.

Hicri 400 (1009) yılından sonra Mahmud İbn Sebüktekin'in[13] müsaadesiyle Ceyhun'u geçip Horasan'a geldiler. Sultan Mahmud İbn Sebüktekin İsrail İbn Selçuk'dan[14] şüphelenip de onu hapsedince Oğuz kabileleri etrafa dağılıp civar yerleri tahrip ve yağmaya başladılar. Her kabile kendi içinden ileri gelenlerden birini emir seçerek ona bağlandılar. Bu kabileler, Selçuk'un hapisten çıkmasından sonra Selçukluların itaatlerinden ayrıldılar.

Kayıhanlı kabilesi, Horasan'ın, "Merv-i Şâhcân" bölgesinde Mâhân civarında bulunuyordu.[15] Osman Gazi'nin atalarından birini[16] kendilerine emir seçip Selçuklu sultanlarına bağlandılar. Bir müddet sonra Selçuklu sultanları kuvvet ve kudretlerini kaybedince, bağımsızlıklarını ilan ettiler. Sonunda Sultan Sencer'e galip gelen Oğuz kabileleri tamamen Selçuklu itaatinden çıkıp

11- J. Marqurt (*Osttüriksche dialektstudien*, Berlin 1914), P. Wittek (*The Rise Of The Ottoman Empire*, London 1938) ve H.A. Gibbons (*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Trc. R. Hulûsî, İstanbul 1928), Osmanlıların Oğuzların Bozok kısmının "Kayı" kabilesine mensup oldukları hakkında bazı tetkikler yaparak bunu reddetmektedirler. Buna mukabil F. Köprülü, "Osmanlıların Etkin Menşei", (*Belleten*, VII/28, [1944], s. 219-315), adlı önemli araştırmasında Osmanlıların Kayı kabilesine mensup olduklarını kabul etmektedir.

12- Selçuklu tarihi araştırmacıları, bu şahsın adının "Yukak" değil de "Dukak" olduğunu ifade etmektedirler. Bu hususta geniş bilgi ve bibliyografya için bk. İ. Kafesoğlu, Selçuklular mad., *İA*.

13- Meşhur Gazneli Sultan Mahmud (970-1030). Geniş bilgi için bk. H. Bayur, *Hindistan Tarihi*, I. Erdoğan Merçil, Gazneliler Ankara 1992 ve İ. Kafesoğlu, Mahmud Gaznevî, mad. İA.

14- Selçukluların atası Selçuk'un büyük oğlu olup İsrail veya Arslan adıyla bilinir. 416 (1025)'de Gazneli Sultan Mahmud'a karşı Karahanlılardan Kadir Han ile ittifak etmişti. 420 (1029)'da Sultan Mahmud tarafından esir edilen Arslan (veya İsrail) Yabgu Hindistan'ın Kalincar Kalesi'nde vefat etmiştir (1032); bk. M.A. Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, (Kuruluş Devri) I, Ankara 1979, s. 33, 87, 89.

15- "...Mâhân Şehrinde Padişah idiler..." Oruç Bey, s. 4. Burada kaydedilen Mâhân "ماهان" kasabası olup Horasanın Merv şehri yakınlarında bir yerdir, bk. Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemû'l-Büldan*, Beyrut 1977, V, s. 33.

16- Bayatlı Mahmud oğlu Hasan (*Câm-ı Cem Âyîn*, nşr. F. Kırzıoğlu, (*Osmanlı Tarihleri*), İstanbul 1947, s. 392, 393), bu şahsın Kızılboğa İbn Baytemür olduğunu kaydeder.

civarı talan ve tahribe başladılar. Daha sonra etrafa dağılıp Türk kabileleri içine karıştılar. Bunlardan ancak Kayı kabilesi, Mâhân civarında tutundu. 616 (1219-1220)'da Cengiz gailesi (Moğol istilası) meydana gelince mecburen Ermeniye diyarına göçüp bir müddet Ahlât yakınlarında kaldılar. Moğolların istilası o bölgeye ulaşınca Rum diyarına doğru göçüp bir müddet Erzincan civarında oturdular. O zaman, Kayıhanlı kabilesinin emirliği Ertuğrul'un babası, Süleyman Şah İbn Kaya Alp'a geçmişti.[17]

Kabile halkı, yer darlığından, davar ve hayvanları için kışlak ve yaylak bulunmadığından şikayet edip tekrar geriye Mâhân tarafına gitmeyi rica ettiler. Süleyman Şah da bu isteklerini kabul etti. Haleb'e doğru yola koyuldular. Halep'ten Fırat nehrini geçmek üzere Caber'e gittiler. Caber geçidinden geçerken Süleymanşah suya düşüp boğuldu. Cesedini sudan çıkarıp Caber kalesi civarına gömdüler. Orası da "Türk mezarı" diye meşhurdur.[18]

Süleymanşah'ın geride Sungur Tekin, Gündoğdu, Ertuğrul ve Dündar Alp adlarında dört erkek evlâdı kaldı.[19] Sungur Tekin ve Gündoğdu kabile

17- Krş. Aşık Paşa-zade, s.3; Neşrî, TTK. nşr., s. 58-59; Teaschner, nşr. s. 24; *Câm-ı Cem Âyîn, s. 394*; *Âlî*, Künhü'l-Ahbar, V, 20.

18- Krş. *Câm-ı Cem Âyîn*, s. 394; Kemal Paşa-zâde, I, 41-42; Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir*, Nuruosmaniye ktb. no: 3102, II, vr. 178a; Âlî, V, s. 20, Sa'deddin Efendi, I, 13-14; Solak-zâde, s. 6. Bütün bu kaynaklar söz konusu rivayeti ufak tefek ifade değişiklikleriyle naklederler. Ancak Süleymanşah'ın, Ertuğrul'un babası olup olmadığı hakkında birçok fikir ileri sürülmüştür. P. Wittek, I. Kılıç Arslan'ın Hâbur suyunda boğulmasından sonra bu rivayetin yaygınlaştığını ve birçok kişiyi kahramanlaştırmak için ona benzetildiğini savunarak Ertuğrul'un babasının Süleyman şâh olmadığını iddia eder, bk. P. Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, Trc. F. Arık, İstanbul 1947, s. 20; Ord. Prof. M.H. Yınanç ise, Ca'ber'deki "Türk Mezarı'nın Emir Zengî'nin mezarı olabileceğini, Ahlât'tan gelen Ertuğrul'un babasının da herhangi bir sebeple Ca'ber'de boğulmuş olduğu ihtimalini kaydeder, bk. Ertuğrul, mad. *İA*. Ayrıca bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1972[3], I, 100, not: 2 Ancak O. Turan (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 81-82; aynı müellif Kılıç Arslan I. mad. *İA*. ve Süleymanşâh, mad. *İA*) İmâdeddin Zengî'nin Ca'ber'de öldürüldüğünü, bununla birlikte mezarının Rakka'da olduğunu, Süleyman şah İbn Kutalmış'ın Haleb kapısında yattığını, Ca'ber'e nakledilmesine bir sebeb ve delil olmadığını kaydeder. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Osman Gazi'nin atası Süleymanşah ile Kutalmış oğlu Süleymanşah birbirine karıştırılmış bulunmaktadır. Bu Mezâr-ı Türk'ün kimin mezarı olduğu hakkında kaynaklarda yeterli ve açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bu hususta bk. C. Alptekin, *The Reign Of Zengi*, Erzurum 1978, s. 91-92.

Ca'ber Kalesi'nin güney batısında bulunan bu mezar, bir avlu ile çevrilidir. Türbenin uzunluğu 14, genişliği 7 metredir. Mezar, mihrabın karşısında ve tam ortadadır. Kitabesi olmayan bu mezarın Haleb Valisi Cemil Paşa tarafından tamir ettirilerek bazı ilaveler yapılmıştır, bk. Necib Âsım-Mehmed Ârif, *Tarih-i Osmânî*, İstanbul 1335, I, s. 557[4].

19- Aşık Paşa-zâde (s. 3); Oruç Bey (s. 6/82) ve Lütfî Paşa (s.18), Süleymanşah'ın üç oğlunun olduğunu kaydederek dördüncüsü olan Dündâr-Alp'ten bahsetmezler. Halbuki Süleymanşah'ın dört oğlu olduğu birçok kaynak ve araştırmada kaydedilmiştir. Bu konuda bk. Neşrî, TTK. nşr, s. 60-61; Sa'deddin Efendi, I, 14; *Sicilli Osmânî*, I, s. 8; Uzunçarşılı, I, s. 103; İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1970, I, 2.

halkının bir kısmı ile asıl vatanlarına döndüler. Ertuğrul Gazi, biraderi Dündar Alp'la Pasin Ovası ve Sürmeli Çukur denilen yerlerde oturmaya karar verip, Rum illerine doğru yöneldiler.[20]

b) Ertuğrul Gazi'nin Nesebi, Rum Diyarına Gitmesi ve Orada Vefat Edinceye Kadarki Hali

Soykütüğü ilmiyle uğraşanlar, Ertuğrul'un nesebi hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. İdrîs-i Bidlîsî[21] ve Müverrih Rûhî[22] ve her ikisinin eserlerine uyan Hoca Sa'deddin Efendiye[23] göre Ertuğrul'un nesebi, Ays İbn İshak İbn İbrahim'e ulaşır. Şöyle ki: Ertuğrul İbn Süleymanşah İbn Kaya-Alp İbn Kızıl Boğa İbn Bayteymur[24] İbn Kutluğ (Kayluğ?)[25] İbn Tuğra[26] İbn Karaytu[27] İbn Baysunkur[28] İbn Balğay İbn Sunkur İbn Toktemur İbn Yasak[29] İbn Hamîde

20- Aynı Rivayetler için bk. Aşık Paşa-zâde, s. 3; Neşrî, TTK. nşr., s. 60-61; Oruç Bey, s. 6/81-82; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 25a; Âlî, V, 20-21. Kemal Paşa-zâde de (I, 42-43) şunları kaydeder: "... bir miktar bunlardan ayrılıp gitti, vardı diyâr-ı Şâm'da makam eyledi, el-ân onların nesli bâkîdir..."

21- İdrîs-i Bidlîsî (vr.24[a-b]), aslında her iki rivâyeti kaydederek birinci rivâyete göre, Kayıhân kabîlesinin Âys İbn İshak'tan; ikinci rivâyete göre de Yâfes İbn Nûh'dan geldiğini ifade eder.

22- Bk. Rûhî Çelebi, vr. 11[b]-12[a].

23- Hoca Sa'deddin Efendi'nin hayat hikâyesi için bk. Sicilli Osmânî, III, 18; Cemâleddin, *Âyine-i Zürefâ*, İstanbul 1314, s. 20 vd.; *Osmanlı Müellifleri*, III, 67; Ş. Turan, Sa'deddin, mad. *İA*.

24- Aşık Paşa-zâde (s.2)'de "بينتور"; Atsız nşr. (İstanbul 1970, s. 4)'de de "Bayıntur" şeklinde yazılmaktadır.

25- Aşık Paşa-zâde aynı yer, "ايقلوغ" Atsız nşr. aynı yer, "Aykuluk"; Sa'deddin Efendi (I, 15)'de "اى قتلغ" İdrîs-i Bidlîsî (vr. 27[a])'de "قويلوغا" şeklinde.

26- Aşık Paşa-zâde aynı yer, "طوغان" Atsız nşr. aynı yer, "Togar (veya Doğan)"

27- Aşık Paşa-zâde, aynı yer, "قيترن" Atsız nşr. aynı yer. "Kaytun". Neşrî (TTK. nşr, s. 54-55)'de "قراى تو" (Karaytu); Sa'deddin Efendi (I, s. 15) de "قرايتو"

28- Aşık Paşa-zâde aynı yer, "سنقرتين" Neşrî ve Sa'deddin aynı yerlerde, "ساتقور" şeklinde kaydedilir.

29- Aşık Paşa-zâde, aynı yer, "بصق"; Atsız nşr. s.5, "Basuk" (veya Basak); Neşrî (TTK. nşr., s. 54-55)'de şecere buraya kadar aynı, bundan sonra da şöyle devam eder: "....İbn Çemendür İbn Aykutluğ İbn Torak İbn Kazhân İbn Yâsuv İbn Yalvaç İbn Bay-Beg İbn Tuğra İbn Toğmuş İbn Güç-beg İbn Artuk İbn Karatay..." Âlî (V, 19)'de de İbn Yalvaç'a kadar Neşrî'de olduğu gibi nakledilirken İbn Yalvaç'dan sonra arada "ابن باى ملك بن طغرا بن طوغمش" şeklinde zikredilir. Müellifimizin kaydettiği bu şeceredeki "İbn Hamîde Okıtlık" Âlî ve Neşrî de mevcut değildir. Rûhî Çelebi (vr. 11[b]) ve Sa'deddin Efendi (I, 15)'de de şecere buraya kadar aynen devam eder, ancak bundan sonra sık sık değişir. Bu konuda kaynakların hiç biri diğerine uymamaktadır. Bu iki kaynağın da naklettiği şecerede "İbn Hamîde İbn Okıtlık İbn Kamerî" atlanmış olup Çektemür ile Kamerî arasında Müellifimizin zikretmediği şu isimlerin bulunduğunu görüyoruz: "...بن باى بك بن طغرا بن طوغش بن كوج بك بن" ve "بن قتلق بن توراق اوراتق بن قمارى بن قرتارى"

Okıtlık[30] İbn Kameri İbn Çektemur İbn Turah ibn Kızıl Boğa İbn Yamak İbn Başuğa[31] İbn Çörmez[32] İbn Baysu[33] İbn Tuğra[34] İbn Sevinç İbn Çarbuğa İbn Kurulmuş[35] ibn Koruhan[36] İbn Balçuk İbn Komas[37] İbn Karaoğlan[38] İbn Süleymanşah İbn Feruhlu (?) İbn Yorluğan[39] İbn Baytemur İbn Türemiş[40] İbn Gökalp İbn Oğuz İbn Karahan İbn Kayıhan İbn Dîyb[41] Bakuy Han İbn Olcay[42] Han; Kıbti dilinde "Ays" denilen Kişi[43] Ays İbn İshak.[44]

30- Aşık Paşa-zâde (s.2)'de İbn Hamîde ve İbn Çektemür mevcut değildir. İdrîs-i Bidlîsî (vr.27[a])'de şecere burdan itibaren değişir. "Okıtlık"tan sonra şöyle devam eder. "بن حميد بن اقتلق بن دورلق بن قازخان بن ناسمو بن بلواج بن بيلك بن طغرا بن داوغمش بن كوج بيك لبن ارتوق"Bu isimler, müellifimizin İdrîs-i Bidlîsî'den naklettiğini söylediği şecerede mevcut olduğu halde burada atlanmış bulunmaktadır. İbn Artuk'tan sonra şecere aynen devam eder.

31- Aşık Paşa-zâde (s.2) ve Sa'deddin Efendi (I,15) de "بن باشبوغه" olarak kaydedilir.

32- Aşık Paşa-zâde (s.2)'de "İbn Çörmez" atlanmış. Diğer kaynaklarda da muhtelif şekillerde yazılmıştır, şöyleki: Neşrî (TTK. nşr., s. 54-55'de " جمور مير (Çumur Mîr)"; Sa'deddin Efendi (I, 15)'de " جور مير" ;Âlî (V, s. 19) "جورمير"

33- Aşık Paşa-zâde, aynı yer, " باى سوغ" Atsız nşr. s.5'de "Baysub (veya Baysus); Âlî (V, 19)'de "بن بالبو" şeklinde.

34- Âlî (V, s. 19) ve Sa'deddin Efendi (I, 15)'de "İbn Tuğra" mevcut değildir.

35- Aşık Paşa-zâde (s.3)'de "قرتلمش" Atsız nşr. aynı yer, "Kurtulmuş (veya Kartalmış)"; Sa'deddin Efendi (I, 15)'de ise atlanmış.

36- Aşık Paşa-zâde (s. 3), "قره جه" Atsız nşr., aynı yer, "Karaca" diye kaydedilir ve buradan itibaren şecere değişir, şöyleki:"ابن عمودى ابن قره لو آقلان ابن سليمان شاه ابن قره جول ابن بلوغا ابن بينتور ابن قورمش ابن چين ابن ماچين ابن يافث ابن نوح" Atsız heşrinde (aynı yer) şu şekilde okunmuştur: "İbn Âmûdî ibn Karluoğlan İbn Süleymânşâh İbn Karahul İbn Korluğa İbn Yantemür İbn Durmuş İbn Çîn İbn Mâçîn İbn Yâfes İbn Nûh."

37- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 27[a])'de atlanmış, Âlî (V, 19) "قوباش" şeklinde kaydedilir.

38- Sa'deddin Efendi (aynı yer) "قورخلو"; Âlî (aynı yer)'de ise "ابن قره خالد" diye geçer.

39- Neşrî (TTK. nşr., s. 56-57)'de "بوزلوغان" (İbn Bozluğan)"; Sa'deddin Efendi (I, 15) de de "بن بودبغان" diye kaydedilir.

40- Neşrî (TTK. nşr. s. 56-57)'de "طورقمش" (İbn Tortumuş)".

41- Müellifimizin, bu rivayeti Hoca Sa'deddin Efendi'den aldığını kaydetmesine rağmen, naklettiği şecere tamamen değişik olduğu gibi, Sa'deddin Efendi (I, 15), şecereyi İshak İbn İbrahim'e değil, Yâfes İbn Nûh'a dayandırmaktadır, şöyle ki: "... İbn Kayı Hân demişler ki Kayı Hân nesli Yâfes'den Olca Hân "اولجه خان" oğlu Diyb Bâkûy "ديب باقوى" oğludur. Rûhî Çelebi (vr. 12[a]) ise, her iki rivâyeti kaydeder. Ebû'l-Gazi Bahâdır Hân da Diyb Bâkûy'u Hz. Nûh'a şu şecere ile bağlar: Diyb Bâkây b. Tukûk İbn Türk İbn Yafes İbn Nuh. Diyb Bâkûy'dan sonra ise, oğlu Alanca Hân ve onun ikiz oğulları Tatar ve Moğol Han'lar ise şecere devam eder. bk. Ebu'l-Gazi Bahadır Hân Şecere-i Terakime (Türk Şeceresi) Trc. Dr. R. Nur, İstanbul. 1925 s. 12-15.

42- Neşrî (TTK. nşr., s. 56-57)'de "Bulkas".

43- Bu son cümle olduğu gibi Âlî (V, s.19)'den aktarılmıştır. ".... Olca Hân "اولجه خان" ki Kıptî dilinde 'Ays "عيص" demektir, murad "Ays İbn İshak'tır." Rûhî Çelebi (vr. 15[a]) de şunları kaydeder: "...Koy-Hân ki kıptî dilince 'Ays demektir, 'Ays ki İshak nebî oğludur. İshâk, Sâm İbn Nûh evlâdındandır."

44- Rûhî Çelebi (vr. 12[a])'de de aynı bilgi mevcuttur.

Zayıf bir rivayete göre, Bakuy Han değil de Koy Han Ays İbn İshak'dır. Fakat Müverrih Neşrî,[45] Nişânî ve bu ikisine uyanlara göre, Ertuğrul'un nesebi Yafes İbn Nuh'a kadar şöyle ulaşır: Ertuğrul, Süleyman Şah, Kaya Alp, Kızıl Boğa, Baytemur, Kutluğ,[46] Toğar Kaytun,[47] Sakur, Bolğay, Baysunkur, Tok Temur, Yasuk, Çemendur, Bakı Ağa, Gökalp, Oğuz, Karhan, Aykutluk, Toturka, Karahan, Baysuk, Yalvaç, Toğar, Sevünç, Çarboğa, Kurtulmuş, Karacahan Yahmur Süleymanşah, Karahul, Kolgay, Baytemur, Tus Beylik, Togar, Toğmuş Küçükbey, Artuk, Kotak, Çektemur, Turah, Kızıl Boğa, Yamak Başbuğa, Kurtulmuş, Kuruca Balçık, Karamaz, Karaoğlan, Süleyman Şah, Korlu Borluğar, Baytemur Türemiş, Gökalp, Oğuz Han, Karahan, Kayıhan, Bolcay İbn Yafes İbn Nuh.[48]

Tarihçi Âlî Çelebi,[49] ikinci şecereyi daha doğru bulur.[50] Zira, neseb ilmi ile uğraşan bütün alimlere göre Türkler Yafes İbn Nuh evladındandır.

Birinci şecereye göre, Kayıhanlı kabilesinin Sâm İbn Nuh evladından geldiği kabul edilmelidir. Çünkü Hz. İbrahim Sâm evladındandır. Ays evlâdının Türkistan taraflarına gittikleri bilinmektedir. Ancak onların "Rum"lar oldukları bilinir. Türk neseb âlimlerine göre, Kayı Han, Oğuz Han İbn Karahan İbn Bolcay Han İbn Yafes'in evladlarının en büyüğüdür. Yukarıda Korkut

45- Müellifimizin, Neşrî'den yaptığı aktarmada yanlışlıklar mevcuttur. Bu şecereyi karşılaştırmak üzere bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 54-57.

46- Neşrî (TTK. nşr., s. 56-57)'de "ای قتلغ (Aykutluğ)".

47- Neşrî (TTK. nşr., s. 56-57)'de "قرای تو

48- Oruç Bey (s.4), şecereyi kısaltarak ve arada bazı isimleri atlayarak şöyle nakleder: "... Osman Gazi İbn Ertuğrul İbn Süleyman İbn Kaya-Alp, İbn Kızıl-Buga İbn Baytur ibn Ayfuluğ Ağa İbn Tuğar İbn Kaytun (Oruç Bey, N. Atsız nşr. İstanbul 1972, s. 19'da Kayıtnun) İbn Baysunkur İbn Bâkî Ağa İbn Soğan-Çaf, İbn Timür, İbn Bâsûk (Atsız nşr. aynı yer'de Basak) İbn Gök-Alp, İbn Oğuz, İbn Karahan, İbn Kutluca, İbn Tozak ve 'alâ hâzâ otuz sekiz neferdir ki ced her ced İbn Yâfes'e çıkınca, ki Nûh peygamber'in oğludur." Bu rivayetlerin ve şecerenin şekli bir tahminden ve uydurmadan öteye gidemez. Neşrî ve Aşık Paşa-zâde ile ilk anonim Osmanlı tarihleri esas alınarak yazılan şecereler ufak tefek değişikliklerle birbirinin tekrarıdır, bk. M. H. Yınanç, Ertuğrul mad., *İA*. Kemal Paşa-zâde (I, 201) ise, bu her iki koldan gelen iki rivayeti de kaydetmektedir. Osmanoğulları şeceresi ile ilgili olarak yapılan en iyi çalışmalar arasında Fahriye Arık'ın P.Wittek'den Türkçe'ye çevirdiği "*Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*" ve bu tercümeye ilave ettiği "*Oğuz Boyları ve Osmanoğulları Şeceresi*", (İstanbul 1947, s. 112) adlı eser zikredilebilir. Zemahşerî de Türklerin Yâfes İbn Nûh'dan geldiklerini kaydeder, bk. Ş. Yaltkaya, "Türklere dair Arapça Şiirler", İ.Ü.E.F. *Türkiyât Mecmuası*, V, 320. Ayrıca bu hususta bk. Celâleddin es-Suyûtî, *Tefsîr'ül-Celâleyn*, Kahire, (t.y.), Saffât Sûresi, s. 132.

49- Osmanlı müverrih ve müelliflerinin en parlak simâlarından biri olan Gelibolulu Mustafa (Âlî 1541-1600) için bk. *Osmanlı Müellifleri*, *III*, 85-86; *Sicilli Osmanî*, III, 290; K. Süssheim, Âlî, mad. *İA*.

50- "... Nitekim Oğuz ve Türk ve Moğol Yâfes evladıdır ve bazı müverrihin-i Âl-i Selçuk, Hazreti İbrahim aleyhisselam neslindendir dedikleri hatay-ı fâhiştir..." bk. Âlî, 19.

Ata rivayetinde işaret edildiği gibi Oğuz Han, hanlığı ona ve çocuklarına vasiyet etmişti.

Tarihçi Rûhî'nin naklettiği pek meşhur olmayan bir rivayete göre,[51] Kayıhanlı kabilesi, Moğolların saldırısından sonra Horasan'dan Rum illerine geldiklerinde, Ankara civarındaki Karacadağ bölgesine yerleştiler.[52] O zamanki reisleri de Kabık[53] Alp diye adlandırılırdı. Sonra oradan da Çagablık denen yere göçtüler. Kabık Alp orada vefat edince yerine oğlu Sarkuk Alp geçti. Bir müddet sonra, o da Karaöyük'de[54] vefat edince yerine oğlu Gökalp geçti. O da Şarâbhâne denen yerde vefat edince yerine oğlu Gündüz Alp geçti. Gündüz Alp kâfirlerle savaşa başlayıp Uç'da yerleşti. Bir zaman sonra Söğüt yakınlarında Saray[55] denen yerde vefat etti. Yerine Ertuğrul Gazi geçilerek kâfirlerle cihad etmeye devam etti. Bu duruma göre Ertuğrul Gazi'nin nesebi şöyledir: Ertuğrul İbn Gündüz Alp İbn Gökalp İbn Sarkuk Alp İbn Kabık Alp'tır. Bu rivayet iki bakımdan meşhur rivayetlere muhaliftir. Üzerinde tartışma yapmak gerekir.[56]

Ertuğrul Gazi, Pasin Ovasından ve Sürmeli Çukurdan Rum illerine, Sultan I. Alaeddin Keykubad İbn Keyhusrev'in[57] saltanatının son yıllarında yaklaşık olarak 630 (1232-1233) yılında geldi. O zaman Ertuğrul'la beraber boyu'nun

51- Müellifimizin Rûhî Çelebi'den naklettiği bu rivayet, Karamânî Mehmed Paşa (Âşir Efendi ktb. No: 234, vr. 2^a) ile Kemal Paşa-zâde (I, 196-199) tarafından aynen kaydedilmektedir.

52- Kemal Paşa-zâde (I, 197), 656 (1258) yılında Karacadağ bölgesine gelip yerleştiklerini kaydeder.

53- Kayık "قیق" Alp, bk. Karamânî Mehmed Paşa, vr. 2^a; Kemal Paşa-zâde I, 1963.

54- Karamânî Mehmed Paşa, aynı yerde, "قره يوك"; Kemal Paşa-zâde (I/197)'de ise "قره اویوك" şeklinde kaydedilir.

55- Karamânî Mehmed Paşa (aynı yer) ve Kemal Paşa-zâde (I, 198)'de, "قزل سراي" "Kızılsaray" olarak geçer.

56- Ancak Uzunçarşılı, (I, 100, not:2), Ertuğrul'un babasının Süleymanşâh olduğunu söyleyen rivayetleri reddederek, müellifimizin "pek meşhur olmayan bir rivayet" diye nitelendirdiği bu rivayeti; yani Ertuğrul'un babasının Gündüz-Alp İbn Gök-Alp İbn Sorkun İbn KabıkAlp olduğunu şiddetle müdafaa eder. Aslında Uzunçarşılı'nın müdafaa ettiği bu rivâyeti, Karamânî Mehmed Paşa (vr. 2^a); Kemal Paşa-zâde (I, 196-199); Enverî (*Düstûr-nâme*, nşr. M.H. Yınanç, İstanbul 1928, s. 81); Ahmedî (*Dâsitân-ı Tevârîh-i Âl-i Osmân*, nşr. N.S. Banarlı, İstanbul 1939, s. 65) gibi müellifler de kaydederler. Bu konuda ayrıca bk. M.H. Yınanç, *Düsturnâme-i Enverî'ye Medhal*, İstanbul 1929, s. 87-91; F. Arık, "*Onbeşinci Yüzyıl Tarihçilerinden Neşrî'nin hayatı ve eserleri*"; İstanbul 1938, s. 18; İ.H. Danişmend, "Osman Gazi'nin neseb ve hüviyeti", *Türklük Mecmuası*, İstanbul 1939, sayı: 3, s. 207-223; A. Erzi, "Osman Gazi'nin Neseb ve Hüviyetinin Tenkidi", *Yeni Türk Mecmuası*, İstanbul 1939, sayı: 5, s. 345 vd.

57- I. Alâeddin Keykubâd (1219-1236). Türkiye Selçuklu Sultanı olup hayatı hakkında bk. O. Turan, Keykubâd I. mad., *İA*; aynı müellif, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 325-395.

yiğitlerinden dörtyüz kırk[58] atlı Türkmen örfüne göre bütün hayvan ve ağırlıklarıyla gelmişlerdi.

Ertuğrul Gazi, Savcı Bey diye meşhur olan oğlu Saru Bali'yi[59] Sultan Alaeddin'e gönderip ülkesine girmek için izin istedi. Kendisi ve kabilesine oturmaları için bir yer tayin etmesini rica etti. Sultan Alaeddin, Ertuğrul Gazi ve kabilesi yiğitlik ve cesaretle meşhur olduklarından gelişlerine sevindi. Ona ve etrafındakilere bölgenin sınırlarını düşmanlardan ve kargaşalık çıkaranlardan korumak ve yaz-kış burada oturmak üzere Engürye (Ankara) yakınlarındaki Karacadağ'ı verdi.[60] Kendilerine Ucbey adı verilen serhadlerdeki diğer beyler gibi Ertuğrul Gazi'yi de uc beyi olarak tayin etti. Hepsinin reislerine de "Meliku'l-Umerâ" denildi.[61]

Ertuğrul Gazi, bu yörede bir müddet kaldıktan sonra, Söğütçük'e geçti.[62] Orada gazâ ve cihad ile meşgul oldular. Bu sırada Selçuklular gittikçe zayıfladığından onun şöhreti günden güne artıyordu. 680 (1281) yılı civarında

58- Mevlânâ Şükrullah (*Behçetü't-Tevârîh*, Nuruosmaniye ktb. No: 3059, vr. 158[b])'a göre 340 atlı ile gelmişti. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 26[a]) ise, Ertuğrul Gazi ile gelenlerin 400 kişi olduğunu söyler. Hoca Sa'deddin efendi (I, 14)'de şunları kaydeder: "... Hudûd-u Engürye'de Karaca Dağı ta'yin-i masyaf ve meşettâların tebyin edicek Ertuğrul Gazi dahi niyet-i Gaza ile o kazâya beşyüze karib dileverân-ı pürnehib ile azîmet etti." Kaynakların bu rivayetlerinden anlaşıldığına göre Ertuğrul Gazi'nin yanında bulunanların sayısını kesin bir rakamla tesbit etmek mümkün olmamaktadır. Müneccimbaşı birçok hususta Hoca Sadeddin ile birleşmesine rağmen burada İdrîs-i Bidlîsî ile aynı rakamı verir.

59- Aşık Paşa-zâde (s.4) de "صاروياتى" Atsız nşr, (s.8), "Saruyatu"; Oruç Bey (s. 6/82)"de "صاروتى" diye kaydedilir.

60- Aşık Paşa-zâde (s.4), bu hususta şunları kaydeder: "... Sultan Alâeddin, Karacahisar ile Bilecik arasında Söğüt'ü bunlara yurt verdi... Ertuğrul Gazi'nin Rum'a geldiğine bir nice rivâyet vardır. Asahhı fakir zikretigümdür." Kemal Paşa-zâde (I, 50) ise, Ertuğrul Gazi, Karacadağ'da oturmaktan memnun olmadığı için oğlu Saru-Yatı'yı Sultan Alâeddin'e gönderip ondan yeni yurd istediğini ve bundan sonra Karacahisar ile Bilecik arasında "Domaniç" ve "Söğüt" ilini yaylak ve kışlak edindiğini; Cenâbî (vr. 178[a-b]) de Tomâniç ve Ermenek dağları arasındaki bölgeyi onlara tahsis ettiğini kaydederler.

61- Oruç Bey, (s. 6-7/82-83) bu konuda biraz daha farklı bilgi verir, şöyle ki: "... Bir gün Ertuğrul, Saru-Yatı oğlunu Sultan Alâeddin'e gönderdi ki Sultan Alâeddin'den yer isteyeler anda karar edeler. Sultan Alâeddin dahî kabul etti. Bunları hoş gördü. Karahisar tekfuru ve Bilecik tekfuru Sultan Alâeddin'e mutî olup haraç verirlerdi. Sultan Alâeddin dahi ol iki aralığı onlara yurd verdi. Söğütcük derler, ana varınca yurd tutalar. Domaliç dağını ve Ermeni dağını onlara yaylak ve kışlak verdi. Ermeni Derbendi, Pazarcık ile Bozöyük arasında eskiden yol üzerinde bulunan bir yerdir, bk. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 102.

62- Oruç Bey (s. 7/83), Önce Söğütçük'e sonra Engürye'ye geldiğini kaydeder. Halbuki coğrafî açıdan da önce Engürye'ye, daha sonra söğütçük'e geçmiş olması daha makuldur. Buna göre Müneccimbaşı'nın verdiği bilgi daha doğru olmalıdır.

doksan yaşını geçmiş olarak vefat etti.[63] Bu rivayete göre Rum illerinde yaklaşık olarak elli yıl kalmış olmalıdır. Vefatı, Gıyaseddin Keyhusrev İbn Kılıçarslan İbn Keyhusrev İbn Alaeddin Keykubad'ın saltanatının son yıllarına rastlar. Ölümünden sonra geriye üç oğlu kaldı: Gazi Osman Bey, Gündüz Bey ve Savcı Bey.

Ertuğrul Gazi'nin meşhur kumandanları şunlardı:[64] Ağca Hoca, Kongur Alp, Turgut Alp, Aygut Alp, Hasan Alp, Saltuk Alp, Samsa Çavuş ve kardeşi Sülemiş Çavuş, Gazi Abdurrahman, Ak-Baş, Mahmud-Alp, Karaoğlan, Kara Mürsel, Yahşulu, Kara Bege,[65] Şeyh Mahmud, Tal Gal, Mihmad, Karatekin. Bunlar, Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Gazi'nin de kumandanları oldular. Bazılarının soyları epeyce devam etmiştir.

Tarihçi Rûhî, garib bir rivayet nakleder. Anadolu Selçuklularını anlatırken bahsettiğimiz gibi Gıyaseddin Keyhusrev İbn Kılıçarslan[66] 675 (1271-1272)'de Şerâfuddin İbn el-Hatîr'in isyanı bastırılınca uc beylerinden rehineler aldı. Zira Şerafuddin, bu isyana kalkıştığında uc beyleri ona katılmışlardı. Ertuğrul Gazi de o sırada uc beyi olduğundan oğlu Osman Bey'in çocuklarından birini rehin olarak sultana verdi. Gıyaseddin onu Kahta kalesinde hapsetti. Bir müddet sonra meydana gelen karışıklıklar esnasında hapisten kurtuldu. Kahta civarındaki Pığı'yı[67] ele geçirdi. Bir rivayete göre de Gıyaseddin Pığı'yı kendisine ikta' olarak vermiş ve onu hapsetmemişti. O, evlâdları ve torunları bu yörede vali olarak uzun müddet kaldılar. Hatta

63- Krş. Âlî V. 25; Sa'deddin Efendi, I, 15; Lütfi Paşa, s. 19; Solak-zâde, s. 7. Neşrî (TTk. nşr., s. 78-79) 93 yaşında vefat ettiğini söyler. Enverî (*Düstûr-nâme*, s. 82) ise, 737 (1337) yılında 52 yaşında vefat ettiğini söyler ki hakikate uymadığı bellidir. Ancak Düstur-nâme'yi neşreden hocamız M.H.Yınanç, bunun müstensih hatası olduğunu ifade eder. Zaten Enverî, aynı sahifede birkaç satır sonra Osman Gazi'nin 720 (1320) yılında vefat ettiğini kaydeder ki bu da duruma açıklık getirmektedir. Âlî (V, 25)'de 680 (1281) yılını kaydedeceği yerde 980 yılında vefat ettiğini söyler ki yanlıştır. Gibbons (s. 11) vefat tarihini 1288 olarak gösterir. Uzunçarşılı (I, 103)'nın dediği gibi Ertuğrul Gazi'nin genellikle 680 (1281) yılında vefat ettiği kabul edilir.

64- Müellifimizin kaydettiği bu isimler sırasıyla ve aynen İdrîs-i Bidlîsî (vr. 27[a]) ve Âlî (V, s. 21)'de mevcuttur. Büyük bir ihtimalle bu isimler İdrîs-i Bidlîsî'den aktarılmıştır.

65- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 27a)'da "قرَه بكه" diye harekelenmiş; Âlî (V. s. 21)' de ise, "قره تكه" diye yazılıdır.

66- Türkiye Selçukluları Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev İbn Rükneddin Kılıç Arslan (1264-1284)'dir. Bu hükümdar hakkında bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 517 vd. ve aynı müellif, Keyhüsrev III. (Giyâseddin) mad. *İA*

67- Buranın ismi Uzunçarşılı (I, 99, not:3) tarafından "Yığnık" (Adıyaman'ın Kahta ilçesi yakınlarında bir yer); M.H. Yınanç (Bayezid I. mad. *İA*.) tarafından da "Pagnik" şeklinde kaydedilmiştir.

Yıldırım Bayezid Malatya'ya uğradığında bunun evladından Halil Bey, Bayat Bey ve Ahmet Bey, Sultanın huzuruna gelerek, kendilerini ve nesehlerini tanıttılar. Yıldırım Bayezid da onlara ihsanlarda bulunup bazı ikta'lar verdi.

Bu rivayetlerin bazılarının birbirini nakzettiği hemen dikkati çekmektedir. Biz sadece, bizden evvelkilerin naklettiklerine uyduk.

Birinci Bölüm

Osman Gazi'nin devrinden Yıldırım Bayezid'ın oğlu Mehmet Han'ın tahta geçişine kadar Bunları bir ünvan ve birkaç fıkra (ana başlık) altında inceledik.

O S M A N   G A Z İ   D E V R İ

Burada onun tahta geçmesinden evvelki durumu, bazı fetihleri açıklanmış olup iki kelime (başlık)'de toplanmıştır.

Osman Gazi'nin Beylik'e Geçmesi ve Sebepleri

Türkiye Selçukluları devleti, Moğol istilası ve onlara hakimiyetleri neticesinde zayıflayıp ülkeleri de harap olunca, Moğollara tabi olmak istemeyenlerin büyük bir çoğunluğu, o günkü celâdeti, cömertliği ve yiğitliğinden dolayı Osman Gazi'nin etrafında toplandılar. 696 (1296-1297) tarihinde Gazan Han,[68] Türkiye Selçukluları (Memâlik-i Rûm) tahtına II. Alaeddin Keykubad İbn Feramürz İbn Keyhusrev'i[69] tayin etti.

68- Gâzân Hân, (1295-1304) yılları arasında hüküm süren İlhanlı hükümdarıdır. Fazla bilgi için bk. Bartold, Gazân Mahmud Hân mad. *İA.*; B. Spuler, *İran Moğolları*, trc. C. Köprülü, Ankara 1957, s. 104-118.

69- Her ne kadar müelli[illegible]iz, "II. Alâeddin Keykubâd" olduğunu zikrederse de bu Selçuklu hükümdarı III. Alâedd[illegible] Keykubâd İbn Ferâmürz ibn Keykâvus olmalıdır. Gâzân Han tarafından Selçuklu tahtın[illegible] getirilen bu şahıstır. Bu hususta geniş bilgi için bk. Aksarâyî, *Müsâmeratü'l-Ahbâr*, nşr. O. Turan, Ankara 1944, s. 235 vd.; aynı müellif, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 622 vd...

Sultan Alaeddin, Osman Gazi'nin diğer uc beyleri gibi, kendi ülkesine saldırmayıp kâfirlerle gazâ ve cihâd ile uğraştığını işitti. Bundan memnun olarak ona karşı sevgi besleyip 699 (1299-1300) tarihinde Osman Gazi'yi bütün uc beyleri üzerine emir tayin etti ve ona 'alem, tabl ve nakkâre gönderdi.[70]

700 (1300/1301) tarihinde Alaeddin azledilerek yerine amcası Gıyâseddin Mes'ud İbn Keyhusrev sultan tayin edildi. Alaeddin de Gazan Han'ın huzuruna götürüldü. Gazan Han Simre, Kastamonu ve Sinop'u Sultan Gıyâseddin'in oğlu Gazi Çelebi'ye verdi. Gazi Çelebi'nin babası Mes'ud Kayseri'de, kendisi de Kastamonu'da oturuyordu. İsmen hükümdar olmaktan başka hiçbir yetkileri yoktu. Bütün yetkiler Moğol emirlerinin elindeydi.

Bu durum 708 (1308) yılında Mes'ud'un vefatına kadar devam etti. Bundan sonra Moğol beyleri idareyi tamamen ele geçirdiler ve Selçuklulardan hiç kimse hükümdarlığa geçemedi. Gazi Çelebi de canını kurtarmak için Moğolların korkusundan deniz yolu ile Kefe'ye kaçtı ve orada vefat etti. Böylece Selçuklulardan saltanata geçecek kimse kalmadı.

Moğol Beyleri Selçukluların önemli şehirlerini istila ettiler. Uc bölgelerdeki duruma gelince, Aydın, Saruhan, Menteşe, Germiyan, Karaman oğulları vb. diğer Selçuklu beylerinin her biri ellerinde bulunan topraklara sahip çıkıp, bağımsızlıklarını ilân ettiler. Bu gelişmeler de Osman Gazi'nin bağımsızlığını ilân etmesine sebep oldu.

Osman Gazi soylu bir aileye mensup olduğu gibi aynı zamanda cömert, yiğit, cesur bir kimse idi. Sâlih ve âlimlere çok güvenirdi. Onların hayır dualarını almak için bütün himmetini harcardı.

İdris-i Bidlîsî,[71] Osman Gazi'nin şan ve şöhretinin yayılmasına sebep olan, kendisini tehlikelere korkusuzca atması ve gözüpekliği konusunda garip bir hikâye nakleder. Osman Gazi şeyh Edebâlî'nin hayır duasını almak için bazen zaviyesine gider, orada mürid ve zaviyedeki dervişlerle günlerce beraber olurdu. Bir gün tesadüfen şeyhin kızını gördü ve âşık oldu. Aşkı gün geçtikçe arttı. Aralarındaki dostluk bağından dolayı bu sırrını Eskişehir emirine açtı. Fakat Eskişehir emiri aralarındaki dostluk bağına riayet etmeyerek şeyhten kızını kendisi için istetti. Şeyh ise ona kızını vermedi. Edebâlî Eskişehir yakınında otururdu. Bu yüzden araları açılınca, Eskişehir civarından kalkıp

70- Sultan Alâeddin'in, Osman Gazi'ye davul ve kılıç gönderdiğine dair bk. Mevlânâ Şükrullah, *Behcetü't-Tevârih*, Nuruosmaniye Ktb. No: 3059, vr. 159^{a}; Aşık Paşa-zâde, s. 93; Karamânî Mehmed Paşa, vr. 2^{a}.
71- Bk. İdrîs-i Bidlîsî vr. 33^{a-b}.

Ertuğrul Gazi'nin vilayeti olan Söğütcük havalisine göç etti. Eskişehir[72] emiri de Osman Gazi'ye kin beslemeye başladı.

Bu arada İnönü emirinin Osman Gazi'yi ziyafete davet ettiği kaynaklarda ittifakla kaydedilir. Osman Gazi, adamlarından bir grupla ziyafete gitti. Eskişehir emiri bunu duyunca, fırsatı değerlendirmek istedi. Askerlerini toplayıp Harmankaya tekfuru Köse Mihal'den yardım istedi. Köse Mihal hemen askerleriyle bizzat geldi. Büyük bir ordu ile İnönü kalesini kuşattılar. Eskişehir emiri İnönü emirine haber göndererek Osman Gazi'yi kendisine teslim etmesini istedi. İnönü emiri, Osman Gazi'yi teslim edip etmemekte tereddüde düşmüşken, Osman Gazi durumdan haberdar oldu ve arkadaşlarıyla kaleden çıkıp düşmanla ve ona tabi olanlarla çarpışarak onları yendi. Eskişehir emiri kaçtı. Osman Gazi, Köse Mihal'i esir almış, ancak kendisinden dostluk ahdi aldıktan sonra salıvermişti. İleride göreceğimiz gibi Köse Mihal, Müslüman olduğu ana kadar ahdini bozmadı.[73]

Osman Gazi, aşk hararetinden az bir kuvvetle kalabalık bir kuvveti yendi ve böylelikle şöhreti etrafa yayıldı. Aşkını yaklaşık üç sene kadar gizli tuttu. Bu müddet içinde kendisini korkusuzca tehlikelere atarak şaşılacak işler yaptı. Bundan dolayı babasının etrafında olanlar, onu kardeşlerine ve amcasına tercih ettiler.

Osman Gazi'nin aşk ve şevki yukarıda zikrettiğimiz rüyayı görünceye kadar gittikçe arttı. Şeyh Edebâlî de onu kızı Malhun Hatun[74] ile evlendirdi. Osman Gazi de böylece, meşru bir şekilde muradına erdi.

Malhun Hatun'dan Alaeddin Paşa ve Orhan Gazi adlarında iki oğlu oldu. Edebâlî uzun bir ömür sürdü. Vefat ettiği zaman yüzyirmibeş yaşındaydı. Edebâlî'nin oğlu Mahmud Paşa da yüz yıl kadar yaşadı. Şakâyık'ta Edebâlî hakkında bilgi verilirken onun servet sahibi bir kimse olduğu kaydedilir.

72- Kemal Paşa-zâde (I, 78)'de "اسکی حصار"
73- Bu olay Neşrî (TTK. nşr, s. 76-77; Teaschner nşr, s. 30)'de aşağı yukarı aynı ibarelerle anlatılır. Kemal Paşa-zâde (I, 77-78)'de ise, daha süslü ifadelerle ve aynı muhtevâ ile kaydedilir.
74- Osman Gazi'nin bu eşi, genellikle Orhan Gazi ve Alâeddin Paşa'nın anneleri olarak kaydedilir. Halbuki Orhan Gazi'nin 724 (1324) tarihli vakfiyesine (Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Belleten*, V, 19 1941, 284-285) göre Orhan Gazi'nin annesinin adı "Malhûn binti Ömer Bey"dir. Bu duruma göre Orhan'ın annesi Edebâlî'nin kızı değildir. Edebâlî'nin kızının adı Râbia Hâtun (Oruç Bey s.12; Solak-zade; s.8) veya Malhun Hâtun (Neşrî TTK. s. 142-143; Teaschner, s. 63) diye kaydedilir. Böylece Ömer Bey'in kızı Mâl Hâtun, Orhan'ın annesi; Edebâlî'nin kızı Bâlâ veya Râbia Hâtun da Alâeddin'in annesi oluyor. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, I, 105 not:3. *Şekaiku'n-Nu'mâniyye*'de Mâl Hâtun'un Orhan Gazi'nin annesi olduğu sarahaten kaydedilir, bk. Taşköprülüzâde, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye*, Beyrut 1975, s. 7. Solak-zâde (s.8) ise Edebâlî'nin kızı için "Râbiâ Hâtun" der, ama Orhan'ın annesi olduğunu da ilave eder.

Ertuğrul Gazi'nin Ölümünden Osman Gazi'nin –Meşhur Rivayete Göre– 699 (1299-1300)'da Saltanata Geçişine Kadarki Faaliyet ve Fetihleri

Ertuğrul Gazi 680 (1281) yılında vefat edince arkadaşları ve ona tabi olanlar, oğlu Osman Gazi'yi, kendisinden yaşça daha büyük ve Savcı Bey diye meşhur olan kardeşi Saru Bâli'ye rağmen, cesur, cömert ve müsamaha sahibi bir kimse olması sebebiyle "Bey" ilân ettiler.

Osman Bey, yaylak ve kışlak'a gidişlerinde onların öncüsü idi. Yaylak ve kışlaklara giderken İnegöl kefereleri davar ve mallarına saldırıyorlardı. Osman Bey, onlardan intikam almak istedi. Bunun üzerine yetmiş kadar yiğit toplayarak 687 (1288) yılında İnegöl'ün köylerinden Kolca[75] kalesini bastı. Ahalisini kılıçtan geçirterek, mallarını yağmalattı ve kaleyi yaktırdı.[76]

İnegöl tekfuru, "Eyne Nikola"[77] durumdan haberdar olunca bugün Karacaşehir diye bilinen İnegöl yakınındaki Karacahisar tekfuru ile anlaşarak beraberce harekete geçti. Bir rivayete göre de topladıkları askerlerini kardeşi "Kalator"[78] ile Tomaliç[79] Dağı'nın dar bir geçidinde Osman Bey'in ve etrafındakilerin yolunu kesti. Osman Gazi onlarla şiddetli bir çarpışmaya girişti. Allah'ın yardımı ile kâfirleri bozguna uğratıp adı geçen kumandanları Kalator'u da esir aldı. Osman Bey Türkçe ibare ile "Bu itin karnını deşin ve yerin eşin" diyerek Kalator'un öldürülmesini emretti. Bu yüzden bu vadiye, günümüze kadar "İt eşeni" denilir.

Bu savaşta, Müslümanlardan birçok kimse şehid oldu. Osman Gazi'nin kardeşi Gündüz Alp veya başka bir rivayete göre Savcı Bey[79] bu savaşta şehid düştü. Osman Bey ona çok üzüldü. Cenazesi Söğüt kasabasına nakledilip babası Ertuğrul'un yanına defnolundu. Şehâdeti, bir çam ağacının yanında vuku

75- Kemal Paşa-zâde, (I, s. 95)'de "قرلاجه"; Sa'deddin Efendi (I, 17)'de "قوله جه" şeklinde kaydedilir.
76- Aşık Paşa-zâde (s. 7), 684 (1285-1286); Kemal Paşa-zâde (I, 104) ise 686 (1287-1288) yılında adı geçen kaleye hücum edildiğini kaydederler. Sa'deddin Efendi (I, 17) ise, müellifimizin kaydettiği 687 (1288) yılını zikreder ki, bu da onun kaynağının *Tâcü't-Tevârîh* olduğunu gösteriyor.
77- Aşık Paşa-zâde, (s.4) "ايا نيقوله", Neşrî (TTK. s. 78-79; Teaschner, s. 31); Kemal Paşa-zâde (I. 82)'de "ايانقوله" olarak geçmektedir.
78- Aşık Paşa-zâde, (s. 7) Atsız nşr. (s.12); Kemal Paşa-zâde (I,103)'de "قلانوز" Sa'deddin Efendi (I, 17)'de Kalanoz "قلانوز" şeklinde geçer. Uzunçarşılı bu ismi "Latos" olarak okumaktadır.
79- Aşık Paşa-zâde, (s.7) ve Kemal Paşa-zâde (I, 100) de "Domaniç" şeklinde yazılırken, Sa'deddin Efendi (I, 17) de müellifimizin kaydettiği gibi "Tomaliç" olarak geçer.
80- Buna mukabil bazı kaynaklarda ve bu savaşta Osman Gazinin kardeşi "Saru-yati"nin şehid düştüğü kaydedilir. Bunun için bk. Aşık Paşa-zâde s. 7; Neşrî, TTK. nşr. s. 84-85; Teaschner nşr. s. 33; Âlî V, 27; Solak-zâde, s. 9.

bulmuştu. Bu bölge halkı, mübarek gecelerde bu ağaç üzerine kandiller gibi nur indiğini gördüklerinden ona "Kandilli Çam" adını vermişlerdi.[81]

Âlî Çelebi der ki: Osman Bey ilk defa 684 (1285-86) yılında yanındaki yetmiş yiğitle birlikte İnegöl köylerini basıp yağmaladı, İnegöl tekfurunu da ansızın basmak istedi. Fakat mel'un, durumdan haberdar olup tuzak kurdu. Osman Bey onlarla şiddetli bir şekilde çarpıştı, kâfirleri yenip mallarını ganimet olarak aldı. Bu, Osman Gazi'nin ilk gazasıdır.[82] Bu gazada kardeşi Saru Yatı'nın oğlu[83] şehid oldu.[84]

Osman Bey, kâfir kellelerini mızrak uçlarına taktırıp selâmet ve ganimetle döndü. Bir müddet sonra, yani 685 (1286) yılında adamlarından üçyüz kişi ile İnegöl kazalarından Kulaca[85] kalesini feth ederek ahalisini katlettirdi. Çok ganimet alıp kaleyi yaktırdı, zaferle geri döndü.

Bundan sonra İnegöl tekfuru Eyne Nikola, Karacahisar tekfuru ile ittifak edip çok sayıda asker topladılar. İnegöl tekfuru kardeşi Kalator'u askere kumandan tayin etti. Osman Bey bunlarla, Tomaliç derbendi civarında Eğrice[86] adlı yerde karşılaştı. Çarpışmalar bütün gün sabahtan akşama kadar devam etti. Sonunda kâfirler bozguna uğradı. Onlardan çok kimse öldürüldü, gerisi de kaçtı. Müslümanlardan da aralarında Osman Bey'in kardeşi Gündüz Alp olmak üzere bir grup yiğit şehid oldu.[87] Bu çarpışma 686[88] (1287) tarihinde vukubuldu.

81- Bu son paragraf olduğu gibi *Tacü't-Tevarih*'den aktarılmıştır, bk. Sa'deddin Efendi, I, 18.
82- Kemal Paşa-zâde (I, s.87) de bu gazânın Osman Gazi'nin ilk gazâsı olduğunu kaydeder.
83- Aşık Paşa-zâde, (s.5); Neşrî, (TTK, s. 80-81, Teaschner, s. 32); Kemal Paşa-zâde (I, 86)'da Saru-Yatu oğlu Bay Hâce'nin "باى خواجه"; Âlî (V, 27) de ise Osman Gazi'nin birâderzadesi Saru-Yatı'nın şehid olduğu kaydedilir. Ancak Sarı-Yatı, Osman Gazi'nin biraderzâdesi değil, kardeşidir. Uzunçarşılı (I, 106)'da bu savaşta Bay Hâce'nin şehid olduğunu teyid eder.
84- Bu zâtın mezarının nerede olduğu hakkında Aşık Paşa-zâde (s. 5) ve Kemal Paşa-zâde (I, 86) bilgi vermektedirler. Onların bu hususta verdikleri bilgi şudur: "Mezarı Hamza Bey Köyü nevahisindedir. Yanında bir harapça kervansaray vardır."
85- Âlî (V, 27) "قزل جه" diye kaydedilir.
86- Âşık Paşa-zâde, Âlî Bey nesri (s.7)'de "اكن جى" Atsız neşri bab. 5'de "İkizce" diye geçer.
87- Âlî (V, 28)'de aynı rivâyet kaydedilirken, buna mukabil Neşrî, (TTK. nşr. s. 84-85, Teaschner nşr, s. 33) ise Osman Gazi'nin birâderi Sarı Yatı'nın şehid olduğunu söyler. Uzunçarşılı (I, 107)'de aynı rivayetleri kaydeder ve aralarında tercih yapmadan harpde kardeşlerinden Saru-batı veya Gündüz Alp'i kaybetti ise de harbi kazandı" der.
88- Kemal Paşa-zâde (I, 87) ve Âlî (V, 27)'de aynı tarih kaydedilir. Ayrıca Uzunçarşılı (I, 107). Ancak Âşık Paşa-zâde bu çarpışmanın 685 (1286-1287) yıllarında vuku bulduğunu kaydeder.

Osman Bey 688[89] (1289) yılında Karaca Hisar kalesine varıp kaleyi kâfirlerin elinden alıncaya kadar muhasara etti. Osman Bey, bundan evvelki savaşta galip geldiği için, kâfirler ondan çekinip büyük bir korkuya kapıldılar. onu buralardan uzaklaştırmak için hazırlıklar yapmaya giriştiler. Bunun üzerine Osman Bey, kardeşinin oğlu Ak Timur'la birlikte adamlarının ileri gelenlerinden Gündüz Alp ve Aygud Alp'ı Selçuklu sultanı Gıyâseddin[90] İbn Mes'ud İbn İzzeddin İbn Keykâvus'a gönderip ona kâfirlerin hazırlıklarını ve ucda oturan Müslümanları bu diyarlardan atmaya çalıştıklarını haber vererek yardımını istedi. Sultan Gıyâseddin, Osman Gazi'ye mühimmât, silah ve gerekli yardımları göndererek o civarda oturan Beylere de Osman Gazi'ye yardım etmeleri için emir verdi.

Osman Gazi, kendi askerleri ve yardıma gelenlerle birlikte Karaca Hisar üzerine yürüyerek Allah'ın yardımı ile kaleyi feth ve halkını katlettirdi. Kale tekfurunu adamları ile birlikte esir alarak kiliseleri yıktırıp yerlerine mescidler yaptırdı. Kalenin evlerini ve elde edilen ganimetleri Gazilere paylaştırdı. Gazilerin bir kısmını orada iskan etti. Oraya bir idareci ve kadı tayin etti. Dursun Fakîh orada Sultan ve Osman Gazi adına bir hutbe okudu. Bu Osman Gazi'nin adının zikredildiği ilk hutbedir.[91]

Osman Gazi, esir edilen tekfuru, diğer esirleri ve öldürülen kâfirlerden bir kısmının kellelerini Sultan Gıyâseddin'e gönderdi. Sultan, bundan memnun oldu. Fethedilen Karaca Hisar'ın yanı sıra Eskişehir, İnönü ve civarını, babasından miras kalan Söğüt'e ilaveten Osman Gazi'ye ikta olarak verdi. Ayrıca hükümdarlık hil'ati ile topuz, kılıç, donatılmış iyi cins atlardan birkaç at gönderdi. Fethedeceği yerler kendisine kalmak üzere gazaya izin verdi. Ayrıca ona tabl, nakkâre ve sancak gönderdi. Osman Gazi'nin, eskiden beri her ikindiden sonra bir sofra hazırlatıp arkadaşlarını, fakirleri ve yolcuları

89- Neşrî (TTK. nşr., s. 86-87, Teaschner nşr. s. 34), Aşık Paşa-zâde, (Atsız nşr. Bab 6) ve Kemal Paşa-zâde (I, 107)'de 687 (1288-1289) yılı zikredilmektedir. Oruç Bey (s.12) ise Karaca Hisar'ın 689 yılında fethedildiğini yazar. Müelliflerimizin 688 tarihini Sa'deddin Efendi'den aldığı müşahede edilmektedir (I, 18). Ahmet Refik (*Bizans karşısında Türkler*, İstanbul 1927, s. 9) ise Karacahisar'ın 690 (1291) yılında alındığını kaydeder.

90- Neşrî (TTK. nşr., s. 86-87, Teaschner nşr. s. 35) bu Selçuklu Sultanı'nın II. Alâeddin olduğunu kaydeder. Aşık Paşa-zâde (s. 8) ve Âlî (V. s. 28)'de de yalnız "Sultan Alâeddin" olarak geçer. Halbuki bu Selçuklu Sultanı, müellifimizin kaydettiği gibi 1284-1296 yılları arasında hüküm süren II. Gıyâseddin Mesûd'tur. Geniş bilgi için bk. O. Turan, *Selçuklular Zâmanında Türkiye*, s. 585.

91- Kemal Paşa-zâde (I, 113)'de Osman Gazi adına ilk Cuma hutbesinin Hicrî 688 (1289)'da Karaca Hisar'da; ayrıca ilk bayram hutbesinin de Eskişehir'de okunduğunu kaydeder. Buna mukabil Oruç Bey (s. 12), hutbenin bir yıl sonra okunduğunu zikrederek bu konuda şunları der: "...Osman Gazi evvel Cuma namazını Karahisar'ı aldıktan Tursun Fakîh derlerdi bir kişi vardı ol kıldı. Evvel Osman adına Seksendokuzunda idi..."

yedirmesi bir âdeti idi. Sultan tarafından bu tabl ve nakkârenin gelmesiyle herkesin bu sofrada toplanması için nevbet çalınmasını emretti. Osman Gazi nevbet çalınırken ayağa kalkar ve bitene kadar ayakta dururdu. Bu âdet Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han tarafından kaldırılıncaya kadar Osman Gazi'nin evlâd ve ahfâdı arasında bir örf olarak kalmıştı.

Tarihçilerin çoğunun şunu kaydettiği de gözden kaçmaz: Osman Gazi Karaca Hisar tekfuru üzerine gitmek için Selçuklu sultanı Sultan Alaeddin Keykubad'dan yardım istemişti.[92] Sultan Alaeddin bizzat kendisi askerleriyle Osman Gazi'nin yardımına gelmiş ve kaleyi birlikte birkaç gün muhasara etmişlerdi.

Fakat Alaeddin muhasara sırasında Tatarların memleketine hücum ettiğini haber alınca Osman Gazi'yi yalnız bırakıp kendisi Tatar gailesini gidermek için ayrıldı. Osman Gazi, kaleyi fethedinceye kadar muhasarayı devam ettirdi. Fetih müjdesinin Alaeddin'e ulaşması onun Tatarları bozduğu ana

92- Bazı müverrihler bu olayı naklederken, hem Osman Gazi hem de Ertuğrul Gazi için tabl, alem ve nakkâre gönderildiğini zikrederler, bk. Mevlâna Şükrüllah, *Behcetü't-Tevârih*, vr. 159[a-b]; Karamânî Mehmed Paşa vr. 2[b]. Aynı şekilde Kemal Paşa-zâde (I, s. 52). Bu konunun başlığını şöyle kaydeder: "Sultan Alâeddin Keykubat Karaca Hisar'ın üzerine gittüğüni sipehsâlâr-ı ehl-i Gâzâ-ü Cihâd Ertuğrul Bey'e mülâkât ettüğüni beyân eder." Ancak daha ilerde Osman Gazi'nin Karaca-Hisar üzerine yaptığı seferden evvel kardeşi Gündüz Alp'in oğlu Ak-Timur'u Selçuklu sultanı Gıyâseddin Mesud İbn Keykâvus'a gönderdiğini zikreder, bk. I, 106. Âlî (V. s. 23) ise, önce bizzat Ertuğrul'un, Sultan Alâeddin'e varıp ondan yardım istediğini ve Sultan Alâeddin'in askerleriyle Karaca-Hisar'ın muhasarasına katıldığını ve muhasara sırasında Tatarların Ereğli'yi yağmalamaları üzerine Sultan'ın ayrılıp gittiğini ve Ertuğrul'un yalnız başına muhasaraya devam ettiğini kaydeder. Ancak biraz daha ilerde (s. 28-29) aynı olayı bu sefer müverrihimizin ve Kemal Paşa-zâde'nin kaydettikleri gibi Osman Gazi'nin Sultan Alâeddin'e Ak Timur, Gündüz Alp ve Aykut Alp'ı gönderip Kara-Hisâr'ın fethi için yardım istediğini ve bunun üzerine Sultan Alâeddin'in yardıma geldiğini ve aynı şekilde muhasara sırasında Moğolların Konya'ya saldırmaları üzerine geri döndüğünü kaydeder. İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 46[a]) ise, Osman Gazi'nin, Gündüz Alp, Aykut-Alp ve Hasan Alp'ı Sultan II. Alâeddin'e gönderip yardım istediğini yazar. Cenâbî (Nuruosmaniye ktb. No: 3102, vr. 178[b]) ise, Selçuklu Sultanı II. Alâeddin'in 685 yılında Ertuğrul Gazi ile birlikte o gün küffâr elinde bulunan Kütahya'yı muhasara ettiğini, fakat Tatarların ülkesine hücum etmeleri üzerine geri döndüğünü kaydederek daha değişik bir malumat vermektedir. Bütün bu müverrihlerin verdikleri tarihlerde Ertuğrul veya Osman Gazi'nin Karaca-Hisar'ın fethi için kendisinden yardım istedikleri Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubâd olarak gözükmektedir. Ancak Selçuklu hükümdar listesinde üç tane Alâeddin Keykubad olduğu malumdur. Bunlardan birincisi 1220-1237 yılları arasında hüküm sürmüş, ikincisi I. Keykavus ve IV. Kılıç Arslan ile beraber saltanat sürmüş (1249-1254), üçüncüsü ise 1298-1302 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır. Bu bakımdan kaynakların umumiyetle 688 (1289) olarak gösterdikleri Karaca-Hisar'ın fethi sırasında Selçuklu Sultanı'nın bu Alâeddin'lerden biri olmasına kronolojik bakımdan imkan görünmemektedir. Karaca Hisar'ın fethi sırasında Selçuklu Hükümdarı Müneccimbaşı'nın da belirttiği üzere II. Gıyaseddin Mes'ud (1284-1296) dur.

rastlar. Tatarları öyle bozguna uğrattı ki husyelerinin derilerinden çadır yapıp oturdu. Bu yüzden bu yere "Taşak yazısı" adı verilmiştir. Sultan Alaeddin hem Karaca Hisar'ın fethine, hem de Tatarlara karşı olan galibiyetine çok sevinmiş ve yukarıda adı geçen hediyeleri göndermişti.

Bu rivayet ne I. Alaeddin'e, ne de Alaeddin'e uyar. Çünkü I. Alaeddin 634 (1236-1238)'de ölmüştür. II. Alaeddin ise, 696 (1296-1297)'de saltanata geçmişti.[93] Bu sıralarda, Selçukluların Tatarlarla savaşmaları mümkün değildi. Zira I. Alaeddin'in ölümünden sonra Tatarlar Anadolu'yu istila ettiklerinden Selçuklular onların elinde esir gibiydiler. Sahih olan rivayet bizim daha önce zikrettiğimiz rivayettir. Ayrıca Osman Gazi'ye tabl ve nakkârenin gönderilmesinin II. Alaeddin zamanında 699 (1299/1300)[94]da olduğu da rivayet edilir.

Osman Gazi, Karaca Hisar'ın fethinden sonra burada oturmaya başladı. Bazen Eskişehir ve Söğüt'te de kalırdı. Bu sırada Harmankaya[95] tekfuru Köse Mihal, Osman Gazi'yi, Sorkun, Mudurnu, Göynük ve Tarakçı Yenicesi'ni fethetmesi için teşvik etti.[96]

Osman Gazi 691[97] (1291-1292) yılında Köse Mihal'in de yardımıyla Sarıkaya[98] yolundan Sorkun üzerine yürüdü. Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından Samsa, Sorkun yakınında oturuyordu.[99] Osman Gazi'yi karşıladı ve Sorkun halkıyla Osman Gazi arasında arabuluculuk yaptı. Sorkun halkı, Osman Gazi'nin itaati altına girip haraç ödemeyi kabul ettiler. Göynük üzerine yürüyüp burayı da kolayca fethetti ve bol ganimet ele geçirdi. Oradan da Taraklı Yenicesi'ne yürüdü. Buranın halkı kadın erkek, tarak ve kaşık imâlatıyla

93- Sultan Alâeddin bu tarihlerden çok daha evvel (1249-1254) yılları arasında hüküm sürmüş ve 652 (1254 yılında ölmüştür, bk. O. Turan, Keykubat II., mad. İA.

94- Yukardaki notta (93) dediğimiz gibi II. Alâeddin daha evvel yaşamış bulunmaktadır. 699 (1299-1300) yıllarında ise III. Alâeddin hüküm sürmekte idi. bk. İ. Kafesoğlu, Keykubâd III. mad., İA; O. Turan *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 613 vd.

95- Bilecik ilimizin Söğüt ilçesine bağlı bugünkü "Mihal Gazi" köyü olup, eski adı "Priminios"dur, bk. Uzunçarşılı, I, s. 107, not: 3.

96- Neşrî (TTK. nşr. s. 88-93) ve Kemal Paşa-zâde (I. s. 113-116) Köse Mihâl'in teşvikinden bahsetmektedirler. Osman Gazi'nin kardeşi Gündüz-Alp ile istişâresinden sonra buraların fethine karar verdiğini ve Köse Mihâl'den kendilerine yolda rehberlik etmesi için çağırdığını kaydetmektedirler.

97- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 51ᵃ); Kemal Paşa-zâde (I. s. 119) ve Âlî (V. s. 30) aynı tarihi kaydederler.

98- Kemal Paşa-zâde (I. s. 116-117)'de "صقری صوی" diye geçer. Bundan da Sakarya nehrinin kasdedildiği anlaşılıyor. Âlî (V. s. 30) daha açık bir şekilde "Sakarya" diye kaydeder.

99- Bu kısımların Neşrî'den özetle alındığı anlaşılıyor, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 90-91; Teaschner. s. 32, Aynı şekilde İdrîs-i Bidlîsî, vr. 49ᵇ-51ᵃ; Rûhî, vr. 21ᵇ; Âlî (V. s. 30)'da da aşağı yukarı aynı ibareler mevcuttur.

uğraşıp İstanbul'a götürerek şehirde ve civarında satarlardı. Bu yüzden çok zengin idiler. Osman Gazi kale üzerine gitmeyip etrafını yağmaladı. Sınırsız ganimet ve esirler ele geçirdi. Sonra Köse Mihal'in memleketi olan Harmankaya yolundan Karaca Hisar'a döndü.[100]

Bu olaydan sonra, Köse Mihal ile aralarındaki dostluk daha da kuvvetlendi. Hatta Osman Gazi'nin mücahidlere yardım etmesi ve dinin yükselmesine gayret sarfetmesi sebebiyle Köse Mihal'e, kardeşim diye hitap ettiği rivayet edilir.

Osman Gazi, Köse Mihal aracılığıyla Bilecik tekfuru ile barış yaparak onu itaat altına aldı. Osman Gazi, yaylağa giderken eşya ve yüklerinin bir kısmını Bilecik kalesine bırakırdı. Bir müddet sonra lanetli Bilecik tekfuru itaatinde münafıklık edip civardaki tekfurlarla anlaştı. Hep beraber Osman Gazi'yi ortadan kaldırmak için tuzak kurdular.

Bu sırada, Bilecik tekfuru, Yar Hisar[101] tekfurunun kızı ile evlenmek için bir ziyafet düzenlemişti. Osman Gazi'yi de tuzağa düşürmek için adamlarıyla beraber ziyafete davet etti. Fakat Köse Mihal, Osman Gazi'ye kurulan tuzağı haber verdi. Osman Gazi, Bilecik tekfuruna haber göndererek ziyafetten sonra yaylağa çıkmak üzere her zaman olduğu gibi bu yil da eşyalarının bir kısmını kaleye bırakmak için izin istedi. Tekfur bu isteği sevinerek kabul etti. Osman Gazi yüklerini, kadın kılığına girmiş kırk yiğit adamla kaleye gönderdi. Bu yiğitler, kale halkının çoğu, kale dışında Çakır Pınarı denen yerde verilen ziyafete gittiğinden kaleyi bomboş buldular.[102] Bu fırsattan istifade ederek kaleyi hemen zaptettiler.

Osman Gazi, yolda bir pusu kurarak yanına aldığı az kimse ile ziyafete gitti. Bir müddet sonra, kalenin alındığı kendisine gizlice bildirilince, sofradan kalkarak yanındakilerle birlikte pusu kurduğu yere doğru kaçmaya başladı. Kâfirler de onu takip ettiler. Kâfirler pusuyu geçince Osman Gazi onlara doğru geri döndü. Pusudakiler de çıkıp onlara arkadan saldırarak kâfirleri diledikleri gibi kılıçtan geçirdiler. Onlardan pek azı müstesna, kurtulan olmadı.[103]

100- Buraların fethi hakkında daha geniş bilgi için bk. Aşık Paşa-zâde s. 12-13; Neşri, TTK. s. 88-93, Teaschner, s. 35-36; İdris-i Bidlîsî, vr. 49ᵇ vd.; Kemal Paşa-zâde I. s. 115-119 Âlî (V. s. 31).

101- Yar-Hisar, (Ancyra) Bilecik merkez ilçesine bağlı bir nahiye. Şimdiki "İlyas Bey" köyü, bk. Kemal Paşa-zâde, I, 39 not: 119.

102- Bilecik'in boş kalmasını ve fethinin kolay olmasını sağlamayı arzu eden Osman Gazi'nin, Bilecik'in dışında yeşil bir yaylada yapılmasını teklif etmesi üzerine düğün, Çakır-Pınarı'nda yapılmıştı, bk. Sa'deddin Efendi, I, 19-20; Solak -zâde, s. 29.

103- Krş. Aşık Paşa-zâde, s. 12-14; Neşrî, TTK. nşr., s. 96-97, Teaschner nşr., s. 38 vd., İdrîs-i Bidlîsî bu olayı iki kez tekrar eder bk.vr. 42ᵇ vd. ile 51ᵃ vd..

Osman Gazi, sür'atle Yar Hisar kalesine doğru yöneldi. Kaleyi alıp savaşanların bütününü öldürdü ve kalenin ileri gelenlerinden birçoklarının kızları ile gelini esir aldı. Gelini oğlu Orhan Bey ile evlendirdi. Sultan Murad ile şehid Süleyman Paşa'nın valideleri olup, adı Nilüfer Hatun idi.[104] Nilüfer Hatun daha sonra Bursa yakınındaki bir çay üzerinde köprü inşa ettirmiştir.[105]

Bu sebeple çay, onun adını almıştır. Daha birçok hayrâtı vardır.[106] Bursa'da Orhan Gazi türbesinde medfundur.

Bu iki müstahkem kalenin (Bilecik ve Yar Hisar'ın) etrafları ile birlikte fethedilmesi umulandan daha kolay bir şekilde gerçekleştirildi.[107] Buralardan bol ganimet elde edildi. Buraların fethi 697 (1297-1298), başka bir rivayete göre de 698 (1298-1299) yılında olmuştur.[108]

Osman Gazi, bu olayın ardından, Aygud Alp'ı İnegöl tarafına gönderdi ve kendisi de arkadaşlarının geri kalanları ile birlikte Aygud Alp'ın arkasından İnegöl civarını yağmalamak için hareket etti. Kaleyi muhasara ederek Allah'ın izniyle zaptettiler. Kale tekfurunu adamları ile birlikte esir aldılar. Bu mel'un tekfur, Müslümanlara en çok eziyet eden kafirlerdendi. Osman Gazi, tekfurun öldürülmesini emretti. Tekfur adamları ile birlikte öldürüldü ve kalenin diğer savaşçılarını katledilip çocuk ve kadınlarını da esir ederek mallarını da ganimet olarak aldılar. Gazi Osman böylelikle şehri ele geçirdi ve kaleye muhafızlar yerleştirip ganimetleri ve arazileri

104- Kemal Paşa-zâde (I, s. 128) de "لولوفر" şeklinde zikredilir. Sa'deddin Efendi (I. s. 21), de "نيلوفر" adının sonradan verildiğini kaydeder. Şöyle ki "...Ol duhter-i nik ahter Nilüfer Hatun ile tesmiye olunup Orhan Han'a nikâh olundu."

105- Bu hususta, bk. E. Diez, Bursa, mad., *İA*...

106- Sa'deddin Efendi (I, 21) bu konuda aşağıdaki bilgiyi zikrediyor. "Ol sâhibetü'l-hasenât nice bukâ-ı hayr binâ edüp icrây-ı sadâkat etmiştir. Mahrûse-i Bursa hisârında Dârü'd-dât mahallesinde olan mescid ol afifenin âsâr-ı şerifesindendir."

107- İnegöl ve Bilecik'in fethi hakkında daha geniş bilgi için bk. Kemal Paşa-zâde (I, 120-130); Enverî (Düstur-nâme, s. 81-82), Bilecik, İnegöl ve Yar Hisar'ın Ertuğrul Gazi tarafından fethedildiğini söyler. Halbuki bu o asırlarda Osmanlı Beyliği oralara kadar uzanmamıştı. Buraları Osman Gazi tarafından fethedilmişti, bk. Uzunçarşılı, I, s. 107.

108- Aşık Paşa-zâde (s.17-18)'de "...Bu fethin târihi, hicretin 699 (1299-1300)'unda vakî oldu" derken Kemal Paşa-zâde (I, 129) ve İdrîs-i Bidlîsî (vr. 53^{b}) ise, bu fethin 698 (1298-1299) yılında gerçekleştiğini kaydederler. Nihal Atsız tarafından yayınlanan, Süleymaniye Ktb. "Muhtelit" kısmında 1277 numarada kayıtlı "824 tarihli takvim"de ise buraların H. 646 (1248-1249) yılında alındıkları kaydedilir, bk. Atsız, "*Osmanlı Tarihine ait Takvimler*" İstanbul 1961 s. 25) yine aynı yayın, (s. 69) "835 tarihli Takvim"de ise, 710 (1310-1311) tarihi kaydedilir.

Gazilere paylaştırdı. Gazilerin hepsi de servet sahibi oldular.

Bunu müteakib Osman Gazi, 698 (1298-1299) yahut 699 (1299-1300) yılında Yenişehir ve yakınındaki Köprü Hisarı ile Yund Hisarını ve İnönü'yü fethetti.

Osman Gazi'nin şan ve şöhreti, Sultan Alaeddin Keykubad İbn Ferâmurz İbn İzzeddin Keykâvus'a ulaşarak, onun Sultana olan bağlılığı ve itaatkârlığı ve diğer uc beyleri gibi Moğol istilasıyla zayıf düşen Selçuklu topraklarına fırsattan istifade taarruz etmediği, sadece kâfirlere karşı giriştiği cihadla meşgul olduğu haberi ulaşınca Osman Gazi'ye alem, tabl ve nakkâre gönderdi.[109] Kâfirlerden aldığı toprakları ona bırakarak onu diğer uc beyleri üzerine Bey tayin etti. Bilindiği üzere 699 (1299-1300)'da yahut diğer bir rivayete göre, Gazan Han'ın Sultan Alaeddin'i azlettiği haberinin geldiği 700 (1300-1301) yılı başlarında kabile ileri gelenleri ve uc beyleri toplanarak Osman Gazi'yi beylik tahtına oturttular. Bazı araştırmacıların dediklerine göre Osman Gazi'nin beyliğe geçmeden evvelki emirlik müddeti yirmi yıla yakın olmuştur.

O S M A N G A Z İ ' N İ N B E Y L İ K D E V R İ

Osman İbn Ertuğrul İbn Süleyman-Şah İbn Kaya-Alp 657 (1258-1259) yılında Söğüt kasabasında doğdu.[110] 699 (1299-1300) yılında sultan oldu.[111] 726 (1326) yılında vefat etti.[112] Altmışdokuz yıl yaşadı. 27 yıl saltanat sür-

109- "... Sultan Alâeddin-i Sânî'den tabl ve 'alem ve bir at ve bir kılıç ve hil'at-i şâhâne yitişti" bk. Neşrî, TTK, nşr., s. 106-107; Teaschner nşr., s. 41. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu hükümdar III. Alâeddin Keykubat'tır, bk. İ. Kafesoğlu, Keykubad III., mad. *İA*.,

110- Osman Gazi'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda değişik tarihler verilmektedir. *Cam-ı Cem Âyîn* (s. 395)'de müellifimizin kaydettiği tarih yazılırken, Oruç Bey (s. 6)'de Osman Gazi'nin 658 (1259-1260) yılında; Âlî (V. s. 25)'de 654 (1256); Kemal Paşa-zâde (I, s. 60) ise 652 (1254-1255) yılında doğduğunu kaydederler. Osman Gazi'nin doğum tarihi için 650 ile 658 yılları arasında muhtelif tarihler gösterilir, bk. T. Gökbilgin, Osman I., mad., *İA*.,; Uzunçarşılı (I, 104) ise 656 (1257-1258)'da doğduğunu belirtir.

111- Âlî'ye göre Osman Gazi, o sırada 43 yaşındaydı ve Hicrî 700 yılında tahta geçmişti. Âlî, Osman'ın tahta geçiş olayını öteki tarihçilerin 699 yılında kaydetmelerini kabul etmeyerek bunun mutlaka 700 yılı başında olduğunu, "Allah, bu ümmetin dinini tecdîd etmek üzere her yüz yılın başında bir kimse gönderir." hadisine bağlayarak iddia eder, bk. V, 25.

112- Nişancı Karamanî Mehmed Paşa (Vr. 4^{b}) ve Enverî (Düstur-nâme, s. 82)'de 720 (1320)'de öldüğünü yazarlarken, Oruç Bey (s. 14) 726 (1326)'da; Kemal Paşa-zâde (I, 194) 727 (1326-1327) yılında vefat ettiğini zikrederler. Uzunçarşılı (I, 112 not:4)'de 727 tarihinin daha doğru olduğunu, T. Gökbilgin (Osman I. mad., *İA*) ise 1326 yılında vefat ettiğini belirtirler.

dü.[113] Saltanat merkezi Yenişehir'dir. Türbesi, Bursa kalesinde, Manastır adlı yerdedir.

Osman Gazi, kara yağız, çatık kaşlı ve yuvarlak yüzlü bir kimse idi. Omuzları arası geniş ve kendisi orta boylu idi. Ayakta durup da ellerini salınca, elleri dizlerini geçerdi. Vücudunun belden aşağısı, belden yukarısından büyüktü. Şan ve şeref sahibi, heybetli, cesur, cömerd, tatlı dilliydi. Başına kırmızı çuhadan yapılmış Çağatay tarzında Horasan tacı giyerdi. İç ve dış elbiseleri geniş yenli idi. Fakirleri yedirip giydirmeyi çok severdi. Hatta öyle ki bir fakir, üstündeki elbiseye biraz dikkatlice baksa hemen çıkarıp ona bağışlardı. Her gün fakir, yetim ve dullar için mükemmel sofralar kurdurur, bizzat kendisi de hizmet eder ve onlardan çıplak olanları giydirirdi.[114]

Üç erkek çocuğu vardı. Büyükleri Alaeddin Paşa idi. Osman Gazi'nin veziri mesabesindeydi. Türkmen lügatında büyük kardeşe "Paşa" denildiğinden Osman Gazi'nin bu oğlu "Paşa" diye çağrılırdı. İkincisi Orhan Bey idi. O da Emiru'l-Umerâ makamındaydı. Onu askerleriyle gaza ve fetihlere gönderirdi. Üçüncüsü Savcı Bey idi ki savaşların birinde şehid olmuştu.

Anadolu Selçuklu devleti yıkıldığında Türkmen beyleri Moğollara tabi olmaktan vazgeçerek Osman Gazi'nin etrafında toplandılar. Gerçekten şanı yücelmiş ve yukarıda geçtiği gibi Sultan Alaeddin de ona kılıç kuşatmıştı.

Bütün beyler, Oğuz töresine göre önünde diz çöküp, ona itaat ettiler. Osman Gazi de her birine birer bardak kımız sundu. İtaat edeceklerine dair söz vererek içtiler. 699 (1299-1300) yılında yahut 700 (1300-1301) yılı başlarında bey'at işi tamamlandı. Hutbe de birkaç yıldan beri onun adına okunuyordu.

Osman Gazi, saltanat için bey'at aldıktan sonra 701 (1301-1302) yılında Yenişehir'i merkez yapıp fethedilen bölgeleri oğulları ve kumandanları arasında paylaştırdı.[115] Orhan Bey'e Sultanönü eyâletini, Gündüz Alp'a

113- Nişancı Mehmed Paşa (Vr. 4^{b}) 21 yıl; Oruç Bey (s. 14)'de Osman Gazi'nin 19 yıl saltanat sürdüğünü kaydederler. Halbuki 27 yıl hüküm sürmüş olması muhtemeldir. Zira Ertuğrul Gazi 680 (1281) yılında vefat etmişti. Osman Gazi, müstakil olarak Osmanlı Beyliği başına 1299-1300 yılında geçtiğine göre 27 yıl hüküm sürdüğü müşahede edilir. Ayrıca bk. T. Gökbilgin, Osman I., mad., *İA*..

114- İlk Osmanlı tarihçilerinin, sultanların portresini kaydettikleri pek görülmez.Âşık Paşa-zâde, Neşrî, Oruç Bey ve Sa'deddin Efendi'lerin eserlerinde buna rastlayamıyoruz. Müellifimizin bu husustaki malumatı aynen Âlî'den aktardığını görüyoruz.

115- Bu hususta öteki tarihçilerin verdikleri bilgi aynıdır. bk. Kemal Paşa-zâde (I, 140) "... Kendüye makam olmağa Bursa ile İznik arasında bir şehir bünyad etti. Mezkür diyarı makam-ı dâru'l-mülk tahtgâh edinüp Yenişehir deyü ad vurdu." Oruç Bey de "...kendisi Yenişehir'de karar etti" der.

Eskişehir eyâletini,[116] Ayğud Alp'a İnönü'yü, Hasan Alp'a Yar Hisar'ı, Turgut Alp'a İnegöl'ü verdi. Büyük oğlu Alaeddin Paşa'yı[117] validesi ile dedesi Şeyh Edebâlî'nin hizmetini görmek için Bilecik'te bırakıp[118] o bölgenin mahsulünü şeyhin ve müridlerinin masraflarına tahsis etti. Osman Gazi Yenişehir'de birçok mescid ve hamam yaptırdı. Bütün gayretini cihada ve yeni memleketler fethetmeye sarfediyordu. 702 (1302-1303)[119] yılında askerlerini toplayarak İznik kalesini almak için yola koyuldu. O sıralarda İznik sağlam ve müstahkem bir kale olup büyüklük ve sağlamlıkta İstanbul'a benzerdi. Osman Gazi kalenin etrafını fethedip kumandan ve askerlerine dağıttı. Kaleyi de muhasara etti. Ancak Osman Gazi, kalenin gayet müstahkem olduğunu ve kısa zamanda fethinin mümkün olmadığını gördü. Bunun için Yenişehir tarafındaki dağ üzerinde kaleye hakim yerde bir kale yaptırdı. Kâfirleri sıkıştırsınlar diye kale içine kırk yiğit ile birlikte adamlarının cesurlarından Targan, bir rivayete göre Taz Ali[120] adında ünlü bir kumandanı bırakarak kendisi de askerlerinin geri kalanı ile Yenişehir'e dönüp orada birkaç gün kaldı.

Bir müddet sonra küffâr tekfurlarından Bursa, Evrenos, [121] Kestel[122] ve

116- Bu hususta Aşık Paşa-zâde (s.20) daha değişik bilgi vermektedir, şöyle ki; "...Karacahisar sancağın kim ana İnönü dirler, oğlu Orhan Bey'e verdi. Su başılığın kardeşi Gündüz'e verdi." Oruç Bey (s.12/87 vd.)'de şunları kaydeder. "...Osman Gazi alduğı vilâyetleri bahş eyledi. Karahisar (diğer nüshada "Karaca-Şehir" s. 89) sancağın kim ana İnönü derler, oğlu Orhan'a verdi. Subaşılığını kardeşi oğlu Alp-Gündüz'e verdi ve Yarhisar'ı Hasan Alp'a verdi. Kim Süleymanşâh ile Acem vilayetinden gelmişti. Ve İnegöl'ü Turgut Alp'e verdi... ve kayın atası Edebâlî'ye Bilecik hasılı ana bildürürdi ve hem hâtunu Râbia'yı anda bile kodı..." Ayrıca krş. Kemal Paşa-zâde, I, 139.

117- Kemal Paşa-zâde (I, 140, 195, 196)'de "Alâeddin Paşa" yerine sadece "Ali Paşa" diye kaydedilmektedir.

118- Halbuki Aşık Paşa-zâde (s. 21); Osman Gazi'nin, Alâeddin Paşa'yı bir yere göndermeyip "...bir oğlu ki adı Alâeddin Paşa'dır, onu kendi yanında alakoydu" der.

119- Kemal Paşa-zâde (I, 146), bu olay için 703 (1303-1304) yılını vermektedir. Uzunçarşılı (I, 110) ise Osman Gazi'nin İznik üzerine 1308 Temmuz'unda yürüdüğünü ifade eder.

120- Sa'deddin Efendi (I, 22). Ancak "Bir rivayete göre de Taz Al-i" "وقيل طاز على" cümlesi de aynen Kemal Paşa-zâde (I, 145)'de mevcuttur. "Yanında Taz Ali dimekle iştihâr bulmuş serefrâz varidi." Bu cümleye diğer kaynaklarda rastlayamadık.

121- Oruç Bey (s. 12) "ادره نوس"; Aşık Paşa-zâde (s. 28)" ادرانوز; şeklinde yazılmıştır. Araştırmalarda muhtelif şekillerde okunan bu yer, "Bugünkü Orhaneli kazasının merkezi olan Adrianos yahut Adriani adlı Olimpium kasabasıdır" bk. Kemal Paşa-zâde, I, Metin Notları, s. 40, Not: 155.

122- Kestel; Bursa'nın merkez ilçesi, Soğukpınar nahiyesine bağlı eski adı "Castellum" olan bir köy, bk. İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, yer indeksleri.

Bedros[123] tekfurları Osman Gazi ile savaşmak için ittifak ederek bir araya geldiler ve ona karşı kışkırtmalara başladılar. Osman Gazi onları karşılayıp Koyunhisar[124] yakınında çarpıştı. Şiddetli bir savaştan sonra Allah'ın yardımı ile onları mağlup etti. Kestel tekfuru öldürüldü.[125] Geri kalanlar ise kaçtı. Osman Gazi Kite tekfurunun ardına düştü. Zira kâfirlerin toplanmasına ve ona karşı savaşmasına sebep Kite tekfuru idi. Adı geçen tekfur Ulubat tekfuruna sığındı. Osman Gazi, Ulubat tekfurundan Kite[126] tekfurunu kendisine teslim etmesini istedi. O da Kite tekfurunu, Osman Gazi'nin ve soyundan hiçbir kimsenin Ulubat Köprüsü'nden geçmemesi şartı ile teslim etti. Günümüze kadar da bu şarta uyuldu. Osmanlı sultanlarından herhangi biri Ulubat nehrinden geçmek isterse gemilerle geçer. Köprüden geçmez. Osman Gazi, tekfuru teslim alınca kale halkının önünde boynunu vurdurdu. Kite kalesini ve civarını teslim aldı.

Bu savaşta, Osman Gazi'nin yeğeni Aydoğdu Bey şehid oldu ve Koyunhisar yakınında defnedildi. Kabri günümüze kadar teberrüken ziyaret edilir. Kabrinin toprağı sıtmalılara şifadır.[127]

Osman Gazi 707 (1308)'den 717 (1317) yılına kadar, Marmara kalesini, Kestel, Lefke, Akçahisar, Merhas, Tekfur Pınarı, Koçhisar, Oynaş, Atranos, Leblusihisar,[128] Konurapa, Akyazı, Yalak-Âbâd, Mudurnu, Erma'a, Samandriya, Karamürsel ve bu şehirler arasındaki, bütün kale, kasaba ve köyleri fethetti. Fethedilen sancaklar ise beş taneydi: Karasi sancağı (livası), İnönü li-

123"Bernos"; Oruç Bey, (s. 12)'de "بطنوس", Atsız nşr. s. 30'de "Batnos" şeklinde geçer. Bednos diye de okunan bu yer, Bursa'nın kuzey batısında bulunan eski Beled-i Yunus, bugünkü Balat köyü, bk. T. Gökbilgin, OsmanI., Mad., İA: Kemal Paşa-zâde I, Metin Notları, s. 40, Not: 154.

124- Koyunhisar (Baphaon), Bursa'nın kuzeydoğusunda ve Gemlik'in güneyindedir, bk. Uzunçarşılı, I, s. 109 not:2.

125- Kemal Paşa-zâde (I, 153) Bu arada Bednos tekfurunun da öldürüldüğünü kaydeder. Şöyle ki: "...Kestel tekfuru ile Bednos tekfuru savaş yerinde baş verdiler.".

126- Kite (Kete), Bursa merkez ilçelerine bağlı bir köy; eski adı "Katoikein", bk. İ.H. Danişmend, *Kronoloji*, İndeks.

127- Ayrıca Krş, Neşrî TTK. nşr., 115. Aşık Paşa-zâde, s. 21; Sa'deddin Efendi, I, 23; Lütfi Paşa, s. 25. Kemal Paşa-zâde ise Osman Gazi'nin kardeşi Gündüz Alp'le Gündüz Alp'in oğlu Aydoğdu'nun Koyunhisarı'nda beraber şehid olduklarını (I, 151); bu savaşın da 706 (1306-1307)'de meydana geldiğini kaydeder (I, 155); Uzunçarşılı ise bu olayın 27 Temmuz 1302'de vuku bulduğunu söyler (I, 109).

128- Metinde ilerde hep "Leblebüci" şeklinde geçer. Leblebücihisar denilen ve Uludağ'ın eteğinde bulunan "Cubuclea Kalesi"dir, bk. T. Gökbilgin, Osman I. Mad., İA..

vası, Hüdavendigar livası, Kocaeli livâsı ve Karahisar livâsı. Karahisar'a Sultanönü de denilir. Hepsi de bir Beylerbeyi'ne bağlıdır.[129]

Aydos Kalesinin Fethi

Aydos kalesi Abdurrahman Gazi eliyle fetholundu. Fethine sebeb olarak şu olay anlatılır: Kale tekfurunun güzel bir kızı vardı. Rüyasında pisliklerle dolu bir suya düştüğünü ve tam boğulacağı bir anda güzel yüzlü ve iyi giyimli bir yiğidin gelip elinden tutarak kendisini o tehlikeden kurtardığını gördü. Uyandığında o delikanlının sureti hatırında kaldı. Müslümanlar kaleyi muhasara ettiklerinde, kız, Abdurrahman Gazi'yi görünce, rüyasında onu tehlikeden kurtaran yiğit olduğunu anladı. Gönlü ona bağlandı. Ona gizlice bir mektup yollayarak, "Filan gece filan yere gelirsen seni kaleye alırım, böylece kaleyi fethedersin" diye yazdı. Abdurrahman Gazi, kıza itimat ederek kaleye girdi. Kale fetholundu ve kız da Müslüman oldu. Abdurrahman Gazi onu nikahladı. Osman Gazi de kaleyi Abdurrahman'a ikta olarak verdi.

Müverrih Rûhî ve Hoca Sa'deddin'e göre, ilerde zikredeceğimiz gibi, yukarıda adı geçen bu kalelerden bazıları 717 (1317) yılında olan Bursa muhasarasından sonra alınmıştır.[130]

Bursa'nın Muhasara Edilmesi ve Civarının Fethi

Osman Gazi 717 (1317)[131] yılında kalabalık bir ordu ile Bursa'yı günlerce muhasara etti. Sonra kalenin alınması için bir hayli fazla asker itlâfı gerektiğini anladı. Bu ise onun rızasının dışında olan birşeydi. Kablıca tarafında bir kale inşa edilmesini emretti. Bu taraftan şehre olacak giriş ve çıkışları önlemek için kardeşinin oğlu Ak Timur'u kumandan tayin etti. Muhasara altına alınanların da giriş ve çıkışlarını kontrol için, dağ tarafında da bir kale

129- Burada zikredilen bütün kalelerin isimleri ve fetihleri aynen Âlî (V 34)'de kaydedilir. Müellifimizin bu kısımları ondan aktarmış olması ihtimali büyüktür. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 57b-59b) ise buraların fethini teferruatlı ve süslü ibarelerle anlatır.

130- Aydos Kalesinin fethinin kaynaklarda genellikle Bursa'nın fethinden sonra ve Orhan Gazi zamanında olduğu zikredilir, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 34; Sa'deddin Efendi (I, 32). Hatta Tâcü't-Tevârih'de 728 (1327-1328) yılında fethedildiği kaydedilir. Ayrıca krş. Âlî (V, 35); Solak-zâde, s. 16; Neşrî (TTK. nşr., s. 142-143, Teaschner nşr., s. 60-61) ise buranın Bursa'nın fethinden sonra ele geçtiğini kaydetmesine rağmen, Osman Gazi zamanında alındığını söyler.

131- Kemal Paşa-zâde, (I, 159) bu muhasaranın 707 (1307-1308) yılında yapıldığını kaydeder. Sa'deddin Efendi (I, 23) ise, bu sefer de müellifimize kaynaklık eder ve muhasaranın 717 (1317) yılında meydana geldiğini zikreder. Uzunçarşılı (I, 111) ise, Bursa'nın 1315'den itibaren iyi bir şekilde kuşatıldığını belirtir.

yaptırıp oraya bir miktar askerle kölesi Balabancık'ı komutan olarak yerleştirdi.[132] Adamlarına da köylerde ve civarında bulunan halka zulmetmemelerini, onlara kötülük yapmamalarını emretti. Adaletlerinden dolayı halk onlara itaat etti. Halk ihtiyaçlarını gidermede onlara uzun bir müddet yardımcı oldu. Osman Gazi, muhasara için gerekli olan tedbirleri aldıktan sonra idare merkezi olan Yenişehir'e döndü.

Bir müddet sonra, Gazi ve kumandanlar Osman Gazi'den Yenice, Geyve, Leblebuci, Çadurlu ve Akhisar bölgelerinin fethi için sefer düzenlenmesini istediler. Sultan dedi ki: "Bu kalelerin fethini ben de düşünüyorum. Fakat bize bu beldelerin giriş ve çıkışlarını, dar geçitlerini ve yollarını bilen bir yol göstericiye ihtiyacımız vardır. Eski dostumuz Köse Mihal'i davet edelim. Ona İslâm'ı anlatıp Müslüman olmasını isteyelim. Sonra da onu bu konuda kendimize rehber edinelim.[133] Bu görüşüne uyarak Osman Gazi, onu davet etti. Çeşitli hediyelerle gelip kendisine herhangi bir teklif yapılmadan önce, Allah'ın yardımı ile İslâmiyeti kabul ettiğini bildirdi. Sultan ve diğer Müslümanlar buna çok sevindiler.

Osman Gazi oğlu Orhan'ı, Saltuk Alp ve bir grup kumandan ile Karacahisar'ı muhafaza için gönderdi. Kendisi de Mihal Bey, kumandanlar ve askerlerinin geri kalanları ile adı geçen beldelerin fethine gittiler.[134] Önce Leblebucihisar'a vardı. Kale tekfuru, savaş olmadan itaat etti. Osman Gazi onu yerinde bıraktı ve oğlunu yanına rehin olarak aldı. Sonra Lefke[135] ve Çadurlu'ya doğru hareket etti. Bu iki kalenin tekfuru da Osman Gazi'yi karşılayıp itaat ederek kalelerini teslim ettiler. Osman Gazi'nin babasının eski kumandanlarından Samsa Çavuş[136] bu iki kalenin kendisine has olarak verilmesini rica etti. Fakat Osman Gazi ona "Bu doğru birşey olmaz. Zira bize boyun eğenle-

132- Kemal Paşa-zâde, (I, 159) Bursa'nın fethini kolaylaştırmak için yaptırılan bu kalenin 714 (1314-1315)'de bittiğini kaydeder. İdrîs-i Bidlîsî de (Vr. 61b) bu kalelerin onbir yıl hizmet gördüklerini ve 714'den 725 (1314-1325) yılına kadar Bursa'yı baskı altında tuttuklarını belirtir.

133- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 23; Neşrî, TTK. nşr. s. 118-119; Teaschner, s. 49; Sa'deddin Efendi, (I, 24) Solak-zâde s. 12. Kemal Paşa-zâde (I, 159-160) ise, Osman Gazi'nin İslâm'ı anlatıp dine davet ettikten sonra Köse Mihal'in Müslüman olduğunu kaydeder. Uzunçarşılı (I, 118) de Köse Mihal'in 1313 tarihinde İslâm dinini kabul ettiğini zikreder.

134- Bazı kaynaklarda Osman Gazi'nin Köse Mihal'i Orhan Gazi ile birlikte Karacahisar'ın muhafazasına gönderdiği kaydedilir, bk. Kemal Paşa-zâde, (I, 160) Sa'deddin Efendi, (I, 25); Solak-zâde, s. 12.

135- Lefke; Bugünkü Osmaneli, bk. Uzunçarşılı, (I, 110-111); T. Gökbilgin, Osman I. mad., İA.

136- Metinde bazen "Samsa" "صمصه", bazen de "Samsama" "صمصمه" Çavuş diye geçer Kemal Paşa-zâde "صامصه - صالمصه" şeklinde kaydedilir, bk. I, 116-117, 163, 178-180. Uzunçarşılı (I, 105, 106, 107, 117, 551)'da bu ismi "Samsa" şeklinde okumuştur.

rin mülkünü ellerinden alırsak bize itaat eden olmaz ve daima savaşmaya mecbur kalırız" diyerek ricasını kabul etmeyip tekfurları yerlerinde bıraktı. Kendi haslarından Yenişehir yakınlarındaki bir kaleyi[137] de Samsa Çavuş'a vererek gönlünü kazanmaya çalıştı.

Yenice[138] tekfuru da Gazi'yi itaatle karşılayınca yerinde bırakıldı. Sonra Akhisar'a yöneldi. Kale tekfuru Gazi ile çarpıştı. Fakat yenilerek kaçınca onun da kalesi fethedildi. Gaziler de kaleyi yağmaladılar.

Geyve Hisarı'[139]na doğru yöneldi. Kale boş bulundu. Halk kaleyi terkederek dağlara sığındı. Gaziler onlara karşı zafer elde ettiler. Onları esir edip, mallarını da ganimet olarak aldılar.[140] Sonra Tekfur Pınarı'na doğru giderek orayı da fethetti. Fethedilen bu belde halklarına karşı adaletle davrandı. Toprakları da tımarlara taksim edildi.

Osman Gazi'nin küffâr ile cihâd halinde olduğu bir sırada Germiyan çevresinde sakin olan "Çavdar Tatarları" adı verilen bir kavim Karacahisar'a saldırdı. O sırada Orhan Gazi Eskişehir'de atını nallıyordu. Hemen yanındakilerle beraber Tatarları Oynaşhisar yakınlarında karşıladı. Onlardan bir kısmını esir aldı, geriye kalanları da kaçıverdi. Osman Gazi, Yenişehir'e geri döndüğünde Orhan Gazi bu esirleri ona takdim etti. Osman Gazi bunlara acıyarak hepsini serbest bıraktı.[141] Oğluna da cesaret ve yiğitliğinden dolayı iltifatta bulundu. Sonra Orhan Gazi'yi bir askeri müfreze ile yola çıkarıp yanına Gazi Abdurrahman, Akça Koca, Konur Alp ve Mihal Bey'i katarak Sakarya nehri kenarında bulunan Kocaili, Akyazı ve Kara-Ciyş'i[142] fethe gönderdi.

Orhan Gazi önce Kara-Ciyş'i, aldığı güzel önlemlerle fethetti ve tekfurunu

137- Neşrî (TTK nşr., s. 120-121, Teaschner, nşr., s. 51) Bu kalenin yerini iyi bir şekilde şöyle tarif eder, "...Lefke'nun yanında dere ağzundan Yeni-Şehir suyunun kenârında bir hisarcuk vardır. Anı Samsa Çavuş'a verdi." "...Şimdi dahi oranın adı Çavuş köyüdür." Aşık Paşa-zâde s. 24. Ayrıca Krş. Kemal Paşa-zâde, I, 163; Sa'deddin Efendi, I, 25; Solak-zâde, s. 13.

138- Âşık Paşa-zâde, (s. 23)'de "آق حصار" olarak kaydedilir.

139- Geyve Hisar'ı; bugünkü Pamukova, bk. Kemal Paşa-zâde, I, Metin Notları, s. 41., not: 162; T. Gökbilgin, Osman I., mad., İA.

140- Krş. Rûhî Çelebi, vr. 27a, Hoca Sa'deddin Efendi (I, 25-26) ise, Geyve fethi, Karacîyş'in fethinden sonradır, der.

141- Kemal Paşa-zâde (I, 167-170), bu olayın 713 (1313-1314)'de meydana geldiğini kaydeder. Ayrıca krş. Âşık Paşa-zâde, s. 25; Neşrî, TTK. nşr., s. 122-123; Rûhî Çelebî; 27a; Sa'deddin Efendi, I, 26; J.V. Hammer, I, 121.

142- Karacîyş'in ismi kaynaklarda muhtelif şekillerde yazılmaktadır. Âşık Paşa-zâde, Âlî Bey nşr., s. 25'de "قره جيوش"; Atsız nşr. bab. 22'de "Karacüyüş"; Neşrî, TTK. nşr., s. 120-121; Teaschner, nşr., s. 51'de "Kara Çebiş"; Kemal Paşa-zâde, (I, 165'de "قارا جيش"; Sa'deddin Efendi (I, 25) de "قره جيشو"; T. Gökbilgin, (Osmanlı I., mad. İA) de "Karaciş" şeklinde kaydedilir.

öldürerek muhafazasına Konur Alp'ı atadı. Kendisi de Akyazı'ya doğru yönelerek, bugün Kocaili denilen beldenin civarını fethetmek için de Akça Koca'yı bir grup askerle gönderdi. Akça Koca burayı fethetti ve bu şehre onun adı verildi.

Orhan Gazi de Kara Tegin kalesini fethedip tekfurunu katletti. Kalenin muhafızlığına Samsa Çavuş'u tayin edip ganimetlerle Yenişehir'e babasının yanına döndü.

Konur Alp Akyazı, Akça Koca da "İznikmid" diyarlarını yavaş yavaş fethettiler.

Osman Gazi, Emir Kara Tegin'i, arkasından Samsa Çavuş'u İznik kalesini muhasara edenlere yardım etmek üzere gönderdi. İznik halkı durumu İstanbul Kayseri'ne (Bizans imparatoruna) bildirip ondan yardım istediler. Bunun üzerine İmparator onlara birkaç gemi ile bir miktar asker gönderdi. Yalak Ova[143] sahillerinde demirleyip karaya çıktıklarında Gazi Abdurrahman bunları basıp kılıçtan geçirdi. Gemilerde olanlardan başkası kurtulmadı. Gemilerin çoğu battı. Artık İznik halkı yeni bir yardım gelmesinden ümitlerini kesti. Ancak ilerde anlatılacağı gibi Orhan Gazi zamanında kaleleri fethedilinceye kadar direndiler.[144]

Bursa'nın Fethi ve Osman Gazi'nin Vefatı

725 (1325) yılının sonlarında, ardı ardına gelen hastalıklar[145] Osman Gazi'yi ata binemeyecek kadar halsiz bıraktı. Oğlu Orhan Gazi'yi sefere hazırlayarak sekiz yıldan beri muhasarası devam eden[146] Bursa kalesini fethetmek için gönderdi. Bursa halkı kaleyi teslim etmeye ve eman dilemeye mecbur kaldı.

Orhan Gazi, önce gidip Evrenos[147] kalesini aldı. Kale tekfuru dağa kaçtı.

143- Neşrî, (TTK. nşr., s. 128-129, Teaschner, nşr., s. 55); Solak-zâde (s. 14)'de "Ak-Ova" "آق اوا" şeklinde geçer.

144- İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 62ᵇ - 64ᵇ) buraların fethini teferruatla anlatır ve 717 (1317)'de meydana geldiğini belirtir. Müellifimiz ise bu fethin daha sonra olduğunu ifade eder. Sa'deddin Efendi (I, 27-28) ise müellifimizin ifade ettiği gibi bu yerlerin Bursa'nın ilk muhasarasından sonra alındıklarını kaydeder. Aslında İdrîs-i Bidlîsî de aynı şeyleri söylerse de tarih olarak birkaç yıl öncesini vermektedir.

145- Kemal Paşa-zâde (I, 190) Osman Gazi'nin hastalığı hakkında şunları kaydeder: "Osman Hân'ın evâhir-i ömründe illet-i nikrîs zâhir olup ziyade zahmet etmişti." Ayrıca bk. Cenâbî, a.g. yz. vr. 197ᵇ.

146- Âlî (V, 38), Bursa'nın 717 Hicri yılından beri muhasara edildiğini kaydeder ki, müverrihimiz de aynı bilgiyi verir. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 61ᵇ) ise, yukarıda zikrettiğimiz gibi Bursa'nın 11 yıl muhasara edildiğini kaydeder. Uzunçarşılı (I, 117)'da şehrin 1315'den beri muhasara altında tutulduğunu yazarak bu bilgiyi kabul eder.

147- Hammer (I, 103) Evrenos'un zabtı tarihini 1317 olarak gösteriyorsa da bu kaynaklara aykırı düşmektedir.

Orhan Gazi tekfuru at ile takip etmek mümkün olmadığından onu yaya olarak takip etti. Tekfur kaçarken yüksek bir kayadan düşüp öldü. Bunun üzerine tekfurun adamları emân istediler. Orhan Gazi bunlara emân verip kaleyi yağmalattıktan sonra yıktırdı. Sonra Bursa kalesine yöneldi. Orhan Gazi, önce aralarındaki eski dostluktan dolayı Mihal Bey'i Bursa tekfuruna[148] nasihat etmek için gönderdi. Mihal Bey gidip tekfura nasihat etti ve ona şehri teslim edip emân dilemesini tavsiye etti. Tekfur bu öğüte uydu, kendisini malları ve etbâı ile deniz sahiline kadar ulaştırmak şartıyla şehri teslim etmeyi kabul etti. Orhan Gazi'ye, kendisine emân vermesi için değerli elbiseler ve hediyelerle kırk bin dinar (altın) gönderdi. Orhan Gazi babasının onayını aldıktan sonra, tekfura izin verip Gemlik köylerinden bir köyün sahiline gönderdi. Tekfur buradan bir gemiye binip İstanbul'a gitti.

Orhan Gazi 726 (1326) yılında Bursa kalesini aldı.[149] Müslümanlar buna çok sevindiler. Fakat bu sırada Osman Gazi'nin hastalığı şiddetlendiğinden vefat etmek üzere olduğu haberi Orhan Gazi'ye ulaşınca çok üzüldü ve sür'atle geri döndü. Ölüm döşeğinde olan babasının elini ve ayağını öpüp çok ağladı. Osman Bey de ona gerekli vasiyetlerini yaparak saltanatı ona bıraktı ve Allah'ın rahmetine kavuştu. Orhan Gazi, babasının na'şını Bursa'ya taşıdı. Ve yukarıda zikredildiği gibi adı geçen kaleye defnedildi.[150] Müverrih Rûhî'ye

148- Neşrî (TTK. nşr. s. 130, 131; Teaschner nşr., 56) Bu hususta aynı malumatı kaydeder. " ... derhal Bursa tekfûruna ki Beres Tekfûr derler, Köse Mihâl'i gönderüp..."

149- Bursa'nın genellikle 726 yılında fethedildiği kabul ediliyorsa da kaynakların bu hususta verdiği tarihler değişiklik arzeder. Aşık Paşa-zâde (s. 31); Oruç Bey (s. 14); Kemal Paşa-zâde (I, 189); Sa'deddin Efendi (I, 29) ve Âlî (V, 37), Bursa'nın 726 (1326) yılında; Neşrî TTK. nşr., s. (134-135) 722 (1322-1323) yılında; Lütfi Paşa (s. 27) ise 716 (1316) yılında fethedildiğini; 824 tarihli Takvim (nşr. Atsız, s. 25) ile O. Turan'ın neşrettiği takvim (s. 17)'de ise, Bursa'nın 724 (1324) tarihinde alındığını gösterirler. Diehl Charles (*Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Çev. C.R. Yularkıran, İstanbul 1939, s. 175) da 1326 yılında fethedildiğini kaydeder. Uzunçarşılı (I, 118) de Bursa'nın kesin olarak 6 Nisan 1326 (2.Cemâziyelevvel 726) tarihinde Orhan Bey tarafından alındığını belirtmektedir.

150- Osman Bey'in vefat ettiği tarih kaynaklarda çok değişik olarak kaydedilir. Özellikle Bursa fethinden önce mi yoksa fetihten sonra mı vefat ettiği ihtilaf konusudur. Aşık Paşa-zâde (s. 31) ve Neşrî (TTK. nşr., 128-130) tarafından Osman Gazi'nin Bursa fethi sırasında hayatta olduğu kaydedilir. Mevlânâ Şükrullah (*Behcetü't-Tevârîh)*, Nuruosmaniye ktb. Farsça yaz. no: 3059, vr. 159ᵇ) ise, Osman Gazi'nin Bursa muhasara altındayken vefat ettiğini kaydeder. Oruç Bey (s. 14) de "Orhan Gazi, Bursa'yı fethettikten sonra Osman Gazi henüz hayatta idi. Ama ayağı ağrırdı" demektedir. *Şekâik* (s. 7)'de de Osman Gazi'nin 726 yılında ölen kayınpederi Şeyh Edebâlî'den dört ay sonra vefat ettiği zikredilir. İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 69ᵇ) ise Osman Gazinin 721 (1321-1322) yılında vefat ettiğini söyler. Ayrıca bu konuda bk. Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Belleten*, V/19, 1941, s. 282 vd.

göre Osman Gazi 720 (1320-1321) yılında vefat etmiştir. Saltanat müddeti yirmibir yıldır. Bu ise, tarihçilerin bu konudaki meşhur görüşlerine aykırıdır.

Osman Gazi'nin Evladı, Kumandanları ve Devrinde Yaşayan İlim Adamları

1- Osman Gazi'nin evladı: En büyük evlatları Alaeddin Paşa olup Şeyh Edebâlî'nin kızı Malhun Hatun'dan doğmuştur.[151] Alaeddin Paşa babasının veziri mesâbesinde idi. Sonra dünyadan el etek çekip kendisini Şeyh Edebâlî'nin hizmetine verdi. Babasının ölümünden sonra Orhan Gazi, saltanatı Alaeddin Paşa'ya teklif edip kabul etmesi için de ısrar ettiği halde kabul etmedi. Sonra ondan kendisine vezir olmasını rica etti. Bir müddet vezirlikten sonra bundan da vazgeçerek Bursa'da bir mescid ve Kükürtlü yakınlarında da fakirler ve müridler için bir zâviye yaptırdı. Vaktinin çoğunu fakirler ve yolcularla sohbet ederek geçirirdi. Orhan Gazi, Alaeddin Paşa'ya masraflarını karşılamak için Kite'ye bağlı Fudura Nahiyesini vermişti. Vefat edene kadar bu hal üzere devam etti. Vefatı:..... yılındadır.[152] Bursa'da bunun torunları vardı. Osmanlı sultanları bunlara ikram ve ihsanda bulunurlardı.

İkincisi, Orhan Bey'dir. Kendisinden bundan sonraki kısımda bahsedilecektir.

Üçüncüsü, Savcı Bey; babasının sağlığında, savaşların birinde şehid olmuştu.

Osman Gazi'nin Kumandanları: Gündüz Alp[153] İnönü valisi; Hasan Alp[154] Yarhisar valisi; Turgut Alp[155] İnegöl valisi idiler. Konur Alp[156] Gazi Abdurrahman,[157] Kocaeli kendi ismine nisbet edilen Akçakoca, İznikmid yakınlarındaki Karamürsel nahiyesi onun ismi ile anılan Karamürsel, Osman Gazi'nin kardeşinin oğlu Ak-Timur, Saltuk Alp, Samsa Çavuş ve Müslüman olduktan sonra Abdullah diye anılan Harmankaya valisi Köse Mihal onun diğer kumandanlarıydı.

151- Daha önce açıkladığımız gibi Uzunçarşılı (I, 105, not:3), Orhan Gazi'nin Osman Gazi'nin en büyük oğlu ve Edebâlî'nin kızı Bâlâ (veya Râbia) hatundan doğan Alâeddin'den daha büyük olduğunu kaydeder. Ayrıca bk. Not: 74. Osman Gazi'nin, Orhan ve Alâeddin'den başka Pazarlu, Çoban, Melik ve Hamid isimli oğulları ile Fatma adında bir kızı olduğu kaydedilir, bk. Uzunçarşılı I, 115

152- Metinde ölüm tarihi yeri boş bırakılmıştır.

153- 729 (1328-1329) yılında vefat etmiştir, bk. *Sicill-i Osmanî*, IV, 85.

154- *Sicilli-i Osmanî* (II. s. 117)'de "Sultanönü Vâlisi" diye kaydedilir.

155- Bunun hakkında bk. aynı eser III, 255.

156- Konur-Alp 729 (1328-1329)'da vefat etmiştir, bk. aynı eser, IV, 65.

157- Eskişehir'e bağlı ve onun adını taşıyan "Gazi Abdurrahman" köyünde medfundur. Aynı yerde camî ve imâreti vardır, bk. aynı eser, III, 309.

Osman Gazi Devrindeki Alim ve Şeyhler: Şeyh Edebâlî el-Karamânî, Arap memleketlerinde ilim tahsil ettikten sonra yine Anadolu'ya gelip tasavvuf yolunu seçti. Kızını Osman Gazi ile evlendirdi. 726 (1326) yılında vefat etti. 120 yıl yaşadı. Arkasında oğlu Mahmud Paşa'yı bıraktı. Mahmud Paşa Osmanlı devletinde hürmet görmüştür.[158]

Tursun Fakîh: Şeyh Edebâlî'nin akrabasındandır. Osman Gazi adına Karaca Hisar'da ilk hutbeyi o okumuştur. Osmanlı devletinin ilk kadısı ve ilk müftüsüdür. [726][159]'da vefat etmiştir.[160]

Molla Hattab İbn [Ebu'l-Kasım][161] el-Karahisârî: Şeyh Ömer en-Nesefî'nin manzumesine bir şerh yazmıştır.[162]

Şeyh Muhlis Paşa el-Karamânî: Kerâmet sahibi bir kimse idi. Gıyâseddin Mes'ud 707 (1307-1308)[163] yılı sularında vefat edince Selçuklu devletinin ileri gelenleri toplanarak Şeyh Muhlis Paşa'yı tahta geçirdiler. Altı ay tahtta kaldıktan sonra tahtı terketti.[164]

Aşık Paşa: Muhlis Paşa'nın oğludur.

158- Şeyh Edebâli'nin hayatı hakkında ayrıca bk. Aşık Paşa-zâde, s. 30; *Şekaik*, s. 7; Sa'deddin Efendi, II, 402; Alî; V, 39; A.Y. Ocak, *Babâîler İsyanı*, İstanbul 1980, s. 162 vd.

159- Tursun Fakîh'in ölüm tarihinin yeri metinde boş bırakılmıştır. Biz bu tarihi *Sicilli Osmânî* (III, 254)'den tesbit ettik.

160- *Sicilli Osmânî* (III, 254 ve *Şekâik* (s. 7)'de Tursun Fakîh'in, Şeyh Edebâlî'nin damadı ve talebesi olduğu, ölümünden sonra yerine müderrisliğe geçtiği kabul edilir. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1966, s..201 vd.

161- Müellifimiz, "Ebu'l Kâsım" lafzının yerini boş bırakmıştır. Biz bu ismi tam olarak kaydeden Âlî (V, 39) ve Sa'deddin Efendi (II, 403)'den tamamladık.

162- Şam'da tahsilini bitiren Molla Hattab, Ömer Nesefi'nin bu manzumesine yazdığı şerhi 717 yılı Safer (1317 Mart-Nisan) ayında tamamlamıştır. bk. *Şekâik*, s. 7; Sa'deddin Efendi, II, 304; Âlî, V, 39; Kâtip Çelebi *Keşfü'z-zunun*, nşr., Ş. Yaltkaya-Kilisli R. Bilge, İstanbul 1941, 1510, 1824, 1848. Molla Hattab'ın bu eserinin tam adı "*Kenzü'd-dekâik li'n-Nesefî fî furûi'l Hanefî*", ayrıca Nesefî'nin *Menârü'l-Envâr*'ını da şerhetmiştir, bk. Ö.R. Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, IV, 103.

163- II. Gıyâseddin Mesûd (ikinci defa) 1302-1310.

164- Şeyh Muhlis Paşa'nın Karamanoğulları ile işbirliği yaparak Konya'da altı ay müddetle saltanat sürdüğü bazı kaynaklarda (Oruç Bey s. 11; Âlî, V. 39-40; Şikârî, *Karaman Târihi*, nşr. Mesut Koman, Konya 1946, s. 9-10) kaydedilmektedir. Moğol istilasının yarattığı kargaşalıklardan yararlanarak yer yer ayaklanan Türkmenler ve bunların başında o bölgede en güçlü beylik olan Karamanlılarla işbirliği yapan Muhlis Paşa'nın babasının intikamını almak üzere böyle bir harekete geçmiş olması ve sağladığı başarılar neticesinde bir müddet Konya'yı ele geçirip saltanat tahtına oturması mümkündür. Ancak müellifimizin, Selçuklu devletinin ileri gelenleri toplanarak, Şeyh Muhlis Paşa'yı tahta geçirdiklerini söylemesi ise gerçekleşmesi mümkün olmayan bir tahmindir. Bu konuda ve Muhlis Paşa'nın hayatı ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bk. *Şekaik* s. 7; Âlî, V, 39-40; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 17 ve A.Y. Ocak, *Babâîler İsyanı*, s. 153-198. Ayrıca Muhlis Paşa'nın bu altı aylık saltanatı için bk. Ahmed Ağırakça, "Menakıbu'l-kudsiyye'ye göre Babaî Şeyhi Muhlis Paşa'nın Anadolu Selçuklu Tahtına Geçişi", *Tarih Dergisi*, XXXIV, 1984, s. 91-100.

Babası gibi Allah dostlarından olup, Kırşehir'de medfundur.[165]

Elvan Çelebi: Âşık Paşa'nın oğludur. Cezbe sahibi bir zat idi. Mezarı Amasya yakınındadır.[166]

Ahî Hasan: Keramet sahibi bir zat idi.[167]

Ahî Evren[168] Sultan, Geyikli Baba[169] ve Kumral Abdal da bu devir şeyhlerinden idiler.

Baba İlyas el-Acemî: Amasya'da otururdu ve müridlerine "Babaîler" denirdi.[170]

O R H A N   G A Z İ   D E V R İ

El-Melikü'l-Mücâhid Sultan Orhan Gazi İbn Osmân Gazi, Osmanlı sultanlarının ikincisidir. Vâlideleri, Şeyh Edebâlî'nin kızı Malhun Hâtun olup kocası Osman Gazi'den üç ay önce, babasından bir ay sonra vefât etmiştir. Orhan Gazi, dedesi Ertuğrul'un vefat tarihi olan 680 (1281-82) yılında doğdu.[171] Diğer bir rivayette ise 678 (1279)'de doğduğu söylenir.[172] 726(1326)

165- Âşık Paşa 670 (1271-1272) yılında doğmuş ve 733 (1332-1333)'de Kırşehir'de vefat etmiştir. *Maârif-nâmesi* ve bir *Divân*'ı vardır. Elvân Çelebî'nin babasıdır, bk. *Şekâik*, s. 7; Alî, V. 40; Sa'deddin Efendi, II, 403-404; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 194; M.F. Köprülü, Aşık Paşa mad., *İA*.

166- Elvân Çelebî'nin "*Etvârü'l-mülûk*" ve "*Menâkibü'l Kudsiyye fi Menâsibi'l -ünsiyye*" adlı eserleri vardır, bk. Sa'deddin Efendi, II, 404; Sicilli Osmanî, III, 491. Âlî, (V, 40). Çorum yakınında defnedilmiş olduğunu ve kendisinin bizzat bir kaç sefer mezarını ziyaret ettiğini kaydeder. *Şekâik* (s. 8)'de ise Amasya yakınında medfûn olduğu yazılıdır. Ayrıca bk. F. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* s. 206, 291.

167- *Şekâik* (s. 8); Âlî (V, 40); Sa'deddin Efendi (II, 404)'de Bursa'da Bersaâdet'e yakın yerde bir zâviyesi olduğunu kaydederler. Ayrıca bk. F. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 183.

168- Osman ve Orhan Gazi'ler devirlerinde yaşamış bir alim olup debbağların piri idi, bk. *Sicilli Osmanî* I, 309. Ayrıca bk. *Şekâik*, s. 12; Sa'deddin Efendi, II, 406.

169- Azerbaycan'ın Hoy kasabasında doğmuştur. Geyiğe bindiği için bu ismi almıştır. Bursa muhasarasında Orhan Gazi'nin hizmetine girmişti. Sonra Bursa yakınlarında yerleşip burada vefat etti, şehre yakın bir yerde gömülüdür. Daha geniş bilgi için bk. *Şekaik*, s. 11; Sa'deddin Efendi, II, 406; F. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 38, 177, 217.

170- Şeyh Muhlis'in babası ve Aşık Paşa'nın dedesi idi, bk. *Sicilli Osmanî* III, 282, Baba İlyas ile ilgili olarak geniş bilgi için bk. A.Y. Ocak, a.g.e., s. 90 vd.; F. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 35, 40, 175, 177, 178, 206.

171- *Câm-ı Cem Âyîn* (s. 395); Sa'deddin Efendi (I, 65) ve Solak-zâde (s. 15)'de aynı tarihi kaydederler. 824 tarihli Takvim de 676 yılında; O Turan'ın neşrettiği "*Tarihi Takvimler*" (s. 17)'de ise 668 yılında doğduğu yazılmaktadır.

172- Bu tarih, Âlî (V, 40)'nin kaydettiği tarihtir. Oruç Bey (s. 12)'de, bu hususta farklı bir tarih vermektedir. "... bir oğlu oldu, adını Orhan kodu. Ol dünyaya geldikte hicretin altıyüz seksen yedisinde idi."

yılında tahta çıktı.[173] Bu sırada kırkaltı[174] yaşında idi. 761(1360)[175] yılında da vefât etti. Seksenbir yıl yaşadı[176] ve otuzbeş yıl da saltanat sürdü.[177] Mezarı, hükümet merkezi olan Bursa'da kendisi için inşa ettirdiği türbededir.

Bursa'yı saltanat merkezi yapan ve kendi adına sikke bastıran ilk Osmanlı hükümdarıdır. Sikke, daha önce Selçuklu hükümdarlarının adına bastırılıyordu.[178] Yine hükümdarlar ve hultanlar gibi giyinen ilk Osmanlı sultanıdır.

Orhan Gazi'nin yüzü çok güzeldi. Rengi beyaz ve kırmızıya çalardı. Çatık kaşlı idi. Kulaklarının birinin yanında siyah bir ben vardı. Uzunboylu, sakalı

173- Alî (V, 40) ve Solak-zâde (s. 27) aynı tarihi kaydederler. Oruç Bey (s. 14); Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, II. defter nşr. Ş. Turan, Ankara 1983, 5-6; ve Cenâbî (Vr. 179^b) H.727 (1327) yılında; Lütfî Paşa (s. 27) ve O. Turan'ın neşrettiği Takvim (s. 17) 718 (1318) yılında tahta geçtiğini yazmaktadırlar. Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi" (Belleten, 19), aynı müellif, "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu tarih" (*Belleten*, 34) adlı makalelerinde Orhan Bey'in 724 (1324) tarihinde babası hayatta iken hükümdar olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca 727 tarihli sikkenin üzerine divânî rakamla "٣" 3 rakamının yazılmasına bakılırsa bu sikke Orhan Gazi'nin hükümdarlığının üçüncü yılında basılmış demektir. Bu duruma göre de sikke, vakfiyeyi destekler mahiyettedir, bk. Nuri Pere, *Osmanlılarda Madenî Paralar*, İstanbul 1968, s. 47.

174- Âşık Paşa-zade (s. 218) "...Atası vefatında yaşı kırkbeş idi" derken Âlî, (V, 40) Orhan Bey'in 48 yaşında; Solak-zâde (s. 65) ise, müellifimizin kaydettiği gibi, 46 yaşında tahta geçtiğini zikreder.

175- Mevlânâ Şükrullah (Behcetü't-Tevârih vr. 161^a) ise, Orhan Bey'in 751 (1350) yılında vefat ettiğini yazmaktadır. Öteki kaynakların verdiği 761 (1360) tarihi gözönünde alındığında Mevlâna Şükrullah'ın Orhan Bey'in ölümü için verdiği tarihin yanlış olduğu anlaşılır. Bugün ise, Orhan Gazi'nin kesin olarak 763 (1362) yılında vefat ettiği bilinmektedir, bk. Uzunçarşılı, I, 159; T. Gökbilgin, Orhan mad., *İA*.

176- Âşık Paşa-zâde (s. 218) ve Oruç Bey (s. 19) Orhan Bey'in seksen iki yıl yaşadığını kaydederler. Mevlânâ Şükrullah (vr. 161^a) ve Âlî (VI, 49) altmış dört yaşında vefat ettiğini söylerler. Ancak Âlî, bu konuda tezada düşmektedir. s. 40'da Orhan Bey'in 678 (1279) yılında doğduğunu ve s. 49'da oğlu Süleyman Paşa'dan iki ay sonra; Süleyman Paşa'nın ise 760'da vefat ettiğini kaydeder ki buna göre Orhan Gazi'nin seksen iki yıl yaşadığı ortaya çıkmış oluyor. Ayrıca adıgeçen müellif s. 40'da Orhan Bey'in kırksekiz yaşında tahta geçtiğini, s. 49'da otuz dört yıl saltanat sürdüğünü söyler ki bu da yaşının seksen iki olduğunu gösterir. Bu duruma göre Âlî, Orhan Gazi'nin kaç yaşında öldüğünü kaydederken altmış dört rakkamını yazmakta yanılmıştır.

177- Orhan Gazi'nin kaç yıl saltanat sürdüğü kaynaklar arasında ihtilaf konusudur. Karamanî Nişancı Mehmed Paşa (Aşir Efendi ktb. No: 324, vr. 6^a) kırkbir yıl; Mevlânâ Şükrullah (vr. 161^a) otuzdokuz yıl; Câm-ı Cem Âyin (s. 395), otuzbeş yıl; Oruç Bey (s. 19) ve Enverî (Düsturnâme, s. 84) kırk yıl; Âlî (V, 49) otuz dört yıl saltanat sürdüğünü kaydederler. Uzunçarşılı (I, 112), Orhan Gazi'nin 724 Rebî'ül-evvel (1324 Şubat) tarihinde babası hayatta iken hükümdar olduğunu ve 763 (1362) yılında vefat ettiğini (I, 158, 159) ve buna göre otuz sekiz yıl hüküm sürdüğünü belirtmektedir.

178- İlk Osmanlı parasının Orhan Gazi devrinde değil de Osman Gazi devrinde basıldığı artık kabul edilen bir husustur.

ne çok uzun, ne çok kısa idi. Göğsü ve omuzları arası geniş, heybetli ve vakurdu. Cömert ve cesurdu. Affetmeyi severdi.

Tahta cülûsundan hemen sonra oğlu Sultan Murad'ın doğması ve Samandıra kalesinin fethi haberi gelmesi talihinin açık olduğunu gösterir.

Samandıra'yı fethetmek için, Akça Koca ve Konur Alp nice zamandan beri fırsat kolluyorlardı. Bu sırada tekfurun oğlu ölmüş, onu defnetmek için halk kaleden ayrılmıştı. Fırsatı kollayan Gaziler, tekfur ile kalenin arasını keserek tekfuru esir edip kaleyi de zapt ettiler. Sultanın izni ile tekfuru büyük meblağlar ve mallar karşılığında İznikmid (İzmit) tekfuruna sattılar. Sultan da bu kaleyi Akça Koca'nın eyâletine ekledi.

Bazı tarihçilerin kayıtlarına göre, 728 (1328) yılında yukarıda zikredildiği gibi, Gazi Abdurrahman ve Konur Alp Aydos kalesini fethettiler.[179] Gazi Abdurrahman'ın Aydos tekfurunun kızından cesur ve bahadır bir oğlu oldu. Adını Kara Abdurrahman koydu. İstanbul ve diğer memleketlerdeki kâfirler, onun adını söyleyerek çocuklarını korkutuyorlardı.

İznikmid'in Fethi

Bir müddet sonra sultan, İznikmid'in fethi için hazırlıklara başladı. İznikmid, eski bir belde olup buraya daha evvel "Makdon" adı verilirdi. Bazı rivayetlere göre, İskender-i Rûmî'nin[180] doğum yeri ve babası Filibos'un da devletinin merkezi idi.

İznikmid'in civarı, Osmanlı gazilerinden korkup da kaçan kâfirlerle dolmuş gayet muhkem bir kale idi. Kalenin hakimi Kayser kızlarından "Yılakonya"[181] adında bir kadındı. Kale, kendisine babasından miras kalmıştı. Akça Koca ve Konur Alp, kalenin civarını fethetmişlerdi. Orhan Gazi'yi de daima kaleyi almaya teşvik edip fethini kolay göstermeye çalışıyorlardı. Yılakonya, kaleyi iyice müstahkem hale getirmiş, korkusundan asker ve mühimmatla donatmıştı. Sultan 728 (1328) yılında kaleyi fethetmek

179- Bazı kaynaklar Aydos'un fethini Samandıra'nın fethinden sonra ve İzmit'in fethinden evvel kaydederler, bk. İdrîs-i Bidlîsî vr. 86ª; Kemal Paşa-zâde II, 14 vd.; Sa'deddin Efendi, I, 32; Solak-zâde, s. 16. Ancak Âşık Paşa-zâde (s. 34) ve Neşrî (TTK. nşr. 142-143; Teaschner nşr. s. 60-61) ise Aydos'un 726'da yani Bursa'nın fethinden sonra, fakat Osman Gazi'nin ölümünden önce alındığını kaydederler. Müverrihimiz ise, her nedense iki rivayeti de zikretmiş bulunmaktadır.

180- Phillippos'un oğlu Makedonyalı Büyük İskender, Alexandros I. (M.Ö. 356-323).

181- Neşrî (TTK. nşr., s. 150-151) de "يالقنية" Teaschner nşr. s. 166 da "يلقنيه"; İdrîs-i Bidlîsî vr. 88ª da "يلاقونيه" şeklinde kaydedilir. Ahmet Refik (*Bizans Karşısında Türkler*, İstanbul 1927, s. 88); Uzunçarşılı (I, 122) ve F. Dirimtekin, (*İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1949, s. 19) bunun "Marika Paleologos" olduğunu yazmaktadırlar.

için hazırlıklara giriştiği bir sırada Akça Koca'nın[182] vefatı haberi ve Sultan'dan, İznikmid'in fethine azimet etmesini isteyen vasiyeti ulaştı. Sultan, Akça Koca'nın eyaletini oğlu Süleyman Paşa'ya iktâ olarak verdi. Bir müddet sonra Konurpa vilayetinin valisi ve fatihi Konur Alp'ın da vefat ettiği haberini aldı. Bundan dolayı burası, onun adı ile şöhret buldu. Orhan Gazi, Konur Alp'ın iktâını Sultanönü eyaletine katarak diğer oğlu Sultan Murad'a verdi. Sonra İznikmid'e doğru yöneldi. Sakarya nehrini Sakarya köprüsünden geçip köprünün tamir edilmesini emretti. Köprünün başına da bir köy kurdurup köy halkını köprünün korunması karşılığında her türlü mükellefiyetten muaf tuttu.[183]

Gazi Abdurrahman, daha önce Samandıra tekfurunu satmak için İznikmid kalesine girdiğinden, Sultan onu orduya öncü ve kılavuz yaptı. Orhan Gazi, İznikmid civarında konaklayarak kumandanlarından Aygud Alp ve Kara Ali'yi, bir miktar askerle Koyun Hisar'ı fethetmek için gönderdi. Buranın tekfuru, İznikmid hakimi Yılakonya'nın kardeşi Klayon olup müslümanlara epey zarar verirdi.

İki komutan gidip kaleyi muhasara ettiler. Muhasara esnasında, bir gün Klayon[184] kale burçlarının üstünden askerleri seyrederken okla vuruldu ve burçtan aşağı yere düşerek öldü. Kale halkı, emân dileyerek kaleyi teslim ettiler. İki komutan kaleyi teslim aldı. Tekfurun kalede bulunan hazineleri ganimet alınarak buraya muhafızlar kondu. Sonra hazineleri ve Klayon'un başını alarak sultana gittiler.

Orhan Gazi, Klayon'un başının kale önüne asılmasını emretti. Yılakonya (Marika Paleologos) kardeşinin başını görünce korktu ve sultandan emân istedi. Ona emân verilince kaleyi teslim etti. Bir kısım mallarını ve etbaını alarak sahile kadar götürdüler. Oradan gemilere binip İstanbul'a gitti.[185] Sultan, Aydos kalesinin yıktırılmasını emretti. Zira İznikmid'e çok yakın idi. Ağırlıklar İznikmid'e taşındı ve kiliseleri yıktırıldı. Yerine mescid ve mabedlerin yapılmasını emretti. İznikmid civarından çok ganimet elde edildi. Köyler ve

182- Akça-Koca'nın mezarı Kandıra'da bulunmaktadır, bk. Solak-zâde, s. 18.

183- Müellifimizin Orhan Bey'in buradaki kaleleri oğulları Süleyman Paşa ve Sultan Murad'a vermesi ile Sakarya nehri üzerinde köprü yaptırması hakkındaki malumatı Hoca Sa'deddin Efendi (I, 35)'den aktardığını görüyoruz.

184- Neşrî (TTK. nşr. s. 150-151; Teaschner nşr. s. 66) Klayon'un yerine yanlışlıkla "Yelekonya" yazmış. "... Yelekonya'nın göksüne ok tokınıb..." diye kaydetmektedir.

185- Uzunçarşılı (I, 122), İzmit'in bu arada Orhan Bey tarafından muhasara edildiğini, ancak Bizans İmparatoru III. Andronikos'un yardıma gelmesi üzerine Orhan Bey ile aralarında sulh yapılıp Osmanlı ordusunun geri çekildiğini ve böylece İzmit'in fethinin İznik'in alınmasından sonraya bırakıldığını kaydeder.

araziler tımarlara taksim edildi. Bu fetih 728 (1328)'de oldu.

Bu sırada bir kısım ayaktakımı kâfirlerin Hereke kalesinde toplandıkları ve yol kesip Müslümanlara zarar verdikleri, köylere saldırdıkları haber alındı. Orhan Gazi, Timurtaş Paşa'nın babası Ali Bey'i bir müfreze ile Hereke kalesi üzerine gönderdi. Ali Bey kaleyi kuşatarak zorla aldı. Halkından tüm cengaverleri katletti ve kaleyi sultanın emri ile yıktırdı. Muhasara sırasında Ali Bey'in gözüne bir ok saplandı. Oku tutup eliyle çıkardı ve kaleyi alıncaya kadar savaşmaktan geri durmadı ve zaferle Sultan'ın yanına döndü.[186]

Osmanlı Devleti'nde İlk Ordu ve İlk Sikke

Orhan Gazi, Bursa'ya geri döndü ve bazı rivayetlere göre, Bursa'yı bu yıl merkez yaptı. Sultanın büyük biraderi Alaeddin Paşa[187] huzuruna gelip, saltanat için gerekli olan üç hususun yapılmasını tavsiye etti. Birincisi, kendi adına sikke bastırmak. Zira o ana kadar sikke Selçuklular adına basılıyordu. İkincisi, diğer insanlardan ayırd edilebilmek için kıyafetlerini değiştirmek. Üçüncüsü, yaya askerine hazineden ücret tayin etmek. Orhan Gazi, üçünü de kabul ve Alaeddin Paşa'dan kendisine vezir olmasını rica etti. Alaeddin Paşa O'nun bu ricasını kabul etti. Aynı zamanda Bilecik kadısı Kara Halil de Orhan Gazi'nin müsteşarlarındandı. 729 (1328-1329) yılı başlarında Orhan Gazi adına sikke bastırıldı.[188]

Bu zamana kadar askerler siyah ve kırmızı kalensüve giyerlerdi. Artık bundan sonra beyaz kalensüve giymeleri emredildi.[189] Yıldırım Bayezid zamanına kadar bu şekilde devam etti. Yıldırım Bayezid beyaz kalensüveyi sultanın hizmetinde olanların, kırmızıyı da diğerlerinin giymesini tayin etti. Orhan Gazi, divanda ve alaylarda şu anda Bursa'da mezar taşlarının başların-

186- Âşık Paşa-zâde ve Neşrî, Hereke'nin fethinden hiç bahsetmiyorlar. Hoca Sa'deddin Efendi (I, 37) ise, müellifimizin aktardığı ibarelerin aynısı mevcuttur. Bu durumda Müneccimbaşı'nın Hereke'nin fethi için kaynağının *Tacü't-Tevârîh* olduğunu görüyoruz.

187- Neşrî (TTK. nşr., s. 152-153; Teaschner nşr., s. 67) daha evvel "Alâeddin Paşa" diye kaydederken burada "Ali Paşa" diye zikreder.

188- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 39-40; Neşrî, TTK, nşr. s. 152-155; Teaschner nşr., s. 67-68; Âlî, v. 42; sa'deddin I, 39. Ancak Uzunçarşılı (I, 25), Sikkenin üzerindeki tarihe dayanarak 727 yılında basıldığını kaydeder. Ayrıca bk. aynı müellif "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar olduğu Tarih", *Belleten*, IX/ 34; N. Pere, a.g.e., s. 47.

189- Oruç Bey (s. 15-89) şunları kaydeder: "... Ali Paşa eyitti, - Ey Kardeş, Kamu leşkerin Kızıl börk giysünler sen ak börk gigil ve sana muteallik kulların ak börk giysünler. Bu dahî âlemde bir nîşân olsun." Aynı bilgi için bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 91b vd.

da bulunan sarıklarını giyerlerdi ki buna "*burma tülbend*" denilirdi. Diğer zamanlarda altın ve gümüşle yaldızlanmış, Mevlevî külâhı şeklinde külâh giyerlerdi. Evlâdları da bu şekilde giyinirdi. Sonra da devlet ileri gelenlerinin de bu şekilde giyinmelerine izin verildi.

Piyade askerleri konusunda da istişâre yaptılar.[190] Mevlana Halil[191] Türk çocuklarının bahadırlarından askerler seçilerek her birine gündelik bir Osmanlı dirhemi –şer'î dirhemin dörtte biri– ücret verilmesini tavsiye etti. Seferde iken ücretleri verilecek, seferden döndükten sonra memleketlerine işlerinin başlarına, ziraatlerine gidecekler, o zaman da ücretleri kesilecekti. Ancak divan işlerinden muaf tutulacaklardı. Bunların başlarına onbaşı, yüzbaşı ve binbaşı tayin edildi. "Piyade'ler" ismi ile de şöhret buldular.

Bir müddet sonra bunlar sefer ve hazarda fesad çıkarmaya başladılar. Sultan da bu teşkilatı kaldırdı. Yerine "Devşirme" usulünü koydu. Buna göre, görevliler, küffâr çocuklarından savaşabilecekleri, cesur ve yiğit olanları seçiyorlar ve onlara muhtelif ücretler veriyorlardı. Sultan, bunların derecelerine ve kabiliyetlerine göre ücret verilmesine ve artırılmasına izin verdi. Bunlara "Yeniçeri" adı verildi.[192] Savaşlarda yararlı ve şükürle anılacak büyük hizmetler yaptılar. Sultan da bunlara, bol bol ihsanlarda bulundu. Kâfirlerden çok kimse kendi arzularıyla çocuklarını bu ocağa vermeye başladılar. Bu yüzden, birçok kimse İslâm dinini kabul ederek Müslüman oldu. Bu ise diğer devletlere karşı Osmanlılar için büyük bir iftihar vesilesi idi. Yeniçerilik kurulunca piyadelere, ücretlerine karşılık toprak verildi. Bunlar seferden dönünce ziraatle uğraşıyorlardı ve aynı zamanda hazarda mükellefiyetlerden de muaf tutuluyorlardı. Yeniçeriliğin yanında, savaşlarda Gazilere yardım etmek için, Türk çocuklarından meydana gelen bir suvari (sipahi) teşkilatı kuruldu. Bunlara da araziler tayin edildi ve mükellefiyetlerden muaf tutuldular. Mertebelerine göre, her on, yüz ve bin kişinin başına onbaşı, yüzbaşı ve binbaşılar tayin edildi ve bir sancak beyinin emrine verildiler.

190 Sa'deddin Efendi (I, 40)'da bu hususta şunları kaydeder. "Alâeddin Paşa ile Kara Halil Paşa'nın huzuru ile meşveret edüp yeni asker teşkili Kara Halil'e havale olundu ve o da teşkilatını yaptı." Ayrıca bk. Âlî, V. 43.

191- Osmanlı ordusunda ilk kadıaskerin Çandarlı Kara Halil Paşa olduğu hakkında daha geniş bilgi için bk. *Şekâik* s. 10; Sa'deddin Efendi, II, 405; Uzunçarşılı, "Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Hayreddin", *Belleten* XXIII/91-458 vd. Aynı müellifin, *Çandarlı Vezir Ailesi* Ankara 1974, ve "Çandarlı", mad. *İA*.

192- Bk. Âşık, Paşa-zâde, s. 39-40; Neşrî, TTK nşr. 154-155; Sa'deddin Efendi s. 40. Ancak, bu kaynaklar Orhan Gazi döneminde kurulan yayalarla, I. Murad zamanında kurulan "Yeniçeri" ocağını, ikisinin de yaya olmalarından dolayı birbirine karıştırmışlardır. Müneccimbaşı bunları birbirinden ayırmışsa da "Yeniçeri" ocağının Orhan Gazi devrinde kurulduğunu söyleyerek yanlışlığa düşer.

İznik'in Fethi

731[193] (1330-1331) yılında Sultan, İznik Kalesini fethetmek için hazırlandı. İznik halkı, Targan ve Kara Tekin kalelerindeki gazilerin korkusundan bağ ve bahçelerine çıkamıyorlardı. Kıtlık ve vebâ hastalığı da onlara musallat olmuştu. İstanbul Kayser'inden[194] defalarca yardım istemişlerdi.

Bu yıl içinde onlara kalabalık bir ordu ile yardım[195] gönderdiği ve Yalak Ova[196] sahiline asker çıkardığı haberi ulaşınca, Orhan Gazi, bu düşman yardımını defetmek için oğlu Süleyman Paşa[197]'yı üzerlerine gönderdi. Süleyman Paşa, onları karanlık bir gecede basarak çoğunu kılıçtan geçirdi. Onlardan çok azı kurtulabildi. Kumandanlarını ve yanındaki adamlarını esir alarak maktullerin kesik başları ile babasına gönderdi. Bu haber İznik tekfuruna ulaşınca şehri terkederek İstanbul'a kaçtı. Orhan Gazi, İznik Kalesi önüne gelince kale halkı onu itaat ile karşıladı.[198]

193- Âşık Paşa-zâde (s. 42) ve 843 tarihli Takvim'e göre İznik, 730 (1329-1330) yılında; Karamânî Nişancı Mehmed Paşa (vr. 4^{b} - 5^{a}); İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 94^{a}); Cenâbî (vr. 180^{a}); Sa'deddin Efendi (I, 43) ve Solak-zâde (s. 21) ile 824 tarihli Takvim (s. 25)'de ise, İznik'in müverrihimizin belirttiği 731 (1330-1331) tarihinde fethedildiğini kaydederler. 835 tarihli Takvim'de ise İznik'in fethi tarihi olarak 733 (1332-1333) yılı gösterilmektedir. Neşrî (TTK. nşr. s. 158-159; Teaschner nşr., s. 69-70) ve Kemal Paşa-zâde (II. 45)'ye göre İznik 734 (1333-1334) yılında fethedilmiştir.

194- Metinde İstanbul Kayseri olarak geçen şahıs Bizans İmparatoru III. Andronikos Palailogos (Genç) 1328-1341)'dur.

195- İmparator III. Andronikos (Genç) Rumeli'den getirdiği ikibin kişilik birliğe İstanbul ve etrafından da kuvvet katarak bunlarla beraber Anadolu'ya geçmiş (Uzunçarşılı I, 119) ve Osmanlılara karşı İznik'i savunmak ve saldırıdan kurtarmak için sefer düzenlemişti, bk. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. F. Işıltan, TTK yay., Ankara 1981, s. 467.

196- Yalak-Ova; bugünkü Yalova'dır.

197- Uzunçarşılı ("Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", Belleten, V/19, s. 284)'nın Kantekuzenos'dan yaptığı nakle göre, bu savaşta Osmanlı askerine Orhan Bey'in emri ile kardeşi Pazarlu Bey (Osman Gazi'nin diğer bir oğlu) kumanda etmişti. Hammer (I, 321) ise, bu şahsın Alâeddin Paşa olduğunu, Kantekuzenus'un "Paşa Ali" demek yerine "Pazarlu" yazdığını kaydeder.

198- İznik'in zaptından önce Osmanlılarla Bizanslılar arasında meydana gelen çatışmanın "Pelekanon" savaşı olduğu kaydedilir, bk. Gibbons, s. 44. Ancak müellifimizin bu savaşta Orhan Gazi'nin bulunmadığını ve yerine oğlu Süleyman Paşa'yı gönderdiğini kaydetmesine karşılık, başka kaynaklar Orhan'ın bu savaşta bizzat kumandan olduğunu ifade ederler, bk. Uzunçarşılı I, 119-120. Ayrıca bu savaşın Darıca ile Eski-Hisar arasında meydana geldiği kaydedilir. Bu konuda geniş bilgi için bk. VI. Mırmıroğlu, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andoronikos Arasındaki Pelekanon Muharebesi", *Belleten*, XIII/50, (1949) s. 309-320, Ostrogorsky (s. 467) ise savaşın Philokrene yakınında, 1331 Mart ayı başlarında vuku bulduğunu kaydeder.

Sultan, kiliselerin yıkılarak yerlerine mescidlerin yapılmasını emretti. Burada mükemmel bir medrese yaptırıp müderrisliğine Mevlânâ eş-Şeyh Davud el-Kayserî'yi tayin etti.[199] Davud el-Kayserî, zâhirî ilimleri "*el-Metâli*" adlı eserin müellifi Kadı el-Urmevî'den, bâtınî ilimleri de Sadreddin Konevî'den okumuştu. Şöhret ve şanını anlatmaya ve tarif etmeye gerek yoktur.

İznik'in ilk defa, Sam İbn Nuh (a.s.) tarafından tufandan sonra kurulduğu ve Sam'ın burada oturduğu söylenir. İznik Anadolu diyarının en eski beldesidir.

Sultan Orhan Gazi, burada bir müddet kaldıktan sonra şehrin kadılığını Çandarlı Halil'e vererek buradan ayrıldı.[200]

732 (1331-1332) yılında Süleyman Paşa kendi eyâleti İznikmid'den Taraklı Yenicesi ve Mudurnu kaleleri fethine çıktı. Zira bu bölgedeki birçok kale halkı, adaletinin üstünlüğü ve insafından dolayı Sultan'ın hükmü altına girmek istiyordu.[201]

Süleyman Paşa, Taraklı Yenicesi önüne yaklaşınca kale tekfuru, halkın gazilere olan meyli ve onlara yardımlarını sezerek, arzuları üzerine, Süleyman Paşa'yı karşılayıp kaleyi teslim etti. Sonra Göynük ve Mudurnu kalelerine tek tek giderek beldelerin halkı ve tekfurlarının itaatleri neticesinde her ikisini de teslim aldı. Mudurnu tekfuru da elindeki mallarını kendi isteği ile Süleyman Paşa'ya teslim etti. Süleyman Paşa bu bölgede öyle adaletli ve insaflı davrandı ki, bölge halkı geçirdikleri eski günler için üzülürlerdi. Süleyman Paşa, alınan toprakları gazilerine dağıtarak gönüllerini hoş tuttu. Onlar da bu ikrama çok sevindiler. Zira bu seferlerinde ganimet almak ve yağma yapmaktan alıkonmuşlardı.[202]

199- Davûd el-Kayserî, Sadreddin Konevî'nin mürîdidir. Osmanlı devletinin ilk müderrisi olarak 737 (1336-1337) de İznik'de Orhan Gazi Medresesinde görev yaptı ve 745 (1344-1345) yılında vefat etti, bk. *Sicilli Osmânî* II, 323. Ömer Rıza Kehhâle (*Mu'cemü'l-müellifin*, Beyrut, (t.y., IV, 142). ise 751 (1350) yılında vefat ettiğini kaydeder. Te'lifâtı; *Âb-ı Hayat Risâlesi*, *Nihâyetü'l-Beyân fi dirâyeti'z-zamân*, İbn Arabî'nin "Fusûsü'l-hikem şerhi". Davûd el-Kayserî'nin hayatı hakkında ayrıca bk. Şekâik, s. 8 vd.; Cenâbî, vr. 181^{a}; Sa'deddin Efendi, II, 404; Âlî, V. s. 51.52.

200- İznik'in Sâm İbn Nûh tarafından kurulduğunu ve Orhan Gazi tarafından kadılığına Çandarlı'nın getirildiğine dair malumat, Sa'deddin Efendi (I, 43-44)'den aktarılmış olsa gerek. Zira bu bilgi diğer kaynaklarda mevcut değildir.

201- Aynı konuda bilgi için krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 98^{a} vd.

202- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 43; Neşrî, TTK. nşr. 162-163; Teaschner nşr. s. 70; İdrîs-i Bidlîsî vr. 98^{b}; Sa'deddin Efendi I, 44-45; Solak-zâde, s. 21.

Gemlik'in Fethi

Orhan Gazi, 734 (1333-1334) yılına kadar İznik'te oturdu. Sonra Gemlik kalesini fethetmek için hazırlandı. Önce hasad mevsiminde mahsulleri yağmalaması için, Kara Timurtaş Bey'i bir miktar asker ile gönderdi. Mahsulün bir kısmını asker için ayırıp geri kalanını yok etmesini emretti.[203] Zira yiyeceksiz kalan düşmanı sıkıştırıp teslime mecbur etmek daha kolay olacaktı. Timurtaş Bey bu bölgeyi çok iyi tanırdı. Oraya gidip Sultan'ın emirlerini yerine getirdi. Sonra Sultan, askerle gelerek kaleyi muhasara ettiler. Kış mevsimiydi. Kale halkını hayli sıkıştırdılar. Sonra ilkbaharda tekrar bizzat Sultan'ın gelişi ile kale bir aya yakın muhasara edildi. Kale halkı kötü duruma düşünce dayanamayıp kaleyi emân isteyerek teslim ettiler. Orhan Gazi, kalenin muhafazası için gerekli tedbirleri aldıktan sonra hükümet merkezi olan Bursa'ya döndü.

736 (1335-1336) yılında, Orhan Gazi Bursa'da bir cami ve yanında büyük bir imaret ve han, kale içinde manastır adı verilen yerde büyük bir medrese yapılmasını emretti. Ayrıca bunlar için birçok vakıflar yaptı.[204]

Karesi Eyâletinin Zaptı

737 (1336-1337)[205] yılında Orhan Gazi, daha evvel "Anadolu Beylikleri" bahsinde sebebi geçtiği gibi, Karesi eyâletini Aclan Bey'in oğlunun elinden alıp Süleyman Paşa'ya iktâ olarak verdi. Aydıncık, Manyas, Balıkesir, Bergama, Edremit, Pınar Hisar, Kızılca-Tuzla ve Ayazmend bu eyâlete bağlı idi.

Bu sefere giderken yol zerinde bulunan Kaylanos ve Aylos[206] kaleleri de

203- Hoca Sa'dettin Efendi (I, 45)'e göre bu fikir Kara Timurtaş Bey'in fikri ve teklifi idi. Sultan'ın bunu emretmesinden ziyade yapılan teklifi uygun gördüğü kaydedilir.

204- Orhan Gazi'nin gerek Gemlik'i fethi ve gerekse Bursa'da cami yaptırması hem Âşık Paşa-zâde'de, hem de Neşrî'de mevcut değildir. Müellifimizin bu husustaki malumatı *Tâcü't-Tevârîh*'den (I, 46-47) almış olması kuvvetle muhtemeldir.

205- Karesi eyâletinin Osmanlı Beyliğine katıldığı kaynaklarda değişik şekillerde kaydedilmiştir. Âşık Paşa-zâde (Âlî Bey neşrinde mevcut değildir. Atsız neşri, bab, 36); Neşrî (TTK nşr. s. 166-167; Teaschner nşr, s. 72); Karamanî Nişancı Mehmed Paşa (Vr. 5[a]) Kemal Paşa-zâde (II, 79) 735 (1334-1335) yılında alındığını zikrederlerken; İdrîs-î Bidlîsî (Vr. 101[b]) müellifimizin verdiği 737 tarihini kaydeder. 824 tarihli Takvim (s. 25) ile O. Turan'ın neşrettiği takvim (s. 17)'de ise 749 (1348-1349) yılı kaydedilir. Uzunçarşılı (I, 123, not: 2) ise Karesi eyaletinin Osmanlı Beyliğine katılması ve bu bölgeye yapılan seferin tarihi hakkında Osmanlı kaynaklarında kaydedilen tarihlerin tamamen yanlış olduğunu ileri sürerek bu olayın 1345 veya biraz daha sonra meydana gelmiş olması gerektiğini yazmaktadır.

206- Âşık Paşa-zâde neşrinde Atsız (s. 35) tarafından "Yelyüzü (veya Beliyüz) ve Ablayund kaleleri şeklinde okunmuştur. Neşrî'nin her iki neşrinde de mevcut değildir. Sa'deddin Efendi (I, 48)'de de "اتليوس قرتليوس" şeklinde yazılıdır.

kâfirlerin elinden alındı. Kirmasti[207]'de, İstanbul kayserlerinden birinin kızı olan Kremastorya adlı bir kadının elinde bulunuyordu. Orhan Gazi Kirmasti'nin fethine gidince, kadın onu itaat ile karşılayarak haraç vermeyi kabul etti ve Sultan da onu yerinde bıraktı. Kremastorya'nın Mihaliçe adlı bir kardeşi olup o da Mihaliç hakimi idi. O da Sultanı itaale karşılayıp değerli hediyeler takdim ederek haraç vermeyi kabul edince, Sultan onu eyaletinde bıraktı. Ulubat tekfuru da itaatle Sultan'ı karşılayıp hizmette bulundu, o da yerinde bırakıldı.

Orhan Gazi, Karesi eyaletinin merkezi olan Balıkesir'e varınca burada bir müddet oturdu. Merhum Aclan Bey'in[208] veziri Hacı İlbeyi, oğlu Tursun Bey ve Karesi ileri gelenlerinden Evrenos Bey, Kadı Fazıl ve Ece Bey Sultan'ın huzuruna geldiler ve hizmetlerini sundular. Bu sırada Aclan Bey'in oğlu Tursun Bey büyük kardeşi[209] tarafından öldürüldü. Bu ise Sultan'ın çok kızmasına sebep oldu. Sultan, Karesi eyâletini bunun elinden alıp[210] oğlu Süleyman Paşa'ya verdi. Hacı İlbeyi'ni de ona vezir tayin edip Karesi eyaletinin yönetimini ona bıraktı. Karesi'nin diğer ileri gelenleri de Süleyman Paşa'nın yanında kaldı. Oğluna, bunların tecrübelerinden faydalanmasını ve memleket işlerinde onlara danışmasını tavsiye etti. Zira bunların her biri devlet işlerinde ve savaşta otorite idi.

Sultan, daha sonra Bursa'ya geri döndü. Dönüşü sırasında Ulubat tekfurunun hiyaneti görüldüğünden onu katledip eyaletini kumandanlarından birine verdi.[211] 738 (1337-1338) yılında Anahor Emrudili[212] ve sahildeki bazı yerler fetholundu. Bu yerler kâfir olan sahiplerinin elinden emân ile teslim alındı. Orhan Gazi buraya bir miktar Müslüman yerleştirdi ve mescidler ve mabedler yapılmasını emretti, sonra da hükümet merkezi Bursa'ya geri döndü.

207- Müellifimizin, Orhan Gazi'nin Karesi seferi sırasında Kirmasti, Mihaliç ve Ulubat gibi kaleleri ele geçirdiği kaydına karşılık, Uzunçarşılı (I, 123 not: 2) kaynak belirtmeksizin bu kalelerin çok daha evvel fethedildiğini ve Osmanlı tarihlerinin zikredilen yerlerin Karesi seferi sırasında ele geçirildiğini kaydetmekle yanıldıklarını söyler.

208- Ölümü 736 (1335-1336) yıllarındadır, bk. *Sicilli Osmânî*, III, 453.

209- Aclan Bey'in büyük oğlu, Uzunçarşılı (I, 123)'e göre, Demirhan ismini taşımaktadır.

210- Orhan Gazi, Karesi Vilayetini fethettikten sonra, Aclan Bey'in oğlunu Bursa'ya göndererek orada ikâmet ettirdi. Bu şahıs iki yıl sonra tâundan vefat etti, bk. Sa'deddin efendi I, 50; Solak-zâde, s. 22.

211- Kaynaklarda Ulubat'ı kime verdiği kaydedilmemektedir, bk. Âşık Paşa-zâde s. 41; Neşrî TTK. nşr., 166-167; Teaschner nşr., s. 71.

212- Emrûd-ili; Bugünkü Armutlu'dur. Bursa'nın Gemlik ilçesine bağlı olup Marmara sahilinde bir nahiyedir.

Rumeli'nin Fethi

Orhan Gazi, Rumeli yakasına geçip buraları fethetmeyi ve kâfirlerin elinden almayı hep düşünüyordu. Bu sırada Bursa'ya babasını ziyarete gelen Süleyman Paşa, din ve devlete hizmet için bu vazifeyi üzerine aldı. Bunun için babasından himmet ve dua buyurmasını rica etti. Babası ona bu hususta izin verip dua etti.

Süleyman Paşa, kendi eyâleti olan Karesi'ye dönüp, komutanları ve ümerâsı ile, Rumeli yakasına geçilebilecek yerleri keşif için av bahanesiyle sahilde bulunan Aydıncık'a[213] gitti. Bu durumu ümerâ ile istişâre etti. Hepsi ona şunu tavsiye ve teşvik ettiler; Rumeli kıyıları hakkında kendisine bilgi verecek birini yakalayıp getirmeleri için Ece Bey ile Kadı Fazıl'ı[214] gönderdi. İki Gazi geceleyin bir tahta üzerinde denizi geçtiler ve Gelibolu sahilinde Çimni[215] adlı kalenin bağları içinde bir kâfiri esir alıp getirdiler. Süleyman Paşa, kâfiri serbest bırakıp ihsan ve ikram ile onu kendisine bağlı bir dost ve kul yaptı. Bu adam kılavuzluk etmeyi kabul edince fetih işini kolaylaştırmış oldu.

Süleyman Paşa'nın emri ile ağaçlar kesip tahtalar biçtiler. Tahtaları öküz derilerinden kesilip burulan deriden sicimlerle birbirine bağlayarak iki sal yaptılar.[216] Kendisi, Osmanlı devleti ümerâsının çocuklarından Ak Sungur, Karaoğlanoğlu, Akça Kocaoğlu ve diğer bahadırlardan kırk yiğitle bir sala; Hacı İlbeyi, Ece Bey, Kadı Fazıl (Gazi Fazıl), Evrenos Bey ve diğerlerinden de kırk kişi ile diğer sala bindiler. Karanlık bir gecede, Allah'ın yardımı ile denizi aşıp Çimni kalesi sahiline çıktılar. Kâfirler tam bir gaflet içinde idiler. Çünkü bütün gemileri Rumeli tarafında idi. Anadolu tarafında hiçbir gemi ve kayık bırakmamışlar ve bu yüzden Müslümanların karşı sahile geçemeyeceğinden emin idiler. Esir alınan kılavuzun delâletiyle kalenin çöplüğüne gittiler. Çöpler surun dibine döküle döküle sur hizasına kadar yüselmişti.[217] Müslümanlar Süleyman Gazi ile birlikte buradan kaleye girip kaledeki bütün kâfirleri esir aldılar. Süleyman Paşa esirleri fetihteki yardımlarından

213- Aydıncık, Balıkesir ili Bandırma ilçesi'ne bağlı, bugünkü Edincik nahiyesi Kapudağ yarımadası güneyinde olup, eski ismi Cyzichs, Cyzique, bk. I.H. Danişmend, I, yer isimleri indeksi.

214- Bu şahıs, kaynaklarda bazan kadı Fazıl, bazen de Gazi Fazıl olarak geçmektedir, bk. Sa'deddin Efendi I, 53. Müellifimiz de aynı şekilde iki ismi de kullanıyor, bk. Metin Vr. 275^{b}.

215- Bu kalenin adı kaynaklarda çok değişik şekilde yazılmaktadır. Bu konuda geniş bilgi için bk. M. Aktepe, "Osmanlıların Rumeli'de ilk Fethettikleri Çimbi Kalesi" *Tarih Dergisi* 1/2 (1950) s. 281-288.

216- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 47-48; Oruç Bey, s. 17/90; Sa'deddin Efendi I, 54; Lütfî Paşa, s. 30.

217- Aynı bilgi için bk. Oruç Bey, s. 17/91.

dolayı serbest bıraktırıp kendilerine ve mallarına emân verince ona kul oldular.[218]

Kale halkının gemileri vardı. Süleyman Gazi gemileri bir grup adamı ile karşıya Anadolu yakasına gönderip geri kalan askerleri Rumeli'ye taşıdı. Sonra Ece Bey'i, Müslüman askerlerin karşıya geçmelerine engel olmasınlar diye Bolayır ve Akçaliman'a kâfirlerin gemilerini yakmaya gönderdi. Ece Bey, buralardaki gemileri yakarak Gazi'nin hizmetine döndü.

Çimni kalesi halkının yardımı ile Aya-şılonya Kalesi fethedildi ve ahalisi çoluk çocuklarıyla Anadolu'ya nakledildi. Müslümanların Rumeli'ne geçişi ve iki kaleyi fethettikleri haberi Gelibolu tekfuru Kaloboli'ya ulaşınca asker toplayıp Müslümanların üzerine geldi. Onlarla savaşa girişti, ancak yenilip kalesine kaçtı.

Süleyman Paşa, Ece Bey'i ve Kadı (Gazi) Fâzıl'ı Gelibolu ve civarının fethine tayin edip kendisi de Bolayır fethi ile meşgul oldu. Ece Bey, Gelibolu'nun bütün yörelerini fethetti. Aldığı yerler günümüze kadar onun adı ile "Ece Ovası" diye meşhur oldu. Konur Hisar, Gelibolu tekfuru Kaloboli'nin akrabasından "Kalakonya"[219] adlı inatçı bir kâfirin elindeydi. Bu mel'un daima Müslümanlar üzerine saldırır ve onları zarara sokardı. Bu haber Süleyman Paşa'ya ulaşınca, yolunda bir tuzak kurup kaleden çıktığında onu esir ederek katletti ve arkasından kalesi Konur Hisar'ı fethetti. Gelibolu tekfuru bunu haber alınca çaresiz kalıp kaleyi eman isteyerek teslim etti ve çoluk çocuğu ile bir gemiye binerek İstanbul'a gitti. Süleyman Paşa, Gelibolu'yu teslim aldı.[220] Ve hem Gelibolu'dan, hem de Konur Hisar'dan çok ganimet elde etti.[221]

218- Bizanstaki taht kavgaları II. Andronikos'un ölümünden sonra bayağı şiddetlenmişti. Osmanlılar bu taht mücadelelerinde Kantekuzenos'u destekliyorlardı. Uzunçarşılı (I, 137), bu desteğe karşılık, Bizans'ın Osmanlılara Rumeli'de Çimni kalesini verdiklerini kaydeder. Metinde anlatıldığı şekilde Çimni kalesinin Süleyman Paşa tarafından 70-80 kişilik bir kuvvetle ele geçirildiğini Aşık Paşa-zâde (s. 47) Neşrî (TTK. nşr., s. 172-173); Oruç Bey (s. 17/90-91); İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 60^{b}); Kemal Paşa-zâde (II, 112 vd.); Sa'deddin Efendi (I, 55); Âlî, V. 45; Hammer (I, 188) vd. de aynen naklederler. Ancak Uzunçarşılı (I, 156) bu kalenin fetihle değil, Bizans'ın bağışı ile alındığını ve Süleyman Paşa'nın Çimni'ye geçirdiği bu 70-80 kişilik kuvvetin orayı iskan etmek için kullanıldığını söyler.

219- Bu isim kaynaklarımızda değişik şekillerde yazılmaktadır. Âşık Paşa-zâde (s. 48) "اياس لوجه" Oruç Bey, (s. 18) "ايشلونيه" İdrîs-i Bidlîsî (Nuruosmaniye kütüphanesi No: 3210, vr. 62^{a}) "اياشلونيه"; aynı eser, aynı ktb./No: 3209 vr. 110^{b} de "قلو قانيه" Sa'deddin Efendi (I, 55) "اياسلونيه" şeklinde yazılmaktadır. Burasının Gelibolu yarımadasındaki eski Ayasalonia olduğu anlaşılıyor, bk. Kemâl Paşa-zâde, II, Metin notları, not: 189.

220- Oruç Bey (s. 18/92), Gelibolu'nun 758 (1357); Lütfi Paşa (s. 30) da 757 (1356) yılında fethedildiğini kaydederler.

221- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 182-183; Teaschner nşr., s. 77; İdrîs-i Bidlîsî vr. 110^{b}; Sa'deddin Efendi, I, 56-57.

Rivayete göre Süleyman Paşa, Mevlevî şeyhlerinden birinin mürîdi olup, başına Mevlevî külahı giyerdi. O gün alınan ganimetler o kadar çoktu ki önünde tepeler gibi yığıldı. Süleyman Gazi de ganimetleri başındaki külah ile Gazilere taksim etti. Ganimetin çokluğundan külahının altın ile yaldızlanmasını emretti ve o günden sonra yaldızlı külah giyerdi. Ümerâya da o şekilde yaldızlı külahlar giymesini emretti.[222] Bu büyük fetihler 760 (1358-1359) yılında meydana geldi.[223] Süleyman Paşa etrafa asker göndermeye başladı. Hacı İlbeyi'ni Malkara ve çevresini fethetmeye gönderdi. Burayı fethettikten sonra İpsala ve etrafını, arkasından Tekfurdağı'nı, Hayrabolu'yu ve Çorlu ile civarlarını fethetti.[224] Müslümanlar buralardan hadsiz hesapsız ganimetler elde ettiler.

Süleyman Paşa'nın Vefatı: Bu kadar kısa bir zamanda bu kadar büyük fetihlerin meydana geldiği haberi, Frank, Rus, Bulgar, Las ve Engürüs krallarına ulaşınca, İstanbul Kayserine adamlar gönderip onu Müslümanlara karşı savaşmaya teşvik ettiler ve ondan yardım istediler. Hep beraber hazırlıklar yapıp asker topladılar.

Süleyman Paşa bu durumdan haberdar olunca kumandanlarını ve arkadaşlarını toplayıp onlara sabır ve sebat ile Allah'a tevekkül etmelerini tavsiye etti. Sanki o, artık aralarında bulunamayacağını bu olaydan önce mukaddes âleme göçeceğini ve onlara mukaddes güçlerle yardıma geleceğini anlatmak istiyordu.

761 (1359-1360) yılında[225] bir gün Süleyman Paşa ava çıktı. Elindeki av kuşunu uçurup avını takip ederken atının ayağı bir çukura takılıp tökezledi.

222- Bu rivayet için ayrıca bk. Rûhî Çelebi, vr. 38[a]; Mevlânâ Şükrullah, vr. 161[a]; Âlî, V. 47.

223- Zikredilen bu yerlerin fetih tarihleri öteki kaynaklarda değişik şekillerde kaydedilmektedir. Karamânî Mehmed Paşa (Vr. 5[a]) 751 (1350). Âşık Paşa-zâde (s. 49); Oruç Bey (s. 18/92) ve Feridun Bey, Münşeâtü's-selâtin, (İstanbul 1275, I, 7)'de 758 (1356-1357) yılında; İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 110[b]) ve Âlî (V, 47) de 759 (1357-1358) yılında Ayrıca Krş. Sa'deddin Efendi, I, 59 ve Solak-zâde, s. 25.

224- Süleyman Paşa'nın bu fetihleri yaptığı esnada kardeşi Murad Bey de yanında bulunuyordu. Hatta Burgaz ve Çorlu, Murad Bey tarafından fethedilmişti, bk. Uzunçarşılı, I, 158.

225- Süleyman Paşa'nın vefat tarihi kaynaklarda değişik şekillerde kaydedilmektedir. Süleyman Paşa, Karamânî Mehmed Paşa (Vr. 5[b])'ya göre 755 (1354) yılında; Âşık Paşa-zâde (s. 51), Oruç Bey (s. 19) ve O. Turan'ın neşrettiği Tarihi Takvim (s. 17)'e göre 758 (1356-1357) yılında: 824 tarihli Takvim ve Lütfi Paşa (s. 31); göre de 759 (1358) yılında; Neşrî (TTK nşr. s. 186-187; Teaschner, nşr., s. 78) ve Âlî (V, 49)'ye göre 760 (1359) yılında vefat etmiştir. Ancak İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 113[b]) ve Sa'deddin Efendi (I, 60) ise müellifimizin kaydettiği 761 (1360) yılını zikrederler. Oruç Bey (s. 19) de onun Biga civarında vefat ettiğini ve oradan Bolayır'a taşınıp orada defnedildiğini kaydeder.

Kendisi de at sırtından yere düştü ve Allah'ın rahmetine kavuştu.[226] Arkadaşları ona çok üzüldüler. Süleyman Paşa'nın cesedini taşıyıp Bolayır'daki sarayı yanında yaptırdığı mescide defnettiler. Süleyman Paşa'nın Helvayî mahallesinde de bir mescidi vardır.

Bu sırada, kâfirlerin altmış gemi ve otuz bin askerle geldikleri, bunlardan onbeş bininin otuz gemi ile Seydi Kavağı'na, onbeş bininin de, Müslümanlara gelebilecek yardımlara engel olmak için de otuz gemi ile Gelibolu sahiline geldikleri haber alındı. Müslüman gaziler kendilerini ruhen şehid olmaya hazırladılar. Sayıları da bin civarında idi. Düşmanı karşıladılar ve bir müddet savaştıktan sonra, etrafında şehid olmak için Süleyman Paşa'nın kabrine doğru çekildiler. Gaziler, kabre doğru çekilirken bir de ne görsünler, kâfirler silahlarını bırakıp kaçmaktalar. Bir saat kadar, bunun kâfirlerin bir hilesi olup olmadığını anlamak için beklediler. Sonra anladılar ki Allah onlara gayb askerlerini ve mukaddes ruhları yardım için göndermiştir. Kâfirleri kovalamaya ve kılıçtan geçirmeye başladılar. Gemilere binen denizcilerden başka kimse kurtulmadı. Bunların dışında kalanların bir kısmı kılıçtan geçirildi, bir kısmı da esir edildi. Gaziler, kâfir esirlere, gâlip geldikleri ve sayıca çok oldukları halde niçin kaçtıklarını sordular. Kâfirler, Süleyman Paşa'nın kabrini işaret ederek: "Size şu taraftan alaca atlara binmiş askerler, şu şekil ve şemâyilde bir gencin kumandasında yardıma geldiler" diye cevap verdiler. Gaziler, kendilerine Allah'ın lutfu ile Süleyman Paşa'nın ve diğer şehidlerin ruhlarının yardıma geldiğini anladılar. Kendilerine yardım edip muzaffer kıldığından dolayı Allah'a hamd ettiler ve şükür secdesine vardılar. Sonra bir miktar askeri esirler ve maktullerin başları ile Gelibolu'ya gönderdiler. Gelibolu geçidini kapatmaya gelen kâfirler bu durumu görünce eli boş olarak geldikleri yere geri kaçtılar.

Sonra kumandanlar toplanıp zafer haberi ile Süleyman Paşa'nın vefatı haberini, zehirle karışık tiryak gibi, Sultan Orhan Gazi'ye verdiler.[227]

226- Kaynaklar, Süleyman Paşa'nın bu şekilde vefat ettiğine dair ittifak halindedirler, bk. Aşık Paşa-zâde, s. 51; neşrî, TTK. Nşr. s. 186-187; Oruç Bey, s. 19; Kemal Paşa-zâde II, 182-183; Âlî, V, 45; Sa'deddin Efendi, I, 60; Solak-zâde, s. 26; Lütfî Paşa, s. 31. Karamânî Mehmed Paşa (Vr. 5[b]) ise, Süleyman Paşa'nın bir hastalığa tutularak vefât ettiğini kaydeder. Süleyman Paşa'nın, İshâk, Nâsır ve İsmâîl adlarında üç oğlu vardı. Bunlardan Nâsır'ın denizde boğulduğu, diğer bir oğlunun da Bolayır'da ölüp babası tarafından gömüldüğü kaydedilir, bk. Enverî, *Düstur-nâme*, s. 82. Ayrıca onun iki kızının bulunduğu, bunlardan "Efendizâde Hatun" adındaki kızının 799 yılı Zi'l-ka'de (1397-Temmuz) ayında vefat ettiği (Ahmed Tevhid, "Rumeli Fatihi Süleyman Paşa'nın Kerimesi Mezarı", TOEM., Sayı: 8, s. 106) ve "Sultan Hatun" adında bir diğer kızının olup da Ramazan 797 (Haziran 1395)'te ölüp Sinop'ta medfun olduğu kaydedilir, bk. M.C.Ş., Tekindağ, Süleyman Paşa, mad. *İA*.

227- Enverî'nin ifadesine göre; "Oğlunun vefatını duyan Orhan Gazi Bolayır'a gitmişti", bk. *Düstur-nâme*, s.84.

Orhan Gazi'nin Vefatı

Orhan Gazi, oğlunun vefatına çok üzülüp ağladı ve kederlendi. Üzüntülerinden dolayı dermansız bir hastalığa tutuldu. Yaşı da hayli ilerlemiş ve sekseni geçmişti. Oğlu Murad'ı çağırtıp ona yerine getirilmesi gereken hususları tavsiye etti.[228] Ve saltanatı ona bırakıp Allah'ın rahmetine kavuştu. Babasının yanında Bursa kalesinde defnedildi. Vefatı 761 (1360) yılında, Süleyman Paşa'dan iki ay sonra vukubuldu.[229] Orhan Gazi'nin üç oğlu vardı. Süleyman Paşa, Sultan Murad ve Kasım Çelebi. Kasım Çelebi, babasının sağlığında küçük yaşta vefat etmişti.

SULTAN MURAD GAZİ HÜDAVENDİGAR DEVRİ

Sultan Murad Han İbn Orhan İbn Osman Gazi Osmanlı sultanlarının üçüncüsü olup "Gazi Hüdavendigar" diye şöhret bulmuştur. Annesi Yar-Hisar tekfurunun kızı Nilufer Hatun'dur. Nilufer Hatun'un bir hayli çok hayır kuruluşları vardır. Bursa yakınlarındaki bir nehir üzerinde bir köprü yaptırmıştır. O nehir hâlâ onun adına nisbetle "Nilufer suyu" diye anılır. Nilufer Hatun kocası Orhan Gazi'nin türbesinde medfundur.

Murad Gazi'nin doğumu 726 (1326), yılında[230] babasının saltanat tahtına geçişini izleyen günlerde olmuştur. Tahta çıkışı ise 761 (1359-1360)[231] şehadeti de 791 (1389)[232] bir rivayete göre de 792 yılında Kosova'da meydana gelmiş

228- Sa'deddin Efendi (I, 64) Orhan Gazi'nin tavsiyesi ile ilgili olarak şunları kaydeder. "...Ferzend-i Saâdetmend'leri olan Şâh-ı âl-i Nijâd Sultan Gâzi Murad nazm-ı umûr-u bilâd ve tedarik-i mühimmât-ı ibâd içün taleр buyrulup... İhzâr buyrulup icray-ı fermân-ı kerd kâr ve ihyây-ı sünnet-i seyyidü'l-ebrâr ve ifnây-ı küffâr-ı hâksâr ve kal-u kam-ı fitne-i eşrâr'da sarf-ı iktidâr ve adl-u cûd ve işfâk-ı şiar etmek muktezây-ı Şâhî ve lazime-i din penahî'dir deyü bu babda nice mevaîz ve nesayih etti."

229- Neşrî (TTK. nşr., s. 186-187; Teaschner, s. 78), İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 118[a]) ve Sa'deddin Efendi (I, 65) müellifimizin verdiği tarihi zikrederler. Karamânî Mehmed Paşa (Vr. 5[b]), Süleyman Paşa'nın 755 (1354) de babasından yaklaşık altı yıl önce; Oruç Bey (s. 19) ve Âlî (V, 48) Orhan Bey'in Süleyman Paşa'dan iki ay sonra; Enverî (*Düstur-nâme*, 84) Kemâl Paşa-zâde (II, 203) ve Solak-zâde (s. 27) Orhan Gazi'nin 760 (1359) yılında; O. Turan'ın neşrettiği Takvim (s. 18-19)'de ise, 763 (1361-1362) yılında vefat ettiği kaydedilir.

230- Bk. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 84[a]) ve Âlî (V, 65). Buna mukabil Oruç Bey (s. 14/889), "Hicretün yediyüz onaltısında vücuda gelmişti."; 835 ve 824 tarihli Takvim'lerde, O. Turan'ın neşrettiği Takvim'de de 725 (1325) yılında doğduğu ifade edilmiştir.

231- Buna mukabil Neşrî (TTK. nşr., s. 190-191; Teaschner nşr., s. 79), Alî (V, 67) ve Cennâbî (Hamidiye Ktb., 896, vr. 439[a]) Sultan Murad'ın 760 (1359) yılında tahta çıktığını kaydederler.

232- Kaynaklar, Sultan Murad'ın şehâdet tarihi hakkında genellikle değişik tarihler vermişlerdir. Oruç Bey, (s. 26) 788 (1386); Mevlânâ Şükrullah (vr. 162[b]) ve 824 tarihli Takvim (s. 27) 790 (1389) yılında; İbn Hacer el-Askalânî (*Enbâü'l-Gumr fi ebnâi'l-Umr*, Fatih Ktb. No: 4190, I, 105[a]) 796 (1394) yılında şehid olduğunu kaydederler.

olup yaşı altmışbeş[233] saltanat müddeti otuzbir[234] yıldır. Saltanat merkezi önceleri Bursa, sonra da Edirne olmuştur.

Murad Han orta boyluydu. Sakalı ne uzun ne kısaydı. Değirmi yüzlü, büyük burunlu, iri dişli, uzun boyunluydu. Parmakları iri ve enli idi. Cesur, gayretli, cömert, âdil ve iyi huyluydu. Mevlevî külâhı üzerine yuvarlak sarık sarardı. Külâhı altın yaldızlı ve kenarları sarıktan bir parmak dışarı çıkardı. Kırmızı renkte süslenmiş beyaz elbiseden hoşlanır ve çoğu zaman da böyle giyinirdi.[235]

Murad Han'ın evlâdları, Yıldırım Bayezid, Savcı Bey[236] ve Yakup Çelebi idi. Savcı Bey'in babasına isyan ettiği ilerde zikrolunacaktır. Yakup Çelebi ise kardeşi Yıldırım Bayezid tarafından öldürüldü.

Osmanlı devletinde, saltanat için kardeşini ilk öldürten Sultan Yıldırım Bayezid'dir.

Karaman Seferi

Sultan Murad Han, otuzbeş[237] yaşında saltanat tahtına oturduktan sonra kumandanlarla devlet ileri gelenleri ona bey'at ettiler. Sultan Murad, kumandanlarına Rumeli'ye geçip cihad etmek için hazırlıklar yapmalarını emretti. Tam bu sırada Karamanoğulları'nın civardakilerle anlaşıp Osmanlı topraklarına saldırmak için fırsat kolladıkları ve Sultan Murad'ın Rumeli'ye geçmesini bekledikleri haber alındı. Müslümanlara karşı kâfirlerle anlaşarak büyük günah işleyen Karamanoğullarıyla savaşmak için Sultan, ulemâdan fetvâ sordu. Ulemâ da "Nifak çıkardıkları için bunlarla savaşmak, kâfirlerle savaşmaktan evlâdır" diye fetvâ verdiler.[238]

233- Aşık Paşa-zâde, (s.218) "...Ömrü altmış sekiz yıl oldu"; *Câm-ı Cem Ayîn* (s. 395) "... yetmiş dört yıl yaşadı." derken, Oruç Bey (s.26) yetmiş üç yaşında; Âlî (V, 65,) altmış altı yaşında vefat ettiğini kaydederler. Sa'deddin Efendi (I, 124) ise müellifimizin kaydettiği gibi altmış beş yaşında şehid olduğunu yazar.

234- Krş. Karamânî Mehmed Paşa (vr. 7[a]); *Câm-ı Cem Ayîn* (s. 395) ve Sa'deddin Efendi (I, 124). Buna mukabil Oruç Bey (s. 26) ve Enverî (Düsturnâme, s. 84) de otuz yıl saltanat sürdüğünü kaydederler.

235- Krş. Alî, V, 65-66; Solak-zâde, s. 28.

236- Diğer kaynaklara mukabil Alî (V, 67), Savcı Bey'in, Sultan I. Murad'ın en büyük oğlu olduğunu ifade eder.

237- Âşık Paşa-zâde (s. 218) Sultan Murad Han'ın babası vefat ettiğinde otuz yedi yaşında olduğunu kaydeder.

238- Neşrî (TTK. nşr., s. 190-191; Teaschner nşr. s. 79-80) aynı şekilde şunları yazar: "... Küffâra gazâ nefîr-i 'âmm olmazsa farz-ı kifâyedir. Amma mü'minlerden mezâlimi defetmek farz-ı ayındır." Ayrıca bk. Mevlânâ Şükrullah, vr., 162[b], Âlî, V, 66.

Sultan Murad, Karamanoğullarına doğru hareket etti. Sultan, Bursa kadısı Kara Halil Çandarlı'yı kadıasker[239] –ki Osmanlı devletinde tayin olunan ilk kadıaskerdir–, Lala Şahin Paşa'yı da orduya Emîrü'l-Ümerâ olarak tayin etti.[240] Sonra münâfıkların üzerine yürüyerek köklerini kazıdılar. Ankara'yı da ahîler denilen muteğellibenin elinden emanla aldılar.[241] Sultan Murad, şehre bir vâli tayin ederek Bursa'ya döndü.

Bazı tarihçilere göre, kadıasker tayini 763 (1361-1362)'de oldu. Bundan önce askerler arasında, şehir kadıları hüküm verirdi. Emîru'l-Umerâ tayini de bu yıl oldu. Dedesinin zamanında bu görevde babası Orhan Gazi, babasının zamanında da kardeşi Süleyman Paşa bulunuyordu. Kendisinin bu göreve tayin edeceği bir oğlu olmadığından Lala Şahin'i Emîru'l-Umeralığa tayin etti. Lala Şahin sultanların evladı olmayan ilk Emîru'l-Umerâ'dır.

Rumeli'ye Geçişi

Murad Han, bütün bu işleri düzenleyip yoluna koyduktan sonra önce büyük bir ordu ile Rumeli'ye geçerek kardeşi Süleyman Paşa'nın mezarını ziyaret etti. Burada büyük sadakalar dağıttı. Babasının vasiyeti üzerine kabrin yakınında bir cami, han ve imaret yapılmasını emretti.

Bunu müteakib cihad ve fetihlere başladı. Önce Bantor[242] Kalesini eman ile fethetti. Sonra Çorlu'yu şiddetli bir muhasaradan sonra kılıç zoruyla aldılar. Kale tekfurunu öldürttü ve kaleyi yağmalatıp ahalisini esir aldıktan sonra yıktırdı. Bundan sonra Misilli[243] Kalesi'ni eman ile fethetti ve Ber-

239- Bazı Osmanlı kaynakları Sultan Murad'ın Çandarlı Kara Halil Paşa'yı cülûsundan hemen sonra kadıaskerliğe tayin ettiğini kaydederler, bk. Âşık Paşa-zâde (s. 52), Neşrî (TTK. nşr., s. 190-191; Teaschner nşr., s. 79), Oruç Bey (s. 20), Cenâbi (Hamidiye ktb. No: 896 Vr. 439b). Buna mukabil, Neşrî (TTK. nşr. s. 192-193; Teaschner, s. 80) 762 (1360-1361) ve Sa'deddin Efendi (I, 69) bu tayinin 763 (1361-1362)'de Ankara seferi sırasında olduğunu kaydeder ki bu da müellifimizin bu konuda *Tâcü't-Tevârîh*'e dayandığını gösterir. Âlî (V, 52)'ye göre Kara Halil Hayreddin Paşa Bilecik, İznik ve Bursa kadısı olduktan sonra kadıaskerliğe getirildi. Halil Paşa'nın hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Uzunçarşılı, "Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa", *Belleten*, XXXIII/91, s. 464 vd.

240- Fazla bilgi için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 55.

241- Sa'deddin Efendi (I, 68) Ankara ile ilgili olarak ayrıca şu bilgileri verir: "... ve ol kurbda olan bazı kilâ' ashâbı yedlerinden intiza' olunup damayim-i memalik-i mahrûse oldu. Ve ol kişver-i pür menâfi' ki mahsûlât-ı zar' ve dar'ı (zırh) câmidi ve sûf ve muheyr ve nice akmişe-i nefise ol diyarda hâsıl ve bilâd-ı Arab ve âcem ve Rum ve Efrence'ye vâsıl olur." Ayrıca bk. Cenâbî, Hamidiye, Ktb., No: 986, vr. 439[a]; Al-i V, 67.

242- Âşık Paşa-zâde (s. 52) de "بنطور"; Atsız Nşr. (bab 43) de Bantoz veya "Mantoz-Hisar", Oruç Bey, (s. 20)'de "Batnoz"; s. 92'de "Buntor" şeklinde kaydedilir.

243- Âşık Paşa-zâde (s. 52) "سلورى"; Atsız nşr. bab 43'de "Silivri" yahut "Misini"; Oruç Bey (s. 20)'de "Misin"; Neşrî (TTK. s. 193; Teaschner, s. 80)'de "Hisini" şeklinde kaydedilir.

gos[244] Kalesini de boş bulup tahrip etti.

Orhan Gazi zamanında Hacı İlbeyi, Malkara; Evrenos Bey de İpsala tarafına tayin olunmuşlardı.[245] Bu iki kumandan, bu bölgeleri öyle itaat altına almışlardı ki kâfirler, Sultan'ın vefatı ve yerine yeni bir Sultan'ın tahta çıkışı sırasında korkularından onlara karşı en ufak bir harekette bulunamadılar. Ve bu sugurları iki hatta üç yıldan beri hükümdarsız idare ettiler. 762 (1360-1361) yılında Hacı İlbeyi, Meriç nehri kenarında bulunan Burgaz kalesini muhasara ederek fethetti. Burada üslenerek civardaki küffâr illerini yağmalamaya koyuldu. Bu sırada Müslümanlara karşı gece baskını yapmak için karanlık bir gecede kalesinden çıkan Dimetoka tekfuruna rastgeldi. Onunla çarpışıp askerini bozdu ve onu esir etti. Ertesi gün de tekfuru alıp Dimetoka kalesinin önüne gitti. Babasının Müslümanların elinde esir olduğunu gören tekfurun oğlu, kaleyi tüm içindekilerle beraber teslim etti. Gaziler de bol ganimet elde ettiler.

Hacı İlbeyi, Sultan'a Dimetoka kalesinin fethedildiğini[246] bildirmek için bir müjdeci gönderdi. Sultan da bu sırada yukarıda geçtiği gibi Çorlu[247] misilli ve Bergos kalelerini almıştı. Sultan Dimetoka'nın fethine çok sevindi. Bu sırada da Evrenos Bey Keşan kalesini fethetmiş ve Sultan'a müjdeci göndermişti. Bununla Sultan'ın memnuniyeti daha da arttı. Müjdecilerinden sonra bu iki kumandan ganimet ve esirlerle Sultan'ın hizmetine geldiler. Sultan da onlara büyük ikramlarda bulundu.[248]

Edirne'nin Fethi

Bu fetihlerden sonra Sultan Emîru'l-Umerâ Lala Şahin Paşa'yı Edirne Fethine gönderip bizzat kendisi de askerin geri kalanı ile Babaeski[249] üzerine yürüdü. Lala Şahin Edirne'ye gitti. Adı Edirne olup da şehrin onun adı ile

244- Âşık Paşa-zâde (s. 52)'de "برغوس"; Atsız nşr. (bab, 43)'de ise "Burgus"; Neşrî (TTK. s. 192-193; Teaschner, s. 80)'de "Bergoz", şeklinde kaydedilir.

245- I. Murad, saltanata geçtikten sonra, Evrenos Bey'i Gümülcine, Siroz ve Manastır'a tayin etmiş ve buranın yönetimini ona vermişti. Feridun Bey (Münşeât, I, 87 vd.), Sultan Murad'ın Evrenos Bey'i buralara tayin ettiğine dair gönderdiği mektup ve gelen cevabını kaydeder.

246- Ostrogorsky (s. 493 not: 3), Dimetoka'nın ilk defa 1359 yılında alındığını, ancak kesin olarak 1361'de ele geçirildiğini kaydeder. Ayrıca bk. Gibbons, s. 94 vd.

247- Bizans devrinde "Tzurullon" diye adlandırıyordu, bk. Ostrogorsky, s. 323, 405. Uzunçarşılı, I, 163.

248- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 53; İdrîs-i Bidlîsî vr. 129[b]; Solak-zâde, s. 29.

249- Âşık Paşa-zâde (s.53) ve Neşrî (TTK. nşr. s. 194-195); Teaschner nşr. (S.81)'de yalnız "Eski" diye zikredilir. Ancak Âşık Paşa-zâde nâşiri Ali Bey, s. 53, not: 2'de, bunun "Babaeski" olması gerektiğini kaydeder.

anıldığı tekfur, Lala Şahin'i karşıladı. Sazlıdere[250] denen yerde iki ordu karşı karşıya geldi. Çarpışmalar iyice şiddetlendi. Allahu Teala Müslümanlara zafer nasip etti. Kâfirler de kaleye doğru kaçtılar. Lala Şahin Paşa Sultan'a müjdeci gönderip gelmesini rica ettikten sonra düşmanı takip etti. Sultan Murad da hemen Edirne'ye yöneldi. Sultan'ın ordusunun alemleri görününce, tekfur çoluk çocuğu ile Meriç suyu yoluyla Aynoz tarafına kaçtı.[251] Şehir halkı Edirne'yi Sultan'a emân ile teslim etti. Sultan fetihten sonra Dimetoka'ya giderek orada bir müddet oturdu.[252] Bütün bu fetihler 763 (1361-1362)[253] yılında meydana geldi.

Sultan Murad bir grup gazi ile Gazi Evrenos'u Gümülcine ve Vardar tarafına gönderdi. Evrenos Bey bu şehirleri kısa bir müddet içinde fethetti. Lala Şahin Paşa'yı da Zağra taraflarına gönderdi. O da buraları fethedip bol ganimetle ve çokça esirlerle sultanın hizmetine geri döndü.[254]

Osmanlı Sultanları ganimet ve esirlerden humus almazlardı. 764 (1362-1363) tarihinde Karaman'dan devrin âlimlerinden Rüstem adlı âlim bir zat,

250- Edirne'nin güney-doğusunda Hayrabolu-Edirne arasında bir yer, bk. T. Gökbilgin, Edirne mad., İA.

251- Âşık Paşa-zâde (s. 54) "... Kaçtı Engürüs'e gitti" derken, Sa'deddin Efendi, (I, 73) "... firâr ve Aynoz'da karar eyledi." Âlî (V, 67) de "... Bir gece tevâbîi ile şıkkalara binüb bin bela ile can kurtardı... Can atub gayri kaleye vardı" diye kaydederler. Ayrıca bk. Neşrî, TTK. nşr. s. 196-197; Teaschner nşr., s. 81. Cennâbî (Hamidiye ktb. No: 896, vr. 439[a])'de bir kayığa binerek kaçtığını söyler. Aynoz; bugünkü Edirne iline bağlı Enez nahiyesidir.

252- Uzunçarşılı (I, 164) Sultan Murad'ın Dimetoka'yı bir müddet karargâh edinip burada bir cami ve bir saray yaptırdığını kaydeder.

253- Osmanlı tarihi kaynaklarından, Âşık Paşa-zâde (s. 54); Oruç Bey (s. 21); Lütfi Paşa (s. 33) ve Cenâbî (Hamidiye ktb., No: 896 vr. 439[b]) Edirne'nin 761 (1359-1360) yılında; Neşrî (TTK nşr., s. 196-197; Teaschner nşr., s. 81) İdrîs-i Bidlîsî (vr. 129[b]) ve Alî (V, 67) 762 (1360-1361) yılında fethedildiğini kaydederler. Yalnız Feridun Bey (Münşeât, I, 94) ve Sa'deddin Efendi (I, 84) müellifimizin kaydettiği 763 (1363) yılında fethedildiğini söylerler. Enverî (Düsturnâme s. 84) ise, her zamanki gibi değişik bir bilgi vererek Edirne'nin, Dimetoka, Malkara ve Keşan ile birlikte Süleyman Paşa tarafından alındığını kaydeder. Bu da Bizans kaynaklarına uymaktadır, bk. *Düstur-nâme Medhal*, s. 93. Uzunçarşılı (I, 163) ise, 764 (1363) tarihinde alındığını belirtir. Alexandr Burmov, Osmanlıların Edirne'yi kuşattıkları sırada Bizanslılarla Güney-doğu Sırplılarının ittifak ederek 1371 Eylül'ünde meydana gelen "Sırp Sındığı" savaşından sonra Edirne'nin Türkler eline geçtiğini söyler, bk. "Türkler Edirne'yi ne vakit aldılar, "Çev. H. Eren, *Belleten*, XIII/49; (1949), 97-106. Buna göre A. Burmov, 763 yılındaki Sazlı-Dere muharebesiyle, yine 1371 de meydana gelen "Sırp Sındığı" savaşını aynı savaş kabul ederek Edirne'nin 1371 yılı Eylül sonu veya Ekim başında zaptedildiği kanaatine varır. Fakat, Ostrogorsky (s. 493, not: 3) bu iddianın yanlış olduğunu belirterek F. Babinger'in de bunu reddettiğini kaydeder ve Edirne'nin 1362 yılında Osmanlıların eline geçtiğini öne sürer.

254- Neşrî (TTK. nşr. s. 196-197; Teaschner. nşr, s. 81-82)'de aynı ibarelere rastlamaktayız. Ayrıca bk. Âşık Paşa-zâde, s. 54; İdrîs-i Bidlîsî, Vr. 129[b].

Kadıasker Kara Halil Efendi'ye gelip ganimetlerden humus (beşte bir) almanın şer'î bir hüküm olduğunu bildirerek bu durumu Osmanlı sultanlarına arzetmeye teşvik etti ve bunun "Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi birşeyin beşte biri Allah'ındır..."[255] âyet-i kerimesiyle sabit olduğunu söyledi. Kara Halil bu durumu Sultan'a arzetti. O günden itibaren ganimetlerden beşte bir alınmaya başlandı. Her bir esir için yüzyirmi beş Osmanlı kuruşu değer biçildi ve yirmi beş Osmanlı kuruşu alınması kararlaştırıldı.[256]

Filibe'nin Fethi ve Sırp Sındığı Zaferi

Sultan, hükümet merkezi Bursa'ya gitmeye hazırlandı. Emiru'l-Umerâ Lala Şahin Paşa'yı Edirne'de bırakıp ona Filibe ve civarının fethedilmesini emretti, kendisi de Gelibolu'dan denizi geçerek Bursa'ya vardı. Lala Şahin Paşa Filibe üzerine yürüdü. Tekfur Filisboli bir müddet kaleye kapandı. Sonra bütün memleketini emân ile teslim ederek, çoluk çocuğu ile "Sırp" tarafına gitti. Bu büyük fetih de Lala Şahin'in eliyle 765 (1363-1364) yılı başlarında oldu.[257] Lala Şahin, Sultan'a ganimetlerin beşte biri ile birlikte bir müjdeci gönderdi.[258] Filibe Tekfuru Filisbolu Sırp Despotuna sığınarak Müslümanlardan şikâyet edip ondan yardım isteyince, Sırp Despotu, Bosna, Eflak ve Engürüs hükümdarlarının yardımlarıyla büyük bir ordu toplayıp Edirne'de bulunan Lala Şahin Paşa üzerine yürüdüler.[259] Lala Şahin Paşa, Sultan'dan yardım istedi. Ancak yardım gelmeden kâfirler Edirne'ye vardılar. Lala, ne

255- Kur'an-ı Kerim, el-Enfâl, 8/41.

256- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 54; Neşrî, TTK. nşr., s. 196-199; Teaschner nşr., s. 82; Oruç Bey, s. 21; Ali, V, 62; Sa'deddin Efendi I, 74-75.

257- Oruç Bey, (s. 21) de buranın 763 (1361-1362) yılında fethedildiğini yazarken, Sa'deddin Efendi, (I, 76) ve Solak-zâde (s. 30) müverrihimizin verdiği 765 H. yılını kaydederler. Ostrogorsky (s. 494), usta bir kumandan olarak tavsif ettiği Lala Şâhin Paşa'nın Filibe'yi 1363 yılı civarında fethettiğini belirtir.

258- Sultan Murad, Filibe'nin fethinden sonra, fetih sırasında zarar gören şehrin tamir edilip Meriç Nehri üzerinde büyük bir köprünün inşa edilmesini emreder ve bu iş için Lala Şâhin Paşa'yı görevlendirir. Filibe'nin en büyük özelliği toprağının bereketli olmasıdır. Ayrıca şehrin etrafındaki sayısız köylerden büyük mahsuller elde edilmekte ve bütün Rumeli'nin pirinç ihtiyacı buradan karşılanmaktadır. Buradan her yıl hazineye kırk yük akçe, yani dört milyon Osmanlı dirhemi Sultan hissesi olarak aktarılmaktaydı, bk. Sa'deddin Efendi, I, 76-77.

259- Edirne'yi kurtarmak üzere gelenlerin yalnız Sırplar olduğunu söyleyen tarihçiler de vardır, bk. Neşrî TTK. nşr., s. 202-203; Teaschner, nşr., s. 84-85; Oruç Bey s. 22-23; Cenâbî, Hamidiye, no: 896, vr. 439b-440[a]; Lütfî Paşa, s. 34. Hammer (I, 212), bu ordunun Macar, Sırp, Bosna ve Eflak kuvvetlerinden müteşekkil olduğundan bahsederken, Gibbons (s. 103), Sırplarla beraber Macar, Eflak ve Bosna askerlerinden meydana gelen yirmibin kişilik bir kuvvet olduğunu kaydeder.

yapacağını şaşırdı. Zira Rumeli askerleri düşman askerlerinin onda birinden daha azdı. Kaçmaktan da utanıp diğer kumandanlarla bu durumu istişâre ettikten sonra kâfirlerin hallerini öğrenmek maksadıyla Gazi Hacı İlbeyi'ni bir miktar asker ile düşman karargahına gönderdi. Hacı İlbeyi düşman karargahına varınca Müslümanların bunlara oranla siyah bir fil üzerindeki beyaz bir nokta kadar az olduklarını gördü. Bunlara karşı koymanın imkân dahilinde olmadığını anladı. Fakat bir müddet düşmanın durumunu tetkik edince Müslümanlara oranla çokluklarına güvenerek büyük bir gaflet içinde olduklarını gördü. Allah'a tevekkül edip onun yardımına güvenerek bir gece baskını yapmaya karar verdi. Yanında bulunan askerleri dört bölüğe ayırıp her bir bölüğü düşman karargahının bir tarafına gönderdi.

Karanlık bir gecede, kâfirlerin büyük bir kısmı da sarhoş olup sızmışken Müslümanlar dört yandan, bağırarak, tehlil ve tekbir getirerek davullara vurarak, İslâm şiârını ilân ederek düşman üzerine hücum ettiler. Uyuyan gâfillerin üzerine sanki kıyamet koptu. Birbirini ezdiler. Bazıları karanlıkta kaçarken Meriç nehrinde boğuldu. Onlardan çok kimse ya öldürüldü veya boğuldu yahut da yaralandı. Sabah olunca karargahlarında nefes alan kimse kalmamıştı. Çadırları, ağırlıkları ve bütün malları ve yükleri ise yerinde kalmıştı. Sırpların mağlup olduğu bu yere hâlâ günümüze kadar Sırp Sındığı denilir.[260]

Hacı İlbeyi, Lala Şahin Paşa'ya, Allah'ın kendisine en kolay bir şekilde nasib ettiği bu büyük zaferi müjdeleyen bir adam gönderdi. Müslümanlar bu habere çok sevindiler. Ancak savaş meydanına gelinceye kadar bu haberi doğrulayamadılar. Lala Şahin Paşa da buna sevindi. Ancak içten içe son derece kederlendi. Makamına korkarak kendisine rakib olur diye Hacı İlbeyi'ni kıskandı ve zehirlettirdi.[261] Bu büyük ve mucizevî zafer ile Hacı İlbeyi'nin zehirletilerek şehid edilmesi 766 (1364-1365) yılında[262] meydana geldi.[263] Bir

260- Sırp Sındığı; Edirne'nin 25 km. kadar batısında, Meriç nehri kıyısında bir yerde Cisr-i Mustafa Paşa kasabası dahilinde bugünkü "Küçük Kazovası" denilen mevki, bk. M.T. Gökbilgin, Edirne mad., *İA*.

261- Aşık Paşa-zâde ve Neşrî, Hacı-İlbey'in "Sırpsındığı" savaşından evvel öldüğünü kaydederler, bk, Aşık Paşa-zâde, s. 55 Neşrî, TTK. nşr., s. 198-199; Teaschner nşr. s. 83. Ancak, Hoca Sa'deddin Efendi (I, 79); Solak-zâde (s. 32); İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 133^a) ve Hammer (I, 213) Hacı İlbey'in Lala Şâhin Paşa tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü ifade ederler.

262- İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 133^a) ve Sa'deddin Efendi (I, 78) Hacı-İlbey'in zehirletildiği hususunda aynı tarihi kaydederler. Oruç Bey (s. 22) ve Cenâbî (Hamidiye Ktb, No: 896, vr. 439^b) ise bu olayın 767 (1365-1366) yılında vuku bulduğunu söylerler.

263- Aynı bilgiler aşağı yukarı *Tâcü't-Tevârîh*'te mevcuttur. Âşık Paşa-zâde, Neşrî ve Oruç Bey bu konuda ayrı rivayetler naklettiklerine göre müellifimizin bu bilgiyi Sa'deddin Efendi (I, 78-80)'den aldığı görülmektedir.

rivâyete göre Lala Şahin Paşa, Hacı İlbeyi'ni Sultan'a gammazlayıp iftirada bulunmuş, bunun üzerine de Sultan, Hacı İlbeyi'nin gözlerini oydurarak öldürtmüştür.[264] Bu ikinci rivayet mevsuk değildir.

Biga'nın Fethi

Sultan Murad, Lala Şahin Paşa'nın yardım istemesi üzerine bizzat kendisi onun yardım ve imdadına koştu. Düşmanın daha bir müddet sonra İslâm illerine varabileceğini düşünen Sultan Murad, yolda biraz geç davrandı. Yolu üzerindeki Biga Kalesini, Müslümanlara çok zararı dokunduğundan, karadan ve denizden kuşattı ve kılıç zoru ile aldı.[265] Halkının çoğunu kılıçtan geçirdi. Kadın ve çocuklarını esir etti. Kiliselerini yıktırıp yerine mescidler yapılmasını emretti. Bu sırada da büyük zaferin müjdesi büyük ganimetler, esirler ve maktullerin kesik başlarıyla geldi. Sultan, kendisine verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamd edip şükür secdesine kapandı. Sonra Bursa'ya dönüp bütün bu ganimetleri hayır işlerine harcadı. Aynı zamanda saltanat sarayı karşısında büyük bir cami ve yanında, Bursa'nın bir tarafında kaynayan sıcak suyun üzerinde bir kubbe yaptırdı ki bugün burası "Eski Kaplıca" diye bilinir. Ayrıca yanı başında gelip geçen fakirler için yemek pişirmek ve onlara yedirmek üzere bir imâret, bir han, bir mescid ve bir medrese yapılmasını emretti. Gökdere mahallesinde de bir mescidle, Bilecik kasabasında bir cami ve Yenişehir'de Postin Puş adlı dervişe bir zaviye yaptırdı. Bütün bu hayır kuruluşlarına 767 (1365-1366) yılında başlanmıştır.

Bu yıl içinde[266] de Sultan Murad, Şehzade Yıldırım Bayezid, Yakup Çelebi ve Savcı Bey'in sünnet düğünleri için büyük bir ziyafet tertip eyledi.[267] Sultan sünnet düğününün bitiminde cihad için Rumeli'ye geçip bir müddet Dimetoka'da oturdu. Sonra Edirne yakınlarındaki Çirmen kasabasına bir miktar asker göndererek emanla fethetti ve Edirne'ye geldi. Bu sırada bir gece rüyasında nur yüzlü bir kimse kendisine, Edirne'de bir ev (saray) yaptırmasını söyleyip sarayın yerini gösterdi. Sultan, uyanıp devlet ileri gelenleriyle binip

264- Bu rivayeti Âlî nakleder, bk. V, 75.

265- Âşık Paşa-zâde (s.56) Biga'nın 766 (1364-1365) yılında fethedildiğini kaydeder. Ayrıca krş. Karamânî Mehmed Paşa, vr. 6^a; Âlî V, 69.

266- Oruç Bey (s. 23) sünnet düğününün 767 (1365-1366) yılında Sırpsındığı savaşından sonra yapıldığını kaydeder.

267- Âlî (V, 70) Savcı Bey'in, Edirne fethinden önce isyan ettiğini kaydettiği için bu sünnet düğününü anlatırken yalnız Yıldırım Bayezid ile Yakup Çelebi'lerin sünnet edildiğinden sözeder. Ancak Sa'deddin Efendi (I, 80) ve Solak-zâde (s. 32-33) müverrihimizin aktardığı malumatı kaydederler.

o yeri araştırmak için çıktı. Rüyasında gördüğü yerde, eski sarayı gördü ve büyük bir saray yaptırıp Edirne'yi saltanat merkezi yaptı. Devlet ileri gelenleri ile ümerâ da burada kendilerine saray ve evler yaptırdılar. Böylece Edirne kısa bir müddet içinde büyük bir şehir oldu. Ayrıca orada camiler, mescidler, medreseler, han ve imaretler de yaptırıldı. Ve İstanbul alınıncaya kadar Osmanlı devletinin merkezi oldu.[268]

Rumeli'de Yeni Fetihler

Sultan Murad Edirne'de oturup etrafa asker göndermeye başladı. Ali Bey oğlu Timurtaş Bey ile bir askeri müfrezeyi Yanbolu[269] ve Kızılağaç Yenicesi, Lala Şahin'i de Samakov ve İhtimân kalelerinin fethine gönderdi.[270] 768 (1366-1367) yılında Timurtaş Bey Kızılağaç'ı emân ile fethetti. Cizye vermelerini de sağlayarak Yanbolu üzerine yürüdü. Kaleyi günlerce muhasara edip kılıçla alıncaya kadar çarpıştı. Birçok ganimet ve mallar ele geçirdi, kalenin muhafazasını ve ihtiyaçlarını sağlayarak ganimet ve esirlerle Sultan'ın hizmetine, Edirne'ye döndü. Lala Şahin Paşa da Samakov ve İhtimân taraflarına varıp bol ganimet ve esirlerle Sultan'ın huzuruna döndü.

769 (1367-1368) yılında Sultan Murad bizzat kendisi cihâda çıkıp Ayos, Karnâbâd, Sûzebolu ve Hayrabolu kalelerini emân ile aldı. Sûzebolu hariç diğer kalelerde yönetici ve muhâfızlar tayin etti. Sûzebolu halkı cizye ve haracı kabul ettiklerinden onları halleri üzere bırakıp Edirne'ye döndü. Yaptırdığı Yeni Saray'ın inşaatı bittiğinden oraya yerleşti. Şimdi ise o saraya eski saray derler.[271]

770 (1368-1369) yılında Sultan Murad Kırk Kilise'yi fethetmek için sefere çıktı. Mihâloğlu'nu da bir miktar asker ile Vize Kalesini fethetmeye gönderdi. Kendisi önce Pınar Hisar'ı alıp sonra Kırk Kilise'yi muhasara etti. Kaleyi emân ile teslim alıp Mihâloğlu tarafından muhasara edilen Vize'ye gitti. Kale halkı Sultan'dan emân istediler. Kale, İstanbul'a çok yakın olduğundan[272] İstanbul Kayseri hücum eder diye korkulduğu için buraya cesur ve yiğit askerler muhafız olarak bırakıldı. Başlarına da Şirmerd adlı cesur bir kumandan tayin edildi.

268- Sa'deddin Efendi (I, 2, 84),Edirne'nin başkent olması ve burada yapılan eserlerle ilgili olarak çok süslü ifadelerle bol bilgi vermektedir.
269- Yanbolu'nun eski adı Diampolis'dir, bk. Uzunçarşılı, I, 170.
270- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 84.
271- Krş. Solak-zâde, s. 33.
272- Solak-zâde, (s. 33) İstanbul ile Vize arasının iki günlük yol olduğunu söyler.

Sultan Murad Edirne'ye döndü. 772 (1370-1371) tarihine kadar Edirne'de kaldı. Sonra eski hükümet merkezi olan Bursa'ya gitti. Bu seferinde Rumeli'de beş yıl kadar kalmıştı.

Lala Şahin Paşa Filibe'de oturuyordu. Sultan, ona Samakov ve İhtimân'ı fethetmesini emretti. Lala Şahin Paşa, önce, Kapulu Derbendini aldı. Buradaki seddi yıktıktan sonra İhtimân'ı fethetti. Kale halkı cizye vermeyi kabul ettikleri için onları yerlerinde bıraktı. Oradan Samakov üzerine giderken Çamurlu adlı yerde, çok sayıda Las askerine rastgeldi. Bunlarla çarpışıp Allah'ın yardımı ile büyük bir bozguna uğrattı ve onlardan çok ganimet aldı. Daha sonra Samakov ve civarını fethetti.[273] Buranın muhafazası için asker tayin edip Filibe'ye döndü. Elde ettiği bu ganimet malları ile büyük bir ordu hazırlayıp donattı. Saruyar üzerine hücum edip halkını cizyeye bağladı. Sonra da Sofya civarına varıp buraları yağmaladı, bir hayli ganimet alarak Filibe'ye döndü.[274]

773 (1371-1372) yılında Sultan Murad Rumeli'ye geçip Bulgar vilâyetlerinin merkezi olan Köstendil'e doğru yürüdü. Buranın hükümdarı Kostantin adında biri idi. Kostantin, mallarının ve askerlerinin çokluğuna ve hazinelerinin zenginliğine güvenerek hiçbir hükümdara baş eğmezdi. Fakat Sultan'ın, Köstendil'e doğru geldiğini haber alınca çeşitli hediyelerle onu karşılayıp cizye vermeyi kabul etti. Sultan da onu yerinde bırakıp Bursa'ya geri döndü.

774 (1372-1373) yılında Vize muhafızı Şirmerd Bey, İstanbul Kayserinin bir miktar asker göndererek Vize civarını ve Müslümanları sıkıştırdığını bildirdi. Sultan buna çok kızıp hemen Rumeli tarafına geçti. Önce Malkara'da konaklayıp Lala Şahin Paşa ve Evrenos Bey, Rumeli askerleri ile kendisine katılıncaya kadar orada bekledi. Sultan, Lala Şahin Paşa'yı bir miktar seçme asker ile İpsala yakınlarındaki Ferecik[275] Kalesi'ni fethe gönderdi. Sultanın kendisi de geri kalan askerle İstanbul tarafına yönelip İstanbul'a bir konak mesafede bulunan İncegiz adlı kaleyi üç gün muhasaradan sonra kılıç zoru ile fethetti. Kale halkından savaşçılar öldürdü ve çocuklarla kadınları esir aldı.

273- Samakov (Samakowo) Sofya'nın 50 km. güneydoğusunda, Filibe'nin 97 km. kuzeybatısında bir kasaba (Danişmend, *Kronoloji*, İndeks) olup, demir yatakları ile tanınan bir şehirdir, bk. Sa'deddin Efendi, I, 87.
274- 769 (1367-1368)'den 772 (1370-1371) yılına kadar gerçekleştirilen fetihler, Âşık Paşa-zâde ve Neşrî'de zikredilmemektedir. Bu duruma göre müellifimizin naklettiği malumatın kaynağının Sa'deddin Efendi (I, 86, 87) olduğu anlaşılıyor.
275- Âşık Paşa-zâde; Âlî Bey neşrinde bu kaleden bahis yoktur, s. 60; Atsız neşri bab 54'de ise yalnız "Fire" olarak kaydedilir.

Sonra Çatal-Burgaz'a varıp burayı da emân ile fethetti. Bu sırada da Ferecik'in Lala Şahin Paşa tarafından fethedildiği müjdesi geldi. Sultan İncegiz civarındaki Polunya[276] Kalesini muhasara etti. Ancak muhasara onbeş gün sürdüğü halde fethedilemeyince Sultan, son derece kederlendi ve "Bu yıkılacağı meğer Tanrı yıka" diye dua etti. Muhasara için bir miktar asker bıraktıktan sonra kendisi de askerin geri kalanı ile Karadeniz sahiline indi. Bir ağaç gölgesinde dinlenirken, postacı, Polunya kalesi surlarının bir kısmının herhangi bir müdahale olmadan, Sultan'ın duasının kabulü ve Allah'ın yardımı ile yıkıldığı ve kalenin fethedildiği müjdesi ile geldi. Sultan, bu habere çok sevindi. Gölgesinde dinlendiği ağaca "Devletlü kavak"[277] adı verildi. Kale de "Tanrı yıktığı" adı ile şöhret buldu. Sultan Murad da bol ganimetlerle Edirne'ye döndü ve kışı burada geçirdi.[278]

775 (1373-1374) yılında sultan, önceleri Kadıasker, sonra da Vezir-i a'zam olan Çandarlı Kara Halil Paşa diye bilinen Hayreddin Paşa'yı, yanına bu bölgeyi iyi bilen ve savaşta bilgi ve maharet sahibi olan Evrenos Beyi de katarak Gümülcine taraflarına gönderdi.[279]

Hayreddin Paşa'nın oğlu Ali b. Halil Paşa da Rumeli'nin batı kısmına Kadıasker tayin edilmişti. Evrenos Bey, Hayreddin Paşa'yı Gümülcine'de bırakarak diğer kumandanlarla Böri[280] ve İskete[281] kalelerini aldı. Siroz[282] tekfurunun akrabasından Marulya adlı bir kadının kendi adını taşıyan kalesini muhasara etti. Marulya, akrabası Siroz tekfurunun gelecek yardımına güvenip birkaç gün direndi. Fakat yardımdan ümidini kesince emân isteyerek kaleyi teslim etti. Bu kale de "Avrat Hisar" adı ile şöhret buldu.[283]

Siroz tekfurunun, Marulya'nın imdadına gelememesinin nedeni de o sırada kendi kalesinin Sultan Murad Han kumandanlarından Delu Balaban tarafından kuşatılmış olmasıydı. Hayreddin Paşa, bu seferinden büyük ganimetlerle dönünce, Sultan, Lala Şahin Paşa'yı Delü Balaban'ın yardımına gönderdi. Lala Şahin Paşa, Siroz'a giderken önce Kavala Kalesini, yanındaki gümüş madeni ile birlikte aldı. Sonra Drama ve Zıhna kalelerini civarları ile birlikte fethedip buralara muhafızlar yerleştirdi. Lala Şahin Paşa'nın, alınan kalelerin halkına âdil ve insaflı bir muamele yaptığı etrafta yayılınca yöre halkı ona bağlılığını bildirip kalelerini emânla teslim ettiler. Bunun üzerine Siroz tekfuru da emân isteyip kaleyi teslim etmeye mecbur oldu. Lala Şâhin Paşa, Kara Ferye'yi de emân ile teslim aldıktan ve fethedilen bütün kalelerin işlerini ve korunmalarını sağladıktan sonra 776 (1374-1375)[284] yılında bol ganimetlerle sultanın hizmetine döndü.

Sırp Seferi

Sultan Murad, kışı Bursa'da geçirip 777 (1365-1366) yılında, Şehzade Yıldırım Bayezid'i yerine Bursa'da nâib olarak bırakıp Sırp ülkesinin hükümdârı Lasoğlu'nu ortadan kaldırmak için Rumeli'ye geçti. Bu haberin, adı geçen ülke hükümdarına ulaşması üzerine, mallarını ve hazinelerini müstahkem kalelere koyup halkı dağlara çekti ve Müslüman askerleri zor duruma düşürmek için bütün yiyecek maddelerini yok ettirdi. Murad Han, Las oğlunun ülkesine girip orada dört ay kadar kaldı. Askerlerin yiyecekleri azaldı. Sultandan, geri dönme ricasında bulundular. Sultan, Semendire yakınlarındaki Niş kalesini fethettikten sonra dönmelerine izin verdi. Niş kalesine gidip kaleyi kuşattılar. Günlerce süren çarpışmalarda iki taraftan da çok sayıda asker öldü. Nihayet Müslümanlar kaleyi kılıç zoru ile alıp yağmaladılar. Kalede bulunan mallar çoktu. Müslümanlar da bol bol ganimet aldılar.[285] Bu arada Lasoğlu, Sultan'a elçi göndererek emân dileyip affe-

276- Âşık Paşa-zâde (Âlî neş. s. 60)'da "بلنيه"; Atsız neş. bab. 54'de "Pulunya" şeklinde geçmektedir.

277- Âşık Paşa-zâde (s. 60)'de "Devletlü Kaba Ağaç"; Oruç Bey (s. 24)'de ise "Devletlü Kudumlü Kaba Ağaç" olarak geçer.

278- Bütün bu fetihler Sa'deddin Efendi (I, 87-90)'de aşağı yukarı aynı ibarelerle anlatılır. Oruç Bey (s. 23-24)'de ve Solak-zâde (s. 34-35)'de de buna yaklaşık ibareler bulunmaktadır. Âlî (v. 70) ve Lütfi Paşa (s. 38-40)'da da bu olay özet olarak nakledilmektedir.

279- Sa'deddin Efendi (I, 90) bu bölgenin fethi için aynı tarihi kaydeder. Ancak Sırp ve Bulgar vakâyinâmeleri'ne dayanan Gibbons (s. 125), bu bölgenin 1371-1372 yıllarında alındığını yazmaktadır. Âşık Paşa-zâde (s. 61-62), Neşrî (TTK. nşr. s. 214-215) ve Karamânî Mehmed Paşa (vr. 6^a), Kavala, Drama, Zihne, Siroz ve Kara-Ferye'nin 787 (1385) yılında Hayreddin Paşa tarafından alındığını ifade ederler. Fakat müellifimizin bu hususta verdiği 775 tarihinin daha sıhhatli olduğu görülür. Ancak Uzunçarşılı, (I, 171, not: 4) Sultan Murad'ın 774 (1372) tarihini taşıyan ve bir manastır için verdiği berâata göre, Serez ve diğer yerlerin zaptının 1372 yılı olması gerektiğini söyler.

280- Âşık Paşa-zâde (s. 61) de "بوز"; Atsız nşr. bab 55'de Büre veya Büze"; Sa'deddin Efendi (I, 91) de "بورلى"; Solak-zâde (s. 35) de "پراوادى" Uzunçarşılı (I, 171)'de "Borla" şeklinde kaydedilmektedir.

281- Âşık Paşa-zâde (s. 61)'de (اسكتيه) Atsız neşr. bab 55'de "İsketeye"; Uzunçarşılı (I, 171)'de bugünkü "İskeçe" olduğu ifade edilmektedir.

282- Âşık Paşa-zâde (Atsız nşr. bab 55)$de "Seruz" şeklinde olup, bugünkü Serez kasabasıdır.

283- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 91; Solak-zâde, s. 35.

284- Karamânî Mehmed Paşa (vr. 6^a)'ya göre, burası 787 (1385) yılında fethedilmiştir.

285- Hoca Sa'deddin Efendi (I, 93) Niş kalesinin fethi sırasında ele geçirilen ganimetler hakkında şunları söyler: "...Metânet ve hisânet-i hisâra i'timad ile ol bilâdın emtiâsı anda mahfuz idi... Hinta ve şaîr ki ol ashab-ı saîr hisarda der embâr etmişlerdi." İdrîs-i Bidlîsî (vr. 141^a vd.)'de de aşağı yukarı aynı malumat mevcuttur. Âlî (V, 70) ise ganimet olayını ihtisarla kaydeder.

Sonra Çatal-Burgaz'a varıp burayı da emân ile fethetti. Bu sırada da Ferecik'in Lala Şahin Paşa tarafından fethedildiği müjdesi geldi. Sultan İncegiz civarındaki Polunya[276] Kalesini muhasara etti. Ancak muhasara onbeş gün sürdüğü halde fethedilemeyince Sultan, son derece kederlendi ve "Bu yıkılacağı meğer Tanrı yıka" diye dua etti. Muhasara için bir miktar asker bıraktıktan sonra kendisi de askerin geri kalanı ile Karadeniz sahiline indi. Bir ağaç gölgesinde dinlenirken, postacı, Polunya kalesi surlarının bir kısmının herhangi bir müdahale olmadan, Sultan'ın duasının kabulü ve Allah'ın yardımı ile yıkıldığı ve kalenin fethedildiği müjdesi ile geldi. Sultan, bu habere çok sevindi. Gölgesinde dinlendiği ağaca "Devletlü kavak"[277] adı verildi. Kale de "Tanrı yıktığı" adı ile şöhret buldu. Sultan Murad da bol ganimetlerle Edirne'ye döndü ve kışı burada geçirdi.[278]

775 (1373-1374) yılında sultan, önceleri Kadıasker, sonra da Vezir-i a'zam olan Çandarlı Kara Halil Paşa diye bilinen Hayreddin Paşa'yı, yanına bu bölgeyi iyi bilen ve savaşta bilgi ve maharet sahibi olan Evrenos Beyi de katarak Gümülcine taraflarına gönderdi.[279]

Hayreddin Paşa'nın oğlu Ali b. Halil Paşa da Rumeli'nin batı kısmına Kadıasker tayin edilmişti. Evrenos Bey, Hayreddin Paşa'yı Gümülcine'de bırakarak diğer kumandanlarla Böri[280] ve İskete[281] kalelerini aldı. Siroz[282] tekfurunun akrabasından Marulya adlı bir kadının kendi adını taşıyan kalesini muhasara etti. Marulya, akrabası Siroz tekfurunun gelecek yardımına güvenip birkaç gün direndi. Fakat yardımdan ümidini kesince emân isteyerek kaleyi teslim etti. Bu kale de "Avrat Hisar" adı ile şöhret buldu.[283]

Siroz tekfurunun, Marulya'nın imdadına gelememesinin nedeni de o sırada kendi kalesinin Sultan Murad Han kumandanlarından Delu Balaban tarafından kuşatılmış olmasıydı. Hayreddin Paşa, bu seferinden büyük ganimetlerle dönünce, Sultan, Lala Şahin Paşa'yı Delü Balaban'ın yardımına gönderdi. Lala Şahin Paşa, Siroz'a giderken önce Kavala Kalesini, yanındaki gümüş madeni ile birlikte aldı. Sonra Drama ve Zıhna kalelerini civarları ile birlikte fethedip buralara muhafızlar yerleştirdi. Lala Şahin Paşa'nın, alınan kalelerin halkına âdil ve insaflı bir muamele yaptığı etrafta yayılınca yöre halkı ona bağlılığını bildirip kalelerini emânla teslim ettiler. Bunun üzerine Siroz tekfuru da emân isteyip kaleyi teslim etmeye mecbur oldu. Lala Şâhin Paşa, Kara Ferye'yi de emân ile teslim aldıktan ve fethedilen bütün kalelerin işlerini ve korunmalarını sağladıktan sonra 776 (1374-1375)[284] yılında bol ganimetlerle sultanın hizmetine döndü.

Sırp Seferi

Sultan Murad, kışı Bursa'da geçirip 777 (1365-1366) yılında, Şehzade Yıldırım Bayezid'i yerine Bursa'da nâib olarak bırakıp Sırp ülkesinin hükümdârı Lasoğlu'nu ortadan kaldırmak için Rumeli'ye geçti. Bu haberin, adı geçen ülke hükümdarına ulaşması üzerine, mallarını ve hazinelerini müstahkem kalelere koyup halkı dağlara çekti ve Müslüman askerleri zor duruma düşürmek için bütün yiyecek maddelerini yok ettirdi. Murad Han, Las oğlunun ülkesine girip orada dört ay kadar kaldı. Askerlerin yiyecekleri azaldı. Sultandan, geri dönme ricasında bulundular. Sultan, Semendire yakınlarındaki Niş kalesini fethettikten sonra dönmelerine izin verdi. Niş kalesine gidip kaleyi kuşattılar. Günlerce süren çarpışmalarda iki taraftan da çok sayıda asker öldü. Nihayet Müslümanlar kaleyi kılıç zoru ile alıp yağmaladılar. Kalede bulunan mallar çoktu. Müslümanlar da bol bol ganimet aldılar.[285] Bu arada Lasoğlu, Sultan'a elçi göndererek emân dileyip affe-

---

276- Âşık Paşa-zâde (Âlî neş. s. 60)'da "بلنية"; Atsız neş. bab. 54'de "Pulunya" şeklinde geçmektedir.

277- Âşık Paşa-zâde (s. 60)'de "Devletlü Kaba Ağaç"; Oruç Bey (s. 24)'de ise "Devletlü Kudumlü Kaba Ağaç" olarak geçer.

278- Bütün bu fetihler Sa'deddin Efendi (I, 87-90)'de aşağı yukarı aynı ibarelerle anlatılır. Oruç Bey (s. 23-24)'de ve Solak-zâde (s. 34-35)'de de buna yaklaşık ibareler bulunmaktadır. Âlî (v. 70) ve Lütfi Paşa (s. 38-40)'da da bu olay özet olarak nakledilmektedir.

279- Sa'deddin Efendi (I, 90) bu bölgenin fethi için aynı tarihi kaydeder. Ancak Sırp ve Bulgar vakâyinâmeleri'ne dayanan Gibbons (s. 125), bu bölgenin 1371-1372 yıllarında alındığını yazmaktadır. Âşık Paşa-zâde (s. 61-62), Neşrî (TTK. nşr. s. 214-215) ve Karamânî Mehmed Paşa (vr. 6ª), Kavala, Drama, Zihne, Siroz ve Kara-Ferye'nin 787 (1385) yılında Hayreddin Paşa tarafından alındığını ifade ederler. Fakat müellifimizin bu hususta verdiği 775 tarihinin daha sıhhatli olduğu görülür. Ancak Uzunçarşılı, (I, 171, not: 4) Sultan Murad'ın 774 (1372) tarihini taşıyan ve bir manastır için verdiği berâata göre, Serez ve diğer yerlerin zaptının 1372 yılı olması gerektiğini söyler.

280- Âşık Paşa-zâde (s. 61) de "بوز"; Atsız nşr. bab 55'de Büre veya Büze"; Sa'deddin Efendi (I, 91) de "بورلى"; Solak-zâde (s. 35) de "پراولى" Uzunçarşılı (I, 171)'de "Borla" şeklinde kaydedilmektedir.

281- Âşık Paşa-zâde (s. 61)'de (اسكتيه) Atsız neşr. bab 55'de "İsketeye"; Uzunçarşılı (I, 171)'de bugünkü "İskeçe" olduğu ifade edilmektedir.

282- Âşık Paşa-zâde (Atsız nşr. bab 55)$de "Seruz" şeklinde olup, bugünkü Serez kasabasıdır.

283- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 91; Solak-zâde, s. 35.

284- Karamânî Mehmed Paşa (vr. 6ª)'ya göre, burası 787 (1385) yılında fethedilmiştir.

285- Hoca Sa'deddin Efendi (I, 93) Niş kalesinin fethi sırasında ele geçirilen ganimetler hakkında şunları söyler: "...Metânet ve hisânet-i hisâra i'timad ile ol bilâdın emtiâsı anda mahfuz idi... Hinta ve şaîr ki ol ashab-ı saîr hisarda der embâr etmişlerdi." İdrîs-i Bidlîsî (vr. 141ª vd.)'de de aşağı yukarı aynı malumat mevcuttur. Âlî (V, 70) ise ganimet olayını ihtisarla kaydeder.

dilmesini istirham etti. Gelen elçi Sultan'a ve kumandanlara çeşitli ve güzel hediyeler sundu.[286] Las oğlu haraç vermeyi ve her sene elli okka halis gümüş ödemeyi kabul ettiğinden af dileği kabul edildi. Sonra da Sultan Bursa'ya döndü ve askerlerin de memleketlerine gitmelerine izin verdi.

778 (1376-1377) yılında Sultan, Silistre ve Niğbolu'yu fethetmek için Rumeli'ye geçti. Bu illerin sahibi olan Susmanos, Sultan'ı karşılayarak çeşitli hediyeler verdi ve itaat edeceğini bildirip cizye vermeyi kabul etti. Murad Han, Susmanos'u yerinde bırakıp savaş için her çağrıldığında gelmesini emretti.

Murad Han, bu kışı Edirne'de geçirdi. Rumeli Beylerbeyliğini Timurtaş Bey'e verdi. Timurtaş Bey'in himmet ve marifetiyle Osmanlı devleti içinde büyük hizmetler ve işler meydana geldi. Bunlardan biri "Sipâhi Oğlanı" adı verilen askerî birliğin kurulması idi. Sipâhiler öldüklerinde tımâr ve zeâmetleri çocukları arasında taksim ediliyordu. Bu da, halkın askerliğe rağbet etmesini sağladı. Ayrıca sefer sırasında askere ve bineklere hizmet için "Voynuk" adı verilen bir askerî sınıf ihdâs edildi. Bütün bunlar Timurtaş Bey'in meydana getirdiği yeniliklerdir. Yukarıda da geçtiği gibi babası Ali Bey de Osmanlı devlet adamlarının ileri gelenlerinden idi.[287]

Yıldırım Bayezid'in Germiyan Oğlunun Kızı İle Evlenmesi

Bu yıl içinde Yıldırım Bayezid, babasının isteği üzerine Germiyanoğlu Ali Bey'in[288] kızı ile evlendi. Ali Bey, Sultan'a, kızının çeyizi olarak, Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı'yı verdi.[289]

Sultan Murad, 783 (1381-1382) yılında, Bursa'da büyük bir düğün ziyafeti tertip edip bütün Müslüman hükümdarları ve civardaki komşu beyleri davet etti.[290] Bunların her birinin elçileri çeşitli hediyelerle geldiler. Rivâyet edilir ki, Sultan bu ziyafete kumandanlarını da davet etmişti. Evrenos Bey, hediye olarak yüz köle ve yüz câriye getirdi. Bunlardan önde bulunan on kölenin

286- Sa'deddin Efendi (I, 93) Las (Sırp) Oğlu'nun teklif ettiği yıllık elli okka halis gümüş haracın üç yıllığını peşin olarak bir elçiyle gönderdiğini kaydeder.

287- Müellifimiz, bu bilgileri Hoca Sa'deddin Efendi (I, 93-94)'den aynen nakletmiştir.

288- Uzunçarşılı (Murad. I, mad., İA) ve M.H. Yınanç (Bayazit I. mad. İA) kızın babasının Germiyanoğlu Süleyman Şâh olduğunu söylerler.

289- Krş. Âşık Paşa-zâde, (s. 56-57); Neşrî, TTK. nşr., s. 204-205; Teaschner nşr., s. 85.

290- Neşrî (TTK. nşr., s. 204-205; Teaschner nşr., 85) bu hususta şöyle der: "Sultân Murad Gazi dahî etrâfun beglerine okuyıcılar gönderib Karamânoğlu'nu, Hamîdoğlu'nu ve Menteşeoğlu'nu ve Saruhânoğlu'nu ve Aydın ve Teke-oğlu'nu ve Kastamoni'de İsfendiyar'ı ve Mısır Sultânını düğüne okıdılar..."

ellerinde altın dolu tabaklar, arkasındaki diğer on kişinin ellerinde de gümüş dolu altın tabaklar taşınıyordu. Diğer seksen esirin ellerinde de hâlis gümüşten imâl edilmiş, kâse, bardak, şamdan, ibrik ve leğenler vardı. Elçiler, Sultan'ın Emîrlerinden birinin bu kadar hediye getirdiğini görünce onun kudret ve azametini anladılar ve getirdikleri hediyelerden utandılar. Sultan Murad, Evrenos Bey'in getirdiği hediyelerin hepsini Mısır elçisi vasıtasıyla Mısır hükümdarına[291] gönderdi. Mısır hükümdarının gönderdiği hediyeler ve iyi cins atları da Evrenos Bey'e verdi. Diğer hükümdarlardan gelen hediyeleri de umerâya ve devlet adamlarına; geri kalanlarını da âlim ve sâlih kimselerle fakirlere dağıttı. Kendisi için de hiçbir şey alıkoymadı.[292]

Bu düğünde kızlarından birini Karamanoğlu Ali Bey ile evlendirdi. Sonra güvenilir kimselerle hareminden bazı hâtunları gelini almak üzere Germiyan'a gönderdi.[293] Çeyiz olarak da verilen kaleleri teslim aldılar.

Yine bu ziyafet sırasında Sultan, Hamid İli hakimi Hüseyin Bey'den, Beyşehir, Seydişehir, Yalvaç, Karaağaç ve Isparta kalelerini büyük meblağlar karşılığında satın aldı.[294] Buraların korunması için de kalelere kumandanlar ve muhafızlar yerleştirdi.

Yeni Fetihler ve Arnavud Seferi

784 (1382-1383) yılında[295] Sultan, Timurtaş Paşa'ya gazâ ve cihâda çıkmasını, iller fethetmesini emretti. Timurtaş Paşa Rumeli askeri ile sefere çıkıp önce emân ile Pirlepe Kalesini fethetti. Arkasından Manastır Kalesini de bir müddet muhasara ettikten sonra, fethedilinceye kadar sâkinleri ile

291- Bu sırada Mısır hükümdarı el-Melikü'z-zâhir Seyfeddin Berkûk (1382-1398)'dur. Geniş bilgi için bk. M.C.Ş. Tekindağ, "*Berkûk Devrinde Memluklu Sultanlığı*", İstanbul 1961.

292- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 57; Neşrî, TTK. nşr., 206-207; Teaschner, s. 85-86; Sa'deddin Efendi, I, 94-96.

293- Âşık Paşa-zâde (s. 59) gelini almaya gidenleri şöyle zikreder: "Erenlerden Bursa Kadısı Koca Efendi, Kapı kullarından Sancak Beğ'i Aksungur Ağa, Çavuşbaşı Süle Çavuş'un oğlu Temür Han Çavuş ve Kapı kullarından da bir yarar sipahi'yi beraber gönderirler. Kadınlardan da Bursa kadısının hatunu, Bayezid Han'ın dadısı ve Aksungur'un hatunu birlikte gitti. Kütahya'ya vardılar." Ayrıca bk. Sa'deddin Efendi I, 96-97.

294- Adı geçen bu illerin İslâm hukukuna göre karşılıklı anlaşma yapılarak devr ve teslim edildiğini Hoca Sa'deddin Efendi (I, 95) şöyle kaydeder: "... Ve Vekîl-i Sultan ile icâb ve Kabûl-u Şer'i, Uslûb-u mer'î üzere cârî olup kudad-ı İslâmiyye imzaları ile vesâik ve sukuk alındı ve tarîka-i teslim-i mebî' ve kabz-ı semen vech-i hasan üzre riayet olundu." Ayrıca bk. Solak-zâde, s. 36-37. Uzunçarşılı (I, 175) alınan bu beldelere karşılık seksen bin altın verildiğini kaydediyorsa da nereden aldığına dair kaynak zikretmiyor. Ancak Oruç Bey (s. 23/95) buraların 784 (1382-1383) yılında ve fetih yoluyla ele geçirildiğini kaydeder. 824 tarihli Takvim ise 780 (1378-1379) yılında alındığını yazar.

295- Âşık Paşa-zâde (s. 62)'de 787 (1385-1386) olarak verilmektedir.

çarpıştı. Sonra Karlı İli ve İşitip üzerine yürüyüp her ikisini de fethettikten sonra Selânik Kalesine varıp günlerce muhasara etti.[296] Şehri almanın güçleştiğini gören Timurtaş Paşa, kalenin civarını yağmalayıp ganimet ve esirlerle diğer kalelerin fethini bildiren bir müjdeciyi Sultan'a gönderdi.[297] 785 (1383) yılında Sultan Murad, Arnavud memleketlerini fethetmek için Edirne'ye geçti. Sultan, Emiru'l-Umerâ Timurtaş Paşa'yı Akıncı ve Eşkincilerle, fetihleri kolaylaşsın diye bu memleketlere akın edip yolları ve şehirlerin giriş ve çıkış noktalarını öğrenmeleri için önden gönderdi. Timurtaş Paşa varıp yol üzerindeki kaleleri feth ve uğradığı köy ve kasabaları yağmalayarak tahrip etti. Halkını esir aldı. Bu yörelerin halkına çok zararlar vererek bol ganimetler ve esirler aldıktan sonra Sultan'ın hizmetine döndü. Sultan, bu yıl kış mevsimini Edirne'de geçirdi. Bahar mevsiminde Timurtaş Paşa'yı Akıncılarla Bosna ve Hersek taraflarına gönderdi. Bu bölgeleri o kadar yağmalayıp tahrip eyledi ki halkı emân istemek ve cizyeyi kabul etmek zorunda kaldı. Timurtaş Paşa yine bol ganimet ve esirlerle Sultan'ın hizmetine döndü. Sultan Murad, Bursa'ya dönüp 787 (1385) tarihine kadar burada kaldı.

Savcı Bey İsyanı

Sultan Murad, 787 (1385) yılında kâfirlerle cihâd için Rumeli'ye geçti. Oğlu Yıldırım Bayezid'i Kütahya'da ikamet edip sınırları Karamanoğullarının saldırısından korumak için Germiyan'a gönderdi. Karesi eyâletini diğer oğlu Yakup Çelebi'ye iktâ olarak verip oraya gönderdi. En küçük oğlu Savcı Bey'i de Bursa'da şehri muhazafa etmek için kendi yerine vekil olarak bıraktı. Sultan, Rumeli'ye geçince, oğlu Savcı Bey, müfsitlerin aldatması ile isyan etti. Nefsi onu tahakküme teşvik etti. Yakını olan bazı kötü kimselerin de yardımı ve işi ona kolay göstermeleri üzerine Bursa'daki hazinelerde tasarrufa

296- Ostrogorsky (s. 503), Selânik'in üç yıldan fazla bir direnme göstermesinden sonra nihayet 1387 Nisan'ında Osmanlıların eline geçtiğini söyler. Müellifimiz ise, bu sırada yalnız muhasara edildiğini, fethin Yıldırım Bayezit zamanında 796 (1394) yılında meydana geldiğini kaydeder. Bu husus ileride "Yıldırım Bayezid zamanında Selânik'in fethi" başlığı altında tekrar ele alınacaktır. Dukas da verdiği bilgi ile aynı şekilde Selânik hariç, Teselya kıtasının zaptedildiğini kaydeder, bk. Dukas, *Bizans Tarihi*, Çev. V., Mırmıroğlu, İstanbul 1956, s. 6.

297- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 99. Bu bilgi ne Neşrî, ne de Âşık Paşa-zâde de *Tâcü't-Tevârîh*'te olduğu gibi sarih değildir. Bu bakımdan kaynağın *Tâcü't-Tevârîh* olduğu görülür. Ancak, Ferîdun Bey (*Münşeât*, I, 107) Sultan Murad Hüdâvendigâr'ın, oğlu Yıldırım Bâyezid'e yazdığı mektupta bu fetihler hakkında bilgi vermektedir. Yalnız Ferîdun Bey, bu fetihleri zikrettiği mektubun 787 Rebîu'l-evvel'de yazıldığını kaydeder. Lütfi Paşa (s. 41) ise, Manastır'ın 787 yılında Lala Şâhin Paşa tarafından fethedildiğini söyler.

başladı. Evbaşlara para dağıtarak etrafında kalabalık bir grup topladı ve kendi adına hutbe okuttu. Durumdan haberdar olan Sultan, bu gâileyi gidermek üzere geri döndü. Savcı Bey de yanında bulunan bir sürü kopuk ve aşağılık kimselerle çıkıp babasına karşı Kite ovasında çarpışmaya girişti.[298] Savcı Bey ve adamları hemen bozuldular. Kendisi ve onu bu işe teşvik edenler esir alındı. Gözlerine mil çekilip adamları da öldürüldü. Savcı Bey, Yıldırım Bayezid zamanında ölünceye kadar gözleri kör olarak kaldı.[299]

Sofya'nın Fethi

Bu yıl[300] içinde "Sofya" kalesi fethedildi. Daha önce Lala Şahin Paşa, kalenin etrafını ele geçirmiş, fakat kale çok müstahkem olduğu için alınamamıştı. Sonra da tekrar muhasara için hazırlık yaparken ölüm eceli ona fırsat vermedi. Fakat bu yıl içinde, Sofya çok garip bir şekilde fethedildi. Yeni Müslüman olmuş kalbi İslâm'a yeni ısınmış bir genç, bir fırsatını bulup Sofya hakimine sığındı. Onun hizmetine girdi. Kuş avında ve kuşları terbiye etmede son derece mâhir olan bu genç, Sofya hâkimine son derece yakın oldu. Çoğu zaman ve özellikle av sırasında, Sofya hâkimiyle beraber bulunur, onun yanından ayrılmazdı. Bir gün av sırasında Sofya hâkimi arkadaşlarından uzak düştü. Yanında da bu gençten başka hiç kimse yoktu. Bu genç hemen üzerine atlayarak onu bağladı ve atına yükleyip Filibe'ye doğru yola koyuldu. Allah'ın yardımı ile yolda hiç kimseye rastlamadı ve atın sırtına bağladığı vali ile birlikte Filibe Valisi Balaban Bey'in huzuruna çıktı. Balaban Bey bu yiğide ikrâmda bulundu ve buna çok sevindi. Hemen bunu yanına alıp Sofya Kalesinin önüne vardı. Kale halkı hükümdarlarının esir ve bağlı olduğunu görünce hemen kaleyi emân ile teslim ettiler.[301]

298- Ferîdun Bey (Münşeât, I, 108), çatışmanın Nilüfer suyu civarında meydana geldiğini zikreder.

299- Savcı Bey'in isyanı, Neşrî ve Âşık Paşa-zâde'de zikredilmemekte olup, Sa'deddin Efendi (I, 100 vd.)'de özetle nakledildiği anlaşılıyor. Solak-zâde (s. 37) de, olayı *Tâcü't-Tevârîh*'den ihtisârla nakleder. Âlî (V, 67) ise, bu isyanın Edirne fethinden evvel olduğunu kaydeder. Ancak Uzunçarşılı, Osmanlı tarihlerinin bu olayı Bizans kaynakları kadar sıhhatli yazmadıklarını söyler. Bizans ve diğer Batılı kaynaklara dayanarak; bazı âsi beylerin te'dibi için Bizans İmparatoru V. Ioannes ile Sultan Murad'ın Anadolu'da bulundukları bir sırada her iki hükümdarın evlâdları Andronikos ile Savcı Bey Rumların delâletiyle hükümdarlıkları ellerine geçirmek için babalarına karşı isyan ettiklerini belirtir, bk. Uzunçarşılı I, 142. Dukas (s. 26) da Sultan Murad'ın isteği üzerine İmparator Ioannes'in de isyan eden oğlu Andronikos'un gözlerine mil çektirdiğini yazmaktadır.

300- Bu 787 (1385) yılıdır. Sa'deddin Efendi (I, 102) ile Ostrogorsky (s. 503) Sofya'nın fethi için aynı tarihi gösterirler.

301- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 102; Feridun Bey (*Münşeât*, I, 108-109); Solak-zâde, s. 38.

Sultan Murad'ın Karaman Seferi

788 (1386) yılında[302] Sultan Murad Edirne'ye geçip Vezir-i a'zam Hayreddin Paşa'yı Evrenos Bey ile beraber bir miktar askerle Rumeli'nin batı tarafının fethine gönderdi.[303] Hayreddin Paşa Yenice kasabasına varınca eceliyle vefat etti. Bu haber Sultan'a ulaşınca son derece üzüldü. Yerine kadıasker olan oğlu Ali Paşa'yı tayin etti. Ali Paşa babasının bıraktığı mirası tesbit etmesi ve yarıda bıraktığı işlerin başına geçmek üzere Yenice'ye gitti.[304]

Bu sırada Karamanoğlu'nun isyan edip, Sultan'ın Hamidoğlu'ndan satın aldığı kaleleri ele geçirdiği haberi ulaştı.[305] Sultan buna çok üzüldü. Aynı anda da Mısır hükümdarının elçisi getirdiği çeşitli hediyelerle geldi. Mısır hükümdârının gönderdiği mektupta kendisine "Sultanu'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn" diye hitâp etmesi Sultan'ı sevindirdi ve gelen elçiye ikramda bulundu.

Sonra Rumeli ve Anadolu askerleri ile Las hâkiminin gönderdiği iki bin nefer ile Karamanoğlu problemini gidermek için harekct edip Konya ovasında Karamanoğlu ile karşı karşıya geldi. Sultanın sağında Anadolu askerleriyle Şehzâde Yakup Çelebi, Saruca Paşa, Balaban Bey, İlyas Bey ve Müstecâb Bey, sol tarafında da kendi eyâletlerinin askerleriyle diğer Şehzade Yıldırım Bayezid, Firuz Bey ve Hoca Bey bulunuyorlardı. Las askeri de sol kanada katılmıştı. Sultan Murad da ortada "Kapıkulu" adı verilen askerleriyle merkezde bulunuyordu. Timurtaş Paşa da, Rumeli askerleriyle her iki kanada yardım ve içindeki ağırlıklarıyla ordugâhı korumakla görevlendirilmişti.

Şiddetli bir şekilde çarpışmaya başladılar. Yıldırım Bayezid, Varsak ve Tatarların bulunduğu sağ kanadı hezimete uğrattı. Timurtaş Paşa da Rumeli askerleriyle merkeze hücum etti ve Karamanoğlu'na rastgeldi. Karamanoğlu,

302- O. Turan neş. Takvim ve 824 tarihli Takvim (s. 18-19)'de 787 (1385) yılı kaydedilir. Ancak Hayreddin Paşa'nın Kabîr Kitâbesi'nde 789 (1387) tarihi kaydedildiğine göre, bu hususta kaynakların yanıldığı anlaşılıyor, bk. Uzunçarşılı, *Belleten* XXIII/91, s.469, not: 44

303- Hoca Sa'deddin Efendi, (I, 103), Hayreddin Paşa ile Evrenos Bey'in Çitiroz, Çayhisar ve Yenişehir kalelerini fethermek için gönderildiklerini kaydeder.

304- Neşrî (TTK. nşr., 220-221) bu hususta şöyle demektedir: "...Murat Hân Gazi veziri Hayreddin Paşa'yı ki Rum-İli'nde zapt-ı gazâ içün koyub gitmişti. Müteveffâ olduğun işidüp oğlu Ali Paşa'yı gönderdi ki varub babasının sonun ide." Sa'deddin Efendi (I, 103) ve Solak-zâde (s. 38) de aşağı yukarı aynı bilgiyi naklederler.

305- Bu haberi Sultan'a Seydi-Şehir hâkimi olan Mahmud Bey iletmişti, "...Izz-u ikbâl ve saadet ve iclâl ile âzm-i gazâ içün Rum-İli'ne ubur kıldıktan sonra, Karamanoğlu Ali Bey üzerimize akın edüp devletlü Hüdâvendigâr-ı Kâmkâr Hamîd - İli hâkimi Hüseyin Bey'den satun aldıkları Beyşehiri, Seydi-Şehiri ve Yalvaç ve Karaağaç tevâbi ve levâhiki ile gâret ve yağma edüp... Bende Mahmud", bk. Ferîdun Bey, *Münşeât*, I, 109-110.

Timurtaş Paşa'nın önünden kaçtı ve kaleye girip sığındı. Karaman ordusu bozulup Karamanoğlu'nun hemen hemen çoğu kumandan ve devlet adamları esir düştü. Sultan alınan ganimetlerin çoğunu, savaşın kazanılmasına sebep olan oğlu Yıldırım Bayezid'e verdi. Timurtaş Paşa'ya da Rumeli Beylerbeyliğine ilâveten vezaret makamı ve ganimetlerin bir kısmı verildi. Timurtaş Paşa, Devlet-i âliyye'de iki makama birden sahip olan ilk devlet adamıdır. Sonra Karamanoğlu, Sultan Murad'ın kızı olan hanımının[306] ricası üzerine affedildi ve gasbettiği kaleleri elinden alıp, Bursa'ya döndü.[307]

Bulgar kralı Susmanos'un İsyanı

789 (1387) yılında Las Hâkimi Susmanos'un isyan edip ve bazı İslâm memleketlerine zarar verdiği haber alınınca, Sultan, Lala Şahin Paşa'yı Susmanos'un üzerine gönderdi. Bu da Hoca Efendi Tarihi'nde[308] ve ondan rivayet eden bazı kitaplarda mezkurdur. Ancak bu rivayet müstensihin yaptığı bir yanlışlık olmalı. Zira Lala Şahin Paşa, bu olaydan bir hayli zaman önce vefat etmişti.[309] Aslında bu göreve tayin edilenin Timurtaş Paşa olduğu açıktır.

Timurtaş Paşa, yağma için Las memleketine vardı. Susmanos, Bosna ve Hersek hâkimlerinden yardım istedi. Sultan'a itaat etmiş olan kâfir hükümdarlardan çoğunu da ikna etti. Bunlardan Arnavud İskenderiye'si hâkimi olan lânetlik de, Susmanos'a tabi oldu. Fakat bu isyanını gizledi. Timurtaş Paşa'ya mektup göndererek, Las ve Hersek illerine yapılacak olan bu baskında onun yanında olmak istediğini bildirdi ve bunu kabul etmesini Paşa'dan ricâ etti. Timurtaş Paşa, onun bu hilesini sezemedi. Birden boş bulunup onun bu isteğini kabul etmesi üzerine mel'un, askerleriyle İslâm ordusuna katıldı.

Hersek illerine hücum edilip İslâm askerlerinin yağmaya ve zahîre tedârikine dağılıp da Timurtaş Paşa az bir askerle kalınca, lanetli herif, Bos-

306- Uzunçarşılı (I, 245), Başbakanlık Arşivinde 548 numaralı Konya Mufassal Defteri'nin Lârende (Karaman) kısmında bir vakfiyenin şu ibaresine dayanarak Sultan Murad'ın bu kızının adının "Melek Hâtun" olduğunu kaydeder: "Vakf-ı Medrese-i Melek Hâtun Bint-i Sultân Murâd İbn Orhan İbn Osmân Gazi..." Buna Mukabil M.H. Yınanç (Bâyezid I. mad., İA.), kızın adını "Nefise Sultân" olarak zikreder. Âlî (V, 71) ise Karamanoğlu'nun hanımının Sultân Murad'ın hemşiresi; Solak-zâde (s. 39) ise kızı olduğunu kaydederler. Ferîdun Bey (*Münşeât*, I, 105) de ayrıca nikâh akdi için yazılmış olan "Nikâh hutbesini" verir.

307- Sultan Murad'ın Karaman üzerine yaptığı bu sefer Sa'deddin Efendi ve Neşrî'de uzun uzun anlatılmaktadır. Daha geniş bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, I, 103-108; Neşrî, TTK. nşr., s. 218-235; Teaschner nşr., s.92-99.

308- Bk. Sa'deddin Efendi, I, 110; Âlî, V, 71.

309- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 61.

na ve Hersek hâkimlerine bu durumu bildirdi ve acele etmelerini istedi. Bunun üzerine Bosna hakimi[310] otuzbin atlı ile gelip Timurtaş Paşa'yı bastı.[311] Paşa, beşbin İslâm askeri ile kurtulup, onbeş bin askerin bir kısmı şehid, bir kısmı da esir oldu.[312]

Osmanlı devletinin kuruluşundan beri ilk defa vuku bulan mağlubiyet bu olup zahiri sebebi kâfirlerin sözüne güvenmek ve onlardan yardım istemektir. Bu dehşet ve elem verici haber, Sultan'a, Bursa yakınlarındaki Yenişehir ovasında, düğün ziyareti için hazırlık yaparken ulaştı. Sultan bu düğünde İstanbul Kayseri'nin[313] kızlarından birini kendisine, birini oğlu Yakup Çelebi'ye ve birini de Yıldırım Bayezid'e nikâhlamıştı. Bu düğün sırasında da torunları ve Yıldırım Bayezid'in çocuklarının sünneti de yapıldı.[314]

Bu haber Sultan'a ulaştığında çok üzüldü ve kâfirlere inanıp onlara itimad ederek onlardan yardım istediğinden dolayı Allah'a tövbe ve istiğfar etti. Sonra vezir-i a'zam'ı Ali Paşa'yı, Las illerini fethetmesi için sefere gönderdi.[315] Ali Paşa, Edirne'ye varınca, Timurtaş Paşa'nın oğlu Yahşi Bey'i bir miktar askerle Pravadi fethine gönderdi. Yahşi Bey, Pravadi Kalesine varıp Allah'ın yardımı ile kaleyi fethetti ve Ali Paşa'ya müjdeci gönderdi.[316] Arkasından Ali Paşa bizzat kendisi ordusuyla Tırnova Kalesi üzerine yürüyerek burayı zaptetti, Şumni Kalesini de emân ile aldı.[317] Bu sırada Sul-

310- Bu sırada Sırp Hükümdârı Lazar (1371-1389)'dır.

311- Bu mağlubiyet Ploşnik mevkiinde meydana geldi. Ploşnik, Tuna Nehri'nin kollarından olan Morava'ya karışan Toplica Çayı kenarında bir yerdir, bk. Ostrogorsky, s.503; Uzunçarşılı, I, 250, not: 4.

312- Yukarıda zikredildiği gibi bu mağlubiyette askere kumandanlık eden kişinin Lala Şahin Paşa olduğu kaydedilir, bk. Neşrî, TTK. nşr., 238-239; Teaschner nşr., s. 100; Sa'deddin Efendi, I, 109 vd.. Ancak müellifimizin bunu reddederek Lala Şahin Paşa'nın Sofya fethinden evvel öldüğünü kaydeder. Solak-zâde (s. 40) ise bu kumandanın Timurtaş Paşa olduğunu belirtir. Aşık Paşa-zâde (s. 61)'de Lala Şahin Paşa'nın daha evvel vefat ettiğini söyler. Ancak Uzunçarşılı bu kumandanın Timurtaş Paşa ile Lala Şahin Paşa olmadığını, sınır beylerinden bir Şâhin Paşa ve tahminine göre Kula Şâhin Paşa olabileceğini söyler. Yalnız kanaatimizce bu, tahminden öteye gitmemektedir. Zira Kula Şâhin Paşa'nın mağlubiyeti bu dönemde değil, çok daha sonraları II. Murad Devri'nde 845 (1441) yılında meydana gelmiştir bk. Metin, vr. 291b.

313- Bizans İmparatoru İoannes Paleologos (1341-1391)'dur.

314- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 236-239; Teaschner nşr, s. 100-101; Solak-zâde, s. 40.

315- Bu sefer için Ali Paşa'nın Gelibolu'dan Rumeli'ye 30.000 kişilik bir kuvvetle geçtiği kaydedilir, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 242-243; Teaschner nşr., s. 104; Sa'deddin Efendi, I, 110.

316- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 244-247; Teaschner nşr., s. 104-105.

317- "...Andan irtesi Madara'nun ve Şumni'nun dahî kilidin getürdiler..." bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 246-247; Teaschner nşr., s. 106.

tan'ın Rumeli'ye geçtiğini haber alan Ali Paşa aldığı ganimetlerle Sultan'ın hizmetine vardı.

Sultan, Ali Paşa'yı Niğbolu ve Tavuslu'yu fethe gönderdi. Niğbolu müstahkem bir kale olduğu için Susmanos buraya sığınmıştı. Ali Paşa varıp Susmanos'u ve kaleyi kuşattı. Fakat kuşatma uzayınca, Sultan'ın kendisi bizzat Niğbolu üzerine yürüdü. Susmanos, Sultan'ın geldiği haberini alınca Ali Paşa'dan kendisine şefaat etmesini ve Sultan'a, yaptığı kötülüğü bağışlattırmasını rica etti. Buna karşılık birkaç yıl cizye vereceğini ve Silistre Kalesini teslim edeceğini bildirdi. Ali Paşa'nın şefâati üzerine, Sultan, cürmünü affetti.[318] Fakat mel'un, Silistre Kalesini teslim etmekten vazgeçince Sultan son derece kızıp veziri Ali Paşa'yı üzerine göndererek bütün illerini elinden almasını istedi.[319]

Ali Paşa Drihna Kalesini aldıktan sonra Yaralı Doğan'ı bir miktar askerle göndererek Kosova civarını yağmalattırıp tahrip ettirdi ve halkını esir aldı. Kosova tekfuru eman isteyip Çetr Hezâr Kalesini teslim etmek zorunda kaldı.[320] Ali Paşa "Hırvatiye" Kalesini alıp Susmanos'un Tuna nehri kenarındaki memleketlerini de fethettikten sonra lanetliği Niğbolu kalesinde muhasara etti. Susmanos kendisi ve ailesi için emân istedi. Ali Paşa Niğbolu ve Silistre ve diğer kaleleri teslim alıp Susmanos'u Tavuslu'da bulunan Sultan'ın huzuruna götürdü ve affetmeleri için şefaatte bulundu. Sultan, Susmanos'u ve aile fertlerini affedip malının bir kısmını da tekrar ona iade etti. Böylece Susmanos'un bütün ülkesi Osmanlı devletine katıldı. Bütün bu fetihlerin hepsi 790 (1388) yılında meydana geldi.

318- Krş. Âlî V, 71-72.

319- Neşrî (TTK. nşr., s. 244-245; Teaschner nşr. s. 105) Susmanos (Bulgar kralı Şişman)'un elinden alınan bütün kalelerin adlarını tek tek şu şekilde kaydeder: "... Ve ol kal'alarun Ulgarca adlaru budur: Çenge, Pravadi, Madara, Vefçen, Dobriç, Meçka, Eflâka, Gözke, Krabçene, Kirastavçe, Eski İstanbulluk, Şumni, Çernoz, Mıgloç, Eymenoz, Koz-Ova, Yürük-Ova, Tırnova ki Sosmanos'un tahtgahıydı, Nika-Boli, Ton-Birgoz, Zişt-Ova, Nukesri, Traka, Silistre ki bu hisarların hepsi Tuna kenarına düşmüştür." J.V. Hammer (I, 343) bu kalelerden bilinenleri aşağıdaki şekilde veriyor: "Prawadi, Sichoumna, Nikeboli, Diridijasa, Tirnova, Kossova, Sistova, Silistra, İschenke, Eski-İslâmınboul (Marciolopolis), Madera, Wefdjen, Mitschka, Efleka, Yurgova, Mighladj, Eimenos, Tschernov, Goeske, Kerpidje."

320- Susmanos'u (Bulgar Kralı Şişman) kurtarmaya gelen Sırp Despotu Lazar'ın kumandanlarından Yuond-oğlu Dimitrios, Çetr-Hezar (Şehir Köyü) kalesini zapt etmişti. Ali Paşa Bulgar işini hallettikten sonra burayı tekrar geri aldı. Ali Paşa'nın Bulgaristan üzerine yaptığı bu sefer için daha geniş bilgi, Neşrî (TTK. nşr. 242-246) ve Sa'deddin Efendi (I, 108-113)'de bulunmaktadır. Âşık Paşa-zâde ve Oruç Bey ise bu konuda herhangi bir malûmat vermezler. Ayrıca bk. Gibbons, s. 149 vd.

Kosova Savaşı

Sultan Murad 791 (1389) yılında Las oğlundan, Bosna ve Hersek hükümdarlarından intikam almak için kışı Filibe'de geçirdi.[321] İçi vesveselerle dolu Las, Sultan'ın hareketinden haberdar olunca, Engürüs, Leh, Çek, Bosna, Hersek, Frenk, Eflak, Arnavud ve Buğdan gibi kâfir memleketlerin hükümdarlarından yardım istedi. Etrafında atlı ve piyade ikiyüzbin asker topladı. Sultan da, Kastamonu, Germiyan, Hamid İli, Aydın ve Saruhan gibi Müslüman beyliklerin hâkimlerinden[322] yardım isteyip hazırlıklarını tamamladıktan sonra Yahşi Bey'i beş bin kişilik bir kuvvetle "Şehir Köy"ü yağmalaması ve düşmandan haber alması için yolladı. Yahşi Bey gidip bu bölgeyi yağmaladı ve bol ganimetlerle sâlimen geri döndü.

Sultan, kumandan ve devlet adamlarını toplayarak onlarla harp hakkında istişâre etti. İleri gelenlerinden Evrenos Bey, "Savaş yerine düşmandan evvel varıp daha iyi yere yerleşelim ve kâfirler saflar halinde düzenli bir şekilde durdukça üzerlerine hücum etmeyelim" diye tavsiyede bulundu.[323] Sultan, bu fikri kabul edip savaş alanı olarak kararlaştırılan Kosova'ya süratle yürümeye başladı. Evrenos Bey'le Paşa Yiğit'i bir miktar cesur askerle önden gönderdi. Onlar da gidip yol üzerindeki geçitlerde bulunan düşmanın zararını gidererek yolu açtılar. Sultan da arkalarından Kosova'ya ulaştı.[324] Sonra düşmanlar da büyük bir ordu ile geldiler. Müslümanlar onlara nazaran siyah bir sığır üzerindeki beyaz bir nokta gibiydiler. Sultan Murad, düşmanın bu kadar çok olduğunu görünce Allah'a tazarru ve niyâza başladı ve lutfundan zafer ve yardım diledi.

Bu savaşta, iki oğlu Yıldırım Bayezid ve Yakup Çelebi babalarının yanında bulunuyorlardı. Sabah olunca her iki taraf da askerlerini ve saflarını

321- Krş. Enverî, *Düstur-nâme*, s. 85 ve Sa'deddin Efendi, I, 114.

322- Kastamonu Hâkimi Isfendiyâr Bey, Germiyan Hâkimi Ya'kub Bey, Sâruhan, Menteşe-İli, Aydın-İli ve Hamid-İli beyleri Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvet göndermişlerdi, bk. Sa'deddin Efendi I, 115; Neşrî (TTK. nşr., s. 240-241; Teaschner nşr., 102)'de ise Karaman, Teke, Aydın, Menteşe ve Saruhan beyliklerinden sözetmez. Ancak daha ilerde (TTK. nşr., s. 294-295) Kosova'da Hamidoğlu Mustafa Çelebi'nin bin (1000) okçunun başında kumandan olduğunu kaydeder. Ayrıca krş. Uzunçarşılı, I, 253.

323- Neşrî (TTK. nşr., s. 276-277; Teaschner nşr., s. 120) bu konuda şunları kaydeder: "... Hünkâr dahî eyitti: -Hemen turışmak gerek-. Evrenos Bey eyitti: -Sultânum şimdi gün kuzgındır ve leşker yorgındır ve 'aduv azgındır. Bugün ârâm idelüm... didi. Hünkar dahî bu sözü sevâb gördü."

324- Priştina'nın batısında ve Mitroviçe'nin kuzeyinde Morova'nın yukarı kollarından biri olan Sitnica Nehri vadisine Kossovapol (Kara Tavuk Ovası) namı verilir, bk. Gibbons, s. 151. Kosova, Üsküp ile Mitroviçe arasında bir kasabadır, bk. İ.H. Danişmend, *Kronoloji*, indeks.

savaş nizamına soktular. Sultan merkezde durdu. Sağında veziri Ali Paşa, solunda Emirû'l-Umerâ Timurtaş Paşa yer aldı. Bayezid Han, Saruca Paşa[325] ile birlikte sağ kanadı, Yakup Çelebi ile de Toğuca Balaban Bey'le sol kanadı oluşturdular. Evrenos Bey sağ kanatta, İyne (Eyne) Bey Subaşı da sol kanatta duruyordu. Yeniçeriler Sultan'ın önünde yer aldılar.[326] Evrenos Bey, bir usul düşünüp ordu içinden iki bin okçu seçti. Bunlardan binini sağ, binini de sol kanadın önüne yerleştirdi.[327] Bunlar sırayla düşman üzerine ok yağdırıp saflarını bozup onları şaşırtmaya başladılar. İki ordu birbirine girdi. Yıldırım Bayezid Han her zamanki adeti üzere büyük topuzu ile safların arasına girip Rüstemvârî bir tarzda safları yararak ilerledi. Diğer kumandanlar da ellerinden geleni yapıp büyük cesâretler gösterdiler. İki taraftan da çok kimse öldü. Müslümanlardan pek çok kimse şehid oldu. Nihayet Allah'ın yardımıyla Müslümanlar muzaffer oldular. Bütün bunlara ve savaşa sebep olan mel'un Las, savaşta öldürüldü. Birçok kâfir kumandanları da esir alındı. Kılıçtan geçirilen kâfirlerin haddi ve hesabı ise yoktu.[328]

Sultan Murad Han'ın Şehadeti

Sultan Murad, Allah'ın ihsan ettiği bu büyük zafere sevinip Allah'a secde-i şükür etti. Ancak savaştan önce, Allahu Teâlâ'dan kendisine şehâdet nasip etmesini dilemişti. Duasının kabul olmamasından dolayı çok üzüldü. Yanında az miktarda asker kalmış, düşmanı takip eden gazilerin dönüşünü bekliyordu. Savaş meydanında dolaşıp İslâm şehidlerini kâfir maktullerin-

325- Buna mukabil Neşrî (TTK. nşr., s. 290-291; Teaschner nşr., s. 125), Saruca Paşa'nın Saruhan ve Aydın askerlerinin yayabaşısı olarak sol kanatta durduğunu kaydeder. Müellifimizin naklettiği bu savaş düzeninin Sa'deddin Efendi (I, 120)'den aynen aktarıldığı görülür. Ferîdun Bey (*Münşeât*, I, 114) harb düzenini anlatırken Lala Şâhin Paşa'dan da bahseder. Halbuki Lala Şâhin Paşa 778 (1376-1377) yılında vefat etmiş olup, Kosova'ya katılması mümkün değildir.

326- Öte yandan Hoca Sa'deddin Efendi (I, 120)'ye göre düşman ordusunun merkezinde Sırp Despotu Lazar, sağ kolda yeğeni ve damadı Vılkıoğlu Brankoviç, sol kolda Bosna kralı Tvartko'nun kuvvetleri yer almıştı. Uzunçarşılı (I, 255) da Osmanlı kuvvetlerinin Sırp, Bosna, Macar, Eflâk, Arnavud, Leh ve Çek kuvvetlerinden oluşan bir orduya karşı savaştığını kaydeder.

327- Sağ cenah okçu kumandanı Hamidoğlu Malkoç Bey, sol cenah okçu kumandanı da Hamidoğlu Mustafa Bey idi; bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 294-295.

328- Neşrî, (TTK. nşr., 277-305; Teaschner nşr., s. 120- 129) da savaşı uzun uzun anlatır. Feridun Bey (*Münşeât*, I, 114) bu muharebenin 14 Şaban 791 (8 Ağustos 1389)'de; Sa'deddin Efendi (I, 114) 4 Ramazan 791 (27 Ağustos 1389) tarihinde vuku bulduğunu kaydederler. Ancak Gibbons (s. 151, not: 4), bu konuda Hoca Sa'deddin'in yalnız kaldığını söyleyerek çeşitli kaynakların savaşın "Bahar Vaktinde" yapıldığını ve bu tarihin de 20 Haziran olduğunu kaydettiğini ileri sürer. Ayrıca bk. Hammer III, 330. Uzunçarşılı (I, 254) ise, Kosova savaşının 16 Şaban 791 (10 Ağustos 1389) Salı günü meydana geldiğini kaydeder.

den ayırmaya çalışıyordu. Meğer yedi kraldan biri olup adı Miloş Kopilyoş[329] olan biri yaralanmış, henüz ölmemişti. Mel'un, maktuller arasından kalkıp Müslümanlığı kabul ettiğini söyledi ve Sultanın özengisini öpmek istedi.[330] Çavuşlar ona engel olmak istediler. Ancak "Sultanın özengisini öpmek istiyorum, ona söylenecek gizli bir sözüm var" diye bağırınca, Sultan, yaklaşmasına izin verdi. Mel'un, Sultan'a yaklaşınca, yeninde sakladığı zehirli hançeri çıkarıp Murad Han'ı göbeğinden yaraladı. Sultan Murad, yaranın tesiriyle atından düştü. Yanında bulunan kumandanlar, mel'un kâfiri parça parça ettiler. Sultan, oğlu Bayezid'in çağrılmasını emretti. Bayezid, kardeşi Yakup Çelebi ve diğer komutanlarla hezimete uğramış olan düşmanı kovalamaya gitmişti. Bu elim haber Bayezid'e ulaşınca acele geri döndüyse de vardığı zaman Sultan Murad Han hazretleri Allahu Teâlâ'nın rahmetine kavuşmuştu. Bayezid Han, bir müddet ağladıktan sonra babasının şehid olduğu ve iç organlarının gömüldüğü yere bir kubbe yapılmasını emretti.[331] Komutanlarla geri dönen kardeşi Yakup Çelebi'yi de boğdurarak öldürttü.[332]

329- Sultan Murad Hân'ı şehid eden kişi Âşık Paşa-zâde (s. 63)'de "میلوش قوبله" Neşrî (TTK. nşr. s. 304-305; Teaschner nşr. s. 129)'da Miloş Kopile şeklinde geçmektedir. Osmanlı tarihlerinin bir kısmında Miloş Kabiloviç, Miloş Nikola, Miloş Kapile ve Miloş Kopilek diye muhtelif şekillerde yazılırken Enverî (*Düstur-nâme*, s. 87) de yalnız "میلوش" olarak kaydedilir. Grekçe Anonim Osmanlı Tarihinde de "Mihalis" olarak geçer, bk. *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, nşr. Ş. Baştav, Ankara 1973, s. 95. Gibbons (s. 153), Sultan Murad'ı Milosh Obravitch"in öldürdüğünü belirtir.

330- Başka bir rivayete göre savaşın bitiminden sonra Miloş, at üzerinde gelip Sultan'a: -Senin dinine gireceğim diye atından inmiş ve el öpmek bahanesiyle yanında sakladığı hançer ile vurarak onu attan devirmişti. Ağır bir şekilde yaralanan Sultan, yerine oğlu Yıldırım Bayezid'in geçmesini tavsiye etmişti, bk. Enverî, *Düstur-nâme*, s. 87. Oruç Bey (s. 25-26) ise, savaş bitmeden Sultan Murad'ın şehid edildiğini ve yerine Yıldırım Bâyezid'in geçirilmesinden sonra savaşa devam edildiğini kaydediyor.

331- Kosovska-Mitroviço yolu üzerinde ilerlemeye devam olunduğunda sol tarafta, ufak bir ağaç topluluğunun arasında bir kubbe görülür. Birkaç kilometrelik bir ara yol ile ulaşılan bu yer, Hüdâvendigâr'ın meşhedidir, bk. S. Eyice, Kosova'da Meşhed-i Hüdâvendigâr ve Gazi Mestân Türbesi, *Tarih Dergisi*, XII/16 s. 72.

332- Oruç Bey'in (s. 26) nakline göre, Sultan Murad'ın ölümünden sonra, Bayezid'in tahta geçmesi ve Ya'kub Çelebi'nin katli ümerânın kararıyla sağlanmıştır. Enverî (s. 87), ise Yâkub'un, Sultan Murad'ın tavsiyesi ile öldürüldüğünü kaydeder. Öte taraftan İbn Hacer (*Enbâü'l-Ğumr fî Ebnâi'l-Umr*, Fatih ktb., no: 4190, vr. 134b; Veliyüddin Efendi, no: 2341, II, vr. 140b, H. 797 yılı olayları) ve Dukas (s. 7) öldürülenin Ya'kub Çelebi değil de daha evvel isyan eden ve annesi Hristiyan olan Savcı Bey olduğunu zikrederler. Diğer tarihçilerin verdiği bilgiler gözönüne alındığında bunun yanlış olduğu anlaşılır. Âlî (V, 73), Sultan Murad'ın şehadetinden sonra vezir Hayreddin Paşa'nın Ya'kub Çelebi'ye -Baban seni ister- diye haber gönderildiğini ve geldiğinde çadıra alınıp anında boğdurulduğunu, ondan sonra Yıldırım Bâyezid'i tahta geçirdiklerini kaydeder. Ayrıca bk. Solak-zâde, (s. 50). Aziz Asterâbâdî (*Bezm-ü Rezm*, s. 388), Yıldırım Bâyezid'in Ya'kub'u öldürmesiyle kendisine karşı bir muhalefetin oluşmasına sebep olduğunu söyler.

Sultan Yıldırım Bayezid, saltanat için kardeşini öldüren ilk Osmanlı sultanıdır. Bayezid, babasının ve kardeşinin na'şlarını Bursa'ya götürüp, Sultan Murad'ın hayatta iken kendisi için yaptırdığı, Kaplıca yanındaki caminin yanında bulunan kubbenin altına defnettirdi. Kabri teberrüken ziyaret edilir, bir ziyaretgâh ve duaların kabul edildiği bir yer olmuştur.

Sultan Murad'ın birçok kerâmetleri nakledilir. Bunlardan biri olarak "Tanrı yıktığı" adındaki kalenin fethinde meydana gelen kerâmeti yanında şu olay da nakledilir: Bir gün Kaplıca yanındaki cami yapılırken inşaat yerine gelir. Elinde bir doğan vardı. Doğan uçup kubbelerden birinin üzerine kondu. Sultan doğanı defalarca çağırdığı halde gelmedi. Bunun üzerine kızıp "Kuru kal" diye beddua etti. Doğan, hemen olduğu yerde helâk oldu. Kubbe üzerinde uzun müddet taş gibi cansız olarak kaldı.[333]

Sultan Murad'ın Vezirleri ve Kumandanları

Hayreddin Paşa: Çandarlı Kara Halil diye bilinir. Osman Gazi zamanında Bilecik Kadısı, Orhan Gazi devrinde de önceleri Bursa Kadısı, sonra Kadıasker oldu. Osmanlı Devleti'nin ilk Kadıaskeri Hayreddin Paşa'dır. 770 (1368-1369) yılında Sultan Murad onu kendine Vezir-i âzam yaptı. Vefat edinceya kadar devlet işlerini en güzel bir şekilde yürüttü. 788 (1386) yılında, kâfirlere karşı gazaya giderken Yenice kasabasında vefat etti. Hayreddin Paşa, âlim, fazilet sahibi, şerîata vâkıf, dinî emirlere bağlı, iş beceren bir kimse idi.[334]

Ali Paşa: Sultan Murad, Hayreddin Paşa'nın yerine oğlu Ali Paşa'yı vezir edindi. Ali Paşa, babasının yerine Kadıasker, sonra 788 (1380) yılında vezir oldu. Daha sonra Yıldırım Bayezid ve Timur olayından sonra da oğlu Süleyman Çelebi'nin de vezir-i a'zamı oldu. yılında vefat edinceye kadar bu görevde kaldı. İhtişama, gösterişe, süs ve ziynete düşkündü. Osmanlı sarayına yeme, içmede, giyimde, yaşamada ihtişamı ilk sokan Ali Paşa'dır. Homoseksüellik (sibyan), şarab içmek gibi davranışlarla Allah'a isyan etmekle itham edilir.[335]

Lala Şahin Paşa: Osmanlı devletinde Emiru'l-Umerâ idi. Birçok yeri fethetmişti. Orhan Gazi'nin hizmetinde büyüdü. Orhan Gazi, onu, oğlu Murad Hüdavendigar'a "Lala" tayin etmişti. Murad Han tahta çıktığında Lala Şahin Paşa'ya Rumeli Beylerbeyliğini verdi. Hacı İlbeyi'ni kıskanarak ona yaptığı kötülükten başka bir ayıbı bilinmemektedir. 778 (1376-1377) yılında vefat

---

333- Krş. Sa'deddin Efendi I, 124-125; Âlî, V. 65; Solak-zâde s. 57.

334- Krş. Âlî, V. 73.

335- Bu bilgi Âlî (V, 74)'de mevcuttur.

edinceye kadar bu görevde kalmıştı.

Timurtaş Paşa: Lala Şahin Paşa'dan sonra Rumeli Beylerbeyi oldu. Sonra kendisine vezirlik rütbesi de verildi. Osmanlı devletinde ilk defa vezaret ile Beylerbeyliği görevini bir arada taşıyan Timurtaş Paşa oldu. Babası Ali Bey de Osmanlı Devletinin ileri gelen umerâsındandı. Timurtaş Paşa [808 (1405-1406)] yılında[336] vefat edinceye kadar devlette iltifat ve ikram görmüştür. Devlete de büyük faydaları oldu. Yahşi Bey, Umur Bey, Oruç Bey ve Ali Bey adlarında dört erkek evlâd bıraktı. Bunlar birçok savaşlar ve fetihlerde ün yapmışlardı.

Saruca Paşa: Bazen Anadolu'da, bazen de Rumeli'de görevler yapardı. Gelibolu'da cami, medrese ve imâret yaptırmıştır. Kendisi de orada medfundur. Birçok gazalara katılmış ve birçok yerler fethetmiştir.[337]

Evrenos Bey: Karesi Beyi Aclan Bey'in ümerasındandır. Önce Gazi Süleyman Paşa, sonra da Sultan Murad'ın hizmetinde bulundu. Rumeli'nin batı tarafının çoğunu Evrenos Bey fethetmiştir. Bir müddet Gümülcine'de oturmuş, sonra oturduğu evi bir imâret ve han yaparak Siroz'a gitmişti. Vardar Yenice'sini fethettikten sonra Siroz'daki evini de imâret ve han yaparak Yenice'ye gitti.[338] [Şevval 820 (Kasım 1417)][339] yılında vefat edinceye kadar orada kaldı. Kendisinin ve evlâdının Rumeli'de büyük fetihleri ve birçok hayır kuruluşları vardır. Nesli günümüze kadar devam etmekte olup vakıflarının mütevelliliği onların elindedir.

Hacı İlbeyi: Aclan Bey'in veziri idi. Birçok fetihleri vardır. Allah, kendisine benzeri işitilmemiş bir zafer nasib etti. Dört yüz askerle, hatta bir rivayete göre yalnız dört kişi ile yüz bin kâfiri hezimete uğrattı. Onu kıskananlar zehirlettiler ve 760 (1365-1366) yılında vefat etti.

Kutlu Bey: Eyne (İyne) Bey, Engürya Valisi Firuz Bey ve Paşa Yiğit bunların hepsi Osmanlı kumandanlarının evlâdından idiler. Müstecab Subaşı, Toyuca Balaban, Yaralı Toğan, Kutlu Boğa ve İnce Bey adlı kimseler de Sultan Murad'ın hizmetinde bulunmuş emirlerdir.[340]

336- Müellifimiz metinde tarih yerini boş bırakmıştır. Ancak biraz daha ilerde (Vr. 285^a) Yıldırım Bâyezid'in vezirlerini anlatırken Timurtaş Paşa'nın 808 (1405-1406) yılında vefat ettiğini kaydeder. *Sicilli Osmânî* (II, 60)'de de aynı tarih verilmiştir. Ş. Tekindağ, (Timurtaş mad., *İA.*) ise, 806 Ramazan (1404 Mart) da vefat ettiğini söyler.

337- Bu bilgi aynen Âlî'de mevcuttur, bk. Âlî, V, 74-75. Müellifimizin kaydettiği bu gibi biyografik bilgiler Âlî'nin verdiği malumata aynen uygunluk gösterir.

338- Krş. Âlî V, 75.

339- Müellifimiz Evrenos Bey'in vefat tarihini yazmadan yerini boş bırakmıştır. Bunun için bk. *Sicilli Osmânî* (I, 443), Uzunçarşılı, Evrenos, mad. *İA.*

340- Âlî, (V, 76) bütün bu emirlerin kahramanlıkları ve beceriklilikleri hakkında kısa kısa övgülerde bulunur.

S U L T A N Y I L D I R I M B A Y E Z İ D D E V R İ

Yıldırım Bayezid Han İbn Murad Han İbn Orhan ibn Osman Gazi Osmanlı sultanlarının dördüncüsüdür. Babasının tahta çıktığı tarih olan 761 (1359-1360),[341] başka bir rivayete göre 748 (1347-1348)[342] yılında doğdu. 5 Ramazan 791 (28/Ağustos/1389)[343] veya başka bir rivayete göre 792 (1389-1390) yılında[344] tahta çıktı. 805 (1402-1403) tarihinde kırk dört yaşındayken vefat etti.[345] Ondört yıl saltanat sürdü.[346] Saltanat merkezi Bursa ve Edirne'dir.

Sultan Bayezid, kırmızı ve sarıya çalan beyaz tenli ve değirmi yüzlü idi.[347]

341- *Câm-ı Cem Âyin* (s. 395); Sa'deddin Efendi (I, 216); Solak-zâde (s. 51)'de müellifimizin kaydettiği tarihi verirler. Oruç Bey (s. 18) ise 744 (1343-1344) yılında doğduğunu; Kemal Paşa-zâde ise dedesinin vefat ettiği saatte yani 760 (1359) yılında doğduğunu kaydeder. M.H. Yınanç (Bâyezid I. mad., *İA.*), Oruç Bey'den yaptığı nakle göre Yıldırım Bâyezid'in 758 (1357)'de doğduğunu göstermektedir. Halbuki Oruç Bey "758" tarihini bir önceki cümle için, yani Süleyman Paşa'nın Rumeli'yi fethettiği tarih için kullanmıştır. Yine Oruç Bey diğer nüsha (s. 92)'da aynı tarihi söylediğimiz şekilde kaydeder. Yıldırım Bâyezid'in doğum tarihi olarak (s. 18'de) kaydettiği "744" tarihini ise, ikinci nüsha s. 92'de Yıldırım Bâyezid'in doğumu ile ilgili cümlede bulamıyoruz. Bu durumda Oruç Bey birinci nüsha s. 18'de ve ondan bunu nakleden M.H. Yınanç, Yıldırım'ın 744 yılında doğduğunu kaydediyorlarsa da bizce bu tarih doğru değildir. Tarihî Takvimlerde ise daha değişik tarihler verilmektedir. Meselâ, N. Atsız'ın neş. 824 Tarihli Takvimi (s. 18) ve Nurosmaniye Ktb. No: 3080 no'da kayıtlı olan el yazması Takvim (vr. 5^a)'da 754 (1353) ve O. Turan'ın neş. Takvim (s. 20-21)'de 756 (1355) yılında doğduğu gösterilmektedir.

342- Bk. Âlî, V, 78.

343- Sultan Yıldırım Bâyezid tahta çıkışını Neşrî (TTK, nşr. s. 310-311; Teaschner, nşr. s. 131) "... Ramazan ayının dördüncü günü..." (27 Ağustos) olarak kaydederken; Âlî (V, 78) 5 Ramazan 791 (28 Ağustos 1389) günü tahta çıktığını yazar. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 176^a) gün ve ayını zikretmeksizin yalnız yıl olarak 791 yılını kaydeder.

344- Bu ikinci rivayeti de Rûhî Çelebi (vr. 34^a) ve Sa'deddin Efendi (I, 125) kaydederler. Ancak onlar 4 Ramazan 792 (16 Ağustos 1390) gününü gösterirler. Yalnız Sa'deddin Efendi daha ilerde (I, 216) ise "791 yılı Ramazan ayının ortalarında" diye ikinci bir tarih verir.

345- Âşık Paşa-zâde (s. 218) "... Ömrü altmış yıl oldu. Atası vefâtında kırk dört yaşında idi. Bunun dahî onaltı yıl hutbesi okundu"... der ve aynı şekilde Oruç Bey (s. 37) de altmış yıl yaşadığını kaydeder, ama bu bilgi yanlış olmalıdır. Âlî (V, s. 78) 826 (1423) yılında vefat ettiğini söyler. Buna göre de 60 küsur yıl yaşadığı görünüyor ki, gerçeğe pek uymamaktadır. Nuruosmaniye ktb. No: 3080'de kayıtlı takvim (vr. 5^a) ve O. Turan'ın neş. Takvim (s. 20-21)'e göre kırkdokuz yaşında; *Câm-ı Cem Ayîn* (s. 396)'da kırk beş yaşında vefat ettiği zikredilmiştir. Sa'deddin Efendi, (I, 216) de Yıldırım'ın kırkdört yıl yaşadığını kaydeder. Bu duruma göre onun müellifimize kaynak olduğunu bir kere daha müşahede etmiş oluyoruz. Yıldırım Bâyezid'in yaşı ve ölüm tarihi hakkında bk. Uzunçarşılı I, 320-321.

346- Krş. Enverî, *Düstur-nâme*, s.91 Oruç Bey (s. 37) ve *Câm-ı Cem Âyin*, s. 396, Sultan'ın onbeş yıl, Âşık Paşa-zâde (s. 218) ise onaltı yıl saltanat sürdüğünü kaydederler.

347- Solak-zâde (s. 51) Sultan'ın tasviri hususunda şunları ilave eder: "... Elâ gözlü aslan simâlı, kumral sakallı idi."

Burnu büyüktü. Cesur ve öfkeli olduğundan "Yıldırım" lakabıyla lakablanmıştı. Sarığı, babası ve dedelerinin sarığı gibiydi. Günümüzde umerâya giydirilen hilatlerin kumaşından, Bursa'da dokunan çiçekli kalın kadifeden kaftan giyerdi. Altı erkek evlâdı vardı. Ertuğrul, Süleyman Çelebi, Sultan Mehmet Çelebi, İsa Çelebi, Musa Çelebi ve Mustafa Çelebi. Bazı tarih kitaplarında Ertuğrul yerine Kasım Çelebi'nin adı geçer. Ertuğrul, babasının sağlığında vefat etmiştir. Bursa'da "Tekecük"[348] mahallesinde mescidi vardır. Mustafa Çelebi "Timur" olayında kaybolmuştu. Diğerleri hakkında açıklamalarımız inşaallah aşağıda kaydedilecek.

Yıldırım Bayezid Han, tahta çıkınca kendisine bey'at edildi. O, babasının veziri olan Ali Paşa'yı görevinde bıraktı. Timurtaş Paşa'ya Las memleketlerini verip buralardaki sınırları korumasını, fethedilmeyen yerleri de fethetmesini emretti. Üsküp ve civarını Paşa Yiğit'e, Engürüs sınırlarına kadar olan Vidin eyâletini de Fîrûz Bey'e verdi. Gazi Evrenos Bey'i ise eski iktâı olan Siroz'a gönderdi.[349] Bütün bu ümerâya kendi ikta'larında nizâmı ve asâyişi temin ettikten sonra huzuruna gelmelerini emretti. Zira Karamanoğlu'nun civarındaki beylerle anlaşarak isyana hazırlandığı haberi gelmişti. Sonra Bursa'ya gidip orada bir medrese, imâret, han ve daru'ş-şîfa yapılmasını emretti. Ayrıca nehir gibi bir su olup da "Ak Çağlayan" adı verilen suyu Bursa'ya getirtti.[350] Ebu İshak'ın dervişleri için de bir zaviye yapılmasını istedi.

Bu sırada Timurtaş Paşa, Kratova madenleri ile çevresini ve Las memleketinde geri kalan yerleri fethedip bolca ganimetlerle Sultan'ın huzuruna geldi.[351] Paşa Yiğit de Bosna civarını, Fîrûz Bey de Tuna'yı geçip Eflâk diyarını yağmaladılar ve aldıkları ganimet ve esirlerle Sultan'ın huzuruna geldiler. Sultan Bayezid, bütün bu ganimetleri hayır işlerine harcadı. Sonra ümerâ'yı yanına alıp etrafı tamamen fethedilip de kendisi küffârın elinde kalan

348- Sa'deddin Efendi (I, 125) ve Solak-zâde (s. 52)'de "Tekeci Oğlu" diye zikredilir.

349- "Ve hem ol esnâda Vidin Begi Ferîdun Beg'e akına icâzet verdi. Vidin'den geçip Eflâk'a gazâ eyledi, Gaziler gayed de muğtenim oldular. Ve Evranos Beg dahi Siroz'da olurdu. Ana dahî emroldu vardı, Vardar'dan geçüb Vidin ve Çitroz'u feth eyledi ve Paşa Yigit Üsküb'te olurdu, Bosna'ya akına izin verdiler. Ol dahî varub gâyed de toyum geldi. (Behiştî Sinan Çelebi, *Tevârih-i Al-i Osmân*, British Museum, Add. Gr. Mr. 7869'dan çekilmiş olan ve İ.Ü. Ed.Fak. Tarih semineri ktb. No: K.A. 281'deki fotokopi, vr. 7). Neşrî (TTK. nşr. 310-311; Teaschner, nşr, s. 129) de "... Ve Vidin'e Fürûz Beğ'i gönderdi." der. Ayrıca krş. Lütfi Paşa, s. 44.

350- Bu su hakkında ayrıca bk. Sa'deddin Efendi, I, 126-127 ve Solak-zâde, 35-52.

351- Krş. Neşrî (TTK. nşr., s. 310-311; Teaschner, nşr., s. 129); Sa'deddin Efendi (I, 126) ve Solak-zâde (s. 52-53). Oruç Bey (s. 26), ise Kratova'yı bizzat Yıldırım Bayezid'in fethettiğini kaydeder.

Alaşehir'i muhasaraya gitti.[352] Kaleyi birkaç gün muhasara ettikten sonra emân ile teslim aldı. Sultan, Alaşehir'de bir mescid, medrese ve hamam yaptırıp şehri civarıyla birlikte Bursa'da yaptırdığı hayratına vakıf yaptı.[353]

Sonra Aydın ve Saruhan illerini eman ile alıp[354] Saruhan'ı Karesi eyâletine katarak oğlu Süleyman Çelebi'ye iktâ' etti.[355] Arkasından Menteşe üzerine yürüdü. Fakat oraya vardığında buranın sahibi[356] Kastamonu'ya kaçmıştı. Sultan, bu illeri hiçbir zorlukla karşılaşmadan ele geçirip buralara valilerini kendisine naib olarak bıraktıktan sonra Bursa'ya döndü.[357]

Karaman Seferi ve Bazı Yeni Fetihler

Sultan Bayezid, Hamid İli yoluyla Karaman İline doğru yöneldi.[358] Karamanoğlu İçel'e kaçtığından Sultan, Konya, Larende, Aksaray ve diğer Karaman şehirlerini, halka eman vererek teslim aldı. Zira halk onun adaletini bizzat müşahede ettiği için kendileri kalelerini teslim ettiler. Osmanlı ordusu, Karaman eyâletine harman mevsiminde geldi. Bütün hububat ovalarda idi. Yıldırım Han, askerler arasında öyle bir disiplin temin etmişti ki hiçbir kimse harmanlara el sürmüyor ve parasız birşey almıyordu. Konya Kalesi muhasara edilince, Osmanlı askeri, surların yakınına gelip kalede mahsur kalan halka seslenerek kaleden çıkıp kendilerine buğday ve arpa satmalarını istiyorlardı. Hububât, harmanlarda ve kale dışında olduğu halde bunlara dokunmayan askere inanmak istemeyen Konya halkı önce kaleden dışarı çıkmadılar, sonra askerlerin gerçekten doğru söylediklerini görerek, çıkıp onlara hububât sattılar. Sultanın ne kadar adalet ve insaf sahibi olduğunu gören

352- D. Charles (*Bizans İmparatorluğu Tarihi*, s. 178), Sultan Yıldırım Bâyezid'in Alaşehir'i muhasarası sırasında Bizans İmparatorluğu'ndan gelen yardımcı kuvvetlerin Sultan'ın maiyyetinde şehrin zabtı esnasında yer aldıklarını öne sürer.

353- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 65; Neşrî, TTK. nşr. s. 312-313; Behiştî, s. 8; Sa'deddin Efendi, I, 127; Solak-zâde, s. 53; *Grekçe Anonim*, s. 97.

354- Sultan Bâyezid, Aydın, Saruhan ve Menteşe Beyliklerini 1390 yılı Mart-Nisan aylarında ele geçirmişti, bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, Çev. O.Ş. Gökyay, Ankara 1944, s. 52.

355- Behiştî (s. 8), Aydın Sancağını oğlu Ertuğrul'a, Saruhan'ı da Karesi ile birlikte diğer oğlu Süleyman'a verdiğini kaydeder.

356- Bu şahıs Gıyâseddin Mahmud Bey idi, bk. Uzunçarşılı, Menteşe Beyliği, mad., *İA*.

357- Bu fetihler aşağı yukarı bütün kaynaklarda nakledilir. Biri diğerinden aktarma yapmıştır, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 64-65; Behiştî, s. 8; Sa'deddin Efendi, I, 127; Solak-zâde, s. 53.

358- Sultan Yıldırım Bâyezid'in bu Karaman seferine Bizans İmparatoru V. İonnes'in oğlu ve nâibi Manuel de katılmıştı, bk. Uzunçarşılı, I, 267.

halk hemen kaleyi teslim etti.[359] Bu haber, etraf bölgelerde de yayılınca bir çok kale halkı kendi istekleriyle teslim oldular.[360] Sonra Sultan bu yöreye Timurtaş Paşa'yı vali tayin ederek alınan yerleri korumasını emretti. Karamanoğlu da emân ve af diledi. Sultan, cürümlerini bağışlayıp ona Larende ve Taş İli beldelerini geri verdi[361] ve Bursa'ya döndü.[362]

793 (1390-1391) yılında[363] Kastamonu Beyi Kötürüm Bayezid'in[364] tahriki ile Eflak hakiminin[365] isyan ettiği haberi gelince, Sultan Bayezid Han, Edirne'ye geçip ordusunu topladı ve Eflak illerine gitti.[366] Eflak Beyi ile çarpışıp onu mağlup etti. Bunun üzerine af dileyip İslâm diyarından aldığı yerlerle her türlü canlı cansız malları geri vereceğini ve daha evvel verdiği

359-Âşık Paşa-zâde, s. 71-72; Neşrî, TTK. nşr., s. 314-315; Teaschner nşr., s. 132-133; Behiştî s. 9; İdrîs-i Bidlîsî vr. 180[a-b]; Ruhî Çelebi, vr. 32; Sa'deddin Efendi, I, 129'da aynı malumat nakledilir.

360- Behiştî (s. 9) bu kalelerin Akşehir, Niğde ve Aksaray olduklarını ve halkın arzusuyla Sultân Bâyezid'e teslim edildiklerini kaydeder.

361- Sa'deddin Efendi (I, 130), müellifimizin yazdıklarına ek olarak, Sultan Bâyezid'in Lârende ve Taş-İli'ni Karamanoğlu'na verip Çarşamba Suyu'nu sınır tayin ettikten sonra Bursa'ya döndüğünü kaydeder. Solak-zâde (s. 55) de aynen *Tâcü't-Tevârih*'ten aktarma yapar. Neşrî (TTK., nşr, 314-315) Beyşehir Gölü'nden kanalla gelen sular, Seydişehir civarındaki "Karacaviran" köyünden geçerek "Bozkır" yolu kenarındaki Mavi Boğaz'da "Bozkır Çayı" ile birleşerek "Çarşamba" Çayı'nı teşkil eder ve bir ucu da Konya'ya ulaşır, der. Ayrıca bk. Behiştî, s. 10; Lütfî Paşa, s. 48-49. Oruç Bey (s. 31), Sultan Yıldırım Bâyezid'in Karaman üzerine yaptığı en son seferi olarak kaydeder. Vılkıoğlu'nun kızı ile evlenmesi, tevbesi ve İstanbul muhasaralarından çok sonra olduğunu gösterir. Müellifimize göre Yıldırım Bâyezid bundan sonraki seferde Karaman oğlu Mehmed Bey'i esir etmişti. Oruç Bey ise, her iki seferde de esir edildiğini gösterir. "Çarşamba Suyu"nun sınır kabul edildiği sefer, müellifimize göre Yıldırım'ın ilk Karaman seferiyken, Oruç Bey son Karaman seferi olarak kaydeder. Âşık Paşa-zâde (s. 72), bu sefer sonunda, Niğde, Kayseri ve Develi-Hisar'ın Osmanlıların eline geçtiğini yazarsa da doğru değildir. Zira bu sıralarda Aksaray hariç diğer yerler Kadı Burhaneddin'in hâkimiyetinde bulunuyordu.

362- Karamânî Mehmed Paşa (vr. 7[b]) bu seferin ve fetihlerin 800 (1394-1398) yılında vuku bulduğunu kaydeder. Ancak Yıldırım Bayezid'in Karaman üzerine yaptığı iki seferi birbirine karıştırdığı görülmektedir.

363- Krş. Neşrî, (TTK, nşr., s. 316-317) ve Sa'deddin Efendi I, 130. Ancak Oruç Bey (s. 27) bu hadiselerin 792 yılında meydana geldiğini yazar. M.H. Yınanç, (Bâyezid mad. *İA.*) İranlı tarihçi Hamidî'nin *Tarih-i Âl-i Osmân* adlı eserinin nezdindeki bir yazmasına dayanarak bu olayın H. 800 (1397) yılında vuku' bulduğunu kaydeder.

364- Neşrî, (TTK nşr., s. 316-317); Sa'deddin Efendi (I, 130); Solak-zâde (s. 55) ve onlardan naklen müellifimizin de Kastamonu beyi Kötürüm Bayezid'i kaydetmelerini yanlış kabul eden Uzunçarşılı (I, 84 ve I, 268, not: 2), "Çandaroğlu İsfendiyar Bey" yazmaları gerekirken onun babası Kötürüm Bayezid'i zikrettiklerini öne sürer.

365- Bu şahıs "Eflâk Voyvodası Mirça"dır, bk. Neşrî, TTK. nşr., 316-317: Teaschner, nşr., s. 134.

366- Sultan Bayezid, Tuna nehri önünden Niğbolu veya Silistre'den Eflâk illerine geçti, bk. Gibbons, s. 169; Uzunçarşılı, I, 269.

cizyeyi iki katına yükselteceğini bildirdi.[367] Bu sırada Karamanoğlu'nun tekrar isyan ettiği haberini alan Sultan, Eflâk beyini affedip sür'atle Karaman'a hareket etti. Daha evvel Karamanoğulları bahsinde geçtiği gibi,[368] Karamanoğlu Ali Bey ile oğlu Mehmed Bey'i esir ederek Mehmed Bey'i Bursa'ya götürüp hapsetti. Ali Bey de, Timurtaş Paşa tarafından öldürüldü.[369] Sultan, Karaman illerinin fethini[370] tamamladıktan sonra Bursa'ya döndü.[371]

367- Yıldırım Bâyezid, Eflâk seferinden evvel, kuzey-batı sınırlarında büyük akınların yapılmasını emrermişti. Bu akınlardan bir kol Bosna içlerine, üç kol da Macaristan'a girdi. Bunlar, seri bir akın usuluyle Almanya'ya kadar uzandı. Böylece Türkler, İslâv, Germen, İtalyan ve bütün Avrupa için bir kâbus haline geldi. Bu akınlar sırasında Macaristan toprağında verilen ilk muharebe Syrmia ve Karlofça'dan çok uzak bir mesafede olmayan Nagyolosz mevkiinde olmuştu. Bunu müteakib Silistre civarında Eflâk'a, başka kayıtlara göre Niğbolu'dan Eflâk'a giren Yıldırım Bayezid, Eflâk Beyi Mirca ile Arkuş ovasında yaptığı muharebede onu mağlup etmiş ve yakalayarak Bursa'ya göndermişti. Bursa'da bir müddet kalan Mirca, üçbin duka altın, otuz at, yirmi şahin (av kuşu) vermeyi kabul etti. Buna karşılık Osmanlılar da Tuna'nın sol sahilinde Eflâk arazisinde Müslüman yerleştirmeyip cami yaptırmayacaklardı, bk. Gibbons, 169-170; Uzunçarşılı I, 268-269. Oruç Bey (s. 27) ise; bu muharebede her iki tarafın büyük kayıplar verdiğini ve netice alamadan iki tarafın da geri çekildiğini kaydeder. Ancak Mirca'yı sulha zorlayan sebebin ise, vezir Ali Paşa tarafından alınan bir tedbir neticesinde olduğu anlaşılıyor. Vezir Ali Paşa, Müslümanlardan şehid olan bütün askerleri geceleyin nehre atmak suretiyle savaş meydanında yalnız Eflâk askeri bıraktırdı. Ertesi gün savaş alanına gelen Mirca, ölenlerin hep kendi tarafından olduğunu görünce hayrete ve endişeye düşüp barış istemek zorunda kaldı.

368- Karamanoğlu Ali Bey, ansızın Engürye (Ankara)'yı basarak Timurtaş Paşa'yı yakalayıp zincire vurmuş ve şehri yağmalamıştı. Ancak Bayezid'in Rumeli'den Karaman üzerine yürüdüğünü işitince yaptıklarına pişman olarak Timurtaş Paşa'yı serbest bırakmış ve ona hil'atler verip Sultan'ın nezdinde kendisine şefaatçi olmasını istemişti. Ancak Sultan, derhal Karaman üzerine yürüyüp Ali Bey ile oğlu Mehmed Bey'i esir ederek, Mehmed Bey'i Bursa'da hapsetti. Babası Ali Bey'i de Timurtaş Paşa'ya teslim etti. Timurtaş Paşa, Ali Bey'i hemen öldürttü. Sultan, Timurtaş Paşa'nın bu davranışını pek uygun görmediği halde onu affetmişti, bk. Sa'deddin Efendi, I, 131-133. Ayrıca krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 132[a-b].

369- M.H. Yınanç (Bâyezid I. mad., *İA.*) Karamanoğlu Alâeddin Bey'in, Timurtaş Paşa tarafından değil, Sultan Bâyezid'in gazaba gelerek öldürülmesini emrettiğini, olayın bizzat şahidi durumunda olan Schildberger'den nakleder. Behiştî de (s. 13) Karamanoğlu'nun Timurtaş Paşa tarafından öldürüldüğünü ve Sultan'ın bundan memnun olmayıp Paşa'ya serzenişte bulunduğunu kaydeder. Osmanlı müverrihlerinin kanaati genellikle bu merkezdedir. Uzunçarşılı da (I, 296, not: 2) Osmanlı tarihçilerinin kaydının daha uygun ve daha doğru bulduğunu söyleyerek Karamanoğlu Alâeddin Bey'in Timurtaş Paşa tarafından katledildiğini kaydeder.

370- Konya, Larende, Niğde, Develi, Karahisar Osmanlıların eline geçmiş (Behiştî, s. 13); Torosların güneyindeki, Mut, Ermenek, Taşeli ve İçel illeri Karamanoğulları ailesinin diğer kolundan gelenler elinde kalmıştı, bk. Uzunçarşılı, I, 297.

371- Behiştî (s. 13)'e göre, Sultan'ın Karaman'a yaptığı bu sefer ve bu yörelerin fethi 794 (1391-1392) yılında meydana gelmişti.

794 (1391-1392) yılında Sultan, Tokat, Sivas, Kayseri ve civarlarını Kadı Burhaneddin'in[372] elinden almak üzere hareket etti.[373] Sultan, daha bölgeye varmadan evvel Kara Osman Bayındırî, Kadı Burhaneddin'in işini bitirmiş olduğundan bu illere çatışmasız bir şekilde sahip oldu. Buraları savaş olmadan teslim aldı.[374] Sonra buraya güvendiği adamlarını yerleştirerek Bursa'ya döndü. Bu illerin fethinin 798 (1395-1396) ve hatta 799 (1396-1397) yılında olduğuna dair rivayetler vardır.[375]

795 (1392-1393) yılında[376] Sultan, zaman zaman Devlet-i âliyyeye muhalefet eden ve düşmanlarını aleyhte tahrik eden Kastamonu Beyi Kötürüm Bayezid'in memleketini elinden almak için hareket etti.[377] Sultan, varıp buradaki

---

372- Kadı Burhaneddin Ahmed hakkında geniş bilgi için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhâneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970; Mirza Bala, Kadı Burhaneddin mad., *İA*: *Bezm-ü Rezm*, muhtelif yerler; *Osmanlı Müellifleri*, I, 396; Halil Ethem, *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1928, s. 384-388.

373- Yıldırım Bâyezid'in Kadı Burhaneddin ile olan münasebetleri pek muhtasar olarak kaydedilmiştir. Aslında burada kaydedilen 794 (1391-1392) tarihi, Osmanlılarla Kadı Burhaneddin'in ilk münasebetlerinin başladığı veya Çorum civarındaki "Kırk dilim" mevkiinde yapılan savaşın tarihi olması muhtemeldir. Bu savaşta Sultan Bâyezid I.'in oğlu Ertuğrul mağlup edilip öldürülmüştü, bk. *Bezm-ü Rezm*, 405. Bu olaydan sonra Yıldırım, Rumeli'de meşgul olduğu için Kadı Burhâneddin ile uğraşamamıştı. bk. Y. Yücel a.g.e. s. 113 vd. Ancak Müellifimiz, burada kaydettiği ilk tarihte H. 794 yılında başlayıp H. 800 yılında neticelenen Osmanlı-Kadı Burhâneddin münasebetlerini sanki 794'te başlamış ve Yıldırım Bayezid hemen Sivas'ı alarak bu devlete son vermiş gibi gösterir. Aslında "Bu illerin fethinin 793 veya 799 yılında olduğuna dair rivayetler vardır" derken bu münasebetlerin mezkur tarihlerde de devam ettiğini gösterir, bk. not: 375.

374- Krş. *Bezm-ü Rezm*, s. 426.

375- Âşık Paşa-zâde (s. 73); 824 ve 835 tarihli Takvimler ve İbn Hacer (*Enbâü'l-Gumr*) Fatih Ktb. no: 4190, vr. 132[a]) Sivas'ın 820 yılında alındığını kaydederler. Hatta İbn Hacer, Yıldırım Bâyezid'in burayı aldıktan sonra oğlu Çelebi Mehmed'i buraya vali gönderdiğini söyler. O. Turan'ın neşrettiği tarihi Takvimlerde (s. 18-19) 799 (1396-1397) yılı kayıtlıdır. Ancak müellifimiz 794 yılını tercih ederken İdrîs-i Bidlîsî (vr. 185[b])'ye dayanır. Aynı şekilde Sa'deddin Efendi (I, 135) de önce bu tarihi kaydettikten sonra bunu İdrîs-i Bidlîsî'den naklettiğini, fakat İbn Şihna ve İbn Hacer'de bu tarihin 799 olarak kaydedildiğini yazar. Adını vermediği bazı tarih kitaplarında 798 yılının zikredildiğini de ilave eder. Behiştî (s. 14) ve Solakzâde (s. 57) de bu fetihlerin 794 yılında olduğunu kaydederler. Diğer taraftan Karamânî Mehmed Paşa (vr. 7[b]) ve Bedreddin Aynî (*İkdü'l-Cumân*, Veliyüddin Efendi ktb. no: 2396, s. 78) Sivas'ın 800 (1397-1398) yılında fethedildiğini zikrederler ki, en doğru tarih bu olmalıdır.

376- Kastamonu'da yapılan çarpışmalarda Süleyman Paşa'nın katlinden sonra Kastamonu Beyliğinin Osmanlı Devletine katılmasının tarihi hakkında birçok rivayetler mevcuttur. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 181[a]) Nuruosmaniye Ktb. no: 3080'de kayıtlı Takvim (vr. 5[a]) 791 Yılı; Bağdad Köşkü, ktb. No: 310 da kayıtlı takvimde 792 (1390); Esad Efendi, ktb. No: 1978'de kayıtlı Takvim, (vr. 3[a])'da 793 (1391) tarihi kaydedilir.

377- Daha evvel belirtildiği gibi Yıldırım Bâyezid, Kastamonu'yu Kötürüm Bâyezid'den değil, II. Süleyman Şah'dan almıştı.

bütün illeri fethetti.[378] Samsun ve Canik'i de bu arada teslim aldı. Sinop'u ise kötürüm Bayezid'in oğlu İsfendiyar Bey'e bırakarak Bursa'ya geri döndü.[379]

Sultan'ın, Las Hâkimi Vılkıoğlu'nun Kız Kardeşi ile Evlenmesi ve Devlet Nizamının Bozulması

Sultan, Vılkıoğlu'nun kız kardeşi ile evlendi.[380] Son derece güzel ve cilveli bir kadın idi. Yıldırım onunla zifafa girdikten sonra gönlü aşk ve muhabbetine öylesine bağlandı ki hep onun sevgisi ile meşgul olup devlet işlerini, cihâd ve gâzâyı ihmal etti. Bu hilekârın Sultan'ı yoldan çıkarmasıyla atalarından kimsenin yapmadığı işi yaptı, şarap içti ve eğlencelere daldı. Veziri Ali Paşa da ona bu hususta yardım etti.[381] Zira o da şarap meclislerine ve eğlenceye gömülmüştü. Zulüm ve kul hakkından başka her günahın tevbe edilince affolunacağını söyleyerek Sultan'ı içki ve eğlence âlemlerine teşvik etti. Rüşvet ve fesad kapıları ardına kadar açıldı. Zulüm ülkenin her tarafına yayıldı. Özellikle kadılar rüşvet almakta, zulümde ve ülkeyi tahribde haddi aştılar.

Sultan gaflet uykusundan uyanınca, Anadolu kadılarından seksen[382] kadarını huzuruna getirterek gasbettikleri kul hakkını onlardan geri aldı ve hep-

---

378- Önce Kötürüm Bayezid'in başkenti olan Kastamonu ve etrafındaki bakır madenleri alındı. Osmancık kalesi de fethedildikten sonra Samsun ve Cânik vilayetleri Osmanlı devletine katıldı, bk. Sa'deddin Efendi, I, 136. Ayrıca bk. Behiştî, s. 14; Âlî, V, 80; Lütfî Paşa, s. 49; Solakzâde, s. 58; M.H. Yınanç, Bâyezid I. mad, *İA*; Uzunçarşılı, I, 298.

379- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 321-323; Teaschner nşr, s. 136-137.

380- Kosova Meydan Savaşından sonra öldürülen kral Lazar'ın oğlu Stephan Lazaroviç ile damadı Vuk Bronkoviç, Yıldırım Bâyezid tarafından affedilerek onlarla anlaşma yapıldı ve arkasından Sultan Kral Lazar'ın kızı Maria (veya Olivera) ile evlendi, bk. Dukas, s. 8; Uzunçarşılı, I, 260. Gibbons (s. 61) ise, bu kızın adının "Despina" olduğunu kaydedip, Sultan Bâyezid ile nikahlarının Kroşevaç civarında Alacahisar camiinde kıyıldığını beyan ediyor. M.H. Yınanç (Bâyezid mad., İA.) da, her iki ismi birleştirip "Maria Despina" şeklinde kaydetmektedir.

381- "Bayezid Hân, içki meclisi kurmayı Sırp kızından öğrendi. Ali Paşa'nın da yardımı ile şarab ve kebab meclisi kuruldu." Aşık Paşa-zâde, s. 70. Ayrıca bk. İdrîs-i Bidlîsî vr. 187[b]; Ruhî Çelebi, vr. 38[b]. "Vılkı kızı gelince Sultan Bâyezid Han tûbe serâhu sohbet-u işret ne idüğin bilmezdi. Ol vakte değin şarab sohbeti olmazdı. Osman Gâzi ve Orhan Gâzi ve Murad Hân Gâzi zamanlarında yanlarında ulemâ vardı. Kim Âl-i Osmân'dan bir günah sâdır olsa ulemâ onlardan kaçarlardı. Padişâh katına varmazlardı... Ta kim Çandarlı Halil ve Türk Rüstem gelince..." diyen Oruç Bey (s. 28), içki meclislerinin adı geçen bu iki şahsın etkisi ile oluştuğunu ifade eder.

382- Oruç Bey (s. 29) bu kadıların yirmi kadar olduğunu söyler. Sultan bunları "... oğluyla kızıyla oda yakın" diye emir verince acaba yakılacak kadıların tümü mü seksen kişi idiler, yoksa evlâdlarıyla birlikte mi seksen kişi idiler, Oruç Bey'in bu hususda verdiği rakam daha makul görünüyor.

sini ateşte yakmaya karar verdi. Bu kadılar Vezir-i A'zam Ali Paşa'ya bağlı idiler. Fakat Ali Paşa, Sultan'ın çok gazablandığını görünce bunlara şefâat etmeye cesaret edemedi. Sulta'nın Habeşî (siyahî) bir nedimi vardı. Ali Paşa, ona, eğer kadıları yakılmaktan kurtarırsa yirmi bin dirhem vermeyi va'detti. Habeşî nedim yolculuk elbiselerini giyerek Sultan'ın huzuruna çıktı. Sultan ona, yolculuk elbiselerini neden giydiğini sorunca, nedim; "İstanbul'a varıp Sultan'ımın yakacağı bu kadıların yerlerine tayin edebilmesi için seksen papaz getirmek istiyorum" dedi. Sultan "Benim kullarımdan onların yerini tutacak kimse yok mu?" diye sorunca, nedim "Kadılık görevi âlim kişiden başkasına verilmez" dedi. Sultan "Bunlar âlim olsalardı, ilimleriyle âmil olurlardı" diye cevap verdi. Söz uzayınca kızgınlığı geçti ve kadıları affetti.

Sultan, Ali Paşa'nın teklifi ile, kadıların senetler için yirmi beş dirhem, tesciller için yedi dirhem, akidler ve nikâh için de oniki dirhem, miras taksimi için binde yirmi dirhem almalarını kanunlaştırdı.[383]

Bu sırada Venedik, Efrenç, Ceneviz, Polya ve İspanya krallarının ittifak edip İslâm ülkesine taarruz için Selânik limanında demirledikleri haberi geldi. Sultan, bunu işitince gafletinden daha da uyandı ve askerlerini toplayıp Selânik üzerine yürüdü ve 29 Cemaziyel-âhir 796 (1 Mayıs 1394) tarihinde Selânik Kalesini fethetti[384] ve şehrin etrafındaki kalelerle Yenişehir'i ve civarını da zapt etti. Buraların tüm işlerini bitirdikten sonra Bursa'ya döndü [796 (1394)].

383- Neşrî (TTK. nşr., s. 336-339; Teaschner nşr., s. 142) Yıldırım Bâyezid'in bu tövbesini ve kadılara rüsûm akçesi tayinini anlatırken yalnız genel olarak bütün işler için "binde yirmi akçe" alınmağa başlandığını kaydeder. Oruç Bey (s. 30) son derece muhtasar olarak der ki: "Miras taksim etmekte bin akçede yirmi akçe resm kodı ve gîrû şer'î mektub yazılsa her mektubda iki akçe kodı." Lütfî Paşa (s. 48) Miras'dan binde yirmi akçe ve tescil için iki akçe rüsum koyduğunu söyler. Ama Hoca Sa'deddin Efendi (I, 140) ise müellifimizin verdiği bilgilerin aynısını kaydeder. Diğer kaynaklar farklı bilgiler naklettiklerine göre müellifimizin kaynağı *Tacü't-tevârîh* olmalıdır. Solak-zâde (s. 60)'de de aynı ibâreler mevcud, ancak miras taksimi için binde yirmi beş akçe alınması kararlaştırıldığını zikrediyor.

384- Neşrî (TTK. nşr., s. 322-325; Teaschner nşr., s. 137-138); Rûhî Çelebi (vr. 44^{b}) ve Sa'deddin Efendi, (I, 140) "Ondokuz Cemâziyelâhir 796 (21 Nisan 1394) tarihini kaydederler. Solak-zâde (s. 61) ise 9 Cemaziyelâhir (11 Nisan) tarihini verir ve Neşrî'den nakil yaptığını söyler. Ancak Solak-zâde, Neşrî'deki "ondokuz" tarihini aktarırken "on" kelimesini görmemiş olması muhtemeldir. Daha önce de, Timurtaş Paşa'nın ilk savaşı ile ilgili kısımlarda söylediğimiz gibi Ostrogorsky (s. 503), Selânik'in Nisan 1387 tarihinde fethedildiğini yazmaktadır.

İstanbul'un İlk Muhasarası

Sultan 797 (1394-1395) yılında[385] Engürüs kâfirlerine karşı cihâda gitmek maksadıyla Edirne'ye geçti. Yolda İstanbul Kayseri'nin[386] Engürüs kralına, "Sultan'ın üzerine geldiği" haberini götüren bir casusunu ele geçiren Sultan,[387] Engürüs seferinden geri dönüp İstanbul'u kuşattı.[388] Bizans Kayseri, Engürüs kralından yardım istedi.[389] Kral[390] yüz otuz bin[391] savaşçı ile İslâm toprak-

385- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 192^{b}. 835 Tarihli Takvim (s. 82)'de 791 (1389); Âşık Paşa-zâde (s. 66) 793 (1390-1391) yılını kaydederler.

386- Bu sırada Bizans İmparatoru II. Manuel (1391-1425)'dir.

387- Behiştî (s. 16) aynen müellifimizin kaydettiklerini söyler "... İttifâk ol esnâda esker-i Muzafferin içinde İstanbul tekfurunun bir câsus'u tutuldu. Ondan haber aldılar ki bundan evvel bir câsus dahî göndermiş leşker-i İslâm'ın gazaya ikdâmın i'lam eylemiş... Engürüs gazasını te'hir eyleyüb... Kostantiniye fethine tasmim-i azîmet idüb... Hisar-ı hasîni muhasara kılub..." Buna mukabil başka bir rivâyete göre; Kara Timurtaş Paşa'nın teşviki ile Macaristan'a yapılacak seferden vazgeçilip İstanbul muhasarasına karar verildi, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 324-325; Sa'deddin Efendi, I, 142.

388- Karaman seferinde Sultan ile birlikte bulunan İmparator V. İoannes'in oğlu ve imparatorluk naibi Manuel, Bursa'ya dönünce babasının öldüğünü haber alır almaz Sultan'dan izin almadan gizlice İstanbul'a gitti. Bunu duyan Sultan'ın canı sıkıldı ve Manuel'e "İstanbul'a gidip gelecek Müslüman Tüccarların işlerini halledecek bir kadı'yı şehirde bulundurmasını" istedi, ayrıca "Bunu yerine getirmediğin takdirde şehrin kapılarını kapat ve orada hükümdarlığını yap, şehrin dışında bulunan her yer ve herşey benim olacaktır" diye ültimatom gönderdi. İşte Sultan, bu teklifi ve emri kabul edilmediğinden İstanbul'u muhasara altına aldı, bk. Dukas, s. 29.

389- II. Manuel İstanbul'un karşılaştığı tehlike üzerine sadece Macar kralından değil, Papa'ya ve Fransa kralına da mektublar yazarak, onlardan acele yardım istemişti; yardım ulaşmadığı takdirde şehrin kisa zamanda Müslümanların eline geçeceğini söyledi. Bunun üzerine Flandra Kontu ile birçok İngiliz ve Fransız, Macar kralı Sigismond'un kumandası altına girip Nikoboli (Niğbolu)'ya gelerek Sultan'a karşı savaş ilan ettiler. Böylelikle Niğbolu Haçlı seferi meydana geldi, bk. Dukas, s. 29-30; Sa'deddin Efendi, I, 142.

390- Bu sırada Macar Kralı Sigismund'dur.

391- Niğbolu muharebesine katılan Haçlı savaşçılarının adedi hakkındaki değişik rivayetler vardır. Bu rivayetler bir araya getirilerek şu kanaatler ileri sürülmüştür. Grekçe Anonim (s. 100)'de, Sultan'ın ordusunda üçyüz bin, Sigismond'un ordusunda ise seksen bin kadar yaya ve atlı asker olduğunu söyler. Ancak bu iki rakam arasındaki nisbetsizliğin, hissi davranmanın bir neticesi olduğu açıktır. "Onbin Fransız, bin İngiliz, altı bin Alman, altmış bin Macar, Onbin Eflâk, onüç bin Polonyalı, İtalyan, İspanyol, Bohemyalı gönüllü ve ücretli toplam yüz bin kişilik bir ordu idi." bk. A. S. Atiye, *The Crusade in the Later Middle Ages*, New York 1965, s. 440. Bu sayı savaşan kuvvetlerin sayısı idi. Bunun yanı sıra yirmi veya otuz bin kişilik bir geri hizmet kuvveti olduğu da görülmektedir, bk. Gibbons, s. 191, not: 4. Sa'deddin Efendi (I, 143) de bunların yüz otuzbin kişi olduğunu kaydediyor. Oruç Bey (s. 28) ise burayı çok muhtasar geçerek düşman kuvvetlerinin adedinden sözetmeyip Sultan'ın onbin askeri olduğunu yazar. Ancak, Osmanlı ordusu ne Batılı kaynakların dediği gibi çok, ne de Oruç Bey'in dediği gibi on bin değil, büyük bir ihtimalle 70-80 bin civarında olmalıdır, bk. Uzunçarşılı, I, 283.

larına taarruz etmek üzere Tuna'yı geçti. Bu haberi alan Sultan Yıldırım, muhasarayı kaldırıp bir rivayete göre Alacahisar,[392] diğer bir rivayete göre ise Niğbolu[393] civarında düşman askeri ile karşılaştı. Sultan şiddetli bir savaşa girişti. Allah'ın yardımıyla Engürüs askerini mağlup ettiler.[394] Bir kısmını öldürüp, bir kısmını da esir aldılar[395] ve geriye kalanlarını da Tuna nehrini geçinceye kadar takip ettiler. Ganimet ve esirlerle Bursa'ya döndüler.[396] İdris der ki, bu muharebe Niğbolu'da meydana geldi.[397] Ancak Sultan buraya gelmeden evvel Niğbolu kâfirler tarafından muhasara edilmişti. Adı geçen zafer ise bundan sonra olmuştu.

Sultan Bayezid'in Tövbesi

798 (1395-1396) yılında Sultan, dinin yasak kıldığı bütün kötülüklere ve içki içmeye tövbe etti. Ayrıca bu büyük fethi kendisine ihsan ettiğinden dolayı Allah'a şükretmek için, bugün Bursa'da, Ulu Cami diye bilinen camiin yapılmasını emretti.

Bir gün Sultan, yanında Emir Sultan diye meşhur olan Şemseddin Muhammed el-Buhârî olduğu halde camiin inşaatını dolaşırlarken, Sultan Bayezid, Emir Sultan'a "Binanın bu şekli hoşunuza gidiyor mu?" diye sorar. Emir Sultan, "Binanın güzelliği ve sağlamlığı son derece mükemmel, ancak herşeyin

392- Sa'deddin Efendi (I, 143)'ye göre de Alaca-Hisar'da karşılaştılar.

393- Oruç Bey, (s. 28); Enverî (*Düstur-nâme*, s. 89); İdrîs-i Bidlîsî (vr. 193^{b}) Behiştî (s. 13); Ferîdun Bey (Münşeât, I, 122); Âlî (V, 80); Dukas (s. 30) ve Grekçe Anonim (s. 99) savaş yerini hep Niğbolu diye kaydederler ki, daha sonraki müellifler bunu tercih etmişlerdir.

394- Enverî (*Düstur-nâme*, s. 89) Niğbolu savaşının H. 796 (1393-1394) yılında meydana geldiğini kaydederse de 29 Zilhicce 798 (28 Eylül 1396) günü vuku bulduğu kesindir, bk. Uzunçarşılı, I, 287; M.H. Yınanç, *Düstur-nâme Medhali*, s. 95). Ferîdun Bey (*Münşeât*, I, 123) ise savaşın 11 Safer 798 (25 Kasım 1395)'de; Ostrogorsky (s. 508) de 25 Eylül 1396 günü olduğunu yazarlar.

395- Bu esirler arasında Flandra ve Borgondia Dukası ve diğer askerlerden yüksek rütbede baronlar vardı. Bunlar daha sonra Midilli Hakimi Françesko Gateluzo'nun oğlunun kefâleti ile çok para karşılığında satıldı, bk. Dukas, s. 381 Ayrıca krş. Grekçe Anonim, s. 100.

396- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 324-329; Teaschner nşr., s. 137-138; Âşık Paşa-zâde, s. 65.

397- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 193^{b}-194^{a}) Alaca-Hisar'da meydana gelen muhareheden sonra ikinci ve büyük savaşın Niğbolu'da meydana geldiğini kaydeder. Ancak Neşrî (TTK, nşr., s. 324-329); Âşık Paşa-zâde (s. 65); Sa'deddin Efendi (I, 143) ve hatta Niğbolu'yu kaydedip Alaca-Hisar'dan hiç bahsetmeyen Oruç Bey (s. 28); Enverî (*Düstur-nâme*, s. 89) ve Âlî (V, 80) bu iki savaşı tek bir çatışma olarak yazmaktadırlar. Grekçe Anonim (s. 99)'da, önce Niğbolu kalesinin Kral Sigismund tarafından muhasara edildiğini, Sultan'ın oraya varması üzerine muhasarayı kaldırıp savaşa tutuştuğunu kaydeder. Niğbolu savaşı hakkında geniş bilgi için bk. Uzunçarşılı, I, 279 vd.

daha da mükemmel olması için camiin dört köşesine birer meyhane yaptırsanız uygun olurdu" diye cevabı verince, Sultan şaşırıp "Nasıl olur, burası Allah'ın evidir, etrafında nasıl meyhane olabilir?" der. Bunun üzerine Emir Buharî "Ey Sultanım, aslında Allah'ın evi mü'minin kalbidir. Nasıl oluyor da onu şarap içerek ve günah işleyerek kirletiyorsunuz?" deyince Sultan Bayezid birden gaflet uykusundan uyanıp yaptıklarına son derece pişman oldu ve Emir Sultan'ın huzurunda bir daha içki içmemeye ve eğlence meclislerine katılmamaya tevbe etti. O saatten sonra gerçekten içki içmedi ve bir daha Allah'ın yasak kıldığı hiçbir işi (menhiyat) yapmadı.

Bu sırada da, Sultan, alim, âmil, İslâmî ilimlere vâkıf, dinî nasslara bağlı olan şeyh Ramazan'ı Kadıasker tayin edip kadıları teftiş etmesini, aralarında olan câhil ve zâlimleri vazifelerinden atmasını emretti.

İstanbul'un İkinci Muhasarası ve Anadolu Hisarının İnşası

Sultan Bayezid, Timurtaş Paşa oğlu Yahşi Bey'i bir miktar askerle, Karadeniz sahilinde olan illeri fethetmesi için gönderdi. Yahşi Bey varıp Şile Hisırı'nı aldı. Sultan da Koca-İli üzerinden İstanbul fethine yöneldi.[398] İstanbul yakınlarında "İskender Boğazı"[399] denen yere vardığında burada "Güzelce Hisar"[400] adıyla bir kale yaptırdı ve küffâr gemilerinin İstanbul yönüne gidip gelmelerini engellemek için kaleye toplayıp muhafızlar yerleştirdi. Sonra İstanbul tekfuruna[401] adam gönderip kaleyi istedi.[402] Tekfur emân istemeye mecbur kalıp acele olarak Sultan'a onbin dinar, vezirlere ve ümerâya da mertebelerine göre çeşitli ve güzel hediyeler gönderdi. Ayrıca Vezir-i a'zam Ali Paşa'ya içleri altın ile dolu on adet büyük balık gönderdiği

398- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 67; Neşrî, TTK. nşr., s. 328-329; Behiştî, s. 19; Sa'deddin Efendi, I, 148 aşağı yukarı aynı ifadeleri kullanırlar.

399- Behiştî (s. 19) de aynı şekilde İstanbul Boğazı'na "İskender Boğazı" demektedir.

400- Göksu (Aretos) deresinin denize döküldüğü yerde inşa edilmiş olup Anadolu-Hisar'ı, Güzelce Hisar, Yenice Hisar veya Akça-Hisar isimleriyle anılmaktadır. Neşrî (s. 328-329); İdrîs-i Bidlîsî (vr. 201^{a}); Sa'deddin Efendi,(I, 148), Güzelce-Hisâr'ın Niğbolu zaferinden sonra; Âlî (V, 81), 793 (1391) yılında; Kemal Paşa-zâde (Nuruosmaniye ktb. no: 3078, vr. 96) 798 (1395) yılında; Gibbons (s, 209, not: 7) 1392 ile 1397 yılları arasında inşa edildiğini kaydederler. Ayrıca bu konuda daha geniş bilgi için bk. Uzunçarşılı I, 291; S.E.S. Anadolu-Hisârı, mad., *İA*.

401- Daha önce de belirtildiği üzere Bizans İmparatoru II. Manuel (1391-1425)'dir.

402- Behiştî (s.19) "...Tevkûr'a elçi gönderüb Hisâr'ı istediler. Eğer emanla vermezsen hazır ol ki vardım. Cebren ve kahran alurım. Alelusul bahırdan istimdâdın munkatı' oldu..." der.

rivayet edilir.[403] Ali Paşa'nın gayretiyle, Sultan, İstanbul'da Müslümanlar için bir mahalle[404] kurulmasını, bir cami yapılmasını, İmam, Hatip ve bir kadı tayin edilmesini[405] kabul eden İstanbul tekfuruyla anlaşarak muhasarayı kaldırdı.[406] İstanbul'da kurulan Müslüman mahallesine Göynük ve Taraklı Yenicesi'nden Müslümanlar getirilerek yerleştirildi ve Bursa'ya dönüldü.[407]

İstanbul'daki bu mahalle Timur olayının sonuna kadar kaldı. Sonra tekfur Müslümanları şehirden çıkarıp camii de tahrip etmişti.[408]

Sultan, 798 (1395-1396) yılında[409] Mora yarımadasının fethi niyetiyle Rumeli'ye geçti. Kendisi Kara Ferye'de kalıp etrafa askerî birlikler gönderdi. Bu askerî birliklerin her biri bol ganimetlerle döndüler. Sultan Kara Ferye'de fakirler için bir imaret yaptıktan sonra Edirne'ye döndü.[410] Burada da bir cami, imaret ve başka hayır eserleri yaptırdı. Bu arada Edirne'de iken bazı kumandanlarla asker gönderip Tırhala'yı ve civarını fethettiler. Sultan'ın kendisi de Engürüs illerine hücum edip nice yerleri yağmalayıp tahrip ettikten sonra esir ve ganimetlerle döndü. Ayrıca Timurtaş Paşa'yı bir miktar askerle Kangırı'ya gönderdi, orasını da çevresiyle zapt ettiler.

800 (1397-1398) yılında birçok yerler fethedildi.[411] Bunların bir kısmı yukarıda geçti. Medinetü'l-Hükemâ diye bilinen Atina ve çevresi de bu yıl

403- Behiştî (s. 19-20) Ali Paşa'dan söz etmeyip "... Zira müdafaat hayalin muhal bilub... erkân-ı Devlet'in himayetine, inayetine tevessül edüp anlara hedâya ve tuhef irsal edüp tezarrû ve tehaşşi' eyleyüb hazret-i Saltanat penâh'a elçi irsâl edüb... onbin frenk filorini ve mübâlağa sim-u zer ve evânî gönderdi" der.

404- Sirkeci'de yediyüz ev ile iki câmi yaptırılarak Müslümanlar için bir mahalle hazırlandı, bk. Uzunçarşılı, I, 145-1456.

405- Krş. Behiştî, s. 20. Ayrıca bu isteklerin dışında Silivri dahil olmak üzere Silivri'ye kadar olan yerlerin Osmanlılara terki şartı da zikredilir, bk, Dukas, s. 33.

406- Dukas (s. 33)'e göre o sırada İmparator II. Manuel tahtı yeğeni İoannes'e terkederek Avrupa'ya gitmişti. İoannes ise İmparatorluk tacı giymiş ve Sultan'ın bütün isteklerine boyun eğmişti.

407- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 330-331; Teaschner nşr, s. 139-140; Oruç Bey, s. 28; Behiştî, s. 19; Sa'deddin Efendi I, 147-149; Solak-zâde, s. 65.

408- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 68; Neşrî, TTK., s. 330-331; Sa'deddin Efendi, I, 149; Âlî, V, 81. Ankara savaşından sonra İmparator II. Manuel, İstanbul'daki Müslümanları şehirden çıkararak mescidi yıktırmıştı. Buradan çıkarılan Müslümanlar Tekirdağ'a yerleştiler, bk. Kemâl Paşa-zâde, Nuruosmaniye ktb. no: 3078, vr. 96^b.

409- Oruç Bey (s. 27), Yıldırım Bâyezid'in Mora'ya yaptığı bu seferin, 792 (1390) yılında olduğunu zikreder. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 194^b) ise müellifimizin kaydettiği tarihi yazar.

410- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 330-331; Teaschner nşr., s. 140; Sâ'deddin Efendi, I, 149; Solak-zâde, s. 65-66.

411- Bu seferde Teselya, Yenişehir, Farsala, Ternpil ve Salona fethedildi, bk. Uzunçarşılı, I, 294.

fethedilen yerlerden biriydi.[412] Türkmenlerin elinden Behisni ve Malatya, Kürtlerin elinden de Divriği alındı. Darende, Kemah ve bunların etrafındaki kaleler de Türkmen ve Kürtlerin elinden alındı.[413]

Sultan Bayezid ve Timur[414] Münasebetleri

802 (1399-1400) yılında Bağdat Sultanı Ahmed Celâyirî ve Azerbaycan Hükümdarı Kara Yusuf b. Kara Mehmed b. Karakoyunlu, Sultan Yıldırım Bayezid'e sığınıp Timur'dan şikâyet ettiler.[415] Sultan, her ikisine de ikramlarda bulunarak onlara zafer vadetti. Timur'dan Sultan'a, iltica eden bu iki hükümdarı kendisine iade etmesini isteyen bir mektup ulaşınca, Sultan Bayezid son derece kızarak Timur'a çok sert tavırlı bir cevap gönderdi. Bunun üzerine Timur gelip Sivas'ı ve civarını tahrip etti, halkını tümüyle kılıçtan geçirdi.[416] Şam'ı da tahrip ettikten sonra Karabağ'a döndü.[417]

412- Ostrogorsky (s. 509), Atina'nın bu tarihte geçici olarak Osmanlıların eline geçtiğini belirtir.

413- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 150; Behiştî, s. 20; Oruç Bey (s. 32) Rûhî Çelebi vr. 45^b) Yıldırım Bâyezid'in Malatya'yı 798 (1395-1396) yılında; İbn Hacer (*Enbâ'*, Fatih Ktb. no: 4190, vr. 172^a); İbn Şihne (*Ravza*, Esad Efendi Ktb. no: 2126, vr. 134^b) 801 (1398-1399) yılında; Aynî (Ikdu'l-Cumân, Veliyyüddin Efendi Ktb. no: 2396, s. 78) 15 Zilhicce 801 (18 Ağustos 1399); H. Hüsameddin (*Amasya Tarihi*, III, 160) ise, 802 (1399-1400) yılında Osmanlıların eline geçtiğini kaydederler.

414- Türklerin Aksak Timur, İranlılar'ın Timurlenk dedikleri Asyalı Fatih ve Timurlular devletinin kurucusudur. Fazla bilgi için, bk. M., Kafalı, Timur mad., *İA*.

415- Bu iki hükümdar daha evvel H. 795 (1393) yılında Timur'un şerrinden korkup Mısır Memlûklu Sultanı Berkûk'a sığınmışlardı, bk. Aynî, Ikdu'l-Cumân Veliyyüddin Ktb. no: 2395, s. 463; İbn Şihne, *Ravza*, Esad Efendi, no: 2126, vr. 134^a. Ancak Timur'un onları Berkuk'tan istemesi üzerine Mısır'dan ayrılıp Bağdat'a gelmişler, orada da huzur bulamadıklarından ve Timur'dan endişe ettiklerinden dolayı Sultan Yıldırım Bâyezid'e sığınmışlardı, bk. Solak-zâde, s. 66-67.

416- Sivas'ın Timur tarafından alınması ve tahrip edilmesi ile ilgili olarak kaynaklar değişik bilgi ve tarihler verirler. Çağdaş tarihçi İbn Arabşah (Nazmizâde Tercümesi, s. 49^b)'a göre Timur'un Sivas'ı, 17 Zilhicce 802 (9 Ağustos 1400) tarihinde; İbn Hacer (*Enbâ*, Fâtih ktb. no: 4190, vr. 172^a) ve 'Aynî (Ikdu'l-Cumân, Veliyyüddin Efendi ktb. no: 2396, XX, 124) ise yalnız yıl olarak 802 (1399-1400) yılı sonunda tahrip ettiğini kaydederler. Ancak İbn Hacer aynı sahifede ve aynı yıl olayları arasında Yıldırım Bayezid'in Sivas'ı ele geçirdiğini belirtir. Ancak bunun yanlış olduğunu belirtmek gerekir. Enverî (*Dustur-nâme*, s. 89); 825 tarihli Takvim ile O. Turan'ın neşrettiği Takvim, Abdurrezzak es-Semerkandî, (*Matlaü's-Sa'deyn ve Mecmeü'l-Bahreyn*, Esad Efendi ktb. no: 2125, vr. 181^a) ve H. Hüsameddin (*Amasya Tarihi*, III, s. 161)'e göre ise Timur 803 (1400-1401) yılında Sivas'ı ele geçirmişti. Timur, Zilhicce 802 (Temmuz-Ağustos 1400)'de Sivas'a geldiğinde oranın valisi bulunan Şehzâde Süleyman Çelebi şehri terkederek müdafaasını Malkoçoğlu Mustafa Bey'e bırakıp babasının yanına gitti. Malkoçoğlu Mustafa Bey de Sivas'ı onsekiz gün savunmuş ve sonunda teslim olmuştu. Bu arada Timur, dörtbin, bazı kaynaklara göre üçbin Osmanlı askerini kuyulara gömdürmek suretiyle imha ettirmişti, bk. İbn Arabşah, Nazmizade Tercümesi, vr. 50^a; Aynî Ikdu'l-Cumân, aynı yer; İbn Şihna, *Ravza*, vr.

Sultan Yıldırım, yanına Kara Yusuf ve Ahmed Celâyîrî'yi alarak Erzincan üzerine yürüdü. Kemah ve Erzincan kalelerini Timur'un müntesiplerinden olan Taherten'in elinden aldı. Fakat Erzincan'ı tekrar ona verip çoluk çocuğunu rehin alarak Bursa'ya gönderdi.[418]

Bu sırada Kara Yusuf, Sultan'dan izin isteyerek Azerbaycan'a geri döndü. Sultan, Bursa'ya dönerken Kayseri'ye vardığında, Timur'un Karabağ'a gittiğini duyan Ahmed Celâyîrî de Sultan'dan izin alarak Bağdat'a gitti.[419]

804 (1401-1402) yılında Timur kışladığı Karabağ'dan Anadolu'ya gelip Kemah kalesini geri aldı ve Sultan'ın buradaki muhafızlarını öldürttü.[420]

Timur, Sultan Bayezid'e defalarca elçi gönderip dost olmak ve kendisiyle ittifak kurmak istediğini bildirdiyse de, Sultan her defasında sert ve şiddetli cevaplar verdi.[421]

Ankara Savaşı

İki hükümdarın bu diyalogundan sonra olan oldu. Timur, Anadolu illerine girip Engürye (Ankara) yakınındaki Çubuk Ovası'na konaklandı. Sultan Bayezid, Timur ile adı geçen yerde 19 Zilhicce 804 (20 Temmuz 1402) Cuma

135ª; Nizâmeddin Şâmî, *Zâfer-nâme*, Trc. N. Lugal, Ankara 1943, s. 262; Uzunçarşılı, I, s. 303; Y. Yücel, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakındoğu*, Ankara 1980, s. 82 vd.

417- Timur, Suriye'ye girdiği sırada Memlûkların büyük hükümdarı Berkûk ölmüş ve Mısır'daki taht boşluğu ve kavgaları onun Şam ve civarını kolaylıkla zaptetmesini sağlamıştı, Haleb ve Anteb'i alıp Mardin'e de gelen Timur, Bağdat'ı zaptettikten sonra Karabağ'a dönmüştür, bk. Abdurrêzzak es-Semerkandî, *Matlâ.*, Esad Efendi, no: 2125, vr. 182ª vd.; Nizâmeddin Şâmî, *Zafer-nâme*, s. 264-266; İbn Tağribirdî, *en-Nücum*, XIII, 250 vd.'ında Şam'ın zaptı ile ilgili çok geniş bilgi vermektedir. Ayrıca bk. İbn Arabşâh, Nazmîzâde Tercümesi, s. 51-53; Âşık Paşa-zâde, s. 77; Lütfi Paşa s. 54; Solak-zâde, s. 68-70). Aynî (İkdu'l-Cumân, Veliyyüddin Efendi, no: 2396, XX, s. 140) Timur'un Şam'ı terkinden sonra şehirdeki acıklı durumu şöyle anlatır. "Bir Dımaşklı bana şunları söyledi: -Bir çuval buğday'ın fiyatı 3000 dirhemi bulmuş, bir torba hayvan yeni 20 dirheme kadar çıkmıştı. Şehrin ve köylülerin ahalisi açlık, çıplaklık ve soğuktan perişan bir duruma düşmüştü. Hatta bunlardan çok kimse ölmüştü."

418- Krş. Mevlânâ Şükrullah, vr. 164ª; Rûhî Çelebi, vr. 45ᵇ-46ª.

419- Mevlânâ Şükrullah (vr. 163ᵇ-164ª), Ahmet Celâyîrî'nin iki ay, Kara Yusuf'un ise sekiz ay Sultan'ın hizmetinde kaldıktan sonra ayrıldıklarını kaydeder. Ayrıca bk. İbn Tağriberdî, *en-Nücûm*, XII, 267 vd.

420- Krş. Aynî, 'İkdu'l-Cumân, Veliyyüddin Efendi, no: 2396, XX, 179-180; İbn Tağriberdî, *en-Nücûm*, XII, 167; İbn Arabşah, Nazmizâde Tercümesi, s. 72ᵇ.

421- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 76; Âlî, V, 82-83. Bu mektuplaşmalar için bk. Feridun Bey, Münşeât, I, 125; M.H. Yınanç, Bâyezid I. mad., *İA*. M.H. Yınanç, *Münşeât*'ta her iki hükümdara atfedilen Arapça mektupların tamamen uydurma olduğunu, yine İbn Arabşah'ın *Acâibu'l-Makdur*'unda anlatılan hadiselerin birer mektup haline getirilerek uydurulduğunu belirtir.

günü[422] şiddetli bir savaşa tutuştu.[423] Kara Tatarlar, Germiyan, Karaman, Aydın ve Saruhan oğulları askerleri, beylerinin Timur tarafında olmasından dolayı, Sultan'ı Kapıkulu ve Las askerleriyle bırakarak Timur'un saflarına geçtiler.[424] Arkasından Las askerleri de kaçınca Sultan Bayezid, oğlu Musa

422- Ankara Savaşının yılı, ayı ve günü hakkında kaynaklar değişik bilgi vermektedirler. Her zaman olduğu gibi müellifimize kaynaklık eden Sa'deddin Efendi (I, 171) Ankara Savaşının 19 Zilhicce 804 (20 Temmuz 1402) tarihinde meydana geldiğini kaydeder. Neşrî (TTK. nşr., s. 352-355) ve Behiştî (s. 38) 804 yılının girmesinden üç gün evvel yani 26-27 Zilhicce 803 (7-8 Ağustos 1401) tarihinde meydana geldiğini kabul ederler. Bu da bir yıl eksiğiyle kaydedilmiş oluyor. Ancak Behiştî birkaç sahife önce (s. 31), 16 Muharrem 806 (5 Ağustos 1403) diye değişik ve şüpheli bir tarih kaydeder. Oruç Bey (s. 33-37) ise, bir tarih vermemektedir. Ancak, Sultan Yıldırım Bayezid'in H. 804 yılında vefat ettiğini söylemekle yetinir. İbn Tağrîberdî (*en-Nücûm*, XII, 268) 27 Zilhicce 804 (28 Temmuz 1402); Hâfız Ebrû (Mecme'ü't-Tevârîh, Fatih ktb. no: 4371, vr. 339) yalnız ayını kaydederek Zilhicce 804 (Temmuz 1402); Âşık Paşa-zâde (s. 80) ve Âlî (V.S. 92) ise, yalnız yıl olarak zikredilip savaşın 804 (1401-1402) yılında meydana geldiğini kaydederler. 'Aynî (*'İkd.*, Veliyüddin Efendi ktb., no: 2396, XX, s. 180) 5 Muharrem 805 (5 Ağustos 1402) günü; İbn Şıhna (*Ravza.*, Esad Efendi ktb., no: 2126 vr. 138ª) 805 yılı başlarında (Ağustos 1402); Rûhî Çelebi (vr. 47ᵇ) ve İdrîs-i Bidlîsî (vr. 210ª) Savaşın 13 Muharrem 805 (13 Ağustos 1402) tarihinde meydana geldiğini belirtirler. İbn Hacer (*Enbâu'l - Ğumur*, Fâtih ktb. 4190, vr. 199ᵇ) ise, yalnız ay ve yılını kaydederek Zilhicce 805 (Haziran-Temmuz 1403) tarihinde meydana geldiğini zikreder. M.H. Yınanç (Bâyezid I. mad., *İA*) ve Uzunçarşılı (I, 310), 27 Zilhicce 804 (28 Temmuz 1402) tarihinin doğruya en yakın tarih olduğunu ve kendilerinin bu tarihi tercih ettiklerini ifade ederler.

423- Timur, ordusunda her biri yüz bin kişiden meydana gelen yedi tümen ve toplam yedi yüz bin askerden oluşan ordusuyla Ankara Ovasında konaklayıp ordusunun etrafını hendekle çevirdi, bk. Oruç Bey, s. 33; Rûhî Çelebi, vr. 48ᵇ. Behiştî (s. 33), Osmanlı ordusunun doksan bin kişi olduğunu kaydeder. M.H. Yınanç, (Bâyezid I. mad., *İA*.) ve Uzunçarşılı (I, 311), Timur'un bu savaşta yüz altmış bin, Sultan Bâyezid'in ise yetmiş bin civarında asker bulundurduklarını kaydederler ki daha makul bir rakam olarak görülmektedir. Metinde kaydedilmeyen savaş düzeni ise şöyleydi: Osmanlılarda, merkezde Sultan ve Veziri Ali Paşa ile Şehzâde Mustafa, Musa ve İsa Çelebiler bulunuyordu. Sağda Anadolu Kuvvetleri, Kara Tatarlar ve Okçular ve onlara destek olan Vılkıoğlu'nun yirmi bin kişilik askeri; solda ise Aydın, Saruhan ve Karesi sancakları valisi Süleyman Çelebi ve Rumeli askerleri; onların gerisinde Amasya sancak Beyi Şehzâde Mehmed Çelebi bulunuyordu. Timurlular'da ise sağ kanatta Timurun oğlu Mirânşâh ve Emirzâde Mehmed Sultan ve diğer emirler; solda da diğer oğlu Şâhrûh ile Halil Sultan bulunuyordu, bk. Uzunçarşılı, I, 311-312. Daha geniş bilgi için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 74-80: Sa'deddin Efendi, I, 160-187; Behiştî, s. 32-33.

424- Oruç Bey (s. 34) bu hususta şunları kaydeder: "... Kösler çalunup cenk harbi çalınurken negah Tatar çerisi hâyin olub Tatar'ın begleri oğlu vardı. Evvelden Timur Hân katında olurmuş. Hemen Timur Hân'ı gördü kaçtı Timur Hân'a vardı. Erzincan Begi Taherten Beg dahî Eratna begun kardeşi oğludur. Ol dahî Timur Hân'a döndü. Germiyan oğlu leşkeri, Menteşe ve Aydın ve Saruhan ve Hamid-İli leşkerleri sancağıyla kaçub Timur Han katına vardılar. Zira kamusunun beğleri Timur Hân ile olurlardı. Her birisi beglerine dönüp durdular..." Oruç Bey, burada, Erzincan Beyi Taherten'in Sultan Bayezid'in ordusundan Timur ordusuna geçtiğini kaydeder ki yanlıştır. Zira Taherten zaten Timur'un adamı olup Erzincan'da Timur'un ordusuna katılarak Ankara'ya gelmişti. Ayrıca Behiştî (s. 33) de Timur'un savaş düzenini anlatırken Taherten'i Timur'un safında gösterir. Bu Türk beylerinin Sultan'ı bırakıp Timur'a sığınmalarına dair ayrıca bk. Behişti, s. 35; Neşrî, TTK, nşr., s. 350-351; Uzunçarşılı, I, 312; M.H. Yınanç, Bâyezid I mad., *İA*.

Çelebi ile esir edildiler. Vezir-i A'zam Ali Paşa, Murad Paşa, Eyne Bey Subaşı, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, Sultan'ın esir düşmesinden evvel bir araya gelip büyük şehzâde Süleyman Çelebi'yi bir miktar askerle alıp Rumeli'ye geri dönerek onu saltanat tahtına oturttular.[425] Diğer taraftan bir grup ümerâ da şehzade Mehmed Çelebi'yi alıp Amasya'ya, kendi iktâına gittiler.[426]

Asker dağılıp Sultan Bayezid az bir askerle kalınca Minnet Bey, Sultana muharebe meydanından ayrılmasını rica etti.[427] Fakat Sultan gayret ve himmetinden veya şaşkınlığından bunu kabul etmeyip kılıcını kınından sıyırarak düşmanın üzerine atıldı.[428] Yanında bulunan askerlerin çoğu katledilene, bir kısmı da esir düşünceye kadar çarpıştı. Ümerasından Yahşi Bey maktul düştü. Emiru'l-Umerâ Firuz Bey, Minnet Bey, Mustafa Bey, Timurtaş Paşa ve oğlu Ali Bey ile Sultan'ın hizmetinden ayrılmayan diğer ümerâ esir olduktan sonra Timur, Mahmud Han Cengiz'i bir grup ümera ile gönderip Sultan Bayezid'i huzuruna getirtti.[429] Sultanı çadırının kapısında karşıladı. Ona yaptığı ikramda ve gönlünü almak için kullandığı sözlerde mübalağa gösterdi. Sultan Bayezid gece vaktinde atı tökezleyip düştüğü için esir alınmıştı.

Muhakkik ve münakkidlerin (araştırmacı ve eleştirmenlerin) dediklerine göre; Sultan'ın mağlup olmasının en önemli sebebi, ecdâd-ı kirâmının yolundan ayrılmış olmasıdır. Ondan evvelkileri, âdil, insaflı her türlü kötülükten kaçınır, Müslümanların malına göz dikmez, ümera'nın gönlünü ihsan ve ikramlarla hoş tutar, anlayışlı ve nasihat sever kimselere yakın olurlar, sefih münâfık müfsidlerin meclislerinden uzak dururlardı. Acele etmez ve

425- Krş. Oruç Bey, s. 35; Ruhi Çelebi, vr. 49[a]; Behiştî, s. 36; Sa'deddin Efendi I, 173; Lütfî Paşa, s. 56; İbn Hacer, *Enbâu'l-Ğumr* Fatih Ktb., no: 4190 vr, 198[a], İbn Tağriberdî,, *en-Nücum*, XII, 267; Nazmizâde, s. 76[a].

426- Sultan Yıldırım Bâyezid'e daha evvel geçtiği gibi Kastamonu ve Osmancıkı alıp Canik ve havalisindeki Türkmenleri itaati altına alınca, Amasya Emiri Hacı Şahgeldioğlu emir Ahmed, kendisine başka bir yerde sancak verilmek şartıyla Amasya'yı Osmanlılara terk etmek istediğini teklif etmiş, bunun üzerine Yıldırım Bâyezid oğullarından Çelebi Mehmed'i otuz bin kişilik bir kuvvetle Amasya'ya göndermişti. Kadı Burhaneddin Ahmed'in çekilmesi üzerine Çelebi Mehmed, Amasya Sancak beyliğine tayin edilmiştir, 794 (1391), bk, *Bezm-ü Rezm*, s. 418 vd. H. Hüsameddin (*Amasya Tarihi*, III, 157) ise Çelebi Mehmed'in 801 Şevval (1399 Haziran) ayında Amasya Valiliğine tayin edildiğini ve Zilka'de (Temmuz) ayında bu görevine başladığını öne sürmüştür.

427- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 173.

428- Ancak Sultan bulunduğu yerde kalmasının uygun olmadığını anlayarak daha gerideki "Çataltepe"ye çekilmişti, bk. Uzunçarşılı, I, 313.

429- Germiyanoğlu Ya'kub Bey, Yıldırım Bayezid'i, Timur askerlerine göstermiş ve bunun üzerine yakalanmıştı, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 78; Neşrî, TTK, nşr., s. 324-325; Abdurrezzak es-Semerkandî, *Matla'u's-Sa'deyn*, Esad Efendi Ktb., no: 2125, vr. 204[b].

öfkelenmezlerdi. İyilikle nasîhat edenlerin sözlerine kulak verir. Günahkârların sözlerini dinlemezlerdi. Mal ve askerlerin çokluğuyla öğünmez, kâfir ve münâfıklara güvenmezlerdi. Bu ve buna benzer bütün iyi huy ve güzel ahlâk sahibi idiler. Ancak bütün bunların aksi davranış ve huylar bir araya gelince tam bir hezimetin en önemli sebebini oluştururlar.

Sultan Bayezid'in esir olarak Timur'un huzuruna gelişi 20 Zilhicce 804 (21 Temmuz 1402) Cumartesi gecesi yatsı vaktinde vuku buldu.

Timur, kendisine verdiği sert ve kaba cevaplardan dolayı Sultan'a ufak bir serzenişte bulunduktan sonra ona son derece lütufkâr davranıp onunla sohbet etti. Sultan, geçmiş durumlardan dolayı özür dileyip harpte bulunan evlâdının bulunmasını rica etti. Timur'un emri ile şehzâdeler arandıysa da iki gün sonra yalnız Musa Çelebi bulunabildi.[430] Mustafa Çelebi'nin ölü veya diri olduğuna dair hiçbir haber alınamadı. İsa Çelebi, Süleyman Çelebi ve Mehmed Çelebi, adamlarıyla kaçtıklarından bulunamadılar. Musa Çelebi, bulunduğunda, Timur ona ikramda bulundu ve oğulları mevkiine koyup ona evlâd muamelesi yaptı. Ona babasının çadırı yanında bir çadır kuruldu ve ona gerekli olan yiyecek, içecek, binecek, giyecek vb. herşeyi temin edildi.

Timur, Sultanı arasıra davet ederek onunla sohbet eder, gönlünü alıp teselli etmeye çalışırdı. Bir ara Sultan'a, Kütahya'da, hükümdarlara yaraşır bir ziyafet tertip edip onu tekrar saltanatının başına geri iade edeceğini va'd etti. Ayrıca gönlünü yapmak için kızlarından birini torunu Mirza Ebi Bekir b. Mirza Şah'a nikâhladı. Bu toplantı da ta'zim ve tekrim ile sona erdi.

Bu ziyafetten sonra Timur, askerini Anadolu'ya sürdü. Kötü alışkanlıkları gereği olarak her tarafı yağmalayıp tahrip ettiler. Babasının veziri ve bazı devlet erkânı ile Bursa'da bulunan Süleyman Çelebi, Timur'un, torunu Muhammed Sultan İbn Cihangir'i, bir orduyla Bursa'yı yağmalamaya ve kendisini Timur'a götürmeye geldiğini duyunca, babasının haremini, adamlarını ve hazinelerinden taşıyabildiği kadarını alıp denizi aşarak Rumeli'ye geçti ve Edirne'de saltanat tahtına oturdu.[431]

430- Krş. Nizâmeddin Şâmî, *Zafernâme*, s. 310; Abdurrezzak es-Semerkândî, *Matla'u's-Sa'deyn*, Esad Efendi, Ktb, no: 2125, vr. 205[a].

431- Süleyman Çelebi, vezir-i a'zam Ali Paşa ile birlikte, Bursa'ya gelmiş Timur kuvvetlerinin üzerine geldiğini duyunca kız kardeşi Fatma Sultan ile küçük kardeşi şehzâde Kasım'ı alarak Gemlik'e, oradan da kardeşlerini Bizans imparatoruna rehin bırakarak İstanbul Boğazından Edirne'ye geçti, Âlî, V, 106; Nazmizâde, s. 77. Diğer taraftan Hammer (II, 79) ve Uzunçarşılı, (I, 317), Şehzâde Süleyman Çelebi'nin Edirne'ye geçmeyip Anadolu Hisarında gizlenip oradan Timur'a bir elçi gönderdiğini kaydederler. Uzunçarşılı (I, 316) buna ilaveten, Süleyman Çelebi'nin Rumeli'ye geçtiği halde, babasının haremini Yenişehir'de bıraktığını bunların da sonradan yakalanıp Kütahya'da bulunan Timur'un yanına götürüldüklerini belirtir.

Timur'un oğlu, Muhammed Sultan, babasının ileri gelen büyük adamlarından Şeyh Nureddin ile Bursa'ya geldi. Ehl-i küfrün yapamadığını onlar yaptılar, her tarafı yıkıp yaktılar.[432] Bursa'ya bu baskınları sırasında Mevlâna Şemseddin Fenârî[433] ve Şeyh Muhammed el-Cezerî'ye[434] esir aldılar. Ancak Şeyh Nûreddin onları ister burada kalır ister onunla giderler diye serbest bıraktı. İkisi de Bursa'da kalmayı tercih ettiler.[435]

Timur, evlâdından Sultan Hüseyin'i kalabalık bir ordu ile Teke üzerine, ileri gelen emirlerinden Harezm hâkimi Şahmelik'i de diğer bir ordu ile Aydın üzerine gönderdi.[436] Buraları zulümle yağmalayıp tahrip ettiler. Timur'un kendisi de yazın sonuna kadar Kütahya'da kaldı. Kütahya kalesinde Timurtaş Paşa'nın hazinesini buldu. Hazine çok mal, para ve nefis mücevherlerle doluydu. Hazinede çıkan paraların Kütahya batmanı ile yirmi batman olduğu anlatılır.

Timur, hükümdarların sahip olmadığı ama bir Osmanlı paşasının mâlik olduğu bu muazzam hazineyi görünce hayrete düştü ve Timurtaş Paşa'yı huzuruna getirtti. Timurtaş Paşa, daha önce geçtiği gibi, Ankara Savaşı'nda esir düşmüştü. Timur, onu kınayarak şöyle dedi: "Sen, bu kadar para toplayacağına niçin bu parayı harcayıp asker toplayarak velinimetin (sultanın)den bu gaileyi defetmedin? Bilmiyor musun ki malını seven adamlarını kaybeder." Buna karşılık Timurtaş Paşa "Bizim Sultan'ımız çocuk değildir ki bir vasîye muhtaç olsun. Ve sonra devlete yeni kavuşmuş birisi gibi vezir ve emirlerinin malına muhtaç değildir ki halkının malına tamah etsin" diye cevap verdi. Bunu duyan Timur'un rengi attı ve "Seni evlâdınla serbest bırakmaya karar vermiştim. Fakat bu ta'rizin edeb dairesinden dışarı çıktı" deyip Timurtaş Paşa'yı tekrar hapse geri gönderdi.

Timur, kış mevsimi yaklaşınca, Kütahya'dan kalkıp Aydın İline gitti. Kendisi Tire'de kışlayıp, askerini ümerâsı ve evlâdıyla birlikte etrafa kışlağa dağıttı.

Sultan Bâyezid'in vefatı

Sultan Bayezid, boğmaca ve nefes darlığı veya başka bir rivayete göre şiddetli sıtma ve kalb çarpıntısına tutuluncaya, yani 805 yılının Receb ayı (1403 Ocak-Şubat) ortalarına kadar Timur'un yanında kalmıştı. Sultan, mülkünden, reâyâsından, çoluk çocuğundan ve saltanatından ayrı düştüğü için devamlı Allah'tan canını almasını temenni ediyordu. Sultanın hastalığı artınca, Timur onu Akşehir'e gönderip tedâvisi için, kendi tabiblerinden, Mevlânâ Celâleddin el-Arabî ile Mevlânâ İzzeddin Mes'ud el-Şirâzî adlı iki ehil tabibi tayin etti. Her iki tabib de onun tedavisi için uğraştılar, ancak etkisi olmadı ve hastalığı günden güne arttı. Nihâyet 14 Şaban 805 (9 Mart 1403) perşembe günü Akşehir kasabasında vefat etti.[437] Bu sırada Timur, Eğirdir ka-

432- Nizâmeddin Şâmî (*Zafer-nâme*, s. 313) Bursa'nın istilası hakkında şunları kaydeder. "... Kaleye girerek senelerden beri orada toplanmış olan, mal, cevahir, inciler, kıymetli yakutlar, nakit para, kumaşlar vs. gibi her cins eşyayı toplayıp yük yük katar katar yükledi, hazineleri boşalttı... Bu çapul ve yağmadan sonra şehri ateşe vererek yaş kuru her ne varsa hepsini yaktılar..." Neşrî (TTK. nşr., s. 356-357) de şunları kaydeder: "... Andan Timurleng oğlını Bursa'ya gönderüb- var Bâyezid Hânun anda olan hazînesin getür- dedi. Oğlı dahî gelüb Bursa şehrini talan idüb yıkub yakub sarayda olan hazîneyi aldı. Bu dahî zâlim ve bîdîndi. Hatta Câmi'i Kebîrün içinde âdemler koyub ahûr idüb tavîle ile atlar bağlayup odlar yakub, yemek bişürürlerdi." Ayrıca bk. Abdurrezzak es-Semerkandî, *Matla'u's-Sa'deyn*. Esad Efendi Ktb, no: 2125, vr. 205[a-b]; Aynî, *İkdu'l -Cumân*, Veliyüddin efendi, no: 2396, vr. 78[a-b]; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûm* XIII, 269; Nazmi-zâde, s. 78[b].

433- Mevlânâ Şemseddin Fenârî, 751 yılı safer (Nisan 1350)'de doğdu ve 834 (1430) yılında vefat etti. Daha geniş bilgi için bk. *Şekâiku'n-Nu'mâniyye* s. 16-21; Sa'deddin Efendi, II, 411-414; *Sicilli Osmânî* III, 159.

434- Şeyh Muhammed el-Cezerî, (doğumu 27 Kasım 1350) büyük bilginlerden biridir. Hakkında geniş bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, II, 416; *Osmanlı Müellifleri*, I, 144.

435- Ancak diğer kaynaklar aksi görüştedirler. Nitekim Sa'deddin Efendi (II, 416) Şeyh Muhammed el-Cezerî'nin Timur tarafından Mâverâünnehr'e götürüldüğünü kaydeder. Abdurrezzak es-Semerkandî (Vr. 206[a]) ise, Şeyh Şemseddin Muhammed el-Cezerî ve Seyyid Muhammed Buhârî ve Mevlânâ Şemseddin Fenârî'nin Şeyh Nureddin tarafından Timur'un huzuruna götürüldüklerini, ancak bunlardan Muhammed el-Cezerî'nin Semerkand'a götürüldüğünü ifade eder. Ayrıca bk. aynı eser, vr. 207[a].

436- Nizâmeddin Şâmî (*Zafernâme*, s. 314), Aydın üzerine gidenlerin Sultan Hüseyin, Emir Süleymanşâh, Emirzâde Rüstem ve Seyyid Hoca olduklarını kaydeder. Ayrıca bk. Abdurrezzak es-Semerkandî, *Matlau's-Sa'deyn*, vr. 206[b].

437- Bâyezid'in hastalıktan öldüğü rivayetine mukabil bazı kaynaklar tarafından Sultan'ın intihar ettiği öne sürülmüştür. Nitekim bu hususda Âşık Paşa-zâde (s. 80) şöyle der: "Bâyezid hân eydür, Tatarı bu vilâyette koma. Al, böyle git, dedi. Temür eydür: Kabul ettim, kaçan kim Semerkand'dan seni gerü göndersem gerekdür, Tatar seni gerü vilâyetine getire, der. Bayezid Han işittiğim Semerkand'a gideceğin, hem kendü maslahatın gördü." Neşrî (TTK. nşr., s. 360-363) de şunları kaydeder: "Rivayet iderlerdi ki, çün Timürlenk Rum vilâyetini zapt idüb, kimini Karamanoğlu'na virmişdi, Yıldırım Hân bunu işüdüb be-gayet incinmişdi. Bazılar eydür: Bayezid Han gayet gayretlü ve tîz nefisdi. İşitdi kim memleketini Timur-lenk Tatar'la Karamanoğlu'na virdi. Bilesinde zehri vardı. Gayretinden kendüyi sakınmayub düşman elünde zebûn olup, memleketi eller elinde görmedin ölem yeğdür, deyüb kendü nefsini helâk eyledi. Oruç Bey (s. 37) de aynı şekilde intihar ettiğini zikrederek şöyle der: "... Ben anda varmağı bilemezem. Benim bunda kaydım gör. Her nice bilesün eyle, dedi. Bu sözü üzerine kaldı. Yıldırım Hân gayretlü kişiydi. Gayretinden ol demde bilesinde yüzük kaşında ağü vardı, hazırlamışdı. Ol arada kendü kaydını gördü. Allah rahmetine vardı." Bu şekilde intihar ettiğine dair ayrıca bk. Rûhî Çelebi, vr. 50[b]-51[a]; Lütfi Paşa, s. 59. Sa'deddin Efendi (I, 209), 805 yılı Receb ayı ortasında (Şubat 1403) hastalandığı ve 14 Şaban 805 (9 Mart 1403) Perşembe günü vefat ettiğini kaydeder. Aynı müellif, daha ilerde (s. 217) de bazı tarihçilein Yıldırım Bayezid'in intihar

sabasını almış, Akşehir'e dönüyordu. Akşehir'e yaklaştığında Sultan'ın vefat ettiği haberini alınca çok üzüldü ve ağladı. Na'şının Akşehir'de Şeyh Mahmud el-Hayran'ın[438] mezarına konulmasını emretti.[439] Akşehir'e gelince Musa Çelebi'ye ta'ziyede bulunarak onu teselli etti, gönlünü hoşnut etmeye çalıştı. Ayrıca iyi vaadlerde bulunarak ona güzel hediyeler verdi. Sonra Sultan'ın na'şının vasiyeti üzerine, Bursa'da yaptırdığı cami civarında defnedilmesi için götürülmesini emretti. Musa Çelebi'ye Bursa ve civarının hükümranlığını vererek oraya gönderdi.

Bu sırada Sultan Çelebi Mehmed'in elçisi Sofu Bayezid geldi. Timur, elçiye ikramlarda bulunarak çeşitli hediyeler verdi, babasının ölümü için, ta'ziyede bulundu ve geri gönderdi. Ayrıca Süleyman Çelebi'ye de hediyeler ve bir elçi gönderip ta'ziyede bulundu.

Timur'un Anadolu'yu Terk Etmesi

Bugünlerde Timur'un oğlu ve veliahdı Muhammed Sultan vefat eti.[440]

Timur, oğlunun ölümüne çok üzüldü. Bu ölümü bir uğursuzluk alâmeti kabul ederek, hemen Anadolu'yu terketti. Sultan Bayezid'in vasiyeti üzerine Kara Tatarları da Anadolu'dan alıp götürdü.

ettiğine dair kayıtlarını kabul etmez, bunların kesin iftira olduğunu söyler. Behiştî (s. 50) de müellifimizin kaydettiği gibi "Hafakân ve dîku'n-nefesden" hastalanıp Receb ayının ortalarında vefat ettiğini ifade eder. Nizâmeddin Şâmî (*Zafernâme*, s. 322-323) kendi eceliyle hastalık neticesinde vefat ettiğini ve bu hastalığın tedavisi için Timur'un ona hekim gönderdiğini yazar. İbn Hacer (*Enbâu'l-Ğumr*, Fatih Ktb., no: 4190, vr. 198[b]) ve İbn Tağriberdî (*en-Nücum*, XII, 269) Bayezid'in Timur'a esir iken vefat ettiğini kaydederler. Yıldırım'ın çağdaşı olan İbn Arabşâh başta olmak üzere, ilk Osmanlı müverrihleri Enverî, Mevlânâ Şükrullah, Karamânî Mehmed Paşa ile Timur'lu müverrihlerden Şerefeddin Ali Yezdî ile Nizâmeddin Şâmî kesinlikle intihardan bahsetmeyip kimisi nefes darlığından, kimisi hummadan, kimisi de boğmacadan öldüğünü kaydeder. Bu konudaki izahlar için bk. M.H. Yınanç, Bâyezid I. mad., *İA*. Ancak Fuat Köprülü, "Yıldırım Bâyezid'in Esâreti ve Ölümü Hakkında" (*Belleten*, I/2, 1937, s. 591-603) ve (*Belleten*, VII/27 (1943) s. 591-599) adlı iki makalesinde kaynakları çeşitli açılardan tahlil ederek Sultan Yıldırım Bayezid'in intihar ettiği kanaatine varır. Sultan Yıldırım Bayezid'in ölüm tarihine gelince aynı şekilde kaynaklarda değişik tarihlerde vefat ettiği belirtilir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi Hoca Sa'deddin Efendi, Sultan'ın ölümü için müellifimizin kaydettiği 14 Şa'ban 805 tarihini verirken, M. Şükrullah (vr. 164[b]) 27 Zilhicce 805 (18 Temmuz 1403) de; Abdurrezzak es-Semerkandî (*Matla'u's-Sa'deyn*., vr. 212[a]) 13 Şa'ban 805 (8 Mart 1403) de; İbn Tağriberdî (*en-Nücûm*, s. 269) Zilka'de 805 (Mayıs 1403) de; Rûhî Çelebi (vr. 51[a]) Bayezid'in 804 ile 805 yılları arasında vefat ettiğini kaydederler.

438- Şeyh Seyyid Mahmud Hayrânî, Anadolu'da XIII. yüzyılda yaşayan sofilerden biri (ölümü 1224). Akşehir'de sekizgen bir türbesi vardır. Genellikle Bektaşîlerin bir ziyaretgâhıdır, bk. F. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, muhtelif yerler; Uzunçarşılı, I, 321, M.H. Yınanç, Bayezid 1. mad. *İA*.

439- Krş. Abdurrezzak es-Semerkandî, *Matla'u's-Sa'deyn*. vr. 212[a].

440- Krş. Nizâmeddin Şâmî, *Zafer-nâme*, s. 324-327.

Bazı rivayetlere göre, bu Kara Tatarlar, Hülâgü ve Hülâgü'nun oğulları zamanında Anadolu Selçuklularını tazyik için Anadolu sınırlarına yerleştirilmişlerdi. Ebu Saîd'in ölümü ile İlhanlı hükümeti yıkılınca bu taife elli iki fırkaya ayrıldı. Her yüz ev halkı aralarından kendilerine bir bey seçtiler. Bunlar, Anadolu sınırında, ovalarda, yazlar ve kışlarlardı. Sultan Bayezid Kadı Burhaneddin'in memleketini fethedince bu Kara Tatarları, Kayseri, Sivas, Amasya, Malatya ve Azerbaycan'da yerleştirip her türlü mükellefiyetlerden muaf tuttu. Sonra Timur, onları zorla Maveraünnehir'e götürdü. Timur'un ölümünden sonra Harezm'e dönerek bölgeyi yıkıp yaktılar. Arkasından Anadolu'ya gelerek, buradaki illerde ve milletler arasında eriyip gittiler.[441]

FETRET DEVRİ VE SULTAN BAYEZİD'İN EVLADI ARASINDAKİ MÜCADELELER

Sultan Yıldırım Bayezid'in evlâdı, Sultan Mehmed hariç, geri kalan Süleyman Çelebi, İsa Çelebi ve Musa Çelebi birbirleriyle yaptıkları savaşlarda öldüler.

Müverihlerin en faziletlisi Hoca Efendi, Yıldırım Bayezid'in çocukları hakındaki muhtelif rivâyetlerden ikisini tercih eder.

Birinci rivayet: Sultan Yıldırım Bayezid vefat edip de Timur Anadolu'dan gidince kardeşler arasında anlaşmazlık ve savaş başladı. Bunlardan Süleyman Çelebi, Edirne'de saltanat tahtına oturmuş ve Rumeli'ye hâkim olmuştu. Babasının veziri Ali Paşa b. Hayreddin Paşa ve Rumeli ümerâsı onun hizmetinde idiler. İsa Çelebi ise Bursa civarında gizlenmiş olup Timur'un gidişinden sonra ortaya çıkarak Bursa'yı hâkimiyetine aldı. Kardeşi Musa Çelebi de Bursa üzerine yürüyüp İsa Çelebi ile Karesi civarında karşılaştılar ve aralarında sayısız savaşlar oldu. Nihayet Musa Çelebi, İsa Çelebi'ye karşı galip gelip adını varlık âleminden sildi ve Bursa'da saltanat tahtına oturdu.[442] Kardeşi Süleyman Çelebi, büyük bir ordu ile Gelibolu boğazından geçerek Bursa üzerine yürüdü. Musa Çelebi, kaçarak Karamanoğlu'na sığındı. Süley-

441- Buradaki bilgi aynen *Tâcü't-Tevârîh* (s. 214)'de kaydedilir.

442- Âlî (V, 106), Musa ve İsa Çelebi'lerin çarpışmasından sonra Musa Çelebi'nin galib gelip, Bursa'da saltanata geçtiğini ve adına sikke bastırıp hutbe okuttuğunu kaydeder. Ancak aynı müellif daha ileride (s. 117) Âşık Paşa-zâde ve Neşrî'ye dayanarak bu rivayetin yanlış olduğunu ve aşağıda müverrihimizin de zikrettiği ikinci rivâyetin daha doğru olduğunu belirtir. Behiştî ise (s. 51), bu rivâyeti kaydetmektedir: "... İsa Çelebi Bursa nevâhisinde gezinmiş idi. Timur gidecek yine zuhur edüb Bursa'ya gelüb tahta çıkub oturdu..."

man Çelebi, Bursa'yı istilâ etti. Küçük kardeşi Kasım Çelebi'yi rehin olarak İstanbul tekfuruna gönderip onunla sulh yaptı[443] ve İstanbul Boğazı'ndan geçerek Edirne'ye gitti.

Sultan Çelebi Mehmed, Süleyman Çelebi'ye, babalarının vefatını ta'ziye ve hükümdarlıklarını tebrik eden bir mektup gönderip eskiden hasları olan Amasya ve Tokat'ı yine kendisine bırakmasını rica ettiğinde[444] Süleyman Çelebi bunu kabul etti.[445]

Süleyman Çelebi, Karamanoğlu'na, Musa Çelebi'yi yakalamayı tavsiye edip, ona yardım etmemesi için tehdid etti. Musa Çelebi, Karamanoğlu'ndan kuşkulanarak kaçıp Kastamonu Beyi İsfendiyar Bey'e sığındı. Süleyman Çelebi, Bursa'ya geçip oradan Göynük kasabasına vardı. Alışkanlığı gereği içki ve eğlenceye dalıp kışı burada geçirdi.[446] Sonra İznik'e gidip, burada da zevk ve eğlenceye devam etti.

Umerâ, Süleyman Çelebi'nin saltanata ehil olmadığını görünce, vezir Ali Paşa başta olmak üzere kendi aralarında anlaşıp İsfendiyar Bey'e, Musa Çelebi'yi hükümdar edinmek üzere kendilerine göndermesi için gizlice haber ulaştırdılar. İsfendiyar Bey, Musa Çelebi'yi deniz yoluyla Eflâk'a gönderdi. Eflâk Beyi Mirçe (Mircea), Süleyman Çelebi'nin adamlarının zulmünden bezgin olduğu için Musa Çelebi'ye ikramda bulundu ve yardım etti. Musa Çelebi, Silistre'ye gelince Rumeli umerâsı etrafında toplandı ve onlarla beraber Edirne üzerine yürüdü. Süleyman Çelebi bu haberi İznik'te aldı[447] ve sür'atle Edirne'ye doğru hareket ederek kardeşinden evvel şehre ulaştı. İçkiye dalmakta kendi nefsine hâkim olamadı. İçki kullanmakta aşırı gidip gece gündüz ayılmıyordu. Vaktinin büyük bir kısmını sefih kimselerle beraber ha-

443- "Gelibolu Muahedesi" adı verilen bu sulha göre; Anadolu sahilindeki Kartal, Pendik ve Gebze ile bazı adalar, Misivri'ye kadar Karadeniz sahili, Marmara'da Silivri, Rumeli'de Selanik ve Teselya ve diğer bazı yerler Evrenos Bey'in itirazına rağmen Bizans'a terkedildi. Ayrıca küçük Şehzade Kasım da kızkardeşi Fatma ile birlikte İmparatora rehin olarak bırakıldı, bk. Lütfi Paşa, s. 60; Dukas, s. 60; Ostrogorsky, s. 513. Uzunçarşılı, I, 328, 329.

444- Çelebi Sultan Mehmed'in Amasya'ya gelip yerleşmesi ile burası Amasya, Sivas, Tokat, Çorum, Canik, Şarkîkarahisar ve Ankara vilayetlerinden meydana gelen bir eyâlet teşekkül etmiş ve bu eyâletin merkezi de Amasya olmuştu, bk. H. Hüsâmeddin, Amasya Tarihi, III, 173.

445- Hoca Sa'deddin Efendi de (I, 218) bu rivâyeti aynen Oruç Bey (s. 37-38)'den aktarmıştır.

446- Oruç Bey, (s. 38) de bu konuda şunları ilave eder: "Süleyman Çelebi, Göynük yanında su kenarında konub orada kışladı. Burada büyük bir kavak ağacı vardı. Ağacın dibinde işrete daldı. Şimdi ol ilde kavak ağacı Beykavağı diye meşhurdur."

447- Diğer taraftan Dukas (s. 53) Emir Süleyman'ın Aydınoğulları'nın tahtgâhı olan Efes'te bulunduğu sırada, Musa Çelebi'nin Eflâk'dan Balkanlara doğru yürüdüğünü haber aldığını zikrediyor.

mamlarda içki içerek geçiriyordu. Bir gün hamamda sarhoş vaziyette uykuya dalmışken Musa Çelebi Edirne'yi muhasara etti. Bu durumu ona haber veren adama kızarak "Musa gibi bir çocukla mı beni korkutuyorsunuz?" diyerek haberciyi öldürmek istedi. Fakat bu haberin doğruluğu ortaya çıkınca birkaç adamıyla İstanbul'a kaçmaya başladı. "Düğüncüler"[448] adlı köye vardığında, köy halkı adamlarıyla birlikte yakalayarak, onu almaya gelen Musa Çelebi'nin adamlarına teslim ettiler. Bunlar da Süleyman Çelebi'yi öldürdüler. Başka bir rivayete göre, köy halkı Süleyman Çelebi'yi öldürdüler. Bu yüzden de Musa Çelebi, kardeşinin intikamını almak için köyü yaktı.[449]

Musa Çelebi, 813 (1410-1411) yılında Edirne'de tahta çıktı.[450] Süleyman Çelebi'nin na'şını Bursa'ya gönderip dedesi Hüdavendigar'ın yanına defnettirdi.

***

İkinci rivayet ise, Hoca Efendi'nin müverrih Neşrî'den aynen naklettiği rivâyettir.[451] Sultan Bayezid vefat edince, Timur, na'şını ve oğlu Musa Çelebi'yi, Germiyan Bey'i Yakub Bey'e teslim edip istediğinde Sultan Mehmed Çelebi'ye vermesini emretti. Sultanın na'şı ve oğlu Musa Çelebi, memleketin sükûna kavuşup Çelebi Mehmed ile İsa Çelebi arasında meydana gelen çeşitli çarpışmalar sona ererek Sultan Çelebi Mehmed'in müstakil bir hükümdar olarak saltanata geçmesinden sonraya kadar Yakup Bey'in yanında kaldılar. Çelebi Mehmed, babasının na'şını ve kardeşini Yakup Bey'den istedi. O da her ikisini kendisine gönderdi.

Bu rivayete göre Sultan Mehmed Çelebi ile İsa Çelebi arasında maydana gelen çarpışmaların seyri şöyleydi: İsa Çelebi Bursa'da tahta geçince, Sultan Mehmed Çelebi adamlarıyla üzerine yürüdü. İsa Çelebi, bütün derbendleri kapattırdı. Mehmed Çelebi önce Ermeni derbendine gelip de burayı kapatılmış bulunca dönüp Tomaliç (Tomaniç: Domaniç) derbendine gitti. Fakat onu da tutulmuş gördü. İsa Çelebi'nin taraftarları ve askerlerinin üzerine

448- Krş. Oruç Bey, s. 39.

449- Yıldırım Bayezid'in evlâdından İsa, Musa ve Süleyman arasında meydana gelen çatışmaların buraya kadar anlatılan bu kısmı, Oruç Bey (s. 37-39) de benzeri ifadelerle mevcuttur. Oruç Bey'in bundan sonraki kısmında Çelebi Mehmed ile kardeşleri İsâ ve Süleyman arasındaki olayların tümü ve Musa ile olan mücadelesinin büyük bir kısmı mevcut değildir. Zira Oruç Bey'deki rivayetin seyri daha değişiktir. Müellifimizin burada naklettiği ikinci rivayet de Neşrî'deki rivayettir.

450- Krş. Âşık-Paşa-zâde, s. 82; Sa'deddin Efendi, I, 220.

451- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 424-425 vd.; Teaschner nşr., s. 172 vd., Sa'deddin Efendi I, 221. Ayrıca İdrîs-i Bidlîsî'nin (vr. 234[a] vd.) de aynı rivâyeti Neşrî'den aldığı görülmektedir.

hücum ederek onları yolundan uzaklaştırıp derbendi geçti. Öncü kuvvetlerinin kumandanı Firuz Paşa'nın oğlu Yakub Bey'i dayısı olan Balıkesir Valisi Eyne Bey Subaşı'ya gönderdi. Eyne Bey, Sultan Mehmed Çelebi'ye itaat ederek hizmetine gitti. Sultan'ın Balıkesir'e doğru yürümesi üzerine, İsa Çelebi onun üzerine geldi. Eyne Bey Subaşı Sultan'a İsa Çelebi ile sulh yapmayı teklif etmesini tavsiye edince Sultan, onun sözüne uyarak, kendisinden daha büyük ve devlet hizmetinde daha çok emeği geçtiği için İsa Çelebi ile sulh yapmayı kabul etti. Mehmed Çelebi, Anadolu'nun aralarında paylaştırılmasını teklif etmek üzere bir elçi gönderdi. İsa Çelebi, yaşça daha büyük olduğu için bunu kabul etmediği gibi elçiye ağır sözler söyledi.

Bunun üzerine iki kardeş Ulubat nehri kenarında karşılaşıp çarpıştılar. Sultan Mehmed Çelebi taraftarlarından Eyne Bey Subaşı[452] öldürüldü.[453]

Nerdeyse Mehmed Çelebi tarafı hezimete uğruyordu. Ancak İsm-i Şerîf'in bereketiyle sonradan toparlanarak Muhammedîler İsevîleri bozguna uğrattı. İsa Çelebi, yanındaki birkaç adamıyla Yalak Ova'ya doğru, oradan da İsevîlerin diyarı olan İstanbul'a kaçtı.

Rumeli umerasından ve Devlet-i âliyye vüzerâsından olan Timurtaş Paşa, İsa Çelebi'nin beylerinden ve saltanatının gerçekleştirilmesinde rolü olan birisiydi.[454] Ancak bu da onun ölümüne sebeb olmuştu.[455]

İsa Çelebi, yenilip de kaçınca, Timurtaş Paşa da yanındaki rikâbdârı ile beraber kaçtı. Kaçarlarken rikâbdârının atı ölüp de yaya kalması üzerine, paşa ona acıyıp arkasına aldı. Küfran-ı nimet eden bu hâin, hançer ile paşanın iki omuzunun arasından yaralayarak yere düşürdü. Sonra Sultan Mehmed'in askerlerinden birkaçı, paşaya can çekiştirirken rastgeldiler. Onu alıp Sultan'a

452- Eyne Subaşı'nın kabri Balıkesir'in Kepsut ilçesinin Tekke köyünde bulunmaktadır. Balıkesir'de "İnecibey" ismiyle meşhur olan Paşa Camii yanında bir medresesi vardır, bk., Uzunçarşılı, I, 331 not:3.

453- Krş. Behiştî, s. 51-52; Âlî, V, 153; H. Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, III, 180.

454- Bu tarihlerde Osmanlıların hizmetinde üç ayrı Timurtaş Paşa bulunuyordu. Birisi Kara Ali Bey oğlu Timurtaş Paşa olup Lala Şâhin Paşa'dan sonra Beylerbeyi olanı; ikincisi Sarı Timurtaş Paşa; üçüncüsü de vezir-i a'zam Ali Paşa'nın köleliğinden yetişme olan Timurtaş Paşa'dır. Burada zikredilen Ankara Savaşında esir olan Sarı Timurtaş Paşa'dır. Timur, Kütahya'da bunun hazinelerine el koymuştu. Kara Timurtaş Paşa İstanbul muhasarasıyla Niğbolu savaşında bulunmuş olup Ankara Savaşı sırasında yaşlı olduğu için bu savaşa katılmamıştı. Nitekim 806 Ramazanında (1404 Mart) vefat ederek Bursa'da Timurtaş mahallesindeki camiin yanında defnedilmiştir. Sarı Timurtaş Paşa da Balık Pazarı'nda medfundur. Üçüncü Timurtaş Paşa ise İkinci Murad devrinde 1429'da vefat etmiştir, bk., Uzunçarşılı, I, 331, not: 2.

455- Krş. Neşrî, TTK. nşr., 424-425; Teaschner nşr., s. 172-173.

götürürken yolda canını teslim eyledi. Sultanın emriyle başı kesilip gözdağı vermek için Süleyman Çelebi'ye gönderdiler.[456]

Sultan Mehmed Çelebi, Bursa'ya geldiğinde, şehir halkı onu itaatle karşılayıp bağlılıklarını bildirdiler. Sultan, Bursa'da saltanat tahtına geçti. Arkasından İznik'i emânla teslim aldı. Yenişehir'de birkaç gün kaldıktan sonra tekrar Bursa'ya geri döndü. Sultan, babasının na'şını ve kardeşi Musa Çelebi'yi, Germiyanoğlu Yakub Bey'den istedi. Yakub Bey de onları izzet ve ikram ile gönderdi. Çelebi Mehmed babasının na'şını karşılayıp Bursa'da şu anda medfun olduğu merkadine defnettirdi.[457]

Sultan Mehmed'in şanı yücelip de şöhreti yayılınca kardeşi Süleyman Çelebi onu kıskanmaya başladı. Bilhassa, İsa Çelebi'nin İsevîler diyarı İstanbul'a kaçması ve Timurtaş Paşa'nın kesik başının gelişi onu korkuya düşürdü. Mehmed Çelebi'nin üzerine yürümek istediyse de onun tecrübeli ümerâsı "Mehmed Çelebi'nin dayanakları kuvvetli ve bahtı açıktır. Onunla muharebe edemezsin. Fakat bunun ortadan kaldırılması için bir yol vardır. Kardeşin İsa Çelebi'yi İstanbul'dan getirtip onun üzerine gönder. Eğer galip gelirse senin yardımınla olur ki, İsa Çelebi sana muhalefet edemez. Yenilirse de sen açıkça isyan ve muhalefet etmemiş olursun" diyerek ona engel oldular. Bu teklifi kabul eden Süleyman Çelebi İstanbul tekfuruna[458] adam gönderip İsa Çelebi'yi istedi. Tekfur da İsa Çelebi'yi gönderdi. Süleyman Çelebi, ona para ve asker yardımı yapıp Gelibolu boğazından Anadolu'ya geçirdi.

Sultan Mehmed, bu sırada eski eyaleti olan Amasya ve Tokat civarında çıkan bazı karışıklıkları gidermek için bu bölgede bulunuyordu. İsa Çelebi Anadolu'ya geçip önce Karesi eyâletini alarak Bursa'ya vardı. Şehri Sultan'ın adamlarından istedi. Halk; "ancak Sultan Mehmed'e karşı zafer elde edersen sana şehri teslim ederiz" diye şart koştular. Bunun üzerine Beypazarı'na gitti. Orada bir müddet ikâmet edip kardeşi Sultan Mehmed'e mektuplar göndererek yalandan itaatini bildirip aldatmaya çalışıyordu. Sultan, kardeşinin sözlerine inanıp o civardaki beylerine, her türlü yiyecek ve zahire ihtiyaçlarını karşılamalarını emretti. Bu hile yolu ile İsa Çelebi bazı kaleleri alıp da

456- Neşrî (TTK. nşr., 426-429; Teaschner, nşr., s. 175) ise bu hususda şunları kaydeder: "... Amma Sultan leşkeri dahî Temurtaş'ı yetib tutub Sultan'a getirdiler. Sultan be-gâyet kakıdığından buyurdu. Başını kesip gövdesini bir ağaca asakodılar." Ayrıca bk. Behiştî, s. 53-54; Sa'deddin Efendi I, 224-225; Âlî, V, 153-154.

457- Neşrî, TTK. nşr., s. 428-431; Teaschner nşr., s. 135-136; Behiştî, s. 54-55; Sa'deddin Efendi, I, 225-227; Alî, V, 154.

458- Bu sırada Bizans İmparatoru II. Manuel (1391-1425)'dir.

etrafında bir sürü ayak takımı toplanınca onlarla beraber Bursa üzerine yürüdü. Bu hilelerle Bursa halkını kandırarak şehri almaya çalıştıysa da kandıramadı. Ama şehir haricini yağmalayıp tahrip etti.

Bunu haber alan Sultan Mehmed Çelebi sür'atle üçbin atlıyla Amasya'dan ayrılıp on gün zarfında Bursa'ya vardı. Kardeşi ile savaşa tutuştu. Ancak İsa Çelebi'nin yanında onbin askeri olduğundan savaş sabahtan ikindi vaktine kadar sürdü. Bu defa da İsevîler (İsa Çelebi'nin taraftarları) yenildi. İsa Çelebi, kaçıp Kastamonu Beyi İsfendiyâr Bey'e sığındı. İsfendiyar Bey, İsa Çelebi'ye ikramda bulunup zafer va'd eyledi. Askerini toplayarak İsa Çelebi ile birlikte Selâsil Kalesini kuşatıp Engürye üzerine yürüdü. Sultan, bunları aniden basıp mağlup etti ve Bursa'ya döndü.[459]

ζ Sonra Sultan, Tokat'a gitti. Bu sırada Karamanoğlu[460] dostluğunu bildiren bir elçi yolladı. Maraş Bey'i Dülkadiroğlu[461] da, sadakatini bildiren bir mektup gönderdi ve kızı ile evlenmesini teklif etti. Sultan Mehmed, Dülkadiroğlu'nun kızıyla evlenmeyi kabul etti.[462] İsa Çelebi'ye gelince, o da üçüncü defa yenilince İzmiroğlu Cüneyd Bey'e iltica etti.[463] Cüneyd Bey ona yardım ederek etrafında topladığı bir miktar[464] evbaş ile Bursa civarını yağmaladı. Bunu duyan Sultan, sür'atle Tokat'tan ayrılıp o sırada Mihaliç'de[465] bulunan İsa Çelebi'nin üzerine yürüdü. İsa Çelebi yine Cüneyd Bey'e sığındı. İzmiroğlu Cüneyd Bey, Menteşe, Aydın ve Saruhan beylerinden yardım isteyince İsa Çelebi'nin etrafında yirmibin kişilik bir ordu toplandı. Sultan Mehmed, onbin atlıyla onları karşılayıp mağlup etti ve onlara karşı zafer kazandı. İsa Çelebi saltanattan ümidini kesince Karaman illerine doğru kaçtı. Sultan Mehmed Çelebi, Aydın, Saruhan ve Menteşe illerini zapt etti. Cüneyd Bey ona birçok mal ve hediye vererek affedilmesini istedi. Sultan onu affedip yerinde bıraktı. Daha evvel "Anadolu Beylikleri" kısmı anlatılırken bu hadiselerden bahsedilmişti. Germiyanoğlu Yakub Bey'e de eman verip Germiyan'ı teslim aldıktan sonra Bursa'ya döndü.[466] 〉

459- Krş. Neşrî TTK. nşr., s. 431-445; Teaschner nşr., s. 176-182; Behiştî, s. 55-58; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 237^a-238^b; Sa'deddin Efendi, I, 231, vd.; Âlî, V, 155.

460- Bu sırada Karamanoğulları'nın başında Mehmed Bey (1402-1419) bulunuyordu.

461- Bu tarihde Dülkâdiroğulları beyi, Nasireddîn Mehmed Bey (1398-1443)'dir.

462- Krş. Behiştî, s. 58; Sa'deddin Efendi, I, 232; Âlî V, 156.

463- Burada İzmiroğlu Cüneyd Bey ile Aydınoğulları'ndan Cüneyt Bey (1403-1425)'in kasdedildiği anlaşılıyor.

464- Âlî (V, 156) İzmiroğlu (Aydınoğlu)'nun İsa Çelebi'ye yirmibin kişilik bir kuvvetle yardım ettiğini kaydeder.

465- Bugünkü Karacabey'dir.

466- Krs. Âlî, V, 156.

İsa Çelebi de Karaman sınırına girince, Karamanoğlu, Sultan Mehmed'ten korkarak İsa'nın ilticasını kabul etmedi. Bunun üzerine İsa Çelebi, Karaman ülkesinden çıkarak dağlarda ve ovalarda dolaşmaya başladı. Bir müddet sonra da ölü veya diri olduğuna dair bir haber alınamadı.[467] Rivayete göre; bir müddet sonra Eskişehir civarında saklandığı ortaya çıktı. Yakalanıp ölü olarak Sultan'a götürüldü. Zira bazı fitneciler, saklı bulunduğu yeri Sultan'a bildirince, Sultan, üzerine iki yüz asker gönderdi. Onu bir hamamda bulup boğdular ve na'şını Bursa'ya getirip defnettiler.[468]

Çelebi Mehmed'in Emir Süleyman ile Olan Mücadelesi

Anadolu illeri Sultan'ın lehine huzura kavuşup da İsa Çelebi gailesi bertaraf edilince Süleyman Çelebi'nin kıskançlığı arttı. Ordusunu toplayıp Bursa üzerine yürüdü. Sultan Mehmed ümerâsıyla durumu istişâre etti. Ona, Süleyman Çelebi'nin eline düşmekten sakınıp Engürye tarafına çekilmesini, gece baskını ile ve yolları kapayarak ona zahîre sıkıntısı çektirmeyi tavsiye ettiler. Zira askerleri çok olup ona karşı koymanın mümkün olmadığını söylediler. Sultan, ümerânın bu görüşünü kabul edip Engürye tarafına yöneldi. Bu arada Tatar ümerâsından Doyuran (Toyuran) Bey adamlarıyla birlikte Sultan'a katıldı.

Sultan, askerlerini topladığı bir sırada Süleyman Çelebi'nin Bursa'dan Engürye'ye doğru geldiği haberini alınca ona karşı koymak istedi. Fakat Bayezid Paşa ile Mukbil Subaşı ona engel oldular. Sultan, Selâsil Kalesinin muhafazasını Firuz Paşa'nın oğlu Yakup Bey'e bırakarak Tokat'a çekildi. Tam bu sırada Tatar Emiri Toyuran Bey isyan edip bazı illeri yağmalayarak kaçtı. Sultan ona kızıp peşine düştü ve Müslümanlardan aldığı bütün malları geri alarak çoluk çocuğunu ve adamlarını esir etti. Toyuran Bey, tek başına kaçıp kendi canını kurtardı. Sultan da esirleri Selâsil Kalesine hapsetti.[469]

Süleyman Çelebi, Engürye üzerine yürüdü ve burasını aldıktan sonra Selâsil Kalesini kuşatıp Yakup Bey'den teslim olmasını istedi. Yakup Bey bunu kabul etmeyince Süleyman Çelebi'nin askerleri kaleye saldırarak almak için büyük gayret gösterdiler. Yakup Bey, Sultan'a mektup yazıp ondan yardım istedi. Sultan, Yakup Bey'e direnmesini, iki gün içinde yardımına geleceğini bildirip gelen elçiyi geri gönderdi. Süleyman Çelebi'nin Veziri Ali

467- Krş., Neşrî, TTK., nşr., 445-451; Teaschner nşr., 182-184.

468- İsa Çelebi'nin Eskişehir civarında saklandığı ve yakalandığı hamamda öldürüldüğü rivayeti yalnız İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 240^b) ve Sa'deddin Efendi (I, 235)'de mevcuttur.

469- Krş., Neşrî, TTK. nşr., 450-455; Teaschner nşr., s. 184-186; Sa'deddin Efendi, I, 238.

Paşa, Yakub Bey'in Sultan Mehmed'e haberci göndererek yardım istediğini öğrendi. Haberciyi[470] yakalamak için yoluna bir grup asker koyup yakalattı. Sultan'ın mektubunu ele geçirip içindeki ibareyi "yardım etmemiz sözkonusu değildir. Uygun olanı kaleyi teslim etmendir. Bahtımız yâver giderse onu geri almak zor birşey değildir" şeklinde değiştirerek Yakup Bey'e gönderdi.

Tahrif edilmiş mektup Yakup Bey'e varınca kaleyi ahd ve eman ile Süleyman Çelebi'ye teslim edip onun karargahında kaldı.

Sultan Mehmed, yardım için ulaştığında, kalenin Vezir Ali Paşa'nın hilesiyle alındığını öğrendi ve Beypazarı'na oradan da Tokat ve Amasya'ya çekildi.[471] Süleyman Çelebi de Bursa'ya dönüp hamamlarda ve mesîre yerlerinde içki âlemine daldı. Etrafındaki adamları da ellerini reayanın mallarına uzatmaya başladılar.[472]

Bütün bu hâdiseler Sultan Mehmed'e ulaşınca fırsat kollamaya başladı. Bir müddet sonra sekiz bin atlı ile Bursa üzerine yürüdü. Fakat o günlerde Sakarya nehri taşmış olduğundan karşı tarafa geçemedi ve kenarında günlerce bekledi. Bu bölgede Süleyman Çelebi'nin, Süleyman Subaşı adında bir adamı vardı. Askerleri görüp de niyetlerini öğrenince, acele bir şekilde Bursa'ya gitti. Süleyman Çelebi'yi Bursa Tahılpazarında içki içmekle meşgulken buldu ve durumu bildirdi. Süleyman Çelebi bu haberle ayılıp hemen Edirne'ye kaçmak istediyse de veziri Ali Paşa ona engel oldu ve Yenişehir'e gidip orada geçit vermeyen Kâfir Pınar adlı kalede savunmaya geçmenin uygun olacağını bildirdi. Süleyman Çelebi, bunu kabul edip yanındaki askerlerle Kâfir Pınarı[473] Kalesine kapandı. Sultan Mehmed de onu takip ederek kaleyi muhasara etti. İki taraf arasında günlerce karşılıklı ok atmak suretiyle çarpışmalar sürüp gitti. Ali Paşa, Sultan Mehmed'i uzaklaştırmak için bir hile düzenledi. Sultana gizlice bir mektup yazıp ümerâsının kendisine kıymak istediklerini söyledi. Sultan Mehmed, Ali Paşa'nın, daha önce "Selâsil" Kalesinin alınmasında yaptığı hileyi bildiğinden bu defa aldanmadı. Ancak "Söylenti yalan da olsa iz bırakır" sözüne göre şüpheye kapıldı. Fakat bunu da

470- Neşrî (TTK. nşr., 456-457; Teaschner nşr, s. 187) ve Âlî (V, 158-159) habercilerin Eyne Hoca ve Bulgur Ağa adlı kişiler olduklarını kaydederler.

471- Âlî (V, 159), Bundan sonra Süleyman Çelebi'nin, Çelebi Mehmed'i takip edip Amasya'ya kadar gittiğini, şehri muhasara ettiğini, fakat eliboş olarak Bursa'ya geri döndüğünü kaydeder. Behiştî ise (s. 62) "... Emîr Süleyman dahî Sultan'a tâbî olan hisarlara müteveccih olup ne kadar hud'a ettiyse i'timad eylemediler" der. Ancak açıkça nereye kadar vardığını söylemez.

472- Krş. Neşrî, TTK., nşr., 456-461; Teaschner, nşr., s. 187-189; Sa'deddin Efendi, I, 239-240; Âlî, V, 158-159.

473- Neşrî, (TTK. nşr., s. 464-465; Teaschner nşr., s. 190); Behiştî (s. 63); Sa'deddin Efendi, (I, 240-241) ve Âlî, (V, 159), "Çakırpınarı" şeklinde kaydederler.

kimseye açmadı. Tam bu sırada yakın adamlarından Şarabdâr İlyas'ın kaçarak Süleyman Çelebi'nin tarafına geçmesi, Sultan'ın şüphesini artırdı. Bunun üzerine içindeki şüpheyi akıllı ve tecrübeli emirlerinden Bayezid Paşa'ya açtı. Bâyezid Paşa Ali Paşa'nın hilelerini sayıp dökerek akıllıca sözlerle Sultan Mehmed'in şüphesini giderdi. Ayrıca artık Amasya ve Tokat'a geri dönmenin uygun olacağını, çünkü askerin yağmurdan ve kıtlıktan bezdiğini söyledi. Sultan, bunu uygun görerek Tokat'a döndü. Süleyman Çelebi de Bursa'ya döndü.[474]

Süleyman Çelebi, Sultan Mehmed'den intikam almak ve illerini yağmalamak için asker toplamaya başladı ve Sivri Hisar'a giderek kaleyi muhasara etti. Askerlerini yağmaya gönderip az bir kuvvetle kalınca Karamanoğlu'nun, kendisini basmak üzere olduğu haberini aldı. Yanında bulunan askerleri, ümerâsının ileri gelenlerinden Evrenos Bey kumandasında Karamanoğlu gailesini defetmeye gönderdi. Karamanoğlu Aksaray tarafına kaçıp da Evrenos Bey onu takip edince Sultan Mehmed'in himayesine sığınmaya mecbur kaldı. Yardım etmesine karşılık mülkünün yarısını vermeyi taahhüd etti. Sultan, Karamanoğlu'nun bu teklifini kabul edince, Karamanoğlu Kırşehir'e gelerek, Cemâle[475] Kalesinde Sultan'ın huzuruna çıktı.

Bu durumdan haberdar olan Evrenos Bey, Karamanoğlu'na karşı zaferden ümidini keserek Süleyman Çelebi'nin yanına döndü. Evrenos Bey'in Karamanoğlu ile Sultan'ın ittifak ettiklerini haber vererek Engürye'ye gitmenin uygun olacağını tavsiye etmesi üzerine Süleyman Çelebi de Engürye'ye gitti.[476]

Musa Çelebi'nin Rumeli'ye Geçişi

Allah, Sultan Mehmed'e, rakibine karşı galip gelmesi ve etrafındaki kuvvetlerini dağıtması hususunda güzel bir fikir ilham etti. Babasının na'şıyla birlikte Yakub Bey'den teslim aldığı küçük kardeşi Musa Çelebi'yi çağırtıp ken-

474- Neşrî, (TTK., nşr., 460-469; Teaschner, nşr., s. 188-191); Rûhî Çelebi (vr. 85^{a}); İdrîs-i Bidlîsî (vr. 243^{a}); Behiştî (s. 64-65) ve Sa'deddin Efendi (I, 243-244), müellifimizin kaydettiği bilgileri zikrederler. Buna karşılık Âlî (V, 119), Süleyman Çelebi'nin Bursa'ya gelmek üzere harekete geçtiğini duyan Çelebi Mehmed'in derhal bu şehirden ayrılıp Amasya'ya gittiğini kaydeder. Fakat aynı müellif daha ilerde (V, 161) Çelebi Mehmed'in saltanat dönemini anlatırken tekrar bu olaydan bahsedip müverrihimizin verdiği bilgilerin aynısını yazar.

475- Neşrî (TTK., nşr., s. 472-473) de "Cemâl Kalesi" Teaschner (s. 192) de "Cemâle Kalesi" diye kaydedilir. Burası Kırşehir'in 15 km. kuzeyindeki "Cemele" köyüdür, İ.H. Danişmend, *Kronoloji*, İndeksi; Neşrî, TTK. nşr., s. 473, naşirlerin notu. Ayrıca bk. *Köylerimiz*, İstanbul 1928, s. 855.

476- Krş. Neşrî, TTK. nşr., 470-473; Teaschner nşr., s. 192-193; Sa'deddin Efendi, I; 245-246; Âlî; V, 162-163.

disine karşı çıkmayacağına ve muhalefet etmeyeceğine, itaate devam edeceğine dair söz aldı. Sonra her türlü ihtiyaçlarını karşılayıp bir miktar askerle Rumeli'ye geçerek kardeşleri Süleyman Çelebi'yi sıkıştırması için Kastamonu'ya gönderdi. Musa Çelebi, Kastamonu Bey'i İskender Bey'den şüphelenip Karamanoğlu'na gitti. Karamanoğlu Musa Çelebi'ye izzet ve ikramda bulunup onu, ülkesinin sahil bölgelerinden Rumeli'ye geçirmek için girişimlerde bulundu.

Bu sırada Eflâk hâkimi,[477] İsfendiyar Bey'e mektup göndererek, Musa Çelebi'nin yanında olduğunu duyduğundan bahsedip gayesine erişmesi için kendisine asker ve para yardımı yapacağını, hemen Eflâk'a yollamasını istedi. İsfendiyar Bey, Eflâk hâkiminin mektubunu Karaman'da bulunan Musa Çelebi'ye gönderdi. Karamanoğlu, Musa Çelebi'yi bir miktar askerle İsfendiyar Bey'e yolladı. İsfendiyar Bey, Musa Çelebi'ye izzet ve ikramda bulundu ve onu Sinop yoluyla Eflak'a gönderdi.[478]

Musa Çelebi kısa bir zamanda Eflâk'a vardı. Eflâk hakimi, kendisini aşırı derecede yüceltip kızıyla evlendirdi. Sonra asker ve para yardımında bulunarak İslâm ülkesi sınırlarına gönderdi.[479] Rumeli ümerâsının çoğu, Musa Çelebi'yi karşılayarak sözünü dinleyecek ve ona itaat edeceklerini bildirdiler. Musa Çelebi'nin ordusu büyüdü ve şöhreti arttı. Süleyman Çelebi bu durumdan haberdar olunca[480] Sultan Mehmed'in Karamanoğlu'yla ittifakı ve devletinin temel direği ve idarecisi olan Veziri Ali Paşa'nın ölümü ile meydana gelen şaşkınlığı ve ızdırabı daha da arttı. Süleyman Çelebi, Firuz Paşa'nın oğlu Yakub Bey'i Anadolu Beylerbeyliğine tayin edip Engürye'nin muhafazasını ona bırakarak kendisi Rumeli'ye geçti.

Süleyman Çelebi'nin bu tayini kötü bir tedbir ve şaşkınlığının bir alameti idi. Zira Yakub Bey, kendisine isteyerek değil, mecbur kaldığı için itaat etmişti.

Süleyman Çelebi, Gelibolu geçidinden Rumeli'ye geçti. Musa Çelebi onu karşılayıp da iki ordu çarpışmaya başlayınca, Rumeli beyleri Musa Çelebi'yi

477- Bu tarihde Eflâk Hakimi Mirça (1386-1419)'dır.

478- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 245^{a}; Behiştî, s. 66, Sa'deddin Efendi, I, 247-248; Lütfi Paşa, s. 61-62; Âlî, V, 119.

479- Behiştî (s. 66) Musa Çelebi ile ilgili şu bilgiyi tekrarlar: "... Karaman oğlu bu habere gayet ferâh olub Sultan Musa Çelebi'yi yine Kastamonu'ya gönderdi. İsfendiyâr dahî gemiler ihzâr edüb Rumeli'ne geçirdi. Eflak Voyvodası bu kaziyeyi işiticek cemi' memleket halkıyla istikbâl edib ihtiyârıyla diyarın ve kızın verüb ubudiyetin ihtiyâr eyledi. Çün Sultan Musa itrifak-ı hüsniyle Eflâk'a Bey oldu. Çok zaman geçmeden Rumili'ne müteveccih oldular..." Ayrıca aynı rivayetler için bk. Âlî, V, 119.

480- Dukas (s. 53-54), o sırada Süleyman Çelebi'nin Efes'te olduğunu ve bu haberi duyması üzerine Labseki'ye ve oradan da Gelibolu yoluyla Edirne'ye gittiğini kaydeder.

yalnız bırakıp Süleyman Çelebi'nin tarafına geçtiler. Musa Çelebi de yanında kalan adamlarından küçük bir grupla kaçarak dağlara sığındı. Zaman zaman fırsat kollayarak dağdan inip kardeşi Süleyman Çelebi'nin ülkesini yağmalıyor ve tekrar dağlara çıkıyordu. Süleyman Çelebi de âdeti üzere yine içki âlemlerine daldı.

Süleyman Çelebi, Anadolu'dan Rumeli'ye geçince, Yakub Bey Sultan Mehmed'e bir elçi gönderip daha önce aralarında geçen hâdiselerden dolayı özür dileyerek kendisine boyun eğip itaat edeceğini bildirdi ve emrindeki illeri ona teslim etmek için davet etti. Sultan Mehmed, Yakup Bey'in organizasyonuyla Süleyman Çelebi'nin ümerâsının elindeki bütün illeri çarpışmasız ve ihtilafsızca gidip geri aldı. Aydın, Saruhan, Menteşe ve Manavgat beyliklerini zaptettikten sonra Bursa'ya döndü.[481] Şehir halkı, Sultan'ın üstün adaletini bildiklerinden onu memnuniyet ve ikramlarla karşıladılar. Sultan Mehmed, büyük ecdâdının tahtına Bursa'da ikinci kez çıktı.

Bu sırada fırsat kollayan Musa Çelebi, Süleyman Çelebi'nin yine tam bir gaflet içinde olduğunu, vaktini hamamlarda içki ve eğlence âlemleriyle geçirdiğini öğrenince hemen süratle Edirne üzerine yürüdü.[482] Mihaloğlu, Musa Çelebi'nin Edirne'ye yürüdüğünü Süleyman Çelebi'ye bildirmek için bir adam gönderdi. Gelen haberci onu hamamda sarhoş bir durumdayken gördü ve huzuruna çıkıp haberi arzetti. Süleyman Çelebi, gelen haberciyi adamlarına dövdürtüp "Musa dedikleri çocuk kimdir ki, beni onunla korkutuyorsunuz?" dedi. Bu sırada Musa Çelebi'nin askeri gelip Edirne bağlarına girdi.

Süleyman Çelebi'nin beyleri, en kıdemlileri olan Evrenos Bey'in etrafında toplanarak Sultan'ı ikaz etmesi ve bu kötü durumu bildirmesi için ısrar ettiler. Evrenos Bey, Süleyman Çelebi'nin içki âlemlerini yaptığı hamama giderek, ona bu gafletinden, ülkenin işlerini tamamen ihmal ettiğinden serzenişte bulunup işin bu noktaya geldiğini düşmanın dört bir yandan onları kuşattığını söyledi. Süleyman Çelebi ona şöyle dedi: "Ey Hacı Lalam, beni zevk ve sefâdan ayırmak, padişahlar huzurunda bu denli sözler söylemek sana düşer mi? Musa kimdir ve ne oğlandır ki, üzerime gele ve beni onunla korkutasınız? Şüphem kalmadı, bunamışsın"[483] Evrenos Bey, Süleyman Çelebi'nin ağzından bu şaşkınca ve delice sözleri duyunca artık bu işin bittiğini anladı ve

481- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 480-481; Teaschner nşr., s. 195.

482- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 482-483.

483- Bu sözler metin içinde Türkçe olarak kaydedilmektedir.

ağlayarak huzurundan çıktı.[484] Yolda yeniçeri ağası Hasan Ağa'ya rastgelerek Süleyman Çelebi'yle aralarında geçenleri anlatınca Hasan Ağa, Süleyman Çelebi'nin huzuruna girip çok şiddetli sözler söyledi. Süleyman Çelebi yanındakilere Hasan Ağa'nın sakalını kesmelerini emretti. Onlar da sakalını kesip onu dışarı saldılar.

Hasan Ağa son derece üzüntülü bir şekilde Süleyman Çelebi'nin yanından ağlayarak çıkıp atına bindi ve ümerâya seslenip kendisinin Musa Çelebi'nin hizmetine gideceğini bildirerek onları da kendisiyle birlikte gelmeye teşvik etti. Ümerâdan çok kimse onu takip ederek Musa Çelebi'nin hizmetine vardılar. Ümerânın ileri gelenleri büyük bir kalabalıkla Musa Çelebi'nin hizmetine varıp onu Edirne'ye getirdiler. Süleyman Çelebi'nin yanında Karaca Bey, Kara Mukbil[485] ve Oruç Bey'den başkası kalmayınca onlarla birlikte İstanbul'a doğru kaçmaya başladı.[486] Düğüncüler[487] Köyü'ne geldiğinde köy halkı onu yakalayıp kendisini takip etmekte olan Musa Çelebi'nin adamlarından Koyun Musası adlı kişiye teslim ettiler. O da Süleyman Çelebi'yi boğdurdu.[488] Bir rivâyete göre de Süleyman Çelebi'yi köy halkı öldürdüler. Bu yüzden de Musa Çelebi intikam almak için köyü yaktırdı.[489]

Emir Süleyman Çelebi, cesur, cömert ve güzel yüzlü bir kimse idi. Şâir Ahmedî[490] İskendernâme adlı eserini onun adına yazmış ve mükafâtına nail

484- Behiştî (s. 67-68); Sa'deddin Efendi (I, 253) Âlî (V, 122)'de bu bilgiyi birbirlerine yakın ifadelerle aktarırlar.

485- Neşrî (TTK. nşr., s. 452-453; Teaschner nşr., s. 186) ve Sa'deddin Efendi (I, 237) de "Mukbil Sübaşı" diye kaydedilir.

486- Behiştî (s. 168) ve Âlî (V, 123), Süleyman Çelebi'nin İstanbul'a kaçmadan evvel Edirne'deki sarayına kapanıp kaldığını ve aynı gece karanlık basıncaya kadar Musa Çelebi ile saray içinde savaştığını, ancak karanlık iyice bastırınca İstanbul'a doğru kaçmaya başladığını kaydederler. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 247[a-b]) ise, müellifimizin verdiği bilgi gibi, onun hamamdan çıkıp bir ata binerek Karacabey, Kara Mukbil ve Oruç Bey ile birlikte İstanbul'a doğru gittiğini ve "Düğüncü" köyünde öldürüldüğünü kaydeder.

487- Düğüncü-ili, bugünkü Babaeski ilçesi köylerinden "Düğüncülü" yahut Lüleburgaz merkez nahiyesindeki "Düğüncü-başı" köylerinden biri olması ihtimali vardır, bk. İ.H. Danişmend, *Kronoloji*, İndeks.

488- Sa'deddin Efendi (I, 255) ve Âlî (V, 123)'ye göre, Süleyman Çelebi, Musa Çelebi'nin emriyle Koyun Musa'sı tarafından öldürülmüştür. Behiştî (s. 69) ise "... Koyun Musa'sı oğlunu gönderdi varub şehid eyledi" der.

489- Süleyman Çelebi'nin Düğüncüler köyü halkı tarafından öldürüldüğünü Aşık Paşa-zâde (s. 82), Oruç Bey (s. 39) ve Lütfî Paşa (s. 62) kaydederler. Âlî (V, 123-124) her iki rivayeti kaydeder.

490- Ahmedî (1334-1413), asıl adı İbrahim, İslâmî lakabı Tâceddin, mahlası "Ahmedî"dir. Germiyanlıdır. Hayatında birçok sıkıntılar çektikten sonra Süleyman Çelebi'ye intisap etti.

olmuştu. Her gün bir köle azad etmesi ve fakirlere çokça sadaka vermesi güzel huylarındandı. Edirne'de eski camii yaptırmaya başlamış, fakat ömrü vefa etmediğinden tamamlayamamıştır. Musa Çelebi bu camii tamamlamak istemişse de onun da ömrü yetmemiştir. Cami, sonradan Sultan Mehmed Çelebi tarafından tamamlanmıştır.

Süleyman Çelebi'nin saltanat müddeti sekiz yıl iki ay on gündür.[491] Şehadeti 814 (1411-1412) yılı başlarında oldu.[492] Na'şı Bursa'ya gönderilerek dedesi Hüdavendigâr yanına defnedilmiştir.

Süleyman Çelebi'nin ölümünden sonra Musa Çelebi, Sultan Mehmed'e verdiği sözde durmayıp yeminini bozdu ve va'dinde durmayarak Edirne'de tahta çıktı. Adına hutbe okutup para bastırarak hükümdarlık iddiasında bulundu[493] ve ümerânın çoğunu kendisine ihânet edip Süleyman Çelebi'ye tabi oldular diye öldürttü. Ayrıca kendisine hıyanet ederler diye kuşkulandığı civar bölgelerdeki ümerâyı da bir bahâne ile çağırtıp katlettirdi. Hatta ümerânın ileri geleni ve en büyüğü olan Evrenos Bey'i bile eyâleti Yenice ve Siroz'dan kendisine muhtaç olduğunu ve onun yöneticiliğine gerek duyulduğunu belirterek yanına çağırdı. Evrenos Bey, Musa Çelebi'nin niyetini anlayarak, artık yaşlandığını, felç olup gözlerinin de görmediğini, bundan sonra devlete ancak dua ederek hizmet edebileceğini bildirdi ve çeşitli hediyeler göndererek affedilmesini istedi. Fakat Musa Çelebi, Evrenos Bey'in özürlerini kabul etmeyip yanına gelmesinde ısrar edince, Evenos Bey ölümü göze alıp kendisini rûhen ona göre hazırlayarak huzura çıktı. Kendisini âmâ gibi gösterdiyse de Musa Çelebi buna inanmayıp gerçekten âmâ olup olmadığını anlamak için bir ziyafet tertip etti ve Evrenos Gazi'yi adamlarıyla davet etti. Çaşnigirlere, sofra kurulduğu zaman Evrenos Bey'in önüne, ızgara yapılmış bir

Süleyman Çelebi'nin ölümünden sonra Çelebi Sultan Mehmed'e intisab etti ve 1413'de Divan kâtibi iken vefat etti. Bizim açımızdan en mühim eseri "*İskendernâme*" dir. Daha geniş bilgi için bk. M. Fuad Köprülü, Ahmedî mad., *İA*.

491- Süleyman Çelebi'nin saltanat müddeti kaynaklarda değişik şekillerde kaydedilmiştir. Lütfi Paşa (s. 64), yedi yıl; Mevlânâ Şükrullah (V, 164[b]); Neşrî (TTK., nşr., s. 486-487; Teaschner, nşr., s. 197); Behiştî (s. 69) ve Alî (V, 124), sekiz yıl on ay onyedi gün; Enverî (*Düstur-nâme*, s. 91), dokuz yıl saltanat sürdüğünü kaydederler. Görüldüğü gibi bütün bu tarihçilerin verdiği süre, müellifimizin Süleyman Çelebi'nin saltanat müddeti için verdiği müddetten farklı bulunmaktadır. Ancak, genellikle olduğu gibi Sa'deddin Efendi (I, 256) tarafından belirtilen sürenin aynısını müellifimiz de kabul etmiştir. Uzunçarşılı (I, 339) bu müddetin sekiz yıl yedi ay on gün sürdüğünü kaydederse de bu bilgiyi nereden aldığını zikretmez.

492- 824 Tarihli Takvim, 812 (1409-1410) Enveri (*Düstur-nâme*, s. 92); Oruç Bey (s. 39) ve Uzunçarşılı, (s. 338) Süleyman Çelebi'nin 813 (1410-1411) yılında öldüğünü kaydederler. Behiştî (s. 69) de "... Bu kadiyye sekizyüz ondördünde vakı' oldu" der. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 247[a]) de müellifimizin kaydettiği 814 tarihini kaydeder.

493- Krş. Alî, V, 36-37.

kap dolusu kurbağa koymasını emretti. Evrenos Bey, yemek esnasında gözleri görmüyormuş gibi hareket ederek ellerini yemek kaplarının üzerinde dolaştırdı. Musa Çelebi, Evrenos Bey'e, içinde ızgara yapılmış kurbağaların bulunduğu tabağı uzatarak "bundan buyrun" diye teklif etti. Ellerini tabağın üzerine koydular. Evrenos Bey, canını ölümden kurtarmak için birkaç kurbağa yemek zorunda kaldı. Musa Çelebi, gözlerinin görmediğine inanıp Evrenos Bey'in iktaı olan Siroz ve Yenice'ye dönmesine izin verdi. Evrenos Bey Sultan Mehmed tahta çıkıncaya kadar gözlerini bir bezle bağlardı.[494]

Musa Çelebi, ümerânın çoğunu kaldıramayacakları ağır vergiler altına sokmakla kendisinden nefret ettirdi. Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'yı Vezir-i a'zam tayin etti.[495] Ve eskiden beri Osmanlı devletine ödenegelen vergiyi almak için İstanbul tekfuruna[496] gönderdi. İbrahim Paşa, Musa Çelebi'nin tutum ve davranışlarından memnun olmadığı için, İstanbul tekfuruna, Sultan Mehmed'e yazdığı bir mektubu ulaştırmasını rica etti. İstanbul tekfuru, babası Ali Paşa ile aralarında olan dostluktan dolayı İbrahim Paşa'yı seviyordu. İbrahim Paşa'nın bu isteğini yerine getirdi. İbrahim Paşa Sultan'a yazdığı mektubunda, ondan huzuruna gelip hizmetinde bulunması için kendisine izin vermesini rica ediyordu. Sultan Mehmed, İbrahim Paşa'nın bu isteğini kabul edince, Paşa, İstanbul Boğazından geçerek Bursa'ya gitti ve Sultan'ın hizmetine girdi. Sultan da O'nu kendisine vezir-i a'zam yaptı.[497]

Sultan Mehmed, Rumeli'yi Musa Çelebi'nin elinden almak için hazırlıklara başladı. Gebze Kadısı Mevlânâ Fazlullah'ı[498] İstanbul tekfuruna gönderip İstanbul Boğazı'ndan Rumeli'ye geçmek için izin ve gemi tedârik etmesini istedi. İstanbul tekfurunun sağladığı gemilerle Rumeli'ye onbeşbin savaşçı geçirdi.[499]

494- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 256-257; Âlî, V, 138-139; Lütfi Paşa, s. 64.

495- Musa Çelebi, ayrıca ümeradan "Kör Melik Şâh" adında birisini vezir ve "Mihaloğlu Mehmet Bey"i de Rumeli Beylerbeyi, "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin'i kadıasker olarak tayin etti", bk. Oruç Bey, s. 39; Âşık Paşa-zâde, s. 82-83; Lütfi Paşa, s. 64).

496- Bu tarihde Bizans İmparatoru II. Manuel (1391-1425)'dir.

497- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 486-491; Teaschner nşr., s. 199-200; Sa'deddin Efendi, I, 258.

498- Neşrî, (TTK. nşr., 490-491; Teaschner nşr., s. 200) Mevlânâ Fazlullah'ı ismen zikretmiyor, ancak "...Tekvur'a adam gönderüb" demektedir. Müellifimizin kaydettiği bilgi ise *Tâcü't-Tevârih* (I, 258)'e uymaktadır.

499-Âşık Paşa-zâde (s. 84) bu hususta şöyle der: "Sultan Mehmed, kim Yoros'a kondu. İstanbul Tekvuru gemiler gönderdi. Sultan Mehmed'i Rumeli'ye geçirdi." Yoros dediği yer, Anadolu Kavağı üzerinde bir kale olup bugün biraz kalıntıları kalmıştır. Dukas (s. 58) ise, Üsküdar'dan Rumeli'ye geçtiğini kaydeder. Behiştî (s. 70) "... İstanbul mukâbelesinde kondu. Tekvur'a elçi gönderip ahd-u peymân ettiler" deyip mücerret olarak İstanbul'un karşı yakasında konduğunu zikreder.

Bazı tarihçiler[500] İstanbul tekfuruna kaçıp giden ve oradan da ayrılıp Sultan'ın hizmetine giren kişinin "Kör Şah Melik Bey," olduğunu ve bu işleri onun çevirdiğini söylerler. Her iki rivayete göre Sultan, Rumeli'ye geçti ve İstanbul yakınlarında "İncegiz"de[501] Musa Çelebi'nin ordusuyla karşılaştı.

Aralarında şiddetli çarpışmalar oldu. Musa Çelebi'nin ümerâsından Mihâloğlu Mehmed Bey[502] ile birçok devlet adamı Musa Çelebi'yi bırakarak Sultan Mehmed'in tarafına geçtiler. Musa Çelebi mağlup oldu. Sultan'ın askerleri, Musa Çelebi'nin askerlerini takip etmeye başladılar. Bu arada Musa Çelebi de kaçmak istedi, ama yeniçeri ve kapıkulu askerleri onun etrafını çevirerek, kaçmasına engel oldular. Yenilip de kaçanları takip etmek üzere askerlerinin büyük bir kısmı yanından ayrılmış olup da sadece iki yüz askerle kalan Sultan Mehmed'in üzerine birden hücum ettiler. Musa Çelebi'nin yanında yedi bin asker vardı.[503] Sultan Mehmed, bu kalabalık orduyla yanında bulunan iki yüz askerin çoğu öldürülünceye kadar çarpıştı. Kendisi de yaralanınca İstanbul'a doğru kaçmaya başladı. İstanbul tekfurunun sağladığı gemilere binerek yakın adamlarıyla Anadolu'ya geçip Bursa'ya gitti.

Takip ve yağmada olan askerler geri dönünce, işin tersine döndüğünü görüp mecbur kalıp eman istediler. Musa Çelebi, onlara eman vererek onun askerlerine katılmak veya Sultan'ın yanına gitmek konusunda serbest bıraktı. Askerlerin bir kısmı geri dönüp, bir kısmı da Musa Çelebi'nin yanında kaldı.[504]

Bu sırada İzmiroğlu Cüneyd Beyin isyan edip Ayasluğ Kalesi'ni kuşattığını haber alan Sultan Mehmed, bu problemi ortadan kaldırmak için İzmir üzerine yürüdü ve Engürye valisi Firuz Bey oğlu Yakub'u ona bu seferinde katılıp yardım etmesi için davet etti. Ancak Yakup Bey onun bu davetine icabet etmeyip Karamanoğlu'ndan korktuğunu, memleketi boş, askersiz ve emirsiz bırakmak istemediğini bildirerek özür diledi. Sultan Mehmed bu meseleye pek aldırış etmeyerek İzmir'e gitti. Cüneyd Bey eman isteyip af di-

500- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 82-83; Sa'deddin Efendi, I, 258; Âlî V, 139. Ancak aynı olayları gerek Fetret Devri'nde gerekse Çelebi Mehmed'in saltanatı zamanındaki olaylar arasında kaydeden Âlî, (V, 164) ikinci defa bu olayları tekrarlarken hem İbrâhim Paşa'nın hem de Kör Şâh-Melik'in Çelebi Mehmed'in yanına kaçtığını kaydeder.

501- "İncegiz", Çatalca ilçesi köylerinden olup ilçenin kuzeybatısına düşer, bk. Uzunçarşılı, I, 341, not: 3; İ.H. Danişmend, *Kronoloji*, İndeks.

502- Âşık Paşa-zâde (s. 84) de "Mihâloğlu Yahşi Bey" şeklinde kaydediyorsa da, s. 82'de "Mehmet Bey" diye geçmektedir. Doğru ismin bu olması gerekir.

503- Krş. Neşrî TTK., s. 492-493; Âlî, V, 167.

504- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 490-495; Teaschner nşr., s. 200-201; Sa'deddin Efendi, I, 260-261; Âlî, V, 167.

leyince, Sultan onu affederek Engürye'ye döndü. Engürye valisi Yakup Bey, Sultan'ın huzuruna gelince aralarında geçen olaylardan dolayı affedilmesini rica etti. Sultan Mehmed, özrünü kabul etmeyip onu öldürmeye kesin karar vermişti. Ancak, diğer ümerâ onun için şefâatte bulununca, Sultan, Yakub Bey'i öldürmekten vazgeçti. Onu yanına alıp Bursa'ya gitti ve oradan da Baltaoğlu ile Tokat'a göndererek meşhur Bedevî Çardak adlı hapishanede hapsettirdi.[505] Bütün bu olaylar 814 (1412-1413) yılı sonunda meydana geldi.[506]

Sultan Mehmed Amasya ve Tokat taraflarına giderek kayınpederi Dülkadiroğlu Süleyman Bey'den[507] kardeşi Musa Çelebi'ye karşı yapacağı sefere katılmasını ve ona yardım etmesini istedi.[508] Süleyman Bey, Türkmen askerleriyle gelip Engürye ovasında Sultan Mehmed'in hizmetine vardı. Sultan Mehmed, büyük bir ordu ile İstanbul Boğazından geçerek Rumeli'ye geldi. Mihaloğlu Yahşi Bey'i öncü kuvvetlerine kumandan tayin etti. Vize'ye vardığında Evrenos Bey'den gelen bir mektup aldı. Mektupta kendisine acele etmemesini tavsiye ederek Las ülkesine doğru gidip buranın ümerâsından Budak Bey, Paşa Yiğit ve Sinan Bey'in Musa Çelebi'den yüz çevirdiklerini ve Sultan'ın hizmetine girmek için onu beklediklerini, böyle olduğu takdirde işinin kolaylaşacağını bildiriyordu.[509]

Sultan Mehmed, bu büyük devlet adamının tavsiyelerine uyup Las ülkesine doğru gitti. Bu sırada Sultan'ın öncü kuvvetleri, Musa Çelebi'nin Kara Halil[510] kumandasındaki öncü kuvvetlerine rastlayıp çarpışarak hezimete

505- İdrîs-i Bidlîsî, vr. 250^a; Behiştî, s. 73; Âlî V, 68.

506- Sa'deddin Efendi, I, 264.

507- Sultan Çelebi Mehmed, Dülkadiroğulları Beyi Süleyman'ın değil Nâsireddin'in damadı idi. Çelebi Mehmed, kardeşi Musa Çelebi'ye karşı savaşmak istediğinde kayınpederi Nâsireddin'den yardım istemiş, o da oğlu Süleyman'ı yardıma göndermişti, bk. J.H. Mordtmann, (İkmâl eden M.H. Yınanç), Dülkadiroğulları mad., *İA*. Dülkadiroğlu Süleyman Bey, Çelebi Mehmed'in değil, Fâtih Sultan Mehmed'in kayınpederi idi, Fatih, 853 (1449) yılında onun kızı Sitti Hatun ile evlenmişti, bk. Sa'deddin Efendi, I, 398.

508- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 500-501; Rûhî Çelebi, vr. 97^a; Behiştî, s. 73; Âlî , V, 168.

509- Behiştî (s. 75) aynı bilgiyi değişik ibarelerle aktarır. Şöyle ki: "... Ve Vize Suyu'na konucak Evrenos Beg'den adam gelüb... ki Musa Çelebi ile şimdi mukabele ve mukatele caiz değül. Ahvâlin tecessüm ederek Lâz e'ine varub Derbend'i geçüb oturub Burak Beg'i ve Paşa Yiğid'i ve Tırhala Beg'i Sinan Beg'i adam gönderüb ihsan ve peymânla kendünüze rabt edesiz..." Dukas (s. 58)'a göre; Çelebi Mehmed iki defa Musa'ya mağlup olmasından sonra üçüncü defa harekete geçerek İstanbul'dan çıkıp Edirne'ye giderken askerini iki kısma ayırmış bir kısmını Karadeniz sahillerinden yollamış, bir kısmı ile kendisi Edirne'ye gitmişti. Bu şekilde Musa Çelebi'nin kuvvetlerini iki ordusu arasına alarak mağlup etmişti. Diğer taraftan Osmanlı Tarihleri, Çelebi Mehmed'in Rumeli'ye ikinci geçişinden ve 815 (1412)'de İstanbul yakınında Musa Çelebi'ye mağlup olmasından bahsetmezler.

510- Âlî, (V, 170-175) Çelebi Mehmed'in öncü kuvvetleri kumandanı olan Mihaloğlu Yahşi Bey'in Kara Halil ile çarpışıp onu hezimete uğrattığını kaydeder. Ayrıca bk. Behiştî, s. 75.

uğrattılar. Bu olay Musa Çelebi'nin ümerâsına karşı duyduğu şüpheyi ve su-i zannı arttırdı ve mağlubiyeti, adamlarının ihmaline ve tembelliğine yorumladı. Edirne'den ayrılarak Filibe ve Sofya'ya doğru gitti. Bunu duyan Sultan Mehmed, Edirne üzerine yürüdü. Şehir halkı Sultan'dan özür dileyerek kaleyi Musa Çelebi'yi yenmesi şartıyla teslim edeceklerini söylediler. Sultan Mehmed özürlerini kabul edip kardeşinin ardına düşerek Zağra'ya geldi. Oradan da Meriç ırmağının kenarında bulunan Değirmendereşi'ne gidip konakladı. Bu sırada, Musa Çelebi'nin, İzmiroğlu Cüneyd Bey'in oğlu Hamza Bey ve Paşa Yiğit'i askeri bir müfreze ile[511] Sultan'ın yolunu kapamak için derbendleri tutmaya gönderdiği haberi gelince, Sultan Mehmed, Mihaloğlu Yahşi Bey ve Bayezid Paşa'yı[512] ikibin askerle göndererek yollarını kesmeye gelenlere engel olmalarını emretti. Bu iki kumandan varıp Musa Çelebi'nin askerlerini Allahu Teâlâ'nın yardımıyla yenerek Sultan'ın askerlerinin kolaylıkla Balkan derbendinden geçmelerini sağladılar.[513]

Sonra Musa Çelebi'nin, Sultan'ın bir gecede Şehirköyü derbendinden geçerek adı geçen kasaba ovasında konaklamasını da engellemeye gücü yetmedi. Bu sırada Tırhala Valisi Sinan Bey, Üsküp Emiri Paşa Yiğit ve Budak Bey'in yanısıra birçok şöhret sahibi ümerâ adına bir haberci gelerek Sultan'a itaat edip ona bağlanmak istediklerini bildirdi.

Sultan, buradan Niş civarına geçip[514] Bayezid Paşa'yı Las hükümdarına[515] göndererek bu çatışmalarda kendisinden yana olmasını istedi. Bu arada Paşa Yiğit, Sinan Bey ve diğer ümerâ gelerek Sultan'ın hizmetine girdiler.[516] Sultan da onlara birçok ikramlarda bulundu. Ayrıca Las hükümdârı da Sultana gelerek hizmetine girdi. Yine bu sırada Evrenos Bey büyük bir ordu ile Sultan'ın hizmetine geldi. Sultan da ona hürmet ve ta'zim için çadırın kapısına kadar gelerek karşıladı. Evrenos Bey'in aracılığıyla Kör Tekfuroğlu[517] da Sultan'a

511- Behiştî (s. 76) "... İzmiroğlu (Aydınoğlu) Hamza Beğ'i ve Paşa Yiğid'i ikibin er ile göndermiş idi" der.

512- Âlî (V, 171), yalnız Mihâloğlu Yahşi Bey'i kaydeder, Bâyezid Paşa'dan bahsetmez. Behiştî (s. 76) ise, her ikisini kaydederek aynen müellifimizin verdiği bilgileri yazar.

513- Âlî (V, 171-172), Balkan Derbend'inden sonra Sofya'ya varıp her türlü erzak ikmâli yaptığını ve ondan sonra Şehirköyü'ne doğru gittiğini zikreder.

514- Sultan, bu sırada Niş civarına yürüyerek "Las" ülkesinde Morova Irmağı kıyısında konakladı, bk. Sa'deddin Efendi, I, 270; Âlî, V, 172.

515- Las (Sırp) hükümdarı Stephan Lazaroviç (1389-1427)'dir.

516- Âlî (V, 172) bu üç kumandanın emrinde üçbin asker olduğunu kaydeder.

517- Kör-Tekfur oğlu, Bizans İmparatoru II. Manuel'in 1399-1403 yılları arasında saltanat ortağı olup, Selânik Prensi ünvanıyla tahttan uzaklaştırılmış olan ve eski imparator Kör Andronikos'un oğlu İoannes'dir.

itaat etti.[518] Sultan bu kalabalık ordusuyla Vılkıoğlu'nun ülkesine yaklaşınca Vılkıoğlu,[519] Sultan'ı çeşitli hediyelerle karşıladı. Sultan da ona karşılıklı olarak ikramlarda bulundu. Sultan, dedesinin şehid edildiği yer olan Kosova'ya varıp da Kör Tekfuroğlu'nun ülkesine[520] girince Cüneyd Bey'in oğlu Hamza Bey beşyüz atlı ile birlikte Musa Çelebi'nin yanından ayrılarak Sultan'ın hizmetine geldi ve Musa Çelebi'nin yanında kapıkulu askerlerinden bin kişi ile Mihaloğlu Mehmed Bey ve Timurtaşoğlu Umur Bey'den başka kimse kalmadığını haber verdi. Sultan da Hamza Bey'e ikramlarda bulundu.[521]

Sultan, ümerânın tavsiyelerine uyarak Karasu yolundan Musa Çelebi'nin üzerine yürüdü. Sofya civârındaki Alaeddinoğlu ovasına varıp orada birkaç gün konakladı. Buradayken Musa Çelebi'nin adamlarından büyük bir kısmı Sultan'ın ordusuna katıldılar.[522]

Buradan Çamurlu'ya geçip orada konakladı. İhtimân ovasına ordugah kuran Musa Çelebi yakın adamlarından el-Hacıoğlu (Yamacıoğlu)'nu[523] kaçmak istiyor diye ondan kuşkulanıp zincire vurdurunca, yanındaki diğer ümerânın da kendisinden nefret etmelerine sebeb oldu. Musa Çelebi de başka çaresi kalmadığından ya saltanata nail olmak ya da ölmek hususunda kendisini rûhen hazırlayarak savaşmaya girişti.[524] Sofya yakınlarındaki Çamurlu ovasında şiddetli bir savaş oldu. Musa Çelebi, askerlerinin çoğu öldürülünceye veya esir edilinceye kadar savaştı. Nihayet etrafı Sultan'ın askeri tarafından kuşatılınca kaçıp kurtulmak istedi. Bayezid Paşa, Mihaloğlu Yahşi Bey ve Budak Bey, onu bir grup askerle takip ettiler. Musa Çelebi kaçarken bataklığa saplanıp çıkamayarak onu takip edenler atını yakalayıp kurtardılar ve Sultan'ın huzuruna getirdiler.[525] Sultan, örfleri gereğince yayının kirişiyle boğulmasını em-

518- Krş. Âlî V, 172; Behiştî, s. 76-77.

519- Buradaki Vılkıoğlu, Sırp Despotu Stephan Lazaroviç veya Priştine Hâkimi Vuk Brankoviç olabilir, bk. Uzunçarşılı, I, 260, 343.

520- Metinde adı geçen ülke Makedonya'dır.

521- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 270-271; Âlî, V, 173.

522- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 502-511; Teaschner nşr., s. 206-208.

523- Neşrî (TTK. nşr.; 512-513; Teaschner nşr., s. 208) ve Sa'deddin Efendi (T. 271)'de (تاجی اوغلی) Behiştî (s. 77) ya da (سوجی اوغلی) ve (تاجی) diye kaydedilir.

524- Âlî'ye göre, (V, 174). Bu sırada Musa Çelebi'nin yanında yedibin kişilik kapıkulu askerinden başka kimse kalmamıştı.

525- Musa Çelebi bataklığa saplanınca bizzat kölesi Terzi Saruca tarafından yakalanarak Sultan Mehmed'e götürülüp çadırda boğdurulmuştu, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 84; Neşrî, TTK., s. 514-515; Lütfi Paşa, s. 67. Ancak Dukas (s. 58)'a göre, Musa Çelebi yenilip de kaçarken Çelebi Mehmed'in kumandanlarından birisi tarafından takip edilir. Musa Çelebi, üzerine gelen bu kumandanı öldürür, kumandanın kölesi tarafından Musa'nın sağ kolu kesilip bataklığa atılır. Adı geçen bu kölenin durumu Sultan'a bildirmesi üzerine Sultan Mehmed, Musa Çelebi'yi buldurarak cenazesini getirtti ve babasının yanına defnedilmek üzere Bursa'ya gönderdi. Âlî (V, 174) ise müverrihimizin kaydettiği bilgilerin aynısını vermektedir.

retti. Sultan, kardeşinin ölümüne ağladı ve na'şını Bursa'ya göndererek dedesi Hüdavendigar'ın yanına defnettirdi. Bu olaylar 816 (1413-1414) yılında vukubuldu.

Musa Çelebi'nin saltanatı iki yıl yedi ay yirmi gün sürmüştü.[526] Bundan sonra Sultan Mehmed, atalarının mülkünde, Rumeli ve Anadolu'da tam bağımsız bir hükümdar olarak başa geçti.

Sultan Bayezid'in Vezirleri

Hayreddin Paşa'nın oğlu Ali Paşa, onun hakkında bazı hususlar daha önce zikredildi. 810 (1407-1408) yılı sıralarında Süleyman Çelebi'nin hizmetindeyken vefat etti. Onun yerine, ilerde kendisinden bahsedileceği gibi, oğlu İbrahim Paşa vezirliğe tayin edildi.

Timurtaş Paşa, yukarıda zikredildiği gibi Sultan Mehmed'in 808 (1405-1406) yılında kardeşi İsa Çelebi'yi Ulubat Ovası'nda mağlup ettiği savaştan sonra bir hizmetçisi tarafından öldürüldü.[527]

Sultan Bayezid'in Emir ve Kumandanları

Timurtaş Paşa'nın oğulları Yahşi Bey, Ali Bey, Umur Bey ve Oruç Bey. Bunlardan Yahşi Bey Timur ile yapılan savaşta öldürüldü. Mihal Bey'in Mehmed Bey ve Yahşi Bey adındaki iki oğlu, Malkoç Bey, Evrenos Bey, Abdi Bey, Firuz Bey ve oğlu Yakup Bey. Firuz Bey, Rumeli Beylerbeyi idi. Timur'la yapılan savaşta esir oldu ve bir daha kendisinden haber alınamadı. İsa Bey, Hasan Paşa, Halil Paşa, Murad Paşa, Şahin Bey, Yakup Bey, Balaban Bey, Davut Bey, Alagöz Bey, Ahmedî Bey, Beşir Bey, Tahir Bey, Muhammedî Bey, Mukbil Bey, Paşacık, Paşa Yiğit ve kölesi İshak Bey. Paşa Yiğit, İshak Bey'i evlâd edinmişti. İshak Bey sonradan sancak beyi oldu ve devlete büyük hizmetleri dokundu. Mukbil Bey, Sinan Bey, Budak Bey ve Minnet Bey.

Yukarıda adları geçen ve bu ümerâdan bazıları Timur olayında öldürülmüş veya esir edilmiş, bazıları da kardeşler arasında meydana gelen çatışmalarda öldürülmüşlerdi. Gerektiği şekilde yukarıda onlardan sözedildi.[528]

526- Musa Çelebi'nin saltanat müddeti ile ilgili olarak Neşrî (TTK. nşr., 516-517; Teaschner nşr., s. 210); Mevlânâ Şükrullah Atsız nşr., s. 319); Sa'deddin Efendi, (I, 273) ve Behiştî (s. 78) müellifimizin kaydettiği müddetin aynısını zikrederler. Âlî (V, 140), iki yıl iki ay yirmi gün; Oruç Bey (s. 41) ve Lütfî Paşa (s. 68) üç buçuk yıl hükümdarlık yaptığını kaydederler.

527- Ayrıca bk. Âlî, V, 107-108.

528- Âlî (V, 108 vd.), Sultan Yıldırım Bayezid'in devrinde yaşayan âlim ve şeyhlerin biyografileri hakkında geniş bilgi vermektedir.

İkinci Bölüm

İkinci bölüm, Osmanlı sultanlarından Yıldırım Bayezid'in oğlu Çelebi Sultan Mehmed'den Yavuz sultan Selim'in oğlu Kanunî'nin tahta geçişine kadar geçen olayları ve bu beş sultanın devirlerini ihtiva eder.

Beş fasılda ele alacağımız bu bölümdeki sultanların hükümet merkezleri Edirne ve sonra İstanbul olup saltanat müddetleri 816 (1413-1414)'dan 926 (1520)'ya kadar olmak üzere 110 yıl devam etmiştir.

ÇELEBİ SULTAN MEHMED DEVRİ

Çelebi Sultan diye meşhur olan Sultan Mehmed İbn Yıldırım Bayezid Han İbn Murad Han İbn Orhan İbn Osman Gâzî, Osmanlı sultanlarının beş veya yedincisi olup devletin yeniden kurucusudur.

Doğum tarihi en sahih rivayete göre babası Yıldırım Bayezid'in tahta çıktığı tarih olan 791 (1389) yılıdır. Tarihçilerin çoğunun görüşüne göre de 781 (1379-1380) yılıdır.[529] Ama tarihçiler, Sultan Mehmed'in, Timur olayında ondört yaşında olduğunda ittifak etmişlerdir. Buna göre ilk tarih onun doğum

---

529- Çelebi Mehmed'in doğum tarihi kaynaklarda değişik şekillerde kaydedilmektedir. *Câm-ı Cem Âyin* (s. 396), müellifimizin zikrettiği her iki rivayeti zikreder. Âlî (V, 144) ve Solak-zâde (s. 124) Sultan Mehmed'in 781 (1375) yılında; H. Hüsameddin (*Amasya Tarihi*, III, 190) 788 (1386) yılında doğduğunu yazmaktadırlar. Sicilli Osmânî, (I, 66)'de 791 ve 781 diye iki tarih verilmiştir.

tarihi olması gerekir. Zira en doğru rivayete göre babasının doğum tarihi 761 (1359-1360) yılı olup 781 yılında yirmi yaşındaydı. Sultan Mehmed Çelebi ise, kardeşleri Süleyman, Mustafa ve İsa Çelebi'den daha küçüktü. İkinci zikrettiğimiz tarihin doğru olması uzak bir ihtimaldir. Birinci tarih ile babasının doğum tarihi arasında bir uygunluk vardır.

Sultan Mehmed'in saltanat tahtına çıkışı 816 (1413-1414)[530] ve vefatı 824 (1421) yılında olmuştur. Sahih olan rivayete göre yaşı otuzüç, ikinci rivayete göre ise kırküçtür.[531] Saltanat müddeti ise sekiz yıldır.[532]

Çelebi Mehmed, orta boylu, değirmi yüzlü, çatık kaşlı, siyah saçlı, ala çalan beyaz tenli, geniş omuzlu, cesur, sabırlı, gayretli, etkili ve vakur bir şahsiyete sahip idi.[533] Sarığı ve elbiseleri babalarının sarık ve elbisesi gibiydi. Onun, Sultan Murad, Sultan Mahmud, Sultan Yusuf, Sultan Mustafa ve Sultan Ahmed adlı evlâdları vardı. Bunlardan Mahmud, Ahmed ve Yusuf babalarının sağlığında vebâ hastalığından vefat etmişlerdi. Mustafa ise, ileride geleceği gibi kardeşi Sultan Murad'ın tahta geçişi sırasında isyan ettiği için gözlerine mil çekilmiş ve bunun tesirinden ölmüştü.

***

Timur olayından sonra meydana gelen olayların ilki "Kara Yahya" olayıdır. Sultan Mehmed Çelebi, Timur ile yapılan savaştan sonra kendi iktâı olan Amasya ve Tokat'a vardığında Kastamonu sahibi İsfendiyar Bey, Osmanlı hanedanından intikam almak için fırsat kollamaktaydı. Kız kardeşinin oğlu Kara Yahya'yı bin atlı ile Sultan Mehmed'in yolunu kesmeye gönderdi. Sultan Mehmed, yaşı küçük olmasına ve yanlarında çok az adam olmasına rağmen tereddüd etmeden Kara Yahya'nın üzerine hücum ederek adamlarına cesaret verdi. Allah'ın yardımıyla Kara Yahya'nın askerini dağıttı.[534]

Kara Yahya Kaçarak Tosya'ya sığındı. Askerleri dağılıp birçoğu öldürül-

530- Âşık Paşa-zâde (s. 85); Oruç Bey (s. 41); Sa'deddin Efendi (I, 273); Âlî (V, 144); 824 Tarihli Takvim (s. 27); 835 Tarihli Takvim (s. 83) ve O. Turan'ın nşr. Takvim (s. 20-21), müellifimizin kaydettiği 816 (1413) tarihini kaydederler. Lütfî Paşa (s. 68), 814 tarihinde Mevlana Şükrullah (vr. 168a) 2 Haziran 815'te tahta oturduğunu kaydederler. H. Hüsameddin (*Amasya Tarihi*, II, 190) de 816 Cemaziyelâhir (1413 Ağustos-Eylül)'de Edirne'de müstakil olarak tahta geçtiğini söyler.

531- "Kırkbeş veya ellibeş yıl yaşayıp ondokuz yıl saltanat sürdü", bk. *Câm-ı Cem-Âyin*, s. 369. Oruç Bey (s. 45) "Hicretin sekizyüz yirmi dördünde" fakat 74 yaşında vefat ettiğini kaydeder ki bunun doğru olmadığı gayet açıktır.

532- Krş. Enverî, *Düstûr-nâme*, s. 92.

533- Çelebi Mehmed "Gıyâseddin" ünvanını taşırdı, bk. İbn Tağriberdî, *en-Nücûm.*, XII, 550; T., Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, s. 196.

534- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 370-371; Teaschner nşr., s. 153; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 230ª; Behiştî, s. 41; Âlî, V, 145-146.

dü veya esir edildi.[535] Mal ve ağırlıkları ganimet alındı. Bu olay, Sultan Mehmed ile muhalifleri arasında ilk defa meydana gelen çatışmaydı.

Bu çatışmadan sonra Sultan, Bolu'ya doğru yönelip etrafa casus ve gözcüler gönderdi.[536] Sultan, Bursa'ya gitmek istiyordu. Ancak etrafındaki tecrübeli beyler, Bursa'ya gitmesine engel oldular ve ihtiyaç anında sığınabilecek yüksek dağların bulunduğu Amasya ve Tokat tarafına gitmenin daha doğru olacağını tavsiye ettiler. Sultan da bunların fikrini kabul ederek iktaına gitti.[537]

Kara Devletşah Olayı

Sultan Mehmed'in karşılaştığı olaylardan biri de Kara Devletşah olayı idi. Devletşah, Anadolu'daki Türkmen beylerinden biri olup Timur'un Anadolu'ya gelişinde hizmetine girmiş ve Sultan Bayezid'in mağlubiyetinden sonra Osmanlı illerine tecâvüz ve taarruz için Timur'dan bir menşur almıştı. Devletşah, etrafına Türkmen ayaktakımından onbin[538] kişiden fazla bir atlı grubu toplayıp Osmanlı topraklarına tecâvüze başlamıştı.

Sultan Mehmed, Devletşah'ı devamlı kolluyordu ve durumundan haberdar olmak için de casuslar gönderiyordu. Bir gün Devletşah'ın, adamlarını yağma için etrafına gönderdiği, kendisinin sadece bin kadar askerle kaldığı Sultan'a bildirildi. Sultan Mehmed, hemen Devletşah'ın üzerine hücum etti. Devletşah, Sultan Mehmed'e yaşının küçüklüğünden onunla alay etmeye, ona tıfıllığını belirten âdice sözler söylemeye başladı.[539] Tam bu sözleri söylediği sırada gözüne bir ok saplanıp yere düştü. Sultanın adamları, üzerine atılarak başını bedeninden ayırdılar. Adamları dağıldı. Sultan Mehmed de sâlimen ve bol ganimetle eyaletine döndü.[540] Bu olay 805 (1402-1403) yılında meydana geldi.[541]

535- Kara Yahya ancak 200 asker ile geriye dönebilmişti, bk. Âlî, V, 146.

536- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 370-371; Teaschner nşr., s. 153. Behiştî (s. 41) bu hususda şöyle der: "...bu feth ve zâferden sonra... etrâfı tecessüs eder. Bir gün câsûs gelüb Timûr'un Aydın ili'nde kışlayacağını ve leşkerinin ahvâlini ve Yıldırım Hân'ın hâlini bir bir beyân eyledi. Sultan dahî çâr-u nâçâr eyâlet-ü Vilâyet-i Rûm'a ma'tûfu'l-inân olub Amasya'ya revân oldu." Ayrıca bk. Âlî, V, 146.

537- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 372-373; Teaschner nşr., s. 153; Sa'deddin Efendi, I, 192-193.

538- Bu hususta bk. H. Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, III, 171.

539- Hatta Devletşâh "Ben senin babanı kendi elimle hapsettim. Sen daha süt emen bir çocuksun, ne diye karşıma çıkarsın" gibi hakaretler etmişti, bk. Âlî, V, 147.

540- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 374-379; Teaschner nşr., s. 155; Behiştî, s. 41-42; Âlî, V, 147.

541- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 196. H. Hüsâmeddin (*Amasya Tarihi*, III, 172) ise, Çelebi Sultan Mehmed'in 805 Şevvâl (1403 Nisan-Mayıs) ayında Devlet-Şâh'ı öldürerek Amasya'ya geldiğini ve orada hâkimiyetini tekrar ele geçirdiğini kaydeder.

Kubadoğlu Olayı

Kubadoğlu, Canik Türkmenlerinin ileri gelenlerindendi.[542] Ankara Savaşı'nda Timur'un hizmetinde bulunmuş ve Osmanlı ülkesini istila hususunda Timur'dan izin istemiş, Timur da ona bu konuda izin vermişti. Kubadoğlu bir miktar askerle Niksar kalesini muhasara edince, Sultan Mehmed onu basarak askerini dağıtıp onlardan bir kısmını öldürüp bir kısmını esir etti. Kubadoğlu, Taşanoğlu[543] kalesine kaçıp iltica etti. Sultan, varıp Kubadoğlu'nun kalelerinden (فلنبل) Felenbel[544] kalesini bir müddet muhasara edip sağlam ve muhkem olmasına rağmen zorla aldı. Halkına eman verip kaleye muhafızlar koydu. Bu, Sultan Mehmed'in ilk fethettiği kaledir. Fetihten sonra muzaffer olarak eyaletine döndü.[545]

İnaloğlu Olayı

İnaloğlu, Türkmenlerin ileri gelenlerindendi.[546] Timur olayından sonra Osmanlı illerinin perişanlığını görünce mülk ve saltanata tamah ederek etrafına yirmi bin kadar atlı Türkmen toplayıp Tokat'ı almak gayesiyle Kazabad'a geldi. Sultan Mehmed, İnaloğlu'na önce bir elçi gönderip memleketinden çıkıp gitmesini istedi. Fakat son derece mağrur olan bu adam, Sultan'ın bu teklifine kahkahalarla güldü ve ağır hakaretlerde bulundu. Hatta gelen elçiyi öldürmeye kalkıştı, ancak bazı akrabaları ona engel oldular. Sultan Mehmed, Allah'a dayanıp yalnız O'ndan yardım dileyerek İnaloğlu üzerine yürüdü.[547] Kazabad'da sabahtan akşama kadar savaşıldı. "*Nice az bir topluluk daha kalabalık bir topluluğu Allah'ın izniyle mağlub etmiştir*"[548] sırrı meydana çıkıp Allah yardım ve zaferini Sultan'a ihsan etti.[549] İnaloğlu'nun ordusu hezimete uğrayıp kendisi de kaçtı. Sultan'ın talih ve bahtının yaver gitmesinden, düşman leşleri tepeler gibi yığıldığı halde, kendi askerinden bir tek kişi bile heder olmadı.[550] Sultan Mehmed, kendisine ihsan edilen bu fetihten do-

542- Bu şahıs "Samsun Emiri Kubâd-oğlu Alâeddin Âlî Bey"dir, bk. *Amasya Tarihi*, III, 174.

543- Köprü Emiri Taşanaoğlu Âlî Bey, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 379, not: 1. Behiştî, (s. 42) ise, bu kaleyi yalnız "Taşan Kalesi" şeklinde kaydeder.

544- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 380-381; Teaschner nşr., s. 156; Behiştî, s. 43 Âlî, V, 148.

545- Krş. İdrîs-i Bidlîsî vr. 223^{a-b}-224^{a}.

546- Tokat civarında türeyen Derebeyler'den İnâl-Oğlu Taceddin İbrahim Bey, bk. *Amasya Tarihi*, III, 174; Uzunçarşılı, Mehmed I. mad., *İA*.

547- Sultan Mehmed bu meydan savaşında yirmi bin kişilik kuvvete karşı ancak bin kişilik bir kuvvetle çıkmıştı, bk. İdrîs-i Bidlîsî, 224^{b}; Sa'deddin Efendi, I, 199.

548- Kur'an-ı Kerim, el-Bakara Suresi, 2/249.

549- Neşrî, (TTK. nşr., s. 392-393; Teaschner nşr., s. 162) ve Âlî V, 148-149) aynı ibareler ve aynı âyeti zikretmektedirler.

550- Çelebi Mehmed'in yirmibin kişiye karşı bin kişi ile zafer kazanması mümkün, ama hiç kayıp vermemesi ise müelliflerin mübalağası olsa gerektir.

layı Allah'a hamdederek secdeye kapandı.

İnaloğlu kaçarken, Sultan'ın adamlarından(حبله اوغلی)[551] Cebele oğlu ve Zağracı Yakub'u da esir alarak götürdü. Ancak bir müddet sonra, her ikisi de kurtulup Sultan'ın hizmetine geldiler.

Gözleroğlu[552] Olayı

Sultan Mehmed, İnaloğlu olayından döndükten sonra Türkmen beylerinden Gözleroğlu'nun Şarkikarahisar'ı kuşatıp[553] halkını zor durumda bıraktığını işitti.[554] Sultan hemen hazırlıklara girişip Gözleroğlu'na karşı savaşmak üzere yola çıkarak üzerine yürüdü ve onu mağlup ederek adamlarının evlerini yağmaladı ve bol ganimetler ele geçirerek Tokat'a döndü.

Köpekoğlu[555] Olayı

Sultan Mehmed, Gözleroğlu problemini de giderip Tokat'a döndükten sonra, Türkmen beylerinden Köpekoğlu'nun Kazabad[556] köylerini yağmaladığını haber aldı. Hemen Köpekoğlu'nun üzerine yürüyüp askerlerini dağıttı ve adamlarının evlerini yağmalayarak ve hayvanlarını sürerek geri döndü.[557]

Mezid Harami Olayı

Mezid Harami[558] yol kesicilerden olup etrafında bir sürü köpek ve müfsid kimseleri toplamıştı. Şehirleri basıp yağmalıyor ve yol kesiyorlardı.

551- "Birine Çiloğlu ve birine Zagarcı Ya'kûb dirlerdi," bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 394-395: Teaschner. nşr., s. 162-163, Ayrıca bk. Sa'deddin Efendi, II, 198 vd. Behiştî (s. 45) de Çepel Oğlu diye kaydedilir ve aynı bilgi tekrarlanır.

552- Ladik çevresinde türeyen derebeylerinden Gözleroğlu Ali Bey, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 395, not: 1. Ayrıca bk. Âlî, V, 149-150.

553- Gözleroğlu'nun maiyyetinde sekizyüz kadar asker bulunuyordu, bk. Behiştî, s. 46; İdrîs-i Bidlîsî vr. 226^{a}.

554- Gözleroğlu'nun Şarkîkarahisar'da karışıklıklar çıkardığı ve halka zulüm yaptığını Çelebi Mehmed'e, Melik Ahmed Beğ-Zâde Hasan Beğ haber verip yardım istemişti, bk. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 175.

555- Artık Ovasında türeyen derebeylerden Köpekoğlu Hüseyin Bey, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 401. not: 1.

556- Neşrî, (TTK. nşr., s. 400-401; Teaschner nşr., s. 165) ve Behiştî (s. 46)'de "Kazovası" şeklinde geçer. Ayrıca bk. *Amasya Tarihi*, III, 182.

557- Krş. Rûhî Çelebi, vr. 65^{a-b}; İdrîs-i Bidlisî, vr. 227^{a} vd.; Âlî, V, 150.

558- Bu şahıs Kadı Burhaneddin Ahmed'in damadı, Hacı Beğ oğlu Mezid Bey'dir, bk. Uzunçarşılı, I, 347 ve aynı müellif, Mehmed I. mad., *İA*. H. Hüsameddin (*Amasya Tarihi*, III, 183-184), Kadı Burhâneddin'in adamları, oğlu Zeynelâbidin Ali Paşa'yı tekrar saltanata geçirmek için harekete geçtiklerini ve bu iş için Mezid Harâmi'yi kışkırttıklarını kaydeder. Ayrıca krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 402 vd.; Teaschner nşr., s. 166-167; Rûhî Çelebi, vr. 65^{a-b}; Behiştî, s. 46-47; Sa'deddin Efendi, I, 202 vd.; Âlî, V, 150-151.

Bu haberler Sultan'a ulaşınca, Bayezid Paşa'yı bu problemi gidermek için bir miktar askerle gönderdi. Ahmak Mezid, Sivas'taki Sultan Camii'ni karargâh edinmişti. Bayezid Paşa, camii muhasara edip önce onu ikna etmek ve kendisine meylettirmek için bazı vaadlerde bulundu. Fakat Mezid, Bayezid Paşa'nın sözlerine aldırış etmedi. Bunun üzerine Bayezid Paşa, savaşmaya başlayıp camiin iki duvarını yıkınca, Mezid, adamlarından bir grupla minareye sığındı ve oradan çarpışmaya devam etti. Bayezid Paşa minâreyi ateşe verince Mezid eman istemeye mecbur oldu. Bayezid Paşa, Mezid'i ve adamlarını bağlayarak Sultan'ın huzuruna gönderdi.

Sultan, Mezid'in babayiğit ve cesur bir kimse olduğunu görünce onu affedip tevbe etmesini ve Sultan'a itaat etmesini istedi. Mezid de, yaptıklarına tövbe edip Sultan'a bağlı samimi bir kul oldu.[559] Sultan da ona ikramlarda bulunup onu Sivas'ı tamire gönderdi. Mezid paçaları sıvayıp hizmete koşarak kısa zamanda şehri gerektiği gibi tamir edip evvelce olduğu gibi sâkinlerle doldu.

Sultan Mehmed'in Timur'la Münasebeti

805 (1403) yılı sonlarında Timur, Sultan Mehmed'i huzuruna çağırdı. Sultan, Timur'un yanına gitmeye niyet ettiyse de buna etrafındaki beyler pek razı olmadı. Fakat yine de gitmekten vazgeçmedi. Çünkü Timur, biri kendisinden, biri de babası Bayezid Han'dan olmak üzere iki mektup göndermişti ve kendi mektubunda, kendisine zararının dokunmayacağını, kızlarından biri ile evlendirmek istediğini ve kendi çocuklarına tercih edeceğini yazıyordu.[560] Timur'un, Hoca Mehmed[561] adındaki elçisi de Sultan'a kaba davranıp gitmemekte inad etmemesini tavsiye ederek, Timur bu mesele üzerinde düşerse işinin zorlaşacağını ve daha yumuşak davranıp ona doğru gitmek üzere yola çıkıp da ya yolda bir bahane ile geri dönmek ya da Allah'a tevekkül edip huzuruna çıkmanın daha uygun olacağını söyledi. Sultan, bunu uygun görerek Tokat'tan Amasya'ya, oradan da Osmancık'a geldi. Buraya vardığında İsfendiyar Bey'in

559- Behiştî (s. 47-48) ise, "...Ammâ Sultân erbâb-ı şecâat ve ashâb-ı sehâvet'e muhabbeti olduğu cihetten öldürmedi... Sultan'a bende-i fermân oldu... Sivas vilâyetinin eyâletin ana mufavvaz etti" deyip Sivas valiliğine Mezid Bey'in tayin edildiğini kaydeder. Ancak müellifimizin kaydettiği gibi, bu tayinin valilik göreviyle değil, sadece şehri tamir maksadıyla olabilir. Öte taraftan bir iddiaya göre; Mezid Bey'in affı için Ya'kub Paşa şefâat etmişti. Onun affından sonra Yıldızoğlu Mehmed Paşa, Sivas Beylerbeyliğine tayin edilmişti, 810 (1401-1408), bk. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 185.

560- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 406-407; Teaschner nşr., s. 167-168.

561- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 410-417; Teaschner nşr., s. 169; Sa'deddin Efendi, I, 204 vd..

kızkardeşinin oğlu Kara Yahya tekrar bir miktar askerle Sultan'ın yolunu kesince, Sultan onunla çarpışıp hezimete uğrattı. Kara Yahya kaçınca, Sultan da Murtazabad'da konakladı. Burada da, Savcıoğlu Ali Bey bir miktar ayaktakımı ve Türkmen ile yolunu kesti. Sultan, Allah'ın yardımıyla Savcıoğlu'nu bozguna uğrattı. Savcıoğlu kaçıp Selâsil Kalesine sığındı.[562]

Timur'un huzuruna varmadan, yolda bu kadar hoş olmayan olaylarla karşılaşması Sultan'ın gitme azmini kırdı. Bolu civarına varmışken dönmeye karar verdi. Timur'un elçisi için bir ziyafet tertipleyip hediyeler takdim ettikten sonra, yolda muhalif ve müfsidlerin yaptıklarını gördüğünden ülkesini bırakıp Timur'un huzuruna varamayacağını bildirdi. Ve elçiye, Timur'un huzuruna gidemeyişinin sebeblerini anlatmasını rica etti. Elçiyle birlikte, hocası Sofu Bayezid'i[563] de çeşitli hediyelerle Timur'a gönderdi. Kendisi de Sofu Bayezid dönünceye kadar Bolu civarında bekledi.[564]

Sofu Bayezid, Timur'un huzuruna vardığında, Sultan Yıldırım Bayezid vefat etmişti.[565] Timur, Sofu Bayezid'e ikramlarda bulunup Sultan Mehmed'in mazeretini kabul ederek elçisini çeşitli hediyelerle bir başsağlığı mektubuyla geri gönderdi. Ayrıca elinde tuttuğu yerleri de kendisine bıraktığını bildirdi.[566]

Sultan Mehmed babasının ölüm haberini alınca çok üzüldü, ağladı ve yas tuttu. Sonra tedbirli davranıp Timur Anadolu'yu terkedinceye kadar yoldan çekilip dağlık bölgelerde beklemeyi uygun buldu.[567] Bir müddet sonra da eyâletine döndü. Bundan sonra da kardeşleri Süleyman, İsa ve Musa Çelebi'ler ile aralarında yukarıda anlatılan olaylar ve çatışmalar meydana geldi. Musa Çelebi'nin katlinden sonra 816 (1413-1414) yılında tahta çıkıncaya kadar hasımlarıyla kırk ayrı savaş yaptı.[568] Bunların bir kısmını

562- Krş. İdrîs-i Bidlîsî vr. 230ª vd.; Sa'deddin Efendi, I, 206-207; Âlî, V, 152.

563- Krş. *Şekâik*, s. 40; Neşrî, TTK. nşr., s. 416-417; Behiştî, s. 48-49; Âlî, V, 152. Sofu İmâdeddin Bâyezid Çelebi, Amasya ulemâsından olup Çelebi Sultan Mehmed'in "Muallim-i Sultanî"si ve müsteşârı idi. 814 Zilka'de (1412 Mart)'de vefat etti. bk. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 173 ve 187.

564- Bu hususta bk. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 179.

565- Krş. Âlî, V, 152.

566- Timur, Çelebi Mehmed'in elçisini hediyelerle geri gönderdi ve kendisine al damgalı berat ve hükümdarlık alâmeti olarak taç, kemer ve hırka gönderdi. Bu suretle Çelebi Mehmed, Timur'un hâkimiyetini tanıyıp onunla müşterek sikke bastırdı, bk. Uzunçarşılı, I, 318, not: 2 ve aynı müellif, Mehmed I. mad., *İA*.

567- Âlî (V, 153), Çelebi Mehmed'in elçisi, Sofu Bâyezid dönüp de babasının ölüm haberini getirince bir müddet Bolu dağ ve yaylalarında dinlenip eylendikten sonra Bursa'ya yöneldiğini kaydeder.

568- Krş. Âlî, V, 144.

kardeşleriyle, bir kısmını yabancılarla yapmış; hepsinde mansur ve muzaffer olmuştu.[569]

SULTAN MEHMED'İN SAHTANATA KESİN GEÇİŞİNDEN SONRA MEYDANA GELEN OLAYLAR

Sultan Mehmed, kardeşi Musa Çelebi'yi Sofya yakınlarında öldürttükten ve ülke karışıklıklardan tamamen arındıktan sonra Edirne'ye gelip bir müddet orada kaldı. Bu arada Karamanoğlu'nun isyan ederek Bursa civarını tahrip ve yağmaladığı, ayrıca Bursa kalesini kırk gün[570] kadar da kuşattığı haberi geldi.[571] Kısa bir müddet sonra da tekrar Karamanoğlu'nun Bursa dışındaki yapıları yakıp tahrip ettiği,[572] Musa Çelebi'nin na'şı geldiğinde defninde hazır bulunduğu, na'şa bakıp bakıp ağladığı, sonra da yapacağını yaparak kaçıp gittiği haberi geldi. Aynı anda Sultan'a, kardeşi Süleyman Çelebi'nin oğlunun, başına Rumeli akıncılarından bir grubun toplanarak Yanbolu civarına saldırdığı bildirildi. Süleyman Çelebi'nin bu oğlu, babasının sağlığında İstanbul tekfurunun yanında rehin olarak bulunuyordu. Babası öldürülüp Sultan Mehmed de adı geçen tekfurla anlaşma yapınca, tekfur, babasıyla arasında olan hukuka ve Sultan Mehmed'le yaptığı anlaşmaya uyarak, İstanbul'dan çekip gitmesini tavsiye etti. O da Karnâbâd'a[573] gelip buradan Eflâk'a doğru gitmek istedi. Fakat etrafına toplanan ayak takımı, babasından kendisine bir saltanat mirası kaldığını söyleyip bunu elde etmesi için onu kışkırtmaya başladılar. O da bunlara uyup onlarla birlikte Yanbolu'ya saldırdı. Fakat bu sırada Sultan Mehmed'in üzerlerine geldiği haberini alan bu ayaktakımı sadece bu haber üzerine hepsi dağılıp gitti. Şehzâdenin Atabeği olan Terzibaşı Zağanos, onu Sultan'ın huzuruna götürdü. Sultan, şehzâdenin gözlerine mil çektirerek Bursa'ya gönderdi.[574]

569- Müellifimiz bundan sonraki kısımlarda Çelebi Mehmed'in bağımsız bir Sultan olarak hakimiyet dönemini anlatır.

570- Âşık Paşa-zâde (s. 85); Mevlânâ Şükrullah (Vr. 165^a) ve Behiştî (s. 79), Karamanoğlu'nun Bursa'yı otuz bir gün; İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 225^a) ve Sa'deddin Efendi (I, 275) otuz dört gün muhasara ettiğini; Âlî (V, 175-176) otuz ikinci günde Musa Çelebi'nin defninden sonra şehrin bit kısmını ateşe vererek çekilip gittiğini kaydederler.

571- O sırada Bursa Subaşısı olan Hacı İvaz Paşa, şehri son derece temkin ve sabırla korudu. Kalabalık kuvvetlerle şehri kuşatan Karamanlıları çok az bir kuvvetle yenerek Bursa'yı muhasaradan kurtardı, bk. Sa'deddin Efendi, I, 274 vd. Oruç Bey (s. 42)'de de aynı bilgiler mevcuttur.

572- Karamanoğlu bu arada Orhan Gazi'nin Bursa'da yaptırdığı câmii de yıktırmıştı, bk. Lütfi Paşa, s. 69, not: 1.

573- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 524-525; Teaschner nşr., s. 213.

574- Krş. Neşrî, aynı yerler; Sa'deddin Efendi, I, 276-277.

Sultanın Karaman'a Sefer Yapması

Sultan, Karamanoğlu'ndan intikam almak için Bursa'ya gitti. Bursa'ya varınca Süleyman Çelebi'nin oğluna ikram ve ihsanda bulunup Bursa yakınlarındaki büyük bir köyü de ona mülk olarak verdi ve kız kardeşini ileri gelen devlet adamlarından biriyle evlendirdi. Sultan Mehmed, Bursa'ya her geldiğinde, yeğenine ihsanlarda bulunurdu.

Sultan bu seferi sırasında Kastamonu Bey'i İsfendiyar Bey'le bir anlaşma yaparak oğlu Kasım Bey'i rehin aldı.

Sultan[575] Seydi Gazi yoluyla Akşehir'e gelip burayı aynı gün aldıktan ve Beyşehir, Seydişehir, Okluk Hisar ve Said İli'ni fethettikten sonra Konya'yı muhasara etti.[576] Fakat Karamanoğlu ile sulh yaparak[577] Canik tarafına gidip buraları fethetti.[578]

Fakat Karamanoğlu'nun ahdi bozup tekrar isyan ettiğini haber alan Sultan, ona doğru yönelip Engürye'ye varınca hastalandı. Bunun üzerine Germiyanoğlu "Şeyhî" diye meşhur olan, Türkçe *Ferhad ve Şirin*[579] adlı manzum eserin sahibi tabib Mevlâna Sinan'ı,[580] Sultanı tedavi için gönderdi. Sultan'ın bu seferinde meydana gelen olaylar "Karaman Beyliği" bölümünde anlatıldı.

Sultan bu hastalığından iyileşince Şeyhî'ye ikram ve ihsanlarda bulunup onu "Reisu'l-etibba" (Başhekim) mevkiine tayin etti. Osmanlı devletinde bu makama ilk getirilen kişi Şeyhî'dir. Sultan Mehmed, Şeyhî'yi, üstün edebinden, hekimlikteki beceri ve bilgisinden ve nezâketinden dolayı yanından ayırmazdı.

575- Bu arada Sultan, Germiyanoğlu'na haber göndererek Seyyid-Gazi'ye erzak getirmesini istedi, bk. Sa'deddin Efendi, I, 277.

576- Behiştî (s. 81-82) şöyle der: "...Hicretin sekizyüz onyedisinde (1414-1415) leşker-i bî pâyân-ü deryâ şânla kalkub Akşehir'e çıktı ve Akşehir ve Yenişehir'i ve Seydişehr'in ve Okluk Hisâr'ın ve Saîd ilin fethedüb Konya'ya müteveccih oldu..."

577- Oruç Bey (s. 42) bu hususta şunları kaydeder: "...Sulh idüb Akşehir, Sivri-Hisâr ve Niğde'yi, Seydişehrini, Okluk'u, Kırşehrini, Beyşehrini verip Sultan Mehmed girü Karamanoğlunu... sancağını verüb yerine gönderdi." Ayrıca krş. 'Aynî, *Ikdu'l-Cumân* Veliyüddin Efendi, No: 2396, s. 417; Âlî V, 176; Lütfî Paşa, s. 71.

578- Canik ve Kastamonu'nun 818 (1415-1416) yılında fethedildiği kaydedilir. bk. Behiştî, s. 82.

579- Neşrî (TTK. nşr., 530-531)'de *"Hüsrev-ü Şirin"* olarak kaydedilirken, Teaschner nşr., (s. 214)'de burası atlanmış.

580- Mevlânâ Şeyhî Yusuf Sinân, doğum tarihi belli olmayıp Kütahya dolaylarında doğmuş ve Germiyanoğlu Beyliğinde yetişmiş XV. asır Türk şâirlerinden biridir. Sultan Çelebi Mehmed'i tedâvi ettiği zaman 40-45 yaşında idi. Osmanlı sarayı ile olan alâkası II. Murad zamanında daha da artmıştı. 1431'de öldüğü tahmin edilir. Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, II, 462; Sicilli Osmânî, III, 113; *Osmanlı Müellifleri*, II, 254. F.K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Hüsrev-ü Şirin'i*, İstanbul 1963, ve aynı müellif, *Şeyhî'nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1968.

Karaman üzerine gönderilen Bayezid Paşa, Karamanoğlu Mehmed Bey ile oğlu Mustafa Bey'i esir ederek Sultan'ın huzuruna getirince, Sultan'ın hastalığı, sevgi ve neşesinden dolayı tamamen geçti.[581] Bayezid Paşa'ya vezaretine ek olarak Rumeli Beylerbeyliği de verildi. Karamanoğlu ile oğlu Mustafa'yı da eman vererek affedip serbest bıraktı. Bu olaylar, 818 (1415-1416) yılında meydana geldi.[582]

Eflak Seferi

Sultan, Bursa'ya döndükten bir müddet sonra Eflâk hâkimi[583]nin isyan ettiği haberi gelince, 819 (1416-1417) yılında Rumeli'ye geçerek, asker toplanıncaya kadar Edirne'de ikâmet etti. Sonra askerleriyle yola çıkıp Tuna Nehri kenarında "Yergöğü" Kalesini yaptırdı. İsakçı ve Yeni Sala kalelerini de tamir ettirdi.[584] Sonra askerlerinden Akıncıları düşman topraklarına gönderdi. Onlar da gittikleri yerleri yağmalayarak kadın ve çocuklarını esir alıp ganimetlerle geri döndüler.[585]

Eflâk hâkimi, emân isteyerek üç yıllık haracını ödeyip her yıl haraç ve cizyenin ödenmesini tekeffül etmek üzere Musa Çelebi'nin adamlarından Eflak'a sığınmış olan İzzet Bey'i de Sultan'a gönderdi.

Sonra Sultan Mehmed, Engürüs üzerine yürüyüp Sevârin Kalesini fethetti. Engürüs kralı emân isteyip anlaşma ve barış yapılmasını istedi. Sultan bunu kabul ederek Edirne'ye döndü. Sultan Mehmed bu yıl atından düştü ve bir hayli ızdırap çekti.[586]

581- Buna mukabil Behiştî (s. 82) ve Âlî, (V, 177), Sultan'ın bu hastalığından bahsetmeyip bu sefere bizzat katıldığını kaydederler. Behiştî şöyle der: "...Hicretin sekiz yüz onsekizinde varub Kastamonu ve Canik'i fethetti. Ol hînde Karamanoğlu yine izhâr-ı isyân ve tuğyân idüb yine adâvetin âşikâr eyledi. Sultan dahî leşkeri hâzır idi. Hemen yine dönüb Karamân'a müteveccih oldu. Varub Karamanoğlu'yla Konya sahrâsında buluşub cenk ettiler.. Oğlu Mustafa Beyle esir idüb..." Aynî (*Ikdu'l-Cumân* Veliyüddin Efendi, no: 2396, s. 449-450) ise bu seferin Şa'ban 820 (Eylül-Ekim 1417)'de vuku' bulduğunu, Sultan'ın, Karamanoğlu'nu ve oğlu Mustafa'yı esir edib Kayseri'ye kadar olan Karaman illerini ele geçirdiğini kaydeder.

582- Sa'deddin Efendi (I, 278 vd.) aynı olayı çok daha teferruatlı olarak anlatır. O. Turan'ın nşr. Takvim (s. 20) ve 'Aynî (*'Ikd.* yukarıdaki notta belirtilen yer) bu seferin 820 Şa'ban ayında (Eylül-Ekim 1417) meydana geldiğini kaydederler.

583- O sırada Eflâk Prensi bulunan Mircea, Ankara savaşından sonra vergisini göndermemişti. Mircea'ya karşı rakib olarak ortaya çıkan Dan isminde birisi Osmanlı hükümetinden yardım istemiş. Mircea da Macar kralı Sigismond'a müracaat etmişti. Bunun üzerine Çelebi Mehmed sefere çıkarak Yerköyü'ne kadar gitmiş ve ganimetlerle geri dönmüştü, bk. Uzunçarşılı, Mehmed I mad., *İA*..

584- Neşrî (TTK. nşr., s. 536-537); Behiştî (s. 83); Âlî, V, 178 ve Lütfî Paşa (s. 71) bu kısımları yaklÂşık olarak aynı ibarelerle naklederler.

585- Çelebi Mehmed'in bu seferine Candar ve Karamanoğullarının asker gönderdikleri görülür, bk. Uzunçarşılı, Mehmed I. mad., *İA*..

586- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 285-286.

Bu yıl[587] içinde Kastamonu sahibi İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey, Sultan'a sığınıp hizmetine girdi. Sultan da ona ikramda bulunup iktalar verdi ve babasına haber göndererek kendi topraklarından Tosya, Kangırı, Kalecik, Kastamonu ve Bakır Küresi'ni oğlu Kasım Bey'e terketmesini istedi.[588] İsfendiyar Bey, Sultan'dan, Kastamonu ve Bakır Küresi'ni kendisine bırakmasını, diğer yerlerin de bizzat Sultan'ın kendisinin almasını, âsi oğluna vermemesini rica etti.[589] Sultan, İsfendiyar Bey'in bu ricâsını kabul etti, ancak, Kasım Bey'e tahsis ettiği iktalara ek olarak Kangırı'yı verdi.[590] Kasım Bey de ölünceye kadar Sultan'ın hizmetinde kaldı.[591]

Anadolu'da Yeni Fetihler

Sultan Mehmed, Amasya ilini oğlu Sultan Murad'a ikta ederek yanına Hicir (Biçer) oğlu Hamza Bey'i bir miktar askerle katıp oraya gönderdi. 821 (1418) yılında bu yörede Akkoyunlu ile Karakoyunlular arasında meydana gelen savaşlar yüzünden büyük fitne ve fesad ortaya çıkmıştı. Erzincan ve Bayburd'u alan Kara Yusuf, buraları, yakın adamlarından Pir Ömer Bey'e ikta olarak verdi. Pir Ömer Bey, tamah edip Şarkikarahisar'ı almak isteyince Osmanlı devletine bağlı Hasan Bey İbn Melik Ahmed, Sultan Murad'dan yardım istedi.[592]

Bu sırada da Alp Arslanoğlu Hasan Bey[593] de Canik valisi Cüneyd Bey'i[594] yenerek öldürmüş ve elindeki topraklarını almıştı. Diğer taraftan İsfendiyar Bey de Samsun ve Bafra'yı alarak oğlu Hızır Bey'e ikta olarak vermişti.[595]

587- İsfendiyar Bey'in üzerine yapılan seferin Eflâk seferinden sonra 819 (1416) yılında meydana geldiği kaydedilir, bk. not: 591'deki kaynaklar ve gösterilen yerler). Tarihi takvimlerde de bu seferin yapıldığı tarih değişik şekillerde gösterilmiştir. *Beyânü ahvâl el-acâib ve'l garâib*, Nurosmaniye Ktb. no: 3080, vr. 5a'da 818 (1415) yılında; O. Turan'ın nşr. Takvim (s. 20-22) 820 (1417) yılında; 824 Tarihli Takvim'de 821 (1418) yılında meydana geldiği kaydedilir.

588- Behiştî (s. 83-84) şöyle der: "...Kâsım Bey benim katımda kaldı. Mansıb verdim, sen dahî Tosya'yı, Kangırı'yı, Kalecik'i, Kastamonu'yu ve Bakır Küresi'ni elbette veresin deyü emreyledi."

589- İsfendiyar Bey, bu isteğini Sultan'a bildirmek için bizzat vezirini ve Vaiz Mehmed adındaki mübarek ve fazilet sahibi bir zatı elçi olarak göndermişti, bk. Behiştî, s. 84; Sa'deddin Efendi, I, 285.

590- İki taraf arasında Ilgaz dağı arada sınır olarak kabul edildi, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 450.

591- Aynı ibareler ve rivayetler için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 89; Neşrî, TTK. nşr., s. 538-539; Teaschner nşr., s. 215-216; Sa'deddin Efendi, I, 286.

592- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 538-539; Teaschner nşr., s. 215-216; Behiştî, s. 83; Âlî, V, 178.

593- Taceddin oğullarından Niksar ve havalisi beyi, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 539, not: 1

594- Kubâdoğlu Ali Bey'in oğludur, bk. Neşrî TTK. nşr., 538-539.

595- Krş. Behiştî, s. 83; Âlî, V, 178.

Sultan, bunlardan haberdar olunca, Anadolu'ya geçerek askerini topladı ve "Rûmiyetü's-Suğrâ", yani Amasya ve Tokat'a doğru yürüdü. Sultan'ın geldiğini duyan kâfir Samsun halkı şehri terkettiler. Sultan, Hicir (Bicer) oğlu[596] Hamza Bey'i burayı zaptetmesi için gönderip kendisi Müslüman Samsun üzerine yürüdü. Şehrin valisi İsfendiyaroğlu Hızır Bey, Sultan'ı karşılayarak itaat ettiğini bildirdi ve şehrin anahtarlarını teslim etti.[597] Sultan, Hızır Bey'e ikram ve ihsanlarda bulunup kardeşi Kasım Bey gibi, hizmetine girmesini teklif etti. Hızır Bey, kardeşi ile kendi arasında anlaşmazlık olduğunu, bundan dolayı onunla birlikte çalışamayacağını özür dileyerek arzetti. Sultan, onun bu özrünü kabul edip babasının hizmetine dönmesine izin verdi.[598]

Diğer yandan Sultan'ın kumandanları da Canik vilâyetinin büyük bir kısmını zapt etmişlerdi; kendisi de Rûmiyetü's-Suğrâ ve Ermeniyetu'l-Kübrâ'daki durumu yoluna koyduktan sonra Bursa'ya geri döndü. Dönüşünde İskilip vilâyetine gelince buranın ovalarında birkaç bin Tatar obası görüp bunların kim olduklarını sordu. Tatar ümerâsından Minnet Bey'in kabilesi olduğunu söylediler. Minnet Bey de bu sırada Samgaroğlu'nun[599] verdiği bir ziyafete katılmış ve Sultan'ı karşılamaya gelmemişti. Sultan, bunu duyunca son derece kızmış ve "Bizim ülkemizde ve topraklarımızda huzur ve emniyet içinde müreffeh olarak yaşayıp sefere çıktığımız halde ordumuza katılmadıkları gibi, biz buraya gelmişken beylerinin de huzurumuza gelmeyip ziyafete gitmesi bağımsızlık davasında bulunduklarına delalet eder. Zaten Tatarların ülkemizde yaşaması yakışmaz ve onlar hâin ve zâlim kimselerdir" dedi. Bunları Osmanlı ülkesinden çıkarmak istediyse de beyler ve vezirlerin şefâatiyle onları affedip Rumeli'de, Filibe civarlarında bugün "Konuş"[600] diye bilinen yerde iskân edilmelerini istedi. Minnetoğlu Mehmed Bey, burada güzel bir imâret, büyük bir han vs. hayır eserleri yaptırdı.[601]

596- Bu isim kaynaklarda değişik şekillerde yazılmıştır, bk., Neşrî (TTK. nşr., s. 540-541)'de " (بجر) " biceroğlu; Teaschner, s. 216'da " (بجين) "; Âşık Paşa-zâde (Âlî Bey, nşr., s. 90) " هاجز) اوغلى) "; (Âlî Bey Neşrî, s. 90 not: 1) Vatikan nüshasında da "(هاجز)" "Hacez" şeklinde; Âşık Paşa-zâde (Atsız nşr. bab. 76); Sa'deddin Efendi, I, 287) ve Uzunçarşılı, (I, 350) ve aynı müellif (Mehmed I. mad., *İA)* "Biceroğlu; *Sicilli Osmânî* (II, 351)'de Pençeroğlu diye kaydedilmektedir.

597- Krş. Âşık Paşa-zâde s. 90.

598- Behiştî (s. 84) şöyle der: "...Sultan işitti... göçüb Samsun'a müteveccih oldu. Merzivon'a gelicek İsfendiyaroğlu Hızır Bey iş idüb mukavemete kudret olmadığını bilürdi... Çar-u nâçâr kaleyi ihtiyarıyla virüb..." Ayrıca krş. Âşık Paşa-zâde s. 90-91 ve Neşrî, TTK, nşr., s. 540-541.

599- Neşrî, (Teaschner, s. 217) ve Âşık Paşa-zâde (s. 90)'de "صمغار" şeklinde kaydedilir.

600- Konuş; Pazarcık veya Tatar Pazarcığı denilen yer Âşık Paşa-zâde (s. 91) "(قونوش حصارى)"; Sa'deddin Efendi (I, 279) "Konuş ismi ile meşhur mekân" diye kaydedilir ki, bundan dolayı buraya "Tatar Pazarcığı" dendiği bilinmektedir. Ayrıca bk. Behiştî, s. 84.

601- Krş. Oruç Bey, s. 43; Sa'deddin Efendi, I, 288-289.

Sultan, bu yıl içinde, Bursa'nın yüksek bir yerinde büyük bir cami ve yanıbaşında da büyük bir imâret ve güzel bir medrese yapılmasını emir buyurdu. Ayrıca bu medreseye her yeni bir müderris tayin edildiğinde medrese âlimlerine ziyafet verilmesini şart koştu. Camiin kıble tarafına da orada gömülmek üzere kendisi için güzel bir türbe yaptırdı.[602]

822 (1419) yılında Sultan, Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'i bir askerî birlik ile, daha evvel Orhan Gazi zamanında fethedilip ancak Timur olayı sırasında İstanbul tekfuru tarafından tekrar geri alınan köy ve kasabaları fethetmek için gönderdi. Umur Bey, varıp önce Hereke'yi, sonra eski Gebze, Darıca, Kartal, Pendik ve civarını fethederek bolca ganimetle Sultan'ın huzuruna geldi.[603] Sultan da fethedilen bu yerleri, yaptırdığı hayır eserlerine vakfetti.

Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Olayı

Bu yıl[604] içinde, Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud'un[605] isyanı meydana geldi. Sultan Mehmed, kardeşi Musa Çelebi'yi mağlup edip öldürtünce Emiru'l-umerâsı olan Mihaloğlu Mehmed Bey'i[606] Tokat'ta Bedevî Çardak adlı hapishaneye koydurdu. Kadıaskeri Şeyh Bedreddin Mahmud'u da ilim ve fazlına hürmeten, aylık bin Osmanlı dirhemi maaş bağlatarak İznik Kalesine gönderip orada ikâmet etmesini emretti.[607]

602- Sa'deddin Efendi (I, 289 vd.) Bursa'da imar edilen bu câmi imâret ve türbe hakkında tefer-ruatlı bilgi vermektedir.

603- Sa'deddin Efendi (I, 296)'da aynı malumat.

604- Oruç Bey (s. 45) ve *Şekâik* (s. 34)'de bu olayın 820 (1417) yılında; Behiştî (s. 85) 822 (1419) yılında; İdrîs-i Bidlîsî (Vr. 259b vd.) Eflâk Seferinden önce meydana geldiğini; Ş. Yaltkaya (*Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul 1924, s. 70) Şeyh Bedreddin'in 823 (1420) yılında idam edildiğini; Uzunçarşılı (I, 365)'de bu isyanın Samsun'un fethinden sonra olduğuna göre 823 (1420) yılında olması gerektiğini kaydederler.

605- "Simavna Kadısı İsrâil" adında bir zâtın oğlu olup Edirne Civarındaki simavna (şimdi Yunanistan'daki Karaağaç ile Dimetoka arasında bir yerde bulunan Samona Kalesi)'da doğdu. Geniş bir dinî ve tasavvufî bilgiye sahip olan Şeyh Bedreddin, devrinin en büyük âlimleriyle karşılaşmış, Memluklu Sultanı Berkûk'un oğlu Farah'a hocalık yapmış, çok yerde seyahat etmişti. Daha sonra tekrar Edirne'ye gelince Musa Çelebi'ye intisab etmiş ve onun kadıaskeri olmuştu, bk. *Şekâik*, s. 34; İdrîs-i Bidlîsî vr. 259b; Ş., Yaltkaya, Bedrettin Simavî, mad. *İA*.; Daha geniş bilgi için bk. *Şekâik*, s. 33-34; Âlî, V, 142-144; Ş. Yaltkaya a.g.e.,; B.N., Kaygusuz, *Şeyh Bedreddin Simavenî*, İzmir, 1957; A. Gölpınarlı-İ. Sungurbey, *Simavnakadısı oğlu Şeyh Bedreddin*, *İstanbul* 1966; A. Cerrahoğlu, *Şeyh Bedreddin Meselesi*, İstanbul 1966; N. Kurdakul, *Bütün Yönleriyle Bedreddin*, İstanbul 1977.

606- Bu konuda bk. Âlî, V, 140; Uzunçarşılı, Mihaloğlu Mehmed Bey neden dolayı Çelebi Mehmed tarafından Tokat Kalesine hapsedilmiştir, *Belleten*, XXI/81.

607- Bk. Oruç Bey, s. 41; Âlî, V, 140-143 ve 175. Ancak *Şekâik* (s. 34) Şeyh Bedreddin'in Sultan tarafından İznik'de hapsedildiğini, sonra bir fırsatını bularak İsfendiyaroğlu'na ve oradan Zağra'ya kaçtığını kaydeder.

Adı geçen Şeyh Bedreddin, gerçekten, zâhirî ve bâtınî ilimlerde iyi bilgi sahibi bir kimse idi. Talebe ve müridleri her tarafa yayılmıştı. Mürid ve halifelerinden Börklüce Mustafa Musa Çelebi'nin hizmetindeyken Şeyh Bedreddin'in kethüdası idi. Şeyh onu, Musa Çelebi olayından sonra halife olarak Aydın iline göndermişti.[608] Börklüce bu havalideki Türklerin akıllarını füsun ve efsâne ile çelmiş, etrafındaki güruh artmış, zındıklık ve ilhadını açığa vurmuştu.[609] Etrafında üçbine yakın cahil, beyinsiz, bir cemaat toplanmıştı.

Şeyh Bedreddin, bunları duyunca Sultan'dan korkarak önce İsfendiyar Bey'in memleketine sığınmış, oradan da kaçıp Eflak'a gitmişti.[610] Eflâk hakimi, Musa Çelebi'den dolayı onu tanıyor ve seviyordu. Bunun için de Şeyh'e izzet ve ikramda bulundu.[611]

Sultan, Selânik Kalesinin fethiyle meşgul olduğu bu sırada Börklüce Mustafa'nın isyan ettiği haberini aldı. Bunun üzerine Amasya'da bulunan[612] oğlu Sultan Murad'a haber göndererek bu problemi ortadan kaldırmasını emretti. Bazı tarihçilere göre[613] de, vezirlerinden Bayezid Paşa'yı da ona yardım etmek üzere gönderdi.[614]

Börklüce Mustafa'nın etrafına atlı ve yaya olmak üzere onbin savaşçı toplanmıştı. Halifesi Kemaloğlu Torlak Hud'un (طورلق هود بنی کمال)[615] da üçbin

608- Behiştî (s. 85) ve İdrîs-i Bidlîsî (vr. 259^b), Börklüce'nin, Şeyh Bedreddin'den ayrılıp Aydın'a gittiğini ve orada velîlik iddiasında bulunduğunu kaydederler.

609- Oruç Bey (s. 43-44) ve Âlî, (V, 176)'ye göre, Börklüce Mustafa, peygamberliğini; Lütfî Paşa (s. 72) ve Behiştî (s. 85)'ye göre de velîliğini ilan etmişti.

610- Rûhî Çelebi (vr. 75^b), Şeyh'in, İznik'den sürgün edildiğine dair bir rivayetin olduğunu söyler.

611- Krş. İdrîs-i Bidlîsî vr. 259^b.

612- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 259^b); Rûhî Çelebi (vr. 76^a) ve Sa'deddin Efendi (I, 298) Şehzâde Murad'ın Amasya'da sancak Bey'i iken Börklüce Mustafa üzerine gönderdiğini kaydederler. Buna mukâbil Oruç Bey (s. 44) ve Âlî (V, 176) Şehzâde Murad'ın o sıralarda Manisa'da bulunduğunu zikrederler. Dukas (s. 70) da Börklüce olayından sonra Sultan Murad'ın Amasya Beyi olduğunu söyler. Ancak Oruç Bey bir sahife sonra (s. 45), Şehzade Murad'ın babasının vefatı sırasında Amasya'da bulunduğunu ve tahta geçirilmek için oradan getirildiğini kaydeder.

613- Mevlana Şükrullah (vr. 164^b); Neşrî, TTK. nşr., s. 544-545; Teaschner nşr., s. 218; Behiştî (s. 85) bu tarihçiler arasındadır. Âşık Paşa-zâde (s. 91) "...Sultan Mehmed dahî Bâyezid Paşa'yı oğlı Murad Hân ile bile gönderdi." Ve Ruhî Çelebi (vr. 76^a); Oruç Bey (s. 44) Sa'deddin Efendi, (I, 298), Şehzâde Murad'dan sonra Bayezid Paşa'yı onun emrine gönderdiğini belirtirler. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 259^b) ise, Bâyezid Paşa'nın bu cenkde bulunmadığını yazmaktadır. Ayrıca bk. Lütfî Paşa, s. 72 ve Dukas, s. 69.

614- Sultan Mehmed, Selânik muhasarasıyla meşgul olduğu için Bâyezid Paşa ile Şehzâde Murad'ın Börklüce üzerine varmalarından evvel, Aydın Bey'i Süleyman ve Kara Timurtaş Paşa oğlu Ali Bey, Börklüce üzerine yürümüşler. Süleyman ölmüş, Ali Bey de mağlub olmuştu, bk. Dukas, s. 69 ve Uzunçarşılı, Mehmed I., mad., *İA*..

615- Bu isim Âşık Paşa-zâde (s. 91) ve Rûhî Çelebi (vr. 76^a)'da "Torlak Hu Kemal"; Oruç Bey (s. 44)'de "Dırlak Hu Kemal"; İdrîs-i Bidlîsî (vr. 259^b)'de "Kemal Torlak"; Lütfî Paşa (s. 73)'de "Torlak Yahûdî Kemal"; Behiştî (s. 85)'de "Hû Kemal" şeklinde kaydedilmiştir.

adamı vardı. Bir rivayete göre ise her ikisinin etrafında beşbin atlı ve yaya vardı.[616]

Sultan Murad Börklüce'nin askerleriyle Aydın iline bağlı Kara Burun[617] denen yerde karşılaştı. Şiddetli bir çarpışmadan sonra Börklüce'nin adamları bozuldu ve çoğu öldürüldü. Diğer taraftan Bayezid Paşa, Manisa'da bulunan Kemaloğlu Torlak Hud'un üzerine yürüyerek onu mağlup edip adamlarından bazılarıyla birlikte idam etti.

Bu sırada Sultan'a, Şeyh Bedreddin'in Eflâk'dan Silistre'ye, oradan da Dobruca civarındaki Deliorman'a geçip burada etrafına çok sayıda adam topladığı haberi geldi. Bunun üzerine Sultan, Selânik fethinden vazgeçip Siroz'a giderek orada ikamet etti ve askerlerini Çaşnigirbaşı Elvan Bey ile Şeyh'in üzerine gönderdi. Şeyh, yenilip Deliorman'a kaçtı ve orada kayboldu. Bu sırada Börklüce ve İbn Kemal'in (Kemaloğlu Torlak Hud'un) ortadan kaldırılmaları haberini alan müridler, Sultan'dan korktukları ve kendi canlarını kurtarmak için Şeyh'i yakalayıp Sultan'ın huzuruna getirdiler.[618] Bir rivâyete göre de Elvan Bey, Şeyh'i Zağra'da yakalayıp sultana getirdi.[619]

Müverrih İdris'in rivayetine göre ise, Bayezid Paşa, Şeyh'i mağlup edince ele geçirmek için hile düşündü ve adamlarından bir grubu, Şeyh'e mürid olmak ve ona bey'at etmek istediklerini bildirmek üzere Şeyh'e gönderdi. Bunlar da Şeyh'in yanına vararak onu yakalayıp Siroz'da bulunan Sultan'a getirdiler.[620]

Sultan, ulemâyı toplayıp şeyhe ne yapmak gerektiği hakkında fetvâ sordu. Aralarında yaptıkları birçok tartışmalardan sonra, âlimlerin ileri gelenlerinden ve Sa'deddin et-Teftezânî'nin[621] talebelerinden olan Burhaneddin el-Acemî diye bilinen Mevlâna Haydar el-Herevî'nin[622] ileri sürdüğü deliller

616- Neşrî (TTK., s. 544-545). Her ikisinin topladıkları kuvvetin beş binden az olduğunu; Oruç Bey (s. 44) ve Rûhî Çelebi (vr. 107^b) Torlak Hû Kemal'in iki bin adamı olduğunu; Behiştî (s. 85) de yalnız Börklüce'nin kuvvetlerinin sayısını zikredip üç bin kişi olduklarını kaydederler.

617- Âlî (V, 176), Bâyezid Paşa'nın bu râfizîlerle "Tire" yakınlarında savaşa tutuştuğunu ve onlardan dört bin kişi katlettiğini ve bu olayın, Sultan Mehmed'in Karamanoğlu üzerine yürümesinden önce meydana geldiğini; İdrîs-i Bidlîsî (vr. 259b) ise, müellifimizin dediği gibi, Aydın ili'ne bağlı "Karaburun" mevkiinde karşılaştıklarını zikrederler.

618- Krş. Âşık Paşa-zâde s. 92 ve Neşrî TTK. nşr., s. 546-547.

619- Oruç Bey (s. 45); Rûhî Çelebi (vr. 108^a); Behiştî (s. 85) ve Âlî (V, 179), Kapıcıbaşı Elvan Bey'in ikiyüz kişiyle gidip şeyhi Zağra'da yakaladığını kaydederler.

620- Aynı rivayetler için bk. İdrîs-i Bidlîsî vr. 260a ve Sa'deddin Efendi, I, 299.

621- Sa'deddin Mes'ûd İbn Ömer et-Teftezânî (712-791/1312-1389) hakkında geniş bilgi için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 215, *Suppl.*, II, 301 vd.; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-Kâmine*, Mısır, tarihsiz, IV, 350; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 55, 67, 474, 515, 847, 1139.

622- Haydar el-Herevî, Sa'deddin et-Teftezânî'nin talebelerinden idi. Hocasının *Keşşâf* tefsirine yaptığı şerhe bir hâşiye yazmış ve bazı konularda hocasını reddetmişti. Ayrıca *"el-Ferâizi's-*

ile katline fetva verilmesi karara bağlandı.[623] Şeyh Bedreddin de ileri sürülen delillere karşı birşey diyemedi ve fetvayı kabul edip "Meşayihimizin yolu budur" diyerek teslimiyet ile katline rıza gösterdi.

Sultanın emriyle Şeyh, Siroz çarşısında idam edildi.[624] Mezârı Siroz'da olup teberrüken ziyaret edilir.

Şeyh'in *"Câmiu'l-fusûleyn"* ve *"et-Teshîl"* adlı iki fetva kitabı olup zamanının yegâne şahsiyet ve âlimlerinden biri idi.[625] Sultan'a karşı isyan etmesi mümkün değildi. Ancak "Adamın başına gelenden komşusu da zarar görür" kabilinden endişeye kapılıp kaçmayı tercih etmişti.

Sultan Mehmed Çelebi'nin Vefatı

Sultan Mehmed Edirne'ye dönünce 824 yılının Cemâziyü'l-evvel (1421-Mayıs) ayının başlarında sağlığı bozulup dermansız bir hastalığa yakalandı.[626] Hastalığı gittikçe şiddetlenip birkaç gün sonra Allah'ın rahmetine kavuştu.[627]

Vezirler ve devlet adamları, Sultan'ın ölümünü, oğlu Sultan Murad Amasya'dan Bursa'ya gelip tahta oturuncaya kadar yaklaşık kırk gün[628] gizli tuttular. Kapı eşiğinde toplanan askeri dağıtmak için bir hile yolu denedilerse de başaramadılar[629] Bir gün silahdar taifesi, devlet adamlarını

---

*Sirâciyye"*ye de şerh yazmıştır. 830 (1426-1427)'de vefat eden el-Herevî'nin yetiştirdiği talebelerden birisi de Molla Hüsrev idi, bk. Sa'deddin Efendi II, 430; *Sicilli Osmânî*, II, 15.

623- Mevlânâ Haydar el-Herevî'nin verdiği bu fetvâ, "Kanı helal, malı ise haramdır" şeklinde olmuştu, bk. Oruç Bey, s. 45; Behiştî, s. 85; Âlî, V, 179; Sa'deddin Efendi, I, 299; Lütfi Paşa, s. 74.

624- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 92-93; Âlî, V, 179; Lütfî Paşa, s. 74.

625- Şeyh Bedreddin Mahmûd'un bu iki eserinden *"Câmi'ul-Fusûleyn"* onun kendine has görüşlerini ihtivâ eder, H. 1300 (1883)'de Mısır'da basılmıştır. *"Latâifü'l-İşârât"*, Fıkh'a dair bir kitab olup *"et-Teshîl"* ile bunu şerh etmiştir. Tasavvuf'a dair eserlerinin en meşhuru *"Vâridât'*dır. Ayrıca Şeyh Muhyiddin İbn el-Arabî'nin *"Fusûsû'l-Hikem"*ine yazdığı Hâşiye ile "Meserretü'l-Kulûb" ve tefsire dair *"Nûru'l-Kulûb"* adlı eserleri vardır. Sarf'a dair de *"Ukûdu'l-Cevâhir"* ve *"Çerâgü'l-Futûh"* adlı eserleri de zikre değer, bk. Ş. Yaltkaya, a.g.e., s. 69; aynı müellif, Bedreddin Simâvî, mad., *İA*.

626- Krş. Sa'deddin Efendi I, 300. Behiştî (s. 86) de 804 yılının beşinci ayında (Temmuz 1401) "Mizacı munharif oldu" der, ancak sehven yazıldığı ve yanlış olduğu açıktır.

627- Âlî (V, 180) Sultan'ın hastalığa yakalandıktan altı ay sonra vefat ettiğini kaydeder.

628- Âlî (V, 180) Edirne'de vefat eden Sultan'ın, ölümünün 13 ve diğer bir rivayete göre 23 gün saklandığını kaydeder. Ancak daha ilerde (V, 195) "Mehemmed Han ki Dâru'l-mülk Bursa'da vefat eyledi... Bu tarîkle kırk gün mikdarı meyyit-i Pâdişâh-ı mektûm... deyu hüsn-ü tedbîr eylediler." demekle tenâkuza düşüyor. Oruç Bey, (s. 46) ve Âşık Paşa-zâde (s. 96) ölümünün kırk gün; Hammer (Atabey terc. I, 144) ise, kırkbir gün gizli tutulduğunu kaydederler.

629- Devletin ileri gelenleriyle Sultan'ın yakın adamları ölümünü gizli tuttular. Kargaşalığa meydan vermemek için askeri sağa sola gönderdiler. "Sultan İzmiroğlu üzerine yürümeğe karar vermiştir. Sipâhilerle ileri gelen askerler ulûfelerini alarak Biga'da Anadolu Beylerbeyi

sıkıştırarak mutlaka Sultan'ı görmek istediklerini söyleyip bunda ısrar edince buna engel olmak mümkün olmadı. Sultan'ı göstermek zorunda kaldılar. Sultan'ın Güzüzan (veya Gürüzan)[630] adlı bir tabib ve nedimi vardı. Bu tabib, devlet adamlarına, Sultan'a elbiselerini giydirip, ardına da diriymiş gibi bazen ellerini ve diğer uzuvlarını hareket ettirecek bir adamı koyup Sultan'ı soğuktan, rüzgârdan korumak isteniyormuş gibi odayı da hafif karartarak onu bir köşeye oturtmalarını ve askerin ileri gelenlerine göstermelerini tavsiye etti. Aynen uygulanıp askerlerin ileri gelenlerine içeri girmeleri için izin verildi. Bunlar uzaktan Sultan'ı görüp onun hizâsına tam yaklaşacakları sırada, Güzüzan hemen feryadla içeri girip "Siz ne biçim adamsınız? Siz, Sultan'ın düşmanısınız galiba. Biz, bunca zahmet çekip Sultan'ı çeşitli ilâçlarla tedavi ediyoruz, azıcık sıhhatine kavuşuyorken siz böyle onu sıkıp hastalığını arttırmak istersiniz" diyerek sarığını yere çalmaya ve dikkatlerini Sultan'ın üzerinden dağıtmaya çalıştı. İçeri girenler Sultan'ın oturduğunu görünce utanıp yaptıklarına pişman oldular. Sultan'ın sıhhatte olduğunda şüpheleri kalmayıp şükrederek dışarı çıktılar.[631]

Vezirler, Sultan'ın hastalığı arttığı sırada, Sultan Murad'ı alıp getirmek için Çaşnigirbaşı Elvan Bey'i göndermişlerdi.[632] Kırk gün sonra Sultan Murad'ın Bursa'ya ulaştığı ve tahta çıktığı haberini aldıkları an Sultan Mehmed'in cenazesini alıp Bursa'ya götürdüler. Sultan Murad, babasının cenâzesini bir günlük mesafeden karşılayıp ta'zim ve tekrimle, kendisi için daha evvel inşa ettirdiği camiin yanında hazırladığı türbesine defnetti. Sultan'ın vefatından defnine kadar kırk iki gün geçti.[633]

Sultan Mehmed'in saltanat müddetleri, beş gün eksiği ile sekiz yıldır,[634] Allah rahmet eylesin. Sultan, fakirlere çok sadaka verir ve bilhassa hara-

---

emrine girecektir diye emir çıkarıldı ve ikinci bir fermana kadar orada beklemeleri emredildi, Sa'deddin Efendi, I, 302.

630- Bu isim, Neşrî (TTK. nşr., s. 552-553)'de "Gerdran"; Âşık Paşa-zâde (s. 95) de (کردوزن) Sa'deddin Efendi (I, 303)'de (کرداوزان) şeklinde kaydedilir.

631- Krş. Aşık Paşa-zâde, s. 95; Neşrî, TTK. s. 554-555; Sa'deddin Efendi, I, 303.

632- Krş. Behiştî, s. 89; İdrîs-i Bidlîsî vr. 263ᵃ; Sa'deddin Efendi, I, 302.

633- Sultan'ın vefatını vezirleri Bâyezid ve İbrâhim Paşalarla hekim Gürüzan ile bir yardımcısından başka bilen kimse yoktu. Sa'deddin Efendi, (I, 304), müellifimizin kaydettiği gibi kırk ikinci günde defnedildiğini kaydeder.

634- M. Şükrullah (vr. 165ᵇ)'de yedi yıl onbir ay birkaç gün; *Behcetü't-Tevârîh*'in N. Atsız neşri (s. 62)'de bu tarihin milâdî karşılığı 7 yıl 8 ay 20 gün olarak kaydedilir. Âlî (V, 180), Sultan Çelebi Mehmed'in, babasının vefatından sonra tahta ilk geçişinden beri ondokuz yıl; kardeşi Süleyman Çelebi'nin vefatından sonra yalnız Anadolu vilayetlerindeki hâkimiyeti ile on bir yıl; Musa Çelebi'nin ölümünden ve yalnız başına saltanata geçmesinden sonra sekiz yıla yakın hüküm sürdüğünü zikreder.

meyn-i şerifeyn halkına karşı son derece cömert davranırdı. Her Cuma gecesi fakirlere yemek verdirir. Çıplakları giydirir ve ilim yolcularına da ihsan ve infaklarda bulunurdu.[635]

Sultan Mehmed'in Vezirleri

Bayezid Paşa, Sultan'ın ta sancağa çıktığından beri hizmetinde olup önceleri vezir sonra da Karamanoğlu'nu esir alınca gösterdiği maharetinden dolayı bu görevine ilâveten Rumeli Beylerbeyiliğine getirildi. Tedbirli ve cesaretli bir vezir idi. İlerde görüleceği gibi [825 (1422)] yılında[636] Düzmece Mustafa tarafından öldürülünceye kadar hizmette kaldı.

İbrahim Paşa b. Ali Paşa b. Hayreddin Kara Halil Paşa, zamanının faziletli ve akıllı şahsiyetlerinden biri olup Edirne'de 831 (1427-1428) tarihinde vefat edinceye kadar vezâretle kaldı.[637]

Hacı İvâz Paşa, eskiden beri Bursa subaşısı olup Karamanoğlu'nun Bursa'yı muhasara ettiği sırada şehri ustalıkla savunarak düşmanı güzel bir şekilde uzaklaştırdı. Sultan Mehmed Han, İvaz Paşa'ya vezirlik vererek mükâfatlandırdı[638] ve 832 (1428-1429)[639] yılında vefat edinceye kadar bu görevde kaldı.

SULTAN II. MURAD HAN DEVRİ

Sultan Murad Han b. Sultan Mehmed b. Sultan Bayezid b. Sultan Murad

635- Krş. Âlî, V, 181.

636- Müellifimiz bu kısmı boş bırakmıştır. Biz ilerde Düzmece Mustafa olayının tarihini verirken kaydettiği tarihi buraya yazdık.

637- Bk. Âlî, V, 182.

638- Âlî (V, 182), Hacı İvâz Paşa'nın, üçbin akçe timar sipâhisi iken, Bursa'yı Karamanoğlu'na karşı mükemmel bir şekilde müdafaa etmesinden dolayı ona vezirlik pâyesi verdiğini kaydeder. Tokatlı Fahreddin Bâyezid oğlu (H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 186) olan Hacı İvaz Paşa uzun yıllar devlete hizmette bulunmuştu. Ancak II. Murad zamanında Sultana karşı bî edebâne davrandığı gerekçesiyle 828 (1424-1425) yılında gözlerine mil çekilmişti, bk. O. Turan nşr., Takvim, s. 22-23. Daha sonra da Bursa'da çıkan bir vebâ salgınında 832 (1428-1429) yılında vefat etmişti. Müellifimiz (bk. Metin, vr. 290[a])de ilerde II. Murad devrinde, Bursa'da veba salgını sırasında vefat edenler arasında 832 yılında vefat ettiğini kaydeder. Hacı İvâz Paşa'nın hayatı, devlet hizmeti, aile efrâdı ve şeceresi, kurduğu tesisler ve vakfiyeleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Uzunçarşılı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair," *Tarih Dergisi*, X/14, s. 25. Ayrıca bk. *Sicilli Osmânî*, III, 606.

639- Müellifimiz Hacı İvâz Paşa'nın vefat tarihini sonradan kaydetmek için boş bırakmıştır. 832 (1428-1429) yılında öldüğü hususunda bk. bir önceki not. Ancak Kabir kitabesinde onun 9 Zilhicce 831 (20 Ağustos 1428)'de öldüğü yazılıdır, bk. Kunter, H. B., "Kitâbelerimiz," *Vakıflar Dergisi*, II., (1942) s. 439-440.

b. Orhan b. Osman Gâzî, Osmanlı sultanlarının altıncısıdır. 806 (1403-1404) yılında doğdu.[640] 824 (1421) yılında onsekiz yaşındayken saltanata geçti.[641] 846 (1442-1443)[642] diğer bir rivayete göre 848 (1444-1445) yılında kendi isteği ile saltanatı şehzadesi Sultan Mehmed'e bıraktı. 848 (1444-1445) yılında ikinci defa saltanata geçti. 3 Muharrem 855 Cuma gecesi (5 Şubat 1451) sudâ' (şiddetli baş ağrısı) hastalığından kırksekiz veya kırkdokuz[643] yaşında vefat etti. Yaklaşık otuz yıl saltanat sürdü.[644] Saltanat merkezi de Edirne ve Bursa idi.

Sultan Murad, orta boylu, omuzları arası ve göğsü gayet genişti. Yuvarlak yüzlü, teni kırmızıya çalan beyazlıktaydı. Şehlâ gözlüydü. Sakalının rengi kırmızı ve sarıya çalıyordu. Güler yüzlü, güzel huylu, cesur ve cömert bir şahsiyete sahipti.[645] Atalarının giyindiği gibi giyinirdi.

Sultan Murad'ın çocukları: Sultan Mehmed, Sultan Orhan, Sultan Alaeddin, Sultan Hasan ve Sultan Ahmed idiler. Bunlardan Sultan Alaeddin ve Sultan Ahmed babalarının sağlığında vefat edip Amasya'da amcalarının yanında,[646] Sultan Hasan ile Sultan Orhan da Edirne'de vefat edip Tunca nehrinin kenarına defnolundular.

Düzmece Mustafa Olayı[647]

Sultan Murad zamanında meydana gelen olayların en önemlisi Düzmece

640- *Câm-ı Cem-Ayin* (s. 396); Sa'deddin Efendi (I, 306) ve Âlî (V, 194) müellifimizin verdiği tarihi kaydederler.

641- Aynı tarih için bk. İdrîs-i Bidlîsî, Vr. 272a; Âlî, V, 195.

642- Krş. Âlî, V, 195.

643- Âşık Paşa-zâde (s. 219) ve *Câm-ı Cem Âyin* (s. 396) Sultan'ın kırk dokuz yaşında; Kritovulos (*Târîh-i Sultan Mehmed Hân-ı Sânî*, Trc. Karolidi Efendi, *TOEM* ilavesi, İstanbul 1329 (s. 14), elli iki yaşında vefat ettiğini kaydederler.

644- Âşık Paşa-zâde (s. 219), Sultan Murad'ın otuz bir yıl; Oruç Bey (s. 64) ve Karamânî Mehmed Paşa (vr. 9b), otuz yıl; *Câm-ı Cem Âyin* (s. 396) otuz altı yıl saltanat sürdüğünü zikrederler.

645- Ayrıca bk. Âlî, V, 196.

646- Âlî (V, 196) Sultan Alâeddin ile Sultan Ahmed'in Amasya'da öldüklerini, ancak yalnız Sultan Ahmed'in babasının amcaları yanında defnedildiğini söyler.

647- Osmanlı kaynakları Düzmece Mustafa olayının ilk defa II. Murad zamanında ortaya çıktığını kaydederler. Ancak Düzmece Mustafa'nın ilk defa Çelebi Mehmed zamanında saltanat iddiasında bulunduğunu ve o zaman bertaraf edildiği halde sonradan tekrar ortaya çıktığını görüyoruz. Dukas (s. 70), Sultan Mehmed'in, Eflak'ta ortaya çıkan kardeşi Mustafa'yı ele geçirmek için Bizans İmparatoruna haber gönderdiğini ve İmparator II. Manuel'in bunu reddettiğini, ancak aralarındaki anlaşmaya göre serbest bırakmayıp onu hapsettiğini belirtir. Yine aynı müellife göre (s. 81-82), Sultan II. Murad'ın tahta geçmesi üzerine İmparator II. Manuel, Limnos adasında göz hapsinde bulunan Mustafa'yı getirmesi için devlet erkânından Dimitrios Laskaris Leondarios'u Limnos'a gönderdi. Dimitrios, Mustafa'yı alıp Gelibolu'dan Edirne'ye getirip hükümdarlığını ilan ettirdi.

Mustafa olayıdır. Kim olduğu bilinmeyen meçhul bir kişi Selânik dolaylarında ortaya çıkıp, Sultan Yıldırım Bayezid'in Timur olayında kaybolan oğlu Mustafa Çelebi olduğunu iddia etti ve karnının üzerinde iyileşmiş bir yaranın izini göstererek bu yaranın da Timur ile yapılan savaşta meydana geldiğini söylüyordu.

Rumeli umerâsı ileri gelenlerinden Evrenos Bey, Turhan ve Umli[648] Bey'in oğulları inanıp ona bağlandılar.[649] Böylelikle Düzmece Mustafa'nın etrafında büyük bir ordu toplandı. Bu ordu ile birlikte yürüyüp önce Siroz'u, sonra da Edirne'yi istilâ edip ele geçirdi. Bundan sonra da bütün Rumeli askerleri ona tabi oldular. Durum ise günden güne ciddiyet kazandı.

Sultan Murad bu olup bitenleri işittiği zaman, Karaman, Aydın, Saruhan, İzmir ve Menteşe Beylikleri gibi civardaki problemlerle uğraşıyordu. Bu haber kendisine ulaştığında şaşırıp kaldı, ne yapacağını bilemez oldu. Sultan, Allah'ın verdiği ilham ile, Bursa'da ikâmet eden, Emir Sultan diye meşhur olan Şemseddin Muhammed el-Buhari'ye[650] giderek kendisine yardım etmesini rica etti. Aziz Emir Sultan, onu teselli edip bizzat kendi mübarek eliyle beline kılıcını taktı ve ona hayır dua etti. Rivayet edilir ki Emir Sultan rüyasında âlem-i mânâda devletin, Düzmece Mustafa'nın eline geçtiğini görmüş. Rasulullah (s.a.s.)'den Sultan Murad'a geri verilmesini rica etmiş ve bu ricasını üç defa tekrar edince üçüncüsünde kabul olmuştu. (اوليارا حست قررت از اله - تير جست باذكر ازنده)[651] Sultan, vezir ve umerâ[652] ile istişâre ettikten sonra, ona, Tokat'ta Bedevî Çardak'ta sekiz yıldan beri hapiste olan Mihaloğlu Mehmed Bey'i serbest bırakıp buraya getirmesini, ihsan ve ikramda bulunup gönlünü almasını tavsiye ettiler. Zira, Mehmed Bey, Rumeli umerâsının ileri gelenlerinden ve en eskilerinden biri idi. Rumeli beyleri onu sever ve ona itaat ederlerdi. Geldiği takdirde onları Sultan Murad tarafına çekebilirdi. Sultan, Mehmed Bey'i Tokat'tan getirmek üzere birini gönderdi.[653]

648- Behiştî (s. 90)'da "Gümlüoğlu" şeklinde kaydedilir. Gümlüoğlu Murad Bey ve onun Saltuk ve İskender isimlerindeki iki oğlu ile torunlarından Murad Bey ve Paşa Yiğit isimlerindeki şahıslar Cümlüoğlu ailesindedir, bk. Uzunçarşılı, I, 379, not: 3.

649- Âlî (V, 197), yalnız Evrenosbeyoğullarından bahseder. Behiştî (s. 90) ise, müellifimiz gibi her üçünü de kaydeder.

650- Şemseddin Muhammed İbn Ali el-Hüseynî el-Buhârî (1368-1429). Türkistan illerinden Buhârâ'da doğmuştur. Geniş bilgi için bk. *Şekâik*, s. 35-36; Âlî, V, 83, 195 vd.; C. Baysun Emir Sultan mad., *İA*; aynı müellif, "Emir Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *Tarih Dergisi*, sayı: 1, s. 77-94; bu son makalede önemli bilgiler ve kaynaklar mevcuttur.

651- "Allah veli kullarına öyle bir güç vermişti ki onlar atılan oku yolundan geri çevirirler."

652- Behiştî (s. 91), Sultan'ın istişâre ettiği emir ve vezirleri şöyle kaydeder. "...Meselâ Bâyezid Paşa ve İbrâhim Paşa ve Hacı İvâz Paşa ve Kara Timurtaşoğullarından Oruç Paşa ve Umur Paşa ve Ali Paşa Mec'ülun maslahatın müşâvere ve mütâraha ettiler..."

653- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 309; Âlî, V, 198; Lütfî Paşa, s. 77.

İbrahim Paşa ve Hacı İvaz Paşa, Sultan Murad'a, Bayezid Paşa'yı bir miktar askerle, Düzmece Mustafa Anadolu'ya geçmeden bu sıkıntıyı ortadan kaldırmak için üzerine göndermeyi tavsiye ettiler. "Zira O Rumeli beylerinin ileri gelenlerinden ve en büyüklerinden olduğu için onu sever ve itaat ederler" diye söylediler. Ama gayeleri Bayezid Paşa'yı yok etmekti. Çünkü Bayezid Paşa cesarette, devlet işlerinde ve muhakeme yapmakta her ikisinden de üstündü. Bu yüzden onu kıskanıyorlardı.[654]

Sultan onların bu tavsiyelerini kabul edip Bayezid Paşa'nın bir miktar askerle Rumeli'ye geçmesine karar verdi. Timurtaş Paşa'nın oğulları Oruç Bey ile Umur Bey[655] bunu işittiklerinde hiç de tasvib etmediler. Bayezid Paşa da aynı şekilde tasvib etmeyerek, "Şu anda Sultanın askerinden bir kısmı ona meyyal, bir kısmı ise Rumeli'ye meyyal görünüyor. Benim bu askerle Rumeli'ye geçmem pek uygun değildir" dediyse de hiç de fayda etmedi.[656] Sultan ona bu konuda çok ısrarda bulundu. Bayezid Paşa buna mecbur kalarak kardeşi Hamza Bey ile birlikte bir miktar askerle, kendisini psikolojik olarak ölüme gidiyormuşçasına hazırlayıp Güzelce Hisar[657] ve bir rivayete göre de Gelibolu boğazından Rumeli'ye geçti. Zira Düzmece Mustafa, İstanbul tekfuru[658] ile, Sultan'ı mağlup ettiği takdirde Gelibolu'yu ve civarını vermek üzere anlaşma yapmıştı.

Bayezid Paşa, Rumeli'ye geçtiğinde, Düzmece Mustafa büyük bir ordu ile hareket etti. Hemen arkasından İzmiroğlu Cüneyd Bey de askerleriyle ona katıldı. Bayezid Paşa onlarla "Sazlı Dere" adı verilen yerde karşılaştı.[659] Fakat korktuğu başına geldi. Ordunun büyük bir kısmı Düzmece'nin tarafına geçip, yanında kardeşi Hamza Bey ve ikisinin yakın adamlarından başka kim-

654- Âşık Paşa-zâde (s. 96), bu hususta şunları kaydeder: "...Beyler, Bâyezid Paşa'ya ittiler, Rumeli Beglerbegisin, şimdiye degin balını sen yedin var arısını dahî sen söndür dediler." Sa'deddin Efendi (I, 307) ve Âlî (V, 197) aynı ibareleri kaydederler.

655- Yukarıda not: 652'de de Behiştî'nin kaydında olduğu gibi Sa'deddin Efendi (I, 307), Timurtaş Paşa'nın oğullarından bahsederken Oruç ile Umur Bey'den ayrı olarak Ali Bey'i de kaydeder.

656- Dukas (s. 87) ise, Bâyezid Paşa'nın bu işi iyi çözeceğini ve muvaffakiyetle bitireceğini söylenmesi üzerine yapılan iltifatlara sevinerek hemen yola koyulduğunu belirtir.

657- Bu rivayetler Behiştî (s. 92)'ye göredir. Behiştî, Bâyezid Paşa'nın Güzelce-Hisar önünde bulunduğu birkaç kırık dökük gemiyle karşıya geçtiğini zikreder. Âlî (V, 198) de aynı şeyleri söyleyerek İstanbul'dan geçip Sazlık adı verilen yerde onunla karşılâştığını anlatır.

658- Bizans İmparatoru II. Manuel (1391-1425)'dir.

659- Bâyezid Paşa iki gün içinde Gelibolu'dan Edirne'ye vardı. Orada çok miktarda asker toplandı. Gönderdiği casuslar, Düzmece Mustafa'nın büyük kuvvetlerle ilerlediği haberlerini getirdiler. Bâyezid Paşa otuz bin kişilik ordusuyla Edirne ovasının bir kenarına ve ıslak bir yere geldi. Edirne şehri oradan az görünüyordu. Ormanlık ve rutubetli bir yerde ordugâhını kurdu ve iki ordu karşı karşıya geldi, bk. Dukas, s. 87-88.

se kalmadı. Bayezid Paşa, mecbur kalıp eman isteyerek teslim oldu ve itaat ettiğini bildirdi.[660] Düzmece, Bayezid Paşa'ya izzet ve ikramda bulunup onu kendisine vezir yaptı. Fakat, Düzmece bir müddet sonra, bazı münafık ve kıskançların[661] gerek sözle ve gerekse mektuplarıyla yaptıkları jurnaller yüzünden şüpheye düşüp, Paşayı Sazlı Dere'de öldürttü. Bayezid Paşa'nın mezarı burada olup teberrüken ziyaret edilir. Paşa'nın birçok hayır kuruluşları ve önemli fetihleri vardır. Bursa'da bir cami, medrese, imaret ve han yaptırmıştır. Kendisine İsa Bey adlı bir oğlu halef kalmıştı.[662]

Düzmece Mustafa, Bayezid Paşa'yı öldürttükten sonra Gelibolu boğazından Anadolu'ya geçti.[663] Sultan Murad da mecbur olarak yanında bulunan askerleriyle Düzmece'yi Ulubat nehrinin kenarında karşıladı. İki ordu Ulubat nehri kenarında karşılaştı. Biri nehrin bu tarafında diğeri öteki tarafında karargah kurdu. Düzmece'nin yanında elli bin atlı, yirmi bin yaya azab askeri vardı.[664] Düzmece, Bayezid Paşa'yı öldürttükten sonra İzmiroğlu Cüneyd Bey'i kendisine vezir tayin etmişti. Cüneyd Bey, bu vezareti sırasında Rumeli askerleri içinde "Harçlıkçı Taifesi"ni kurmuştu.[665] Sultan Murad'ın askerleri ise, Düzmece'nin askerlerinin onda biri kadardı. Sultan, müşkil bir duruma düşüp ona nasıl karşı koyacağını şaşırdı.

Bu sırada Mihaloğlu Mehmed Bey varıp Sultan'ın hizmetine girmişti. Mehmed Bey, Rumeli Beylerbeyinden, Evrenos Bey ve Turhan Bey'in evlâdlarına mektuplar göndererek onları Sultan'a meylettirmeye çalışıyor ve nesebi

660- Bu olay 1 Ramazan 824 (30 Ağustos 1421) tarihinde olmuştu, bk. Uzunçarşılı, I, 379.

661- Behiştî (s. 92); İzmiroğlu Cüneyd Bey'in kışkırtmasıyla öldürüldüğünü söyler. "...âhir bir kaç gün sonra İzmiroğlu Cüneyd Bey nifâk idüb inkiyâdına itimâd etmen dey'ib tutturub Sazlı-Dere'de tarîk-i zebh ile şehid eyledi..."

662- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 308; Âlî, V, 198.

663- Mustafa Çelebi, Bâyezid Paşa'yı idam ettirdikten sonra sikke bastırıp Edirne've gitti ve resmen hükümdarlığını ilan ederek orada da bir sikke daha kestirdi, bk. Uzunçarşılı, I, 379. Ondan sonra Gelibolu'ya geçti. Mustafa Çelebi, Bizans İmparatoru II. Manuel ile kendisini desteklediği ve bu işi başarıyla bitirdiği takdirde Bizans'a "Gelibolu Kalesi"ni terkedeceği üzerine anlaşmıştı. Edirne'de hükümdarlığını ilan edip de Çelebi Mehmed'in servet ve hazinesini ele geçirince Gelibolu'yu teslimden vazgeçti. Bu sırada Bizans'la arası bozulunca, Sultan Murad fırsatı değerlendirerek imparatorla anlaşıp ona aynı vaadde bulundu ve bu konuda görüşmeler yapmak üzere Vezir-i a'zam Çandarlı-zâde İbrâhim Paşa Bizans'a gönderildi. İbrahim Paşa, uzun müzakerelerden sonra İmparatoru bu isteğinden vazgeçirmeye çalıştıysa da, mümkün olmayınca anlaşmaya varıp geri döndü, bk. Dukaş, s. 96-97.

664- Mustafa Çelebi'nin yanında onikibin atlı ve beş bin yaya olduğu kaydedilir, bk. Uzunçarşılı, I, 382; H., İnalcık Murad II. mad., *İA*.

665- Oruç Bey (s. 46) bu konuda şunları söyler: "...İzmiroğlu Cüneyd Bey geldi ol dahî Mustafa'ya döndü. Rumeli'nin yayasını müsellem ettiler. Bazıların elllişer akçe harçlık verdiler Şimdiki zamanda çeriye giden kişiye elli akçe vermek ol zamandan kaldı." Ayrıca bk. Behiştî, s. 92; Âlî, V, 198.

ma'lum olanı bırakıp nesebi meçhul olan birine uydukları için onları kınıyordu. Rumeli Beyleri Mehmed Bey'in hayatta olduğuna inanmayıp bu mektupları Sultan'ın vezirleri tarafından tezgahlanmış bir hile sandılar. Mehmed Bey bir gece nehir kenarına varıp karşı taraftaki Rumeli Beylerine isim ve ünvanlarıyla seslenip kendisinin hayatta olduğunu bildirdi ve Sultan'a meyletmelerini istedi ve ona bağlandıkları takdirde geçen cürümlerinin affedileceğine dair taahhüd edip kendi tarafına çekmeye çalıştı. Böylelikle beyler Sultan tarafına meylettiler.[666]

Bu arada Hacı İvaz Paşa da bir hile düşündü. Düzmece'ye gizlice bir mektup gönderip kendisinin de ona tabi olduğunu, ama Rumeli Beylerinin aleyhinde olduklarını, onu öldürmek istediklerini, bundan gâfil olmamasını bildirdi.[667] Mihaloğlu Mehmed Bey'e de, aralarındaki eski bir dostluk bağından dolayı İzmiroğlu Cüneyd Bey'e aynı anlamda bir mektup yazmasını emretti.[668]

Mektuplar ulaşınca, Düzmece'nin durumu çıkmaza girdi. Zira ayrı ayrı şahıslardan gelen iki mektubun da muhtevâsı aynı idi. Böylece Düzmece büyük bir korkuya düşüp beylerine karşı şüphe duymaya başladı. Bu olayla, Düzmece'nin askerlerinden beşbin atlı ve yaya seçip Sultan'ın ordugahına bir gece baskını yapmaları için göndermesi, fakat Ulubat Köprüsü geçidinden geçmek isteyen bu askerlerin, geçidi tutan beşyüz yeniçeri tarafından yenilip büyük bir kısmının esir edilmesi bu araya tesadüf eder. Bu da Düzmece'nin şüphesini arttırdı. Yeniçerilerle Azablar arasında bir düşmanlığın başlaması da bu olay sırasında yeniçerilerin esir aldıkları Azablardan iki askeri bir

666- Aşağı yukarı aynı bilgi için bk. Âşık Paşa-zâde s. 96-98; Neşrî, TTK. nşr., s. 559-561; Teaschner nşr., s. 222-223; İdrîs-i Bidlîsî vr. 696[a-b]; Behiştî, s. 94; Sa'deddin Efendi, I, 310; Âlî, V, 198-199.

667- Hacı İvaz Paşa mektubunda şunları yazıyordu: "Zinhâr Sultân-ı Cihândân Rumeli Beylerine ve topçularına i'timâd eylemeye, husûsâ Mihâloğlu geleli cem'isi sultânumdan yüz çevirmiştir. Hatta âhd-ü peymân edib Sultân Murad ile mürâsele eyleyüb mektuplaştılar. Falan gece gölün filan mahallinden dolaşıp Sultân Murad sizi şebhûn idicek Rumeli Beylerbeyi sizi ve İzmiroğlu Cüneyd Bey'i tutub kuyd-u bend ile götürmeleri gerek, gâfil olmayasın," bk. Âşık Paşa-zâde, s. 98 ve Behiştî, s. 95.

668- Aynı nakiller ve bilgi için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 98; Behiştî, s. 95; Sa'deddin Efendi, I, 312'deki manzum kısım; Âlî, V, 198-199. Ancak Behiştî ve Sa'deddin Efendi, Cüneyd Bey'e giden mektubun Timurtaş Paşaoğulları tarafından yollandığını kaydederler. Dukas, bu hususta uzun ve teferruatlı bilgi aktararak ilk görüşmelerin Cüneyd Bey'in kardeşi Hamza ile yapıldığını söyler. Cüneyd Bey'e, tekrar Aydınoğulları merkezinin verileceği teklif edilerek Mustafa'nın yanından ayrılmasını istediler. Cüneyd Bey ise buna pek rıza göstermeyerek kendi arzusu ile Düzmece Mustafa'nın ordugâhından ayrılarak Efes'e geldi ve orada Aydınoğlu Mustafa Bey'i öldürerek orada tekrar iktidarı ele geçirdi, bk. Dukas, s. 102-106. Krş. H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968[2], s. 81.

koyun karşılığında serbest bırakmalarından dolayıdır. Bu mağlubiyet ve beylerine karşı duyduğu şüphe, Düzmece'yi hiçbir şeye karar veremez hale getirdi. Zira Hacı İvaz Paşa mektubunda, ümerânın Sultan ile anlaştıklarını, filan gece onu tutup Sultan'a teslim edeceklerini de ilâve etmişti. Tayin edilen gece olduğunda, Hacı İvaz Paşa bir miktar cesur asker ile nehri geçip yüksek sesle tekbirler getirip bağırıp çağrışmalarla Düzmece'nin ordusuna doğru yürüdü. Düzmece, korkuya kapılarak yanına aldığı az sayıda adamla Biga kadısının yardımı ile nehri, sonra da denizi aşıp Gelibolu'ya vardı.[669] Giderken bu yakada bulunan gemilerle karşı tarafa geçilmesin diye hepsini alarak Rumeli yakasına götürdü.

Hacı İvaz Paşa, Düzmece'nin kaçtığı ve ordusunun dağıldığı müjdesini Sultan'a ulaştırınca, Sultan Murad, nehri geçip Düzmece'nin ordugâhına gitti. Rumeli Beyleri, kılıçları kınından sıyrılmış ve boyunları üzerinde tuttukları halde Sultan'ı karşıladılar. Sultan, İvaz Paşa ile Mehmed Bey'in şefâatiyle, bunların cürümlerini affedip hepsini eyaletlerindeki görevlerinde bıraktı. İbrahim Paşa ise bütün bunların öldürülmesi için Sultan'a tavsiyede bulundu, ancak Sultan Murad bunu kabul etmedi.[670]

Sultan Murad, hemen Düzmece'yi takibe koyuldu. Biga'ya vardığında buranın kadısını, Düzmece'nin karşıya geçmesine yardım ettiğinden idam ettirdi.[671] Oradan Lapseki'ye gittiğinde karşıya geçmek için bir tek gemi bulamadı. Zira Düzmece hepsini alıp götürmüştü.

Gelibolu'nun Taharetsiz Hatib adında bir valisi olup İbrahim Paşa'nın adamlarındandı. İbrahim Paşa ona mektup yazıp bir yüzücü ile göndererek gemi tedarik etmesini istedi. Taharetsiz Hatip mektubu alınca hemen kolları sıvayıp gemi aramaya başladı. Tam o günlerde eşya ile dolu büyük bir Ceneviz gemisi Gelibolu sahiline yanaşmıştı. Taharetsiz Hatip, mal almak istiyormuş gibi davranarak gemiye girdi. Gemiyi beşbin dinara kiralayıp geceleyin Sultan'ın hizmetine gönderdi.[672] Sultan'ın askerlerinden gayet cesur bir grup

669- "...Biga Kadısına hayli filori götirdi. Kâdîya verdi. Kâdî dahî geçidi gösterdi. Âşık Paşa-zâde, s. 99. Ayrıca bk. Sa'deddin Efendi, I, 313.

670- Behiştî (s. 96) bu hususda şöyle der: "...Rum-İli begleri... Sultânun hâk-ı şerifine yüzsürdüler... istişfâ' ve istiğfâr eylediler. Gerçi İbrâhim Paşa cemîisinin katline ikdâm etti, amma 'İvaz Paşa tazarru'lar idüb günahların affettirdi." Aynı mealdeki nakilleri için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 93.

671- "...Düzmece tevehhüm-ü mahzla münhezim olup... kaçtı, Gelibolu'ya giderken Biga Suyu'na uğradı, geçmeye geçid bulamadı. Mütehayyir oldu. Ahir kâdîsına hayli filori verdi, geçti..." bk. Behiştî, s. 96.

672- Buna mukabil Uzunçarşılı (3,385)

-"Sultan Murad evvelce anlaşmış olduğu Foça Ceneviz Bey'i Adurno'ya, karşı yakaya geçmek istediğini ve hemen harb gemileri göndermesi için mektub yazdı. Adurno, Boğazı geçip yedi

gemiye binip karşı sahile geçtiler. Bunlar, kıyıda buldukları gemileri alarak Sultan Murad'a getirdiler. Sultan, asker ve ümerâsından bir grupla bu gemilere binerek karşı sahile geçip Ece ovasında konakladı. Düzmece, Sultan'ın geldiğini duyunca Bolayır yoluyla Edirne'ye kaçtı.[673] Sultan Murad onu takip ederek Edirne'ye geldi.[674] Ardına bir grub asker gönderdi. Bunlar, Düzmece'ye "Kızılağaç Yenicesi"[675] adı verilen yerde yetiştiler. Ancak Düzmece'nin adamları, onu, Sultan'ın adamları gelmeden yakalayıp bağlamış ve gelen takipçilere teslim etmişlerdi.[676] Düzmece'yi bağlı olarak alıp Sultan'ın huzuruna götürdüler. Sultan, Düzmece'nin Edirne surları üstünde asılmasını emretti.[677] Bu olay 825 (1422) yılında vuku buldu.[678]

kadırga ile Labseki'ye geldi. Sultan Murad beşyüz kadar asker ve kumandanıyla kadırgaların en büyüğü ile karşıya geçti" demektedir. Ancak Dukas (s. 10) ise, gemi tedâriki için Adurno'ya haber gönderildiğini ve Hatib'e elli bin Nomisma (Bizans altını) verildiğini zikreder. Bu da Hatib ile Foça Bey'i Adurno'nun işbirliği ile gemilerin tedarik edildiğini gösrermektedir, nitekim Sultan Murad, Gelibolu'ya geçerken yanında gemide Adurno da bulunuyordu, bk. Dukas, aynı yer.

673- Mustafa, Edirne'ye gelip saraya girdi ve oradaki hazineden istediği kadar altın ve para alarak Ulah memleketine doğru gitti, bk. Dukas, s. 108.

674- Dukas (s. 109) bu husûsda daha fazla bilgi vermektedir. Buna göre; Sultan Murad Gelibolu'yu teslim aldıktan sonra Edirne'ye gelip tahta oturdu. Yanında Adurno'nun iki bin kişilik yaya askeri de vardı. Sultan, Adurno'ya, Batı Trakya'daki "Periteorion" köyünün gelirini verdi.

675- Bugünkü Kızılağaç. Edirne'nin kuzeyinde Tunca nehrinin kenarında Bulgaristan'ın toprakları içinde bir ilçe, bk. İ.H. Danişmend, *Kronoloji*, indeks.

676- H. İnalcık, (Murad II. mad., *İA.)* kaynağını zikretmeden, Mustafa'nın Eflâk'a, oradan da Kefe'ye kaçtığına dair de bir rivayetin olduğunu söyler.

677- "Mustafa'yı Sultan'ın huzuruna getirince, bir cânî gibi umumî yerde asılmasını emretti. Mustafa bu şekilde idam olunmasını istemedi. Sultan Murad, bunun Osmanlı soyundan olmadığını, İmparator Manuel tarafından düzme olarak ortaya çıkarılan bir kişi olduğunu söylüyordu. Ama işin bir gerçek yanı varsa bunun Yıldırım Bâyezid'in oğlu Mustafa Çelebi olduğudur", bk. Dukas, s. 109. Enverî (*Düstûr-nâme*, s. 91) bu hususta şöyle der:

"İki buçuk yıl olur Musa Emir
Gitti ol, Sultan Mehemmed oldu şâh
Bunlar etmez kâfir ile dâr-u gîr
Mustafa çıktı bulamaz mülke râh."

Mustafa Çelebi'nin saltanata kalkışıp fakat muvaffak olmadığını kaydeder. Oruç Bey (s. 105) de şöyle der: "Yıldırımın altı oğlu kaldı. Biri cenkde düşüp belirsiz oldu. Mustafa Çelebi derlerdi. Sonra Selânik'de çıkıp huruc etti. Düzme Mustafa dedikleri oldu." Uzunçarşılı (I, 367 vd.) da bu şehzâdenin gerçekten Yıldırım Bâyezid'in oğlu olduğu kanaatindedir. Ayrıca M.C.Ş. Tekindağ (Mustafa Çelebi mad., *İA)* da bu Mustafa'nın düzme olmadığını çeşitli kaynaklara dayandırarak anlatmaktadır.

678- Aynı nakil ve bilgi için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 99-100; Sa'deddin Efendi, I, 314; Âlî, V, 199. Oruç Bey (s. 46-47'de) ise bu kısmı biraz daha özet olarak anlatır. 835 Tarihli Takvim (s. 83)'de aynı tarih kaydedilirken, O. Turan'ın nşr. Takvim (s. 22-23)'de 824 (1421) yılı kaydedilir.

Başka bir rivayette ise, Mihaloğlu Mehmed Bey'in, Düzmece'yi Sofya yakınlarında Çamurlu'da yakalayıp yayının kirişiyle boğdurarak başını da Sultan'a gönderdiği söylenir. Bu rivayet ise düşünülmesi mümkün olmayan birşeydir.

Şehzade Mustafa Çelebi'nin İsyanı

Sultan Murad devrinde meydana gelen diğer mühim bir olay da Mustafa Çelebi olayıdır. Mustafa Çelebi, Sultan Mehmed Çelebi'nin oğlu ve Sultan Murad'ın kardeşi idi. Mustafa Çelebi'ye babası tarafından Hamid-İli vilâyeti iktâ' olarak verilmiş ve yanına da Kâfir Pınarı mağlubiyetinde kaçıp Süleyman Çelebi'ye sığınan, ancak daha sonra geri dönüp affedilen Şarabdâr İlyas Bey'i lala olarak katmıştı.[679] İlyas Bey, Sultan Murad'ın Düzmece Mustafa ile uğraştığını duyunca hizmetinde bulunduğu Mustafa Çelebi'yi isyan etmeye ve saltanatı ele geçirmeye teşvik etti. Diğer yandan, Mustafa Çelebi'yi oğul edinen ve onu çok seven Germiyan Hakimi Ya'kub Bey de saltanatı ele geçirmesi için ona yardımda bulundu. Karamanoğlu da sırf Osmanlı devletini zayıf düşürmek ve devlet içinde yeni bir fitne ve karışıklık çıkarmak için Mustafa Çelebi'yi destekledi.

Mustafa Çelebi, Karaman, Germiyan ve Hamid-İli'nden topladığı ayak takımıyla[680] Bursa'ya doğru yürüyüp Bursa nahiyelerinden Fidye kızuğu[681] adlı köyde konakladı.[682] Bursa halkı toplanıp Ahî Ya'kub Bey'i[683] hediyelerle elçi göndererek buradan çekip gitmesini, başka bir tarafa yönelmesini rica ettiler. Mustafa Çelebi, Bursa'dan ümidini keserek, İznik tarafına doğru yöneldi. O sırada İznik valisi Firuz Bey oğlu Ali Bey idi. Kaleyi son derece müstahkem bir hale getirmiş ve savaşa hazırlanmıştı.

Bu sırada Sultan Murad, Düzmece'nin işini bitirmiş ve Düzmece ile ittifak

679- Aynı rivayetler için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 101; Sa'deddin Efendi, I, 315; M. Şükrullah, (vr. 166b). Uzunçarşılı (I, 390); Grekçe Anonim (s. 120) ve H. İnalcık, (Murad II. mad., *İA.*)'a göre Mustafa Çelebi, o sırada onüç yaşında bulunuyordu.

680- Bu isyan, Bizans İmparatoru II. Manuel'in desteği ve teşviki ile, II. Murad tarafından yapılmakta olan İstanbul muhasarasını kaldırmak gayesiyle hazırlanmıştı, bk. Uzunçarşılı, I, 149.

681- Âşık Paşa-zâde, (s. 101)'de "(فديه)"; Sa'deddin Efendi (I, 315)'de "(فدي قيزغى)" şeklinde geçer.

682- Şehzâde Mustafa, buraya Ağustos 1422 tarihinde konaklamıştı, bk. H. İnalcık, Murad II. mad., *İA.*; Ayrıca bk. M.C.Ş. Tekindağ, Mustafa Çelebi mad., *İA.*

683- Bu olayı, Âşık Paşa-zâde (s. 101), "...Şehrin ahîlerinden, Ahî Ya'kub ile Ahî Kıdem'i gönderdiler"; Behiştî (s. 99), "Ahî Ya'kub ile Ahî Kadem'i mübâlağa akmişelerle gönderdiler"; Sa'deddin Efendi (I, 315), "Ahî Ya'kub ve Ahî Hoşkadem nam iki mu'teber kimse..." şeklinde kaydederler.

eden İstanbul tekfurundan intikam almak için İstanbul yakınlarına gelmişti.[684] Kardeşinin isyan ettiği haberi Sultan'a ulaşınca, Şarabdâr İlyas Bey'e gizlice mektup yazarak kardeşini, oraya varıncaya kadar oyaladığı takdirde kendisine Rumeli Beylerbeyiliğini vereceğini va'detti.[685] Ayrıca İznik Valisi Ali Bey'e de Mustafa Çelebi'nin orada ikamet etmesini sağlamak için kaleyi ona teslim etmesini söyledi. Her ikisi de kendilerine emredileni yerine getirdiler. Hâin Şarabdâr, çeşitli meşgalelerle saf ve temiz şehzadeyi oyaladı. Germiyan ve Karaman Beyleri durumu sezip Mustafa Çelebi'yi başka bir tarafa götürmek istediler. Mustafa Çelebi, onların sözlerine kulak asmayıp hilekâr Şarabdâr İlyas'a güvendi. İlyas, şehzadeyi İznik'teki İbrahim Paşa sarayına kondurup kendisinden şüphelenmemesi için ona Sultanlar divanına benzer divan tertip etti.

Sultan Murad da, Rumeli suğurlarının batı kısmının muhafazasını Evrenos Bey oğlu ile Ali Bey'e, kuzey suğurlarının muhafazasını da Firuz Bey'e bıraktıktan sonra kalan askerlerle süratle İznik tarafına yürüdü. Mihaloğlu Mehmed Bey'i de öncü olarak gönderdi. Mehmed Bey, Mustafa Çelebi'nin adamlarından Taceddinoğlu[686] ile yolda karşılaşıp savaşa tutuştu. Bu çarpış-

684- İstanbul'un II. Murad tarafından yapılan bu muhasarası hakkında Osmanlı kaynaklarında hiç bir bilgi verilmeyip metinde görüldüğü gibi "Şehzâde Mustafa'nın isyanı" olayı içinde bir satırlık bilgiyle yetinilmiştir. 'Aynî (*Ikdu'l-Cumân* Veliyüddin Efendi Ktb., no: 2396, s. 545) de aynı şekilde tek bir satır ile Sultan Murad'ın Konstantiniyye'yi muhasara ettiğini ve bu hususta Kâhire'ye haber ulaştığını kaydeder. Sultan Murad 20 Haziran-Ostrogorsky'ye (s. 515) göre 8 Haziran–1422 günü Mihâloğlu Mehmed Bey kumandasında 10 bin kişilik bir orduyu İstanbul üzerine gönderip arkasından kendisi de 20 bin kişilik bir ordu ile İstanbul'u muhasaraya başladı. 24 Ağustos'ta genel bir saldırı yapıldı. Fakat bu arada Şehzâde Mustafa Çelebi'nin İznik'te saltanat iddiasına kalkıştığı haberi gelince, Sultan'ın muhasarayı kaldırıp İznik üzerine gittiği görülür. Bu muhasara hakkında en mühim bir kaynak olarak İoannes Kananos'un dilimize çevrilmiş bir eseri zikredilebilir, bk. İoannes Kananos'dan Trc. Z. Taşlıklıoğlu, "Sultan II. Murad'ın İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser", *Tarih Dergisi*, VIII/11-12; s. 209 vd.. Uzunçarşılı (I, 390 not: 3), Mihaloğlu'nun 1422 Haziran'ında geldiğini ve arkasından 15 Haziran'da da Sultan Murad'ın gelerek 22 Ağustos'ta şehrin kuşatıldığını ve Eylül 1423'e kadar muhasara altında tutulduğunu kaydeder. Ondört ay sürdüğü gösterilen bu kuşatmanın bu kadar sürmemesi gerekir diyen Uzunçarşılı, Stphrantzes'in 1422 yerine 1423 dediğini belirtir. Dukas (s. 109-114) ise, muhasaranın üç ay sürdüğünü söyler. Ayrıca bk. *Grekçe Anonim*, s. 120; Hammer, II, 167.

685- Âşık Paşa-zâde (s. 102) ve Neşrî (TTK. nşr., s. 568-569; Teaschner nşr., s. 226) "Anadolu Beylerbeyliğini vermeği va'dettiğini" kaydederler. Âlî (V, 202) ise, böyle bir mektublaşmadan ve Şarâbdâr İlyas'dan hiç bahsetmez.

686- Bu şahsın tam ismi; Tâceddin oğlu Mahmud Bey'dir, bk., Neşrî, TTK. nşr., s. 570-571; Teaschner nşr., s. 226. Ancak Âlî (V, 202), Tâceddinoğlu'nun İznik'te yakalandığını ve Şehzâde ile birlikte idam edildiğini kaydeder.

mada Mihaloğlu öldürüldü.[687] Sonra Sultan askerin geri kalan kısmıyla İznik önlerine geldi. Mustafa Çelebi'nin adamlarının çoğu dağılıp bir kısmı da kaleye kaçtı. Sultan Murad kalenin önüne varınca[688] Şarabdâr İlyas Mustafa Çelebi'yi yanına alıp Sultan'ın huzuruna geldi.[689] Mustafa Çelebi'nin adamlarından bu durumu görüp de kaçabilenler kaçtılar.

Sultan'ın emri ile, Mustafa Çelebi, Mezid Bey İmrahor[690] tarafından İznik dışında bir incir ağacının altında boğuldu.[691] Na'şı Bursa'ya götürülerek[692] babasının yanına defnedildi. Başka bir rivayete göre de gözlerine mil çekildiği için çektiği acıdan öldü. Sultan'ın emri ile de Mihaloğlu'nu öldüren Taceddinoğlu aranıp bir köyde bulundu. Mihaloğulları onu işkencelerle öldürdüler. Bu olay 826 (1423) yılında meydana geldi.

Sultan Murad, bu yıl içinde, Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'i, Germiyanoğlu'na elçi olarak gönderdi. Kardeşi Oruç Bey'e Beylerbeyilik, diğer kardeşi Ali Bey'e de Saruhan Sancağını verdi. Eski lalası Börklüce'ye –bir rivayete göre Yörgüç– Amasya sancağını verdi. Vezirlik de Ali Paşaoğlu İbrahim Paşa ile Hacı İvaz Paşa'ya has kaldı.[693]

687- Behiştî (s. 99), Mihâloğlu Mehmed Bey ile Tâceddinoğlu'nun bizzat karşılaşıp birbirlerini yaraladıklarını ve Mihâloğlu'nun yarasının daha derin olmasından dolayı ızdırab duyarak atından aşağı düşünce, Tâceddinoğlu tarafından kılıç darbesiyle şehid edildiğini kaydeder.

688- Âlî (V, 202) Sultan'ın dokuz günde İznik'e vardığını kaydeder. Ama bu müddet içinde nereden ulaştığını söylemez. Ancak müverrihimize göre, Sultan, bu isyan haberini aldığında İstanbul'u muhasara etmekteydi. Bu duruma göre Sultan İznik'e dokuz günde gelmiş oluyor. Bu da onun ya yolda oyalandığını veya İstanbul'dan değil de, belki Edirne'den dokuz günde geldiğini gösterir. Zira Dukas (s. 113) da Sultan Murad, Şehzâde Mustafa'nın isyan haberini duyunca Edirne'ye gittiğini, gereken hazırlıkları yapıp nereye gideceğini hiç kimseye hissettirmeden üç günde Gelibolu'ya vardığını, yanındaki askerlerle karşı tarafa geçerek yirmi dört saat içinde İznik önlerine geldiğini zikreder. Âşık Paşa-zâde (s. 102) ise konuyu tamamıyla aydınlatarak Edirne'den hareketle dokuz günde İznik'e vardığını; Behiştî (s. 99) kaç günde vardığını söylemeden Gelibolu yoluyla İznik'e geldiğini kaydederler. Kaynakların verdiği bu bilgiler ışığında, Sultan Murad'ın Edirne'den İznik'e dokuz günde ulaşmış olduğu görülmektedir.

689- Âşık Paşa-zâde (s. 102), Şehzâde Mustafa'nın o sırada bir hamamda eğlendiğini kaydederken; Sa'deddin Efendi (I, 317) müellifimizin verdiği bilginin aynısını kaydeder.

690- İmrahor, Mirahur; Emir-i Ahûr'dan bozma olup sarayda at işlerine bakan memurun ünvanıdır. Bu memuriyet I. Murad zamanında kurulmuştur. Geniş bilgi için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilâtı*, Ankara 1945, s. 488, "İstabl-ı Amire" başlığı altında. Ayrıca bk. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971, II, s. 54).

691- Mustafa Çelebi'nin ölüm tarihi 20 Şubat 1423'dür, bk. İnalcık, H., Murad II. mad., *İA*.

692- Behiştî (s. 100); Sa'deddin Efendi (I, 317) ve Lütfi Paşa (s. 80-81) aynı malumatı kaydederlerken, Âlî (V, 202) herhangi bir yere götürülmeyip bir oğlu ile birlikte İznik'te defnedildiğini belirtir.

693- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 103-104; Sa'deddin Efendi, I, 316-317.

Sultan Murad bir müddet Bursa'da kaldı. Bu arada İsfendiyaroğlu'nun Osmanlı topraklarına saldırdığı haberini alınca hemen üzerine yürüyüp onunla Bolu[694]'da karşılaşıp mağlup etti.[695] Sonra, ricası üzerine ona eman verip kızı ile evlendi. Daha önce yerinde zikredildiği gibi Sinop ve civarından başka İsfendiyaroğlu'nun elinde bir yer kalmadı.[696]

Bursa'ya döndükten sonra, bazı fitneci ve kıskançların iftira ve fitneleriyle İvaz Paşa hakkında Sultan'ın itimadı sarsılıp, gözlerine mil çekilmesini emretti. Bir müddet âmâ kalan İvaz Paşa daha sonra eceli ile Bursa'da vefat edince, orada defnedildi.[697]

Firuz Bey'in Eflâk Seferi

Bu sırada, Eflâk Hâkimi Drakula'nın, Silistre'ye geçip Osmanlı ülkesine taarruz ettiği haberi Sultan'a ulaştı.[698] Sultan, bu bölgenin muhafızı Firuz Bey'e bütün askerlerini toplayıp Eflâk üzerine yürümesini emretti. Firuz Bey, gidip bu bölgeyi yağmaladı, kadın ve çocukları esir alıp savaşmaya gücü yetenlerden çok kimseyi öldürttü.

Drakula yaptıklarına pişmanlık duyup yanına iki oğlunu alarak değerli ve güzel hediyelerle Edirne'ye, Sultan'ın hizmetine gitti. Af ve emân dileyip iki yıllık haracını ödeyince affedildi ve yerinde bırakıldı. Ayrıca iki oğlunu Sultan'ın yanında rehin olarak bırakıp aldığı menşurla memleketine döndü.[699] Bu olay 827 (1424) yılında vuku buldu. Yine bu yılda, Sultan, Evrenosoğlu İsa Bey'e Arnavud illerine bir akın yapmasını emretti.[700]

694- Taraklı Bolu: Bugünkü Bolu İli, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 574-75; Sa'deddin Efendi I, 318.

695- İsfendiyaroğlu, mağlub olup da kaçarken, Kapıcıbaşı Yahşi Bey'in savurduğu bir kılıç darbesinin etkisinden bir kulağı duymaz olmuştu, bk. Sa'deddin Efendi, I, 318.

696- Bu çatışmada Kastamonu ve mahsullerinin çeşitliliğiyle bilinen Bakır Küresi ele geçirildi, bk. Sa'deddin Efendi I, 318.

697- Vezir-i A'zam İbrahim Paşa başta olmak üzere birçok devlet adamı Hacı İvaz Paşa'nın aleyhindeydi. Hacı İvaz Paşa'nın yeniçerilerle işbirliği yaparak Sultan'a suikast yapacağı ve divan'a silahla geldiği Sultan Murad'a gammazlandı. Sultan bir gün divanda elini Paşa'nın göğsüne koyunca üzerinde zırh bulunduğunu anladı. Sebebini sorunca cevap vermedi. Bunun üzerine Paşa'nın gözlerine mil çekilerek Bursa'da ikamet etmesi emredildi, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 576-577; Teaschner nşr., s. 228-229; Sa'deddin Efendi I, 319. Hacı İvaz Paşa hakkında geniş bilgi için bk. İ.H. Uzunçarşılı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", *Tarih Dergisi*, X/14.

698- Âşık Paşa-zâde, s. 93.

699- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 578-579; Teaschner nşr., 229; Âşık Paşa-zâde, s. 105; Sa'deddin Efendi, I, 31.

700- Krş. Behiştî, s. 100; Sa'deddin Efendi I, 319-320.

Sultan'ın Bir Evliliği

828 (1424-1425) yılında[701] Sultan, Bursa'ya geçerek İsfendiyaroğlu'nun kızı ile evlenmesi dolayısıyla büyük bir ziyafet tertip etti. Çeşnigirbaşı Elvan Bey'i, Tavaşîlerden Şerafeddin Paşa ile Reyhan Paşa'yı, kadınlardan Halil Paşa'nın eşi ve Sultan I. Murad Hüdavendigar'ın dayesini,[702] Sultan'ın "Şah Ana" diye hitap ettiği Germiyanoğlu Yakup Bey'in eşini,[703] Meriç Bolay'ı ve diğer bazı kadınları, yanlarına bir miktar kapıkulu askeri de katarak İsfendiyaroğlu diyarına gelini almaya gönderdi. Bunlar gidip benzeri görülmemiş bir çeyizle gelini alıp getirdiler. Sultan Murad uğurlu bir saatte zifafa girdi.

Bu düğün ziyafetinde ayrıca Sultan, üç kız kardeşini Beylerinden ileri gelen üç Beyle evlendirdi. Birini İsfendiyaroğlu Kasım Bey'le, ikincisini daha ileride zikredileceği gibi, Varna Savaşı'nda şehid olan Karaca Paşa ile evlendirdi, üçüncüsünü veziri İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmud Çelebi'ye verdi.[704] Bu üçüncüsü bir müddet sonra Mekke'de hac farizasını yerine getirdikten sonra orada vefat etmiştir.[705]

Menteşe Beyliği, İzmir ve Las Diyarının Fethi

Sultan, 829 (1425-1426) yılında[706] Menteşe illerini, Menteşeoğullarının geride kalanlarının elinden alıp İlyas Bey'in oğulları Üveys ve Ahmed Beyleri Bedevî Çardak'ta hapsetti.[707] Bu illeri de, daha önce Anadolu Beylikleri

701- İdrîs-i Bidlîsî, vr. 284ª) aynı tarihi kaydeder.

702- Âşık Paşa-zâde (s. 106) ve Neşrî (TTK. nşr., 580-581; Teaschner. nşr., s. 229) "Sultan Mehmed'in dadısı diye kaydederler. Sa'deddin Efendi (I, 320) de Hüdâverdigâr'ın dâye'si olduğunu söyler. Dâye; çocuğa bakan câriye ve kadın veya çocuğa süt emzirmek için tutulan süt nine demektir, bk. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 407

703- Âşık Paşa-zâde, (s. 106) ve Neşrî (TTK. nşr., s. 580-581)'de "Paşa Kirece" şeklinde kaydedilir.

704- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 284ª), bu sırada İbrahim Paşa'nın oğlu Mahmûd Çelebi'nin Bolu ve civarının valisi olduğunu kaydeder.

705- Âşık Paşa-zâde (s. 107); Neşrî (TTK. nşr., s. 580-583; Teaschner nşr., s. 229-230) İdrîs-i Bidlîsî (vr. 284ª) ve Sa'deddin Efendi (I, 321) aynı bilgileri aktarırlar. Ancak diğer üç kız kardeşini de üç Karaman Beyine (İbrâhim, İsa ve Alâeddin) verdiğini kaydederler.

706- Oruç Bey (s. 47-48) bu olay için 827 (1424); Karamânî Mehmed Paşa (vr. 9a) ve Behiştî (s. 102)'de 828 (1424-1425) yılını verirlerken İdrîs-i Bidlîsî (vr. 285a) ve Sa'deddin Efendi (I, 322) müellifimizin kaydettiği 829 tarihini kaydederler.

707- Âşık Paşa-zâde (s. 109), Ya'kub Beyin iki oğlu olan Mahmûd ile İlyas'dan birincisinin öldüğünü, İlyas Bey'in hükümdar olduğunu, onun da ölümünden sonra iki oğlunun, Üveys ile Ahmed'in Beyliğe geçtiklerini; buna mukabil Neşrî (TTK. nşr., s. 586-587)'de, Üveys ile Ahmed'in; İlyas Bey'in değil, kardeşi Mahmud'un oğulları olduğunu öne sürerse de Ahmed'in sikkelerinde babasının İlyas olduğu görülmektedir. Sa'deddin Efendi (I, 323) ise, Menteşe oğullarından Üveys ve Ahmed Beylerin Bedevî Çardak'tan kaçarak kurtulduktan sonra,

kısmında anlatıldığı gibi, en kıdemli beylerinden biri olan Balaban Paşa'ya verdi.[708]

Yine bu yıl içinde Sultan, devamlı isyan etmeleri sebebiyle, İzmir ilini Kara Cüneyd Bey'in elinden alıp oğlu Kurd Hasan Bey'le birlikte ikisini katlettirdi. Sultan, önce burayı almak için Timurtaş Paşaoğlu Oruç Bey'i görevlendirmişti. Oruç Bey İzmir üzerine yürüyüp buraları yağmaladı ve döndü, kısa bir müddet sonra da vefat etti. Bundan sonra Anadolu Beylerbeyliği Firuz Beyoğlu Hamza Bey'e verildi. Hamza Bey, zevk ve eğlenceye son derece düşkün olan Oruç Bey'in zıddına gayretli idi. Hamza Bey, Aydın ili valisi olan Yahşi Bey'le birlikte Kara Cüneyd'e karşı mücadeleye girişti.[709] Yahşi Bey'in kardeşi Sinan Bey, daha önce Kara Cüneyd Bey tarafından öldürüldüğü için Yahşi Bey, onu evlâdları ve adamları ile birlikte esir etti. Yahşi Bey,[710] Kara Cüneyd Bey'i ve Kurd Hasan'ı kardeşine "kısas" olarak öldürttü ve İzmir eyaletini de Sultan adına ümerâya dağıttı.[711]

Bu yılın sonlarında Vılkıoğlu'nun ahdini bozup Deli Paşa diye bilinen İshak Beyoğlu Ali Paşa'yı[712] esir alarak hapsettiğini duyan Sultan, 830 yıl başlarında (1426 yılı sonlarında) Edirne'ye, oradan da Las diyarına yürüdü. Sultan, Filibe'ye vardığında, Karamanoğlu'nun Tekeoğlu Osman Çelebi ile ittifak edip Antalya'yı kuşattığı haberini aldı. Sultan, Filibe'de durup Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa'yı bir miktar askerle Las illerine gönderdi. Sinan Paşa

Ahmed'in Mısır'a, oradan İran'a gidip izini kaybettirdiğini kaydeder. Bu hususta bk. Uzunçarşılı, I, 400, not: 1.

708- Aynı bilgi için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 110 ve Sa'deddin Efendi (I, 322). Ancak P. Wittek (*Menteşe Beyliği*, s. 100-101), bunun yanlış olduğunu, Balaban Paşa'nın Tokat Valisi iken, kendisine Menteşe eyâletinin değil de, Mehteşe Beyleri'nin teslim edildiğini ve bunların Bedevî Çardak'ta hapsedilmelerinin istendiğini kaydeder.

709- Dukas (s. 116), Sultan Murad'ın, Cüneyd Bey'e karşı, Düzmece Mustafa tarafından öldürülen Bâyezid Paşa'nın eniştesi ve aslen Rum olan Halil'i gönderdiğini kaydeder. Halil, Akhisar (Tiatiron) ovasında Cüneyd ile yaptığı savaş neticesinde oğlu "Kurd"u esir alıp Sultan'a gönderdi, Cüneyd ise kaçmıştı. Sultan, bu savaşta, yaptıklarına karşılık, Halil'e İzmir'i verdi ve Bâyezid Paşa'nın kardeşi Hamza Bey'i de buranın askerî kumandanlığına getirdi. Ancak Uzunçarşılı (I, 400 vd.) Cüneyd Bey'in üzerine Timurtaş Paşaoğlu Oruç Bey'in gönderildiğini, başarılı olmayınca Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey'in bu işle görevlendirildiğini ve Cüneyd Bey'in Baltaoğlu Halil tarafından öldürüldüğünü kaydeder.

710- Müellifimiz Yahşi Bey'in kardeşi Sinan Bey'den ve Cüneyd'in Yahşi Bey tarafından öldürüldüğünden bahsetmesine karşılık; Dukas (s. 118), Yahşi Bey yerine Hamza Bey'i ve Sinan Bey yerine, Düzmece Mustafa zamanında Cüneyd Bey'in gayretiyle öldürülen Bâyezid Paşa'yı kaydeder. Behiştî (s. 104) ise, aynen müellifimizin kaydettiği bilgiyi verir. Uzunçarşılı (I, 401) da yukarıda dediğimiz gibi Cüneyd Bey'in Yahşi Bey tarafından değil, Baltaoğlu Halil tarafından öldürüldüğünü kaydeder.

711- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 108-109; Sa'deddin Efendi, I, 324 vd.; Âlî, V, 203.

712- Sa'deddin Efendi (I, 327)'de ise, "İshakbeyoğlu Paşa Bey" diye geçer.

yürüyüp Las diyarının büyük bir kısmıyla hükümdarının hükümet merkezi olan Alaca-Hisar'ı fethetti. Kiliselerini yıktırarak yerlerine, ibadet yerleri ve mescidler yaptırdı. Sultan, bu fethedilen yerlerin yöneticiliğini İmrahor Mezid Bey'e verdi. Mezid Bey, büyük bir cesaret ve yiğitlik göstererek bu illerin fethedilmeyen kısımlarını fethetti.[713]

Karamanoğlu'nun Ölümü

Karamanoğlu ile Tekeoğlu'na gelince, her ikisinin de Firuz Beyoğlu Hamza Bey tarafından nasıl öldürüldüğünden daha evvel bahsedilmiştir.[714] Firuz Bey Antalya, Sahip Karahisar valisi idi. Antalya muhasarası sırasında Firuz Bey ölünce şehir halkı oğlu Hamza Bey'e, babasının vefatını ve düşmanın kaleyi muhasara ettiğini haber verdiler. Daha evvel yerinde bahsedildiği gibi Hamza Bey Antalya üzerine yürüyüp Karaman ve Teke askerlerini mağlup edip kumandanlarını öldürdü. Ganimet ve esirleri Sultan'a gönderince Sultan, buna son derece sevindi ve Hamza Bey'e Teke sancağını da verip ona bir hil'at, bir kılıç ve kabartmalı, değerli taşlarla süslü bir topuz gönderdi. Sultan, Karaman illerinden bazılarını teslim alıp, bir kısmını da onlara terketti. Hamîd-İli vilâyetini de Şarabdâr İlyâs Bey'e iktâ' olarak verdi.[715]

Karamanoğlu'nun öldürülmesi olayı, bazı tarihçilere göre, Sultan Murad'ın saltanatının ilk dönemlerinde, Düzmece Mustafa ile kendi kardeşi Mustafa Çelebi isyanları ile uğraştığı sıralarda meydana geldi.[716]

Yörgüç Paşa'nın[717] Amasya ve Tokat Civarındaki Fitneleri Ortadan Kaldırması

Bu yıl içinde, Amasya Valisi Yörgüç Paşa, Türkmen eşkiyasından Kızıl Koca'nın evlâdlarını ve adamlarını ortadan kaldırdı.

713- Âlî (V, 203), buraları daha özet olarak anlatır.

714- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 98; Âlî, V, 201.

715- Âşık Paşa-zâde (s. 111), bu olayın 831 (1427-1428) yılında; Neşrî (TTK. nşr., s. 590-591) ise, 830 (1426-1427) yılında meydana geldiğini kaydederler.

716- Krş. Lütfî Paşa, s. 82. Karamanoğlu Mehmed Bey, 27 Sefer 826 (9 Şubat 1423) günü vefat etti, bk. Uzunçarşılı, I, 402.

717- Amasya a'yân ve ümarâsından Ata Beg-zâde Abdullah Bey'in oğlu olan Yörgüç Paşa ilk defa, Çelebi Sultan Mehmed zamanında 816 yılı Cemâziye'l-âhir (1413 Ağustos-Eylül) ayında Amasya valiliğine tayin edildi. 818 yılı Rebîu'l-evvel (1415 Mayıs) ayında şehzâde Murad'ın Amasya'ya tayininden sonra bu görevden ayrıldı. Daha sonra, II. Murad'ın saltanatı sırasında 825 yılı Şa'ban (1422 Temmuz-Ağustos) ayında tekrar Amasya'ya vali oldu ve 845 (1441-1442) yılında vefat etti, bk. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 191 vd.. Buna karşılık *Sicilli Osmânî* (IV, 652)'de 826 (1423) yılında Amasya valiliğine tayin edildiği ve 840 (1436-1437) yılında da vefat ettiği kaydedilir.

Kızıl Kocaoğulları, Türkmenlerden etraflarına topladıkları eşkiya ve evbaşlarla ikide bir Amasya ve Tokat civarını basıp yağmalıyor, yol kesiyor ve etrafta karışıklıklar çıkarıyorlardı. Bu sırada da Yörgüç Paşa Rûmiyetu's-Suğra ve Ermeniyetu'l-Kübrâ, yani Amasya ve Tokat valisi bulunup bunları ortadan kaldırmak için devamlı olarak fırsat kolluyordu.[718] Onlara karşı zafer elde etmek için bir hile uydurdu. Sultan Murad'ın ağzından Kızıl Kocaoğullarına bir mektup yazıp hediyeler göndererek Yörgüç Paşa'ya katılıp, Canik vilâyetini[719] ele geçirmede ona yardımcı olmalarını istedi ve fethin sonunda kendilerine büyük ikta'lar vereceğini va'detti.[720] Kendisi de ayrıca aynı mealde bir mektup gönderdi.

Kızıl Kocaoğulları dört kişi idiler. Bu mektubları alınca çok sevindiler ve Yörgüç Paşa'nın yanına varır varmaz onu öldürüp elinde bulunan toprakları almak üzere kendi aralarında anlaştılar. Yörgüç Paşa'nın onlar arasında bir casusu vardı. Casus, bu durumu ona bildirdi. Yörgüç Paşa hastalandığını bildirerek onları karşılamak üzere oğlu Hızır Bey'i gönderdi. Hızır Bey, onları Merzifon'a vardıklarında karşılayıp babası adına özür diledi ve onları alıp Amasya'ya götürdü. Onları büyük bir sarayda, adamlarını da ileri gelen kimselerin evlerinde misafir etti. Onlara karşı son derece misafirperverlik gösterip izzet ve ikramda bulundu, ki cahil Türkmenler bundan büyük bir gurur duyup kendilerini tamamen emniyette hissettiler.

Bu hallerini gören Hızır Bey, bir gece baskını ile sarhoş oldukları bir sırada hepsini yakalattırdı. Diğer yandan hemen aşiretlerine haber ulaşmadan askerleriyle Çorum havalisindeki iskân yerlerine baskın yaparak savaşabilenleri öldürttü ve kadınlarına dokunmayıp davarlarını sürüp getirdi.

Yörgüç Paşa, Kızıl Kocaoğulları ve adamlarını elleri bağlı olarak yer altındaki bir mahzene kapatıp dumanla boğularak öldürülmelerini emretti. Hepsi topyekün yeryüzünde çıkardıkları fesâdın cezasını müşahede ederek dumanın etkisiyle boğulup gittiler. Böylelikle bu bölge Türkmen eşkiyasının rezaletinden uzun müddet temizlenmiş oldu.

Bu olayla ilgili olarak garib bir hikâye anlatılır. Eşkiyanın boğulmalarından bir hafta kadar bir zaman geçmişti ki yaşlı bir kadın Yörgüç Paşa'ya gelip yalvardı ve "Benim bir oğlum vardı. Terzilik yapardı. Eşkiya onu zorla yanlarına aldılar. Onlarla bir müddet kaldı, ama onlardan değildir. Lutfe-

718- Behiştî (s. 107-108), Sultan'ın, fitne ve fesada sebeb olan bu gibilerin ortadan kaldırılması için Yörgüç Paşa'ya emr-ü ferman eylediğini zikreder.

719- Âşık Paşa-zâde (Atsız nşr., Bab. 99)'da "Alp Arslan Caniği" şeklinde geçmektedir.

720- "...Oradan doğru Artık Ova'ya gelin sizin timarınız olsun", bk. Âşık Paşa-zâde, s. 112. Aynı rivayetler için bk. Behiştî, s. 108.

dip bağışlayın". Yörgüç Paşa, yaşlı kadına: "Artık sabretmekten başka yapabileceğin hiçbir şey yok. Oğlun eşkiya ile birlikte bir haftadan beri duman içinde boğuldu gitti" dedi. Kadın, hiç olmazsa oğlunun cesedini vermelerini, kendi eliyle gömmeye müsaade etmelerini rica edince, Yörgüç Paşa eşkiya cesedlerinin çıkarılıp kadına gösterilmesini emretti. Kadına cesedleri gösterince ölüler arasında can çekişen, ölmesine ramak kalmış bir genç buldular. Meğer yaşlı kadının oğlu bu genç imiş. Kadın, bu benim oğlum deyip ağlamaya başladı ve sevincinden bayıldı. Genç adamı tedâvi ederek kurtardılar. Herşeye gücü yeten Allah'ı tesbih ederim.[721]

Koca Kayası Fethi

Bu yıl içinde Yörgüç Paşa, Osmancık yakınındaki Zeytun[722] nahiyesinde bulunan Koca Kayası[723] adlı kaleyi fethetti. Burası, bu bölgenin en müstahkem kalelerinden biriydi. Bu kalenin hakimi Haydar Bey[724] yaşlı bir kimse olup uzun zamandan beri kalesini korumuş, müstahkem bir hale getirip her türlü malzeme ile donatmış olduğundan etraftaki hükümdarların hiçbirisine baş eğmiyordu. Haydar Bey'in, Kasım Bey adında bir oğlu vardı. Bazen onu hediyelerle civardaki hükümdarlara elçi olarak gönderir, fakat oğlu olduğunu gizli tutardı. Zira, kaleyi ele geçirmek için onu esir almalarından korkardı.

Bir gün Kasım Bey, babasına şöyle dedi: "Ey aziz baba, artık yaşın iyice ilerledi. Korku ve endişe ile ömür geçirmektense Osmanlı devletine bağlanıp rahat yaşaman ve bu korkulardan emin olman gerekir." Bunun üzerine Haydar Bey, oğluna: "Ey oğlum, yaşım ilerledi, ömrümden birkaç gün kaldı. Ben, uzun zamandan beri başkasına boyun eğmek, kulluk edip itaat etmek zilletine katlanmadım. Bu günden sonra da bunu yapamam. Hükümdarlık sırası sana gelince, nasıl arzu edersen öyle davranırsın" diye cevap verdi. Kasım Bey de buna karşı diyecek birşey bulamadı, sustu kaldı.

Haydar Bey, kaleyi halkına yıllarca yetecek çok erzakla doldurmuştu.[725] Yörgüç Paşa ise devamlı olarak bu kalenin fethini düşünüyor ve bu arzuyu taşıyordu. Bunu gerçekleştirmek için de bir hile düşünmek zorunda kaldı.

721- Neşrî (TTK. nşr., s. 592 vd.; Teaschner nşr., s. 234-235); Behiştî (s. 109); Sa'deddin Efendi (I, 333 vd.) de de aynı kıssa birbirine yakın ibarelerle nakledilir.

722- Samsun'un Alaçam bucağına bağlı bir köy, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 599, not: 3

723- Samsun'un Vezirköprü ilçesinde Kocakaya köyü, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 599, not: 4

724- Kalenin hakimi Taşan-Oğlu Haydar Bey idi, bk. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 200.

725- Neşrî (TTK. nşr., s. 598-599; Teaschner nşr., s. 335)'e göre Haydar Bey kaleye yüz yıllık azık doldurmuştur. Her halde bu rakam depo edilen yiyeceğin fazlalığını ifade etmek için kesretten kinâye olarak kullanılmıştır.

Haydar Bey'in sırlarına vakıf ve yakın adamlarından Tayfur adında bir adam vardı. Yörgüç Paşa, mektuplar ve hediyeler göndererek onunla dostluk ve samimiyet kurmuş ve onu kendisine meylettirmişti. Ona haber gönderip, Haydar Bey'in kalede topladığı zahireyi yaktığı takdirde kendisine çokça mal ve iyi mevki vermeyi va'detti. Tayfur da bunu kabul edip mal ve makama tamah ederek kaledeki zahireyi yaktırdı. Bunu duyan Yörgüç Paşa kale üzerine yürüyüp muhasara etti. Haydar Bey, erzak olmadan karşı koyamayacağını anlayınca eman isteyerek kaleyi teslim etti. Yörgüç Paşa, kaleyi teslim alıp Haydar Bey ile oğlunu devlet-i aliyye'ye, Sultan'ın huzuruna gönderdi. Sultan, baba ile oğluna çok ikram ve ihsanlarda bulunup onlara güzel timarlar tayin etti. Onlar da ölünceye kadar Sultan'ın hizmetinde bulundular.[726]

Daha evvel "Beylikler" kısmında anlatıldığı gibi 831 (1427-1428) yılında,[727] Yörgüç Paşa[728] Canik vilâyetini, sahibi Alp Aslanoğlu Hüseyin Bey'in elinden zapt etti.[729]

Ergene Köprüsünün İnşa Edilmesi

Bu yıl içinde[730] Sultan Murad yüzyetmişdört kemer üzerine kurulu olan Ergene köprüsünü inşa ettirdi.[731] Köprünün iki tarafına birinin adı Ergene olmak üzere iki büyük köy kurdurup halkını her türlü yükümlülükten muaf tuttu. Burada ayrıca, bir cami, bir han ve fakir yolcular için yemek pişirilen bir imarethâne yaptırdı. Bütün bu hayır kurumları tamamlanınca âlim ve fakirler için büyük bir ziyafet tertipleyip kendi mübarek elleriyle onlara ikramda bulundu ve onlara birçok hediyeler verdi.

Köprünün yapıldığı yer, yol kesicilerin ve hırsızların barınağı haline gelmişti. Böylece bu gibi kimselerin çıkardığı karışıklıklar da sona erdi. Ve bu yolla halka zarar vermeleri önlenmiş oldu.

726- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 114-115; Neşrî, TTK. nşr., s. 598-601; Teaschner nşr., s. 235-236; Behiştî, s. 109-110; Sa'deddin Efendi, I, 336.

727- Âlî, (V, 203), Canik vilayetinin 829 (1425-1426) yılında fethedildiğini kaydeder.

728- Oruç Bey (s. 49), Canik'in, Yörgüç Paşa Oğlu Hızır Bey tarafından alındığını belirtir.

729- Müellifimiz, Canik'in fethini Anadolu Beylikleri kısmında teferruatıyla anlattığı için burada özet olarak kaydeder. Bu konuda ayrıca bk. Âşık Paşa-zâde, s. 115; Neşrî, TTK. nşr., s. 600-601; Karamânî Mehmed Paşa, Vr. 9ª; Behiştî, s. 110-111; Sa'deddin Efendi, I, 337-338.

730- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 602-603; Teaschner nşr., s. 237.

731- Sonradan Uzun Köprü adını alan Ergene Köprüsü, 840 (1437) baharında yapılmaya başlanmış (Oruç Bey, s. 51) ve 1443 yılında tamamlanmıştır. Köprü 392 m. uzunluğunda olup zengin vakıfları vardır. Bu konuda ayrıca bk. Sa'deddin Efendi, I, 339.

Germiyan Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne Katılması

Bu yıl içinde[732] odukça yaşlanmış olan Germiyanoğlu, Sultan'ın ziyaretine geldi. Sultan, ona büyük izzet ve ikramda bulundu. Germiyanoğlu ülkesini Sultan'a vasiyet edip memleketine döndü ve oraya vardığında vefat etti. Böylece Germiyanoğlu illeri de Osmanlı ülkesine katıldı.[733]

Vılkıoğlu'nu İtaat Altına Alınması

Sultan, bu yıl içinde Rumeli'ne geçip Edirne'de ikâmet etti. Kendisi Edirne'de kalıp Las illeri hakimi İshak Bey'e Las illerinden henüz fethedilmeyen kısımlara akın yapmasını istedi. İshak Bey de Sultan'a "Biz her akın yapmak istediğimiz zaman Vılkıoğlu[734] harbîlere haber verir. Onlar da tedbirlerini alınca akına giden gâzîler eli boş olarak geri dönerler" diyerek Vılkıoğlu'nu şikâyet etti. Sultan, Vılkıoğlu'na çok kızıp Rumeli Beylerine, İshak Bey'e katılıp Las illerine yürümelerini ve Vılkıoğlu'nun elindeki topraklarıalmalarını emir buyurdu.

İshak Bey, Rumeli Beyleriyle Las illerine gidip yağmaladı ve talan ederek "Can ovası" vilâyeti ile "Gügercinlik" ve diğer kaleleri zaptetti. Vılkıoğlu, Sultan'a değerli mal ve hediyeler gönderip affedilmesini istedi ve kızlarından birini de nikâhlamasını rica etti. Ayrıca vezir ve beylere de hediyeler gönderdi. Bunlar da Vılkıoğlu'na Sultan'ın nezdinde şefaat ettiler. Sultan da onu affedip ülkesinden elinde geri kalan kısmını da bırakıp kızı ile evlendi.[735] Bundan sonra her sene Vılkıoğlu'nun ülkesine âmiller gönderilir, cizye tahsil edilirdi. Sultan Murad, İshak Bey'e, akıncılarla Las ülkesine değil de, Engürüs illerine akın yapmalarını emretti.[736]

Vezir-i azam İbrahim Paşa, bu yıl içinde[737] vefat etti. Sultan onun yerine kadıasker olan oğlu Halil Paşa'yı vezir-i azam tayin etti.

732- Germiyan Beyliğinin Osmanlı Devletine katılması 832 (1428-1429) yılında olmuştu, Âşık Paşa-zâde, s. 117. Germiyanoğulları ve bu beyliğin Osmanlı Devletine katılması hakkında geniş bilgi için bk. M. Ç. Varlık *Germiyan Oğulları Tarihi*, Ankara 1974, s. 91 vd.; Uzunçarşılı I, 58 vd.; aynı müellif, Germiyanoğulları mad., *İA*.

733- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 604-605; Teaschner nşr., s. 237-238; Behiştî, s. 111.

734- Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Sırp Despotu Stephan Lazaroviç, 19 Haziran 1427'de ölünce, Vılkıoğlu diye şöhret bulan yeğeni Yorgi Brankoviç Sırp Despotu olmuştu, bk. Uzunçarşılı, I, 407.

735- Vılkıoğlu ayrıca yılda elli bin duka vergi vermeyi, Macarlarla bütün münâsebetlerini kesmeyi ve Osmanlı ordusuna asker göndermeyi kabul etti, bk. Uzunçarşılı, I, 407.

736- Bu fethin Sultan Murad eliyle 831 (1427-1428)'de vuku bulduğu ve bundan sonra bütün Sırbistan'ın haraç vererek boyun eğdiği kaydedilir, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 118.

737- Sa'deddin Efendi (I, 342), İbrahim Paşa'nın 831 (1427) yılı sonlarına doğru vefat ettiğini; Oruç Bey (s. 49) ise, Halil Paşa'nın 833 (1429-1430) yılında vezir olduğunu kaydederler.

Selanik'in Fethi

832 (1428-1429) yılında[738] Sultan, Selânik ilini fethetti. Selânik daha evvel Sultan Yıldırım Bayezid tarafından fethedildiyse de Timur olayında tekrar kâfirler tarafından işgal edilmişti.[739] İstanbul tekfuru[740] Sultan Murad'dan korkar ve ondan çekinirdi. Kendisiyle uğraşmasın ve ülkesine dokunmasın diye diğer kâfir hükümdarları Sultan'a karşı tahrik ediyor ve İslâm illerine taarruz etmeye teşvik ediyordu. İşte böylece Selânik tekfuru ile ittifak edip, Sultan tarafından herhangi birine yapılan saldırıda diğeri ona yardımcı olacaktı.[741] Ayrıca Frenk hükümdarlarına haber gönderip yardım istemişlerdi. Çok sayıda Frenk gemisi Selânik limanında demirlemiş ve karaya çıkmışlardı. Müslüman illerine akınlar yapıp tahrip ettiler ve halkını esir edip mallarını yağmaladılar ve çocuklarını köle edindiler.

İmdat isteği Sultan'a ulaşınca askerini toplayıp Selânik üzerine yürüdü ve kaleyi muhasara etti. İslâm donanması Gelibolu Boğazını tuttuğundan İstanbul Tekfuru yardıma gelemedi. Fakat Venediklilerden deniz tarafından yardım alan Selânik Tekfuru kırk gün dayandı.[742] Sultan, muhasaranın uzamasına çok üzüldü ve bir çare bulmak için ümerâsıyla istişârede bulundu. Evrenos Bey'in oğlu Ali Bey, kalede yağma yapmanın serbest bırakılacağının askerlere bildirilmesini tavsiye etti. Bu uygun görülerek ordugâhta ilân edildi. Bunu duyan askerler ganimet ve mala tamah ile, ölüm ve yaralanmalara aldırış etmeden kaleye merdivenler dayayıp şehre girdiler ve aynı gün kaleyi silah zoru ile fethettiler.[743] Savaşanları öldürüp kadın ve çocuklarını esir aldılar. Ayrıca alınan ganimetin de haddi ve hesabı yoktu.

Selânik Kalesi daha evvel Rumların elinde idi. kaleyi, Sultan Bâyezid onlardan aldı. Timur olayı sırasında Venedik Frankları Kaleyi istilâ ettiler. Sultan Murad da kaleyi onlardan zorla alıp müstahkem bir hale getirerek ci-

738- Krş. Karamânî Mehmed Paşa, vr. 9ª; Sa'deddin Efendi, I, 345; Âlî, V, 204 ve Lütfî Paşa, s. 88; Buna mukabil Âşık Paşa-zâde (s. 119), Neşrî (TTK. nşr., s. 612-613), Oruç Bey (s. 49) ve 835 Tarihli Takvim (s. 83) Selânik'in 833 (1430) yılında fethedildiğini kaydederler.

739- Ankara Savaşından sonra Emir Süleyman tarafından Bizanslılarla uyuşmak için İmparator II. Manuel'e verilmişti, bk. Enverî, Düstur-nâme, s. 90; Ostrogorsky, s. 513.

740- Bizans İmparatoru Ioannes VIII. Palaiologos, (1425-1448)'dur.

741- Ancak o sıralarda Selanik Despotu olarak İmparator II. Manuel'in üçüncü oğlu Despotes Andronikos'un bulunduğu ve hatta onun şehri, 1423 yazında Venediklilere teslim ettiği kaydedilir, bk. Dukas, s. 119; Ostrogorsky, s. 516. Buna göre İmparatorun kendi oğlu ile böyle bir anlaşma yapmış olması şüphe ile karşılamak gerekir. *Grekçe Anonim* (s. 121)'e göre ise Selânik, o sırada İmparator'un kardeşi tarafından elli bin flori karşılığında satılmıştı.

742- Âlî (V, 204), muhasaranın elli gün sürdüğünü kaydeder.

743- Şehrin Osmanlılar tarafından fethi 29 Mart 1430'dur, bk. Ostrogorsky, s. 516. Selânik'in fethi hakkında geniş bilgi için bk. Dukas, s. 118 vd.

vardan getirdiği ahâliyi buraya yerleştirdi.[744] Burada ma'bed ve mescidler yaptırarak[745] hükümet merkezi olan Edirne'ye geri döndü.[746]

Bursa'da Veba Salgını ve Bazı Vefatlar

Bu yıl içinde[747] Las oğlu öldü ve yerine Vılkıoğlu geçti. Aynı zamanda bu yıl da Bursa'da büyük bir veba salgını baş gösterdi. Etkisinden çok kimse vefat etti. Emir Sultan ve Şemseddin Fenârî de bu hastalığın etkisinden öldüler. Sultan Murad'ın, daha evvel gözlerine mil çekilmiş olan kardeşinin oğlu[748] Orhan b. Süleyman Çelebi, Hoca Efendi'nin dediğine göre de yine daha evvel gözlerine mil çekilmiş olan, Sultan'ın kardeşleri Yusuf Çelebi ile Mahmud Çelebi vefat ettiler. Birçok hayır kurumları bulunan Hacı İvaz Paşa da –daha evvel gözlerine mil çekilmişti– bu yıl vefat etti. Hoca Efendi'nin iki rivayetinden birine göre vezir-i azam İbrahim Paşa da bu yıl içinde vefat etti ve yerine oğlu Halil tayin edildi. Hoca Efendi iki rivayet nakleder. Birini, İdrîs-i Bidlîsî'den, buna göre; İbrahim Paşa, Hayreddin Paşaoğlu Ali Paşa'nın oğludur. Meşhur olan rivayet de budur. Diğer rivayet ise Âşıkpaşa'dan naklettiğine göre İbrahim Paşa, Ali Paşa'nın kardeşidir. Zira Hayreddin Paşa vefat edince geriye Ali Paşa, İbrahim Paşa ve İlyas Paşa adlarında üç oğlu kalmıştı. Hoca Efendi bu iki rivayeti karşılaştırıp İdris'in rivayetini tercih etmiştir. Buna rağmen şüphesini gideremediğini kaydeder.[749]

Yine bu yıl içinde Şeyh Fahreddin evlâdından Çerağ Bey vefat etti. Çerağ Bey'in Bursa'da bir mescidi ve bazı hayır kuruluşları vardır.[750]

744- Sultan Murad, buraya Vardar Yenicesi'nden ve diğer illerden Müslüman halk getirerek iskân ettirdi, bk. Sa'deddin Efendi, I, 345.

745- Ancak Dukas (s. 121)'e göre, Aya-Dimitri Kilisesi'ni şehirdeki Rumlara tahsis ederek, öteki kiliseleri camiye çevirdi.

746- Behiştî (s. 113), Sultan Murad'ın, 832 yılı Receb ayının Regâib gecesinde (12 Nisan 1429) doğan Sultan Mehmed'in doğumundan hemen önce Edirne'ye vardığını kaydeder.

747- 832 (1428-1429) yılı müellifimizin verdiği bu tarihi, O. Turan'ın nşr. Takvim (s. 24-25)'de kaydeder. Ancak İdrîs-i Bidlîsî (vr. 299^{b}) 837 (1433-1434) yılını zikretmektedir.

748- Amcasının oğlu olması gerekirken sehven kardeşinin oğlu denmiştir. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 299^{b}), bunu tashih ederek amcasının oğlu "Orhan İbn Süleyman" der.

749- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 346.

750- Yukarıdaki bütün bu malumatın Sa'deddin Efendi (I, 346)'den alındığı anlaşılıyor. *Tacü't-Tevârîh*'deki ibare şöyle "ve Çerağ Bey ki, Bursa Hisârında mescidi ve bazı âsâr-ı hayrı vardır. Ve şeyh Fahreddin Efendi evlâdı ol eyyâmda vefat ettiler." Ancak, Sicilli Osmanî, (I, 93)'de de Çerağ Bey'in, Şeyh Fahreddin evlâdından değil de, Şeyh Muhiddin el-Arabî'nin evlâdından olduğu kaydedilir, T. Gökbilgin (*Edirne ve Paşa Livası*, s. 29) de *Tâcü't-Tevârîh*'in yukarıda kaydettiğimiz ibâresine dayanarak Çerâğ Bey'in Hacı İvaz Paşa'nın kardeşi ve Amasya'lı Şeyh Fahreddin Bâyezid'in oğlu olduğunu söyler.

7 Receb 833 (1 Nisan 1430) Cumartesi gecesi Sultan'ın oğlu, Ebu'l-feth Sultan Mehmed Han doğdu. Diğer bir rivayete göre 834 (1431) Recebinin yedinci Cumartesi günü doğmuştur.[751]

***

834 (1430-1431) yılında[752] Kara Yusuf oğlu İskender Mirza[753] Timur'un oğlu Şahruh Mirza'dan kaçıp Sultan Murad'a iltica etti. Adamlarıyla birlikte Tokat civarında kışladı. Yörgüç Paşa Sultan'ın emri ile kışlık ihtiyaçlarını temin etti. Bahara çıkınca İskender Mirza'nın adamları etrafı yağmalamaya ve halkın mal ve ırzlarına el uzatmaya başladılar. Yörgüç Paşa bu durumu Devlet-i âliyye merkezine arzetti. Sultan, buna son derece kızıp Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'e bunların üzerine varıp Osmanlı topraklarından çıkarmasını emretti.

Umur Bey, akıllı ve tecrübeli bir kimse idi. Bu meseleyi güzel bir şekilde kavgasız ve savaşsız halletti. İskender Mirza'ya mektup yazarak "Şahruh Mirza'nın Horasan tarafına gittiğini, kendisi için de uygun olanın ecdâdının ülkesi olan Azerbaycan'a gitmek olduğunu, bu tarafta Sultan'dan bu kadar iyilik görmüşken memleketine taarruz ve halkın mallarına tecavüz etmekle Sultan'ı kızdırmalarının uygun olmayacağını" bildirdi.[754] İskender Mirza, Umur Bey'in sözlerine uyup Anadolu'dan çıkarak Azerbaycan'a gitti. Umur Bey de kendi iktaına döndü.

Arnavutluk ve Engürüs Seferleri

835 (1431-1432) yılında Sultan Murad, Rumeli Beylerbeyi Sinan Bey'i akıncıların başında Arnavud illerine gönderdi. Sinan Bey ve akıncılar, Arnavutluk'a akınlar yaparak yağmaladılar ve halkının kadın ve çocuklarını esir alıp bol ganimetlerle Edirne'de bulunan Sultan'ın hizmetine geri döndüler.[755]

751- Oruç Bey (s. 49) 27 Receb 834 (10 Nisan 1431) günü Dimetoka'da doğduğunu kaydeder, bu konuda bk. not: 917.

752- Krş. Behiştî, s. 114; Sa'deddin Efendi, I, 348.

753- Karakoyunlu Hükümdarı İskender Mirza (1420-1439). Bu şahıs hakkında daha geniş bilgi için bk. Abdurrezzak es-Semerkandî, *Matla'u'-Sa'deyn*, Fatih Ktb., no: 4371, vr. 619^{a} vd; F., Sümer, Karakoyunlular mad., *İA.*; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri, Ak-Koyunlu Kara-Koyunlu Devletleri*, İstanbul 1937. Neşrî, (TTK. nşr., s. 630-632) ve Sa'deddin Efendi'ye göre (I, 346) sözkonusu tarihte; diğer bir görüşe göre ise (İdrîs-i Bidlîsî vr. 297^{a}) 843 (1439) yılında Osmanlı ülkesine sığınmıştı. Aslında İskender Mirza, doğu Anadolu'ya iki sefer sığınmıştır.

754- Sa'deddin Efendi (I, 349-350)'ye göre, Umur Bey'e, böyle davranmasını ve İskender Mirza'ya bu mealde mektub yazılmasını Sultan Murad emretmişti.

755- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 298^{a}.

Sultan, Engürüs halkına karşı yapılacak cihad konusunda ümerâsıyla istişâre etti. Ümerâdan birinin önce bir miktar kuvvetle gönderilerek, bu ülkenin yollarını giriş ve çıkışlarını öğrenmesinin gerekli olduğu kanaatine varıldı. Bu görev için de Evrenos Bey'in oğlu Ali Bey tayin edildi. Ali Bey, Rumeli askerleriyle 836 (1432-1433) yılında Engürüs diyarına girdi.[756] Hilekâr Engürüs Kralı[757] karşısına çıkmadı. Askerler, bunu Kralın korkusuna ve zayıflığına yorarak hile olacağını düşünmeyip gaflete düştüler. Ganimet için etrafa dağılınca Ali Bey, çok az bir askerle yalnız kaldı. Lanetlik Kral kalabalık bir askerle aniden Ali Bey'i bastırdı. Ali Bey bir saat kadar savaştıktan sonra, askerlerinde bozulma emâresi görünce, kaçmak zorunda kaldı. Çok az bir askerle kurtuldu. Yanındakilerden çok az kurtulan oldu. Yağma için etrafa dağılanların hepsi esir oldu.

Sultan, Edirne'de kışlayıp Engürüs Kralından intikam almak için asker toplamaya başladı.

***

Bu sırada garip bir olay meydana geldi. Dülkadiroğlu Süleyman Bey, Sultan'a hediye etmek üzere güzelliği ve asâleti bilinen safkan bir at besliyordu. Karamanoğlu, bu atı ondan istedi. Dülkadiroğlu, Karamanoğlu'ndan özür dileyerek veremeyeceğini ve bunu Sultan'a hediye etmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Karamanoğlu birkaç usta hırsız gönderip atı çaldırdı. Dülkadiroğlu bunu Karamanoğlu'nun yaptığını anlayıp durumu Sultan'a bildirdi. Sultan, Karamanoğlu'na haber gönderip sözkonusu atı istedi. Karamanoğlu atı vermediği gibi çok ağır sözler söyleyip isyan ettiğini ilân etti. Ayrıca kâfir hükümdarlara haber gönderip onları Osmanlı topraklarına hücum etmeye teşvik ederek üzerlerine gelmelerini engellemek için kendi taraflarından oyalayacağını va'detti. Diğer taraftan Hamid-İli illerini de istilâ edip buranın valisi Şarabdâr İlyas Bey'i esir etti.

Sultan'a imdat haberi ulaştığında, kâfirlere karşı cihada ve Engürüs Kralından intikam almaya hazırlanıyordu. Bu sırada da Engürüs Kralının Las Hâkimi Vılkıoğu ile ittifak edip İslâm illerini yağmalama ve tahrip etmeye yöneldiklerini ve Güvercinlik kalesini muhasara etmek üzere olduklarını haber aldı. Sultan, kendisi Edirne'de kalmayı tercih edip Rumeli Beylerbeyi Sinan Bey'i[758] Rumeli askerleri, bütün Rumeli ümerâsı, akıncılar ve tımar ve

756- Bu olayın tarihi, Sa'deddin Efendi (I, 351)'de 833 (1429-1430) yılı; Oruç Bey (s. 50) ve Lütfî Paşa (s. 88)'de de 839 (1435-1436) yılı kaydedilir. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 298[b]) ve Âlî (V, 205) ise müellifimizin kaydettiği 836 tarihini vermektedirler.

757- Bu sırada Macar Kralı ve Alman İmparatoru Sigismound (1388-1437)'dur.

758- Feridun Bey (*Münşeât*, I, 202), Güvercinlik Kalesi'ni muhasaradan kurtaranın Beylerbeyi Yusuf Bey olduğunu kaydeder.

zaamet sahipleriyle birlikte kâfirlerin üzerine gönderdi.

Sinan Bey kâfirlerden önce Güvercinlik kalesine varmak için acele etti. Fakat bunda başarılı olamadı. Kâfirler, ondan evvel buraya ulaşarak kaleyi kuşatıp kaledekileri sıkıştırmaya başladılar. Sinan Paşa, kâfirlere yaklaşınca durakladı, üzerlerine saldırmak istemedi. Yanındaki beylerle istişâre etti. Vidin Sinan'ı diye bilinen Vidin Valisi Sinan Bey "Allah'a tevekkül edip kâfirlerin üzerine saldırmak gerekir, durmak ve geri dönmek Müslümanlar için hezimet ve kâfirler için ise tam bir takviyedir" derdi. Serdâr-ı asker olan Sinan Bey, ona karşı çıktı. Söz uzadıkça uzadı. Aralarında fikir ayrılığı meydana gedi. Nihayet Vidin Sinan'ı çıkıp atına bindi ve askeri cihada teşvik etmeye başladı. Kendi adamlarıyla kâfirlere doğru yöneldi. Diğer gâziler de tek tek onun peşinden gitmeye başlayınca, Serdar Sinan Bey de atına binip geri kalan askerlerle düşman üzerine yürümeye mecbur oldu. Şiddetli çarpışmalardan sonra Allah'ın yardımıyla Müslümanlar kâfirleri hezimete uğrattı. Onlardan çok kimse Tuna nehrini geçmek isterken suda boğuldu. Engürüs kralı bin bir güçlükle Tuna'yı geçip çok az kimseyle kaçtı. Gâziler bol ganimetler ele geçirdiler. Bu olay, 837 (1433-1434) yılında meydana geldi.[759]

Karaman Seferi

Sultan, 838 (1434-1435) yılında[760] Anadolu'ya geçip Karamanoğlu İbrahim Bey'den intikam almak için hazırlıklar yaptı.[761] Üzerine yürüyüp bütün Karaman illerini zapt etti. İbrahim Bey, Taş-İli'ne kaçtı. Sultan da Konya'da konaklayıp Taş-İli'nin yollarını açmak ve gidişi kolaylaştırmak için bir müfreze gönderdi. Bunu duyan İbrahim Bey korkup Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî'nin torunu Ulu Arif Efendi'yi[762] Sultan'ın huzuruna şefâatçi olarak gönderdi. Sultan, Ulu Arif'in şefâatini kabul edip İbrahim Bey'i affetti ve Hamid-İli vilâyetinden aldığı yerler dışında kalan topraklarını kendisine

759- Daha geniş bilgi için bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 612-617; Teaschner nşr., s. 240-242; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 299[a-b]; Behiştî, s. 115-116 ve Sa'deddin Efendi, I, 353.

760- Ancak seferin bir yıl sonra olduğu rivayeti de vardır, "...Sultan Murad'ın Karaman'a seferün tarihi hicretün sekizyüz otuz dokuzunda vaki' oldu" bk. Âşık Paşa-zâde, s. 121.

761- Sultan, bu seferi sırasında "Saruca Paşa"yı Rumeli muhafazası için Edirne'de bıraktı, bk. Behişti, s. 117.

762- Sultan Veled'in oğlu olup 717 (1319) yılında vefat ettiği kaydedilir. (*Sicilli Osmânî*, III, 264). Ancak Sultan Veled 712 (1312)'de vefat ettiğine göre, oğlu Ulu Arif Efendi'nin 838 (1434-1435)'lere kadar yaşamış olması mümkün değildir. Belki gelen elçi Ulu Arif'in oğlu veya torunu olabilir. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 301[a])'de Elçi'nin Ulu Arif olduğunu belirtirken Behiştî (s. 118) ise, Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin torunu Mevlânâ Hamza'nın elçilikle geldiğini kaydeder.

geri verdi. Başka bir rivayete göre şefaatçinin, Karamanoğlu'nun müftüsü Mevlâna Hamza el-Karamânî[763] olduğu söylenir.

Sultan Murad, anlaşma ve emânnameyi yazmak için kendi taraftarlarından Karamanoğlu'na elçi olarak *Behçetu't-Tevârîh* müellifi Mevlânâ Şükrullah'ı[764] gönderdi.

Bu seferde, Karamanoğlu İbrahim Bey'in kardeşi İsa Bey, Dülkadiroğlu Süleyman Bey ve Kadı Burhaneddin oğlu Zeynelâbidîn, Sultan'ın yanında bulunuyorlardı.[765]

Sultan, anlaşma yaptıktan sonra Bursa'ya geri döndü. Ve Şarabdâr İlyas Bey'i tekrar Hamid-İli'ne vali tayin etti. Bu sırada da Evrenos Beyoğlu Ali Bey'in Arnavud illerine akın yapıp buraları yağmaladığını ve bolca ganimet ve bir hayli esir aldığını bildiren müjdeciler geldi. Bütün bu olaylar 839 (1435-1436) yılında meydana geldi.

Engürüs Seferi

Sultan, ahdini bozup muhalifleriyle ittifak eden Vılkıoğu'ndan intikam almak için hazırlıklara başladı. Bunu duyan Vılkıoğlu affedilmesi için önce değerli hediyeler ve eşyalar, sonra da Sultan'a takdim edilmek üzere muazzam çeyiziyle kızını gönderdi.[766] Sultan Murad, Vılkıoğu'nun kızına iltifat etmeyip onu çeyiziyle birlikte Bursa'ya göndererek, orada bulunan diğer eşi İsfendiyar Bey'in kızını[767] Edirne'ye yanına getirtti.

Sultan Murad, Karamanoğlu ile uğraştığı sırada Engürüs Kralı "Alaca Hisar" civarına saldırıp tahrip etmişti. Sultan, ondan intikam almak için Evrenos Beyoğlu Ali Bey'i Rumeli askeri ile Engürüs diyarına gönderdi. Ali Bey, 840

763- Behiştî (s. 118) sanki her iki rivayeti telif ederek Mevlânâ Hamza'nın Celâleddin-i Rumî'nin torunu olduğunu söyler. Mevlânâ Hamza el-Karamânî, devrinin Konya âlimlerinden tahsil görmüş, hadis ve tefsir ilimlerinde ileri bilgi sahibi bir şahıs idi. 871 Ramazan'ında (1467 Nisan) vefat etmiştir, bk. *Şekâik*, s. 62; *Sicilli Osmânî*, II, 252; Sa'deddin Efendi, II, 456; Ö. R. Kehhâle, *Mu'cemül-Müellifîn*, IV, 81.

764- Mevlânâ Şükrullah, Sultan Murad ve Sultan Fatih Mehmed devri âlimlerinden olup, genellikle elçilikle bir çok hükümdara gönderilmişti. Bu arada da Karamân oğluna elçi olarak gitmişti. Ölüm tarihi hakkında iki rivayet vardır. Bazı müelliflere göre (*Şekâik*, s. 58; *Sicilli Osmânî*, III, 154) 864 (1459-1460) yılında: Sa'deddin Efendi (II, 452)'ye göre ise 894 (1489) yılında vefat etmiştir. Ayrıca bk. Ö.R. Kehhâle, IV, 303; *Osmanlı Müellifleri* I, 332.

765- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 358.

766- Vılkıoğlu'nun kızını almak üzere, Reyhan Ağa ile Evren Ağa'ya İshak Bey ile buluşarak, İshak Beyin hatunu ile birlikte Semendre'ye gitmeleri emredildi. Bunlar gelini değerli çeyizi ile birlikte getirdiler, bk. Sa'deddin Efendi, I, 359. Buna mukabil Dukas (s. 124-125) ise, nişan muamelelerini yaptırmak üzere Saruca Paşa'nın Sırbistan'a gönderildiğini kaydeder.

767- Sultan Murad'ın bu zevcesi, Fatih Sultan Mehmed'in 1443 yılında ölen annesi Hadice Sultan'dır, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 122; Neşrî, TTK. nşr., s. 620-621; Sa'deddin Efendi, I, 359.

(1436-1437) yılında Tuna nehrini geçerek Tımaşvar'a vardı. Engürüs diyarına hücum edip kırk gün kadar bütün buraları yağmalayıp yakıp yıktı ve savaşmaya gücü yetenleri öldürerek kadın ve çocuklarını esir aldı. Sonra bolca canlı cansız ganimetlerle Sultan'ın huzuruna dönüp bu illerin fethinin son derece kolaylaştığını bildirdi.

Sultan, askerin toplanmasını emretti. 841 yılının[768] Rebiu'l-evvel (1437-Eylül) ayında Engürüs Kralına[769] karşı cihad'a yöneldi. Bu gazâda Vılkıoğlu ile Eflâk Hâkimi Drakula[770] ordularıyla Sultan'ın yanında yer aldılar.[771] Sultan bu muazzam orduyla Zımin'e ulaştı.[772] Engürüs illerinden altı kale zaptetti. Uğursuz ve inatçı Engürüs Kralı, Sultan'a karşı çıkıp mukavemet etmeye cesaret edemedi. Sultan, Eflak yoluyla Edirne'ye doğru döndü. Sultan, Eflak'a vardığında Eflak Hâkimi ona değerli hediyeler takdim etti. Sonra Sultan mansur ve muzaffer olarak Edirne'ye vardı.

Arnavutluk Valisi İskender'in isyanı

Sultan, 842 (1438-1439) yılında,[773] Evrenos Beyoğlu İsa Bey, başka bir rivâyete göre de İshak Bey'in[774] oğlu İsa Bey'i bir miktar askerle, isyan eden Arnavud Valisi İskender Bey'in üzerine gönderdi. İskender Bey,[775] Sultan'ın himayesinde yetişmek ve terbiye edilip yetiştirilmek için babası Arnavud Hâkimi tarafından Osmanlı sarayına gönderilmişti. Son derece güzel ve yakışıklıydı. Sultan, onu sevgiyle yetiştirmiş, babası ölünce de yerine Arnavud illerine vali olarak göndermişti. Fakat sonradan hainlik edip isyan etti ve civardaki Osmanlı illerini yağmaladı. Bunun üzerine Sultan, İsa Bey'i İskender

768- Kaynaklar bu gazânın genellikle 840 (1436) yılında meydana geldiğini kaydederler, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 124; Oruç Bey (s. 51) ve Sa'deddin Efendi, I, 361. Ancak Behiştî (s. 119) ise 841 (1437) yılını vermektedir.

769- Bu sırada Alman İmparatoru ve Macaristan Kralı Sigismound ölmüş, yerine damadı Avusturyalı Albert gelmişti, bk. Uzunçarşılı, I, s. 416, not: 2.

770- Bunlar Sırp Despotu George Bronkovic ile Eflâk Prensi Vlad Drakul, idi, bk. Dukas, s. 124-125; Uzunçarşılı, I, 416.

771- Aynı mealdeki bilgi için bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 302[a].

772- H. İnalcık, (Murad II. Mad. *İA.*) Topkapı Sarayında bulunmuş E. 6374 no'da kayıtlı bir vesikaya dayanarak bu kalelerin adlarını şöyle kaydeder: "Floridin (Florentin), Severin, Orsova, Mehidia, Şebeş ve Zeybin (Zibin: Zımın) kaleleri.

773- "Bu fethin tarihi hicretün 846'sında vaki' oldu, diyen Âşık Paşa-zâde (s. 125)'ye mukabil, İdrîs-i Bidlisî (vr. 303[b]) ve Sa'deddin Efendi (I, 361) aynen müellifimizin verdiği bilgiyi ve 842 (1438-39) tarihini kaydederler.

774- Krş. Behiştî (s. 120) ve İdrîs-i Bidlîsî (vr. 303[b]).

775- Bu şahsın Batı dillerindeki ismi George Catriota'dır, bk. F. Babinger, *Mehmed The Conqueror and His Time*, Trs.: R. Manheim, Princeton, New Jersey 1978, p. 151. *Grekçe Anonim* (s. 125)'de ise, George Aranitis şeklinde kaydedilir.

Bey problemini gidermek için gönderdi. Askerler Arnavud diyarına girip yağma ve esir almak için etrafa dağıldılar. İskender Bey, derbent ve geçitleri kapatarak İsa Bey'in askerlerinin yollarını tuttu. Bunun üzerine askerler, daha önce aldıkları esirleri öldürdüler. Şiddetli çarpışmalar oldu.[776] Her iki taraftan da çok sayıda adam kırıldı. Sonunda kâfirler hezimete uğradı.[777]

Novaberde ve Semendire'nin Fethi

Sultan, 843 (1439-1440) yılında[778] Engürüs fethine yöneldi. Belgrad'a vardığında, kalenin fethedilmesi uzun zaman alacağından Sultan, buranın fethine iltifat etmeyip askerlerini Sava nehrinin karşı tarafına gönderdi. Buradaki illeri yağmalayıp halkından çokça esir alarak sağlıcakla ve bol ganimetlerle Sultan'ın huzuruna geldiler. O kadar çok ganimet alınmıştı ki güzel bir câriye bir çizme, güzel bir köle yüz dirhem karşılığında satılırdı. Sefer dönüşünde, Sultan, civarında gümüş madenleri bulunan Novaberde kalesini fethedip geri kalan kalelerin fethi için İshak Bey ve Bursa'da birçok hayratı bulunan Şehâbeddin Paşa'yı bırakarak Edirne'ye geri döndü.[779]

Bu seferde gazilerin eline geçen ganimet hiçbir seferde geçmemişti. Sultan, bu sefere çıkarken Edirne'de "Muradiye" adı verilen cami ile büyük bir imaret ve yanında Mevlevî dervişleri için bir zaviyenin yapılmasını emir buyurmuştur. Sultan kendisine ganimetten düşen payı bu hayrat için harcadı. Sultan, bu yıl Edirne'de kışlayıp bahara çıkınca evladları Sultan Mehmed ve Sultan Alaeddin'in sünnet düğünleri için büyük bir ziyafet tertipledi. Bu ziyafet esnasında da kızını, İsfendiyar Bey'in oğluna nikâhladı.

***

Sultan, 844 (1440-1441) yılında[780] Semendire kalesini, meşhur olan rivay-

776- Grekçe Anonim (s. 125)'e göre bu çatışmalarda Osmanlı ordusu yenilmiş ve arkasından intikam almak için sefere çıkan Sultan Murad, İskender (Georgis Aranitis) ile yaptığı savaşta mağlub olmuş idi. Osmanlı kaynaklarında bu mağlubiyet sözkonusu edilmez.

777- Behiştî (s. 120) bu olaylar için şöyle der: "...İshak Bey varub ol cânibin yevmen fe yevmen mesâkin ve bukaın ve mezâri' ve kilâ'ın bir bir teshîr ve teptih eyledi. Sehl müddette ve az zamanda çok emâkin istilâ buldu." Ayrıca bk. Âşık Paşa-zâde, s. 124-125; Neşrî, TTK. nşr., s. 624-625; Teaschner nşr., s. 244.

778- Âşık Paşa-zâde (s. 125)'ye göre bu gazâ 842 (1438-1439) yılında vâkı oldu. Behiştî (s. 121); İdrîs-i Bidlîsî (vr. 304[b]) ve Sa'deddin Efendi, (I, 362) müellifimizin kaydettiği 843 tarihini kaydederler.

779- Müneccimbaşı'nın bu rivayeti doğrudan doğruya İdrîs-i Bidlîsî'den almış olması ihtimali kuvvetlidir. Zira müellifimiz "Güzel bir cariye bir çizme (Mûze) karşılığında satılırdı" derken Arapça metin içinde Farsça "Mûze" kelimesini kullanmıştır, bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 304[b].

780- Karamânî Mehmed Paşa (Ayasofya Ktb. no: 3204, vr. 8[a]) ile Semendre'nin 841 (1437-1438) yılında fethedildiğini zikreder. Aynı eserin Aşir Efendi Ktb. No: 324, vr. 9[b]'de bu tarih istinsahda atlanmıştır.

ete göre Vılkıoğlu'nun, diğer bir rivayete göre de Despotun elinden aldı.[781] Bu kalenin alınmasına sugurların koruyucusu olan İshak Bey sebeb oldu. İshak Bey, daima Sultan'a "Semendire Kalesi fethedilmedikçe ve fitne kaynağı olan Vılkıoğlu ile Drakula öldürülmedikçe Engürüs diyarının fethinin mümkün olamayacağını" söylerdi.

Bu yıl da Sultan, Semendire'nin fethi için hazırlığa başlayıp Drakula ve Vılkıoğlu'na haber gönderip onları hizmete davet etti. Drakula iki oğlunu yanına alarak geldi. Sultan onu Gelibolu kalesine, oğullarını da Germiyan eyâletindeki Eğrigöz kalesine hapsettirdi.[782] Vılkıoğlu gelmeyip iki oğlunu gönderdi. Sultan, onları da Tokat kalesine hapsettirdi. Vılkıoğlu Kalesini iyice müstahkem hale getirdikten, yiyecek ve muhafızlarla donattıktan sonra kaçıp Engürüs Kralına sığındı ve Sultan'a karşı ondan yardım istedi.

Sultan, Semendire Kalesini iki ay kadar muhasara etti.[783] Kaledekilerle aralarında şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Nihayet kaledekiler eman isteyip kaleyi teslim etmek zorunda kaldılar.

Sultan'ın izni ile hacca gitmiş olan İshak Bey, Semendire'nin fethinden kısa bir müddet önce döndü. Sultan, onu Negedubri[784] (نكه دوبرى) Kalesini almaya memur eyledi. Yanına da Germiyan Hâkimi Timurtaş Paşaoğlu Umur Beyoğlu Osman Çelebi'yi gönderdi. Osman Çelebi, varıp adı geçen kaleyi muhasara etti. İshak Bey, kaleyi tam almak üzere iken büyük bir küffâr ordusunun üzerine gelmekte olduğunu haber aldı ve muhasarayı bırakıp savaşa hazırlandı. Onları karşılayıp şiddetli bir savaşa tutuştu. Allah, Müslümanlara büyük bir zafer ihsan etti. Kâfirler çok kötü bir hezimete uğradılar. Müslümanlar önce çok kâfir öldürdüler. Sonra İshak Bey, onlara, öldürmekten vazgeçip esir almalarını emretti. Hatta Âşıkî, tarihinde der ki, "Ben de bu gazada İshak Bey'in yanında bulunuyordum. Öldürdüğümden başka beş adam da esir aldım. Üsküp'e dönüşten sonra hepsini dokuzyüz dirheme sattım." [785]

781- Krş. İdrîs-i Bidlîsî vr. 304[b] ve Behiştî, s. 121.

782- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 306[a]), Sultan'ın, sadece Drakula'nın bu iki oğlunu hapsettirdiğini kaydeder. Uzunçarşılı (I, 417)'da bunların Kütahya'nın Emed Kalesinde hapsedildiklerini yazmaktadır.

783- Krş. Behiştî, s. 121-122.

784- Âşık Paşa-zâde (s. 126)'da "نكه دوبرو"; aynı eser, Atsız neşr., bab. 113'de "Nige Obra"; Neşrî (TTK. nşr., s. 628-629; Teaschner nşr., s. 246)'da "Niköbri" şeklinde kaydedilir.

785- Müellifimizin bu kısımları Tâcü't-tevârih'den olduğu gibi aktardığı anlaşılıyor. Zira Sa'deddin Efendi'de bu bilgiyi Âşık Paşa-zâde (bk. s. 126-127)'den almış bulunuyor, şöyle ki: "...Âşıkpaşaoğlu demiştir ki, –katlettiğimden gayri beş tuvân kâfiri bağlayıb Üsküb'de beşin bile dokuz yüz akçeye sattım– ve kıssay-ı mezkûreyi minvâli mezbûr üzre nesh idüb bu vech üzre itmâm ider", bk. Sa'deddin Efendi, I, 365.

Bu savaştan sonra, Las illerinin geri kalan kısmı zahmetsizce ve karşı koyan olmaksızın fethedildi.[786] Bu illere naibler, kadılar tayin edilip mescidler ve ma'bedler inşa edildi.

Müverrih Neşrî der ki: "Sultan Semendire Kalesini Vılkıoğlu'nun elinden aldı. Ancak kendisi, iki oğlunu kalede bırakarak Engürüs kralına kaçıp sığındı. Fetihten sonra Sultan, Kral'ın çocuklarını esir aldı. Bunların gözlerine mil çektirip Çakır Balaban'la Tokat'a gönderilerek orada hapsedildiler.[787] Sonra Sultan Semendire idaresini Turhan Bey'e verdi.[788]

Mevlânâ İdrîs-i Bidlîsî'ye göre ise,[789] Sultan Semendire Kalesini, Müslümanlara karşı son derece şiddetli ve zalimce davranan Despot'un elinden aldı. Sultan, kaleye doğru gidince Despot, Engürüs kralına kaçıp iki oğlunu kalede terketti. Fetihten sonra esir alınıp, gözlerine mil çekildi ve Tokat kalesine gönderildi. Semendire idaresine de Doğan Bey tayin edildi.[790] Vılkıoğlu'na gelince, Sultan onu davet ettiğinde iki oğlunu Sultan'a göndererek kendisi kaçıp Engürüs kralına sığındı.

İşte müverrihler arasındaki görüş ayrılığı budur. Neşrî'ye göre Semendire'nin fethi 842 (1438-1439) yılında olmuştur.[791] Bundan sonra Belgrad ve Novaberde fethedildi.[792] Fakat meşhur olan rivayet ilk zikredilen rivayettir. Bu da, Semendire'nin 844 (1440-1441) yılında alındığına dair olan rivayetten daha sahihtir.[793]

Mezid Bey ile Kula Şahin Paşa'nın Eflak Mağlubiyetleri

Bu yıl fetihten sonra Eflak illerinde İslâm ordusu birkaç defa üst üste yenilgiye uğradı. Sultan, Eflak Hâkimi Drakula'yı iki oğlu ile birlikte hapsedip de vilâyeti başsız kalınca, buranın halkı Engürüs Kralına[794] bağlılıklarını bil-

786- Hammer (II, 207), bu savaşta Macar (Engürüs) ordusunda dizanteri hastalığının çıkması üzerine geri çekildiklerini kaydeder.

787- Behiştî (s. 122), bu iki çocuğun önce Dimetoka'da bir müddet hapsedildiklerini, ondan sonra Tokat'a Balaban Beğ'e gönderdiklerini yazmaktadır.

788- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 628-629; Teaschner nşr., s. 246.

789- Bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 304b-305a.

790- Behiştî (s. 122) "...ol vilâyetin eyâletini Toğan Beğ'e virüb" diye kaydeder. Ancak müellifimiz bu rivayeti yukarıdaki notta da belirtildiği gibi İdrîs-i Bidlîsî'den aktarmıştır.

791- Neşrî (TTK. nşr., s. 630-631; Teaschner nşr., s. 247) ve Oruç Bey (s. 52) aynı tarihi kaydederler.

792- Bu fetihler 844 (1440-1441) yılında olmuştu, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 634-635; Teaschner nşr., s. 248.

793- Âşık Paşa-zâde (s. 126)'ya göre, 841 (1437-1438) yılında Semendre; 842 (1438-1439) yılında da Belgrad fethedilmişti, Uzunçarşılı (I, 418 not: 5) ilk rivayeti tercih eder.

794- Bu sırada Macar Kralı Avusturyalı Albert'dir.

dirdiler. O da Eflak devlet adamlarından birinin oğlunu kendisinin temsilcisi olarak bölgenin yöneticiliğine tayin etti.

Sultan Murad, Edirne'ye varışından sonra Mezid Bey ile birlikte akıncılardan bir müfrezeyi Eflak illerine gönderdi.[795] Mezid Bey, varıp isyancıları hezimete uğratarak askerlerini dağıttı. Fakat tedbirsizce davranıp askerini ganimet ve esir almaları için etrafa yolladı. Kendisi de az bir kimse ile kalıp içki ve eğlenceye daldı. Engürüs Kralı tarafından tayin edilen Eflak Hâkimi[796] dağlarda gizlenmiş, fırsat kolluyordu. Bu sırada da Engürüs Kralından yardım gelmiş[797] ve Mezid Bey'in zevk ve sefâsında olduğu ve askerlerinin etrafa dağıldığını haber almıştı. Fırsatı kaçırmayıp Mezid Bey'in üzerine yürüdü. Mezid Bey, küffâr tarafından kuşatılıncaya kadar gelenlerin farkına varmadı. Kâfirler, kolayca ve kısa bir çarpışmadan sonra Mezid Bey'i ve adamlarını katlettiler. Etrafa ganimet toplamak için dağılanlardan, İslâm illerine yakın olanlar dışında kurtulan olmadı. Kurtulanlar, Edirne'de bulunan Sultan'ın huzuruna bu acı haberle geldiler.[798]

Sultan, ümerâyı toplayıp bu meseleyi istişâre etti. Rumeli Beylerbeyi Kula Şahin Paşa, Sultan'dan kendisini Eflâk illerine intikam almak için göndermesini istedi. Sultan, Kula Şahin Paşa'yı yanına Rumeli Beyleri ile askerlerini ve Anadolu'dan altı sancak asker ve Beylerini de katarak Eflâk'a gönderdi.[799] Kula Şahin Paşa, Eflâk diyarına girince, Eflâk Hâkimi, önünden kaçıp yine dağlara sığındı. Şahin Paşa da zevk ve eğlenceye daldı. Yanında bulunan tecrübeli beyler, ona nasihat edip Mezid Bey'in başına gelenleri hatırlattılarsa da Şahin Paşa onların sözlerine kulak asmayarak bu kötü hal ve alışkanlığına devam etti. Üstelik mağrur adam, nasihat edenlere cevaben "Siz, beni Mezid ile mukayese etmeyin, kâfirler beni tanır. İsmimden ve gölgemden bile kaçar" diye söyledi. Fakat kendisi bu şekilde övünür ve tecrübeli ve akıllı beylerle görüşürken, Engürüsten küffâr askerinin geldiğini

795- Bu rivayetler için bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 306b vd.. Mezid Bey, 30 Zilka'de 845 (18 Mart 1442) tarihinde emrindeki Akıncılarla birlikte Transilvanya'ya girmişti, bk. Uzunçarşılı, I, 419.

796- Macar Kralı tarafından tayin edilen Vlad Drakul (1436-1446), Varna savaşında Haçlı ordusuna katıldığı halde daha sonra Osmanlılara itaat ettiği için Hünyâdi Yanoş tarafından idam edilmişti, Uzunçarşılı, I, s. 214, not: 2.

797- Mezid Bey, "Hermanştad" kalesini muhasara ettiğinde Hünyâdi Yanoş, kalenin imdadına koştu. Şiddetli bir çarpışma sonunda Hünyad'ın arkadaşı Simon De Gemeni, üç bin asker ile maktul düştü. Fakat Hermanştad'dan gelen düşman kuvvetlerinin saldırısı üzerine iki ateş arasında kalan Mezid Bey ve oğlu yirmi bin akıncı ile şehid oldular, bk. Uzunçarşılı, I, 419.

798- Oruç Bey (s. 52); Behiştî (s. 123) ve Sa'deddin Efendi (I, 367) bu mağlubiyetin 845 (1441-1442) yılında meydana geldiğini kaydederler. Ayrıca bk. Âlî, V, 207.

799- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 129. Hammer (II, 210) ise, bu kuvvetlerin seksen bin olduğunu kaydeder.

haber alınca kaçmaya kalkıştı. Ümerâ "Eğer kaçarsan askerin hepsi telef olur. Münâsip olanı sebât etmektir" diyerek ona engel oldular. Ancak akşama kadar bekleyip gece olunca adamlarıyla Tuna'yı geçerek kaçtı. Bunu haber alan asker paramparça oldu. Büyük bir kısmı onu takip edip gitti. Bu sefere katılan beyler arasında, Umur Bey'in oğlu Osman Çelebi bulunuyordu. Kendisi sebat edip etrafına bir kısım asker ve ümerâ toplandı. Hepsi topyekün şehid oluncaya kadar çarpıştılar.[800]

Müverrih Neşrî, ilerde görüleceği gibi, Osman Çelebi'nin Varna savaşında şehid olduğunu söyler. Bazı tarih kitaplarında[801] Kula Şahin Paşa yerine Tavaşi Şehabeddin Paşa diye kaydedilir. Firuz Bey, Durmazık oğlu[802] Ya'kub Bey, Hızır Bey ve Ömer Bey de bu savaşta şehid olanlar arasındaydılar. Bazı müverrihlere göre Sultan, bu sırada Sofya'da bulunuyordu. Bu olay 845 (1441) yılında vuku buldu.[803]

Karamanoğlu'nun İsyanı

Askerin Eflak'ta mağlup olduğu haberi etrafa yayıldığı zaman, Karamanoğlu İbrahim Bey isyan edip akrabalarından Turgutoğlu Hasan Bey'i bir miktar Karamanlı ayaktakımı ile Osmanlı topraklarından Bolvadin, Ömer Dağı ve Beypazarı ve diğer illeri yağmalamaya gönderdi. Bu haber Sultan'a ulaşınca 846 (1442-1443) yılında Anadolu'ya geçip Karaman illerine doğru yöneldi. Karamanoğlu'na olan kızgınlığından, askere bu diyarı yağmalamaya izin verdi. Bu zamana kadar Osmanoğulları sultanlarından hiçbiri İslâm illerini yağmalattırmamıştı. Karamanoğlu'nun uğursuzluğundan bu iller harab oldu.[804]

800- Uzunçarşılı (I, 419) bu mağlubiyetin "Mazağ" mevkiinde meydana geldiğini belirtir.

801- Müellifimiz, "bazı tarih kitaplarında" derken hangilerinden nakil yaptığını kaydetmiyor. Ancak bu kısmı Sa'deddin Efendi (I, 370)'den naklettiğini görüyoruz: "...Ve bazı tevârîh-i Osmâniyye'de Kula Şahin yerine Şahabüddin Pâşây-ı Hadım yazılıp..." şeklinde geçen ibareleri aynen aktarmıştır. Ayrıca Oruç Bey (s. 52-53); Âlî (V, s. 207); Lütfi Paşa (s. 97) ve Hammer (II, 210), bu kumandanın "Şahabeddin Paşa" olduğunu; Âşık Paşa-zâde (s. 126); Neşrî (TTK. nşr., s. 636-637) ve Sa'deddin Efendi (I, 370)'de "Kula Şâhin Paşa" olduğunu kaydederler. Uzunçarşılı (I, 420) ve İnalcık (*Tetkikler*, s. 1 ve 10) da bu iki ismin aynı şahıs olduğunu kabul ediyorlar. Hatta Uzunçarşılı, Âşık Paşa-zâde'nin (s. 190), Kula Şahin Paşa'nın Filibe'de bir imaret ve medresesinin bulunduğuna dair kaydına dayanarak bu imaret ve medresenin, künyesi Şahâbeddin olan Şahin Paşa'ya ait olduğunu kaydetmektedir.

802- Arnavut senyörlerinden II. Todor Muzaki'nin oğludur. Osmanlı Tarihlerinde, "Durmazıkoğlu, Dudurmazakoğlu, Duturmezikoğlu" şeklinde kaydedilir, bk.*Defter-i Sancak-ı Arnavid*, nşr. H. İnalcık, Ankara 1954, Timar no. 145.

803- Neşrî (TTK. nşr., s. 636-637; Teaschner nşr., 248) ve Oruç Bey (s. 52) aynı tarihi zikrederler.

804- Bu hususda Âşık Paşa-zâde (s. 130), "...yağma buyurdu, şöyle urdular kim köylerini, şehirlerini elek elek ettiler, harab ettiler... Ol yıl nice er, oğlan ve kız doğdu mechûlu'n-neseb..." demektedir.

Sultan Murad, Konya'ya varınca, Karamanoğlu âdeti üzre Taşiline kaçtı. Yaptıklarından pişmanlık duyarak veziri Server Bey,[805] müftüsü Saru Yakub'u,[806] bir rivâyete göre Mevlana Celaleddin'in torunlarından Arif Çelebi'yi ve Sultan'ın kız kardeşi olan eşini, kendisine şefaat etmelerini ve af edilmesini taleb etmeleri için Sultan'ın huzuruna gönderdi.[807] Sultan, bacısının şefâatini kabul edip bu defa da Karamanoğlu'nu affetti ve Bursa'ya döndü.

Sultan'ın Amasya valisi olan oğlu Alaeddin Çelebi de Karaman seferinde bulunmuştu. Sultan, Bursa'ya dönünce oğluna da Amasya'ya dönmesi için izin verdi.[808] Alaeddin Çelebi, Amasya'ya dönüşünden kısa bir müddet sonra vefat etti.[809] Vefat haberi, Sultan'a ulaştığında çok fazla üzüldü. Yine, Sivas Hâkimi Kadı Burhaneddin'in oğlu Zeynelâbidin[810] ile Fenârîzâde Mevlâna Yusuf Bâli[811] de bu yıl içinde vefat ettiler.

Engürüs Kralının Bir Saldırısı

Sultan, küffâr hükümdarlarının İslâm illerini istila etmek için aralarında anlaşıp ittifak ettiklerini ve büyük bir ordu meydana getirdiklerini duyunca Edirne'ye geçti. Bu işin teşvikçisi bir rivayete göre Vlkıoğlu, diğer bir rivayete göre de Despot'tu.[812] Münafık Karamanoğlu da Engürüs Kralını[813] Os-

805- Âşık Paşa-zâde (s. 130)'de "Surur Bey"; Behiştî (s. 125)'de ise "Server Ağa" şeklinde geçmektedir.

806- Sarı Yakub el-Karamânî, devrinin fazilet sahibi âlimlerinden biri idi. Kur'ân Tefsiri ve Hacc İbâdeti'nin prensipleri hakkında risaleleri vardır, bk. *Şekâik*, s. 39; *Sicilli Osmânî*, IV, 646.

807- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 308a) "Hafîd-i Sultânu'l-Urefâ ve'l-Muhakkıkîn Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî..." der, ama Arif Çelebi'nin adını kaydetmez. Aynı müellife göre; vezir Server Bey, adını zikretmediği Mevlânâ'nın torunu ve Sultan'ın kızkardeşinin şefaat için geldikleri görülür.

808- Alâeddin Çelebi, Karaman seferinden sonra babası ile birlikte Bursa'ya gidip oradan tekrar Amasya'ya dönmüştü, bk. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, III, 212.

809- Alaaddin Ali Çelebi 828 (1424-1425) yılında Edirne'de doğmuş ve onbeş yaşında iken Amasya Valisi olmuştu, bk. *Amasya Tarihi*, III, 211. Ancak adı geçen esere (III, 212) göre, Karaman Seferi'nden sonra oğlu hakkında şüpheye düşürülen II. Murad, Hızır Paşa'yı göndererek, Çelebi'yi boğdurmuştur.

810- Asıl adı Alaeddin Ali'dir. 787 (1385)'de Zile'de doğdu. Babasının sağlığında Kayseri valisi oldu. Babasının ölümünden sonra hükümdar ilan edildi ise de, Sivas'ın Osmanlıların eline geçmesi neticesinde eniştesi Dulkadiroğlu Nasireddin'e sığındı. Eniştesinin yanında Karamanoğlu'na karşı savaştı. Daha sonra onu Osmanlı hizmetinde görüyoruz. Nihayet 846 (1442)'da Bursa'da vefat etmiştir. Âşık Paşa-zâde, s. 173; *Bezm-ü Rezm*, s. 526 ve Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 160.

811- Babası Molla Yegân'dan tahsil gören Yusuf Bâlî Bursa'da müderris iken 846 (1442) yılında vefat etti, bk. *Şekâik*, s. 49; Sa'deddin Efendi, II, 429; *Sicilli Osmânî*, IV, 652.

812- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 308b), müellifimizin kaydettiği ikinci rivâyette olduğu gibi bu savaşın Despot'un teşviki ile meydana geldiğini yazmaktadır. Aslında bu sefer, Hünyâdi Yanoş'un gayreti ve Papa IV. Ojen'in teşviki ile düzenlenmişti. Sefere Macarlar, Lehler, Eflâk ve Sırplar ile

manlı Devleti'ne karşı tahrik ediyor ve ona "Sen o taraftan, ben de bu taraftan hücum edersek Osmanlıları ortadan kaldırırız. Rumeli'nin hepsi senin olsun, bize de Anadolu yeter" şeklinde haberler gönderiyordu.[814]

Engürüs Kralı denen uğursuz adam, kendi ülkesinden ve civarından büyük bir ordu toplayıp oğlu ve Emir-i ümerâsı (Başkumandanı) olan Niko[815] ile Osmanlı topraklarına gönderdi. Vılkıoğlu'nu veya Despotu[816] da orduya rehber tayin etti. Bu büyük ordu, önce Alaca Hisar civarını, Niş'i ve Şehirköyü'nü ele geçirerek illeri tahrip ve halkını da esir ettiler.[817] Sonra Sofya üzerine yürüyerek İzlâdi Derbendi'nden geçip Filibe'ye, oradan da Edirne'ye vararak bütün İslâm ülkesini fethetmek istediler.

Sultan, bundan haberdar olunca yanında bulabildiği gazilerle hemen Sofya'ya varıp kâfirler geçmeden evvel İzlâdi Derbendi'ne ulaştı. Vakit kıştı. Düşman askeri de sayılamayacak kadar çoktu.[818] Sultan, derbendi geçmeyip sadece korumaya çalıştı. Suları geçitler üzerine salıp bıraktı. Sular donarak

Alman İmparatorluğu'ndan, Fransa ve Belçika'dan gönüllüler katılmışlardı. Birleşik ordunun Tuna'yı aşmasından sonra Bulgar, Bosna ve Arnavut askerleri de Sırbistan'da orduya katılmışlardı, bk. Uzunçarşılı, I, 421.

813- Engürüs'ün kralı, IV. Vlâdislas 1434-1444 yillarında Polonya Kralı ve aynı zamanda 1440'tan sonra da Macar Kralıdır, bk. Neşrî, TTK., 645 not: 3. Ancak Ostrogorsky (s. 520), bunun III. Vladislas olduğunu kaydeder.

814- Aynı bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, I, 372. Ancak *Gazavât-nâme* (vr. 3^b-4^a/s. 4)'de Bizans İmparatorunun bir elçisinin Karamanoğlu'na geldiği ve savaş konusunda onu teşvik ettiği kaydedilir. Karamanoğullarının Osmanlılara karşı Batı devletleriyle işbirliği yaptıkları kesin idi, bk. Âşık Paşa-zâde, Atsız, nşr., bab., 117. Nitekim Karamanoğlu'nun Sırp Despotuna ve Macar kralına elçiler gönderdiği "Rum-ili senin olsun, Anadolu benim olsun" diye teklifler ettiği kaydedilir. Osmanlılara karşı Karamanoğlu'nun Avrupa devletlerine elçiler gönderdiği ve diplomatik münasebetler kurduğunun diğer bir delili de, Osmanlı-Karaman barış anlaşmalarının birine koydukları bir maddedir. Bu maddeye göre Karamanoğlu, Hıristiyan devletlerle Osmanlılar aleyhinde münasebetler kurmak için Avrupa'ya elçiler göndermeyecekti, bk. İnalcık, *Tetkikler*, s. 33.

815- Yanko (Hünyâdi Yanoş veya Batı kaynaklarından Johannes Corvirus-Hünyâdi) o sırada Transilvanya Voyvodası idi, bk. Ostrogorsky, s. 520.

816- Sırp Despotu George Brankoviç, bk. Ostrogorsky, s. 520.

817- Macar ordusunun takib ettiği güzergâh, İnalcık (*Gazâvatnâme*, Notlar, s. 93)'ın Szekely'den yaptığı nakle göre kral, ordusuyla Novisad'dan geçerek Titel-Rev'e yönelir. Burada Tisza ırmağını geçer, Erdel'den gelen diğer Macar kuvvetleriyle birleşir ve bundan sonra Belgrad'dan Sırbistan'a geçer.

818- Müverrihimizin son derece özet olarak anlattığı bu Macar saldırısı hakkında en geniş ve teferruatlı bilgiyi *Gazavâtnâme* (vr. 7^a vd.; Metin, s. 11) verir. Ancak buna rağmen o da bu birleşik Haçlı ordusunun sayısı hakkında herhangi bir rakam kaydetmemektedir. Bu orduda çeşitli milletlerden asker vardı. Fakat büyük bir kesimini Macarlar oluşturmakta idi. İnalcık, (*Gazavât-nâme*, Notlar, s. 92-93) Szekely'ye dayanarak Kral'ın kumandasında ondört-onbeş bin askerin bulunduğunu, sonradan katılan beş bin Lehistanlı ve sekiz bin Sırp kuvveti ve altı yüz-yedi yüz Bosna alayı ve diğer bazı katılımlarla yirmibeş bine vardığını kaydeder.

buz tuttuğu için yollar kapandı ve düşman ileri geçemedi. Yiyecek ve yem sıkıntısı çektiklerinden dönmek zorunda kaldılar.[819]

Sultan, düşmanı takip etmek için ardlarından Rumeli Beylerbeyi Kasım paşa,[820] Tokat Emiri Balaban Paşa ve İbrahim Paşaoğlu Bolu Bey'i Mahmud Çelebi'yi gönderdi. Küffâr kumandanı Niko birçok yerde tuzak kurmuştu. İslâm askerleri gâfil davranıp süratle düşmanın ardından ilerlediler. Niş derbendine ulaşınca, tuzaktan çıkan kâfirler Müslümanları kuşattılar. Müslümanlardan az bir grup müstesna kurtulan olmadı. Çoğu şehid, bir kısmı da esir oldu.[821] Vezir-i azamın kardeşi ve Sultan'ın kızkardeşinin de eşi olan Mahmud Bey de esirler arasında idi.[822]

Bir rivayete göre de bu yenilgiye sebeb olan Semendire valisi Turhan Bey idi. Bir iş becermekten âciz ve gâfil olan Turhan Bey, sugurların korunmasına tayin edilmişti. Daima Rumeli askerinden Toğuca ve Akıncılarına şöyle derdi: "Kâfirlerin bizimle savaşacak halleri kalmadı. Sizler, şimdiden sonra savaşlarda kâfirlere yumuşak davranınız. Zira küffârın kökünü kurutursanız Sultan'ın size ihtiyacı kalmayıp reâyâ olursunuz."[823]

Bu sözler câhil ve halktan olan bazı askerleri cihâd ve gazâdan soğuttu. Kasım Paşa'ya katılmaları emredilince işi ağırdan alıp geç davrandılar ve ona varmadan olan oldu. Sultan bunu haber alınca Turhan Bey'i uzun zaman hapsettirdi.[824]

Bu mağlubiyet ve Mahmud Bey'in esâretinden sonra Sultan, veziri ve kız kardeşinin gönüllerini hoşnut etmek için Semendire Kalesi'ni Vılkıoğlu'na veya Despota verdi ve ayrıca Vılkıoğlu'nun iki oğlunu da hapisten çıkarıp Mahmud Bey'i kurtardı.[825]

819- Krş. Âlî, V, 210.

820- Bk. *Sicilli Osmânî* IV, 45.

821- Ekim 1443 tarihinde Osmanlı topraklarına giren birleşik düşman ordusu ile Morova (Konovica) nehri kenarında ve Niş civatında 3 Kasım 1443'de bir savaş oldu. Osmanlı ordusunun kumandanı Rumeli Beylerbeyi Kasım Paşa idi. Burada dört bin esir, iki bin şehid verildi. Ancak Uzunçarşılı (I, 421-422), bunun Çandarlı-zâde Mahmud Bey'in esir olduğu İzlâdi savaşı değil de, Morova'dakinden daha sonra ve İzlâdî'den önce meydana geldiğini kaydeder.

822- Krş. Rûhî Çelebi, vr. 122^a; Behiştî, s. 126; Âlî, V, 210.

823- Bk. Oruç Bey, s. 54.

824- Bk. Âşık Paşa-zâde, s. 131.

825- 25 Safer 848 (12 Haziran 1444) tarihinde Edirne'ye gelen Macar heyetiyle "Edirne ve Szgedin Anlaşması" adıyla on yıllık bir anlaşma yapıldı. Buna göre; Sırplar'dan alınan Semendre, Güvercinlik (Golubaç), Kuruşevaç (Alaca-Hisar), Toliçe, Leskofça ve Zelenigrad etraflarıyla birlikte George Brankovich'e bırakıldı, Despot'un, Osmanlılar elinde bulunan iki oğlu da iade edildi. Çandarlı-zâde Mahmud Çelebi, yetmiş bin duka karşılığında tahliye edildi. Ayrıca bundan sonra Osmanlılar'la Macarlar birbirlerinin topraklarına saldırmayacaklardı. Bu

Hoca Efendi'nin bazı tarih kitaplarından naklettiğine göre,[826] Saruca Paşa, uzun zamandan beri zulmen Gelibolu'da tutuluyordu. Küffârın gelişinden ve Sultan'ın da İzlâdi Derbendi'ne vardığını duyan Saruca Paşa yanına bin kadar cesur atlıyı alarak Sultan'ın hizmetine girdi. Derbend'in muhafazası ve düşmanın uzaklaştırılması hususunda güzel tedbirler aldığı için, Sultan katında iyi itibar kazandı ve Sultan kendisine ikram ve ihsanda bulundu.[827]

Sultan Murad'ın Tahttan Çekilmesi

Bu yıl içinde, başka bir rivayete göre -ki bana göre doğrusu da budur- 847 (1443-1444) yılında[828] Sultan Murad, kendi arzusu ile tahttan feragat edip saltanatı en büyük ve en olgun olan oğlu Sultan Mehmed'e bıraktı.[829] Manisa'da vali olan Sultan Mehmed'e bir mektup göndererek onu davet etti.[830] Sultan Mehmed, babasının hizmetine varıp saltanatı teslim aldı. Sultan Murad da aralarında İshak Paşa'nın bulunduğu bir grup yakın adamları ile Manisa'ya varıp orada ibadet etmek için inzivâya çekildi. Yeni Sultan'ın yanında vezâret makamında ise Halil Paşa, Şehabeddin Paşa, Saruca Paşa ve bazı tarihçilere göre[831] de Kadıaskerlik makamında Mevlâna Hüsrev[832]

---

anlaşma sözkonusu tarihde Edirne'de Sultan Murad tarafından; 12 Temmuz 1444'de ise Szgedin'de Macar kralı Vladislav tarafından imza edildi, bk. Uzunçarşılı, I, 426-427; İnalcık, *Tetkikler*, s. 19 vd.; *Gazavât-nâme*, vr. 31^a vd.; Ostrogorsky, s. 521.

826- Sa'deddin Efendi (I, 374) de "Tevârîh-i Türkiyyenin birinde zikrolunmuş ki..." deyip hangi Türkçe tarihten faydalandığını kaydetmez. Müellifimiz de ondan aynen aktarma yapmıştır.

827- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 371; Âlî, V, 211.

828- Buna mukabil Âşık Paşa-zâde (s. 131) "Sultan Murad'ın oğlunu tahta geçirdiğinin tarihi Hicretün sekizyüz kırkdörd'ünde vâki oldu" der. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 311^b) de Sultan Mehmed'in aynı tarihte tahta geçtiğini kaydeder. Aynî (*'Ikdu'l-Cumân* Veliyüddin Efendi Ktb., No: 2396, vr. 763) ise, 849 Şevvâlinde (Ocak 1446) Sultan sıfatıyla II. Mehmed'den Mısır Sultanı'na hediyeler gönderildiğine dair bilgi verir. İbn Tağrîbirdî (*Havâdisü'd-Duhûr*, I, 34) de, Sultan Mehmed'in 851 (1447) yılında Osmanlı hükümdarlığına geçtiğini kaydeder. H. İnalcık (*Tetkikler*, s. 36)'a göre Sultan Mehmed ilk defa Ağustos 1444 yılında tahta çıkmıştı.

829- Sultan, bu sırrını ve arzusunu veziri Halil Paşa'ya açıp söylemişti. Onun bu arzusu Karaman'a sefer yapmasından evvel idi. Konya'dan dönüşünde Edirne'ye geçmeyip Mihâliç'e geldi ve burada oğlunun padişahlığını ilan ederek Edirne'ye gitti, bk. *Gazavât-nâme*, vr. 34^b-s. 36-37; Sa'deddin Efendi, I, 376; H. İnalcık, *Tetkikler*, s. 196-197.

830- Halbuki Sultan Murad, daha evvel oğlu Sultan Mehmed'i Edirne'ye getirmiş olup "Szgedin" anlaşması sırasında, yani 12 Haziran'da yanında bulunuyordu, bk. İnalcık, *Tetkikler*, s. 35. Behiştî (s. 127), müellifimizin verdiği rivâyeti kaydeder.

831- Behiştî (s. 127) ve Âlî, (V, 211) gibi. Âlî (bk. aynı yer) *"Ğurer ve Dürer"* müellifi Molla Hüsrev'in Kadıaskerlik makamına getirildiğini kaydeder.

832- Molla Hüsrev Mehmed İbn Ferâmürz [-885(1480)] daha geniş bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, II, 462 Mecdî, *Şekâik* Tercümesi., İstanbul 1269, I, 135; *Sicilli Osmânî*, II, 271; *Osmanlı Müellifleri* I, 293; Ö. R. Kehhâle, IV, 99; F. Babinger, Molla Hüsrev mad., *İA*.

kaldılar. Bu olay 847 (1443-1444) yılında meydana geldi.[833]

Münâfıkların reisi, Karamanoğlu İbrahim Bey, bunu duyunca hemen Engürüs Kralına haber gönderip onu Sultan'a ve Müslümanlara karşı kışkırtmaya, fırsatı değerlendirmeye teşvik etti.[834] Engürüs Kralı denilen mel'un, Alman, Bosna, Hersek, Karaboğdan, Eflâk ve Frenk krallarından da yardım alıp en sağlam bir rivayete göre seksen bin atlı ve yaya savaşçı toplayarak İslâm illerine saldırıya geçti.[835] Lasoğlu Despotu da öncü kuvvetlerine kumandan yaptı. Bu büyük ordu ile Tuna nehrini Belgrad geçidinden geçerek önce Niğbolu civarını tahrip etti.[836] O sırada Niğbolu valisi, cesur ve yiğit biri olarak tanınan Firuz Beyoğlu Mehmed Bey idi. Kâfirleri bir miktar Akıncı ve Toğuca'lı ile takip edip birçok esir aldı ve bu esirleri, düşmanın saldırısını bildirmek için yeni Sultan'ın huzuruna gönderdi.[837]

Sultan Mehmed'in Babasını Ordunun Başına Daveti

Sutan Mehmed, durumdan haberdar olunca, devlet adamlarıyla istişârede bulundu. Vüzerâ ve ümerâ kendisine, Manisa'da bulunan babasını çağırmasını tavsiye ettiler. Sultan Mehmed, babasına bir mektup yazıp kâfirlerin büyük bir ordu ile ülkeye hücum etmek üzere olduklarını bildirerek onu davet etti.[838] Sultan Murad, bu davete icabet etmedi. Bunun üzerine Sultan Meh-

---

833- Müellifimizin kaydettiği bu bilgi aynet *Tâcü't-Tevârih* (I, 377)'e uymaktadır. Ayrıca bk. Behiştî, s. 127; Âlî, V, 211.

834- *Gazavât-nâme* (vr. 36^b ed./s. 39-41)'de Macar Kralı III. Vladislas'a mektup yazıp onu Osmanlılara karşı teşvik edenin Bizans İmparatoru olduğu kaydedilir. Bizans İmparatoru, 30 Temmuz 1444 tarihli bu mektubunda Szegedin Barış Anlaşmasını şiddetle kınıyor ve birlikte hareket etmenin gereğini anlatıyordu, bk. *Gazavât-nâme*, notlar, s. 104.

835- *Gazavât-nâme* (vr. 37bis. 40-41)'de bu birleşik Haçlı ordusunun sayısı hakkında bir hayli mübâlağalı görünen rakamlar kaydedilmektedir: "...Leh Kralı dahi otuzbin asker gönderüb alay gösterdi ve onun akabinde Drakula dahi habîs oğlu ile yirmibin Eflâk askeri gönderüb alayını gösterdi. Anın akabinde Çirin Mihal yirmibin asker gönderüb alayını gösterdi. Ba'dehû Rîm-Papa dahî papazlardan bir mükellef papazını gönderüb ve otuz bin asker dahî gönderdi. Muhassal-ı kelâm, az zaman içinde kralın başına üç kerre yüzbin askerden ziyade asker cem' olub..."

836- Haçlı ordusu, Gelibolu'dan sonra Tuna'yı geçerek Şumnu'ya gelip burayı aldıktan sonra Pravadi yoluyla Varna'ya geldi. Osmanlıların "Kamçık" nehri ağzındaki yirmisekiz nehir gemisini yaktılar. Diğer taraftan Ege Denizinden yirmibeş kadırga ile girerek Gelibolu açıklarında demirlediler, bk. Uzunçarşılı, I, 443.

837- Firûz-Beyoğlu'nun Niğbolu'da Yanoş kumandasındaki orduyu nasıl mağlup ettiği hakkında daha geniş bilgi için bk. *Gazavât-nâme*, vr. 41^b-42^b/s. 45-46. Oruç Bey (s. 56) ve Sa'deddin Efendi (I, 378)'de Firûz-Beyoğlu'nun düşman ordusu ile sürekli çarpıştığını ve düşmanı taciz ettiğini kaydederler.

838- Oruç Bey (s. 55)'e göre Sultan'ı davet etmek için Cebe Ali Bey; başka rivâyetlere göre (*Gazavât-nâme*, vr. 39^a/s. 42; Uzunçarşılı, I/434; İnalcık, *Tetkikler*, s. 70) Kasaboğlu Mahmûd Bey gönderilmişti.

med, ona ikinci bir mektup gönderip gelmesinin zaruri olduğunu ve "Eğer siz Sultan iseniz ülkenin ve tebaanın korunması size vaciptir. Eğer Sultan değil isen Sultan'a itaat edip emrini yerine getirmekle yükümlüsün" dedi. Sultan Murad, mecbur kalıp, yola çıktı.[839] Ancak seksen kadar[840] Frenk gemisi Gelibolu Boğazı'nı tuttuğu için buradan geçemeyip, Karadeniz'de İskender Boğazı denilen yerden geçmek için o tarafa yöneldi. Bu sırada Halil Paşa, Sultan Murad'ın geçmesine engel olan düşmanı def' etmek için bir miktar askerle gelmişti.[841] Karşı tarafa geçince Sultan'ın ordusuna katılıp son derece sevindiler.[842]

Varna Meydan Muharebesi

Sultan Murad, oğlu Sultan Mehmed'i Edirne'de şehrin muhafazası için bırakıp askerleri ile kâfirlere karşı savaşa yürüdü.[843] Bu sırada mel'un düşman, Eflâk'ı geçip Varna'ya gelmişti. Buradan İstanbul'a, oradan da Edirne'ye ve diğer İslâm illerine geçmek üzere yöneldiler.[844] İki ordu Varna

839- *Grekçe Anonim* (s. 134-135)'de bu husûslar tamamen karıştırılmış olup, Sultan Murad'ın Varna Savaşı'ndan sonra tahttan ayrıldığı ve Varna'nın intikamını almak üzere gelen Macarlara karşı ordunun ve devletin başına gelmesi için veziri tarafından gizli davet edildiği kaydedilir. Böylelikle Anonim'e göre Sultan Murad, Manisa'dan Varna Savaşı için değil, Kosova Savaşı için davet edilmiş oluyor.

840- Sa'deddin Efendi (I, 379)'da bu donanmanın altmışbeş; Âlî (V, 212)'de altmış ve Dukas (s. 134)'de yirmibeş parça gemiden oluştuğu kaydedilir. Vladimir Mırmıroğlu, bu donanmanın otuzbeş parçadan müteşekkil olduğunu, Papa Evyenios'un emri ile Kardinal Francisko Kondelmero'nun kumandasında gönderildiğini kaydeder, bk. *Fâtih'in Donanması ve Deniz Savaşları*, İstanbul 1946, s. 11, not: 2

841- Sultan Murad, daha önce haber gönderib Vezir Çandarlı Halil Paşa'nın kendisini Göksu denen yerde beklemesini emretmiş idi, bk.*Gazavât-nâme*, vr. 41ª/s. 44. Sultan Murad İstanbul Boğazı'na geldiğinde Çandarlı Halil Paşa da Yeniçeri, Cebeci, Topçu ve Rumeli askerleriyle İncegiz'de Sultanı bekliyordu. Hemen oradan Rumeli Hisarı'na gelip Sultan'ı karşıladı. Sultan'ın geçmesine mani olmak isteyen bir Bizans kadırgası topçubaşı Saruca Paşa tarafından batırıldı, bk. *Gazavât-nâme* vr. 43ᵇ-44ª/s. 47-48. Behiştî (s. 129) ve Âlî (V, 213) ise ne Gelibolu'dan, ne de İstanbul Boğazı'ndan demeyip Yalakoba'dan gemilerle binip Edirne'ye vardığını kaydediyorlar. Ancak *Gazavât-nâme*'nin verdiği bilgi daha doğru olup Sultan Murad'ın İstanbul Boğazı'ndan karşıya geçtiği rivayeti daha meşhurdur.

842- Sultan Murad'ın Boğaz'a geçtiği tarih 7 Receb 848 (20 Ekim 1444) olarak kaydedilir, bk. İnalcık, *Tetkikler*, s. 72-73.

843- Oruç Bey (s. 119) "...Sultan Murad ve Sultan Mehmed Edirne'den çıkub doğru Engürüs Çerisinin üzerine yürüdüler" diyerek Sultan Mehmed'in de bu savaşa katıldığını yazıyorsa da, Feridun Bey (*Münşeât*, I, 224), Sultan Mehmed tarafından Ramazan 848 (Aralık 1444) tarihiyle Şahruh Mirza'ya yazılan Fetihnâme'de onun Edirne'de Kâim-i Makâm olarak kaldığını kaydeder. Ancak, Edirne'de oturup gazâdan geri kalmak istemeyen Sultan Mehmed, babasının yerine orduya başkumandanlık ederek savaşa gitmeyi arzu ediyordu.

844- Osmanlı Ordusu'nun merkezinde Kapıkulları ile Sultan II. Murad, sağ kolunda Anadolu

dışında karşılaşıp şiddetli bir şekilde çarpıştı. Kâfirlere mütemâdiyen yardım geliyordu. Kâfirlerin çokluğundan, ilk anda, Müslümanlar bozulmaya yüz tuttu. Anadolu Beylerbeyi Karaca Paşa'nın şehâdetiyle bozgun iyice tamamlandı.[845] İslâm askerleri dağıldı ve Sultan'ın yanında kapıkulu askerleriyle birkaç eski Bey'den başka kimse kalmadı.[846] Yenilip de kaçanlar, savaş meydanından üç konaklık mesafede bulunan Kamçı Suyuna vardılar.[847] Bu durumu gören Sultan, ağlayarak Allahu Teâlâ'ya tazarru ve niyâzda bulundu. Dileyenlerin dileklerini kabul eden Allah, onun duasını da kabul etti. Engürüs Kralı olan mel'un, İslâm askerlerinin bozulup Sultan'ın çok az sayıda askerle yalnız kaldığını görünce, Başkumandanı Yanko'nun teşviki ile savaşa bizzat katılıp atını sürerek ve kılıcını sıyırarak Sultan'la karşı karşıya gelinceye kadar ona doğru yürüdü. Saçma sapan sözler söyledi, Sultan'a seslendi ve meydan okudu. Sultan, yanında bulunan askerlerine acele etmeyip sebat etmelerini ve hücum anında da yanlara doğru açılıp düşmanın tam ortasına gelince birden hücum etmelerini emretti. Sarhoş olan Kral, kendisinin hücum ettiği halde Sultan'ın askerlerinin yerlerinden kımıldamamalarını, zayıflık ve korkuya yorarak galibiyetten emin bir halde Tuğ ve Sancak'ların bulunduğu tarafa yöneldi. Askerler, Sultan'ın emri üzerine hemen iki yana açılıp, mel'unun araya girmesini sağladılar. Koca Hızır adlı bir yeniçeri Kralın üzerine atılıp önce atını yere yıktı, sonra da üzerine hücum edip kâfiri yere yuvarlayarak başını gövdesinden ayırdı ve kesik başı alıp Sultan'ın karargâhına götürdü.[848] Kralın yanındakilerden hiçbir kimse kurtulamadı.[849] Sul-

Beylerbeyi Karaca Paşa ve Evrenos Beyoğlu İsa Bey, sol kolunda Rumeli Beylerbeyi Hadım Şahabeddin Paşa ve Dâvût Paşa bulunuyordu, bk.*Gazavât-nâme* 51ª/s. 56-57; Behiştî s. 129-130. Ayrıca bu konuda muhtelif rivayetlerin olduğuna dair bk. Uzunçarşılı, I, 435 ve İnalcık, *Tetkikler*, s. 72-73. Haçlı Ordusu'nun merkezinde Macar Kralı III. Vladislas, sağ kolda Kardinal Jülyen Sezarini, sol tarafta ise bataklıklar olduğu için pek tahkim edilmemişti. Hünyâdi Yanoş ise, bütün kollara kumanda ediyordu, Uzunçarşılı, I, 436.

845- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 132-133; Oruç Bey, s. 56-57; Neşrî, TTK. nşr., s. 648-651; Teaschner nşr., s. 252; Lütfi Paşa, s. 125. Bu savaşın bütün safhalarıyla ilgili olarak en geniş ve sağlam malumatı *Gazavât-nâme* (vr. 53ᵇ-57ᵇ/s. 60-64) vermektedir.

846- O anda Sultan'ın yanında üçyüz kadar Yeniçeri ve dört beş yüz kadar Azab ve Yaya başıları ve Sultan'ın hazinedarı kalmış idi. Osmanlıların bu savaşta onbin şehid verdikleri kaydedilir, bk. İbn Tağrîbirdî, *Havâdisü'd-dûhûr*, Ayasofya Ktb., No: 3185, s. 35.

847- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 313a vd.) bu konuda bol bilgi vermektedir. Ayrıca bk. Behiştî, s. 131; Sa'deddin Efendi, I, 380.

848- "...Kral geldi, aralığa girdi. Hemen atın sınırlayıp yıktılar. Karaca Hızır... mecâl vermeyip filhâl başını kesti," (Neşrî, TTK. nşr., s. 652-653) derken, kralı atından düşüren ile başını kesenin ayrı ayrı kimseler olduğunu işaret eder. Behiştî (s. 132), yeniçerilerden "Timurtaş" adlı bir yiğid kralın atını seyirterek atı ve kralı yere düşürdü ve arkasından Koca Hızır atılıp kralın başını kesti derken bu hususta yukarıda Neşrî'den yaptığımız nakli destekler. *Grekçe Anonim*

tan Murad, Kralın başının bir mızrağa takılıp gâlibiyet davulunun vurulmasını ve zafer sancaklarının yükseltilmesini emretti. Kâfirler üzerine hücum ettiler. Kâfirler darmadağın oldu. Mel'un Yanko[850] bozgunu önlemeye, askerin kaçmasına mâni olmaya çalıştıysa da mümkün olmadı. Savaş, kâfirlerin hezimete uğramasıyla neticelendi.[851] Sultan Murad, Davud Paşa'yı kaçan kâfirleri takibe gönderdi. Davud Paşa, onları Tuna nehrini geçinceye kadar takip etti. Bu düşman grubundan küçücük bir grup hariç kurtulan tek kişi bile olmadı. Zira İslâm askerleri, onlarla, iki gün iki gece çarpışarak bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldılar. Çokça ganimet ele geçirdiler. Alınan ganimetlerle, güzel ve değerli eşya yanı sıra altın ve gümüş kaplar ikiyüz elli araba tutuyordu.[852]

Anlatılır ki, Sultan, atına binip kâfirlerin ölülerini görüp seyretmek için çıktı. Yanında Bursa'da çok hayır tesisleri olan, nedimlerinden Azeb Bey adlı birisi de bulunuyordu. Sultan, Azeb Bey'e "Bu kâfir ölüleri arasında hiç de yaşlı ve olgun kimsenin bulunmamasının sebebi ve hikmeti nedir? Hepsi de genç çocuklar..." deyince, Azeb Bey "Eğer aralarında yaşlı ve tecrübeli kimseler olsaydı gördüğünüz şu durumda olmazlardı" diye cevab verdi.[853]

Herşey bitip düşmanı kovalayanlar ve askerlerden kaçanlar geri dönünce, Sultan, kaçanların bazılarının öldürülmesini, bazılarının da kadın kılığına sokularak teşhir edilmesini emir buyurdular. Fakat ümerâ ve vüzerânın şefaatiyle, Sultan bunları Allah'ın kendisine nasib ettiği zafer ve galibiyete karşı bir şükran borcu olarak affetti.[854] Sultan'ın bu sevinçli halinden yararlanan vezirler, Tokat'ta hapiste bulunan Turhan Bey'in affedilip eski vazifesine iade edilmesini sağladılar.[855] Sultan, Engürüs Kralının kesik başını müjdeci-

(s. 132)'de ise, Kral kaçarken atının bataklığa saplanması neticesinde yere yuvarlandığını ve bundan sonra başının kesildiğini kaydeder.

849- Bu seferi düzenleyenlerden Kardinal Cesarini de öldürülmüştü, bk. Ostrogorsky, s. 521.

850- Bu isimle zikredilen Hünyâdi Yanoş'dur.

851- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 313b; Âlî, V, 214.

852- Varna Savaşının başından sonuna kadar bütün safhalarıyla ilgili en geniş ve doğru bilgiyi *Gazavât-nâme* (vr. 52b-59b/s. 60-67) aktarmaktadır. Ayrıca Varna Savaşına dair en önemli belgeler zamanımıza kadar intikal eden fetihnâmelerdir. Şahrûh, Cihanşâh, Memluklu Sultanı Çakmak ve Karamanoğlu İbrahim Bey'e gönderilen fetihnâmeler ilk defa Adnan Erzi tarafından "Türkiye Kütübhânelerinden Notlar ve Vesikalar" II. *Belleten*, XIV/56 (1950) s. 595-631'de yayınlanmıştır.

853- Sa'deddin Efendi (I, 382-383); Âlî (V, 214-215) ve onlardan naklen müellifimiz bu hikâyeyi burada anlatırlarken, Lütfî Paşa (s. 165) da Kosova Savaşı'ndan sonra anlatır.

854- Bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 314a.

855- Âşık Paşa-zâde (s. 133)ye göre "...bu sevinçte Azab Beğ ileri vardı. Hünkâr'dan o sırada Turhan Beğ'i diledi. Hünkâr dahî âzâd eyledi" der ve "Vezirler" yerine yalnız Azab Bey'in adını

lerle Bursa'ya gönderip şehrin donatılıp süslenmesini emretti. Bu sırada Bursa subaşısı olan Cebe Ali Bey;[856] müjdeciyi Nilüfer Suyu'nun başında karşıladı. Kokmasın diye bal dolu bir kaba konmuş olan kesik başı çıkararak yıkadılar ve bir mızrağın ucuna takarak sevinç ve neşe içinde şehre soktular.

Sultan, İslâm hükümdarlarına, müjdecilerle birlikte, esir düşen kâfir askerlerini, zırh ve silâhlarıyla gönderip İslâm ve Müslümanların azamet ve heybetini göstermek istedi. Mısır'a müjdeci olarak[857] Sultan'ın yakın adamlarından Azeb Bey, Mısır Sultan'ı'na yirmibeş kâfir esir ile gönderildi.[858]

Bu büyük gaza 9 Receb 848 (22 Ekim 1444) Salı günü vuku buldu.[859]

Sultan Murad'ın İkinci Saltanatı

Sultan Murad, Edirne'ye dönünce, oğlu Sultan Mehmed tarafından karşılandı. Vezir-i azam Halil Paşa, Sultan Murad'ın tekrar saltanata geçme-

kaydeder. Buna mukabil, Hayrullah Efendi (VII, 74), Turhan Bey'in Varna Savaşı'ndan evvel hapisten çıkarılarak Rumeli askerinin sağ koluna Davud Paşa'ya yardım etmek üzere görevlendirildiğini zikreder.

856- Cebe Ali Bey 845 (1441-1442) yılında Bursa Subaşısı oldu. Daha sonra İstanbul muhasarasına katıldı. Muhasaraya memur edildiği kapıya Cebe Ali: Cibâli Kapısı adı verildi. Bursa'da medfundur, bk.*Sicilli Osmânî*, III, 493-494.

857- Bu Fetihnâme'ler Mısır Memlûklu Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Çakmak ile Timurlu Hükümdarı Şahruh Mirzâ'ya ve Karakoyunlu hükümdarı Cihânşâh'a gönderilmişti, bk. Uzunçarşılı, I, 439. Ancak Feridun Bey (*Münşeât*, I, 227-238), bu fetihnâme'lerin Sultan II. Mehmed tarafından gönderildiklerini kaydeder. Diğer taraftan Sultan Murad'ın elçi olarak gönderdiği Azab Bey'in 16 Şevvâl 848 (26 Ocak 1445) Pazartesi günü ve diğer bir elçinin de 22 Zilhicce 848 (1 Nisan 1445) Salı günü, Memlûklu Sultanı'na Fetihnâme'yi iletmek üzere Mısır'a vardıkları kaydediliyor, bk.; Aynî, *'İkdül-Cumân*., Veliyyüddin Efendi Ktb., no: 2396, s. 757; İbn Tağribirdî, *Havâdisü'd-duhûr*, Ayasofya Ktb., no: 3185, s. 35-36). Eğer Münşeât'ın kaydettiği bu rivayet değil ise, taht sahibinin ve asıl Sultan'ın II. Mehmed olduğu anda Macarların saldırısı üzerine babasını ordunun başına çağırdığı ve Sultan Murad'ın sadece başkumandan olduğu söylenebilir. Bu durumda Fetihname'lerin Sultan II. Mehmed tarafından yazılması gayet tabiidir ve Münşeât'ın nakli doğru olmalıdır.

858- Bk. Sa'deddin Efendi, I, 383.

859- Buna mukabil, Oruç Bey (s. 58/120) ve Feridun Bey (*Münşeât*, I, 234), savaşın 29 Receb 848 (11 Kasım 1444) Salı günü meydana geldiğini kaydederler. Savaştan sonra yazılan II. Murad'ın Fetihnâme'sinde ise 848 Şaban ayının başlarında Cumartesi günü sabahtan ikindiye kadar devam ettiği kaydedilir ki, 7 Kasım 1444 tarihine tekâbül eder, bk. A. Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar," *Belleten*, XIV/56, s. 595 vd.). Erzi, bu tetkikinde Batılı kaynaklara dayanarak tarih olarak o yılın St. Maryen Yortusuna rastlayan 10 Kasım 1444 (28 Receb 848) Salı gününü kabul eder. Ayrıca bk. Ostrogorsky, s. 521; Uzunçarşılı, I, 436. İnalcık, H. (*Tetkikler*, s. 75)'de 10 Kasım 1444 tarihini tercih eder. Müellifimiz 9 Receb Salı günü derken büyük bir ihtimalle Oruç Bey (s. 58/120) ve Feridun Bey (*Münşeât*, I, 234)'in kaydettiği 29 Receb Salı günü yerine yalnız 9 Receb'i kaydeder. 9 Receb de Salı'ya değil, Perşembe'ye rastlar. Yahut "9 Receb"i bir kaynaktan, "Salı Günü"nü başka bir kaynaktan almış olabilir.

sini arzu ediyordu. Bu arzusunu gerçekleştirmek için, Sultan Murad'ı da ikna ettikten sonra bir hile düzenledi.[860] Sultan Mehmed'le yalnızca başbaşa bulunduğu bir sırada[861] ona, "Pederinizin gönlünü hoş tutmak ve onu hoşnut etmek için ona saltanatı arzetmen gayet uygun bir davranış olur. Zaten o bunu kabul edip bir daha saltanata dönecek değildir. Bu ise gönlünü kazanmana ve sana karşı olan sevgisini arttırmasına sebeb olur" dedi. Sultan Mehmed, bu sözlere aldanarak, vüzerâ, vükelâ ve ümerânın hazır olduğu büyük bir meclis topladı. Onların huzurunda babasının elini öpüp tekrar tahta çıkıp saltanat makamına geçmesini, kendisini de eski iktaı olan Manisa'ya göndermesini rica etti. Ancak bunu yaparken, babasının bunu kabul etmeyeceğini tahta geçmekten istinkaf edeceğini, zannediyordu. Fakat Sultan Murad, hiç tereddüt etmeden tahta geçerek oğluna hayır duada bulundu ve ona Saruca Paşa'yı[862] vezir tayin ederek Manisa'ya gönderdi.[863]

Sultan Mehmed, babasının emrine uymaktan başka bir seçeneği kalmadı. Fakat bunu Halil Paşa'nın yaptığını anlayıp ilerde görüleceği üzere,

860- Tursun Bey (*Târih-i Ebu'l-Feth*, nşr., Mehmed Arif, TOEM ilavesi, İstanbul 1330, s. 32), Sultan Murad'ın tekrar saltanata geçmesini Varna Savaşından evvel gösterip hâdiseleri karıştırmasına rağmen, Sultan Murad'ın saltanattan ayrıldığına pişman olduğunu kaydeder. Şöyle ki: "...Ol dahî ettügüne peşimân olmuş ama izhâr etmeyüb Halil Paşa'nun kemal-i kiyâsetine tefviz etti."

861- Bir rivayete göre; Halil Paşa, İshak Paşa ve İsâ Bey ile birlikte bu teklifi yapmıştı, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 654-655; Teaschner nşr., s. 253.

862- Neşrî (TTK. nşr., s. 656-657; Teaschner nşr., 253) şöyle der: "Sultan Mehemmed'in mesâlihi her ne ise görü verib Saruca Paşa ile İbrahim Paşa'yı bile koşup yine Manisa'ya gönderdiler." Ancak Oruç Bey, (s. 60) Saruca Paşa'nın, Halil Paşa ve İshak Paşa ile birlikte II. Murad'ın yanında Edirne'de kaldığını kaydeder. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 33; nşr., M. Tulum, İstanbul 1977, s. 36) ise "Ve kendiye Zaganos Paşa'yı atabek koştular" diyerek Saruca Paşa yerine Zağanos'u kaydederse de Saruca Paşa'nın gittiğine dair olan rivâyed daha doğru olmalıdır, bk. İnalcık, *Tetkikler*, s. 135, not: 312. Müellifimiz de "Germe Fethi"ni anlatırken Zağanos'un Balıkesir'e gönderildiğini kaydeder. *Gazavâtnâme* (vr. 2[a]) s. 1'de Sultan Mehmet ile birlikte Kasaboğlu Mahmud Bey ve Nişancı İbrahim Bey'in gönderildikleri zikredilir.

863- Ancak Oruç Bey (s. 58-59) bunun tam aksini söyleyerek Sultan Murad'ın tekrar Manisa'ya dönüp oğlu II. Mehmed'i saltanatta bıraktığını kaydeder. Şöyle ki: "...Ve girü Sultan Murâd Hân Edirne'de birkaç gün durup begliğini terk idüb oğlu Sultan Mehemmed'i tahta geçürüb istiklâlî padişâh edüb tahtı ana ısmarlayub kendü girü Mağnisa'ya varub iş-ü işrete meşgul oldu. Sultân Mehemmed pâdişâh olub tahtında karar idüb akçe kesdürüb hükm-ü hukumed idecek..." Âlî (V, 215) de aynı rivâyeti kaydeder. Lütfi Paşa (s. 148-149) sadece Varna Savaşı'ndan sonra Manisa'ya gittiğini ve bundan sonra meydana gelen Yeniçeri isyanı üzerine tekrar saltanata döndüğünü zikreder. Uzunçarşılı ise, Sultan Murad'ın Varna Savaşı'ndan sonra Edirne'ye dönüp tahta geçtiği ve oğlunu Manisa'ya gönderdiği kaydını daha doğru görmektedir. Ancak, Sultan Murad'ın, Varna Savaşı'ndan sonra tekrar Anadolu'ya, Manisa'ya gittiğine ve çıkan Yeniçeri isyanından sonra Edirne'ye döndüğüne dair rivayetlerin de olduğunu belirtmemiz gerekir, bk. Uzunçarşılı I, 439.

İstanbul'un fethini müteakip onu öldürünceye kadar bu yaptığını unutmadan içinde gizledi.[864] Sultan Mehmed, Manisa'ya gitmek üzere babasıyla vedalaşıp yola çıkınca Molla Hüsrev onu bir konaklık mesafeye kadar uğurladı ve kısa bir müddet sonra tekrar saltanata döneceğini müjdeleyerek ona gördüğü bir rüyayı anlatıp teselli etti.[865] Sultan Mehmed, memnun oldu. Molla Hüsrev'e güzel şeyler va'detti. Molla Hüsrev de tekrar Sultan Murad'ın hizmetine döndü.

Bütün vüzerâ, ümerâ ve devlet adamları Sultan Murad'a ettikleri bey'atı yenilediler. Bu anlatılanlar meşhur olan rivayete göredir.[866]

Bazı tarihçilerin rivayetlerine göre[867] ise, Sultan Murad, Varna zaferinden sonra Manisa'ya geri döndü. Sultan Mehmed de saltanat tahtında kalıp adına yeni sikke bastırdı. Bu sırada Edirne'de büyük bir yangın çıktı ve arkasından bir fitne daha koptu. Yeniçeriler, Hadım Şehabeddin Paşa'nın sarayına saldırıp sarayı yağmaladılar. Paşa ise güçlükle kaçıp Sultan'ın sarayına sığınarak canını kurtardı.[868] Yeniçeriler Buçuk Tepe'de toplanıp ulufelerinin

864- "...İstanbul feth olunmayınca Vezîr-i Mezbûr'a hışımkîn olduklarını bir ferde duyurmadı," bk. Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* VII. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1957, s. 90). Ayrıca Sa'deddin Efendi (I, 386),
"Velî muğber olub kalb-i şerîfi
Halîl içün dedi: Gör şu herîfi" derken, Sultan Mehmed'in Halil Paşa'ya karşı beslediği kini ifade ederler. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 33) de buna hafif telmihte bulunur. Neşrî (TTK. nşr., s. 656-657) "Eğer Allahu Teâlâ bana devlet verirse ben dahi sana edem" deyip gönülden kin bağladığını kaydeder.

865- Sa'deddin Efendi (I, 386) de şunları kaydeder: "Muhît-i ilm-u irfân Molla Hüsrev -dedi Şehzâde'ye vey Şâh hoşrev Cihân bağında şâdân ol hemişe/Melûl olma iki üç yıllık işe."

866- Aynı rivayeti Sa'deddin Efendi (I, 384-387) de manzum olarak anlatır.

867- Müellifimiz, "Bazı tarihçilerin rivayetlerine göre" derken bile *Tâcü't-Tevârih*'deki ibârelerin aynısını aktarmaktadır, bk. I, 387. Bu bilgiler Oruç Bey (s. 58 58) ve Âlî (V, 215)'de daha muhtasar bir şekilde geçmektedir.

868- Edirne'de meydana gelen yangın ve arkasından çıkan isyan hakkında birbirinden ayrı rivayetler nakledilir; Oruç Bey (s. 58 59) şöyle kaydeder: "Sultan Mehemmed Padişâh olup tahtında karar edüb akçe kesdirüb hükm-u hükûmet idicek şehr-i Edirne oda yandı... Yeniçeri başkaldurub Buçuk Tepe'ye çıkub Şehr halkına Velvele bırağub Şehâbüddin Paşa'nın evini tâlân idüb öldürmeğe kasdettiler. Doğru kapıdan kaçub Sultan Mehemmed katına varub halâs oldu.. bir sûretle Sultan Murad'ı Edirne'ye getürdiler... Sultan Mehemmed'i tahtından indirdiler Mağnisa'ya gönderdiler. Sultan Murad gelüb tahta geçti... hicretün sekizyüz ellisinde" (1446-1447).

İsyânın seyri hakkında Kemâl Paşa-zâde'nin kaydı ise daha değişiktir; "Varna muzafferiyetinden sonra II. Murad Edirne'ye döndü. (Çandarlı) Halil, onun tahta geçmesini herkesten fazla istiyordu. Kendisini iknâa muvaffak oldu. Mehmed Manisa'ya gönderildi. Şimdi Halil (Paşa), Şehâbeddin Paşa'yı ortadan kaldırmağa karar verdi. Yeniçeriyi tahrik etti. Yeniçeriler, Şehâbeddin'in vaktiyle Macaristan'da tedbirsizliği yüzünden yoldaşlarını kırdırdığını ileri sürerek ayaklandılar. onu öldürmek için evini bastılar... Bunun üzerine Sultan Murad, bunları

yükseltilmesini istediler. Bu istekleri yerine getirilerek her birine yarımşar Osmanlı dirhemi zam yapılıp fitneleri yatıştırıldı. Bu yüzden toplandıkları yere "Buçuk Tepe" adı verilmiştir. Bu olaydan sonra Halil Paşa, İshak Paşa ve Emiru'l-Umerâ Özgüroğlu[869] aralarında anlaşarak Sultan Murad'a meydana gelen fitne ve olayları bildirdiler ve tekrar saltanata geçmeye davet ettiler. Sultan Murad, 849 (1445-1446) yılında Edirne'ye gelip Buçuk Tepe'ye indi ve etrafına toplanan yeniçeriler onu tekrar saltanat makamına geçirerek oğlu Sultan Mehmed'i de Manisa'ya gönderdiler.[870]

Germe'nin Fethi

Zağnos Paşa Divan vezaretinden azledilerek ona Balıkesir'de oturması emredildi. Sultan, kışı Edirne'de geçirip 850 (1446-1447) yılı baharında[871] Mora vilâyetindeki Germe Kalesi'nin fethine gitti. Germe Kalesi Mora Boğazı'nın üzerindeki bir sed üzerine yapılmış müstahkem birkaç kaleden biriydi.[872] Mora'nın fethi, buna engel teşkil eden sözkonusu kalelerin fethine bağlı idi. Sultan, bu kaleyi fethetmek isteyince uzun zamandan beri bölgeyi ve durumunu iyice tanıyan Turhan Bey'i çağırdı. Bazı tarihçilere göre Turhan

âsî ilan ederek nerede rastlanırsa katledilmelerine müsaade verdi... Bu suretle birçok yeniçeri katlolundu... (Kemal Paşa-zâde, Paris Millî Kütüphânesi nüshası, vr. 17-19'dan naklen, İnalcık, *Tetkikler*, s. 93-94). Hoca Sa'deddin Efendi (I, 386) ise, müellifimizin naklettiği gibi Sultan Mehmed'in tahttan indirilip Manisa'ya gönderilmesini ve Sultan Murad'ın tekrar tahta çıkarılmasını Yeniçeri isyanına bağlamakta ve bu isyanın Çandarlı Halil Paşa tarafından tertip edildiğini ve yeniçerilerin Şehabeddin Paşa'nın sarayına hücum etmelerinin sebebi, onun, Sultan Murad'ın tekrar saltanata geçmesine karşı olduğundan meydana geldiğini kaydeder.

869- Sa'deddin Efendi, (I, 387)'de "Beylerbeyi Uğuroğlu" şeklinde geçmektedir.

870- Sultan Murad, Yeniçeri ayaklanmasi üzerine Edirne'ye davet olunmuş ve II. Mehmed, ancak babasının Edirne'ye yaklaşmasından sonra haberdar edilmişti. Çandarlı, Sultan Murad'ın muvakkat bir zaman için geldiğini söyleyerek, II. Mehmed'i babasını karşılamaya ikna etmişti. Sultan Mehmed gidip Otağ'da babasını bularak saltanata geçmesini istemişti. Sultan Murad da hemen tereddütsüz tahta geçti, bk. Âlî V, 215-216. Sa'deddin Efendi (I, 386) ise, Sultan Mehmed'in babasından Saltanata geçmesini rica etmesi üzerine Murad, başlangıçta zâhiren râzı olmamış, fakat orada bulunan vezirlerin de istekleri ve ısrârı üzerine bu konuda düşünmek üzere mühlet isteyip ertesi gün ava çıkarak Yeniçerilerin bu değişikliği benimsediklerini görünce, onlardan bey'at alarak Edirne'ye dönüp tahta çıktığını manzum olarak anlatır.

871- Âlî (V, s. 21) de müellifimizin yazdığı tarihi kaydeder. Dukas (s. 135-136), Germe'nin Varna'dan sonra ve Kosova'dan evvel fethedildiğini; Enverî (*Düstur-name*, s. 93) ise 21 Ramazan 850 (10 Aralık 1446) tarihinde alındığını kaydederler.

872- Yildırım Bayezid zamanında zaptedilen Mora yarımadası Ankara savaşından sonra elden çıkmıştı. Mora'nın tekrar alınabilmesi için buranın kilit noktası durumunda olan beş kale vardı. Bunların hepsine birden "Examilion" denilirdi. Osmanlı kaynaklarında Germe Hisar diye meşhur olan Examilion, 1405 yılında İmparator II. Manuel tarafından tamir ettirilmişti, bk. Uzunçarşılı, I, 442.

Bey'in hapisten çıkarılması bu sırada idi.[873]

Turhan Bey, bu illerin giriş ve çıkışlarını çok iyi biliyordu. Sultan Murad, onu bir miktar askerle öncü olarak gönderdi. Sultan'ın kendisi de askerin geri kalanıyla Turhan Bey'in arkasından Siroz yolu ile Germe üzerine yürüdü. Kaleye varınca muhasara etti. Fakat günlerce süren muhasara sırasında çok şiddetli çarpışmalardan sonra kaleyi zorla fethetti. Eşi duyulmamış bol ganimet ele geçirildi. Hatta ganimet o kadar çoktu ki askerler altın para ve gümüş kaplardan başka bir şeye itibar etmediler. Bunu müteakip Ballu Badracık Kalesi'ni[874] de fethedip Edirne'ye geri döndü.

851 (1447-1448) yılında, Sultan Murad'a, torunu Bayezid İbn Sultan Mehmed Han'ın doğduğunu bildiren müjdeciler geldi.[875]

Sultan Murad, bu yıl içinde, isyan edip haddini aşan Arnavudluk hâkimi hain İskender'in üzerine yürüdü. Bu gazada Sultan'a, oğlu Sultan Mehmed de eşlik etti. Sultan, bu illerin merkezi olan Akça Hisar'ı iki ay kadar muhasara etti. Kaledekilerle şiddetli çarpışmalar oldu. Sonunda suları kesilince, kaleyi eman ile teslim etmeye mecbur kalarak Sultan'dan eman dilediler. Sultan eman vererek kaleyi teslim aldı ve askerler de buralardan bol ganimet ele geçirdiler.[876]

Kosova Zaferi

Sultan Murad, Arnavud seferinden Edirne'ye geri dönünce, Engürüs ordusunun Başkumandanı Yanko'nun civardaki diğer kâfir hükümdarları da tahrik ederek büyük bir ordu topladığını ve İslâm topraklarına tecâvüz etmeye

873- Yukarıda Varna zaferinden sonra vezirlerin aracılığıyla Tokat zindanından kurtarıldığı söylenen Turhan Bey'in bu yılın (850/1446) baharında serbest bırakıldığını söyleyen müverrihlerden biri de Sa'deddin Efendi (I,-389)'dir.

874- Bunlar Patras ile Gördes kaleleridit, bk. Uzunçarşılı, I, 443.-

875- Krş. Oruç Bey, s. 59; İdrîs-i Bidlîsî vr. 318^{b}-319^{a}; Âlî V, 217.

876- 1410'da Osmanlı hâkimiyetine giren Arnavutluk Eyâleti ve Kastriyota ailesi reisi Jean Kastriyota, oğullarını Osmanlı Sarayı'na rehin olarak göndermişti. 1443'te ölünce Arnavutluk, tamamen ilhak edilmişti. Ancak bazı kaynaklara göre (Âşık Paşa-zâde, s. 134) Sultan, Arnavutluk'u İskender Bey'e ikta' etmişti. Başka bir görüşe göre ise, İskender Bey kaçarak Arnavutluk'a gelmiş ve kendi ülkesine hâkim olmak için isyan ederek Kroya (Akça-Hisar) Kalesini istilâ etmişti, bk. Uzunçarşılı, I, 444-445. Âşık Paşa-zâde (s. 134); Neşrî (TTK. nşr., s. 656 vd.; Teaschner nşr., s. 253-254) ve Sa'deddin Efendi (I, s. 391) de Akça-Hisar'ın iki aylık bir muhasaradan sonra İskender'in elinden alındığını; Oruç Bey (s. 59) de, "Kocacık Hisar"ın alınmasından sonra İskender Bey'in kaçtığını kaydederler. Ancak Oruç Bey biraz daha ilerde (s. 64), Sultan'ın 854 (1450)'de Akça-Hisar'ı muhasara ettiyse de alamadan geri döndüğünü kaydeder. Hammer (II, 146-147)'de ise, buranın fethine dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

hazırlandığını haber aldı. Yanko'nun yanında yedi kâfir ülke kralının naibleri askerleriyle yer almıştı.[877]

Bu ordu Varna'daki ordu kadar, belki de ondan daha kalabalık ve güçlüydü.[878] Hatta onların çoğu yaralı domuzlar gibiydi. Sultan Murad, Sofya tarafına yönelip Rumeli'den asker toplamaya koyuldu. Anadolu ümerâsına da "harçlıkçı"[879] göndermelerini emretti. Bu sıralarda Eflâk, Engürüs'e bağlıydı ve Eflâk yöneticisi Engürüs Kralı tarafından tayin edilirdi. Yanko, Eflâk Hâkimini, bir miktar askerle Niğbolu civarını yağmalayıp tahrip etmeye gönderdi. Niğbolu Valisi olan Firuz Beyoğlu Mehmed Bey, Hasan Beyoğlu Mustafa Bey ve Özgüroğluzade İsa Bey anlaşarak gece yarısı Eflâk askerini basıp çoğunu katlettiler, bir kısmını da esir aldılar. Kurtulanlar da perişan bir halde dağıldılar. Mehmed Bey, maktullerin kesik başlarını ve esirleri Sultan'ın huzuruna gönderdi. Sultan Murad, bunu hayırlı bir müjde kabul edip çok sevindi. Sonra Sofya'dan kalkıp düşmanın bulunduğu yere doğru hareket etti.

Sultan 4 Şaban 852 Cuma günü (3 Ekim 1448) Kosova adı verilen yerde düşmanla karşılaştı.[880] Bu büyük gazâda Sultan Murad'ın yanında eski ümerâdan ve evlâdlarından İshak Beyoğlu İsa Bey, Mihaloğlu Hızır Bey ve Turhan Bey bulunuyorlardı. Sultan Varna savaşında mağlubiyete sebebin, askerin ardını boş bırakıp muhafız koymamaya bağlı olduğunu düşündü. Zira düşman arkadan saldırmıştı. Bu sefer bütün ağırlığı askerin arkasına koydurdu. Bunların korunması için de at oğlanlarını, seyisleri ve kara kullukçuları

877- Lütfî Paşa (s. 158), Hünyâdi Yanoş (Yanko)'nun, Engürüs (Macar) Kralının yerine geçtiğini ve Engürüs, Sâs, Çeh, Alaman, Lâtin ve Eflâk askerlerinden meydana gelen bir ordu hazırladığını kaydeder. Uzunçarşılı (I, 448) da, bu ordunun Macarlar, Sicilyalılar, Almanlar, Bohemyalılar, Transilvanyalı, Eflâk ve Arnavudlardan müteşekkil olduğunu yazmaktadır.

878- Hünyâdi Yanoş, Macaristan'dan yirmidört binden fazla asker toplamıştı. Ayrıca ona Eflâk Voyvodası "Dan" kumandasında sekiz bin Ulâh ile Almanya'dan ikibin tüfekçi katılmıştı, bk. Hammer, II., 235-236. Osmanlı ordusunda ise on bin Azab, sekiz bin Yeniçeri ve otuz bin Akıncı vardı, bk. Âlî V, 218.

879- Harçlıkçı: Timarlı Sipâhilerin, harp sahasında veya gerisinde kalıp memleketlerine dönmedikleri zaman, ihtiyaçlarını getirmek ve evlerine sıhhat haberlerini ulaştırmak için birkaç kişilik grublar halinde her bir kazaya gönderilen sipâhiye verilen isim, bk. M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, s. 739. Sultan Murad, Arnavutluk Seferinden sonra, Hünyâdi'nin, Sırbistan topraklarına girdiğini haber alması üzerine askere izin vermeyip memleketlerinden ihtiyaçlarını getirmek üzere "Harçlıkçılar" göndermişti.

880- Âşık Paşa-zâde (s. 137); Enverî (*Düstur-nâme*, s. 93) ve Sa'deddin Efendi (I, 394), müellifimizin kaydettiği tarihi zikrederlerken; Oruç Bey (s. 64) 24 Şa'ban 852 (23 Ekim 1448); Hayrullah Efendi (VII, 83) 18 Ekim (19 Şa'ban) günü savaşın başladığını; Hammer (II, 237) ise, savaşın 17 Ekim'de başlayıp 19 Ekim'de sona erdiğini belirtirler.

memur etti. Başlarına da bir miktar cesur askerle Saruca Paşa'nın kardeşi Sinan Bey'i kumandan olarak tayin etti.[881]

İki ordu arasında sabahleyin başlayan savaş, gece de kesilmeden ertesi gün öyle vaktine kadar devam etti. Kâfir askerleri anlaşıp birden İslâm ordusunun merkezine hücum edince, askerler yanlardan açılarak ikiye ayrıldı. Küffâr tam ortaya gelince ardlarından sarıp üzerlerine hücum ettiler. Arka tarafta Sultan'ın koyduğu ağırlıklar düşmanın önünü kapatınca bir yere kaçamadılar. Hepsi en son ferde kadar öldürüldü.[882] Küffâr kumandanlarından Lök ve Sikület hâkimleri öldürüldü.[883] Leh Hâkimi de esir edildi. Fakat kimliğini gizlediği için tanınmadı ve bir müddet sonra kurtuldu. Çek Hâkimi de esir edilmişti. On kale, değerli hazineler ve cizye vermeye karşılık kendisini fidye ile kurtarmak istedi. Ama Sultan, bunlara iltifat etmeyip huzurunda boynunun vurulmasını emretti.[884]

Engürüs ordusunun Başkumandanı Yanko, karşı koymaktan âciz kalınca, at arabalarından engeller kurdurdu. Böylelikle savaş cumartesi akşama kadar ve akşamdan da sabaha yakın saatlere kadar devam etti. Mel'un Yanko, kaçıp kurtulmak için bir hile düzenledi ve adamlarına "Siz bu engelleri koruyun, ben de gidip Müslümanların ordugâhını arkadan basayım" diyerek kaçıp gitti. Sabah olup da arkadaşları, Yanko'nun kendilerini aldattığını görünce onlar da kaçmaya mecbur kaldılar.[885] İslâm askerleri onları takib ederek bir kısmını öldürüp bir kısmını esir aldılar, ancak savaşın iki gün iki gece devam etmesinden dolayı kendileri ve davarları zayıf düştüklerinden geri döndüler.[886]

Müslümanlar yazıyla ve sözle ifade edilmeyecek kadar çok ganimet ele geçirdiler. Sultan da mansûr ve muzaffer olarak Edirne'ye döndü.

Sultan Mehmed'in Evlenmesi

Sultan Murad, oğlu Sultan Mehmed'i Dülkadiroğlu Süleyman Bey'in kızlarından biriyle evlendirdi.[887] Süleyman Bey'in beş kızı vardı. Sultan, nişan

881- Aynı bilgi için bk. Rûhî Çelebi, vr. 128b.

882- Krş. Âlî, V, 218-219; Lütfî Paşa, s. 163.

883- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 135; Neşrî, Teaschner nşr., s. 255.

884- Krş. Âlî, V, 220.

885- Krş. Lütfî Paşa, s. 164.

886- Hammer (II, 238). Osmanlıların bu savaşta kırkbin şehid verdiklerini söylerse de mübalağa olduğu ortadadır. Aslında gerçek olarak bu şehidlerin sayısı dört bin kişi idi, bk. Uzunçarşılı, I, 450.

887- Âşık Paşa-zâde, s. 137; Neşrî, Teascbner nşr., s. 274 vd.; Sa'deddin Efendi, I, 398 vd.

için Amasya valisi Hızır Ağa'nın[888] hanımını Elbistan'a gönderdi. Süleyman Bey buna çok sevinip gelenlere ikramda bulundu. Gelini çeyizi ile birlikte Sultan Mehmed Han'ın hizmetine gönderdi.[889] Sultan Mehmed, 853 (1449) yılında Edirne'de tertiplenen büyük bir ziyafetten sonra gerdeğe girdi.[890]

Bazı rivayetlere göre, Sultan Murad, Edirne'deki üç şerefeli camii, Kosova Savaşından sonra, bazı rivayetlere göre ise savaştan önce yaptırmıştır.

Sultan II. Murad'ın Vefatı

Sultan Murad, hükümet merkezi Edirne'de oturuyordu. Bir gün, gezinti için kırlarda dolaşıp da geri dönerken Adaköyü köprüsü üzerinde, sofi kılıklı, nurânî yüzlü yaşlı bir adamla karşılaştı. Yaşlı adam, Sultan'ın yüzüne bakıp, şöyle dedi: "Artık dünya işi tamamlandı. Şimdiden sonra âhiret yurdu ve seferine hazırlanıp da tövbe ve istiğfar etmen münâsib olur." Sultan bu sözlerden son derece etkilenip ağlamaya başladı. Tövbe ve istiğfar edip Allah'a yöneldi ve bu tövbesine gezintide yanında bulunan vezirleri İshak Paşa ile Sarıca Paşa'yı şahit tuttu. Sultan, bu sofunun kim olduğunu sorunca, İshak Paşa, Emir Sultan'ın dervişlerinden biri olduğunu söyledi.[891]

Sultan, dâr-ı saâdete döndüğünde şiddetli bir baş ağrısına tutuldu. Oğlu Sultan Mehmed'e vasiyetini bildiren bir mektup yazdı ve diğer taraftan vezir ve beylerini toplayarak oğluna itaat etmelerini tavsiye etti. Sonra da o sofuyu bulmalarını emretti. Fakat ne izine, ne de kendisine rastlanabildi. Hastalığı gittikçe arttı ve üç gün sonra, 3 Muharrem 855 Cuma günü (5 Şubat 1451) Allah'ın rahmetine kavuştu.[892]

Vezirler, Sultan'ın vefatını askerden gizleyip Sultan Mehmed'e acele gelmesi için haber gönderdiler.[893] Sultan Mehmed, 16 Muharrem[894] (18 Şubat)

888- Amasya Valisi Hayreddin Hızır Paşa veya Ağa Hızır Paşa'dır. 1484 tarihinde ölmüştür, bk. H. Hüsameddin, *Amasya Tarihi* III, 218, 220.

889- Gelin, Sitti Mükrime Hatun olup, 1467'de ölmüştü, bk. Lütfî Paşa, s. 167, not: 1; H. İnalcık, *Tetkikler*, s. 109.

890- Âşık Paşa-zâde (s. 138), aynı tarihi kaydeder. Enverî (*Düsturnâme*, s. 93) 854 Şevvâl (1450 Kasım) ayında; Âlî (V, 220) ise, bu evliliğin 855 Muharreminde (1451 Şubat-Mart) yapıldığını kaydeder ki diğer bütün kaynaklara muhaliftir. Lütfi Paşa (s. 168) de 854 (1450) yılını kaydederek düğünden sonra Sultan Mehmed'in Manisa'ya gönderildiğini söyler.

891- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 139-140; Neşrî, TTK. nşr., s. 680 vd; Teaschner nşr., s. 257; Âlî, V, 221.

892- Âşık Paşa-zâde (s. 139); Neşrî (TTK. nşr., s. 680-681; Teaschner nşr., s. 258); Karamânî Mehmed Paşa (vr. 9b) ve Sa'deddin Efendi (I, 406) müellifimizin verdiği tarihi zikrederler. Oruç Bey (s. 64), Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 33; M. Tulum nşr., s. 36), ve Dukas (s. 139) 1 Muharrem (2 Şubat) Çarşamba günü vefat ettiğini kaydederler. Uzunçarşılı (I, 451) Oruç Bey'in rivayetini tercih ederek Sultan'ın 1 Muharrem 855 Çarşamba günü vefat ettiğini ifade eder.

893- Sultan'ın ölüm haberi vefatından dört gün sonra Manisa'ya varmıştı, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 140.

Perşembe günü Edirne'ye varıp ikinci defa saltanat tahtına cülûs etti. Babasının na'şını, inşa ettirdiği camiin yanında bizzat kendisi tarafından yaptırılan türbesine defnettirdi. Sultan Murad'ın, İsfendiyaroğlu'nun kızından küçük Sultan Ahmed diye bilinen bir oğlu daha vardı.[895] Henüz bülûğa ermemiş olduğu halde ağabeyi yeni Sultan'ın emriyle boğularak babasının na'şıyla birlikte Bursa'ya gönderilip defnedildi.[896]

Sultan'ın diğer evlâdlarına gelince ise, babalarının sağlığında vefat etmişlerdi. Büyük Sultan Ahmet, Amasya'da öldü ve orada defnedildi.[897] Sultan Alaeddin de Amasya'da öldü. Fakat na'şı Bursa'ya nakledilerek Hüdavendigâr civarına defnedildi.[898] Sultan Hasan ve Orhan Çelebi de Edirne'de vefat ettiler ve Tunca nehri kenarındaki Dâru'l-Hadîs'e defnolundular.[899]

Sultan II. Murad, otuz yıl altı ay ve yedi gün saltanat sürdü.[900]

Sultan Murad'ın Vezirleri

Kara Halil Hayreddin Paşaoğlu Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşaoğlu *Çandarlı Halil Paşa*; babası İbrahim Paşa'dan sonra vezârete geçerek, daha evvel geçtiği gibi kendisine karşı tertiplediği oyundan dolayı ona kin güden Sultan Mehmed tarafından, İstanbul'un fethinden sonra 857 (1453) yılında, öldürülünceye kadar bu görevde kaldı.

894- Sa'deddin Efendi (I, 406) 6 Muharrem tarihini kaydeder. Ancak bu tarihin sehven yazılmış olduğu muhakkaktır. Zira iki sahife sonra (I, 408) 16 Muharrem diye geçmektedir.

895- Uzunçarşılı (I, 452), şehzâdenin 3 yaşında; Franz Babinger (*Mehmed The Conqueror And His Time*, Princeton 1978, s. 66) ise 8 aylık olduğunu ve hâlâ süt emdiğini öne sürerler. M. Şükrullah (Vr. 168a) ve Âlî (V, 246) Şehzâde'nin adını Hasan; Neşrî (TTK. nşr., s. 682-683; Teaschner nşr., s. 208) "Küçük Ahmed"; Dukas (s. 140)'da, "Şehzâde Ahmed" şeklinde kaydederler. Âşık Paşa-zâde (s. 140) ise adını zikretmemektedir.

896- Neşrî (Teaschner nşr., s. 258), bu Şehzâde'nin dedesi Çelebi Mehmed'in türbesine defnedildiğini kaydeder.

897- Neşrî (TTK., nşr., s. 682-683), Büyük Ahmed'in Bursa'da Çelebi Mehmed'in türbesinde; H. Hüsameddin, (*Amasya Tarihi*, III, 208), Büyük Ahmed'in 841 yılı Zilhicce (1438 Mayıs-Haziran) ayında vefat ettiğini ve Amasya'da Narlı Bahçe'de Şehzâdegân türbesi hizasında kendisine mahsus olan kubbede medfun olduğunu yazmaktadırlar.

898- Sultan Murad'ın Arapça vasiyetnâmesine göre de Sultan Alâeddin'in Bursa'da medfun olduğunu görüyoruz. واوصى ان يدفن في محروسة بروسا جنب ولده السلطان علاء الدين بعيد منه مقدار ثلاثة اذ راع او اربعة bk. II. Murad'ın Vasiyetnâmesi, Başbakanlık Arşivi Maliyeden müdevven vakfiyeler, no: 162-14'den, İnalcık, *Tetkikler*, Zeyl, no: V, s. 211). Müellifimiz de, bu kısmın başında vr. 287b'de Sultan Alâeddin ile Sultan Ahmed'in Amasya'da, amcalarının yanında defnedildiklerini kaydetmektedir.

899- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 682-683; Teaschner nşr., s. 258; Mevlânâ Şükrullah, vr. 168a vd.

900- Bu müddet Hicrî yıl hesabıyladır. Sa'deddin Efendi (I, 407), "رحمة ربه" (Rahmetu Rabbihi) sözünün vefâtına tarih düşürüldüğünü kaydeder.

Timurtaş Paşaoğlu Umur Paşa: Gazi Umur Bey diye meşhur olup vezirler arasında yiğitliği ve cesareti ile ün yapmıştı. Divan vezareti makamında iken 838 1434-1435) yılında[901] vefat ettiği ana kadar kalmış ve ikram görmüştü.[902]

Timurtaş Paşa'nın oğlu Oruç Paşa: O da Umur Paşa'nın kardeşidir. Hem vezir, hem de Anadolu Beylerbeyi idi. Cesur ve cömertti. 829 (1425-1426) yılında[903] vefat etti.

Saruca Paşa: Birkaç sefer vezirlik görevinin yanı sıra Rumeli Beylerbeyi oldu. Uzunca bir ömür sürdü. Gelibolu'da ve başka yerlerde birçok hayratı vardır. .... yılında[904] Sultan Mehmed Han devrinde vefat edene kadar kendisine yapılan ikram devam etti.

Tavâşî Şahâbeddin Paşa: Bursa'da cami ve medresesi olup Sultan Mehmed Han zamanında vefat etti.[905]

Davud Paşa: Rumeli Beylerbeyi olup Varna savaşında büyük hizmetleri görüldüğünden vezaret rütbesi ile taltif olundu. 848 (1444) yılında[906] vefat etti.

Karaca Paşa: Sultan Murad'ın eniştesi idi. Büyük cesâret ve şecaat gösterdiği Varna savaşında şehid oldu. Gelibolu'da yaptırdığı bir zaviyesi vardır.

Gazi İshak Paşa: Paşa Yiğit'in kölelerinden olup Paşa Yiğit onu, olgunluğundan, asâlet ve şecâatinden dolayı evlâd edinmişti. Önce Sancak Bey'i, sonra Emirü'l-Ümerâ (Beylerbeyi), daha sonra da vezaretle taltif edildi. Fetihlerde ve savaşlarda büyük yararlılıkları vardır. Sultan Murad, ona karşı her hususta büyük bir güven duyardı. Saltanattan ferâgat edip de Manisa'ya gittiğinde İshak Paşa'yı da yanında götürdü. Tekrar geri gelip saltanata

901- Ölüm tarihini *Sicilli Osmânî* (I, 401)'den teshit ettik. Metinde yeri boş bırakılmıştır.

902- Krş. Âlî, V, 222.

903- Vefat tarihini Sicilli Osmânî (I, 442-443)'den teshit ettik. Ankara Savaşından (1402) sonra Süleyman Çelebi'nin hizmetinde bulundu. Daha sonra Çelebi Mehmed'in hizmetindeyken Beylerbeyi ve arkasından Vezir oldu.

904- Müellifimizin vefat tarihini kaydetmediği Saruca Paşa, önce Emir-i Livâ ve 833 (1429-1430)'de Vezir ve Edirne muhafızı oldu. Sonra uzun yıllar Gelibolu'da mütekâid olarak yaşadı. 846 (1442-1443) yılında İzlâdi Derbendi muhasarasında birçok gayretleri görüldüğünden vezirlik payesi verildi. 857 (1453)'e kadar bu görevde kalıp Sultan II. Mehmed tarafından Halil ve Şahabeddin Paşalarla birlikte görevden uzaklaştırılmış ve bir müddet sonra vefat etmişti, bk. *Sicilli Osmânî* III, 199.

905- Şehâbeddin Paşa, Enderun'dan yetişmişti. 843 (1439-1440)'da sevâhil muhafızı, sonra Rumeli Beylerbeyi ve 848 (1444-1445)'de vezir oldu. 857 (1453)'de azledildi, bk. *Sicilli Osmânî*, III, 176.

906- Müellifimizin yerini metinde boş bıraktığı Davud Paşa'nın vefat tarihini *Sicilli Osmânî* (II, 323)'den teshit ettik.

geçince onu beraberinde getirdi ve eski görevine iade etti. Sultan Mehmed zamanında da vezaret mevkiinde kaldı. Yaşı iyice ilerleyip de ata binmeye gücü kalmayınca, görevden azledilip Selânik sancağında oturmasına izin verilmesini istedi. İsteği yerine getirilip 890 (1485-1486) yılında[907] vefat edinceye kadar burada yaşadı.[908]

Zağnos Paşa: Sultan Murad'ın ikinci saltanatında vezâretten azledilip Karesi sancağı kendisine arpalık olarak verildi. .... yılında vefat edene kadar da Balıkesir'de kaldı.[909]

Kasım Paşa: Şehâbeddin Paşa yerine Rumeli Beylerbeyi oldu.

Yörgüç Paşa: Sultan Murad'ın lalası idi. Sultan Murad, tahta çıkınca, Amasya ve Tokat valiliğine tayin edilip vezâret ile taltif edildi. Büyük hizmetleri vardır.[910]

Balaban Paşa: Gelibolu'da bir medresesi vardır. Cesaret sahibi vezirlerden biri idi.[911]

Sinan Paşa: Rumeli Beylerbeyi olup ehl-i tedbir ve şecaat sahibi vezirlerdendi.[912]

Fazlullah Paşa: Gebze kadısı olup sonra da Sultan Murad'ın tabibi oldu. Bazı hususlarda son derece iyi görüş ve tedbirleri görüldüğünden Sultan, onu vezaretle ödüllendirdi.

Sultan Murad'ın Ümerâsı

Turhan Bey, Firuz Bey, Doğan Bey, Mezid Bey, Mahmud Bey, Evrenos Bey'in iki oğlu Ali Bey ile İsa Bey ve diğerleri meşhur umerâdan idiler.[913] Bütün bunların her biri zamanımız ümerâsından az da olsa daha büyük kimselerdi.

907- İshak Paşa 875 (1470-1471) yılında Sadrazam oldu, 877 (1481)'de azledildi. 886 (1481)'de Sultan II. Mehmed'in vefatından sonra tekrar sadrazam oldu, 888 (1483)'de azledildi ve 890 (1485)'de Selânik Valisi iken vefat etti, bk. *Sicilli Osmânî* II, 323-324.

908- Bk. Âlî, V, 224.

909- Ayrıca bk. *Sicilli Osmânî*, II, 426. Zağnos Paşa 848 (1444)'de mütekâid edilerek Gelibolu'ya gönderildi. 857 (1453)'de Vezirlik pâyesi verildi, 860 (1456)'da Karesi Valisi oldu. Hanımı Fatma Sultan ile birlikte Balıkesir'de medfundur.

910- Yörgüç Paşa 840 (1436-1437) yılında vefat etti, bk. Sicilli Osmânî, IV, 652.

911- Balaban Paşa Enderun'dan yetişmiş olup, önce Menteşe, sonra Tokat Beylerbeyi oldu, 850 (1446) tarihinde vefat etti. Son derece cesur ve gayretli idi, bk. *Sicilli Osmânî* II, 24.

912- Sinan Paşa, Çelebi Sultan Mehmed Han ümerâsından idi. Tırhala Beylerbeyi iken, 828 (1426)'da Sultan II. Murad tarafından Rumeli Beylerbeyliğine getirildi. 845 (1441-1442)'de Serdar olup daha sonra vefat etmişti, bk. *Sicilli Osmânî* III, 103.

913- Bütün bu şahısların kısa biyografileri için bk. Âlî, V, 224.

SULTAN II. MEHMED DEVRİ

Yedinci Osmanlı Sultan'ı Ebu'l-Feth ve'l-Meğâzî Sultan Mehmed Han el-Gâzî İbn Murad Han İbn Mehmed Han İbn Bâyezid Han İbn Murad Han İbn Orhan el-Gâzî İbn Osman el-Gâzî, Osmanlı sultanlarının yedincisidir. 7 Receb 833 (1 Nisan 1430) Cumartesi günü, bir başka rivâyete göre de 834 yılında Edirne'de doğdu.[914] Tahta ilk cülûsu[915] 847 (1443-1444), tahttan ayrılışı 848 (1444) veya 849 (1445-1446) yılında[916] ikinci cülûsu ise 16 Muharrem 855 (18 Şubat 1451) Perşembe günü oldu.[917] 4 Rebiu'l-evvel 886 (3 Mayıs 1481)'de vefat etti.[918] 53 yıl sekiz ay üç gün yaşadı.[919] Saltanat müddeti ise iki seferinde toplam otuzbir yıl ve birkaç aydır.[920] Hükümet merkezi önce Edirne, sonra Büyük Konstantiniyye (İstanbul) oldu.

Sultan Mehmed, orta boylu, iri yapılıydı. Teni kırmızıya çalan bir beyazlıktaydı. Boynu uzundu. Saç ve sakalının rengi siyahtı. Burnu iriydi.

914- Krş. Neşrî (TTK., nşr., s. 682-683; Teaschner nşr., s. 258) ve ondan naklen Sa'deddin Efendi (I, 345). Bunların dışındaki diğer kaynaklarda ise Fatih Sultan Mehmed'in doğum tarihi ihtilaflı şekillerde kaydedilir. Bir kısım müverrihler, onun doğum tarihinin gün ve ayını kaydederler. Ancak bu hususta da ihtilaflar vardır. Behiştî (s. 115), 832 yılı Receb ayının Regâib (7.) gecesinde (12 Nisan 1429); Oruç Bey (s. 49), 27 Receb 834 (10 Nisan 1431); Âlî (V, 205-206) 7 Receb 834 (21 Mart 1431); Enverî, Düstur-nâme, s. 92), 26 Receb 835 (29 Mart 1432); Mevlânâ Şükrullah (Atsız nşr., s. 64), 27 Receb 835 (30 Mart 1432); H. Hüsâmeddin (*Amasya Tarihi*, III, 209) ise, Receb 833 (Mart-Nisan 1430) tarihinde dünyaya geldiğini kaydederler. Bir kısım tarihçiler de gün ve ayını belirtmeden sadece yılını kaydederler. Âşık Paşa-zâde (s. 219) ve İdrîs-i Bidlîsî (vr. 296^{a}) 832 (1428-1429); *Câm-ı Cem Âyîn* (s. 396) ve Lütfî Paşa (s. 88) da 833 (1429-1430) yılında doğduğunu zikrederler.

915- II. Mehmed'in cülûsu hakkında kaynaklarda değişik fikirler vardır; Oruç Bey (s. 55) ve Âlî (V, 246) 847 (1443-1444) yılında; Behiştî (s. 128) Despot ve Karamanoğlu ile sulh akdinden sonra 848 ile 849 (1444-1446) yılları arasında; Âşık Paşa-zâde (s. 131) Varna savaşından önce tahta geçtiğini kaydederler. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. not: 862, 863 ve 868 ve İnalcık, *Tetkikler*, s. 61-62.

916- Sultan Mehmed'in bu saltanat devresinin 847-849 (1444-1446) yılları arasında iki yıl sürdüğü kaydı daha doğru ve daha genel bir kanaattir. Ayrıca bk. Oruç Bey, s. 55 ve 59.

917- Neşrî (TTK. nşr., s. 682-683; Teaschner nşr., s. 258); Oruç Bey (s. 64); Kemal Paşa-zâde (VII, 3) yalnız yıl olarak; Tursun Bey (M. Arif nşr. s. 33; M. Tulum nşr., s. 36); Karamânî Mehmed Paşa (vr. 12^{a}); *Câm-ı Cem Âyîn* (s. 396); Âlî (V, 246); Lütfî Paşa (s. 170) hep aynı tarihi kaydetmektedirler. Âlî, ayrıca onun o sırada 21 yaşında olduğunu bu bilgiye ekler. Enverî (*Düstur-nâme*, s. 94) ise, 16 Muharrem yerine 18 Muharrem tarihini verir.

918- Krş. *Câm-ı Cem Âyîn*, s. 396.

919- Âşık Paşa-zâde (s. 219) elli bir yıl; *Câm-ı Cem Âyîn* (s. 396) de elli üç yıl yaşadığını zikrederler.

920- Sultanın saltanat müddeti Âşık Paşa-zâde (s. 219), "... bunun dahi otuzyıl huthesi okundu."; Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 30; M. Tulum nşr., s. 33) "...Otuz iki yıl bir ay ondokuz gündür" şeklinde kaydederler.

Atalarının genellikle giydiği elbiseyi bırakıp ilim adamlarına özgü olan elbise giyen ilk Osmanlı Sultan'ıdır. Alimleri çok sever ve vakitlerinin çoğunu onlarla geçirirdi.[921] Saltanatı sırasında Anadolu âlimlerinin ve fazîletlilerin toplanma merkezi olmuştu.

Evlâdları: Sultan Cem, Sultan Mustafa ve Sultan Bayezid idiler. Sultan Mustafa babasının sağlığında Karaman eyaletinde yedi yıl kadar valilik yaptıktan sonra vefat etmiştir. Sultan Cem de, kardeşi Bayezid Han ile saltanat mücadelelerine girip de yenilince Frengistan'a gitmiş ve bir müddet sonra –inşaallah ileride yerinde anlatılacağı gibi– orada vefat etmiştir.

Karamanoğlu'nun İsyanı

Sultan Mehmed devrindeki olaylara gelince, bunların ilki Karamanoğlu İbrahim Bey'in[922] isyanıdır. İbrahim Bey, Sultan Murad'ın vefat ettiğini duyunca, isyan etti. Aydın Beylerinin oğullarından birini bir miktar Karamanlı askerle Aydın'a, Germiyanoğullarından birini Germiyan'a, Saruhanoğullarından birini Saruhan'a ve Menteşeoğullarından birini de Menteşe diyârına gönderdi.[923] Kendisi de bir ordu ile Antalya[924] üzerine yürüdü.

Bu sırada Anadolu beylerbeyi olan Özgüroğlu İsa Bey, durumu Devlet-i âliyye merkezine bildirip Karamanoğlu'na karşı savaşmaya izin istedi. Fakat İsa Bey'e izin verilmeyip azledildi[925] ve yerine Gazi İshak Paşa Anadolu Beylerbeyi tayin edilerek bir miktar askerle Karamanoğlu problemini gidermeye gönderildi. Sultan Mehmed de İshak Paşa'dan sonra Anadolu'ya hareket etti. Karamanoğlu, atalarının âdedi üzerine Taşili'ne kaçtı.[926] Tayin ettiği ku-

---

921- Krş. Âlî, V, 246.

922- Karamanoğlu Mehmed Bey'in oğlu İbrahim Bey 1424-1463 tarihleri arasında Konya'da hüküm sürmüştür.

923- Aynı mealdeki bilgiler için krş. Âşık Paşa-zâde, s. 140; Neşrî, TTK. nşr., s. 684-685; Teaschner nşr., s. 259; Sa'deddin Efendi, I, 415.

924- Âşık Paşa-zâde, Neşrî ve Sa'deddin Efendi bir önceki notta gösterilen yerlerde "Alâiyye" şeklinde geçmektedir.

925- Neşrî, TTK. nşr., s. 684-685, bu olayı şu şekilde zikreder: "...Özgüroğlu İsa Bey, Anadolu Beglerbegisiydi. Karamanoğlu gelip il urucak hükümdâr'a adam gönderib Karamânoğluyla cenk etmege destûr istedi. Yüz ağırtmaya deyü, destûr vermedi. Anı azledüb İshak Paşa'ya hil'at giydirüb Anadolu Beglerbegliği verüb gönderdi." Aynı rivayeti, Kemal Paşa-zâde (VII/21); Oruç Bey (s. 64) ve Enverî (*Düstur-nâme*, s. 95) de kaydederler. "Ol demde Halil Paşa Vezir-i a'zam idi. Câiz görmeyüb İshak Paşa'yı ...Anadolu cânibine gönderdiler" diyen Behiştî (s. 149) ile yukarıdaki bilgiyi aktaran İdrîs-i Bidlîsî (vr. 391^{a}), İsa Bey'e izin verilmesine Halil Paşa'nın engel olduğunu kaydederler.

926- Tursun Bey'e (M. Arif nşr., s. 35) göre, Sultan Mehmed, Akşehir'e geldiğinde İbrâhim Bey, Taş-İli'ne kaçmıştı. Ayrıca bk. Kemal Paşa-zâde, VIII, 14.

mandanların her biri de bir tarafa kaçtılar. Sultan, bütün Karaman eyaletini fethedip Konya dışında konaklayarak Taşili'ni de fethetmek için hazırlıklara başladı.[927] Karamanoğlu, korkup Sultan'a elçiler göndererek affedilmesini, vezirlere de aynı şekilde adamlar göndererek kendisine şefâat etmelerini, kızını da Sultan'ın zevceliğe kabul etmesi için rica etmelerini istedi.[928] Sultan, ricasını kabul ederek Karamanoğlu'nu affetti[929] ve Bursa'ya geri döndü.[930]

Sultan Mehmed, İshak Paşa'yı, Menteşe diyarını ele geçiren İlyas Bey'in üzerine gönderdi. İshak Paşa varıp İlyas Bey'i bu illerden attı.[931] İlyas Bey de kaçarak Rodos kâfirlerine sığındı.[932] İshak Paşa bu illerin işini tamamladıktan sonra geri dönünce, Sultan Mehmed, ona Kütahya'da oturmasını emretti.[933] İshak Paşa Anadolu Beylerbeyi idi. O güne kadar Anadolu Beylerbeyleri Engürye'de otururlardı. İshak Paşa'dan sonra Kütahya'da oturmaya başladılar.

Sultan Mehmed, Karamanoğlu ile sulh yapıp Bursa'ya dönerken, yeniçeriler Bursa yakınındaki bir köy yolunda saf bağlayıp Sultan'dan bahşiş istediler. Turhan Bey ve Şehâbeddin Paşa Sultan ile yeniçeriler arasında aracılık yaparak[934] Sultan'dan, askere on kese Osmanlı dirhemi bahşiş ihsan etmelerini rica ettiler.[935] Yeniçeriler bahşişi alınca yolu açtılar. Sultan, buna

927- Enverî (*Düstur-nâme*, s. 94) ve Behiştî (s. 149)'ye göre, Sultan Mehmed, Akşehir'den ileriye gitmemişti.

928- Krş. Enverî, *Düsturnâme*, s. 94; Âşık Paşa-zâde, s. 140; Neşrî, TTK. nşr., s. 684-685; Teaschner nşr., s. 259; Behiştî, s. 150; Âlî, V, 249; Lütfi Paşa, s. 181.

929- Karamanoğlu'nu affettikten sonra, anlaşmayı yenilemek ve imzalamak üzere Kasaboğlu Mahmud Bey'i Konya'ya göndermişti, bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 686-687; Teaschner nşr., s. 259; Kemal Paşa-zâde, VII, 16 ve Sa'deddin Efendi, I, 416.

930- Bu anlaşmaya göre, Sultan II. Murad devrinde, Varna Savaşı'ndan evvelki zor günlerde Karamanoğlu'na bırakılan Beyşehir, Kırşehir ve Seydişehir geri alındı. Bunlara ilaveten Karamanoğlu İbrahim Bey, Sultan'ın seferlerine asker göndermeyi taahhüd ediyordu, bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 35; M. Tulum nşr., s. 38. Ayrıca, Kemal Paşa-zâde (VII, 17), bu anlaşmada Ilgın-İli'nin sınır kılındığını; Âşık Paşa-zâde (s. 140), zaptedilen yerlerin Karamanoğlu'na tekrar geri verildiğini; İdrîs-i Bidlîsî (vr. 302^{a}), Kırşehir yerine Akşehir'in alındığını kaydederler.

931- Bu uydurma taht müddeîsi, kendisinin Üveysbey'in oğlu İlyas olduğunu iddia ediyordu, bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 104.

932- Âlî (V, 250), bu konuda şöyle der: "...İkinci hâdise vilâyet-i Menteşe fethidür ki Pâdişâh-ı alemiyân Bursa'dan kalkub Edirne'ye Revân oldukta Anadolu Beglerbegisi "İshak Paşa" serdar kılındı. Umûmen Anadolu askeriyle Menteşe iline varub evlâd-ı Menteşe'den İlyas Bey'i sıyub Rodos Kal'asına dek kaçırdı, taht-ı tasarrufunda olan memâlikini silk-i teshîre çeküb kendisi döndü geldi şehr-i Kütahya'da mütemekkin olub..." Ayrıca bk. Behiştî, s. 150.

933- Krş. Neşrî, TTK., nşr., s. 686-687; Teaschner., nşr., s. 259-260; Sa'deddin Efendi, I, 416.

934- Bk. Kemâl Paşa-zâde, VII, 18. Ancak İdrîs-i Bidlîsî (vr. 392^{a-b}), bu vezirlerin adını zikretmeden "Devlet erkânının aracılığıyla" der.

935- Bk. Kemâl Pâşâ-zâde, VII, 19. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 392^{b}), isim zikretmeden, Padişâh'ın 10 kese

son derece sinirlendi[936] ve yeniçeri ağası Kazancı Doğan'ı[937] azledip değnek vurulmasını emretti.[938] Ayrıca yayabaşlarına da değnek vurulmasını istedi. Bu olaylar, 856 (1452) yılında meydana geldi.

İstanbul'un Fethi

Sultan Mehmed devrinin olaylarının en büyüğü şüphesiz İstanbul'un fethidir. Sultan, Karaman'dan dönüp bir müddet Bursa'da oturdu. Sonra Rumeli'ye geçmek isteyince, kendisine, Frenk gemilerinin Gelibolu Boğazını kapadığını bildirmeleri üzerine Kocaili üzerinden Karadeniz kıyısındaki Güzelce Hisar boğazına geldi.[939] İstanbul'u fethetmeyi düşünüyordu. Babasının buna dair tavsiyesi de bu kararını kuvvetlendirmişti.[940] Güzelce Hisar Boğazından geçince İstanbul Tekfuruna[941] haber gönderip Rumeli yakasında Boğazkesen Kalesinin yapımı için izin istedi.[942] İstanbul Tekfuru, o tarafların Ceneviz Frenkleri-

yerine otuz kese; Behiştî (s. 150) de aynı şekilde otuz kese dağıttığını kaydederler. Âlî (V, 250) ise akçe dağıttığından hiç bahsetmemektedir.

936- "...Saadet ile nüzûl buyurduğu gibi divân oldu. Emretti, Yayabaşlarını getürdüb –bu edebsüzlük sizün kusûr-u aklunuzdandır– diyüb, basturub yüzer çomağ urdu..." Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 35; M. Tulum nşr., s. 39 ve ayrıca bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 392^{a}.

937- Kemâl Paşa-zâde (VII, 19)'de "Kurtçı Toğan"; Hayrullah Efendi (VII, 36)'da "Katırcı Doğan' şeklinde geçer. Bu isim genellikle, Korucu, Kurtçu veya Kazancı şekillerinde kaydedilir. Kazancı Doğan, Varna Savaşı'ndan beri yaklaşık yedi yıldır Yeniçeri Ağası görevinde bulunuyordu. II. Murad, ona Pravadi yakınında "Kayapa" köyünü temlik etmişti. Doğan Bey, 866 (1461-1462) yılında Edirne'de bir mescid ve zâviye inşa ettirmiş ve bunlar için vakıflar yapmıştı. Edirne'de Kurtçu (bugünkü Kuşçu) Doğan mahallesi onun adını taşımaktadır, bk. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 40 ve s. 225 vd.

938- Hüseyin Hüsameddin, Kazancı Doğan'ın Amasya'ya sürgün edildiğini (*Amasya Tarihi* III, 270) ifade ederken Neşrî ise onun yerine Yeniçeri Ağalığı'na Mustafa Ağa'nın getirildiğini kaydeder (TTK. nşr., s. 686-87; Teaschner nşr., s. 1259; Âlî, V, 250).

939- Sultan'ın bu güzergâhı ve Gelibolu'nun düşman gemileriyle kapatılmış olması, onun, Kocaeli üzerinden Güzelcehisar ve Akhisar'dan Karadeniz'e geçişi, Sultan Murad'ın Manisa'dan Varna Savaşı'na giderken takib ettiği güzergâhın aynısı ve aynı sebebler tekrarlanmış gibi görünüyorsa da, Âşık Paşa-zâde (s. 140-141), "atasının geçtiği yerden Rum-İli'ne geçti" diyerek meseleyi aydınlatmıştır. Kemal Paşa-zâde (VIII, 33)'de açıkça "..sâbıkâ Karaman Seferinden sâlim-u gânim dönüb... Gelibolu ma'berini Freng-i neheng-âheng tuttuğu sebebden gelmiş mezkûr boğazdan 'ubûr etmişti" demektedir.

940- Sultan Mehmed, bu konuda Bizans elçilerine hitâben, Rumeli Hisarını neden yaptırmak istediğine dair uzun ve etraflı bilgi ihtiva eden nutuk irad etmişti, bk. Dukas, s. 146.

941- Bu sırada Bizans İmparatoru XI. Konstantinos Dragazes (1448-1453)'dür.

942- Bizzat Sultan Mehmed tarafından "Boğaz Kesen" diye isim konulan bu kalenin, iki denizin arasını kesmek, kıtadan kıtaya ve denizden denize geçişe hâkim olmak için yapılmıştır, bk. Kritovulos, *"Târih-i Sultan Mehemmed Hân-ı Sânî"*, Trc. Karolidi Efendi, *TOEM* ilavesi, İstanbul 1329, s. 181. Sa'deddin Efendi (I, 417) de bu husûsda şunları kaydeder: "tâ hengâm-ı 'ubûrda kâfir geştilerine ihtiyâc münkati' ola ve rehgüzer-i süfün-i küffâr insidâd bulâ." Ayrıca bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 40; M. Tulum nşr., s. 45; Enverî, *Düstur-nâme*, s. 95; Behiştî, s. 150.

nin hükmünde olduğunu, kendisinin orada hiçbir otoritesinin bulunmadığını söyleyerek özür diledi.[943] Sultan da buna karşılık "Bizim Frenklerden izin istemeye ihtiyacımız yok" diyerek dörtyüz[944] kadar ustaya kaleyi yapmaya başlamalarını emretti[945] Askerler de ustalara yardım ettiler. İdrîs'in rivayetine göre[946] kırk günde, onun dışındaki tarihçilere göre de dört ayda üç burç üzerine bir kale inşa ettirdi.[947] Kalenin korunması için de muhafızlar ve büyük toplar koydurdu.[948] Yıldırım Bayezid zamanında, Anadolu yakasında yapıl-

943- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 393[b]; Âlî V, 250.

944- Sa'deddin Efendi (I, 418)'ye göre, "Beş bin bina ustası çalışmıştı." Hammer (II, 264)'e göre ise, kalenin içinde bin usta ile ikibin amele, dışında da aynı sayıda usta ve amele çalışmıştı. Bu duruma göre ikibin usta ile dört bin ameleden ibaret altı bin kişi hisarın yapımında görev almıştı. Ayrıca bk. Mırmıroğlu, *Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları, İstanbul 1940*, s. 145. Dukas'a (s. 147) göre ise, bin kadar usta ve her ustanın iki yardımcısı vardı. Kale duvarının iç ve dış tarafında yeteri kadar usta ve yardımcı çalışıyordu. Taş, kireç ve tuğla taşıyanların sayısı sayılamayacak derecede çok idi.

945- Aynı mealdeki bilgi için bk, Oruç Bey, s. 65. Kemal Paşa-zâde (VII, 34)'ye göre, Halil, Saruca, Şahabeddin ve Zağanos Paşaların her biri bir burcun inşâsından sorumlu tutuldular. Buna göre dört vezir, dört burç için görevlendirilmiş oluyordu. Ancak öteki kaynaklarda üç burçtan bahsedilmektedir. Dukas (s. 147)'de üç burçtan söz ederek şöyle der: "Burçların inşası için biri Halil Paşa'ya, biri Zağanos Paşa'ya ve diğeri de Saruca Paşa'ya havale edildi." Halil Paşa burcu, 22 metre yüksekliğinde; duvar kalınlığı 6.5 metre; Saruca Paşa burcu, 28 metre yüksekliğinde, duvar kalınlığı 7 metre; Zağanos Paşa burcu ise 21 metre yüksekliğindedir. Daha fazla bilgi için bk. F. Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1949, s. 52.

946- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 394[a].

947- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 394[a]) ve Âlî (V, 250) ise, Hisar'ın kırk günde bittiğini; Oruç Bey (s. 65), müellifimizin dediği gibi dört ayda bittiğini kaydederler. Kemal Paşa-zâde (VII, 35)'de sadece 856 (1452) yılında bittiğini söylemekle yetinir. Stphrantzes (Yeoryios Phrançis, *Vekâyi'nâme*, Çev. Vladimir Mırmıroğlu, Gayri matbu' tercüme, TTK. Ktb., Tercümeler kısmı, no: 133, s. 175) ve Schlumberger, (*İstanbul Muhasarası ve Zaptı*, Çev. M. Nahid, İstanbul 1330, s. 30), 26 Mart 1452 gününde Hisar'ın inşasına başlandığını; Uzunçarşılı (I, 462) ve Mırmıroğlu (s. 14) 21 Mart 1452 gününde başlanıp dört ayda bittiğini belirtirler. Aslında Hisar'ın inşaatına 25 Rebiü'l-evvel 856 (15 Nisan 1452) Cumartesi günü başlanmıştır. Bitiş tarihi olarak da Sultan Mehmed'in Edirne'den Boğaz'a geldiği gün olan 12 Şa'ban 856 (28 Ağustos 1452) tarihi kabul edilir. Bu duruma göre Hisar, dört ay onüç gün içinde bitmiş bulunmaktadır, bk. E.H. Ayverdi, "Rumeli Hisar'ı ve İstanbul'da ilk Osmanlı Kitabesi", *Fatih ve İstanbul Dergisi*, İstanbul 1953, Sayı: 1, s. 63 vd.; Halil Edhem, "İstanbul'da En Eski Osmanlı Kitabesi", *TOEM*, Sene: 2, s. 484).

948- "...Sûr-i Hisâr'ın çâr haddi ki sedd-i İskender'e nâzırdı, dört Vezir'e ki biri Halil Paşa ve biri Saruca Paşa ve biri Şahabeddin Paşa ve biri Zağanos Paşa'ydı, tayin olundu", Kemal Paşa-zâde, VII, 34. Ayrıca bk. Oruç Bey, s. 65 ve Schlumberger, s. 31. Sultan, Kale Muhafızı Firûz Ağa'ya Boğaz'dan geçecek olan gemiler, hangi devlete ait olurlarsa ve hangi cins gemi olursa olsun, buradan geçerlerken yelken indirip gümrük resmi vererek geçmelerini ve emre itaat etmeyenlerin batırılmasını emretmiş ve ona yardım etmeleri için dört yüz yeniçeri vermişti, bk. Dukas, s. 151.

mış olan kaleyi de tamir ettirip müstahkem bir kale haline getirdi. Burada da muhafızlar ve toplar yerleştirdi.[949]

İstanbul Tekfuru bunları görünce, son derece şaşırıp eski dostluklarından dolayı Halil Paşa'ya, içleri altınla dolu iki balık gönderip himayesini ve Sultan ile aralarını bulmasını rica etti.[950] Halil Paşa, Sultan'a, sulh yapmanın daha hayırlı olacağını söyleyip bu konuda birçok delil arzetti.[951] Sultan, Halil Paşa'nın sözlerine kulak vermeyip[952] kışın geçmesinden sonra bu işin nereye varacağını beklemek gerektiğini söyleyerek konuyu kapattı. Sonra Edirne'ye doğru yürünmesini emredip[953] Akçaylu oğlu Mehmed Bey kumandasında bir miktar askeri İstanbul etrafını yağmalamaya gönderdi. İstanbul civarına akın yapıp etrafı yağmalamalarıyla Sultan ile Tekfur arasındaki ihtilâf ve anlaşmazlık doruğuna çıktı. Sultan, muhasara ve muharebe için gerekli olan birçok büyük küçük toplar gibi her türlü muhasara âletlerini hazırladı. Top dökmede ihtisas ve beceri sahibi Saruca adlı bir usta, o güne kadar benzeri işitilmemiş, üç yüz kantar ağırlığında bakırdan büyük bir top döktü.[954]

857 (1453) yılının baharına[955] çıkılınca, Sultan, İstanbul'u fethetmek üzere

949- Sultan Mehmed, Hisar'ın işi bittikten sonra, iki gün müddetle İstanbul surlarını ve hendeklerini tetkik ederek Eylül ayının ilk günü Edirne'ye döndü, bk. Uzunçarşılı, I, 463; Dirimtekin, s. 55.

950- Rumeli Hisarı'nın bitiminden sonra müşkil duruma düşen Bizans İmparatoru, "...Eğer bu Türkden kurtulmağa çare olursa dostumuz Halil Paşa'dan olur dedi. Eydür, balıkçılar göndermek gerekdür didi. Balığın karnını filoriyle doldurdular, Halil Paşa'ya gönderdiler... Hâlil, balığı yedi, karnını sandığa koydı. Kâfirün sözünü duttu. Hünkâr geldi, arz eyledi..." bk. Âşık Paşa-zâde, s. 141. Aynı rivayet için bk. Sa'deddin Efendi, I, 418. Kemal Paşa-zâde, (VII, 90-91) şunları ilave eder: "Ol dahî mala meyl idüb bu bâbda envâı hudâ' ve türlü hiyel tertib eylerdi." Ş. Turan'ın Stphrantzes'den yaptığı nakle göre, Osmanlı ordugâhında konuşulanlar aynen Halil Paşa tarafından İmparator'a haber verilmekteydi, bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 91, nor: 2.

951- Çandarlı son ana kadar İstanbul'un muhasarasına karşı idi. Şehir alınırsa kendi otoritesinin sarsılacağını, alınmazsa Devlet'in za'f ve tehlikeye düşeceğini söylüyordu. Hatta İstanbul'un alınmasının korkunç bir Haçlı seferi silsilesini tahrik edeceğini ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına ve mahvina sebep olabileceğini ileri sürüyordu, bk. İnalcık, *Tetkikler*, s. 124.

952- "...ve ana taarruzdan fitneye sebeb olmak tevehhümâtından ve ihtimâlâtdan söylerler idi. Bu suretle, niçe ki zikrini girdâb-ı nisyâna salalum diyû kasd iderlerdi, asla iltifat etmezdi", bk. Tursun Bey, M. Arif neş., s. 36; M. Tulum neş., s. 40.

953- Sultan, 1 Eylül 1452 günü Edirne'ye hareket etmişti, bk. Stphrantzes, Mırmıroğlu ter., s. 175.

954- Dukas (s. 151-152) bu toplar hakkında şunları kaydeder: "1452 yılı sonbaharında Bizans Ordusundan kaçıp gelen ve Osmanlılara iltica eden bir asker, Fatih'in huzuruna çıkarıldı. İstanbul surları hakkında geniş bilgi verdi. Macar veya Ulah asıllı olan bu askerin adı Urban idi. Urban iyi bir top dökümcü ustasıydı. Yeniçeri Mühendis Muslihiddin ile birlikte döktüğü toplar İstanbul fethine sebeb olmuştu."

955- Muhasaranın başlangıcı için kaynaklar çeşitli tarihler verirler. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 396a) 857 yılı Cemâziyelevvel (Nisan-Mayıs 1453); Feridun Bey (*Münşeât*, I, 259) 12 Rebiulevvel 857 (23

yola koyuldu.[956] Bu seferde Sultan'ın yanında, ilim adamlarıyla mutasavvıflardan birçok kimse yer almıştı[957] Hacı Bayram-ı Velî'nin[958] halîfelerinden Akşemseddin hazretleri,[959] Bayramî meşâyihinden Akbıyık Dede.[960] Mevlânâ Ahmed Gürânî,[961] Mevlânâ Hüsrev vb. kişiler vardı.

Muhasaraya[962] Edirnekapısı tarafından başlandı.[963] Gâziler, büyük bir

Mart 1453) tarihinde muhasaraya başlandığını zikrederler. Dukas (s. 161); İbn Tağriberdî (*Havâdisü'd-Duhûr*, Ayasofya Ktb. no: 3185, s. 277) 26 Rebiulevvel (6 Nisan) Cuma günü şehri muhasara ettiğini kaydederler. Kemal Paşa-zâde (VII, 49) İdrîs-i Bidlîsî (395ª) ve Runciman, *The Fall of Constantinople*, Cambridge 1969, s. 87) 857 yılı baharında muhasaranın başladığını belirtirler. Stphrantzes (s. 177) ise, 2 Nisan'da St. Romanos Kapısı karşısında Otağın kurulduğunu yazmaktadır. Kemal Paşa-zâde VII, Defter neşrini yapan Şerafettin Turan (VII, 49 not: 1) "...Oruç Bey'in kaydı (s. 65/124) müverrihimizi teyid etmekte ise de Neşrî, muhasaranın 15 Rebiulevvel/24 Martta başladığını..." söyler. Ancak Oruç Bey'i s. 65 te böyle bir kaydına rastlanmaz. s. 124'te ise "Rebiulevvel ayının yirmibirinde Seşembe günü fetholdu, sekizyüz elliyedisinde..." der ve muhasara tarihini değil, fetih tarihini kaydeder. Şerafettin Turan, muhtemelen Kemâl Paşa-zâde'yi teyid etmek için farkına varmadan bunu yanlış olarak aktarmıştır.

956- Aynı bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, I, 419-429, Sultan Mehmed, muhasaradan evvel İstanbul'u karadan askerî bir kordon altına aldırmış, şehirden dışarıya ve dışarıdan şehre çıkıp girmeye kimseye fırsat vermemeleri hakkında kesin bir emir vermişti. Ayrıca Karaca Paşa kumandasında onbin kişilik bir kuvveti gönderip İstanbul çevresindeki Misivri, Ahyolu, Vize ve diğer kaleleri zaptetmelerini sağladı, bk. Dukas, s. 158. Silivri ise muhasara edilmesine rağmen alınamamıştı, bk. Schlumberger, s. 64.

957- Osmanlı Ordusu'nun sayısı hakkında kaynaklarda çok değişik rakamlar kaydedilir. Bizzat muhasarada bulunan Tursun Bey ile Âşık Paşa-zâde, herhangi bir rakam zikretmezler. Oruç Bey (s. 65) ise onbin Azap, onbin Yeniçerinin muhasaraya katıldığını söyler. Dukas (s. 158), ikiyüz altmışbeş bin; Hammer (II, 282) iki yüz elli bin; Dirimtekin (s. 72) seksen iki bin askerin bu muhasaraya iştirak ettiklerini kaydederler.

958- Muhammed İbn Hamza Akşemseddin; hakkında daha geniş bilgi için bk. *Şekâik*, s. 138-142; Sa'deddin Efendi, II, 512-524 (Sa'deddin Efendi, bu bilgiyi olduğu gibi *Şekâik*'tan aktarmıştır); Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, s. 864; *Osmanlı Müellifleri*, I, 12; Ö. R. Kehhâle, *Mu'cemül-Müellifîn*, IX, s. 271.

959- Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'nın Solfasol (Zülfazl) adlı köyünde doğmuştur. Naklî ve aklî ilimlerle meşgul olup tahsilini tamamladıktan sonra Ankara Medresesinde müderris oldu. Daha sonra tedris işini terk edip tasavvufa yöneldi ve Anadolu'nun belli başlı büyük mutasavvıflarından biri oldu. Ankara'da medfundur, bk. *Şekâik*, s. 36; Âşık Paşa-zâde, s. 201; Sa'deddin Efendi, II, 428.

960- Akbıyık Dede, Hacı Bayram-ı Veli'nin müridlerindendir. Hakkında birçok menkıbe vardır, bk. *Şekâik*, s. 66 ve ondan naklen Sa'deddin Efendi, II, s. 459.

961- Ahmed İbn İsmail İbn Osman el-Gurânî (1416-1488) hakkında daha geniş bilgi için bk. *Şekâik*, s. 51-54, Sa'deddin Efendi, II, 441-448; *Sicilli Osmânî*, II, 161; *Osmanlı Müellifleri*, II, 3. Eserleri için bk. Ö. R. Kehhâle, *a.g.e.*, I, 166; A. Ateş, Molla Gurânî mad., *İA*.

962- Sultan Mehmed, muhasara başlamadan evvel İmparatora bir elçi heyeti gönderip kalenin eman ile teslimini istemiş, ancak İmparator bu teklifi reddetmişti, bk. Kritovulos, s. 47.

963- Kemal Paşa-zâde (VII, 50), "Topkapusu dimekle meşhur Dervâze'nün karşusunda" der ve ordunun sağ kolunda Anadolu askerleri ile İshak Paşa'nın, sol kolunda Rumeli askerleri ile

gayretle çarpışmaya girişerek surlarda birçok gedik açtılar. Bu gediklerden tam şehre girecekleri sırada, İstanbul Tekfuruna, Frenk krallarının deniz yoluyla gönderdiği yardım ulaştı.[964] Bu yardım kuvvetleri hemen gedikleri tamir ederek şiddet ve gayretle İstanbul'u savunmaya başladılar. İş zorlaştı. Sultan bu duruma çok üzüldü. Bu arada Halil Paşa, fırsatı değerlendirip kendisinin taraftarları olan bazı vezir ve beylerle Sultan'a, muhasaradan vazgeçmek ve sulh yapmak hususunda bir hayli ısrar ettiler.[965] Sultan, tereddüde düşüp diğer beyler ve âlimler ile istişare etti. Âlim ve mutasavvıfların çoğu ve vezirlerden Zağnos ve İshak Paşa'lar muhasaraya devamda ve çarpışmada sebat etmek gerektiğini tavsiye ettiler. Akşemseddin de Sultan'a fetih müjdesini verdi. Alim ve şeyhlerin tavsiye ve teselliler Sultan'ın mâneviyâtını kuvvetlendirdi. Muhaliflerin teklifini reddederek deniz tarafından muhasaraya devam edilmesini emretti. Fakat ne yazık ki kâfirler, bugün Sarayburnu adı verilen yerden tam karşı kıyıya, Galata'ya kalın bir zincir çekip gemilerin girmesini engellemiş ve burayı kapatmışlardı.[966] Allah, Sultan'a, bu konuda bir tedbir

dayı Karaca Bey'in yer aldığını kaydeder. Ayrıca bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 45; Kritovulos, s. 44. Osmanlı ve Bizans Ordusu'nun durumu hakkında geniş bilgi için bk. Dirimtekin, s. 135 vd.; Runciman, p. 92-93. Dukas (s. 160-161), muhasaraya Harisu (Edirne Kapı)'dan başlandığını ve ordunun diğer kısımlarının da Ksiloporta (Tahta Kapı, bugünkü Ayvansaray), Kosmidi (Eyüp civarı) dolaylarında yayılmış olduğunu belirtir. Stphrantzes (s. 177) ise, Sultan'ın 2 Ntsan 1453 günü Aziz Romanos (Topkapı) Kapısı'nda karargah kurduğunu kaydeder.

964- İlk gelen yardım Cenevizli Giovanni Longo Di Guistiniani kumandasındaki iki kadırga ve yediyüz cengaver idi, bk. Dukas, s. 162. Başka bir rivayetle altıyüz cengaverin geldiği zikredilir, bk. N. İorga, "İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak" Trc. F. Işıközlü-A. Erzi, *Belleten*, XIII/49, s. 107 vd. İmparator, Cenevizli Giovanni'ye bu yardımı karşılığında muhasaranın kalkmasından sonra Limni Adası'nı vermeyi vadetmişti. Papa ise muhasara esnasında üç büyük kadırga ile büyük miktarda mühimmat ve erzak göndermiş ve otuz geminin daha hazırlanmakta olduğu haberini iletmişti, bk. Kritovulos, s. 45 ve 61. Ayrıca Sakız Adası'ndan üç Ceneviz ve bir Bizans gemisi erzak ve silahlarla dolu olarak İstanbul'a, Philip Domanigos kumandasında ulaşmıştı, bk. *Grekçe Anonim*, s. 138. Fatih Sultan Mehmed'in Memlûk Sultanı'na gönderdiği Fetihnâme'de ise, Rodos, Katalan, Venedik ve Cenevizlerin yardım gönderdikleri kaydedilir, bk. Feridun Bey, *Münşeât*, I, s. 237. Tâcîzâde Câfer Çelebi, (*Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*, İstanbul 1331, s. 15) gemi adedinden bahsetmeden yalnızca yardım geldiğini kaydeder. Stphrantzes (s. 178), Bizans'a gelen yardım gemilerinin üçü Liguria'dan, biri İberia yani Kastelia (İspanya'da Okyanus sahilinde bir eyalet)'den, üçü Girit adasından olup biri Kandiye, ikisi Kidonia şehirlerinden gelmişti ve bunlardan başka üç sıra kürekli üç adet büyük Venedik ticaret gemilerinin geldiğini kaydeder. Bizans'ın ve onlara yardıma gelen mütteffiklerin kuvvetleri hakkında geniş bilgi için bk. Dirimtekin, s. 63 vd., Dukas (s. 157) ise erzak olarak beş geminin geldiğini söyler.

965- Aynı bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, I, 422-423.

966- Bu zincir eskiden beri, yani Galata'nın kuruluşundan evvel de mevcuttu. Bizans İmparatoru Leon (717-741) zamanında Emevi kumandanı Mesleme b. Abdulmelik'in yedi yıl süren İstanbul muhasarası sırasında ve daha sonra 1204'te Dördüncü Haçlı Seferi sırasında zincirin gerili olduğu kaydedilmektedir. İstanbul'un fethi sırasında büyük rol oynayan bu zincirin bir

ilham etti.[967] Muhasara için hazırlanan gemileri[968] Boğazkesen Hisarından Kasımpaşa'ya uzanan bir dereye kadar yerde döşenmiş ve yağlanmış kalaslar üzerinden kaydırarak Haliç'e indirtti. Fakat sahih olan rivayete göre, gemiler Okmeydanı'nda hazırlanmış ve buradan denize indirilmiştir.[969] Bu gemileri Haliç'te Kasımpaşa ile İstanbul arasında, Cebe Ali kapısı hizasında bir köprü gibi[970] birbirine bağlayıp toplarla ve cengaverlerle donattılar. Deniz-

ucu St. Öjen Kapısı (Pili Tu Ayiu Evyeniu) yani Yalıköşkü mevkii civarında Manganon burcunda idi. Diğer ucu ise Galata tarafında Mumhane Burnunda Galata surlarının içindeki Hritos Kalesi burcunda idi, bk. Kritovulos, s. 49-50; Mırmıroğlu, *Donanma*, s. 29-30; Tâcîzâde Cafer Çelebi, *a.g.e.*, s. 14.

967- Krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 46; M. Tulum nşr., s. 52. Karadan gemileri yürütmek fikrinin Sultan Fatih'e ilham yoluyla gelmesinden ziyade tarihte tekerrür etmiş bu gibi uygulamalardan haberdar olmuş olması gayet tabiidir. Kartacalı Annibal'ın Tarentum Limanı'na gemilerini karadan yürütmek istediği nakledilir. Ayrıca Romalıların Aktium Savaşından sonra donanmalarını Korent Körfezi'nden altı mil mesafeye taşıdıkları; Miladi dokuzuncu yüzyılda Normandiyalıların Paris'i muhasaraları sırasında kayıklarını Sen Nehri'ne ulaştırmak için karadan iki mil kadar bir mesafeden çektikleri; Venediklilerin 1437 yılında Po Nehri'nden Garde Gölü'ne kadar bir donanma geçirdikleri tarihî kaynaklarda kaydedilir, bk. Mırmıroğlu, *Donanma*, s. 40.

968- Müverrihimiz diğer tarihçilerin verdiği gibi gemilerin sayısı hakkında bilgi vermemektedir. Âşık Paşa-zâde, (s. 142) gemilerin yetmiş adet; Kritovulos (s. 66) altmışyedi adet; Dukas (s. 173) seksen adet; Dirimtekin (s. 163) ve Mırmıroğlu (Donanma, s. 40) yetmiş iki adet gemi olduğunu kaydederler. Bu sayılar karadan Haliç'e indirilen gemilerin sayısıdır. Fatih'in, muhasara için hazırladığı gemi sayısı daha fazla idi. Nitekim Dukas, (s. 164) üçyüz adet; Kritovulos (s. 43) nakliye için olanlar hariç üçyüzelli parça gemi; Stphrantzes (s. 180) muhtelif tipte ikiyüz yirmidokuz adet gemi olduğunu kaydederler.

969- Karadan Halic'e indirilen donanmanın güzergahı hakkında kaynaklarda çok değişik bilgi verilmektedir. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 45); Stphrantzes (s. 179); Kritovulos (s. 65); Dukas (s. 166) ve Behiştî (s. 155) genellikle Galata Kulesinin arkasından koruluk ve tepeleri aşarak Halic'e indirildiğini kaydederler. Sa'deddin Efendi (I, 423-424), Rumeli Hisarından Galata sırtlarına en kolay yoldan Halic'e indirildiğini yazmaktadır. Âlî, (V, 253) ise, "Deryâdan kuruya" çekilen gemilerin Kasımpaşa'da Halic'e indirildiğini yazmakla yetinir. Dirimtekin (s. 164), bu güzergahın Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Camii'nden başlayıp Kumbaracı yokuşundan bugünkü Rusya Federasyonu Konsolosluğunun bulunduğu noktadan geçirilerek Halic'e indirildiğini öne sürer. Bu konuda mükemmel bir araştırma ortaya koymuş olan Vladimir Mırmıroğlu (*Donanma*, s. 42-72) ise, Türk gemilerinin Tophane Limanından yukarıya Kumbaracı Yokuşu, Dörtyol ağzı, Asmalı Mescit Sokağı ve Tepebaşı yoluyla Kasımpaşa'ya indirildiğini kabul eder. Ayrıca bk. Runciman, *a.g.e.*, s. 105.

970- Mırmıroğlu (*Donanma*, s. 80), Bizans ve öteki Batılı kaynaklara dayanarak bu köprünün Halic'e indirilen gemilerin yanyana getirilmesiyle değil, ayrı bir köprü olarak yaptırıldığını kaydeder. Ayrıca köprünün Kumbarahane ile Defterdar İskelesi arasında kurulduğunu ve muhasaranın ilk günlerinde başlanıp donanmanın Halic'e indirildiği günlerde bitirildiğini söyler. Mırmıroğlu'nun Khalkokondyles'den yaptığı diğer bir nakle göre ise, bu köprü Hasköy'den karşı tarafa kurulmuştur. Dukas (s. 171), bu köprünün padişahın emriyle yaptırıldığını ve inşasında binden fazla büyük fıçı ve sandal kullanıldığını kaydeder. *Grekçe Anonim* (s. 138)'de bu köprünün dörtbin kulaç uzunluğunda olduğu kaydedilir. Ayrıca bk. Kritovulos, s. 48 ve Runciman, *a.g.e.*, s. 110-111.

den surları toplarla dövmeye başladılar. Tekfur kaleyi nasıl müdafaa edeceğini şaşırdı. Bu sırada da Rumlarla imdadlarına gelen Franklar arasında anlaşmazlık meydana geldi. Zira tekfur kalenin önemli ve müstahkem yerlerinin savunmasını frenklere bırakmıştı. Rumlar da, tekfurun Frenklere bu kadar güvenmesini hazmedemeyip savaşma ve çarpışmalarda tenbellik göstermeye başladılar. Sultan, kalenin fethedildiği günün gecesi askerlerine meş'aleler ve ateşler yakıp sabaha kadar savaşmalarını ve düşmanı gedik kapamaktan alıkoymalarını emretti. Zira, kâfirler kale surlarında gündüz açılan gedikleri, geceleyin kapıyorlardı. Franklar Rumların aksine ve inadına kaleyi şiddetle savunmak için bütün güçlerini harcıyorlardı.

Ertesi günün sabahı, Frenk kumandanı[971] olacak kâfir, burcun üzerine çıkıp askerlerini savaşa teşvik etmeye başlayınca, İslâm askerlerinden bir azab askeri, gece surun dibinde saklandığı yerden fırlayıp sura tırmandı ve kılıcını sıyırarak Frenk kumandanının karnını deşti ve mel'unu yere yıktı.[972] Bu durumu gören Franklar savaşı ve müdafaayı bırakıp hemen kaçmaya başladılar. Tekfur kaçanları durdurmaya çalıştıysa da muvaffak olamadı. Üstelik adamlarından çoğu, kaçan Franklar tarafından öldürüldüler. Franklar hemen gemilerine binip geldikleri yere geri döndüler. Muhafaza ettikleri burçlar müdafaasız kalınca, gâziler burçlara çıkıp tekbir ve tehlil getirerek fetih ve zafer sancaklarını diktiler.[973]

Bu burçlar, Topkapı yakınındaki burçlardı. İslâm askeri şehre karadan zorla, denizden ise emân ile girdi. Tekfur, bu hali görünce şaşırıp kaldı. Edirnekapı yakınındaki sarayından bir ata binip kaçmak istedi. Yolda ganimet arayan bir bölük Azablıya rastgeldi.[974] Tekfurun yanında bulunanlar, o

971- Frank askerlerinin kumandanı Giovanni Longo di Guistiniani idi, bk. Mırmıroğlu, Donanma, s. 26.

972- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 50-51; M. Tulum nşr., s. 56-57); ve İdrîs-i Bidlîsî (vr. 401^{b}), Guistiniani'nin müellifimizin dediği gibi göbeğinden yara aldığını; Dukas (s. 174) kolundan, Hammer (II, 297) ise kolundan yahut kalçasından yaralandığını kaydederler. Kritovulos (s. 80) da göğsüne isabet eden bir kılıç darbesiyle yaralandığını ve bütün vücudunun kana boyandığını; Runciman (s. 138), göğsüne isabet eden bir tüfenk mermisiyle zırhının delindiğini ve ağır bir şekilde yaralandığını zikrederler.

973- İstanbul'a ilk defa karadan mı, yoksa denizden mi girildiği hususunda müellifimiz kesin birşey söylememekle beraber karadan daha önce girildiğine dair telmihler vardır. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 51; M. Tulum nşr., s. 57), "...İslâm askeri şehre, karadan zorla, denizden ise emân ile girdi" der ve Kapıkulu askerinin şehre girdiği sırada Haliç'teki askerlerin henüz savaşla meşgul olduğunu zikreder. Kemal Paşa-zâde (VII, 68) ise aşağı yukarı aynı bilgiyi aktarır.

974- Kemal Paşa-zâde (VII, 72), İmparator ile Azab askerlerinin "Kuleler" (Yedikule) önünde karşılaştıklarını kaydeder.

Azablıların hepsini şehid ettiler. Fakat içlerinden biri yaralanmış ve henüz canını teslim etmemişti. Tekfur, onu öldürmek için atını üzerine sürünce, bu yiğit Azablı yerinden fırlayarak Tekfur'un üzerine atıldı ve atından aşağıya yuvarlayıp birden başını gövdesinden ayırdı. Kendisi de düşüp nihayette hem gazi, hem şehid oldu.[975] Tekfur bu haliyle askerlerin arasında bir müddet kaldıktan sonra yakınlarından biri Kayser'e mahsus olan elbisesi ve bazı alâmetlerden ölüsünü tanıdı.[976]

Sultan, dellallarla, İslâm askerine, şehri yağmalamaları için üç gün izin verildiğini duyurmalarını emretti.[977] Bu üç gün içinde İslâm askerinin aldığı ganimetin bir benzeri İslâm'ın zuhurundan beri ne görülmüş, ne de duyulmuştu.[978]

Sultan, üç gün sonra askerini ganimet toplamaktan alıkoyarak şehir halkına eman verildi. İslâm hükümdarlarının hiçbirine nasib olmayan bu büyük fetih 21 Cemâziyelâhir[979] –başka bir rivayete göre 2 Rebiu'l-evvel–[980]

975- Metnimizdeki "Tekfur bu hali görünce... hem Gazi hem şehid oldu" kısmı aşağı yukarı Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 53; M. Tulum nşr., s. 58-59)'de meâlen mevcuttur.

976- Böylece –Uzunçarşılı (I, 489)'nın Stphrantzes'den yaptığı nakle göre– 1143 yıl on ay ve dört gün hüküm süren Doğu Roma İmparatorluğu yıkılmış ve başkent Konstantiniyye, Müslümanların eline geçmiş oldu.

977- Kemal Paşa-zâde (VII, 62-63) bu üç günlük yağma ilanının Fetih'ten evvel yapıldığını söyler ve şunları kaydeder: "Fermân-ı Kader-tuvân Sultanı her nadîde bir münâdî nidâ edüb karîbe ve baîde..." duyurdu. Subha dek ol giceyi Gaziler... diri tutub Müfettihu'l-Ebvâb'dan istimdât ettiler..." Ayrıca krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 49; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 400[a].

978- Aynı bilgi için bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 53-54; M. Tulum nşr., s. 60; Tacizâde Câfer Çelebi, s. 20-21.

979- İstanbul'un fetih tarihi kaynaklarda değişik şekillerde kaydedilmiştir: Neşrî (Teaschner nşr., s. 261)'de fethin 20 Cemaziyelâhir 857 (28 Haziran 1453)'de meydana geldiği kaydedilir. Buna mukabil F. R. Unat-A. Köymen'in neşrettiği (TTK. yay.) nüshasında (s. 704-705) ise her ne kadar 20 Cemâziyelevvel olarak kaydedilirse de, İstanbul fethi tarihinin daha doğru ve daha kesin kabul edildiği bir sırada istinsah edilmiş olabilecek olan bu nüshanın müstensihi tarafından yapılan bir düzeltme olduğu ihtimal dahilindedir. Neşrî'den bu tarihi nakleden Sa'deddin Efendi (I, 428) şöyle der: "Feth ve zafer Cemâziyelâhire'nin yirminci gününde olmak rivâyeti dahî Mevlânâ Neşrî târihinde mezkûrdur. "TTK. neşrinde (s. 703, not: 2) bu tarih, neşredenler tarafından tashih edilmiştir. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 49; M. Tulum nşr. s. 54)'de 27 Cemâziyelâhir 857 (5 Temmuz 1453); Enverî (*Düsturnâme*, s. 96) ve Sa'deddin Efendi (Neşrî'den naklen I, 428) 20 Cemâziyelâhir (28 Haziran); Oruç Bey (s. 66) ve Âlî (V, 256) 21 Rebiülevvel 857 (1 Nisan 1453) tarihinde fethedildiğini; Kemâl Paşa-zâde (VII, 74); Tâcîzâde Câfer Çelebi (s. 17); İbn Tağriberdî (*Havâdisü'd-Duhûr*, Ayasofya Ktb., no: 3185, s. 27); Stphrantzes (s. 215) 20 Cemaziyelevvel 857 (29 Mayıs 1453) tarihini verirler. Stphrantzes, Feth'in saatini de belirterek, öğleden sonra saat 2.30'da gerçekleştiğini söyler. Behiştî (s. 160) yalnız yıl olarak fethin 857 yılında meydana geldiğini söylemekle yetinir. Feridun Bey (*Münşeât*, I, 237) Sultan Mehmed'in, Mısır Sultanı Melikü'l-Eşref İnal'a gönderdiği Fetih-name'de 26 Rebiülevvel'de başlayan muhasaranın 54 gün sürdüğünü ve fethin 20 Cemâziyelevvel 857 Salı günü gerçekleştiğini kaydeder. N. Iorga (ag. yayın, s. 142) da 29

857 (29 Haziran veya 13 Mart 1453), muhasaranın ellibirinci[981] Salı günü meydana geldi. Neşrî der ki: Muhasara bu yılın Rebiu'l-evvel ayının ortalarında başladı. Buna göre zikredilen muhasara müddeti fazladır. Zira Neşrî'ye göre de İstanbul'un fethi yukarıda belirtilen tarihte vuku bulmuştur. "Beldetun Tayyibetun" (بلدة طيبة)"[982] ve "Âherun"(آخرون)" lâfızları şehrin fethine tarih düşürülmüştür.[983]

Tekfurun veziri Gizluka[984] çoluk-çocuğu ve adamları ile birlikte esir edildi ve Sultan onun hapsedilmesini emretti.[985] Ayrıca Osmanlı hanedanından olduğunu iddia eden bir kişi de yakalanıp öldürüldü.[986]

Mayıs tarihini vermektedir. Uzunçarşılı (I, 489) da bu tarihin en sıhhatli ve doğru tarih olduğunu söyler.

980- Âşık Paşa-zâde (s. 142) kaydettiği 2 Rebiülevvel (13 Mart) tarihi ile acaba muhasaranın başladığı günü mü belirtmek istemiştir?

981- Kemal Paşa-zâde (VII, 60) "Ellidört gün leyl-ü nehâr hisârı dögüb sûrun yıkub..." der ve muhasaranın ellidördüncü günü fethin gerçekleştiğini söyler ki, doğrusu da bu olmalıdır. Âşık Paşa-zâde (s. 142) ve Neşrî (Teaschner nşr., s. 261) şehrin elli gün muhasara edildiğini ve ellibirinci günde fethedildiğini söylerler. Halbuki, müellifimizin dediği gibi bunlar hem muhasaranın 15 Rebiülevvel'de başladığını, ellibir gün sürdüğünü ve hem de 20 Cemâziyelâhir'de fethin gerçekleştiğini kaydederler ki, tezat olduğu aşikârdır. Zira 15 Rebiülevvel'den 20 Cemâziyelâhir'e kadar yüz günden fazla bir müddet geçer. Muhasaranın 26 Rebiülevvel'de başlayıp ellidört gün sürdüğüne göre fethin 20 Cemaziyelevvel'de gerçekleştiği kesinlik kazanıyor.

982- Krş. Oruç Bey, s. 66; Kemal Paşa-zâde, VII, 74; Sa'deddin Efendi, I, 428.

983- Aynı bilgi için bk. Karamânî Mehmed Paşa, vr. 14[a]; Âlî, V, 257-258.

984- Bu isim Âşık Paşa-zâde (s. 140)'de "كورلوقه"; Atsız Neşri'nde (bâb, 123)da Kerlaka; Neşrî (TTK., nşr., s. 688-689)'de Kir Luka; (Teaschner nşr., s. 260) de " (كرلقو) " Sa'deddin Efendi (I/428)'de " (كرلقا) " şeklinde kaydedilir.

985- Lucas Natoras'ın hapsi ve öldürülmesi hakkında bk. Dukas, s. 187-189; Stphrantzes, s. 217-218; *Grekçe Anonim*, s. 148-149 ve Dirimtekin, s. 244 vd. Stphrantzes (s. 218) önce onun iki oğlunun, sonra da kendisinin padişahın huzurunda Ksirologos (Kurutepe: Davutpaşa)'da idam edildiğini kaydeder.

986- Bu şehzade Orhan'ın kimin oğlu olduğu hakkındaki rivâyetler çelişkilidir. Ankara Savaşı'ndan sonra Bizans ile iyi geçinmek isteyen Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman Çelebi kardeşleri Kasım Çelebi ile Fatma Hatun'u rehin olarak İstanbul'a göndermişti. Dukas (s. 48) bunlardan başka Orhan Çelebi adında birinden de bahsediyor. Süleyman Çelebi'nin oğlu Orhan olabilme ihtimali vardır ki, bu da İstanbul'a kaçmış ve Çelebi Mehmed zamanında Bizans'ın isteği ile Rumeli'ye geçmiş ve etrafına bir grup yeniçerinin toplanmasına tahammül edilmediği için yakalanarak gözlerine mil çekilmiş ve Bursa'da ikamet ettirilmiş, daha sonra da vebâdan vefat etmişti. Khalkondyles'e göre (s. 398'den naklen: İnalcık, *Tetkikler*, s. 69 not: 2) bu Orhan Emir Süleyman'ın torunu olmalıdır. Hammer (II, 301) de aynı kanaattedir. Kritovulos'a (s. 83) göre, bu şahıs Sultan İkinci Mehmed'in amcası Orhan idi. Yani Çelebi Mehmed'in oğlu Orhan olduğunu kastediyorsa da, Osmanlı kaynaklarının hiçbirinde Çelebi Mehmed'in Orhan adında bir oğlunun olduğuna dair bir kayıt yoktur. Ancak Kritovulos'un kaydını alan Uzunçarşılı (I, 454, not: 2) bu bilginin doğru bir kayıt olabileceğini söylüyor. G. Schlumberger (s. 19) bu şehzadenin Yıldırım Bâyezid'in torunu olduğunu kayded-

Sultan Mehmed, fethin ertesi günü vezirleri ve yakın adamlarıyla şehre girerek, Allah'a, kendisine, gerçekten bir devlet kadar olan böyle bir şehri fethetmeyi nasib ettiği için şükretti. Sonra şehirden çıkıp ordugahına geri döndü.[987]

Civardaki Kalelerin Fethi ve Halil Paşa'ın İdamı

Fetih sırasında Tekfurun yakın adamlarından büyük bir grup deniz yoluyla Silivri kalesine kaçmışlardı. Bunlar, kalenin anahtarlarını Sultan'a göndererek eman istediler. Sultan, Karaca Bey kumandasında bir askerî birlik göndererek Silivri'yi ve civarındaki diğer kaleleri teslim almalarını istedi. Karaca Bey, varıp Silivri'yi teslim aldı. Kumburgaz ve Bugados kalelerini fethederek, sağlıcakla ve bol ganimetle Sultan'ın huzuruna geldi.[988]

Sultan, İstanbul'un subaşılığını, yakın adamlarından "Karışdıran Süleyman Bey"e verdi.[989] Ayrıca, deniz cihetinden şehre açılan kapıya, ilk defa giren "Cebe Ali" Bey'in adını koydu. Cebe Ali, bu kapıdan halka eman vererek girmişti. Cebe Ali Bey, uzun zamandan beri Bursa subaşılığında bulunuyordu.

Şehrin fethi ve ganimet toplama işleri tamamlanınca Sultan Mehmed, Ha-

er. Kemal Paşa-zâde (VII, 74) "...Bir mechul ve mahzûl dahî kim Osmanoğlu'yum deyü ad ederdi. Hayli zamandı ol yerde durub ifsad ederdi. Esnây-ı cidâl-u kıtâlde öldi" diyerek fetihten sonra idam yoluyla değil, muhasara esnasında Fatih'e karşı Rumların yanında yer alıp savaşırken öldüğünü ifade eder. Kristovulos (s: 83) da Orhan'ın, muhasara esnasında Rumların yanında yer aldığını, Osmanlılara karşı çarpıştığını, fetih gerçekleşince kurtulmak için sırtındaki Osmanlı kıyafeti ve konuştuğu dilden yararlanarak şehre giren askerlere karışıp onlardan görünmek suretiyle gizlice kaçmak istemişse de tanınarak takip olunduğunu, yakalanacağını anlayınca surdan aşağıya atlayarak öldüğünü, askerlerin ise hemen başını kesip Sultana götürdüklerini kaydeder. Dukas (s. 186) da, Orhan'ın tebdil-i kıyafetle kaçmak isterken yakalandığını ve Bizanslı bir esirin ihbârı üzerine onun Orhan Çelebi olduğu öğrenilince öldürüldüğünü zikreder.

987- Tâcîzâde Câfer Çelebi (s. 22-23) Sultan'ın şehre girişini şöyle tasvir eder: "Hazret-i Saltanat-Penâh rahimehullah Hisâra girub seyretmek içün suvâr olub umerây-ı kirâm ve hüddâm-ı encâm half-u kuddâmdan Pâdişâh'ı ihâfe kılub çavuşlar... Kadâ-u kaderi Yemîn-ü yesâr'dan nekrân ikiyüz miktar... önünce revân oldular.. Şehre girdi. Etrâf-ı müsîa ve esvâk-ı murabbaa ve mevâdıi acîbe ve emâkini garîbe ve latife ve bukâı menîasını serâser gezüb... seyreyledi. Ahir Ayasofya dimekle ma'ruf menzil-i azîm ve ma'bed-i kavime gelüb gördü... Şehri tamam temaşa ettikten sonra dönüb devlet-ü ikbal ile otağına geldi."

988- Daha evvel de söylediğimiz gibi Dukas (s. 158), Karaca Bey'in muhasaradan evvel civardaki kalelere hücûm ederek bunlardan birkaç tanesini fethettiğini kaydeder. Ayrıca bk. Runciman, s. 74.

989- Çünkü şehrin subaşılığının bu şahısa verilmesi Sultan'ın bir va'di ile ilgili idi. Zira o "Sura ilk sancağı dikecek kişiye şehrin subaşılığı verilecektir" diye buyurmuştu. Behiştî (s. 159)'ye göre de sura ilk sancağı diken kişi Karışdıran Süleyman Bey idi.

lil Paşa'nın, çoluk çocukları ve yakın adamları ile birlikte yakalanıp hapsedilmesini emretti.[990] Yakalandı ve malları[991] da Sultan tarafından müsadere edildi. Halil Paşa, yakalandıktan kırk gün sonra öldürüldü.[992] Öldürülmesinin sebebi, Sultan Mehmed'in birinci saltanatından indirilip yerine tekrar babasının geçirilmesinde rol oynamasıydı. Sultan Mehmed, o günden beri Halil Paşa'nın yaptıklarına karşı kin beslemiş ve o, bu kinini içinde saklamış,[993] günü gelince de paşayı katletmişti.

***

Bizans Toprağında Kılınan İlk Cuma Namazı

Müslümanlar, fetihten sonraki ilk cuma namazını Ayasofya'da kılıp hutbeyi Sultan adına okudular.[994]

Sultan, fetihten sonra hasar gören surların tamir edilmesini emredip bu işe, Subaşı Karışdıran Süleyman Bey'i tayin etti.[995] Etraftaki ümerâsına da ha-

990- Âşık Paşa-zâde (s. 142); Enverî (*Düstur-nâme*, s. 96) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 90), Halil Paşa'nın fethin ertesi günü yakalandığını kaydederler.

991- Malları ve hazinesinin 120 bin dükaya bâliğ olduğu öne sürülür, bk. Hammer, III, 11.

992- Müverrihimiz "Kırk gün sonra" rivâyetini Oruç Bey (s. 66-67)'den aktarmıştır. Ancak Enez'in fethi, Halil Paşa'nın idamından daha sonra olmalıdır, bk. Enverî, *Düstur-nâme* s. 97. Hem fetihden sonra yakalanıp kırk gün sonra idam edildiğini söyleyen Oruç Bey'e göre Enez, İstanbul'dan kısa bir müddet sonra fethedilmiş kabul ediliyor. Bu da yanlış olmalıdır. Kemal Paşa-zâde de Halil Paşa'nın Enez'in fethinden sonra katledildiğini kaydeder. Buna göre Enez, İstanbul'dan hemen sonra fethedilmiştir. Halbuki Uzunçarşılı'nın Dukas'dan yaptığı nakle göre Enez, 1455 senesi Ocak ayında ele geçirilmişti. İlerde görüleceği gibi müellifimiz de aynı kanaati belirtir. Bu duruma göre Halil Paşa, Enez'in fethinden önce ve İstanbul'un fethinden sonra idam edilmiş olsa gerektir, bk. Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1974, s. 83. Onun nerede hapsedildiğine gelince, yukarıda dediğimiz gibi Oruç Bey'in ve Hammer (III, 11)'in, Edirne'de bulunduğu kaydına karşı, Solakzâde (s. 212) Âlî (V, 216-223); Uzunçarşılı (Çandarlı mad. *İA.* ve *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 82 vd.). Yedikule'de hapsedildiğini belirtirler. Kemal Paşa-zâde (VII, 90) ise, sadece "...Burgâzi ünvanıyla meşhur hisârda mahbus oldu" der. Halil Paşa'nın öldürülmesinin asıl sebebine gelince, her ne kadar Âşık Paşa-zâde, Kemâl Paşa-zâde, Kritovulos ve Grekçe Anonim'de İmparator'dan aldığı rüşvet ve hediyeler ve Bizans'la gizli münasebetleri olarak gösteriliyorsa da bütün bunlar bahaneden ibarettir. Asıl sebep müellifimizin de kaydettiği gibi Sultan Mehmed, tahttan azline sebeb olduğu için ona karşı kin beslemişri. Asıl idamına sebeb olan da bu hadisenin Sultan Mehmed üzerinde bıraktığı etkidir.

993- Kemâl Paşa-zâde (VII, 90) bu hususta şöyle der: "...Serîr-i saltanat vücûd-u şerifleriyle zıb-u zînet bulub İstanbul fetholunmayınca vezir-i mezbûra hışım-kîn olduklarını bir ferde duyurmadı."

994- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 142; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 56 vd.; M. Tulum nşr., s. 63 vd.; Âlî, V, 258.

995- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 57; M. Tulum nşr., s. 65) bu hususta şöyle der: "Karuşduran Süleyman Beğ... vâli nasb idüb, ma'mur olması murad olduğu cihedden lâzım olan mesâlihi ısmarladı." Ayrıca bk. Kemâl Paşa-zâde, VII, 97; Ca'fer Çelebi, s. 24.

berler göndererek vilayetlerinde bulunan sanatkâr ve işadamlarının İstanbul'a gönderilmesini istedi.[996]

Sonra, şehrin ortasında Eski Saray diye bilinen sarayın inşa edilmesini emretti.[997] Burada bir müddet oturduktan sonra deniz kıyısında "Zeytinlik" denilen bir bahçe içinde inşa edilen yeni sarayın tamamlanmasından sonra oraya geçti.[998]

Allah'ın, Sultan Mehmed Han'a bu yüce fethi müyesser kılması üzerine etraftaki Müslüman ve bütün kâfir hükümdarlar ondan son derece korkmaya başladılar, anlaşmalarını yenilemek ve barış yapmak için elçiler gönderdiler.

Vılkıoğlu'nun İsyanı

Vılkıoğlu,[999] Las diyarının çoğunu Müslümanların elinden almıştı. Fakat fetih haberi kendisine ulaşınca, aldığı kalelerin anahtarlarını bir elçi ile göndererek af ve eman istedi.[1000] Sultan, ondan geri kalan diğer kalelerin de teslimini isteyince, buna yanaşmayıp İslâm illerine saldırarak yol kesmeye başladılar. Sultan'ın Vılkıoğlu'nun bu problemini gidermeye hareket etmesi üzerine Vılkıoğlu derhal Engürüs diyarına kaçtı. Kaçarken de Sultan'ın sadece Semendire'yi almak istediğini zannedip mallarını ve hazinesini buradan Sivrice Hisar'a nakletti.[1001] Sultan da önce Sivrice Hisar'ı kuşatıp şiddetli bir savaştan sonra aldı. Burada çokça ganimet ele geçirildi ve kale en kolay bir şekilde alındı.[1002] Sivrice Hisar'ın yakınındaki kaleler ve Emule[1003] Kalesi de fethedildi.

996- Tursun Bey (M. Tulum nşr., s. 67) bu konuda ayrıca şu bilgiyi verir: "...hükm-i cihân mutâ' nefâd buldu ki, her şehrden ve her memleketten bir miktâr-ı ma'dûd ad ile meşhûr hâceler geldiler. Hallerine münâsib evler ihsân edüb temlik itdi; ve anlarun içün Âlî bezzâzistan ve çarşûlar ve bâzârgâhlar ve âyende ve revende içün vâsı' kârvânsaraylar yapdurdu... çün bu rağbet ile tevâyif-i enâm mütekessir oldu, yerleşti..."

997- Aynı mealdeki bilgi için krş. Neşrî, TTK., nşr., s. 710-711; Teaschner s. 262. Başka eserler de yaptırmıştı, bk. Tursun Bey, M. Tulum nşr., s. 67-74. Ayrıca bk. Kemâl Paşa-zâde, VII, 99 vd.

998- Yeni Saray'a 872 (1467)'de başlanarak, "Bâb-ı Hümâyûn" denilen büyük kapının üzerindeki kitâbeye göre 883 (1478)'de bitirilmiştir. Ayrıca bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 103.

999- Georg Brankoviç (1427-1456)'dir ve Osmanlı tarihlerinde babası Vuk (Vılk)'a nisbetle "Vılkoğlu" diye geçer.

1000- Krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 109.

1001- Krş. İdrîs-i Bidlîsî vr. 413[b] vd.; Behiştî, s. 100; Âlî, Hamidiye Ktb. no. 914, vr. 114[a].

1002- Krş. Neşrî, TTK., nşr., 716-717; Teaschner nşr., 264; Enverî, Düstûrnâme, s. 96.

1003- Müellifimizin "امولە" diye gösterdiği kale, İdrîs-i Bidlîsî (vr. 415[a]) ve Behiştî (s. 161) de "امول" şeklinde geçer.

Sonra Sultan, bir miktar[1004] akıncı ile Firuz Beyoğlu Mehmed Bey'i[1005] Las diyarının geri kalan illerine akın yapmaya gönderdi. Mehmed Bey, buraları yağmalayıp tahrib ettikten sonra sağ sâlim ve bol ganimetlerle geri döndü. Sultan Mehmed de Edirne'ye geldi. Bu fetihler 858 (1454) yılında oldu.[1006]

Mahmud Paşa'nın Vezarete Tayini

Sultan, Edirne'de kışladı. Bu arada Mahmud Paşa'yı vezârete tayin edip ülkenin tüm işlerini ona verdi. Mahmud Paşa Sultan'ın yanında yetişmişti.[1007] Sultan, ayrıca hocalarından Molla Gurânî (Mevlâna Ahmed el-Gürânî)'yi Kadıaskerlik makamına getirdi. Fakat kısa bir müddet sonra Sultan'la aralarında geçen bir olaydan dolayı azledilerek yerine Mevlânâ Mecdüddin tayin edildi.[1008]

Yeni Fetihler

Vılkıoğlu'nun elçisi gelip sulh yapmak istediğini ve her sene cizye olarak otuzbin dinar vermeyi taahhüd ettiğini söyledi. Sultan, onun bu isteğini kabul etti. O da bu yılın cizyesini ödedi.

Bu sırada da Ferecik Kadısı huzura gelerek Aynoz kâfirlerinin, İpsala ve Ferecik Müslümanlarına karşı yaptıkları zulüm ve eziyetlerden, Müslümanların köle ve câriyelerini gasbetmelerinden şikâyette bulundu. Buranın tekfuru İstanbul Tekfurunun akrabalarındandı. Sultan, kadıya, bu kâfirlerin kötülüklerini yok edeceğine dair söz verdi. Sonra Has Yunus'u[1009] çağırarak on aded gemi hazırlayıp Azab askerleri ile doldurarak ve hiçbir kimseye nereye varacağını haber vermeden Aynoz üzerine yürümesini emretti.[1010] Has Yunus Bey,

1004- Bu otuziki bin kişilik bir kuvvet idi, bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, Ankara* 1975, II, 14.

1005- Uzunçarşılı, (II, 14) bu kumandanın Firuz Bey'in bizzat kendisi olduğunu öne sürer.

1006- Krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 111.

1007- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 716-717; Teaschner nşr., s. 264; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 415[a]; Behiştî, s. 161.

1008- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 716-717; Teaschner nşr., s. 264; Sa'deddin Efendi, I, 450.

1009- Sultan II. Mehmed'in ilk dönemlerinde Osmanlı Donanması Gelibolu'da bulunuyordu. Has Yunus Bey de Gelibolu'da Donanma kumandanı idi, bk. Uzunçarşılı (II, 30). Has Yunus Bey 872 (1467-1468) yılında azledilmiş ve bir yıl sonra Otlukbeli Muharebesinde şehid düşmüştüt, bk. *Sicilli Osmânî*, VI, 676.

1010- "Mukaddemâ, Has Yunus'a –ki ol zamanda kabudân idi- Kapu'dan fermân-ı vâcibu'l-i'zân-ı Sultânî vârid oldu, Gelibolu'da on pâre kadırga ihzâr eyleyüb donanma yarağın gördü", bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 107. Ayrıca krş. Âşık Paşa-zâde, s. 144. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 68; M. Tulum nşr., s. 70), ordunun nereye gideceğinin gizli tutularak, Sultan'ın Yeniçerilerle İstanbul'dan Edirne'ye gideceği haberinin yayıldığını kaydeder. Behiştî (s. 161) de aynı rivâyeti değişik ibarelerle anlatır. Kritovulos (s. 95-96), Yunus Paşa'nın bu seferi hakkında

Sultan'ın emri üzerine, on gemi ile Aynoz'a doğru yürüyüp varıp kaleyi denizden muhasara edinceye kadar nereye gideceklerini kimseye söylemedi. Sultan da varıp kaleyi karadan muhasara ederek emân ile teslim aldı. Sultan, Has Yunus'u göndererek, denizden Aynoz'un karşısında bulunan Taşoz'u da fethettiler.[1011]

Bazı tarihlerde kaydedildiğine göre, Aynoz Tekfuru[1012] Sultan'ın, üzerine yürümek üzere olduğunu duyunca, Semendirek adasına kaçtı ve oradan da Edirne'ye, Sultan'ın huzuruna gelip ona mükemmel hediyeler sundu. Bu hediyeler arasında da son derece güzel olan kızını da Sultan'a takdim ederek affedilmesini rica etti. Suçu bağışlayıp kendisine Zıhna eyâleti ikta olarak verilerek yanına bir miktar adam katılıp eyaletine gönderildi. Lanetlik, deniz kenarına varınca, daha evvel kaçmak için hazırladığı gemiye binip yanında bulunan Müslümanları öldürdükten sonra Frengistan'a kaçtı.[1013]

Diğer yandan, 859 (1455) yılında[1014] İshak Beyoğlu İsa Bey, Sultan'a, Las Hâkimi Despot'un öldüğünü,[1015] elinde bulunan toprakların sahipsiz ve savunmasız kaldığını haber verdi. Sultan, hemen hazırlıklarını yapıp Üsküp üzerinden Las illerine doğru hareket etti. İsa Bey, Sultan'ı Üsküp'te karşıladı. Sultan, onu, bu diyara olan vukufiyetinden dolayı öncü kuvvetlerine kumandan

---

daha değişik bilgiler vermektedir. Onun seksen kadar savaş gemisiyle Gelibolu'dan çıkıp Bozcaada'ya gittiğini ve orada büyük bir fırtınaya yakalanıp donanmasının hasar gördüğünü ve yirmi beş gemisinin battığını kaydeder. Bundan sonra Yunus Paşa, Sakız'a gidip donanmasını toparladığını ve İstanköy adasını üç gün muhasaradan sonra eli boş olarak geri döndüğünü, Sakız'a gidip burayı itaate aldığını ve Foça'nın da durumunu düzelterek Gelibolu'ya geri dönünce Sultan'ın onu idam ettiğini kaydeder. Ancak daha ilerde (s. 105 vd.) tekrar Yunus Paşa'nın bu sefer on gemiyle Aynoz üzerine gönderildiğinden ve müellifimizin kaydettiği diğer fetihleri tamamladığından sözeder. Ancak Kritovulos'un, Yunus Paşa'nın ilk seferi ve idamı konusunda yanıldığı görülmektedir.

1011- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 144-145; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 68; M. Tulum nşr., s. 77; Behiştî, s. 161.

1012- Dorios adında birisiydi. Takriben 150 yıl önce İtalya zâdegânından Gattiolusio, Bizans İmparatoru'nun hemşiresi ile evlenmekle Enez (Enos) ve Midilli'yi çeyiz olarak almış ve sülâlesinden gelenler o güne kadar buraları elinde tutmuştu. Palamidis bunların dördüncüsü olup Dorios onun oğlu idi, bk. Kritovulos, s. 105.

1013- Başka bir rivayete göre; Dorios, bir müddet Zıhnı (veya Rıhnı) ve civarında kaldıktan sonra Midilli Adası'na, oradan da Faküs Adası'na geçerek oranın yöneticilerinden birinin kızıyla evlenip eşiyle birlikte orada yerleşmişti, bk. Kritovulos, s. 107.

1014- Âşık Paşa-zâde (s. 147), bu fethin 858 (1454) yılında olduğunu kaydeder. Ayrıca bk. Sa'deddin Efendi, I, 452 ve Hammer, III, 20.

1015- Müverrihimiz ya Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 69) veya aynı rivâyeti Tursun Bey'den aldığını tahmin ettiğimiz Kemâl Paşa-zâde (VII, 114)'den naklen, Sırp Despotu Brankovitch'in bu yılda öldüğünü kaydeder ki yanıldığı âşikârdır. Aslında Brankovitch, iki yıl sonra ve Belgrad muhasarasını takib eden günlerde ölmüştü, bk. Uzunçarşılı, II, 15 not: 1.

olarak tayin etti. Önce yedi[1016] günlük bir muhasaradan sonra Novaberde Kalesi[1017] eman ile alındı.[1018] Despot'un hazinelerinin çoğu bu kalede idi. Çok fazla malları vardı. Sultan, burada gerekli tedbirleri alıp buraya kadı tayin ettikten sonra Tirebçe kalesine varıp burası da fethedildi ve buradan da çokça ganimet ele geçirildi.[1019] Sonra İsa Bey[1020] –diğer bir rivayete göre de Karaca Paşa– geri kalan Las eyaletini fethetmek için gönderildi. Las diyarının diğer kısımları ve madenleri savaş olmadan çarpışmasız bir şekilde zaptedildi.

Sultan, Las illerinin fethi tamamlandıktan sonra, dedesinin[1021] şehadet yeri olan Kosova'ya giderek orada fakirlere bolca sadakalar dağıtıp yoksulları doyurdu.[1022] Sonra askere memleketlerine dönmeleri için izin verip kendisi de yakın adamları ve hizmetkârları ile Selânik'e doğru yürüyüp orada bir müddet kalarak vaktini eğlencelerle, 'îyş-ü işretle, avla ve gezintilerle geçirdikten sonra İstanbul'a geri döndü.

Belgrad Muhasarası

Sultan, 860 (1456) yılında[1023] büyük bir ordu ile Belgrad'ı[1024] fethetmek için hareket etti. Engürüs illerinden olan Belgrad'a vararak muhasara etti[1025].

1016- Priştina ile Üsküp arasında "Yeniköy" anlamına gelen Nevo-Berdo kalesidir. Novaberde, altın ve gümüş madenleri bol olan bir kale idi, bu bakımdan fethedilmesi istenmişti, bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 69; M. Tulum nşr., s. 78. Ayrıca krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 116; Sa'deddin Efendi, I, 452.

1017- Buranın 40 günlük bir muhasaradan sonra alındığı zikredilir, bk. Kritovulos, s. 101.

1018- Neşrî (TTK. nşr., s. 720-721; Teaschner nşr., s. 266), buranın 859 Receb (1455 Haziran) ayında alındığını kaydeder. Ayrıca bk. Kritovulos, 101.

1019- Krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 116-117.

1020- Âşık Paşa-zâde (s. 146) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 116)'ye göre de "İshak Beyoğlu İsa Bey" idi. Bu şahsın Novaberde fethinde hizmeti görüldüğü için 870 (1465-1466) yılında Bosna valisi olarak tayin edilmişti, bk. *Sicilli Osmânî*, III, 610.

1021- Yani I. Murad Hüdâvendigâr.

1022- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 145; Neşrî, TTK. nşr., s. 720-721; Teaschner nşr., s. 266; İdrîs-i Bidlîsî vr. 417[a]; Kemal Paşa-zâde, VII, 118; Sa'deddin Efendi, I, 454 ve Solak-zâde, s. 215.

1023- Âşık Paşa-zâde, s. 148; Neşrî, TTK. nşr., s. 724-725; Teaschner. nşr., s. 267; Enverî, *Düsturnâme*, s. 97; Tursun Bey, M. Tulum nşr., s. 79; Kemal Paşa-zâde, VII/119; Behiştî, s. 163; Sa'deddin Efendi, I, 455 ve Âlî (Hamidiye Ktb., no: 914, vr. 115[a]), müellifimizin kaydettiği 860 (1456) yılını verirler. Ancak Karamânî Mehmed Paşa (vr. 15[b]) bu muhasaranın 859 (1455) yılında meydana geldiğini zikreder.

1024- "...Memleket-i Üngürüs fethine miftâh çün kal'a-ı Belgrad'dır –ki nehr-i Tuna ve Sava mültekâsında bünyad olmuş– ad ile meşhur sît-i menâatü ma'lum-u mezkûr kal'adır", bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 71; M. Tulum nşr., s. 79. Aynı bilgi için bk. İdrîs-i Bidlîsî vr. 418[a]; Kemal Paşa-zâde, VII, 119; Âlî, Hamidiye Ktb. no: 914, vr 115[a].

1025- Behiştî (s. 163), "...Rumeli Beglerbegi Karaca Paşa'ya emretti ki Rumeli leşkeriyle Semendre'de hazır olan gemilere girüb Hisar'ı Tuna cânibinden muhasara ide..." diye kaydeder. Bel-

Kale halkı ile şiddetli çarpışmalar oldu. Surlar, top ve dinamitlerle yıkılıp da kalenin tam fethedileceği bir anda Engürüs kralı Yanko büyük bir ordu ile[1026] varıp Müslüman askerleriyle savaşarak kaleden uzaklaştırdı. Bu savaş sırasında da Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa ve Yeniçeri ağası Hasan Ağa şehid düştüler.[1027] Beylerbeyi'lik, Vezir-i a'zamlığın yanısıra, Mahmud Paşa'ya verildi[1028] Karaca Paşa kaledekilerle, onlara yardıma gelen küffârın arasında bir engel teşkil etmek için güzel tedbirler almıştı[1029] Fakat Paşa'yı kıskananlar onun bu fikir ve tedbirini kötüleyerek Sultan'ın kabul etmesine engel oldular. Böylece Allah'ın takdiri yerine geldi.

Sultan, büyük zararlar, birçok askerin[1030] ölümü ve bir sürü malın telef olmasından sonra Edirne'ye eli boş olarak geri döndü. Kâfirler Tuna ve Sava nehri kenarındaki gemileri, içindeki askerler ve toplarla birlikte yok ettiler.[1031]

Anlatıldığına göre, Sultan Belgrad Muhasarasında kâfirlere karşı bizzat savaşmıştır.[1032] Cesaretiyle meşhur bir kâfir askeri Sultan'ın üzerine yürüyünce, Sultan kılıcını o kâfirin kafasının ortasına indirip göğsüne kadar vücudunu yardı.[1033]

Bu yılda biri doğuda, biri de batıda iki kuyruklu yıldız göründü.[1034]

***

Sultan'ın Evlatlarını Sünnet Ettirmesi[1035]

Sultan, bu yıl Edirne'de ikamet edip oğulları Bayezid ve Mustafa'nın sünnet edilmeleri dolayısıyla büyük bir ziyâfet tertip etti.[1036] Bayezid Amasya'da vali, Mustafa da Manisa'da mutasarrıf idi.İkisini Edirne'ye getirtip sünnet ettirdikten sonra ikta'larına iade etti. Ziyafet, Edirne yakınında, Ada Çayırı[1037] denilen yerde tertip edilmişti.

İlk günde âlimler ağırlandı.[1038] Âlimlerden, Mevlânâ Fahreddin el-Acemî,[1039] 'Arân diye lakablanan Mevlana el-Tûsî,[1040] Hızır Bey Çelebi,[1041]

---

grad Muhasarası hakkında geniş bilgi için bk. F. Dirimtekin, "Belgrad'ın Muhasarası," *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1956, sayı: II., s. 51-86.

1026- Yanko (Hünyâdi Yanoş)'un kumandasında gelen kuvvetlerin 60.000'den fazla olduğu kaydedilir, bk. Ş. Turan, VII. defter nşr., s. 126, not: 2.

1027- Oruç Bey (s. 71); Neşrî (TTK. nşr., s. 722-723; Teaschner nşr., s. 266); Enverî (*Düsturnâme*, s. 97); İdrîs-i Bidlîsî (vr. 419^{b}); Kemal Paşa-zâde (VII, 129); Âlî, vr. 115^{b}; Lütfi Paşa (s. 184) ve Kritovulos (s. 110) yalnız Dayı Karaca Paşa'nın şehid edildiğini belirtirler.

1028- Kemal Paşa-zâde (VII, 121), "Emiru'l-Ümerâi'l-İzâm İshak Paşa'ya ki Anadolu Beglerbegiydi... Vezir-i a'zam Zagonos Paşa'ya fermân-ı vâcibü'l-izân vârid oldu... Emirü'l-muazzam Rum-ili Beglerbegisi Tayı Karaca Beg..." diyerek İshak Paşa'nın Anadolu Beylerbeyi, Çandarlı'nın katlinden sonra kısa bir müddet için de olsa Zağanos Paşa'nın vezir-i a'zam'lığa getirildiğini kaydetmektedir. Kritovulos (s. 92) ise, Halil Paşa'nın yerine İshak Paşa tayin edilmiş olup Mahmud Paşa'dan evvel bir yıl kadar vezir-i a'zamlık yaptığını ifade eder. Ayrıca Mahmud Paşa'nın Dayı Karaca Paşa yerine Beylerbeyliğe de tayin edildiğine dair bk. Oruç Bey, s. 72; Kemal Paşa-zâde, VII, 144; Hammer, III, 36.

1029- "...Tayı Karaca Bey... eyitmişti ki- Pâdişâh, ben kuluna buyursun, destûr verib himmet yoldaş eylesün, geçeyin düşmeni dağıtayın anların göründüğü, kal'aya kuvvettir. -Bazı ümerâ ve vüzerâ bunu vech görmediler", bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 72; M. Tulum nşr., s. 80. Bu konuda ayrıca bk. Âşık Paşa-zâde, s. 147; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 418^{a}; Âlî, vr. 115^{b}. Kemal Paşa-zâde (VII, 127) ise, bu kısımları biraz daha tafsilatla anlatıp Karaca Paşa'nın bu teklifini Sultan ve ümerânın müzâkere ettiklerini anlatır.

1030- Hammer (III, 32), muharebede üç yüz top ve yirmi dört bin asker kaybedildiğini yazar.

1031- Bu savaşta Macar filosu iki yüz gemiden ibaretti. Ayrıca Belgrad'da bulunan kırk yedi adet yelkenlinin de savaşa katılmasıyla Osmanlı donanmasından kat kat üstün bir hale gelmişlerdi. Bundan sonra meydana gelen deniz savaşı beş saat sürmüş ve bu müddet zarfında üç Osmanlı gemisi batmış, dört tanesi de zabtedilmişti, bk. S. Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, Ankara 1953, s. 123; *Grekçe Anonim* (s. 151)'de ise, yirmi Osmanlı gemisinin battığı kaydedilir.

1032- Kemal Paşa-zâde (VII, 133 vd.), denizdeki mağlubiyetten sonra Macar Kralı Hünyadi Yanoş'un, kumandasındaki otuz bin kişilik bir ordu ile çıkıp, Müslümanları takip etmesi üzerine meydana gelen savaşı uzun ve teferruatlı bir şekilde anlatır. Ayrıca Sultan'ın bizzat bu arada savaştığı nakledilir. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 75; M. Tulum nşr., s. 83); Oruç Bey (s. 72) İdrîs-i Bidlîsî (vr. 419^{a}); Behiştî (s. 165); Grekçe Anonim (s. 152), Hünyadi Yanoş'un bu çarpışmada aldığı bir ok yarasıyla birkaç gün sonra; Hammer (III, 32) ve Uzunçarşılı (II, 18) yirmi gün sonra 11 Ağustos 1456 tarihinde öldüğünü kaydederler. Stphrantzes (s. 242) ise Yanko'nun 1457 yılında öldüğünü yazmaktadır. Ayrıca krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 138 ve Sa'deddin Efendi, I, 458.

1033- Müverrihimiz, Sultan'ın bir düşman askerinin kafasını ortasından ikiye yardığı rivayetini Sa'deddin Efendi (I, 459)'dan nakleder. *Grekçe Anonim* (s. 152), Sultan'ın bizzat savaşarak bir Macar askerini öldürdüğünü ve kendisinin de göğsünden hafifçe yara aldığını; Behiştî (s. 165) ise, Sultan'ın yalnız bir düşman askerini değil "...nice kâfir helak eyledi" diye kaydederler.

1034- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 148; Neşrî, TTK. nşr., s. 724-725; Teaschner nşr., s. 267; Oruç Bey, s. 72.

1035- Âlî (vr. 116^{b}), şehzâdelerin sünnet düğününün Mora'nın fethinden sonra yapıldığını zikreder.

1036- Aynı bilgi için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 148; Neşrî, TTK. nşr., s. 724-725: Teaschner nşr., s. 267.

1037- Kemal Paşa-zâde (VII, 140); "Edirne civarındaki adada..." der. Ayrıca bk. Tursun Bey, M. Arif, s. 79; Âşık Paşa-zâde, s. 148.

1038- Bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 79-80; M. Tulum nşr., s. 88; Âşık Paşa-zâde, s. 148; Sa'deddin Efendi, I, 462.

1039- Mevlânâ Fahreddin el-Acemî; aslen İranlıdır. Devrinin âlimlerinden ve bilhassa Seyyid Şerif el-Cürcânî ve Haydar el-Herevî'den ilim tahsil etmiştir. Fatih Sultan Mehmed devri âlimlerindendir. Zamanındaki bid'at ehli ile mücâdeleleri meşhurdur. 870 (1465-1466) yılında vefat etmiş ve Edirne'de defnedilmiştir, bk. *Şekâik*, s. 38-39; *Sicilli Osmânî*, VI, 10.

1040- Alâeddin Ali et-Tûsî, İran'da yetişip Anadolu'ya gelerek Sultan II. Murad zamanında Osmanlı Devleti hizmetine girdi. Önce Bursa'da Çelebi Mehmed Medresesi'nde ve İstanbul'un fethinden sonra da İstanbul'da müderris oldu. Bir müddet sonra Edirne'ye tayin edildi ve oradaki müderrisliğinden sonra tekrar İran'a döndü. Birçok esere hâşiye yazdı ve 887 (1482) yılında vefat etti, bk. (*Şekâik*, s. 60-62) ve bk. Sa'deddin Efendi, II, 453 vd.; *Sicilli Osmânî*, III, 494.

Mevlânâ Şükrullah[1042] ve diğerleri bu ziyafette bir araya gelip meclisi güzel sohbetlerle süslediler. Sultan, onlara güzel ihsanlarda bulundu. Sonra sırasıyla, şeyhlere, vezirlere, emirlere, kumandanlara ve halka ziyafetler verildi. Ziyafet çeşitli eğlencelerle yaklaşık olarak bir ay devam etti.

***

Sultan, Evrenos Beyoğlu İsa Bey'e Arnavud illerine, Vidin valisi Hasan Beyoğlu İsa Bey'e de Engürüs illerine akın yapmalarını emretmişti. İkisi de adı geçen diyarlara akınlar yapıp ziyafet ve eğlence sırasında canlı cansız her türlü maldan bolca ganimet ve esirlerle Sultan'ın huzuruna geldiler.[1043] Sultan'ın neşesi daha da arttı. Bu olay, 861 (1456-1457) yılında olmuştur.[1044]

***

Sultan Mehmed'in Mora Seferi

Sultan, Mora'nın fethi için hazırlıkların yapılmasını emretti. Mora'nın fethedilmesine şu olay sebeb olmuştu: Sirozlu bir tüccar, Mora sınırlarına ticaret için gidip de kâfirlerin Müslümanlara yaptıkları eziyet ve işkenceleri görmüş ve Müslümanların haline acımıştı. Gelip Sultan'ın huzuruna çıktı. Bu diyarın durumunu ve gördüklerini Devlet-i Âliyyeye arzetti. Bunun üzerine Sultan, hazırlık yapılmasını emretti. 862 (1457-1458) yılının ilkbaharında,[1045] cihâd için Edirne'den çıkıp Mora'ya doğru yöneldi. Siroz'da birkaç gün kalıp ordunun geri kalan kısmının gelmesini bekledi. Yenişehir yolundan yürüyüp önce Filke ve Gördos kalelerini kılıç zoru ile aldı. Sonra Bakova[1046] Kalesini

1041- Hızır Bey Çelebi (1407-1459), Sivri Hisar'lıdır. Molla Yegân'dan ilim tahsil etmiş Fatih devri ilim adamlarındandır. İlk zamanlarda Bursa'da Çelebi Mehmed Medresesi'nde müderris oldu. İstanbul fethinden sonra şehrin ilk kadılığına tayin edildi ve 863 (1459) yılında vefat etti. Akâide dair *"Kaside-i Nûniyye"* adında bir eseriyle üç dilde yazılmış şiirleri vardır, bk. *Şekâik*, s. 55-58; Sa'deddin Efendi, II, s. 449; *Sicilli Osmânî*, II 277; *Osmanlı Müellifleri*, I, 290; Ö. R. Kehhâle, II, 100.

1042. Mevlâna Şükrullah, Sultan II. Murad ve II. Mehmed devri âlimlerinden idi ve Karamanoğluna elçi olarak gönderilmişti. *Minhâcü'r-Rüşd- Behcetü't-Tevârîh ve Câmiü'd-Daavât* adlı meşhur eserleri vardır, bk. *Şekaik*, s. 58; Ö. R. Kehhâle, IV, 303; Sicilli Osmânî, II, 154.

1043- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 463.

1044- Âşık Paşa-zâde (s. 149); Neşrî (TTK. nşr., s. 726-727; Teaschner nşr., s. 268); Enverî (*Düstur-nâme*, s. 98); Tursun Bey (M. Tulum nşr., s. 88) ve Sa'deddin Efendi (I, 460) müellifimizin verdiği tarihi kaydederler.

1045- Tursun Bey (M. Tulum nşr., s. 91); Enverî (*Düstur-nâme*, s. 98) ve Sa'deddin Efendi (I, 461) müellifimizin kaydettiği 862 yılını kaydederlerken; Karamânî Mehmed Paşa (vr. 16^{a}) ise, 861 yılını yazar.

1046- Âşık Paşa-zâde (s. 150) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 155)'de Bafova ve Yanova şeklinde kaydedilir.

de eman ile teslim alarak halkını İstanbul'a yolladı. Arkasından Tokmak[1047] ve Mancılık[1048] kalelerini de kılıç zoru ile alıp halkını kırdı. Sonra da, Sultan Murad tarafından Germe'nin fethi sırasında alınan, ancak daha sonra tekrar kâfirlerin zapt etmiş olduğu Ballu Badracık Kalesini ve civarını fethetti.[1049]

***

Mahmud Paşa'nın Las Diyarındaki Fetihleri

Kış yaklaşınca, Sultan, Üsküb diyarına yönelip burada kışladı. Sultan, Mora seferine çıktığında, Vezir-i azamı Mahmud Paşa'yı Anadolu askeri ve bin yeniçeri ile Las diyarının geri kalan kısmını kâfirlerin elinden almak için göndermişti.[1050] Mahmud Paşa, süratle Las diyarına varıp kâfirlerin gaflet içinde olduğu bir anda baskın yaparak müstahkem kalelerinden Vıda, Emul, Sava, Gürüce ve Trayiçe'yi fethederek[1051] Semendre üzerine yürüdü.[1052] Kaleyi bir müddet muhasara edip etrafını tahrib ederek kale halkından çok sayıda kimseyi katletti. Ancak kalenin fethi için uzun bir zamana ihtiyaç olduğunu görünce, muhasarayı kaldırıp Belgrad'a doğru yürüdü. Burada Belgrad halkını sıkıştırmak için Sultan'ın yaptırdığı Havale Kalesini tamir ettirdi.[1053] Oradan maden yataklarının fethine yönelip en büyüğü olan İzvornik'i[1054] fethederek

1047- Hammer (III, 4)'de "Tarsos" olarak geçer.

1048- Kemal Paşa-zâde (VII, 156)'de "Mıhlı" şeklinde kaydedilir.

1049- Aynı mealdeki bilgi için bk. Kemâl Paşa-zâde, VII, 154; Behiştî, s. 166; Sa'deddin Efendi, I, 463. Ancak Âlî (vr. 116^{a}). Sultan'ın önce Filke (Fisilke), arkasından Tokmak, Gördos ve en sonunda Ballı Badracık'ı fethettiğini kaydedip, müellifimizin verdiğinden daha değişik bir sıra takip ederek bu olayları anlatır. Mora'nın fethiyle ilgili olarak en iyi ve en geniş bilgiyi o devrin olaylarını bizzat yaşayan ve içinde olan Kritovulos anlatmaktadır, bk. Kritovulos, s. 114-144. Ayrıca bk. *Grekçe Anonim*, s. 153 vd.. Stphrantzes (s. 242) de Sultan'ın 1456 yılı Haziranında Atina'yı fethettiğini kaydeder. Ayrıca aynı mealdeki bilgi için bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 82; Oruç Bey, s. 72; Kemal Paşa-zâde, VII, 145; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 421^{b}.

1050- Kemal Paşa-zâde (VII, 145), Edirne'den Sofya'ya bir ayda varıldığını; Sa'deddin Efendi (I, 465) de burada askere silah dağıtıldığını zikrederler. Ayrıca krş. Behiştî, s. 166; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 421^{b}.

1051- Kemal Paşa-zâde (VII, 146) ve Âlî (Vr. 117^{a}), sadece Rasa (Rasava) ve Umul kalelerinin alındığını belirtir ve değerlerinden söz etmezler.

1052- Semendre Muhasarası hakkında daha teferruatlı bilgi için bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 87 vd.; Kemâl Paşa-zâde, VII, 146 vd; Solakzâde, s. 218.

1053- Kemal Paşa-zâde (VII, 149), bu kalenin Sultan Murad zamanında Şahabeddin Paşa tarafından tamir edildiğini, daha sonra küffâr eline geçtiğini ve Mahmud Paşa'nın bu seferinde tekrar fethedildiğini ifade eder. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 89) de aynı bilgiyi verir. Sa'deddin Efendi (I, 466) ise, kalenin fethinden değil, tamirinden bahseder ki, müellifimizin burada tekrar ona dayandığı görülmektedir.

1054- Âşık Paşa-zâde (s. 152)'de "İzvornik"; Tursun Bey (M. Tulum nşr., s.97) ve Kemâl Paşa-zâde (VII, 150)'de "Rudnik" şeklinde geçer.

Sivrice Kalesini[1055] kâfirlerin elinden tekrar geri aldı[1056] ve sonra Gügercinlik üzerine yürüdü.[1057] Şehri muhasara edip eman ile aldı ve kaleyi muhasaraya devam ederek Dizdâr'ı ile şiddetli çarpışmalar yaptı. Muhasara, bayağı uzadı.[1058] Kaledekiler azığın darlığından dolayı kaleyi eman ile teslim etmek zorunda kaldılar.[1059] Mahmud Paşa, burada bir müddet kalıp, kalenin tüm ihtiyaçlarını, her türlü yiyecek maddelerini temin ettikten sonra kaleye muhafızlar yerleştirip iyice müstahkem hale getirdi. Sonra Minnet Beyoğlu Mehmed Bey'i, Akıncılardan büyük bir askeri birlik ile Engürüs diyarına akın yapmaya gönderdi. Mehmed Bey ve yanındakiler, Tuna nehrini geçerek Engürüs illerinden Drava'ya[1060] yöneldi ve etrafındaki köyleri yağmalayıp halkını esir aldılar. Sonra Tuna ile Sava nehirleri arasındaki Ressava[1061] üzerine varıp etrafını yağmalayarak bolca ganimet ve esirleri, canlı cansız cinsten bir sürü eşya ve davarları gemilere doldurarak Tuna nehrinden, Güvercinlik kalesinde kendilerini bekleyen Mahmud Paşa'ya gönderdi.[1062]

Mehmed Bey, yolda rastladığı iki yüz kadar kâfir atlısını da esir etti.[1063] Bundan dolayı ardlarına düşen elli bin kadar kâfir atlısı da Allah'ın izniyle onlara yetişemedi. Böylece salimen ve büyük ganimetlerle Mahmud Paşa'nın ordugahına vardılar. Mahmud Paşa ve beraberindekiler Üsküp'teki kışlakta olan Sultan'ın yanına döndüler. Sultan, vezire ve yanındaki ümerâya gayet iyi ikram ve ihsanlarda bulundu.

Sultan, bu arada askere izin vermek istedi. Fakat vezir-i azam, kâfirlerin çok kalabalık olduğunu, bu iznin daha sonraya tehir edilmesinin daha uygun olacağını söyledi. Bunun üzerine etrafa casuslar gönderildi. Casuslar,

1055- Sivrice veya Sivrice-Hisar diye bilinen bu kalede bolca gümüş madenleri bulunuyordu, bk. Tursun Bey, M. Tulum nşr., s. 97; Sa'deddin Efendi, I, 467.

1056- Müellifimizin dediği gibi Sivrice-Hisar Kalesi, daha evvel ilk Sırbistan Seferi sırasında fethedilmişti. Şimdi ise geri alındığı kesin iken Kemâl Paşa-zâde (VII, 150), bu kalenin ilk defa fethedildiğini kaydeder.

1057- Ramazan ayında "Gügercinlik" üzerine sefer düzenlendi. Kalenin muhasarası ve zaptı için bk. Tursun Bey, M. Tulum nşr., s. 97-98; Kemâl Paşa-zâde, VII, 150-151.

1058- Krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 90; M. Tulum nşr., s. 98; Kemâl Paşa-zâde VII, 151; Sa'deddin Efendi, I, 466; Solak-zâde, s. 218.

1059- Kemâl Paşa-zâde (VII, 151) de kalenin susuzluktan teslim olduğunu kaydeder. Ayrıca bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 90; M. Tulum nşr., s. 98; Hammer, III, 37.

1060- Kemal Paşa-zâde (VII, 152) de "Tırnavî" (Tırnavo); Tursun Bey, (M. Arif nşr., s. 90; M. Tulum nşr., s. 98)'de "Tırnav" şeklinde kaydedilir.

1061- Sa'deddin Efendi (I 467)'de " (راطره) "; şeklinde geçmektedir.

1062- Bu kısımlar Sa'deddin Efendi (I, 467) tarafından aynen kaydedilmektedir.

1063- "...İki yüz müsellah atları ve kendüleri pulâd giyimli kâfirlerin Paşa'ya gönderdiler" bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 91; M. Tulum nşr., s. 99. Ayrıca bk. Kemâl Paşa-zâde, VII, 152; Sa'deddin Efendi, I, 467; Hammer, III, 37.

düşmanın Belgrad geçidinden Tuna nehrini geçtiği haberi ile geldiler. Sultan, Anadolu askerine harçlıklarını ödeyip bir miktar askeri bu mıntıkayı iyi bilenlerle birlikte düşmanın geçecekleri geçitleri tutmaya gönderdi. Kendisi de haber beklemeye koyuldu. Bir müddet sonra gelen müjdeciler, küffârın İslâm diyarına gâfil ve mağrur bir tavırla girip yağma için etrafa dağıldıklarını, bu fırsatı değerlendiren gâzîlerin de üzerlerine hücum ederek kumandanlarını esir edip çoğunu öldürdüklerini, etrafa dağılanların da bir kısmını esir, bir kısmını da katlettiklerini, onlardan çok az kimsenin kurtulabildiğini bildirdiler. Sultan, bu habere son derece sevindi. Müjdecilerden kısa bir müddet sonra da savaşa giden beyler de aldıkları esir ve ganimetlerle ulaştılar. Sultan, esirlerin öldürülmesini emretti ve ümerâya da ikramlarda bulunarak onları yüksek mevkilere getirdi. Sonra da askere memleketlerine dönmeleri için izin verip, kendisi de Edirne'ye geri döndü.

Bu yıl içinde Sultan, yirmiiki olan ziraat resmini otuzüçe çıkardı. Yine bu yılda Molla Gürânî Arab illerinden döndü ve Bursa kadılığına ikrâmen tayin edildi.[1064]

Semendire'nin Fethi

863 (1458-1459) yılında[1065] Sultan, Semendire Kalesinin fethine yöneldi.[1066] Engürüs Kralı, bu kaleyi, Las oğlundan[1067] satın almıştı. Böylece, uzun zamandan beri kralın mülküne dahil olmuştu. Sultan Sofya'ya vardığında, Engürüs Kralının, Semendire'nin yerine Bosna Kalesini vermek istediğini ve bu isteğini kabul etmesini rica ettiği haberini aldı. Bu isteği kabul edilmezse ülkesinin diğer kısımlarını yağma ve talandan kurtarmak için Semendre'yi teslim etmeye mecbur oldu. Sultan'ın gönderdiği bir miktar asker varıp kaleyi teslim aldı.

Neşrî ve Âşıkî'ye göre[1068] bu kaleyi Engürüs Kralı adına Mahmud Paşa'nın kardeşi[1069] muhafaza ediyordu. Mahmud Paşa, kardeşine bir mektub yaza-

1064- Neşrî, TTK. nşr., s. 732-733; Teaschner nşr, s. 270; Sa'deddin Efendi, I, 469.

1065- Sultan'ın bu seferi kaynaklarda değişik tarihlerde gösterilmektedir. Oruç Bey (s. 72); Karamânî Mehmed Paşa (vr. 16^{a}) ve Neşrî (Teaschner nşr., s. 272)'de 862 (1457-1458); Neşrî (TTK. nşr., s. 736-737); Tursun Bey (M. Tulum nşr., s. 104) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 174'de 864 (1459-1460)dır; Enverî (*Düstur-nâme*, s. 98); Sa'deddin Efendi (I, 469) ve Âlî (Vr. 117^{b}) müellifimizin verdiği 863 yılını kaydederler.

1066- Aynı bilgi için bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 96; M. Tulum nşr., s. 105; Neşrî, TTK. nşr., s. 762 vd.; İdrîs-i Bidlîsî, 425^{b}; Kemal Paşa-zâde, VII, 175; Âlî vr. 117^{b}.

1067- Stephan Thomasevitch (1444-1461).

1068- Bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 736-737; Âşık Paşa-zâde, s. 152-153.

1069- Michael Angelovitz. Neşrî, TTK. nşr., s. 737, not: 2. Uzunçarşılı (II, 20) ise Mişel Abogoviç şeklinde kaydeder.

rak Sultan'ın kaleye doğru geldiğini, kaleyi teslim etmede inad etmemesini tavsiye edip ona muhalefet etmemesi için nasihat etti. Kale valisi krala yazarak kaleyi teslim etmek için izin istedi. Kral da ülkesini yağma ve tahripten korumak için buna izin verdi. Bunun üzerine adı geçen vali, kardeşi Mahmud Paşa'ya haber gönderip kaleyi teslim alacak kimselerin gönderilmesini istedi. Bir miktar asker gönderip kaleyi teslim aldılar.[1070]

Cem Sultan'ın Doğumu

Bu yılda, 27 Safer 864 (23 Aralık 1459) gününde Sultan'ın oğlu Cem Sultan dünyaya geldi.[1071]

***

Yeni Fetihlerle İsfendiyaroğlu Beyliği'nin Osmanlı Ülkesine Katılması

Bu yıl içinde Sultan, Karadeniz sahilindeki Amasra[1072] kalesini fethedip küffârın elinden aldı. Bu kalenin halkı sözde ve zahiren Sultan'a itaat ediyorlardı. Fakat fırsat buldukça, karadan ve denizden Müslümanlara saldırıp zarar vermekten de geri durmuyorlardı.[1073] Bu durum Sultan'a arzedilince, Sultan, av ve gezintiye çıkmış görünerek Akyazı üzerinden[1074] Amasra'ya varıp kaleyi fethetti.[1075] Ahalisini de yöneticileriyle birlikte İstanbul'a naklettirip buraya da Eflâk halkını yerleştirdi.[1076]

1070- Müellifimiz burada, Neşrî ve Âşıkî'ye göre diye kaydettiği yerleri doğrudan doğruya bu iki eserden değil, bunlardan nakil yapan Hoca Sa'deddin Efendi (I, 470)'den aktarmıştır. Hammer (III, 38) ise, buranın daha evvel zaptedildiğini kaydeder.

1071- Sa'deddin Efendi (I, 471) aynı tarihi kaydeder. Ancak Oruç Bey (s. 73) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 172) bu olay için 863 (1458-1459) yılını verirler ki, yanlış olmalıdır. Ayrıca bk. C. Baysun, Cem mad. *İA*.

1072- Amasra; Zonguldak vilayetinin Bartın ilçesine bağlı bir bucak olup eski adı "Amastris" idi, adı geçen şehir o sıralarda Ceneviz Cumhuriyetinin idaresindeydi, bk. *Grekçe Anonim*, s. 157; Uzunçarşılı, II, 47.

1073- Krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 177.

1074- "Hızır Beğ İli ve Mengan Vilâyeti dağlarından aşup ana yakın vardığı gibi, küffâr-ı bed girdâr mefâtih-i kal'a'yı karşı getirüb teslim-i kal'a vü vilâyet idüb haraca boyun tuttular". Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 96; M. Tulum nşr., s. 105. Ayrıca bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 178.

1075- Kemal Paşa-zâde (VII, 177), Sultan'ın, Mahmud Paşa'yı bir donanma ile birlikte "Amasra" üzerine gönderdiğini kaydeder. Ancak Âşık Paşa-zâde (s. 154); Neşrî (TTK. nşr., s. 742 vd.); Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 96; M. Tulum nşr., s. 105) ve Sa'deddin Efendi, (I, 472) Mahmud Paşa'dan hiç bahsetmezler. Hammer (III, 47) de vezir-i a'zam Mahmud Paşa'nın yüz elli parça gemi ile Amasra üzerine gönderildiğini yazmaktadır.

1076- "Kal'aya kâdı ve dizdâr ve hafaza nasb idüb berkidüb, Bolı sancağına zamm olunub saadet ile yine serir-i saltanata geldi", bk. Tursun Bey, M. Arif, s. 96; M. Tulum nşr., s. 105. Ayrıca bk. Âlî vr. 117[b]-118[a].

Sultan, Kastamonu ve Sinop illerini İsfendiyaroğlu İsmail Bey'in elinden almak üzere harekete geçti. Buna İsmail Bey'in kardeşi Kızıl Ahmed Bey sebeb oldu. Kızıl Ahmed Bey, devlet-i âliyye'ye iltica etmiş ve vezir-i azam Mahmud Paşa'nın yakın adamlarından olmuştu. Kızıl Ahmed Bey'e Bolu vilayeti has olarak verilmişti. Daima Mahmud Paşa'yı, kardeşi İsmail'in aleyhine kışkırtıyor ve mülkünü elinden alması için tahrik ediyordu. Mahmud Paşa da Şehriyâr hazretlerine İsmail Bey'i kötülüyor ve mülkünü elinden almaya teşvik ediyordu. Nihayet Sultan, buna rıza gösterip büyük bir donanma hazırlatarak Karadeniz'den Sinop sahiline gönderdi. Seferi gizlemek için bu donanma ile Trabzon keferesinin üzerine gittiğini imâ ediyordu. Ayrıca İsmail Bey'e haber gönderip donanmanın ihtiyaçlarını karşılamasını emretti. Vezir-i azam, Edirne'ye asker toplamaya gitti. Sultan da, Mahmud Paşa'nın Rumeli askerleri ile gelip Bursa ovasında onu karşılayana kadar, Bursa'da ikâmet etti.[1077] Sultan, toplanan ordu ile Engürye tarafına doğru yönelip İsmail Bey'e de askerleriyle Sultan'ın ordusuna katılması için haber gönderdi.[1078] İsmail Bey, kendisi bizzat gelmeyip oğlu Hüseyin Bey'i[1079] gönderdi.[1080] Bu davranışı da ülkesinin elinden alınmasına sebeb oldu[1081] ve mülkü emân ile elinden alındı.[1082] Kendisine, rızası üzerine İnegöl, Yenişehir ve Yarhisar has olarak

1077- Neşrî, TTK. nşr., s. 744-745; Teaschner nşr., s. 274-275.

1078- Aynı bilgi için bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 181.

1079- Birçok kaynakta (Âşık Paşa-zâde, s. 155; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 97; M. Tulum nşr., s. 106; Kemal Paşa-zâde, VII, 183; Behiştî, s. 170) bu isim "Hasan" diye kaydedilirken, müverrihimiz bunu "Hüseyin" olarak yazmaktadır.

1080- Tursun Bey, Sultan'ın bu seferinde Divân kâtibi olduğunu ve İsmâil Bey'e gönderilen mektubu kendisi kaleme aldığını kaydederek mektubun suretini aynen verir, bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 98; M. Tulum nşr., s. 106-108. Kemal Paşa-zâde (VII, 187-188) ve İdrîs-i Bidlîsî (vr. 427[b]), bu mektubu biraz daha değişik sözler ile naklederler. Âşık Paşa-zâde (s. 156 vd.), böyle bir mektubtan hiç bahsetmez. Ancak Mahmud Paşa'nın, İsmail Bey'i "Kapu üzerinde okutub" teslim olmayı teklif ettiğini ve ona teminat verdiğini kaydeder. Âlî (vr. 118[a]) ise, aynı mektubu aynı şekilde çok az değişikliklerle nakledip bu mektubun vezir Mahmud Paşa tarafından imlâ ve inşâ edildiğini yazmaktadır.

1081- Kemal Paşa-zâde (VII, 183) "...Trabuzan diyârına seferüm var, oğlun leşkerini ihzâr etsün, rikâb-ı kâmyâbda mülâzim olup bre gitsün" diyerek Sultan Mehmed'in İsmail Bey'in oğlunun gelmesini istediğini kaydeder ki, bunu Tursun Bey'den nakletmektedir, bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 97; M. Tulum, nşr., s. 106, İdrîs-i Bidlîsî, (vr. 427[a]) ise, müellifimizin belirttiği gibi bizzat İsmail Bey'i davet etmişti. Âşık Paşa-zâde (s. 155) ise, İsmail Bey'e iki ayrı mektup yazıldığını söyler. Birisi, donanmanın ihtiyaçlarını karşılamak için, diğeri ise Bursa'dan gönderilen mektub olup İsmail Bey'den oğlu "Hasan"ı Ankara'ya göndermesi istenmişti. Behiştî (s. 170) ise, herhangi bir davetten sözetmez. Ancak İsmail Bey'in Sultan'ı karşılamadığını ve bundan dolayı Sultan'ın gazablandığını zikreder.

1082- Enverî (*Düstur-nâme*, s. 99) ve Tursun Bey (M. Tulum nşr., s. 105)'de 865 (1461); Stphrantzes (s. 258) ise, 1462 yılında İsfendiyaroğlu'nun ülkesinin alındığını kaydederler.

verildi.[1083] Burada bir müddet kalan İsmail Bey, Rumeli'de büyük bir eyâlete naklolundu ve Anadolu Beylikleri kısmında geçtiği gibi, vefat edinceye kadar burada kaldı.[1084]

***

Trabzon'un Fethi

Sultan, İsfendiyaroğlu'nun memleketini alıp muhafazası için kendi adamlarına bıraktıktan sonra Koyun Hisarı'nı fethe yöneldi. Zira Uzun Hasan Bey el-Bayındirî, bu kalenin valisi Hüseyin Bey'i ansızın basıp onu mağlup etmiş ve kaleyi alıp kendi mülküne katmıştı.[1085]

Sultan, daha evvel bu kalenin geri alınması için Rumiyetu's-Suğrâ Beylerbeyi Şarâbdâr Hamza Bey'i, eyâletinin askerleriyle göndermişti. Hamza Bey, varıp kaleyi muhasara ettiyse de fethetmesi mümkün olmadı. Bunun üzerine Uzun Hasan'ın elinde bulunan Ermeniyetu'l-Kübrâ illerine akın yapıp etrafını yağmalamıştı. Uzun Hasan da intikam almak için bir grup Bayındırî eşkiyasını Amasya ve Tokat üzerine gönderip yağmalattırdı. Bu haber, Sultan'a ulaşınca Koyun Hisar'ın[1086] fethi için harekete geçti. Sultan'ın askeri buraya varıp da konaklayınca Uzun Hasan'ın askeri birkaç defa Sultan'ın karargâhına baskın yaptılarsa da elleri boş dönmekten başka bir zafer elde edemediler.[1087]

Uzun Hasan, amcasının oğlu Hurşid Bey'i bir miktar Bayındırî askerleriyle, Osmanlı ordusunun geçeceği bir geçidi tutmak için gönderdi. Ordu öncüleri bunlarla karşılaşıp çarpışarak onları çok kötü bir şekilde mağlup ettiler.

1083- Krş, Âşık Paşa-zâde, s. 157, Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 100; M. Tulum nşr., s. 108) "Kendüye Yeni Şehri memleketiyle timâr ta'yîn edib" der. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 428^{a}) ise, "Yenişehir ve bazı vilâyet" verildiğini zikreder. Kemal Paşa-zâde (VII, 190) de, müellifimizin belirttiği yerleri kaydeder. Kritovulos (s. 148) ise, İsmail Bey'e Üsküp İli'nin ikta' edildiğini belirtir. Rûhî Çelebi (vr. 134^{a}) ve Âlî (vr. 118^{b}) yalnız Yenişehir'in ikta' edildiğini; Behiştî (s. 171) ise, Yenişehir'de oturduğunu ve kendi isteği üzerine İnegöl, Yenişehir ve Yarhisar'ın ikta' edildiğini kaydederler.

1084- Oruç Bey (s. 73), Filibe'ye naklolunduğunu ve Sinop ile Kastamonu'nun Gedik Ahmed Paşa tarafından fethedildiğini; *Grekçe Anonim* (s. 161)de ise, İsfendiyaroğlu'nun kendi isteğiyle Sinop'u Filibe'ye değiştirdiğini zikrederler.

1085- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 748-749; Teaschner nşr., s 276; Kemal Paşa-zâde, VII, 192.

1086- Başka kaynaklarda (Tursun Bey, M. Tulum, nşr., s. 108; Rûhî Çelebi vr. 134^{a}; Kemal Paşa-zâde, VII, 192) "Koylu-Hisar" ve "Koyul-Hisar" şeklinde kaydedilirken; Âlî (Hamîdiye ktb. no: 914, vr. 118b) ise "Konulur Hisar"; biraz daha aşağıda aynı varakta ve *Künhü'l-Ahbâr*'ın Esad Efendi Ktb. no: 2162'deki nüshası vr. 124^{b}'de "Koyunlu-Hisar" şeklinde geçmektedir.

1087- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 476-477; Âlî, vr. 118^{b}.

Sultan, Uzun Hasan ile savaşmaya kesin karar verdi. Uzun Hasan, yaptıklarına pişman olup sulh yapmak isteği ile vâlidesi Settare Hatun'u,[1088] Çemişkezek Hâkimi Şeyh Hasan el-Kurdî[1089] ve ümerâsından birkaç kişi ile Sultan'a gönderdi. Bu sırada Sultan, Koyun Hisarı'nı almış ve Uzun Hasan'a doğru harekete geçerek Bulgar dağı[1090] yakınında konaklamışken Hasan Bey'in annesi yanındaki heyetle Sultan'ın karargâhına vardı. Sultan'a hediyeler takdim ederek oğlu adına af ve sulh isteğinde bulundu. Sultan, Mahmud Paşa'nın da uygun bulmasıyla, Settâre Hatun'un sulh isteğini kabul ederek, hatunu ve yanındakileri alıp Trabzon'a götürdü. Yolda Bulgar Dağı'nı at ile aşmak mümkün olmadığından Sultan, dağın tepesine yaya olarak tırmandı. Uzun Hasan Bey'in annesi, Sultan'ın cihad ve fütuhat için katlandığı eziyetleri ve gayretini görünce hayretler içinde kaldı.

Trabzon yakınlarına vardıklarında, Trabzon Tekfuru daha evvel kızını Uzun Hasan'la evlendirip akrabalık kurduğundan, Uzun Hasan'ın validesine haber gönderip kendisine şefaatçi olmasını, Sultandan, mülkünün kendisine bağışlanıp cizye ödemesinin kabul edilmesini rica etmesini istediyse de Sultan, onun bu ricasına iltifat etmedi.[1091] Kale, karadan ve denizden kuşatılınca, Tekfur emân isteyerek[1092] kaleyi teslim etmeye mecbur oldu.[1093] Sultan, Tekfura emân verip onu ve aile efradını İstanbul'a gönderdi.[1094] Kale halkı yerle-

1088- Kaynaklarda genellikle "Sara Hatun" diye kaydedilir, bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 193 vd.; Sa'deddin Efendi, I, 479. Ama müellifimiz nedense bazen "Settâre Hatun" diye zikretmektedir. Bu hususta Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 100; M. Tulum nşr., s. 108-109) ismini zikretmeden "Uzun Hasan, anasını gönderib bir nice mu'temed ile gice içinde merhum Mahmud Paşa'ya buluşub..." der. İdrîs-i Bidlîsî (vr. 429^{a}) aynı bilgiyi kaydeder.

1089- Kaynaklarda hep "Şeyh Hasan Bey" olarak kaydedildiği halde Uzunçarşılı (II, 54) "Hüseyin Bey" şeklinde yazmaktadır.

1090- Âşık Paşa-zâde (s. 159); Neşrî (TTK. nşr., 750-751) ve Sa'deddin Efendi (I, 479) "Bulgar Dağı" diye kaydederlerken; Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 100; M. Tulum nşr., s. 108) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 193)'de "Yassı Çemen" olarak geçer. Tursun Bey şöyle der: "Yassı-Çemen nâm yaylâkda ki irtesi Erzincan ovası..." Trabzon civarında bugün bu isimle bilinen bir dağ bulunmamaktadır. Ancak bu dağın Gümüşhâne ile Trabzon arasındaki "Zigana Geçidi" olduğu tahmin edilebilir.

1091- Bu sırada İmparator, David Comnenos idi. Uzun Hasan'ın kayınpederi bir önceki İmparator ve David'in ağabeyi IV. John Comnenos idi. Sara Hatun'a şefaat için haber gönderen Uzun Hasan'ın kayınpederi değil, hanımı"Catherina (Despine Hatun)"nın amcası İmparator David idi, bk. Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, s. 184-185

1092- Rûhî Çelebi (vr. 134^{b}), Trabzon Tekfuru'nun hemen teslim olmayıp bir müddet savaştığını ve yenileceğini görünce kaleye geri çekildikten sonra emân istediğini kaydeder.

1093- Böylece 258 yıl yaşıyan Trabzon Rum İmparatorluğu 21 Muharrem 866 (26 Ekim 1461) tarihinde son buldu, bk. Uzunçarşılı, II, 55. Halbuki Stphrantzes (s. 258)de Trabzon'un 1462 yılında Giresun ile birlikte fethedildiğini kaydeder.

1094- İmparator David Comnenos, Edirne'ye gönderildikten sonra kendisine "Serez" taraflarında

rinde bırakılıp öşür[1095] ve haraç ödemeleri istendi. Buranın arazisi timar ehline pay edildi ve küffârın arazileri gazilere dağıtıldı.[1096] Kiliselerin yerine mescidler ve ma'bedler inşa ettirildi. Sultan Trabzon hazinesinde bulunan bütün malları Hasan Bey'in annesi Sara Hatun'a ve yanındakilere hediye etti. Sara Hatun'a ikram ve ihsanlarda bulunarak yanında gelenlerle birlikte Uzun Hasan'a gönderdi.[1097]

***

Kızıl Ahmed Bey'in Uzun Hasan'a İlticası

Sultan, hükümet merkezine doğru geri dönmeye başladı. Sonusa'ya[1098] vardığında, Rumeli'den Mora sancağını Kızıl Ahmed Bey'e ikta olarak verdi.[1099] Ahmed Bey çoluk çocuğunu alıp Bolu'ya gitmek için izin istedi. Sultan, buna izin verdi. Ahmed Bey, Bolu'ya vardığında çoluk çocuğunu ve eşyasını alarak Karaman illerine doğru yol alıp Karamanoğlu'nun yardımı ile Diyarbekir'e vardı ve Uzun Hasan Bey'e iltica etti.[1100]

Sultan Bayezid Han devrine kadar burada kaldı. Sonra geri dönerek Sultan Bayezid'in hizmetine girdi. Kendisi evlâdı ve soyu tamamen yok oluncaya kadar devlet tarafından ikram gördüler.[1101]

"Ustrowa Karusu" nehri civarında yıllık üçyüz bin akçelik has verildi. Stphrantzes (s. 258) ise Karadağ civarında bir yer verildiğini, *Grekçe Anonim* (s. 162)'de, önce İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gönderildiğini kaydederler.

1095- "Onda bir" demek olan öşür, istılah olarak, hububât gelirlerinden alınan vergi anlamına kullanılır. Savaşla fethedilen topraklar, sahipleri elinde bırakılırsa bunlar "haraç arazi"dir. Eğer sahipleri elinde bırakılmayıp askerlere ve Müslümanlara dağıtılırsa "öşür arazi" olur. Sulh yoluyla alınan ve ahâlisi zımmî olan her arazi ise haraç arazi'dir, bk. Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harâc*, trc. A. Özek, İ. Ü. İktisad Fakültesi Maliye Enstitüsü Yay., İstanbul 1970, s. 21. Bu konuda daha tafsilâtlı bilgi için bk. Ö. L. Barkan,*Türkiye'de Toprak Meselesi, İstanbul* 1980, s. 299, 319.

1096- Sultan, Trabzon'un yönetimini donanma kumandanı ve Gelibolu Valisi Kasım Bey'e vermişti. Bu konuda Kritovulos, Osmanlı yönetimi ile yakından münasebet halinde olduğu için diğer kaynaklara nazaran daha teferruatlı bilgi vermektedir, bk. s. 151-156.

1097- Kemal Paşa-zâde (VII, 198 vd.) bu konuda daha geniş bilgi verir. Ancak müellifimiz Sultan'ın, Sara Hatun'a ve yanındakilere hediyeler verdiğine dair kaydettiği malumat ve rivayetleri, Sa'deddin Efendi (I, 482)'den nakletmiştir.

1098- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 102; M. Tulum nşr., s. 110) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 199)'da "Canik canibinde" diye kaydedilirken; Âşık Paşa-zâde, (s. 160)'de, "Sonusa" diye geçer.

1099- Sa'deddin Efendi (I, 482) ve Solak-zâde (s. 224), Mora Sancağını kaydederlerken; Kemal Paşa-zâde (VII, 199) ise, "Rum İli'nde sancak ihsân edüb..." der.

1100- Behiştî (s. 172) bu hususta şunları kaydeder: "...amma Kızıl Ahmed ol seferde icâzet alub evini göçürmek bahanesiyle Bolu'ya geldi. Bir iki gece anda olup tarîk-i firarla Karaman'a vardı. Karamanoğlu ana harçlık verdi, çıkub Uzun Hasan'a gitti..."

1101- Aynı mealdeki bilgi için bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 201.

Sultan, Kızıl Ahmed Bey'in kaçtığını öğrenince kardeşi İsmail Bey'in de kaçmasından endişe ederek onu Filibe'ye nakledip orada kendisine büyük bir eyalet verdi.[1102] İsmail Bey, evlâdları ve soyundan gelenler burada hayatlarını sürdürdüler.[1103]

***

Eflâk Seferi

Sultan, saltanat merkezi olan İstanbul'a geri döndüğünde civardaki ümerâ, fetih ve gazasını tebrik etmeye geldiler. Rumeli serhadlerini korumakla görevli olan İshak Paşa da gelip, Eflâk Hâkimi, Drakula oğlu[1104] Kazıklı Voyvoda'dan ve Müslümanlara yaptığı zulüm ve işkenceden şikâyette bulundu.[1105] Sultan, önce Voyvoda'ya bir adam gönderip huzura gelmesini istedi. Mel'un herif, bir hile düşünüp gelenlere karşı son derece mülâyim davranarak, şayet mülkünden ayrıldığı takdirde, Eflâk halkının ülkeyi Engürüs kralına teslim edeceğini söyleyerek bir mazeret uydurdu. Ayrıca Sultan'dan, huzuruna varıp dönünceye kadar ülkesini korumak üzere bir kısım ümerâ ve asker göndermesini rica etti.[1106]

Sultan, Voyvoda'nın bu hilesine aldanıp Niğbolu Emiri Çakırcıbaşı Hamza Bey'i, Has Yunus Bey ve diğer başka beyleri kendi eyaletlerinin askerleriyle Eflâk'a gidip Kazıklı Voyvoda gelip geri dönünceye kadar memleketlerini korumalarını emretti.[1107] Hepsi Sultan'ın emri üzerine kalkıp Tuna nehri kenarına vardılar. Ancak vakit kış olduğu için orada birkaç gün beklediler. Kazıklı Voyvoda da bir gece üzerlerine baskın yapıp çoğunu şehid etti. Müslümanlardan çok az kimse kurtuldu. Hamza Bey, Yunus Bey ve diğer beyler de şehid düştüler.[1108]

1102- Bu hususta bk. Not: 1083.

1103- Âşık Paşa-zâde (s. 160-161) ve Sa'deddin Efendi (I, 483) aynı bilgiyi aktarırlar. Ancak Oruç Bey (s. 73), Filibe'nin İsmail Bey'e Sinop fethinden sonra verildiğini kaydeder, ki yanlıştır. İsmail Bey Kızıl Ahmed Bey'in kaçışından sonra buraya nakledilmiştir.

1104- Eflâk Prensi II, Vladislav'ın oğlu Vlad Çebeş (Cellâd)'dir, 1456 yılında Eflak Voyvodası oldu ve 1462'ye kadar hüküm sürdü.

1105- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 161; Sa'deddin Efendi, I, 485.

1106- Âşık Paşa-zâde (s. 161); Neşrî (TTK. nşr., s. 754-755); Kemal Paşa-zâde VII, 205); Sa'deddin Efendi (I, 485), aynı bilgiyi kaydederlerken; Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 104; M. Tulum nşr., s. 112), Kazıklı Voyvoda'nın, Sultan'dan böyle bir yardım istediğinden bahsetmiyor, sadece gelmeyeceğini ve haraç veremeyeceğini bildirdiğini zikreder.

1107- Âşık Paşa-zâde (s. 161), yalnız Hamza Bey'i; Enverî (*Düsturnâme*, s. 99) ve Behiştî (s. 172) ise her ikisini kaydederler.

1108- Âşık Paşa-zâde (s. 161), Neşrî (TTK. nşr., s. 754-755); Rûhî Çelebi (vr. 135^{a}); Âlî (vr. 119^{a-b}); Solak-zâde (s. 225) müellifimizin verdiği bilgiyi kaydederler. Hammer (III, 69) ve ondan naklen Uzunçarşılı (II, 75) bu olaydan sonra Voyvoda'nın Niğbolu civarına akınlar yaptığını belirtir.

Mel'un herif, şehidlerin başlarını Engürüs kralına gönderip bağlılığını bildirerek ondan yardım istedi.

Sultan bunu haber alınca son derece üzüldü. Eflâk diyarını fethetmek ve intikam almak için 866 (1462) baharında sefere çıktı.[1109] Eflâk sınırına varınca Evrenosoğlu Ali Bey'i bir miktar Akıncı ile Eflâk diyarına akına gönderdi. Kendisi de Ali Bey'in ardından Eflâk'a geçti. Eflâk Hakimi mel'un herif, ulaşılması güç ve sarp dağlara sığınmıştı. Ali Bey'in, ülkesini yağmaladığını ve askerlerinin taşıyamayacakları kadar ganimet aldıklarını duyan Voyvoda, ordusunu, Akıncıların geçeceği bir geçidi tutmaya gönderdi. Bu sırada da Sultan'ın ordusu bu geçitten geçiyordu. Kâfirler, bunları Akıncılar zannederek üzerlerine atıldılar. Fakat durumun farkına varınca çok kötü bir şekilde yenilgiye uğrayıp dağıldılar. Esir edilenlerin dışında yedi bin kişi öldürüldü.[1110] Bu gazada Turhanbeyoğlu Ömer Bey, Evrenos Beyoğlu Ahmed Bey, Mihaloğlu Ali Bey,[1111] Malkoçoğlu Bali Bey, Arnavud Hâkimi Nasuh Bey, Deveelüoğlu Umur Bey[1112] ve Mihaloğlu İskender Bey Sultan'ın yanında yer almışlardı.[1113] Bu sırada Evrenosoğlu Ali Bey de Akıncılarla birlikte, canlı-cansız muazzam ganimetlerle Sultan'ın huzuruna geldi.

Sultan, Eflâk illerinde bir ay kadar dolaşıp gezintiler yaptı. Karanlık bir gecede Kazıklı Voyvoda, Sultan'ın askerini bastı. Fakat Sultan, onun bu hareketini casusları vasıtasıyla öğrenmiş ve düşmanın hücumu anında çarpışmaya hazır olmak için ordusunu donatmıştı. Eflâklılar gece yarısı baskın yaptılar. İki taraf arasında sabah güneş doğuncaya kadar çok şiddetli bir savaş oldu. Sonunda kâfirler, yenilip kaçmaya başladılar. Sultan'ın emriyle, Mihaloğlu Ali Bey kaçanları kovalayıp savaşta öldürülenlerin dışında kalan düşmanın

1109- Aynı bilgi için bk. Enverî, *Düstur-nâme*, s. 99. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 104; M. Tulum nşr., s. 112), "Sultan'ın, otuz tümen" asker ile hareket ettiğini; Kemal Paşa-zâde (VII, 207), onbeş tümen ile; İdrîs-i Bidlîsî (vr. 432^{a}), ikiyüz bin kişilik bir orduyla; Âlî (vr. 119^{b}), 865 (1461) yılında iki yüz bin kişilik bir orduyla sefere çıktığını kaydederler. Rûhî Çelebi (vr. 135^{b}) bu seferin 24 Ramazan 866 (22 Haziran 1462) tarihinde yapıldığını belirterek asker sayısından bahsetmez. Uzunçarşılı (II, 76) da ordunun yüz elli bin kişi olduğunu belirtir.

1110- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 433^{a}); Sa'deddin Efendi (I, 489); Âlî (vr. 120^{a}) ve Solak-zâde (s. 225) aynı bilgiyi; Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 107; M. Tulum nşr., s. 115) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 212) yedi bin kâfirden yediyüz kâfirin kurtulduğunu kaydederler.

1111- Mihaloğlu Ali Bey, Fâtih Sultan Mehmed devrinin en meşhur Akıncı kumandanlarındandı. Yavuz Selim zamanında vefat etmiştir, bk. *Sicilli Osmânî*, III, 495.

1112- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 106; M. Tulum nşr., s. 114) ve M. Süreyya (*Sicilli Osmânî*, I, 402)'da "Develüoğlu Umur Bey" diye kaydedilir. Umur Bey Fatih'in akrabasından olup, 905 (1499) yılında vefat etmiştir.

1113- Aynı mealdeki bilgi için bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 106; M. Tulum nşr., s. 114; Sa'deddin Efendi, I, 488; Âlî, vr. 120^{a}.

bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir aldı. Ali Bey mel'un Kazıklı Engürüs illerine girinceye kadar peşlerini bırakmadı. Ali Bey, ganimet ve esirlerle Sultan'ın karargahına döndü. Sonra Sultan'ın emriyle ümerânın cesurları dağlara ve sarp yerlere sığınmış olan kâfirleri takip edip vahşi domuzlar gibi gizlendikleri yerlerden çıkararak ovalara indirip hepsini son ferdine varana kadar öldürdüler. Gâzilerin eline, esirler ve hayvan sürülerinin dışında çok bol ganimet geçti.

Sultan, bu diyarın yöneticiliğini Kazıklı Voyvoda'nın kardeşi Radul'a[1114] verdi. Radul, babası Voyvoda Drakula'nın ölümünden beri Sultan'ın yanında bulunuyordu.[1115]

Midilli'nin Fethi

Sultan, Edirne'ye dönüp askerin de memleketlerine dönmelerine izin verdi.[1116] Kendisi de yakın adamlarıyla Gelibolu'ya gelip Midilli adasını Frankların elinden almak için büyük bir donanmanın hazırlanmasını emretti.[1117] Hazırlıkları tamamlanan donanmayı Vezir-i a'zam Mahmud Paşa ile denizden Midilli'nin muhasarasına gönderip Sultan'ın kendisi de Anadolu askerleriyle adanın karşısına düşen Ayazmend'e gitti.[1118]

Mahmud Paşa kaleyi büyük toplarla dövmeye başlayınca kale tekfuru[1119] eman isteyerek kaleyi teslim etti.[1120] Sultan, kale halkını yerlerinde bırakıp

1114- Metnimizde "دارول" (Darul) diye geçer. Neşrî (TTK. nşr., 758-759) Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 110; M. Tulum nşr., s. 118); Kemal Paşa-zâde (VII, 217); Sa'deddin Efendi ve (I, 491); Kritovulos (s. 158) Uzunçarşılı (II, 74, 77, 428, 429)'da "Radul" şeklinde kaydedilir. Rûhî Çelebi (vr. 135^{b}) ise, isim zikretmeden "Yerine bir gayri Voyvoda nasb etti" der.

1115- Sultan'ın bu seferi için bk. Kritovulos, s. 157-158.

1116- Âşık Paşa-zâde (s. 163) "Leşkere destûr vermedi, doğru Gelibolu'ya vardı" der. Neşrî (TTK. nşr., s. 758-759) ve Sa'deddin Efendi (I, 491) "Asker-i Mansûra destûr verib"; Enverî (*Düstur-nâme*, s. 100) ise, Edirne'ye gelip orada bayram ettiğini kaydederler.

1117- Kritovulos (s. 159-161) bu donanmada iki yüz parça; Dukas (s. 198) seksen kadar savaş gemisi olduğunu zikrederken; Mırmıroğlu (s. 99-100) ise, altmış kadırga ve yedi gemi gönderildiğini belirtir.

1118- Krş. Âşık Paşa-zâde, (s. 163); Neşrî, TTK. nşr., s. 758-759; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 111; M. Tulum nşr., s. 119; İdrîs-i Bidlîsî vr. 435^{a}; Kemal Paşa-zâde, VII, 220; Dukas, s. 212-213; Kritovulos, s. 160.

1119- Kale Tekfuru; Ceneviz asilzâdelerinden Nikola Gattilusio Dominica idi, bk. Dukas, s. 203; Kritovulos, s. 159; Mırmıroğlu, *Donanma*, s. 99. *Grekçe Anonim* (s. 165), "Ratatusios (Gattilisio)"un İstanbul'a getirildiğini ve Müslüman olduğunu kaydeder.

1120- Kalenin 865 (1460-1461) yılında fethedildiği görülmektedir, bk. Karamânî Mehmed Paşa, vr. 17^{a}. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 112; M. Tulum nşr., s. 120) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 222) Midilli Muhasarasının on beş gün; Hammer (III, 76) ise yirmi yedi gün sürdüğünü kaydederler.

adaya dışarıdan Müslüman aileler yerleştirdi ve bunlar için mescid ve mabedler yaptırılmasını emretti. Arâzinin tahriri yapıldıktan sonra Tımarlılara taksim edildi ve Sultan da saltanat merkezine döndü.[1121]

***

Bosna-Hersek'in Fethi

Sultan, 867 (1463) yılı ilkbaharında[1122] Bosna'nın fethi için harekete geçti. Zira Bosna Kralı[1123] hem haracını ödemiyor, hem de Devlet-i âliyye'nin sınırlarına saldırılarda bulunuyordu. Mihaloğlu Ali Bey, kralın bu durumunu Sultan'a şikâyet etti. Sultan, kralın ülkesini fethetmek için harekete geçerek, ordusunun geri kalan kısmının gelip toplanması için Üsküp'te konakladı.[1124] Sonra Sultan, Karatova yolundan hareket etti. Vezir-i âzam Mahmud Paşa askerin öncüleriyle ileriye doğru gönderildi. Mahmud Paşa, Lofça[1125] Kalesini üç günlük bir kuşatmadan sonra fethetti.[1126] Sonra, Bosna kralının bulunduğu Yayça Kalesinin üzerine yürüdü.[1127] Fakat Kral, Mahmud Paşa'nın gelmesinden önce önünden kaçıp Sokol Kalesine sığındı. Sokol Kalesi, son derece müstahkem ve aşılması güç bir kale idi. Mahmud Paşa, Yayça yakınlarına[1128] vardığında Kralın kaçtığını öğrendi ve kaçtığı yer hakkında bilgi almaları için Turahanoğlu Ömer Bey'i gönderdi.[1129]

Ömer Bey, bir miktar Akıncıyla yola koyulup da giderken bir grup küffâra rastgelip onları esir ederek vezire gönderdi ve düşmanın Sokol geçidini kapamasından önce oraya varmaları için acele etmelerini tavsiye etti.

1121- Sultan Mehmed, Midilli Adası'nda dört gün kalmış ve dönüşünden sonra adanın idaresini de Ali Sami'ye bırakmıştı, bk. Kritovulos, s. 163.

1122- Karamânî Mehmed Paşa (vr. 17^{a}); Oruç Bey (s. 74); Enverî (*Düstur-nâme*, s. 101); Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 113; M. Tulum nşr., s. 121); Kemal Paşa-zâde (VII, 223); Sa'deddin Efendi (I, 493) ve Lütfî Paşa (s. 186) aynı tarihi kaydederler. Ancak Rûhî Çelebi (vr. 137^{b}) 868 (1463-1464) yılında; Âlî (vr. 120^{b}) ise, 869 (1465) yılında Bosna-Hersek seferine çıkıldığını kaydederler.

1123- Bosna Kralı Stjephan Thomasevitz (1444-1463)'dir.

1124- Hammer (III, 78), Osmanlı ordusunun yüz elli bin kişi olduğunu kaydeder.

1125- Neşrî (TTK. nşr., s. 762-763)'de "Boboça"; (Babofça: Babitza) şeklinde geçer.

1126- Kemal Paşa-zâde (VII, 225), Osmanlı ordusunun Lafça (Babofça)'ya iki ayda vardığını; Neşrî (TTK. nşr., s. 762-763)'de buranın üç günde alındığını kaydederler.

1127- Krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 118; Rûhî Çelebi, 137^{b}; Kemâl Paşa-zâde, VII, 227.

1128- "...Dırbava didikleri cûybarun kenârına", Kemal Paşa-zâde, VII, 228.

1129- Skol'dan kaçan Kral "Külüç" adlı bir kaleye sığınmıştı, bk. Sa'deddin Efendi, 1, 493, Burası "Clytie" kalesi idi. Tursun Bey (M. Tulum nşr., s. 126) bu hususta şöyle der: "...Âhir dil alındı, haber verdi ki: -Kral belî gice geldi, bize istimâlet etti, çıktı kal'a-ı Kılüç'dan yana gitti." Tursun Bey (aynı yer) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 229), Turahanoğlu Ömer Bey'in öncü kuvvetlerinin başında Sokol üzerine değil, Kral'ın saklandığı Kuluç üzerine gönderildiğini kaydederler.

Ömer Bey, Akıncılarla birlikte, önce geçidi, sonra da Sokol Kalesi yakınındaki nehri geçti. Bu sırada Kralın askerleri kaleden çıkıp Akıncılarla savaşa başladılar. Müslümanların az oluşu, kâfirlerin fazlalığından dolayı neredeyse Akıncılar mağlup olacakken tam o sırada Mahmud Paşa, ordunun geri kalan kısmıyla savaş alanına ulaştı. Kral, nehir[1130] üzerindeki köprüyü yıktırdığından askerler nehri yüzerek karşıya geçip kâfirleri hezimete uğrattılar ve Sokol Kalesini muhasara ettiler.[1131]

Kale tam fethedilecekken Kral, Mahmud Paşa'dan eman istedi o da Krala emân vererek kaleyi teslim aldı.[1132] Sonra Mahmud Paşa, Kralın kardeşinin sığınmış olduğu Erçay[1133] kalesini muhasara ederek emân ile teslim aldı. Mahmud Paşa Kral ve kardeşini alarak Yayça kalesinde konaklamış olan Sultan'ın huzuruna geldi. Sultan bu kaleyi fethedip halkını da İstanbul yakınlarına yerleştirdi. Sultan, Mahmud Paşa'nın, Kral ve kardeşine emân verdiğini öğrenince ona son derece kızıp şiddetli serzenişlerde bulundu ve onun bu görüşünü tenkid etti[1134]. Sultan, Krala çok kızıyor ve emân ile kurtulmasını istemiyordu.

Sultan, bu gazada yanında bulunan âlimlerden, Kralın öldürülmesi için fetva istedi. "Musannifek" diye bilinen Aliyyu'l-Bistâmî[1135] de Sultan'ın yanında bulunuyordu. Musannifek, kralın katli için fetva verdi. Bunun üzerine Sultan, Kral ve kardeşinin katlini emretti.

Anlatıldığına göre, Musannifek kralın boynunu bizzat vurmaya çalıştı.

1130- Bu nehir Verbes (Wrbas) çayıdır.

1131- Müellifimiz, daha evvel Sokol kalesine geldiklerinde Kral'ın buradan kaçtığını öğrenmeleri üzerine bilgi almak için Turahanoğlu Ömer Bey'in gönderildiğini, burada ise tekrar Sokol Kalesi'ni muhasara ettiklerini kaydeder. Oysa Tursun Bey (M. Tulum nşr., s. 127) "Çün Kilüç havâlisine yitiştiler, Tırhala Beyi Turahan Beyoğlu Ömer Beg'den –ki ilerü gözcü salınmış idi– haber geldi ki Kral kal'a'da gâfil, hemân-dem kendü alayların bağlayub kal'a'dan ana yöridi. Mahmud Paşa dahî yitişti... Bâd-ı zafer muvafakat itti... Kral, başı halâsını cemi' kal'aların ve hazinesin virmeye ta'lik edüb çıktı." Ayrıca bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 229. Neşrî (TTK., s. 762-763) de Kral'ın "Kuluç kalesine kaçtığını" söyler. Bu duruma göre Bosna Kralı'nın Sokol'da değil, "İzveçay"da yakalandığını görüyoruz, bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 231.

1132- Âşık Paşa-zâde (s. 164-165)'e göre, Kral emân istemeden Mahmud Paşa biriyle haber gönderip emân istemesini, gelip Sultan'ın elini öperek af dilemesini tavsiye ettiğini zikreder.

1133- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 120; M. Tulum nşr., s. 128); "İzveçay" "ازوچاى" şeklinde kaydeder.

1134- Aynı bilgi için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 165; Neşrî, TTK. nşr., s. 764-765; Kemal Paşa-zâde, VII, 232; Sa'deddin Efendi, I, 495 vd.; Krş. Uzunçarşılı, II, 82.

1135- Alâeddin Ali b. Mecdüddîn Muhammed b. Muhammed Şehrûdî el-Bistâmî, (1400-1471) devrin âlimlerinden olup, 1444 yılında Osmanlı Devletine intisâb etmiş. "Musannifek" lakabıyla tanınmıştır. Eyyüb'de medfundur. Birçok eser yazmış olup, Fatih Sultan Mehmed'e takdim ettiği bir Farsça tefsîr ve Mahmûd Paşa'ya verdiği *"Tuhfe-i Mahmudiye"*sinden başka *"Hakâiku'l-imân"* ve *"Tuhfetü's-selâtin"* adlı eserleri vardır, bk. *Sicilli Osmânî* III, 486.

Ancak epey uğraşmasına rağmen bir türlü boynunu kesmeye güç yetiremeyince cellât varıp Kralın boynunu vurdu.[1136]

Sultan, Kralın öldürülmesinden sonra Kovaç-ili ve Pavli-ili'nin[1137] fethi için hareket etti. Buraları iki büyük şehir idiler. Bu iki şehirden birine Kovaçoğlu, birine de Pavlioğlu hükmediyorlardı; ki her ikisi de bu sefer sırasında esir edilmişlerdi. Sultan, her iki vilayeti fethederek Minnetoğlu Mehmed Bey'e[1138] ikta' olarak verdi.[1139]

Sultan, daha sonra Hersek'in fethi için harekete geçti.[1140] Hersek, büyük bir vilâyet olup Frenk denizine[1141] sahili vardı.

Hâkimi, Frenk adalarının birine kaçmıştı. Sultan, Hersek'in fethi için veziri Mahmud Paşa'yı gönderip kendisi İstanbul'a döndü. Mahmud Paşa Hersek üzerine yürüyüp bütün kalelerinin bir kısmını emânla, bir kısmını da kılıç zoruyla fethetti ve çok bol ganimet ele geçirdi.

Bu sırada Hersek kralı, oğlunu değerli hediyelerle Sultan'a göndererek emân istedi. Sultan, Kralın bu isteğini kabul ederek Hersek vilâyetini ikiye taksim etti. Ülkenin verimli kısmını Devlet-i âliyye'ye katarak diğer kısmını da Krala bıraktı. Kralın oğlu İslâm'ı kabul edip Sultan'ın hizmetine girdi. Sultan ona ikramlarda bulundu. Hatta vezâret makamına kadar yükselip Sultan'la akrabalık tesis etti. Çok geçmeden Hersek Kralı ölünce, elindeki yerler de alınıp İslâm ülkesine katıldı.[1142]

***

Karaman Beyliği'nin Tamamen Osmanlı'ya İlhak Edilmesi[1143]

Karamanoğlu İbrahim Bey, 868 (1463-1464) yılında[1144] vefat edince,

1136- Krş., Âşık Paşa-zâde, s. 166; Neşrî, TTK. nşr., s. 766-767; Kemal Paşa-zâde, VII, 233; Sa'deddin Efendi, I, 496.

1137- Âşık Paşa-zâde (Âlî nşr., s. 166)'de "(یاولی اوغلی) باغلی اوغلی"; (Atsız, bab. 140)'de "Balu-oğlu" şeklinde geçer.

1138- Minnetoğlu Mehmed Bey hakkında bk. *Sicilli Osmânî*, VI, 551.

1139- Krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 235; Sa'deddin Efendi, I, 497.

1140- Kemal Paşa-zâde (VII, 235), "Hersek" Vilayetinin "Pavlı-İli" ve "Kuvaç-İli"nden önce zaptedildiğini kaydeder.

1141- Adriyatik Denizi'dir. Osmanlı müellifleri genellikle, Marmara, Ege ve Akdeniz'e "Bahr-ı Frenk" adını verirler.

1142- Aynı bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, I, 497.

1143- Âşık Paşa-zâde (s. 167-168) bu konuda geniş ve tafsilâtlı bilgi aktarır. Müellifimiz bu gibi konuları yerinde, Anadolu Beylikleri kısmında, anlattığı için burada muhtasar olarak kaydetmiştir. Ayrıca krş. Sa'deddin Efendi, I, 497; Âlî, vr. 121b.

1144- Kemal Paşa-zâde (VII, 242), müellifimizin kaydettiği tarihi gösterirken; Âşık Paşa-zâde (s. 169), "Bu mâcerâ'nın tarihi Hicrî 869' (1464-1465)'de vaki' oldu" demektedir.

ülkesi Sultan'ın ve nâiblerinin hâkimiyetine girdi. Zira İbrahim Bey'in, bir câriyeden olan oğlu İshak Bey ile Sultan Murad'ın kız kardeşinden[1145] olan diğer oğulları Pir Ahmed Bey, Karaman Bey, Kasım Bey, Alaeddin Bey, Süleyman Bey ve Nûre Sûfi kendi aralarında anlaşamadılar. Daha evvel Anadolu Beylikleri kısmında anlatıldığı gibi, Sultan Mehmed de Karaman eyaletini tamamen kendi ülkesine kattı.

***

Mahmud Paşa'nın Mora'daki Fetihleri

Bu yıl içinde, Sultan'a Engürüs Kralının diğer Frenk krallarıyla ittifak edip Bosna Kralının intikamını almak için harekete geçtiği haberi ulaştı. Aralarında yaptıkları sözleşmeye göre, Engürüs Kralı kendi ülkesinin sınırlarına yakın olan Osmanlı topraklarına hücum edecek, Frenkler de Mora'daki "Germe" Kalesini müstahkem hale getirip civardaki Osmanlı kalelerini alacaklardı. Bunların yanısıra da Arnavut kâfirleri de hemen arkasından Osmanlı ülkesini yağmalamaya koyuldu.[1146]

Sultan, iş bilen devlet adamları ve tecrübeli ümerâsıyla durumu istişâre etti. Daha zararlı olanın def' edilmesine ve önemli olanın öne alınmasına karar verdiler. Sultan, veziri Mahmud Paşa'yı, Frenklerin Germe Kalesini müstahkem bir hale getirmelerini engellemek için Mora'ya gönderdi. Mahmud Paşa 869 (1465) yılının ilk baharında Mora'ya doğru hareket etti.[1147] Germe Kalesine vardığında, Frenklerin kaleyi tamir edip eskisinden daha müstahkem bir duruma getirdiklerini, büyük toplarla donatıp askerlerle doldurduklarını ve Gördos Kalesini muhasara ettiklerini ve neredeyse Müslümanların elinden almak üzere olduklarını gördü.[1148] O sırada Mora Valisi, Elvan Bey'in oğlu Sinan Bey olup Gördos[1149] Kalesine sığınmıştı.[1150]

1145- Neşrî (TTK., nşr., s. 770-771) ve Sa'deddin Efendi (I, 498) aynı bilgiyi kaydederlerken; Kemal Paşa-zâde (VII, 237) ise, bunun, Yıldırım Bayezid'in kızı "Sultan Hatun" olduğunu zikreder.

1146- "...Arnavud serkeşlerinün tağlar başın dağı tâğîleri selâb gibi hurûşa geldiler... Kalkandelen Yaylağından bir kaç sürü koyun sürdüler" Kemal Paşa-zâde, VII, 244.

1147- Kemal Paşa-zâde (VII, 245), Mahmud Paşa'nın Rumeli askerleri ve onbeş bin akıncıyla sefere çıktığını; Hammer (III, 85) de, Mahmud Paşa'nın kumandasında seksen bin kişinin mevcud olduğunu kaydederler.

1148- Venedikliler, Gördos (Korintos)'u onbeş bin kişiyle muhasara etmişlerdi, bk. Hammer, III, 85.

1149- Behiştî (s. 176)'de burası hep "Görföz" şeklinde geçmektedir.

1150- Aynı mealdeki bilgi için bk. Tursun Bey, M. Tulum, nşr. s. 130-131; Kemal Paşa-zâde, VII, 246. Behiştî, s. 176; Sa'deddin Efendi, I, 502-503. ancak Kritovulos (s. 171), o sırada Mora Valisinin (Ömer Bey); Hammer (III, 83) ise, "Evrenos oğlu İsa Bey" olduğunu kaydederler.

Muhasara şiddetlenince, Sinan Bey arkadaşlarıyla anlaşıp karanlık bir gecede kaleden çıkarak Frenklerin üzerine baskın yaptı ve Allahu Teâlâ'nın yardımıyla mağlup etti.[1151] Meğer daha evvel Frenk casusları, Mahmud Paşa'nın büyük bir orduyla geldiği haberini vermişlerdi. Kendilerini basanların Mahmud Paşa'nın ordusu olduğunu zannetmiş ve kaçmışlardı.[1152] Bu olaydan hemen sonra Mahmud Paşa varıp Germe Kalesine saldırarak en kolay bir şekilde fethetti. Mahmud Paşa, kâfirleri, sahilde bulunan gemilerine varıp binerek kaçıncaya kadar askerlerinin cesurlarıyla takip ettirdi. Askerler, onlardan ele geçirdiklerinin bir kısmını öldürüp, bir kısmını esir aldılar.

Vezir Mahmud Paşa, Sultan'a müjdeci gönderdi. Sultan buna çok sevindi, vezirine kıymetli hil'atler gönderdi ve Mora'nın geri kalan kalelerini de fethetmesini emretti. Mahmud Paşa, fetih için büyük gayret sarfederek önce Misuri, Sirat, Londar ve Karlı-ili diye bilinen Yıldruz[1153] kalelerini aldı. Bunların ardından iki kale daha fethetti. Sultan Mehmed de, Engürüs Kralı ile savaşmak için Sofya'ya gelmiş bulunuyordu. Tam o sırada, Midilli adasından imdad istenince, burada durup, adaya musallat olan Frenkleri uzaklaştırmak için Mahmud Paşa'ya Midilli'ye gitmesini emretti.[1154]

Mahmud Paşa, gemilerle Gelibolu'dan denize açılarak Midilli üzerine yürüdü.[1155] Fakat adaya varmadan küffâr gemileri kaçtılar. Mahmud Paşa, Midilli Kalesini müstahkem hale getirip tamir ettirdi ve her türlü ihtiyaçlarını giderip kaleyi donatarak Sultan'ın hizmetine döndü.

***

Engürüs Kralının İzvornik'i Almaya Teşebbüsü ve Mağlubiyeti

Engürüs Kralı, Yayça Kalesini alıp müstahkem bir hale getirmiş ve ülkesine dönmüştü. Sultan, bundan haberdar olduğu zaman kış mevsimi çok yakındı. Saltanat merkezine dönüp savaş hazırlıklarına başladı.

1151- Aynı bilgi için bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 248; Sa'deddin Efendi, I, 503.

1152- Yukarıda 1150. notta'da kaydettiğimiz gibi Kritovulos, o sırada Mora valisi olan Ömer Bey'in bir fırsatını bularak Mahmud Paşa ile haberleştiğini söyler. Biri içeriden diğeri dışarıdan olmak üzere ikisi birden aynı anda düşman ordusu üzerine hücum ettiler. Şiddetli çarpışmalardan sonra Venedikliler kaçmaya başladılar. Sahile doğru gidenler kısmen boğuldu, kısmen de esir edildiler. Mahmud Paşa, Mora'nın iç kısımlarındaki birçok kaleyi fethetti, nihayet Ömer Bey'i orada bırakıp İstanbul'a geri döndü, bk. Kritovulos, s. 171-173.

1153- Sa'deddin Efendi (I, 504) bütün bu kalelerin hepsine birden "Karlı-İli" adını vermektedir.

1154- Krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 120; Kemal Paşa-zâde, VII, 250.

1155- Mahmud Paşa, Gelibolu'dan yüz on parça gemiden mürekkeb bir donanma ile Midilli Adası üzerine gitmişti, bk. Kritovulos, s. 179.

Sultan, 870 (1466) ilkbaharında[1156] Yayça kalesini düşmanın elinden geri almak için harekete geçti. Kaleyi uzun müddet muhasara edip kale halkı ile savaştıysa da fethi mümkün olmadı.[1157] Bu sırada Engürüs Kralının büyük bir orduyla İzvornik Kalesini muhasara ettiğini haber aldı. Sultan, Yayça'nın muhasarasını Minnetoğlu Mehmed Bey'e bırakıp kendisi Engürüs Kralının üzerine yürüdü.[1158] Ancak yol üzerindeki geçit ve derbendler kâfir askerleri tarafından tutulup büyük toplarla teçhiz edildiği için aşılmaları mümkün olmadı. Bunun üzerine Sultan İzvornik'in muhafazasına veziri Mahmud Paşa'yı memur edip Sofya'ya döndü ve burada kışladı. Sultan, Mahmud Paşa'dan önce İzvornik'in imdadına beşyüz savaşçı ile Mihaloğlu İskender Bey'i göndermişti.[1159] İskender Bey, kaleye girip büyük bir cesaret ve güzel tedbirlerle müdafaa etti. Fakat, muhasara bayağı uzayınca yiyecek ve cephaneleri tükendiğinden işleri zorlaştı. Bu sırada Mahmud Paşa, Rumeli Beylerinden Umur Bey, İshakbeyoğlu İsa Bey ve Mihaloğlu Ali Bey ile bu aşılması zor olan derbende ulaşmışlardı[1160] Vakit kıştı ve yerler karla kaplıydı. Mahmud Paşa, kaledekilerin durumunu öğrenmek için casuslar gönderdi. Casuslar varıp kale halkına Mahmud Paşa'nın yardıma geldiğini bildirdiler. Ayrıca kâfirlerin de soğuğun şiddetinden yer altındaki çukurlara girdiklerini gördüler. Casuslar, dönerek gördüklerini vezire anlattılar. Kaledekiler de

---

1156- Bu tarih, Sa'deddin Efendi (I, 505) ve Âlî, (vr. 125ª)'de aynen kaydedilir. Ancak Uzunçarşılı (II, 83, not: 1) haklı olarak bu tarihin yanlış ve 868 (1464) ilk baharında olması gerektiğini belirtir. Sa'deddin Efendi ve Âlî ise, bu seferin 870 Rebiü'l-evvelinde olduğunu söylerler ki, bu da 1465 yılı sonbaharına rastladığından bu arada yapılmış olması mümkün değildir. Müellifimiz bunu "870 yılı ilkbaharı'nda" diye biraz düzeltmiş olmaktadır. Zira Osmanlı seferleri genellikle ilkbaharda yapılmaktaydı. Kemal Paşa-zâde (VII, 252) ise, 869 Rebiü'l-evvel (1464 Eylül) ortalarında sefere çıkıldığını kaydetmektedir.

1157- Kritovulos (s. 175-176), Yayça Muhasarası sırasında Macarlarla Sultan'ın askerleri arasında şiddetli çarpışmaların meydana geldiğini ve sonunda Macarların galib geldiğini zikreder.

1158- Aynı mealdeki bilgi için bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 129; Neşrî, TTK. nşr., s. 766-767; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 445ª; Kemal Paşa-zâde, VII, 255. Ancak Neşrî "Çünki Hüdâvendigâr, Bosna'yı Minnetoğlu Mehmed Bey'e verip Yaytsa'nın içine adam koyub gidicek, Engürüs Leşkeri gelib Yaytsa'nın üzerine düşüb içindeki adam hain olub Yaytsa'yı yine kâfire verdiler" der.

1159- Buradaki bilgi aşağı yukarı aynen Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 129; M. Tulum, nşr., s. 135-136) tarafından kaydedilir. Şöyle ki: "...Sancak Beyi Minnetoğlu Mehmed havale konulub Sultan Ebu'l-feth düşman üzerine yürüdü... ol azîm bî-hisâb asker ile İzvornik Kalesi üzerine yöridi. Bu sebebden Mihaloğlu İskender Bey'e beş yüz yarar yoldaş koşulub kal'aya yardımcı gönderildi. Ve Padişah saadet ile Sofya Şehrine çıkub, Sofya'da tavakkuf buyurdu, Rum-İli askerini Mahmud Paşa'ya nam-zed edüb düşman üzerine gönderdi." Aynı şekilde İdrîs-i Bidlîsî (vr. 445ᵇ); Kemal Paşa-zâde (VII, 255-256) ve Sa'deddin Efendi (I, 506) bu rivayeti değişik ifadelerle vermektedirler.

1160- Krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 259; Sa'deddin Efendi, I, 508; Hammer, III, 83.

müjde davulları çalarak imdadın geldiğini ilân edince Kral ne yapacağını şaşırıp kaldı ve ordusunun ağırlıklarını kaçırıp gitti. Tam bu sırada Mihaloğlu Ali Bey Akıncılarla oraya ulaştı. Kral, gelenin Vezir Mahmud Paşa olduğunu zannedip muhasara aletleriyle toplarını yerinde bırakarak geldiği yere kaçıp gitti. Vezir, Kralı Sava nehrini geçinceye kadar kovaladı. Küffârdan Kralla birlikte küçük bir grubun dışında kurtulan olmadı. Askerler bol ganimet ele geçirdiler. Mahmud Paşa, İzvornik Kalesini iyice tamir ettirip müstahkem bir hale getirdikten sonra kaleye muhafızlar yerleştirdi, her türlü yiyecek ve zahîre maddelerini temin edip, Sultan'ın huzuruna döndü.[1161]

Sultan Mehmed'in Arnavud Seferi

Sultan Mehmed, 871 (1467) ilkbaharında,[1162] yukarıda görüldüğü gibi, düşmanla ittifak ettiği için[1163] Arnavud illeri üzerine yürüyüp içine dalıvererek, askerini etrafa akına gönderdi.[1164] Gaziler, etrafı yağmalayıp kadın ve çocukları esir alıp davarlarını sürüp getirdiler.[1165] Bunun üzerine bu illerin yöneticileri emân isteyip para ve cizye ödemeyi kabul ettiler. Sultan onlara emân verip bu diyarın verdikleri ahidleri garantiye almak ve onları kontrol altında tutmak için bir kale inşa ettirdi ve adını "İlbasan" koydu.[1166] Kaleyi iyice donattı[1167] Edirne'ye geri döndü.

Bundan kısa bir süre sonra Arnavud beylerinden İskender denen hainin

---

1161- Sultan Mehmed'in ve Veziri Mahmud Paşa'nın bu ikinci Bosna Seferi ile İzvornik müdafaası olayı aynen Sa'deddin Efendi (I, 505-508)'den aktarılmıştır.

1162- Rûhî Çelebi (vr. 139ª), müellifimizin verdiği tarihi zikrederken; Âşık Paşa-zâde (s. 169); Karamânî Mehmed Paşa (vr. 17ᵇ); Oruç Bey (s. 75); Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 133; M. Tulum nşr., s. 140); Kemal Paşa-zâde (VII, 262); Lütfî Paşa (s. 186) 870 (1465-1466) yılını kaydederler.

1163- Fatih Sultan Mehmed'in Arnavutluk Seferi ve Arnavutluk Hâkimi İskender Bey'in isyanının asıl sebebleri hakkında geniş bilgi için bk. H. İnalcık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyeti", *Fatih ve İstanbul Dergisi*, İstanbul 1953, sayı: 2, s. 153 vd.

1164- Aynı bilgi için bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 133; M. Tulum nşr., s. 140; Kemal Paşa-zâde, VII, s. 262; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 447ᵇ.

1165- Bu sefer sırasında ele geçirilen esirlerin sayısı yirmi bin kişi idi, bk. Kritovulos, s. 185.

1166- Yund-Ovası'nda yapılan kare biçiminde bir kale olup küffâr üzerine baskın yapmak için inşa edildiğinden "İl-Basan" diye isimlendirilmiş ve Ohri Sancağı'na bağlanmış idi, bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 264 ve 266; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 135. Ayrıca krş. Rûhî Çelebi, vr. 139ª.

1167- Sultan, kaleye Hassa askerlerinden seçilmiş dört yüz kişilik bir muhafız taburu bırakıp bu bölgeye bir vâli tayin ettikten sonra büyük ganimetlerle sonbahara doğru İstanbul'a döndü, bk. Kritovulos, s. 186; Âlî, vr. 126ᵇ.

isyan edip Kalkandelen'i yağmaladığı haberi geldi.[1168] Bunun üzerine Sultan, 872 (1468) yılı ilkbaharında[1169] bu problemi gidermek için Arnavud illerine hareket etti. İskender'in elindeki bütün illeri alıp, Arnavud diyarını iki sancağa ayırdı ve her birini bir Bey'e verdi. İskender de tek başına Frenk Denizi yoluyla kaçtı.[1170] Sultan, Rumeli'de havanın rutubetinden ve buralarda vebâ salgını başgösterdiğinden Karadeniz sahiline gitti.[1171] Bu rutubet ve vebâ salgını geçince, Sultan Rusi Kasrı ve Aydos üzerinden İstanbul'a geldi.

***

Sultan'ın Karaman Seferi

Bir müddet sonra Karamanoğlu Pir Ahmed Bey ile Dülkadiroğlu Şehsuvar Bey'in isyan ettikleri ve Uzun Hasan Bey'in de Osmanlı topraklarına saldırdığı haberini alan Sultan önce Karamanoğlu problemini gidermek için Konya üzerine yürüyüp şehri aldı. Pir Ahmed Bey de Lârende'ye kaçtı. Sultan, Mahmud Paşa'yı üzerine gönderdi.[1172] Mahmud Paşa varıp Pir Ahmed ile Lârende ovasında şiddetli bir savaşa tutuştular. Pir Ahmed Bey, bozularak kaçtı gitti.[1173] Jurnalciler, Sultan'a, sözde Mahmud Paşa'nın Pir Ahmed'i yakalamak istemediğini söyleyerek gammazladılar. Sultan'ın Paşa'ya olan güveni sarsıldı.

Sultan, Karamanlılardan esir alınanların tümünün öldürülmesini emretti ve Mahmud Paşa'yı ülkede kargaşalık ve fesad çıkaran Turgutoğullarını takibe gönderdi.[1174] Mahmud Paşa, bunları Bulgar Dağında buldu. Adamlarından bir kısmı kaçtı, bir kısmı da esir edilip Sultan'ın huzuruna gönderildi. Sultan, bunların da öldürülmesini emretti.

1168- Hain İskender Bey, Kalkandelen'i yağmalayıp dağlarında yaylanan koyunlarını sürüp götürdü. Diğer taraftan İl-Basan Kalesini de kuşatarak şehri yağmalattı, bk. Sa'deddin Efendi, I, 510.

1169- İdrîs-i Bidlîsî, (vr. 448ᵇ) ve Behiştî (s. 181) müellifimizin kaydettiği tarihi kaydederler. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 136; M. Tulum, s. 143) ve Kemal Paşa-zâde (VII, 272), 871 H. yılını gösterirler ki, bu seferi bir önceki ile karıştırmış olmaları ihtimali vardır.

1170- "İskender Beg dâhî, boğa gibi sadme-i sâika-i te'sir-i askerden kaçub denize gitti..." bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 137; M. Tulum nşr., s. 144. Ayrıca bk. Stphrantzes, s. 266.

1171- Vebâ salgını rivâyeti yalnız Sa'deddin Efendi (I, 510)de mevcuttur. Diğer Osmanlı kaynaklarında geçmemektedir. Kritovulos (s. 190-191) bu veba salgınını teferruatlı bir şekilde kaydeder. Stphrantzes (s. 269) de İstanbul, Edirne, Gelibolu ve civarlarında büyük bir vebâ salgınının meydana geldiğini zikreder.

1172- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 170; Neşrî, TTK., nşr., s. 780-783; Kemal Paşa-zâde, VII, s. 274.

1173- Aynı konuda bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 139; Kemal Paşa-zâde, VII, s. 274.

1174- Aynı hususlar için bk. Âşık Paşa-zâde, s. 170; Neşrî, TTK. nşr., s. 782-783; Kemal Paşa-zâde, VII, 275; Sa'deddin Efendi, I, 511; Solak-zâde s. 233.

Sultan, Mahmud Paşa'ya Konya ve Lârende halkından usta ve sanatkârların İstanbul'a nakledilmelerini emretti. Bu konuda vezir ile Rûmî Mehmed Paşa arasında anlaşmazlık meydana geldi. Mehmed Paşa, Sultan'ın Mahmud Paşa'ya karşı itimadının sarsıldığını hissetmişti.[1175] Onu, Sultan'ın gözünden daha da düşürmek için fırsatı değerlendirip aleyhinde birçok dedikodu yapıp iftiralarda bulundu. Bu iftiralardan biri, sözde Mahmud Paşa'nın bu iki beldenin zenginlerinden rüşvet aldığını ve onları yerlerinde bıraktığını ve bunların yerine İstanbul'a fakir ve zavallı kimseleri naklettirip bunlara zulmettiğini söylemesiydi.[1176]

Sultan, Rûmî Mehmed Paşa'nın bu sözlerinin bir maksada dayalı olacağını hesaba katmadan doğrulayıp iki vezirin arasındaki ihtilafı dikkate almadı ve bu görevi Rûmî Mehmed Paşa'ya verdi. Mehmed Paşa da bu iki şehri zulüm ve haksızlıklarla yaktı.[1177] Hatta Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin neslinden gelen Emir Ali Çelebioğlu Ahmed Çelebi'yi bile zulümle ve zorla İstanbul'a göçettirdi. Fakat, Sultan Mehmed bundan haberdar olunca, bu aziz zâtın ve onunla birlikte zulmen sürülmüş olan eşraftan başka kimselerin gönüllerini alıp onlara ikramlarda bulunup memleketlerine gönderdi.

Karaman illerinin fethi tamamlanınca Sultan Konya ve Ahmedek kalelerinin tamirini ve Gevâle kalesinin de yıkılmasını emretti.[1178] Bu illeri de oğlu Sultan Mustafa'ya ikta' edip saltanat merkezine doğru yola çıktı.

Kara Hisar'a varıldığında Sultan, kıskanç ve jurnalcilerin gayretleriyle Mahmud Paşa'nın otağını, kendisi içindeyken başına yıktırıp vezâretten azletti.[1179] Yerine İshak Paşa vezarete tayin edildi.[1180] Mahmud Paşa, devlet-i

1175- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 170; Neşrî, TTK. nşr., s. 782-783; Kemal Paşa-zâde, VII, 276.

1176- Bk. bir önceki notta kaydedilen kaynaklar.

1177- "El-hâsıl Larende'den ve Konya'dan ziyâde evler almaktan muradı ehl-i İslâm'ı yıldırmaktı" bk. Âşık Paşa-zâde, s. 170; "...Bu vezir İstanbul'un intikâmını almaya gayet hevesli idi ki, müslümanları incite..." bk. Âşık Paşa-zâde, Atsız nşr., bab. 143. Kemal Paşa-zâde (VII, s. 276) ise, şu rivayeti nakleder: "Bu hikâyeti rivâyet iden eydür: -mezkûr bed re'y'ün ağzından işittüm, eyitti: Sultan Mehmed, İstanbul'a ettiğin ben Larende'ye ettim." Bütün bunlar da Rûmî Mehmed Paşa'nın Osmanlı'ya ve İslâm'a karşı beslediği kinini ifade eder.

1178- Gevâle Kalesi'nin tamiri çok masraf gerektirdiğinden yıktırılması daha uygun görüldü, bk. Sa'deddin Efendi, I, 512.

1179- Tursun Bey Mahmud Paşa'nın azlini başka bir sebebe bağlar. Şöyle ki: "Çün Karaman'dan çıkıb Kara-Hisar'a geldi, Mahmud Paşa'ya kara haber irdi ki: -Azlettüm, kapuma gelmesün-sebeb-i zâhir-i dahî bu ki, her asnây-ı müşâveredeki -Pîr Ahmed ahde vefa edüb gele mi, didükçe Mahmud paşa -elbette gelür, dir idi. Çün o siyah baht çemberi itâatten baş çekti, gelmedi". Kemal Paşa-zâde (VII, 277) ise, müellifimizin gösterdiği sebebi kaydeder. Bu duruma göre Mahmud Paşa'nın ilk vezâreti 859-872 (1455-1467) yılları arasında oluyor, bk. Uzunçarşılı, II, s. 523.

âliyyeye hiçbir vezirin yapmadığı hizmetleri yapmıştı. Hükümdarlara ve ehl-i dünyaya hizmetin gözü kör olsun.

Eğriboz'un Fethi

Sultan Mehmed, 873 (1468-1469) yılında[1181] Eğriboz'a doğru harekete geçip kaleyi Frenklerin elinden aldı. Sultan, Karaman'ın fethi ile uğraşırken, Frenkler seksen gemi ile Aynoz sahillerine hücum edip bu diyarı yağma ve tahrip etttiler. Müslümanlardan çok kimseyi esir almaları buranın fethine yol açtı.[1182] Sultan, intikam almak için eski veziri Mahmud Paşa'yı Gelibolu'ya donanma hazırlamaya gönderip kendisi de kara yolundan Eğriboz üzerine yürüdü. Mahmud Paşa, yüz büyük gemiyle[1183] denize açılıp adayı denizden kuşattı.[1184] Kâfirler Eğriboz'u karaya bağlayap köprüyü yıkmışlardı. Mahmud Paşa, gemileri yan yana yanaştırıp gemilerden bir köprü kurdu[1185] ve Sultan'ın askerleri bu köprüden geçerek kale yakınına kadar sokulup muhasaraya ve savaşmaya başladılar. Frenk gemileri adaya iyice yaklaşmışlardı ama bir türlü savaşa girişemiyorlardı. Saldırı gününde Müslümanları arkadan vurmak için epey fırsat kollamaya başladılar. Fakat bunu da beceremediler. Sultan, Eğriboz kalesini kılıç zoruyla fethedip savaşanları öldürtüp kale halkına emân verdi ve kiliseleri yıktırarak yerlerine mescidler yaptırıp geri döndü.

Müverrih Neşrî'nin[1186] naklettiğine göre Eğriboz'un karşısındaki bir adada

1180- Kemal Paşa-zâde (VII, 277) ise, vezârete "Kemal Paşa", Beylerbeyliğine de "Has Murad"ın getirildiğini kaydeder. Has Murad Paşa, bu sırada Rumeli Beylerbeyi idi. 878 (1473)'de meydana gelen Otlukbeli Savaşı'ndan evvel Uzun Hasan'la yapılan ilk çarpışmada şehid olmuştu.

1181- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 139; M. Tulum nşr., s. 146); Neşrî (TTK. nşr., s. 788-789); Oruç Bey (s. 126); Kemal Paşa-zâde (VII, 285) Lütfi Paşa (s. 187) 874 (1469-1470) yılını kaydederler. Âşık Paşa-zâde (s. 172); Karamânî Mehmed Paşa (vr. 18[a]) ise müellifimizin kaydettiği tarihi verirler. Kemal Paşa-zâde, VII, 285'te, Sultan'ın, 874 H. yılının baharında fethe çıktığını zikreder. Bu da 1470 yılının Mayıs-Haziran'ına rastlar; VII, 292'de ise, Eğriboz'un Muharrem 875 yılında fethedildiğini kaydeder ki, 1470'in 11 Temmuz'una rastlar. İranlı Ma'nevî'nin "Ağriboz Fetihnâmesi" (Fatih Ktb. Farsça Yz. no: 4080)'inde fethin 875 H. yılında gerçekleştiği kaydedilir, bk. A. Ateş, "Manevî ve Ağriboz Fetihnâmesi", *Fatih ve İstanbul Dergisi*, İstanbul 1954, sayı: 3-6, s. 291.

1182- Kemal Paşa-zâde (VII/284), Venediklerin yaptıklarına bunu da ekleyerek şöyle der: "Kâdısını ve Harîbini tutub şehrîden ve garîbden bulduğu esir eyledi."

1183- Oruç Bey (126), Mahmud Paşa'nın emrinde bulunan asker miktarının oniki bin Azab; Hammer (III, s. 102) ise, yetmiş bin kişilik bir ordu olduğunu kaydederler.

1184- Donanma, 14 Haziran 1470'te limana yanaşmıştı, bk. S. Tansel, *a.g.e.* s. 203.

1185- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 171; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 140; M. Tulum nşr., s. 147; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 452[a]; Kemal Paşa-zâde VII, 287-288. S., Tansel, (s. 203) de, köprünün üç günde kurulduğunu belirtir.

1186- Krş., Neşrî, TTK. nşr., s. 786-787; Teaschner, nşr., s. 291. Müellifimiz burada, Neşrî'den nakil yaptığını belirtir. Sa'deddin Efendi (I, 515) de aynın "Mevlânâ Neşrî demiştir ki," diye kaydeder.

son derece müstahkem ve Kızlar Kalesi[1187] diye meşhur olan bir kale vardı. Eğriboz Hâkiminin hazinesi burada bulunuyordu. Mahmud Paşa burayı da fethedip hazineyi Sultan'ın adına ele geçirdi.

***

Bu yıl Sultan Mehmed, Kastamonu'yu küçük oğlu Cem Sultan'a ikta' olarak verdi.[1188] Cem Sultan ileride anlatılacağı gibi, kardeşi Sultan Mustafa vefat edip de kendisi Karaman valisi oluncaya kadar burada kaldı ve ilim, irfan tahsiliyle meşgul oldu.

Karaman Diyarında Son Tasfiyeler

Sultan, Eğriboz fethinden döndükten sonra Rûmî Mehmed Paşa'yı Karaman illerinden fethedilmeyen yerleri zaptetmesi için gönderdi. Bu sinsi, zâlim ve beceriksiz vezir, 874 (1469-1470) yılında Karaman'a hareket edip buranın halkını zulüm ateşiyle yakmaya başladı ve mallarını zorla müsadere ederek zulmen fakir duruma düşürdü.[1189] Sonra Varsakların üzerine yürüdü. Varsak ümerâsından Uyuz Bey adında birisi adamlarını toplayıp dar bir boğazda Rûmî Mehmed Paşa'nın yolunu kesti. Adamlarının çoğunu öldürdü. Halktan zulümle müsâdere ettiği malları da elinden aldı. Rûmî Mehmed Paşa, canını güçlükle kurtarabildi.[1190]

Bu sırada vezir-i a'zam İshak Paşa idi. Sultan onu Karaman'ın işini bitirmeye gönderdi. İshak Paşa 875 (1470-1471)'de Lârende'ye vardı.[1191] Pir Ahmed önce Taş-İline kaçtı, sonra da Uzun Hasan'a iltica etti. Arkasından kardeşi Kasım Bey de kaçıp ona yetişti. Fakat diğer kardeşleri Karaman Bey, Sultan'a sığındı. Sultan da ona Çirmen Sancağını ikta' olarak verdi. Karaman Bey, vefat edinceye kadar burada kaldı. Vefatında na'şı Edirne'ye nakledilip Dâru'l-Hadîs civarında defnolundu. Diğer kardeşleri Alaeddin ise, daha evvel vefat etmişti.

İshak Paşa, Karamanoğulları gâilesini ortadan kaldırıp Karaman diyarını

1187- Neşrî (TTK., nşr., s. 786-787) ve Sa'deddin Efendi (I, 515)'de "Kızıl Hisar" diye geçerken; Kemal Paşa-zâde (VII, 292) ise, "Sâir Kilâ'-u bukâ'..." der ve Kızıl Hisar'dan bahsetmez.

1188- Cem Sultan o sıralarda on yaşında idi, bk. Sa'deddin Efendi, I, 515.

1189- "Rum Mehmed Paşa, yürüdü, Larende'ye vardı, mescidlerin ve medreselerin yıktı, şehrin avratını ve oğlanlarını soydurdu, uryan ettirdi" bk. Âşık Paşa-zâde, s. 172.

1190- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 788-789; Kemal Paşa-zâde, VII, 300; Sa'deddin Efendi, I, 516; Solak-zâde, s. 236; Hammer, III, 108.

1191- Neşrî (TTK. nşr., s. 790-791) ve Kemal Paşa-zâde (VII, s. 303) aynı tarihi kaydederler. Ancak Kemal Paşa-zâde, (VII, s.301-302) diğer kaynakların zikretmediği, Karamanoğlu Kasım Bey'in Ankara'ya tecavüzünden ve burada meydana gelen olaylardan uzun uzun bahseder.

tamamen fethedince, Sultan, Aksaray ilinden İstanbul'a bazı aileleri nakletmesini emretti.[1192] Oradan nakledilip İstanbul'a yerleştirildikleri mahalle günümüze kadar Aksaray diye adlandırılır.

Mevlana İdrîs'e göre;[1193] Rûmî Mehmed Paşa'nın gözden düşüp azledilmesi, Uzun Hasan olayından sonradır. Cem Sultan, kardeşi Mustafa'nın vefatından sonra Karaman valisi olunca, Şücâeddin diyarında[1194] Ulamışoğlu Hüseyin Bey adlı bir müfsid ortaya çıkmış ve etrafına topladığı ayak takımı ile fesat çıkarmaya başlamış olup Varsakoğulları diyarındaki dağlarda gizleniyordu. Bunun üzerine Rûmî Mehmed Paşa gönderildi. Mehmed Paşa, ona karşı mağlup olunca makamından azledildi ve yerine Bosnalı Mehmed Paşa (Bosnavî) tayin edildi. Mehmed Paşa hemen Taş-İli'ne Karamanoğlu Kasım Bey'in üzerine gönderildi. Mehmed Paşa, Lârende üzerine onbin kişilik bir Karaman ordusuyla hücum eden Kasım Bey'i hezimete uğrattı. Kasım Bey Taş-İli'ne kaçtı.

***

Gedik Ahmed Paşa'nın Alâiye'yi Fethi

876 (1471-1472) yılında,[1195] Gedik Ahmed Paşa, daha evvel etraflıca anlatıldığı gibi, Alâiyye ve civârını Selçukluların artıklarından Latif Beyoğlu Kılıç Arslan'ın elinden aldı.[1196] Sonra 877 (1472-1473) yılında Karamanoğullarından İshak Bey'in elinde bulunan Silifke ve Mokan kalelerini emân

1192- İshâk Paşa, Karaman İli'ni tamamen ele geçirip Karamanoğlu Kasım Bey'i takip ederek Mut Kalesi'nde yenilgiye uğrattı. Oradan Niğde'ye varıp Erreköyü, Uçhisar ve Ortahisar ile birlikte Aksaray'ı da ele geçirdi. Aksaray'dayken Sultan'ın emri üzerine buradan İstanbul'a bazı aileleri nakletti, bk. Sa'deddin Efendi, I, 517.

1193- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 475[a-b]) Rûmî Mehmed Paşa'nın Karaman diyarına gönderilmesini ve Karamanoğlu Kasım Bey'i bertaraf etmesi olayını daha sonra yani Otlukbeli Savaşı'ndan sonra kaydeder ve Rûmî Mehmed Paşa'nın bu seferinin 880 yılında vuku' bulduğunu söyler.

1194- Şücâaddin Ahmed Bey'in memleketi, Arakliye (bugünkü Ereğli) idi, bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1970, s. 114.

1195- Âşık Paşa-zâde (s. 176) ve Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 143; M. Tulum nşr., s. 149), 877 (1472-1473) yılını kaydederlerken; Sa'deddin Efendi (I, 518) ve Âlî (vr. 128[a]) müellifimizin verdiği tarihi zikrederler.

1196- Kılıç Arslan Bey yakalanıp Gedik Ahmed Paşa tarafından Sultan'a gönderildi. Ona Gümülcine nahiyesi timar tayin edildi. Bir müddet sonra da Mısır'a kaçtı, bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 311-312. Ayrıca Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 174; Neşrî, TTK., 792-793; Sa'deddin Efendi, I, 520. Alaiyye (Alanya), Anadolu Selçuklularından sonra Karamanoğullarına geçmiş, sonra bunlar 1427'de Memluklulara satmışlardı. Bu tarihden itibaren Memlukluların himayesine geçmişti. Alaiyye Beyi Lütfî veya Latif Bey'in 1460'ta vefâtı üzerine yerine Alibeyoğlu Kılıçarslan geçti. Bunun zamanında 876 (1471)'de Osmanlılara iltihak edildi, bk. Uzunçarşılı, II, 92, not: 1.

ile teslim aldı. Gedik Ahmed Paşa, Mokan[1197] Kalesinde, Karamanoğullarının birçok mallarını, Pir Ahmed Bey'in çoluk çocuğunu, İshak Bey'in küçük bir oğlunu ve babası İbrahim Bey zamanında vefat etmiş olan Mehmed Bey'in çok güzel bir kızını bulup bütün bu mal ve esirleri Sultan'a gönderdi.[1198]

İdrîs-i Bidlîsî'ye göre; Pir Ahmed'in çoluk çocuğu ve kardeşlerinin mal ve akrabaları ve diğer zikredilen şeyler, Minan kalesinde bulunmuş ve bu kalenin fethi ile Karamanoğullarına karşı zafer kazanılması Uzun Hasan olayından sonra olmuştur.[1199]

Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan[1200] İle Osmanlı Münasebetleri[1201]

Gedik Ahmed Paşa, Alâiyye ve Silifke'yi zaptetmek için uğraşırken Uzun Hasan, Pir Ahmed Bey ve kardeşi Kasım Bey'i bir miktar Türkmen askeri ile Karaman üzerine gönderdi.[1202] Bunun üzerine Gedik Ahmed Paşa tekrar Karaman sorununu gidermek için bu diyara geri geldi.

Uzun Hasan ise, devamlı olarak Sultan'a karşı içinden düşmanlık besliyor ve fırsat kolluyordu. Bu arada Uzun Hasan, Veziri Bektaşoğlu Ömer Bey'i yanına amcası Yusufça[1203] Mirza'yı[1204] da katarak hazırladığı bir ordu ile

1197- Bu isim, Âşık Paşa-zâde (s. 175)'de "Mervan Kalesi"; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 146; M. Tulum, nşr., s. 153)'de "Menyan Kalesi"; Kemal Paşa-zâde (VII, 313)'de "Mokre Hisar"; Uzunçarşılı (II, 92, not: 2)'de de "Minan" şeklinde kaydedilmektedir.

1198- Bu rivâyet, Sa'deddin Efendi (I, 520)'nin Neşrî'den naklettiği bir rivayettir. Müellifimiz de ondan aynen aktarmıştır. Ayrıca bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 313.

1199- Aynı bilgi için bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 473ª.

1200- Ak-Koyunlu boyundan, Kara-Yölük Osman Bey soyundan Hasan Han, 857 (1453) yılında başşehir Diyârbekir üzerine hücum edip Ak-Koyunlu hükümdarlığını ağabeyi Cihangir'in elinden alarak hükümdar oldu, 1453'den 1478 yılına kadar hüküm sürdü. Daha geniş bilgi için bk. M.H. Yınanç, Akkoyunlular mad. *İA*..

1201- Aynı konuda bk. Âşık Paşa-zâde, s. 176-182; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 144; M. Tulum nşr., s. 150; Sa'deddin Efendi, I, 521; Âlî, vr. 128ᵇ.

1202- Krş. Neşrî, TTK. nşr., s. 796-797; Teaschner, nşr., s. 294.

1203- Oruç Bey (s. 127), sadece Emir Beğ ve Yusuf Han; Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 146; M. Tulum nşr., s. 153), "...Beglerbegisi Emir Beg ve Mirzâ Yusuf..."; Kemal Paşa-zâde (VII, 320); "Serdârı Emir Beg... ve... karındâşıoğlu Yusuf Şah..."; Neşrî (TTK. nşr., s. 800-801), "...Hasan Draz'ı bir Beyi ile kim, Yusuf Mirzâ dirlerdi..." diye kaydederler.

1204- Âşık Paşa-zâde (s. 178); Sa'deddin Efendi (I, 523) ve Âlî (vr. 129ª), Yusufça Mirzâ'nın, Uzun Hasan'ın amcasının oğlu olduğunu; Neşrî (TTK. nşr., s. 800-801) ise, "...Yusuf Emirzâ kim Hasan Draz'ın 'ammusudur, belki 'ammusu oğlu'dur..." diye kaydederler. Eserimizin tercümesi *"Sahâifü'l-ahbâr"* (III, 387)'de de "amcası oğlu" diye metin değiştirilerek belki de yukarıda zikrettiğimiz kaynaklara bakarak düzeltmede bulunulmuştur. Ancak Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 148; M. Tulum nşr., s. 156) "Hemşirezâdesi"; Kemal Paşa-zâde (VII, 320)de, "Karındâşı oğlu" olduğunu kaydederler. Uzunçarşılı (II, s. 93) da Birâderzâdesi olduğunu söyler.

Karamanoğullarının yardımına gönderdi. Bunlar Tokat üzerine gelip şehrin civarını köyleriyle birlikte yakıp yıkarak birçok mal talan ettiler.[1205] Oradan Kayseri üzerine yürüyerek aynı şekilde burayı da yakıp yıktıktan sonra,[1206] Ömer Bey, geri dönüp Yusufça Mirza'yı onbin atlı[1207] ile Karamanoğullarının imdadına gönderdi. Yusufça Mirza, Karamanoğullarının yardımıyla Hamid-ili ve civarına akın yaparak burayı yağma ve tahrip etti.

Sultan bundan haberdar olunca, Mahmud Paşa'yı sancağı Gelibolu'dan çağırıp tekrar vezir-i a'zamlık makamına getirdi[1208] ve Uzun Hasan'dan intikam almak için hazırlıklara başladı.[1209] Sonra Karaman valisi olan oğlu şehzade Sultan Mustafa'ya haber gönderip müstahkem bir kale olan Karahisar'a gelmesini emretti.

Mahmud Paşa, Sultan'ın huzuruna vardığında onu intikam almak için çok acele eder gördü. Halbuki kış da yaklaşıyordu. Güzel tedbirlerle seferi bahara ertelettirdi. Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa'ya da haber gönderip Karahisar'da bulunan Sultan Mustafa'nın hizmetine girip onunla birlikte Karamanoğulları ile Türkmenlerin çıkardıkları karışıklıkları önlemeye gitmesini emretti.

Davud Paşa, Sultan Mustafa'nın hizmetine girerek Karamuk ve Yalvaç yoluyla Kır-ili'ne vardılar.[1210] Yusufça Mirza da burada konaklamıştı. İki ordu savaşa tutuştular. Şiddetli bir savaştan sonra Yusufça Mirza'nın yanındaki Türkmenlerle Karamanoğullarının evbaşları hezimete uğradılar. Yusufça Mirza ile ileri gelen adamlarından çok kişi[1211] esir edildi.[1212] Askerlerinden de çok kişi öldürüldü. Sultan Mustafa, Yusufça Mirza'yı ve adamlarını elleri

1205- Ayrıca bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 459ᵇ; Kemal Paşa-zâde, VII, s. 320 vd. Akkoyunlular 877 (1472) yılında Tokat'a baskın yaparak şehri talan ettiler. Değerli eserler ve yazmalar yanıp gitti, bk. Uzunçarşılı, II, 93.

1206- Uzunçarşılı'nın (II, 94'de, Başbakanlık Arşivi, Kayseri Defteri, no: 69 vr. 20ᵇ'den) yaptığı nakle göre Akkoyunlular Kayseri'yi muhasara ettilerse de alamadılar.

1207- Kemal Paşa-zâde (VII, 325) Yusufça Mirzâ'nın maiyyetindeki askerlerin yirmi bin kişi; Solak-zâde (s. 238) ise, on bin kişi olduklarını kaydederler. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 149; M. Tulum nşr., s. 156) ise, asker adedinden hiç bahsetmez.

1208- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 177; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 148; M. Tulum nşr., s. 155-156; Kemal Paşa-zâde, VII, s. 325; Solak-zâde s. 238; Hammer, III, s. 112.

1209- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 148; M. Tulum nşr., s. 156)'e göre 877 (1472) yılında hazırlıklara başlanmıştı.

1210- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 458ᵇ; Kemal Paşa-zâde, VII, s. 327; Sa'deddin Efendi, I, 524.

1211- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 149; M. Tulum nşr., s. 156), "...Mirzâ Yusuf ve iki yüz niçe nâmdâr beglerini kemend-i esr-ü kahra dizdiler" der ve Kemal Paşa-zâde (VII, 329) ile beraber bu esirlerin iki yüz kişi olduklarını kaydederler.

1212- Ancak Yusufça Mirzâ'nın yanında bulunan Karamanoğulları yine kaçmışlardı, bk. Âşık Paşa-zâde, s. 177;

bağlı olarak Sultan Mehmed Han'a gönderdi. Sultan, Yusufça Mirza'yı ve ileri gelen adamlarını hapsettirip geri kalanlarını katlettirdi.[1213]

Sultan, 878 (1473) yılının ilk baharında[1214] Anadolu ve Rumeli askerleriyle, Uzun Hasan el-Bayındırî'den intikam almak üzere harekete geçti.

Rumeli Beylerbeyi Has Murad Bey kırk, Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa yirmidört sancak beyi ile, oğlu Sultan Mustafa Karaman eyaleti askeri ile ve diğer oğlu Sultan Bayezid, Rumiyetu's-Suğrâ ve Ermeniyetu'l-Kübrâ, yani Amasya ve Tokat vilâyetlerinin askerleriyle Sultan'ın ordusunda toplandılar. Sultan, Kazabad ovasına vardığında askerlerinin sayısı yaya ve atlı olmak üzere yüzbin kişiye varmıştı.[1215]

Gedik Ahmed Paşa, Mihaloğlu Ali Bey'i Akıncılarla, Sultan gelmeden önce Kemah ve civarına akına göndermiş, onlar da buraları yağmalayarak yerli Ermenileri esir almış ve geri dönmüşlerdi. Sultan, Kazabad'a vardığında, Uzun Hasan'ın Fırat nehri gerisindeki dağları arkasına alarak mevzilendiğini haber aldı. Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa'yı bir Rumeli sancak beyi ve askerleriyle öncü olarak göndermişti. Has Murad Paşa, gayet genç olup gençliğine güvenmesi, tecrübesizliği ve karşısındaki düşmanı küçümsediğinden kendini tehlikelere atmaktan çekinmiyordu. Bundan dolayı Sultan, Vezir-i a'zam Mahmud Paşa'yı gönderip Murad Paşa'nın kendisini tehlikelere atmasını engellemesini emretti. Mahmud Paşa da süratlice hemen yola koyuldu.

Mihaloğlu Ali Bey, öncü kuvvetlerinin önündeydi. Düşmanın çokluğunu, mevzilendikleri bu sarp dağlardan ayrılmadıkları müddetçe onları mağlup etmenin mümkün olmadığını görünce, Murad Paşa'yı Fırat'ı geçip düşmanla

1213- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 177; Neşrî, TTK. nşr., s. 800-801; Teaschner nşr., s. 295-96; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 458[b]; Kemal Paşa-zâde, VII, 329; Sa'deddin Efendi, I, 523-524.

1214- Karamânî Mehmed Paşa (vr. 20[b]); Oruç Bey (s. 127); İdrîs-i Bidlîsî, vr. 460[a]; Sultan'ın 877 yılında sefere çıktığını kaydederler ki, daha doğru olmalıdır. Zira 878 yılının ilk ayı Mayıs'ın sonu Haziran başına tesadüf eder. Otlukbeli Muharebesi Ağustos ayında yapıldığına göre ordunun çok önce hareket etmesi gerekir. Feridun Bey (*Münşeât*, I, 282-283), ordunun Ramazan ayından sonra yola çıkarıldığını kaydeder ki, bu da 877 H. yılı Şevvâl (1473 yılı Mart) ay'ı oluyor; doğrusu bu olmalıdır.

1215- Âşık Paşa-zâde, (s. 78); Neşrî (TTK. nşr., s. 806-07; İdrîs-i Bidlîsî (vr. 460[b]) ve Âlî (vr. 130[a]), aynı rakamı kaydederler. Oruç Bey (s. 127), Fatih Sultan Mehmed'in yüz yirmi bin; Uzun Hasan'ın ise (s. 128) altmış bin kişilik bir ordu topladıklarını zikreder. Kemal Paşa-zâde (VII, 338-339) ise, "...Rumeli... askeri otuzbin... Şehzâdeler hizmetinde duran... kırkbin... kimi ordıcı, kimi sürgün kimi voynuk... yüzbinden ziyâdeydi. Altmışbin Sipahî... Piyâdeydi, on bin Yeniçeriydi... yirmibin enük yaya, otuz bin Azab, onbini Rumeli'den yirmi bini Anadolu'dan cümlesi âheng-i cenge hâzır ve nâzır..." der ve bu sayılan asker toplamının üçyüz yirmi bin kişi olduğunu gösterir. Buna mukabil Uzunçarşılı (II, 99) Uzun Hasan'ın ordusunda yetmiş bin kişilik bir kuvvetin olduğunu kaydeder.

savaşmaktan alıkoymak için çok uğraştı. Murad Paşa ise onun bu dediklerine kulak asmadı, hatta bunun kendisine kıskançlık olduğunu sandı. Ali Bey, Murad Paşa'nın ve diğer yiğit ve cesur askerlerin kendilerini tehlikeye attıklarını görünce, hemen alelacele Mahmud Paşa'ya haber gönderip durumu bildirdi. Mahmud Paşa da, Murad Bey'e haber gönderip kendini tehlikeye atmamasını, dikkatli davranmasını, ihtiyatla hareket etmesini ve Fırat'ı geçmemesini tavsiye edip ona nasihatlarda bulundu. Fakat Murad Paşa, onun bu söz ve nasihatlarına kulak asmadı, tam aksine Fırat'ı geçmek ve ileriye doğru yürümek konusundaki ısrarı arttı ve nihayet Fırat'ı geçti. Uzun Hasan, bu durumu casusları aracılığıyla öğrenmiş, geçeceği yolun muhtelif noktalarına adamlar yerleştirip tuzaklar kurmuş ve kendisi de, Murad Bey'i çok az bir kuvvetle karşılayarak savaşa tutuşmuştu. Uzun Hasan, önce mağlup oluyormuş gibi davranıp geriye çekilmeye başladı. Murad Bey de bunu gerçek sanıp gaflete düştü, düşmanı mağlup etti diye takibe koyuldu. Pusuların kurulduğu noktaları geçip de pusudakiler onu arkadan kovalamaya ve Uzun Hasan da ona önden saldırıya geçince iki kuvvet arasında kaldı. Murad Bey, kendisi ve adamlarının çoğu öldürülünceye kadar çarpıştı.[1216] Rumeli Beylerinin ileri gelenlerinden Turhan Beyoğlu Ömer Bey ve Hacı Bey,[1217] Mevlana Fenârî'nin soyundan olan ve Rumeli defterdarı bulunan Ahmed Çelebi[1218] ve diğerleri hep esir düştüler.[1219]

Uzun Hasan Bey, bunları Bayburd kalesinde hapsetti. Turhan Beyoğlu Ömer Bey'den şöyle bir olay nakledilir: Uzun Hasan, Murad Paşa'yı yenip de katledince beni ve bazı arkadaşlarımı esir aldılar. Sonra Uzun Hasan büyük bir meclis tertipleyip beni huzuruna çıkardı. İsmimi ve görevimi sorduktan sonra şöyle dedi: "Ömer Bey! Murad Paşa'yı öldürüp Rumeli askerini dağıtmamla Osmanoğlu'nun kolunu kanadını kırdım. Zira onlar Osmanlı ordusunun belkemiği durumundadır." Ben de ona "Ey Sultan, bir damlanın kaybıyla deniz eksilir mi? Bir zerrenin yok olmasıyla güneş zâil olur mu?" diye cevap verdim. Bu sözüme çok kızıp Türkçe olarak, "Bak, bak şu kötünün sözüne" dedi. Canımdan korktum, lâfı değiştirerek, özür diledim. Ve "Osmanlılar benim velinimetimdir. Söylediğim sözleri onların bana olan hu-

1216- Krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 153; Oruç Bey, s. 128; Neşrî, TTK. nşr., s. 802-803; Teaschner nşr., s. 296 vd.; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 463[a]; Rûhî Çelebi vr. 140[b]; Sa'deddin Efendi, I, 530.

1217- Totırmızakoğlu Hacı Bey, bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 344. Ayrıca bk. not: 802.

1218- Âşık Paşa-zâde (s.179) ve Kemal Paşa-zâde (VII, s. 344)'de, "Fenârîoğlu Ahmed Paşa" olarak geçer.

1219- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 179; Neşrî, TTK. nşr., s. 802-803; Teaschner, nşr. s. 296 vd.; Tursun Bey, M. Arif nşr. s. 154; Kemal Paşa-zâde, VII, s. 344; Sa'deddin Efendi, I, 530.

kukuna riayet ve onları korumak maksadıyla söyledim, yoksa doğru olanı sizin dediğinizdir" dedim. Ona yaranmak ve yağ çekmek için söylediğim bu lâflar hoşuna gitti, benim ve arkadaşlarımın hapsedilmesini emretti.

Sultan'ın Uzun Hasan'la savaşmak için sefere çıktığı sıralarda garip bir rüya gördüğü anlatılır. Güya Sultan, Uzun Hasan'la bir meydanda güreş tutmuşlar. Her ikisi de güreşçi kılığındaymışlar. Önce Uzun Hasan, Sultan'ın bir dizini yere değdirerek az bir farkla gâlip gelir. Sonra Sultan, hemen kalkıp Uzun Hasan'ın karnının üzerine bir pençe vurup ciğerinin bir parçasını koparır ve yere atar. Bu hal üzereyken birden uyanır, gördüğü rüyâyı sabaha kadar düşünmeye ve önce Uzun Hasan'ın gâlip gelmesinden endişe etmeye başlar. Kendisi bu şekilde düşünceye dalmışken yakın adamlarından âlim bir kimse yanına girer ve Sultan da ona gördüğü rüyayı anlatır. Alim, rüyayı, Sultan'ın büyük bir zafer kazanacağı şeklinde yorumlar ve der ki: "Ben, bu sabah Kur'an-ı Kerim'den zafer hususunda tefe'ül ettim. (وينصرك الله نصرا عزيزا) âyeti çıktı. Harflerinin değerini saydım, 878 olduğunu gördüm ve gâlip geleceğinize kat'i olarak inandım" dedi. Sultan da ona "Pekiyi, zaferi bizim kazanacağımızı nereden bildin, delilin nedir?" diye sorduğunda da, iki delilim vardır. Birincisi, sizin için tefe'ul etmiştim. İkincisi yukarıdaki âyette Allahu Teâlâ Hz. Peygambere hitab ediyor. Sizinle Resulullah arasında isim benzerliğinden gelen bir müştereklik vardır, dolayısıyla hitab size de edilmiş oluyor" şeklinde cevap verdi. Sultan, bundan çok memnun oldu ve bu zata bol ikram ve ihsanlarda bulundu.[1220] Buna rağmen Sultan, Uzun Hasan'ın ilk galibiyetini düşünüp duruyordu. Murad Paşa olayı ve mağlubiyeti meydana gelince rüyasını hatırladı, sonunda gelecek gâlibiyetle müteselli oldu.

Sultan, hemen düşmana doğru harekete geçilmesini emretti. 16 Rebiu'l-evvel 878 (11 Ağustos 1473) günü[1221] altı günlük bir yürüyüşten sonra Bayburd yakınındaki üç ağızlı denen yere ulaşıldı. Burada konaklamak istediler, ancak düşmanın bayraklarını[1222] görünce orduyu savaş nizamına soktular. Sultan Bayezid sağ, Sultan Mustafa sol kanatta yer aldılar. Sultan da kapıkulu askerleriyle merkezde bulunuyordu.[1223]

1220- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 469^b); Sa'deddin Efendi (I, 533 vd.) ve Solak-zâde (s. 242), Sultan Mehmed'in bu rüyâsını aktarırlar. Öteki kaynaklarda ise buna rastlayamadık.

1221- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 463^b) ve Âlî (vr. 130^b), hareket tarihi olarak 877 yılını kaydederler. Ayrıca bu konuda bk. R.R. Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, 1936-1939, İstanbul 1939, VI., s. 300 vd.

1222- Uzun Hasan'ın ordusundan ilk görünen kuvvetler "Kâfir İshâk" adlı kumandanın emrindeki kuvvetler idi, bk. Kemal Paşa-zâde, VII, s. 347.

1223- Krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 155; M. Tulum nşr., s. 163; Oruç Bey s. 128; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 464^a; Rûhî Çelebi, vr. 140b; Âlî vr. 130a.

Uzun Hasan'ın sağında oğlu Mirza Zeynel, solunda da diğer oğlu Uğurlu Mehmed Mirza yer almıştı.[1224]

Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa, Sultan Mustafa'nın yanında bulunuyordu. Hemen savaşa başlayarak, düşmanın sağ kanadına hücum edip dağıttı. Mirza Zeynel bu çarpışma sırasında Azab askerlerinin arasına düştü ve öldürüldü.[1225] Azab askerleri kumandanı Mahmud Ağa, Mirza Zeynel'in öldürüldüğünü görünce başını kesip Sultan Mustafa'nın huzuruna getirdi.[1226] Sultan Mustafa, ona ihsanlarda bulundu ve kesik başı babasına yolladı.[1227] Sultan, rüyasında gördüğü Uzun Hasan'ın ciğerinden bir parçayı koparmasının oğlunun öldürülmesine işâret olduğunu anladı ve hayrete düştü.

Sultan Bayezid Rumeli askerleriyle düşmanın sol kanadına saldırdı. Gedik Ahmed Paşa da ona yardım ederek sol kanadı dağıttılar. Uğurlu Mehmed, zorla önlerinden kaçabildi.

Uzun Hasan, ordusunun sağ ve sol kanadlarının bozulup oğlunun da öldürüldüğünü öğrenince ciğeri yandı, kalbi ateşle alevlenmeye başladı. Artık dayanmaya gücü kalmadı. Hele Sultan'ın kapıkulu adı verilen özel askerlerinden meydana gelen merkezden hiçbir neferin henüz yerinden kımıldamayıp savaşa katılmadığını görünce tamamen karşı koymaktan aciz olduğunu kesin olarak anlayıp, kaçmak için daha evvel hazırlattığı atına atladığı gibi kaçtı gitti. Rivâyete göre o kadar süratle yol aldı ki, üç günlük mesafeyi bir gün veya bir güne yakın bir müddette katetti. Uzun Hasan'ın yanından ayrılmayan Karamanoğlu Pir Ahmed Bey de, bir ata mirası olan kaçmayı ihmal etmeyerek Uzun Hasan'la birlikte kaçtı.

Uzun Hasan, reâyasının meskun bulundukları yere ulaşınca, Osmanlıların takibinden korkarak onları sarp dağlara alıp götürdü. Hezimete uğrayan askerlerine gelince, güçlü ve hızlı koşabilen ata sahip olup kaçabilenlerin dışında kurtulan kimse olmadı. Sultan, Kadı Mahmud el-Şureyhî vs. gibi ilim ve irfan sahibi olanların dışında, kalan bütün esirlerin öldürülmesini emretti.

1224- Krş. Âlî, vr. 130^b-131^a.

1225- Aynı konuda bk. Rûhî Çelebi, vr. 141^a.

1226- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 155; M. Tulum nşr., s. 163) Mirzâ Zeynel'in başını kimin kestiğini zikretmez. Ancak İdrîs-i Bidlîsî (vr. 465^b), Sa'deddin Efendi (I, 537) ve Solak-zâde (s. 244), Azablar Ağası Mustafa Ağa'nın; Kemal Paşa-zâde (VII, 356) Rumeli Azablarından "Kılıççı Ahmed"in, Zeynel'in başını kestiğini kaydeder. Âlî (vr. 131^a) ise, şöyle der: "...Anadolu kolundaki Azablar Ağası Mahmud, hadd-ı zâtında diğer bir mes'ud olmağın Emirzâde Zeynel Beg'in üstüne at sürdü... Mahmud Ağa yediden galit kılındı..."

1227- "Bu cihedden ki ceng esnâsında Mirzâ Zeynel'in başı kesilüb Sultan Mustafa ayağına getürdiler, sünüye diküp pâdişah'a gönderdiler..." bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 155; M. Tulum nşr., s. 163.

Sultan, Muhammed el-Münşî'ye ikrâm ve ihsanda bulundu. Ayrıca esirlerin arasında bulunan eskiden beri yüce Osmanlı Devletine bağlılıklarıyla tanınan Karamanoğulları serbest bırakıldılar. Baba tarafından Timur evlâdından ve hükümdar sülâlesinden, anne tarafından Uzun Hasan'ın dedesi Kara Osman el-Bayındırî evlâdından olan Mirza Muhammed Bakır,[1228] Mirza Zeynel ve Mirza Muzaffer de, tecrübeli ve işbilen devlet adamlarının tavsiyesine uyularak Amasya kalesinde hapsedildiler. Yine Uzun Hasan'ın ileri gelen devlet adamlarından Pir Mehmed Alpagot, Çakerlü Bayezid Beyoğlu Ömer Bey'le birlikte aynı yerde hapsedildi. Tahsil gayesiyle Acem diyarına gidip de Uzun Hasan'a intisab eden ve onu daima Anadolu'ya sefere çıkmaya ve Sultan'a karşı savaşmaya teşvik eden Sinanbeyoğlu Dirbey'in[1229] bu tavrını öğrenen Sultan, derhal öldürülmesini emretti.

Sultan, savaş yerinden ayrılırken yanında, savaşta öldürülen ve savaş sonrası esir edilip de öldürülenlerin dışında, elleri bağlı üçbin esir götürdü.[1230] Her konak yerinde bu esirlerden dörtyüz kişi öldürtürdü. Şarkî Karahisar'a varıncaya kadar hepsini yok etti.

Şarki Karahisar valisi Dara Bey Sultan'ın huzuruna gelip itaatini bildirerek kaleyi emân ile teslim eti.[1231] Sultan, ona Edirne yakınlarındaki Çirmen sancağını ikramen verdi. Böylece, müstahkem bir kale olan Şarkî Karahisar'ın fethi son derece kolay oldu. Kalenin civarındaki Zac (demir sulfat madeni) da ele geçirildi. Sonra Sultan, etrafa müjdecilerin gönderilmesini ve şehirlerin süslenmesini, donatılmasını emretti. Ayrıca, sayıları kırk bini bulan köle ve cariyelerini azad etti. Askerlerin sefere çıkarken hazineden borç aldıkları yüz yük Osmanlı dirhemi tutarındaki borçlarını da bağışladı.

Saltanat merkezine dönen Sultan, kıskanç ve fitnecilerin entrikalarıyla Mahmud Paşa'yı yine vezir-i a'zamlıktan azletti. Mahmud Paşa'nın azline şu olay sebeb oldu; Sultan, Uzun Hasan'ı mağlup edince onu takip etmek istedi. Bütün devlet adamları da onun bu görüşünü paylaştıkları halde sadece Mahmud Paşa bu kötü görüşe katılmayıp bunun aleyhinde bir sürü delil ileri sürdü ve şöyle dedi:[1232] "Düşmanı bu şekilde takip etmekte bir fayda yoktur.

1228- Bk. Karamânî Mehmed Paşa, vr. 20ª.

1229- Ditrekoğlu Sinan Bey hakkında bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 818-819; Sa'deddin Efendi, I, 541.

1230- Krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 157; Solak-zâde s. 245.

1231- Aynı mealdeki bilgi için bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 366-367; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 469ª; Sa'deddin Efendi I, 542. Şarkî (Şebin) Karahisar, 29 Ağustos 1473 tarihinde teslim olmuştu, bk. S. Tansel, s. 328.

1232- Kemal Paşa-zâde (VII, 365), diğer kaynakların aksine Uzun Hasan'ı takib etmenin aleyhinde olan ve bu konuda uzun bir konuşma yapıp delilller ileri sürenin, bizzat Sultan'ın kendisi olduğunu kaydeder.

Bu, sadece askeri yormamıza sebeb olur. Düşmanın, artık bizimle savaşacak gücü kalmamıştır. Sarp ve ulaşılması gayet güç olan yüksek dağlara sığındılar. Bu dağlara girmek ve çıkmak son derece zordur. Eğer kale ve hisarlarını alırsak, dönüşümüzden sonra tekrar geri alırlar. Zira bu kaleler müstahkem olmadığı gibi bu yörenin halkı da Uzun Hasan'ı destekler ve gönülleri onunladır. Takibe koyulmamız, mal kaybına ve asker telefine sebeb olur. Ayrıca bu illeri yağmalayıp ganimet de alamayız. Zira buranın halkı Müslümandır. Sultan'ımız, Müslümanların mallarının talan edilmesine, kanlarının dökülmesine ırz ve namuslarının tecâvüze uğramasına razı olmazlar. Nihayet yorgunluktan başka birşey ele geçiremeyiz" diye fikirlerini açıkladı.

Sultan da, Mahmud Paşa'nın fikrini kabul edip, düşmanı takip etmekten vazgeçti. Fakat kıskanç kimseler, Uzun Hasan'ın takibini ve ona karşı zafer elde edilmesini son derece kolay gösterip vezirin Uzun Hasan'ı koruduğunu ileri sürdüler. Hatta Has Murad'ın mağlubiyetini de vezirin ihmaline bağladılar. Zira Sultan'ın Has Murad'a olan sevgi ve iltifatını kıskandığından onu tehlikeye attığını söylediler. Mahmud Paşa, savaştan önce, Şarkî Karahisar'a geldiklerinde kalenin alınmasını teklif etti. Ancak Sultan'ın, gayelerinin bu müstahkem kalenin alınmasıyla uğraşmak değil, düşmandan intikam almak olduğunu, zaferden sonra buranın fethinin kolay olacağını söylediğini de hatırlatan fitneciler, bunun da Uzun Hasan'ın korunduğuna bir delil olduğunu söylediler.

Sultan, bu boş sözlere kulak asarak Mahmud Paşa gibi akıllı, işbilir ve fazilet sahibi bir veziri görevinden aldı. Mahmud Paşa, Edirne yakınında, içinde cami, imaret ve medrese yaptırdığı Hasköy'e[1233] gidip orada inzivaya çekilerek ibadet ve taatle meşgul olmaya başladı.

Rivayete göre, Uzun Hasan, Kara Yusufoğlu Cihan Mirza ve Ebu Said Mirza'ya karşı bir çarşamba günü zafer kazanmıştı. Sultan ile yaptığı savaşta da tevekkülü bırakıp günü uğurlu sayarak zaferden emin oldu. Fakat mağlubiyete uğradı.

Reisü'l-Etibba Ahî Çelebi bu zafere "بطلاء كيد الخائنين" ibaresini tarih düşürdü.[1234]

1233- Edirne civarında "Uzuncaova Hasköyü" adı verilen "Navsa" kasabasıdır.

1234- "Hainlerin hilesinin boşa çıkması." Bu cümlenin tarih düşürüldüğünü Sa'deddin Efendi (I, 544) kaydeder. Kemal Paşa-zâde (VII, s. 369) ise, "Hasan Han'a İnhizâm" ve (وينصرك الله نصرا عزيزا) (el-Feth, 48/3) âyeti ile de 878 Hicrî tarihinin düşürüldüğünü zikreder.

Karaman Devletinin Tarihe Karışması

Sultan Mehmed, saltanat merkezi olan İstanbul'da adalet tahtına oturduğunda, Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'in Karaman diyarına gelip kardeşi Kasım Bey ile anlaştığını haber aldı. Kasım Bey, daha evvel Silifke Kalesini alıp buraya kapanmıştı. Ahmed Bey de adamlarının birinin elinde kalan Ermenek Kalesine gitti. Sağlamlık ve metânet bakımından eşine ve benzerine rastlanmamış olan Minan Kalesi de Ahmed Bey ve adamlarının elinde bulunuyordu. Ahmed Bey, civar illere akına, yağma ve zulme başladı.[1235]

Sultan, vezir Gedik Ahmed Paşa'yı, Pir Ahmed'in üzerine gönderdi. Gedik Ahmed Paşa, bu sorunu ortadan kaldırmak üzere gidip uzun süren muhasara ve şiddetli çarpışmalardan sonra Ermenek ve Minan kalelerini aldı.[1236] Rivayete göre Ahmed Paşa, Minan'ın fethinde çok zahmet çekti. Hatta topları yüksek yerlere çekmek gerektiğinde zor duruma düşünce "Gedik öküz bunları çekmedikçe bu iş bitmez" deyip topların ipine yapıştı. Kalenin muhasara ve fethinde büyük gayret sarfetti. Pir Ahmed'in kaledeki adamı Yusuf, kaleyi eman ile teslim etmeye mecbûr oldu. Pir Ahmed'in bütün malları ve aile efradı Minan Kalesinde bulunuyordu. Gedik Ahmed Paşa, bunları Konya'ya gönderip Minan Kalesini tamir ettirerek içine muhafızlar yerleştirdi.

Pir Ahmed Bey, kale muhasarası sırasında yüksek dağlardan olup bitenleri takib ediyor ve muhasarayı seyrediyordu. Kalenin fethedildiğini görünce, kendisini dağın tepesinden aşağıya attı. Fakat bir ağaca takılıp ölümden kurtuldu. Adamları, onu baygın bir vaziyette alıp götürdüler. Pir Ahmed, sıhhatine kavuştuktan sonra Şam tarafına doğru gitti ve orada üzüntü ve keder içinde öldü.

Gedik Ahmed Paşa, Minan'dan, Silifke üzerine yürüyüp daha evvel Karaman Beyliğini anlatırken bahsettiğimiz şekilde 879 (1474-1475) yılında zapt etti.[1237]

1235- İdrîs-i Bidlîsî, (vr. 472^a); Âlî (vr. 131^b); Solak-zâde (s. 392); Sa'deddin Efendi (I, 544 vd.) ve ondan naklen müellifimiz, Karamanoğlu Pîr Ahmed'in, Otlukbeli Zaferi'nden sonra Karaman'a gelip Kasım Bey ile birleştiğini kaydederlerken; Kemal Paşa-zâde (VII, 382-383) de, çok daha sonraları ve Şehzâde Mustafa'nın vefatından sonra, Gedik Ahmed Paşa'nın buraya gönderildiğini belirtir.

1236- Krş. Oruç Bey, s. 129; Neşrî, TTK. nşr., s. 792 vd.; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 472^b; Kemal Paşa-zâde, VII, 383.

1237- İdrîs-i Bidlîsî, (vr. 472^b vd.), bütün bu rivâyetler ve olaylar hakkında uzun ve teferruatlı bilgi vermektedir. Ayrıca krş. Âlî vr. 132^b-133^b.

Sultan Mustafa'nın Vefatı

Bu yıl içinde Karaman Valisi Sultan Mustafa, beylerinden Koçi Bey'i Develü Karahisar fethine gönderdi. Burada Karamanoğullarının bir valisi ve ileri gelen beylerinden biri olan Atmaca Bey bulunuyordu. Koçi Bey, kaleyi kuşatınca, Atmaca Bey, Koçi Bey'e haber gönderip Sultan Mustafa'nın gelmesi şartıyla kaleyi teslim edeceğini söyledi.

Koçi Bey de Sultan Mustafa'ya haber göndererek durumu bildirdi. Sultan Mustafa, o sırada hasta idi. Büyük bir gayret göstererek hasta haliyle gidip kaleyi emân ile teslim aldı ve kale valisi Atmaca Bey'e ikramlarda bulundu. Sultan Mustafa'nın bu yolculukta hastalığı son derece arttı. Konya'ya doğru geri dönerken, Niğde nahiyelerinden Bozpazarcığı[1238] denilen yerde hamama girdi. Hamamdan çıkınca ecel onu yakalayıp Allah'ın rahmetine kavuşturdu.[1239]

İleri gelen adamlarından Ahmed Bey ve defterdarı Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'in oğlu Ali Çelebi, diğer beylerle anlaşarak ölümünü askerden gizlediler. Na'şını bir mahfele koyup Konya'ya kadar götürdüler. İçel'de bulunan Gedik Ahmed Paşa'ya haber gönderdiler. Ahmed Paşa da büyük bir sür'atle Konya'ya gelip na'şı adamlarıyla Bursa'ya gönderdi ve olup bitenleri Sultan'a arzetti. Sultan, oğlunun, dedesi Sultan Murad'ın yanına defnedilmesini emretti.[1240]

Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın Öldürülmesi

Bu sırada Gedik Ahmed Paşa, Pir Ahmed'in malları ve çoluk çocuğuyla, Sultan'ın huzuruna geldi. Sultan, ona ikramlarda bulundu.

Mahmud Paşa ile şehzade Sultan Mustafa arasında uzun zamandan beri bir dargınlık vardı.[1241] Oğlunun vefatı üzerine, matem içinde siyahlar giyinmiş olan Sultan'a benzemek için ümerâ ve vüzerâ da siyahlara bürünerek Sultan'a

1238- Konya ile Niğde arasında bulunan bugünkü Bor ilçesi olmalıdır. Buraya "Bor Pazarı" veya "Bor Pazarcığı" adı verilir. Metin'de büyük bir ihtimalle "ر" (Re) harfi noktalı "ز" (Ze) çıkmış, bundan dolayı metinde "Boz Pazarcığı" diye gözükmektedir. Buna rağmen İdrîs-i Bidlîsî (vr. 474^a) Âlî (vr. 133^b), Sa'deddin Efendi (I, 551)'de aynı şekilde "Boz Pazarcığı"; Solak-zâde (s. 250)'de ise, "Bey Pazarcığı" şeklinde kaydedilir.

1239- Aynı konuda bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 474^a; Sa'deddin Efendi, I, 550; Âlî, vr. 133^a.

1240- Krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 375; Sa'deddin Efendi, I, 551; Solak-zâde s. 250.

1241- Bu anlaşmazlığın sebebi olarak şu olay kaydedilir: "Seferin birinde Şehzâde Mustafa'nın, Mahmud Paşa'nın güzel bir hanımına tecâvüz etmiş olduğu ve bu hanımı yanında bir gece tuttuğu, bunu haber alan Mahmud Paşa'nın hanımını boşadığı, ancak Sultan'ın emriyle tekrar onunla evlenmek zorunda kaldığı ve bundan dolayı Şehzâde Mustafa'ya düşman olduğu ve hatta onu Mahmud Paşa'nın zehirlettiği söylenir" bk. Uzunçarşılı, II, 104.

ta'ziyeye gelmeye başladılar. Hasköy'deki zâviyesinde uzlete çekilmiş olan Mahmud Paşa da, siyahlar giyinerek taziyetlerini arzetmek için Sultan'ın huzuruna geldi. Kıskançlar, Mahmud Paşa'nın tekrar vezir-i âzamlığa getirilmesinden korktukları için hemen harekete geçip Mahmud Paşa ile merhum Şehzade arasındaki anlaşmazlığı Sultan'a anlattılar. Hatta, Mahmud Paşa'ın, şehzâdenin vefatına sevindiğini iddia ettiler ve yalnız kalınca matem elbiselerini çıkarıp eğlence ve sohbetlerle meşgul olduğunu söylediler.

Sultan da bir casus gönderip, Mahmud Paşa'nın ne yaptığını öğrenmek istedi. Casus, aniden Paşa'nın yanına girince, onun matem elbiselerini, siyahlıkları çıkardığını ve beyazlar giyinmiş olduğunu ve arkadaşlarıyla satranç oynadığını gördü. Casus, gördüklerini Sultan'a arzetti. Bunun üzerine Mahmud Paşa'nın Yedi Kule'de hapsedilmesi için emir verildi. Burada on yedi gün[1242] hapsedildikten sonra bu kıskançların gayretleriyle Sultan, Mahmud Paşa'nın boğdurulmasını emretti. 3 Rebiu'l-âhir 879 (17 Ağustos 1474) günü boğularak öldürüldü.[1243] Allah ona mağfiret elbisesi giydirsin.[1244]

Kefe'nin Fethi

Sultan, Gedik Ahmed Paşa'ya Kefe ve civarını fethetmek için hazırlıklar yapmasını emretti. Ahmed Paşa, Azab ve Kalyonlardan üçyüz gemi hazırlayıp İskender Boğazından Karadeniz'e açıldı.[1245] Rüzgârın da yardımıyla kısa bir zamanda Kefe sahillerine varıp[1246] kaleyi kuşattı.[1247] Kale, Ceneviz Frenklerinin elindeydi.[1248] Tekfuru emân isteyip kaleyi teslim etti. Mallarını bırakarak çoluk çocuğuyla kaleden ayrılıp Frengistan'a gitti.

1242- Sa'deddin Efendi (I, 552), ise Yedikule'de onsekiz gün hapsedildiğini kaydeder.
1243- Kemal Paşa-zâde (VII, 376-377), Mahmud Paşa'nın 3 Rebiü'l-evvel 879 (18 Temmuz 1474) gecesinde boğdurulduğunu kaydeder. Müverrihimiz "Rebiü'l-âhir" kaydını Sa'deddin Efendi (I, 553)'den aktarır.
1244- Mahmud Paşa'nın hayırları sayılmayacak kadar çoktur. İstanbul'da yaptırdığı büyük bir Camii ile mükemmel yapılı medresesi onun şahsiyet ve ilmini ortaya koyan iki eseridir, bk. Sa'deddin Efendi, I, 553.
1245- Kefe fethi için gönderilen donanmadaki gemi adedi hakkında kaynaklar değişik rakkamlar verirler. Kemal Paşa-zâde (VII, 385), "yüz pâre gemi"; İdrîs-i Bidlîsî (vr. 477[a]) ve Âlî, (vr. 23[b]) iki yüz adet gemi olduğunu kaydederler. Ancak Âşık Paşa-zâde (s. 182); Neşrî (TTK. 822-823) ve Sa'deddin Efendi (I, 553) müverrihimizin belirttiği gibi "üç yüz adet gemi" gönderildiğini zikrederler. Sa'deddin Efendi, bu gemilerin kadırga, at gemisi ve mauna cinsi olduklarını da ilave der.
1246- Kefe'ye 1 Haziran 1475 tarihinde ulaşılmıştı, bk. Hammer, III, 147.
1247- İdrîs-i Bidlîsî (vr. 447[a]) ve ondan naklen Sa'deddin Efendi (I, 554), Kefe Muhasarasının üç gün sürdüğünü kaydederler.
1248- Kemal Paşa-zâde (VII, 384), Kefe'nin Venediklilere ait olduğunu kaydeder ki yanıldığı malumdur.

Gedik Ahmed Paşa, kaleyi tekfurun hazineleriyle birlikte teslim alıp, müstahkem hale getirdikten sonra[1249] civârını ve Yapu Germe kalesini Çerkez ülkesine kadar olan bütün Azak[1250] illerini fethetti.[1251] Arkasından Merküb Kalesini kuşattı.[1252] Kale tekfuru emân isteyip kaleden dışarı çıkınca adamları kale kapısını kapatıp savaşa giriştiler. Bu savaşanların başında tekfurun bir akrabası vardı.[1253] Ahmed Paşa, günlerce savaştıktan sonra kaleyi almak için bir hile düşündü. Kalenin kuşatılması için bir miktar asker bırakıp kendisi askerin geri kalanlarıyla geriye çekildi. Geri çekilirken yolda çeşitli yerlerde pusular kurdu. Kale halkının gözünden uzaklaşıp da kalenin önünde az askerin kaldığını görünce, kaleden çıkıp hücuma geçtiler. Müslümanlar bunlarla biraz çarpıştıktan sonra, mağlup olmuş gibi davranarak geri çekilmeye başladılar. Böylece kâfirleri pusuların kurulduğu yerlere çekmeye çalıştılar. Kâfirler pusu kurulan yerleri geçince pusudakiler çıkıp onları arkadan, geri çekilen askerler de önden çevirip kılıçtan geçirdiler.[1254] Bu arada Ahmed Paşa da gelip kaleyi fethetti. Kale halkından direnenleri öldürdü ve çok bol ganimet ele geçirdi. Ahmed Paşa kaleyi müstahkem bir hale getirip içine muhafızlar yerleştirerek Sultan'ın huzuruna döndü.[1255] Bu büyük fetihler 880 (1475-1476) yılında[1256] meydana geldi.[1257] Buna "şefkat" kelimesi tarih düşürüldü.

1249- Kaleyi tamamen teslim aldıktan sonra kiliselerini camii ve mescid eyledi. Topraklarını Sipâhîlere dağıttı. Askerler buradan bol miktarda kakum, sincap ve samur gibi hayvanların kıymetli derilerini ele geçirdiler, bk. Sa'deddin Efendi, I, 554-555.
1250- Azak Kalesi, o günlerde Türkistan, Meverâünnehir ve Hacı Tarhan'dan gelen tüccarın konakladıkları bir iskele idi, bk. Sa'deddin Efendi, I, 555. Ayrıca krş. Âşık Paşa-zâde, s. 183; Kemal Paşa-zâde, VII, 386; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 477[a]; Solak-zâde s. 252.
1251- "Sultan, 884 (1479-1480) yılında küçük bir müfrezeyi Gürcistan bölgesine gönderdi. Orada Torul adı verilen kale ile birlikte Mazahibit (?) ülkesini baştanbaşa fethetti. Başka bir müfrezeyi de Çerkez ülkesine gönderdi..." bk. Karamânî Mehmed Paşa, vr. 23a; ayrıca krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 477[a-b].
1252- Krş. Kemal Paşa-zâde VII, 386.
1253- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 184; Neşrî, TTK. nşr., 826-827; İdrîs-i Bidlîsî vr. 477[b]; Âlî Çelebi, vr. 133[b]; Sa'deddin Efendi, I, 555. Ancak Kemal Paşa-zâde (VII, s. 387), daha değişik bir bilgi aktarır. Gedik Ahmed Paşa kalenin zaptedilmez olduğunu görünce, yanındaki ümerâdan Zagarcı Ya'kub Beğ'i kalenin muhasarasını devam etmek üzere bırakıp kendisi geriye Sultan'ın huzuruna dönmüştü.
1254- Kemal Paşa-zâde (VII, 387-388)'ye göre, yukarıdaki notta da dediğimiz gibi Menküb Kalesini muhasaraya devam eden Ya'kub Bey bu pusuyu kurmuş ve kaleyi de Gedik Ahmed Paşa değil, kendisi almıştı. Ayrıca krş. Âşık Paşa-zâde, s. 184; Neşrî, TTK. nşr., s. 826-827; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 477[b]; Âlî vr. 133[b]; Sa'deddin Efendi, I, 556; Solak-zâde, s. 253.
1255- Sultan'ın emriyle Menküb Kalesi zenginlerinden yüz ev İstanbul'a getirilmişti, bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 388; Hammer, III, 149.
1256- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 160; M. Tulum nşr., s. 170) ve Karamânî Mehmed Paşa (vr. 21[b]), buraların 879 (1474-1475) yılında; Kemal Paşa-zâde (VII, 385-386); Sa'deddin Efendi (I, 553)

Bu yıl içinde, Semendire valisi, Malkoçbeyoğlu Ali Bey[1258] de Serem Ovası'nı[1259] yağmalarken altı bin savaşçı kâfire rastgelip Allah'ın yardımıyla çoğunu bir kısım Beyleriyle birlikte öldürerek beylerinin başlarını sancaklarıyla Sultan'ın huzuruna gönderdi.[1260]

İmam ve Müezzinlere Maaş Bağlanması

Yine bu yıl içinde Sultan, müezzinlik ve kayyimlik ve buna benzer cami hizmetlerinin Sultan'ın emriyle tespit edilmesine dair emir çıkardı. Zira bu zamana kadar imamlık ve hatibliğin dışındaki görevler, cami mütevellilerinin tasarrufunda olup, onların tezkiresiyle zaptolunurdu.[1261]

Boğdan Seferi

881 (1476-1477) yılında[1262] Sultan, Karaboğdan diyarının fethi için harekete geçti. Sultan, daha evvel Rumeli Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı Arnavutluk illerinden İskenderiyye'yi fethe göndermişti.[1263] Ancak İskenderiyye'nin fethi müyesser olmayınca etrafını yağmalayıp geri dönmüştü.[1264] Dönüşünde de Boğdan'ın fethiyle görevlendirilmişti. Fakat askerler, İskenderiyye muhasarasının uzun sürmesinden dolayı bitkin ve yorgun bir durumda savaştan bıkmışlardı. Ancak Süleyman Paşa, Sultan'ın emrine itaat etmekten başka bir çare bulamadı. Varıp Boğdan diyarına girdi.[1265]

---

ve Âlî (vr. 133[b]) ise müellifimizin verdiği tarihte, yani 880 (1475-1476)'da fethedildiklerini kaydederler.

1257- 880 H. yılında meydana gelen Kefe fethine şu beyit tarih düşürülmüştür.
"Kefe halkına hakkdan irdi devlet
Ki oldu fethinin tarihi ŞEFKAT"
son kelime "Şefkat" sözcüğü ebced hesabıyla 880'e tekabül eder, bk. Sa'deddin Efendi, I, 556.

1258- Kemal Paşa-zâde (VII, s. 399 vd.)'de "Bâli Bey" olarak geçmektedir.

1259- Sa'deddin Efendi (I, 656)'de "Serem Adası" diye geçer. Krş. Oruç Bey, s. 129; Kemal Paşa-zâde, VII, 399-400; Solak-zâde, s. 253.

1260- Malkoçoğlu Ali Bey'in bu akınları hakkında bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 400 vd.

1261- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 556-557.

1262- Karamânî Mehmed Paşa (vr. 21[b]) 880 (1475-1476) yılını; Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 161; M. Tulum nşr., s. 171), ise müellifimizin verdiği 881 H. yılını zikreder.

1263- Krş. Oruç Bey, s. 129; Kemal Paşa-zâde, VII, 377; Âlî, vr. 134[a]; Sa'deddin Efendi, I, 557; Solak-zâde, s. 254.

1264- Süleyman Paşa, İskenderiyye'nin teslim edilmesini istemiş, fakat kale kumandanı Antuan Loredano, bu teklifi reddetmişti. Bunun üzerine genel bir hücumla alınan kalede tutunamayan Süleyman Paşa, daha sonra çekilmek zorunda kalmıştı, bk. Hammer, III, 142.

1265- Buğdan ile İskenderiye arası, yaya olarak askerin yürüyüşü ile tam bir aydır, bk. Sa'deddin Efendi, I, 557.

Boğdan Hâkimi, şeytandan daha hilekâr biriydi. Savaş için çıkmayıp askerin yağma için etrafa dağılmasını bekledi. Asker, etrafa dağılınca lanetlik bir baskın yapıp Müslümanların çoğunu öldürdü. Kumandanları Süleyman Paşa ile bazı yakın adamlarının dışında kurtulan olmadı.[1266]

Sultan, bu haberi duyunca son derece üzüldü, ordusunu toplayarak bizzat kendisi başa geçip Boğdan'a hareket etti.[1267] Boğdan Hâkiminin kendi halkına yetecek kadar yem ve zahîre alıp, yüksek dağlara çekilerek bütün bu diyardaki zahîre ve yiyecekleri yaktığı haberi alındığından Tuna nehrine Karadeniz yoluyla bol miktarda zahîre gönderildi.[1268]

Sultan, Boğdan'a varınca canlı hiçbir şeye rastlayamadı. Bundan dolayı asker arasında kıtlık ve pahalılık başgösterdi. Sultan, eli boş dönmek istemediği için, Boğdan Hâkiminin nerede olduğunu öğrenmek maksadıyla etrafa casuslar gönderdi. Casuslar, nihayet Boğdan Hâkiminin falan dağın tepesinde bir ziyafet tertiplediği haberini getirdiler. Sultan, ona doğru yönelip üzerine yürüyerek şiddetli bir savaşa tutuştular. Sonunda Sultan, ona karşı galip gelip ordusunu dağıttı ve hezimete uğrattı. Lanetlik, az bir kimse ile başka bir dağa kaçtı. Askerinin büyük bir kısmı öldürüldü. Gaziler de canlı cansız bol ganimet aldılar. Sultan, Edirne'ye doğru büyük bir zaferle geri döndü.

Tam bu sırada, Mihaloğlu Ali Bey, Engürüs Kralının isyan edip Tuna ve Marova nehirleri arasında "Kumluc"[1269] adı verilen bir yerde taş ve ağaçtan son derece müstahkem iki kale, yine Tuna kenarında tam bunların karşısına düşen yerde de bir kale daha yaptırdığını bu kaleleri asker ve silahlarla donattığını haber verdi. O günlerde kışın en şiddetli günleriydi. Sultan, bu soğuk kış günlerinde yanında bulunabilen Rumeli askerleriyle bu iki kaleyi yıkmak üzere yola çıktı. Binbir türlü zorlukla ve büyük eziyetlerle Tuna'ya vardı. Tuna nehri donduğu için askerler, nehri yaya olarak geçip adı geçen bu kaleleri kuşatarak Allah'u Teâlâ'nın yardımıyla teslim aldılar. Kaleler yıkılıp yerle bir edilerek taşları Tuna'ya atıldı, ağaçları da yakıldı. Sultan da muzaffer olarak geri döndü.

1266- Kemal Paşa-zâde (VII, 382)'ye göre bu olay 4 Ramazan 879 (12 Ocak 1475) Çarşamba gününde meydana gelmişti. Hammer (III, 144) ise, 17 Ocak tarihini kaydeder.

1267- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 162; M. Tulum nşr., s. 171) ve Sa'deddin Efendi (I, 558), bu seferin 881 (1476) baharında; Kemal Paşa-zâde (VII, 404)'de, 20 Zilka'de 880 (16 Mart 1476) tarihinde yapıldığını kaydederler ki aşağı yukarı aynı sıralardadır.

1268- Krş. Âşık Paşa-zâde, s. 185; Neşrî, TTK. nşr., s. 830-832; Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 162; M. Tulum nşr., s. 172; Kemal Paşa-zâde, VII, 405; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 479[a].

1269- Sa'deddin Efendi (I, 561)'de "Kobiloviç" şeklinde kaydedilir. Ayrıca krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 163; Kemal Paşa-zâde, VII, 414, İdrîs-i Bidlîsî, vr. 481[a]; Âlî, vr. 134[a]; Solak-zâde, s. 256.

Bir Hikâye

Bu sefer sırasında gazaya giderken, Anadolu Beylerbeyi Davud Paşa, bu yıl içinde meydana gelen bir hikâye nakleder. "Tavşanlı eyaletinde içinde oniki dokumacının bulunduğu bir eve bir tilkinin girdiğini ve bu oniki adamın hep birden onu yakalamak istediklerini ancak bir türlü beceremeyip ellerinden kurtulup dışarı çıktığını[1270] Sultan'a anlatınca, Sultan, kahkaha ile güldü, Tavşanlı ve civardaki diğer illerde de bulunan bütün dokumacılar için, bulundukları şehrin subaşısına her yıl beşer akçe vermelerini emretti.

Sultan, bu seferin sonunda yeni saltanat merkezi olan İstanbul'a vardığında "Yeni Saray"ın etrafında sur yapılmasını emretti.

Sultan'ın Arnavudluk Seferi

Sultan, 882 (1477-1478) yılında,[1271] Mihaloğlu Ali Bey'i Akıncılarla Eflak yoluyla Engürüs üzerine akın yapmaları için gönderdi.[1272] Fakat maalesef kâfirlere yenilip elleri boş olarak geri döndüler. Arkasından vezir Hadım Süleyman Paşa'yı da Mora'daki İnebahtı kalesini fethe gönderdi.[1273] Ancak o da bir başarı elde edemeyince[1274] Sultan onu görevinden alıp yerine Davud Paşa'yı tayin etti.[1275] Sonra Sultan, Gedik Ahmed Paşa'ya, Arnavud illerinden İskenderiyye'yi almak için sefere çıkmasını emretti. Ahmed Paşa, özür beyan ederek bu görevden affedilmesini istedi. Sultan, onun bu özrünü kabul etmeyip Boğazkesen Kalesine hapsettirdi.[1276]

1270- Sa'deddin Efendi (I, 562) "Latife" diye açtığı başlık altında, bu dokumacıların arasına bir tilkinin (روباه)(rubeh) girdiğini kaydeder. Metnimizdeki anlatım ve fiillerin kullanım şekli de bunu gösterdiği halde "ثعلب" (Tilki) kelimesinin yeri boş bırakılmış. Bu sehven olabileceği gibi tilki kelimesinin Arapçası olan "ثعلب" o anda müellif tarafından hatırlanılmamış, daha sonra kaydedilmek üzere boş bırakılmış olma ihtimâli kuvvetlidir.

1271- Kemal Paşa-zâde (VII, 423), müellifimizin gösterdiği tarihi kaydederken; Oruç Bey (s. 130) ve Sa'deddin Efendi (I, 562) 884 (1479-1480) yılını; İdrîs-i Bidlîsî, (vr. 487ª) ise, 885 (1480-1481) yılını zikrederler.

1272- Kemal Paşa-zâde (VII, 423), Sultan'ın, Mihaloğlu Ali Bey'in yanı sıra Malkoçoğlu Bâli Bey ve Hasanbey oğlu İsa Bey'i de akına gönderdiğini kaydeder. Sa'deddin Efendi (I, 562) bu Akıncı kuvvetlerini otuz bin kişi; Hammer (III, 183) de, kırk bin kişi olarak gösterirler.

1273- Krş. Kemal Paşa-zâde, VII, 420; Sa'deddin Efendi, I, 562; Solak-zâde, s. 257. Hammer (III, 146 vd.) ise, bu olayları daha tafsilatlı bir şekilde anlatarak, Venediklilerin 1474'te barış istediklerini, fakat Osmanlıların barış şartı olarak öne sürdükleri Kroya'nın teslimi ile yılda 150.000 Duka'nın verilmesini reddettiklerini belirtir. Bunu müteâkib Venedik Amirali Antonie Loredano'nun harekete geçmesi üzerine İnebahtı Seferi'ne çıkılmıştı.

1274- Süleyman Paşa, iki defa saldırıya geçmesine rağmen bir başarı elde etmeyince muhasarayı kaldırıp geri dönmüştü, bk. Hammer, III, 159.

1275- Aynı husustaki bilgi için bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 422; Sa'deddin Efendi, I, 562; Solak-zâde, s. 257.

1276- Bu bilgiler aynen Sa'deddin Efendi (I, 562)'de mevcuttur. Ayrıca krş. Âşık Paşa-zâde, s. 157; Neşrî, TTK. nşr., s. 834-837; Kemal Paşa-zâde, VII, 469; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 482ᵇ.

883 (1478-1479) yılında[1277] Sultan, İskenderiyye fethi için harekete geçti ve Evrenos Beyoğlu Ahmed Bey ile Turhan Beyoğlu Ömer Bey'i öncü kuvvetlerle gönderip yolları düzeltmelerini, geçişi kolaylaştırmalarını, köprü tamir etmelerini emretti. Onlar da varıp bu emirleri yerlerine getirdiler.

Sultan, önce Arnavud diyarındaki Akça Hisar'ı emânla teslim aldı.[1278]

Sonra İskenderiyye üzerine yürüdü. Bu kale İskender İbn Filikos el-Rûmî'ye nisbet edilir.[1279] İskender, bunu Durne[1280] adı verilen büyük bir nehrin kenarında yaptırmıştı. Kalenin üç tarafında Leş,[1281] Dergos[1282] ve Gölbaş[1283] adlarında üç kale daha vardı.[1284] İskenderiyye, inilip çıkılması gayet zor bir dağın tepesinde kurulmuştu. Üç tarafını bu üç kale koruyordu. Diğer tarafında ise küçük bir denize benzeyen büyük bir göl vardı. İdrîs'in rivayetine göre burada senede kırk bin dinarlık mahsul alınmaktaydı.[1285] Bu kalenin fethi imkânsız birşey görülürdü. Allahu Teâlâ buranın fethini Sultan'a mümkün kıldı.

Sultan, kalenin yollarını dar ve sarp olmasından dolayı topların çıkarılamayacağını düşünerek bakır getirilmesini emretmişti. Arzu edilen yere ulaşıldığında kaleye karşı olan tepelerde toplar döküldü.

1277- Neşrî (TTK. nşr., s. 836-837), müellifimizin kaydettiği tarihi verirken Behiştî (s. 207) ve Âlî (vr. 135ᵇ) ise, Sultan'ın İskenderiye fethine 884 (1479-1480) yılında çıktığını kaydederler.

1278- Akça Hisar'ın muhasara ve zaptına dair geniş bilgi için bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 441-444; Sa'deddin Efendi, I, 563. Hammer (II, 169) ise kaleden Sultan'ın huzuruna gelen bir heyet, hayatlarına dokunmamak şartıyla kaleyi teslim edeceklerini söylediklerini ve bu istekleri kabul edilerek 15 Haziran 1478'de şehrin teslim alındığını kaydeder.

1279- Burasını Mısır İskenderiyesi'nden ayırmak için kaleye "Arnavutluk İskenderiyesi veya İşkodra" adı verilmişti, bk. Uzunçarşılı, II, 71, 123.

1280- Tursun Bey (M. Arif nşr., s 166; M. Tulum nşr., s. 178)'den "Boyana nâm suyun kenarında"; Sa'deddin Efendi (I, 563)'de "Drine", Uzunçarşılı (II, 323)'de "Drava" şeklinde kaydedilir.

1281- Leş (Lisüs: Alessio), Adriyatik Denizi kenarında bir Arnavutluk limanı ve İşkodra'nın 36 km. kuzey-doğusunda Drina Nehri kenarında bir şehir olup, eski ismi Lissus'dur, bk. İ.H. Danişmend, *Kronoloji*, indeks. Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 166; M. Tulum nşr., s. 176) bu hususda şunları kaydeder: "Leşki, Dirin ve Boyana suları buluşup deniz gibi ırmağ olub, Akdeniz'e akduğı aralıkta, suyun kenarında yapılmış." Kemal Paşa-zâde (VII, 450) de aynı bilgileri verir.

1282- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 166; M. Tulum nşr., s. 176), bu kale hakkında şu bilgiyi aktarır: "...Ve bu kale'den ğayri üç muhkem kal'a dahî vâkı' olmuş, biri Kal'a-ı Dirigoz ki, tağı ve deresi zeytunluktur..." Ayrıca krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 382ᵇ; Kemal Paşa-zâde, VII, 450.

1283- Kemal Paşa-zâde (VII, 450)'de "Jubyak (Kabiyacca); bir sahife sonra (VII, s. 451) ise, "Gölbaşı" şeklinde kaydedilir.

1284- Karamânî Mehmed Paşa (vr. 22ª)'da bu yer isimleri, "Dergos, Leş, Zabibak (Jabibak) ve Akça-Hisar" diye geçer.

1285- Aynı konuda bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 482ᵇ-483ª.

Sultan, kalenin muhasarasına büyük bir ihtimam gösterdi.[1286] Askerler defalarca kaleye hücum ettilerse de fethetmeleri mümkün olmadı. Cesur askerlerden çok kişi şehid düştü. Bunun üzerine Sultan, önce kalenin çevresindeki üç kalenin alınmasını emretti.

İlk önce, Rumeli Beylerbeyi Davud Paşa, Gölbaşı Kalesini emân ile aldı.[1287] Anadolu Beylerbeyi Süleyman Paşa da Dergos Kalesini muhasara etti. Arkasından Davud Paşa da ona katılıp kaleyi kılıç zoruyla alıncaya kadar savaşa ve muhasaraya devam ettiler. Yine ikisi birlikte Leş Kalesini de kuşatıp emân ile teslim aldılar. Bu arada nehir yoluyla yardıma gelmiş olan Frenkler kaçmaya başladılar. Nehri geçmeye çalışırken askerlerin cesurları yollarını kesip çoğunu esir ettiler ve mallarını da ganimet olarak alıp geldiler.[1288]

Bu üç kale fethedilince, Sultan, İskenderiyye'ye hâkim bir yerde bir kale yapılmasını emrederek buraya Evrenosoğlu Ahmed Bey'i Rumeli askerleriyle bırakarak İstanbul'a döndü.[1289] Bir müddet sonra kale halkı Ahmed Bey'den emân dileyerek kaleyi emân ile teslim edeceklerini bildirdiler. Ahmed Bey, emân vermek için Sultan'dan izin isteyip de Sultan onlara emân verince, kaleden çıkıp onlara Frenklerden yardım için gelen gemilere çoluk çocuklarıyla binip Frenk illerine gittiler.

Ahmed Bey kaleyi teslim alıp Sultan'ın emriyle kiliselerin yerlerine mescidler inşa ettirdi. Böylece burası İslâm ülkesinin büyük bir eyâlet ve sancağı oldu.[1290]

Gedik Ahmed Paşa'nın İtalya Seferi

Sultan, bu sefere giderken yolun sarplığından, at ile geçilmesi mümkün olmayınca mecburen atından inip bir saat kadar yaya yürüdü.[1291] İstirahat için bir yerde konakladıklarında:

1286- İskenderiye (İşkodra)'nın muhasarası hakkında daha geniş bilgi için bk. Kemal Paşa-zâde, VII, 444 vd.; Hammer, III, 167 vd.

1287- Krş. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 168; M. Tulum nşr., s. 178; Kemal Paşa-zâde, VII, 451; Sa'deddin Efendi, I, 564; İdrîs-i Bidlîsî, vr. 483^b;

1288- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 168; M. Tulum nşr., s. 178) aynı bilgiyi benzer ifadelerle aktarır. "...Asker-i zafer rehber çün üzerine vardı, deniz yüzünden mübalağa kadırgalar yitişti... kâfir gemilere binip kaçtı..." Ayrıca krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 483^b; Kemal Paşa-zâde, VII, 451; Sa'deddin Efendi, I, 564; Solak-zâde, s. 258.

1289- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 169), Evrenosoğlu Ahmed Bey'den bahsetmeyip sadece sancak beyine teslim edildiğini yazıyor. Kemal Paşa-zâde (VII, 458); İdrîs-i Bidlîsî, vr. 484^a ve Hammer (III, 176) ise, müellifimizin kaydettiği malumatı verirler.

1290- Kemal Paşa-zâde (VII, 459) bu fetihlerin 883 (1478-1479) yılında meydana geldiğini zikreder.

1291- Aynı bilgi için bk. Neşrî, TTK. nşr., s. 838-839; Teaschner nşr., s. 307-308; Sa'deddin Efendi,

-"Ne yapalım, işbilir bir vezirimiz yok ki bizi bu zorluk ve meşakkatlerden kurtarsın" dedi.

Bu söz üzerine o sırada orada bulunan ve Emir-i âlem olan Hersekoğlu Ahmed Paşa:

-"Kulunuz Gedik Ahmed Paşa bu seferde yanınızda bulunsaydı bu zahmetler sizin için daha kolay olurdu" dedi.

Sultan, bu söz karşısında birşey söylemeyip sustu. Fakat bu söz Sultan'a bayağı dokundu. Ertesi gün İstanbul muhafızına haber gönderip Gedik Ahmed Paşa'yı hapisten çıkarmasını ve ona gerekli ikramlar yapıldıktan sonra Selânik Sancağına göndermesini emretti.[1292]

Sultan, Arnavud seferinden İstanbul'a döndükten sonra Gedik Ahmed Paşa'ya haber gönderip Arnavudluk illerine gitmesini ve buraları âsilerden temizleyerek hâlâ fethedilmemiş olan yerleri de fethetmesini emretti. Ayrıca Avlonya sancağını da kendisine verdi.[1293]

Gedik Ahmed Paşa, her türlü tedbir, kılıç zoruyla buranın işlerini yoluna koyduktan sonra Arnavud diyarının yakınlarında bulunan Polya üzerine yürüdü. Burası Frenklerin elinde bulunuyordu. Polya'ya sahilden gidileceği için, Ahmed Paşa, seferden önce Sultan'ın huzuruna gelip ondan izin istedi ve Azab, Yeniçeri ve Rumeli askerleriyle dolu gemiler hazırlatarak 884 (1479) yılında deniz yoluyla Polya üzerine yürüdü.[1294]

Önce Polya illerinden Otranto'yu kılıç zoruyla fethetti. Sonra da birbiri arkasından Polya diyarının bütün kalelerini aldı. Polya Hâkimi Rapke[1295] kaçıp en uzak Frenk ülkesi olan İspanya'nın Kralına sığındı.[1296] Ahmed Paşa, diğer kaleleri fethetmek, fethedilenleri tamir etmek için buralarda bir

I, 566-567. Kemal Paşa-zâde (VII, 507) ise, Gedik Ahmed Paşa'nın Polya Seferi'ni Rodos Muhasarasından sonra kaydeder.

1292- M. H. Yınanç, (Gedik Ahmed Paşa mad., *İA.)*, Paşa'nın önce Gelibolu'ya donanma kumandanlığına sonra Selânik Sancağına gönderildiğini belirtir. Sa'deddin Efendi (I, 566) onun önce Selânik'e gönderildiğini; Kemal Paşa-zâde (VII, 470) ise, kendisine "Avlonya" Sancağı'nın verildiğini kaydetmektedirler.

1293- Müverrihimiz, hem Selanik'in, hem de Avlonya'nın ikta' edildiğini kaydederken; Sa'deddin Efendi (I, 566) ve Solak-zâde (s. 259), yalnız Selânik'in; İdrîs-i Bidlîsî, (vr. 485^a) ve Kemal Paşa-zâde (VIII, 470) ise, yalnız Avlonya'nın verildiğini belirtirler. Bu da müellifimizin bütün bu kaynakları telif etmeye çalıştığını göstermektedir.

1294- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 17; M. Tulum, s. 180)'de bu sefer ile ilgili anlatılan bilgi hemen hemen müellifimizin kaydettiği bilginin aynısıdır. Oruç Bey (131) ise, bu sefer ile ilgili olarak çok özet bilgi verir. Ayrıca bk. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 489^a.

1295- Rapke; Napoli Kralı Ferdinand'dır, bk. Ş., Turan, Kemal Paşa-zâde, VII defter, Mukaddime, LXXXVII.

1296- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 489^a; Sa'deddin Efendi, I, 567; Solak-zâde, s. 260.

müddet kaldı. Fakat Sultan Fatih Mehmed'in vefat edip yerine oğlu Sultan Bayezid'in geçtiğini haber alınca çeşitli hediyeler, değerli mallar ve çok cariyelerle yeni Sultan'ın huzuruna geldi.

Gedik Ahmed Paşa, yeni Sultan'dan, Polya'nın geri kalan ve ona bitişik illerin de fethedilmesi için kendisine asker yardımı yapılmasını istedi. Polya'nın Müslümanların elinde devamlı kalabilmesi için civardaki yerleri de almak gerektiğini arzetti. Fakat bazı engellerin ortaya çıkmasıyla bu iş bir kenara itilip ihmal edilince, nihayet kaçan Rapke[1297] İspanya Kralının da yardımıyla geri dönüp Polya'yı tekrar ele geçirdi. إنا لله وإنا إليه راجعون=Biz Allah'a aitiz ve dönüşümüz Allah'a olacaktır.[1298]

Limni ve Bozca Ada'nın Fethi

Bu yıl içinde, yani 884 (1479-1480) yılında birkaç olay meydana geldi. Bunlardan biri Azak kalelerinden Muta'nın fethidir. Burasını Koca-İli emiri fethetti. Sultan, onu oraya kırk gemi dolusu askerle gönderdi. O da varıp kaleyi emân ile teslim aldı.

Diğer bir fetih de, Ermeniyetu'l-Kübrâ'da bulunan Torul Kalesinin Sultan Bayezid Han tarafından fethedilmesidir. Bu fethe sebeb, kale kumandanın Bayındırîlerle ittifak etmesiydi.

Bir diğeri de Bozca Ada ve Limni adalarının fethidir. Limni'ye Menkuş adası adı da verilir. Ve burada tîn-i mahtûm adı verilen bir toprak madeni vardı.[1299] Fakat Frenk istilasından sonra bu toprak madeni kaybolmuştu.

Bu iki adanın fethine sebeb, buraya üslenen Frenk korsanlarının gelip geçen tüccar gemilerinin yollarını keserek soymalarıydı. Sultan, bunların zararlarını savmak isteyip Bozca Ada'da bir kale inşa edilmesini emretti. Başka yerlerden buraya halk getirilip yerleştirildi ve her türlü mükellefiyetten sorumsuz tutuldu. Ayrıca emniyeti için de muhafızlar yerleştirildi. Limni Kalesini de tamir ettirip buraya da muhafızlar kondu ve halk yerleştirildi. Sultan Limni'ye mutahassıs tabibler gönderip buradaki Tîn-i mahtûm madenini bulup temizlediler. Madenin bakımı için gelir sağlandı ve korunması için de mu-

1297- Rapke sözcüğü, "Kral" anlamında olsa gerek. Zira yukarıda da söylediğimiz gibi bu sırada Napoli Kralı I. Ferdinand (1458-1494) idi. Gedik Ahmed Paşa'ya karşı, oğlu Calabria Dukası Alphonse'u göndermiş, ama Calabria'de yenilerek İspanya'ya kaçmıştı, bk. Uzunçarşılı, II, 136.

1298- Kur'an-ı Kerim, el-Bakara suresi 2/156. "Biz Allah'ınız ve (sonunda) Allah'a dönücüleriz."

1299- Tin-i mahtûm; birtakım tıbbî özellikleri olduğu söylenen bir cins toprak. (Tevra Siqillata) adanın güney sâhilinde "Kokkino Köyü" civarında bulunuyordu, bk. j. H. Kramers, Limni mad. İA. Uzunçarşılı (II, 134)'de yaklaşık bilgi aktarır.

hafızlar yerleştirdi. Böylece buradan geçen deniz yolunun emniyeti hırsız ve korsanların şerrinden emin kılınmış oldu.

Mısır-Osmanlı Münasebetleri

Bu yıl içinde meydana gelen hadiselerden biri de, Sultan Mehmed ile Mısır Sultan'ı'nın[1300] arasında bir anlaşmazlığın meydana gelmesiydi. Bunun sebebi de, Sultan'ın, Mekke yolundaki su havuzlarının tamirini istemesi ve Mısır Sultan'ı'nın buna razı olmamasıydı. Ayrıca Dülkadiroğullarının durumu da bu anlaşmazlığı arttırdı. Zira Dülkadiroğullarından bazısı Sultan'a, bazısı da Mısır Sultanı'na sığınmışlardı. Her iki Sultan da kendilerine sığınmış olan beylerin emirlerine askerler verip birkaç defa çarpışmışlardı. Bu çatışmalar, daha evvel Dülkadiroğulları Beyliğini anlatırken bahsedildiği gibi, Mısır Sultanı'na[1301] iltica eden Alâüddevle'nin Sultan Selim Han'ın Mısır seferi sırasında öldürüldüğü âna kadar devam etti.

Engürüs'te Bir Mağlubiyet

Bu yıl içinde Sultan'ın Engürüs illerine gönderdiği bir miktar asker mağlup oldu. Sultan, Hasanbeyoğlu İsa Bey, Mihaloğlu Ali Bey ve Malkoçoğlu Bali Bey'i otuzbin kadar atlı ile Eflâk üzerinden Engürüs diyarını yağmalamaya gönderdi. Bunlar Engürüs diyarına girince, aralarında anlaşmazlık çıktı. Her biri kendi dediğinin yapılmasını istedi. Böylelikle askerler yağma için etrafa dağılınca düşman onlara karşı gâlip geldi. Bir çoğu öldürüldü ve bir kısmı da esir oldu. Hasanbeyoğlu İsa Bey de savaş esnasında öldürüldü. Ali Bey ve Bali Bey de yakın adamlarından çok az bir grupla kaçıp canlarını kurtarabildiler.[1302]

Rodos Muhasarası

885 (1480) yılında[1303] Sultan, veziri Mesih Paşa'yı üçbin Yeniçeri, dörtbin

1300- Memluklu hükümdarı Melikü'z-Zâhir Seyfeddîn Ebû Said Hoşkadem (1460-1467)'dir. Ancak Sultan Mehmed, 863 (1459)'da Memluk Sultanı Seyfeddin İnal'a da mektub yazmış ve Mekke su yollarını tamir ettirmek istediğini bildirmesi üzerine bu isteği reddedilmişti, bk. Uzunçarşılı, II, 141. Müellifimizin bu hadiseyi 884 (1479-1480) yılı olayları arasında kaydetmesi ondan evvelki kaynaklarda da aynı yıl olayları arasında zikredildiği içindir, bk. Sa'deddin Efendi, I, 569.

1301- Bu sırada Memluk hükümdarı Melikü'l-Eşref Seyfeddin Kayıtbay (1468-1496)'dır.

1302- Krş. Sa'deddin Efendi, I, 572; Oruç Bey, s. 130,131; Âlî, vr. 137^{b}.

1303- Oruç Bey (s. 131 ve Lütfi Paşa (s. 190) Rodos muhasarası için 884 (1479) yılını verirler. Bu iki müellif, Mesih Paşa'nın Rodos Seferi'ni Gedik Ahmed Paşa'nın Polya Seferi'nden önce kaydederler. Kemal Paşa-zâde (VII, 500) ve Âlî (vr. 136^{b}) 885 (1480-1481) yılını zikrederler.

Azab,[1304] bir miktar Rumeli askeri ve büyük bir donanma[1305] ile Rodos adasını fethetmeye gönderdi. Anadolu askerine de karadan Rodos yakınlarındaki sahillere gitmelerini ve Mesih Paşa'nın ordusuna katılmalarını emretti.

Mesih Paşa, hareket edip varıp Rodos kalesini karadan ve denizden kuşattı.[1306] Kuşatma ve savaş, dört ay kadar sürdü. Kale üzerine birbiri ardından birçok defa hücum yapıldı.[1307] Her hücumda da askerden çok kişi şehid düştü. Son hücumda cesur askerlerden bir grup kale surlarına tırmanıp burçların üzerine Sultan'ın sancak ve bayraklarını diktiler. Cimri ve aşağılık vezir, kalenin fethedilmek üzere olduğunu görünce, ordu içinde, dellallara "Rodos kalesi içindeki mallar Sultan'ındır. Kimse yağma için mallara el uzatmasın" diye bağırttı. Bunları duyan savaşçıların ve surlara tırmanmış yiğitlerin kollarında kuvvet kalmadı. Bundan sonra hiç kimse ne çarpışmaya, ne de surlara tırmanmaya yanaşmadı. Surlardakilerle kaleye girenler yardım alamayınca son ferdine kadar şehid düştüler.[1308] Geri kalanları da gemilere geriye döndüler. Mesih Paşa da askere tekrar hücum etmeyi teklif etmeye cesaret edemedi[1309] ve durumu Sultan'a bildirdi.[1310]

Mırmıroğlu (Donanma, s. 107-108), Mesih Paşa'nın 4 Aralık 1479 tarihinde gönderildiğini ve Nisan 1480'de Finike'ye, 23 Mayıs'ta Rodos'a geldiğini belirtir.

1304- Sa'deddin Efendi (I, 573) ve İdrîs-i Bidlîsî, (vr. 487^{b}), müverrihimizin kaydettiği bilgiyi verirler. Oruç Bey (s. 131) bu hususta yirmi bin civarında; Kemal Paşa-zâde (VII, s. 500) ise kırk-elli bin adam olarak gösterirler.

1305- Altmış kadırga ve diğer muhtelif sınıf gemiden mürekkeb yüz altmış parçadan müteşekkil bir donanma idi, bk. Hammer, III, 160; Uzunçarşılı, II, 139 ve S. Tansel, 244. Sa'deddin Efendi (I, 573). İstanbul gemilerinden başka, Gelibolu'dan altmış parça büyük kadırga, top, tüfenk ve bunlara benzer savaş aletleriyle Rodos Adası'na gönderilmişti.

1306- Hammer (III, 205), Osmanlı Donanmasının 23 Mayıs 1480 tarihinde Rodos'a vardığını kaydeder.

1307- İlk Emevî hükümdarı Muaviye İbn Ebî Süfyan devrinde İstanbul üzerine gelen İslam donanması tarafından kuşatılan Rodos adasının bir sahilinde mükemmel bir Hisar yaptırılmıştı. Sonradan burası Venedik korsanlarının eline geçmiş, Mesih Paşa'nın kuşatması sırasında korsanların kullandığı güçlü bir hisar olmuştu, bk. Sa'deddin Efendi, I, 573; Kemal Paşa-zâde, VII, 503.

1308- Bu kısımlar aynen *Tacü't-tevârîh*'den aktarılmıştır, bk. Sa'deddin Efendi, I, 574. Ancak bu rivayetin ilk kaynağı İdrîs-i Bidlîsî (vr. 488^{b}-489^{a})'dir. Ondan sonraki müverrihler bunu ondan aktarmışlardır. Bunun için bk. Sa'deddin Efendi, I, 574; Âlî, vr. 137^{a}; Solak-zâde, s. 265 ve metnimiz ve tercümesinde ilgili yerler. Ancak Kemal Paşa-zâde (VII, 505-506), bu rivayetin dışında ve daha değişik bir malumat vermektedir. "Hisârun yıkılan dîvârunun iç yüzünde Küffâr-ı bed girdâr, kir endüd fuçilar dizmişdi, Leşker-i İslâm tamam içerü koyulacakları vaktin ol fiçuları neft-alûd idüb od urdu... Çün Hisarun fethi müyesser olmadı, gaziler nâçâr olub döndüler getdiler..."

1309- Aynı bilgi için bk. Sa'deddin Efendi, I, 575; Solak-zâde, s. 265.

1310- Muhasara üç aydan fazla sürmüştü, bk. Hammer, III, 211.

Sultan, Mesih Paşa'ya, Aydın'a çıkıp Rodos'a bağlı kalelerden olan Bodrum'u fethetmesini emretti. Aşağılık vezir, Bodrum'a gelip kuşattıysa da alamadı. Kış yaklaştığından, "Muhasaranın kaldırılması ve askere memleketlerine dönmeleri için izin verilmesi, kendisinin de kapı kulu askerleriyle saltanat merkezine dönmesi" için Sultan'dan emir geldi. Mesih Paşa İstanbul'a dönünce vazeretten azledilip Gelibolu'ya sürgün edildi ve burası ona ikta' olarak verildi.[1311]

Bu sırada Anadolu ve Rumeli kadıaskerliği görevinde bulunan Mağnisa Çelebi vezârete tayin edildi ve bu iki kadıaskerlik ikiye ayrılarak Rumeli ve Anadolu kadıaskerliği görevi ihdas edildi.

Rumeli kadıaskerliğine Mevlânâ Muslihiddin el-Kastalanî, Anadolu kadıaskerliğine de Mevlânâ Hacı Hasan-zâde getirildi.

Mevlânâ Hüsrev ile Şeyh Kutbuddin-zade de bu yıl içinde vefat ettiler.[1312]

Fatih Sultan Mehmed Han'ın Vefatı

Sultan 26 Safer 886 (26 Nisan 1481) günü[1313] gaza için Üsküdar'a geçti.[1314] Hastalandığı halde yolculuktan ve gazadan geri kalmamak için yoluna devam etti. Gebze'ye kadar gelip buraya yakın ve Tekfur Çayırı[1315] adı verilen yerde konakladı.[1316] Hastalığı birden arttı ve 4 Rebiu'l-evvel 886 (3 Mayıs 1481) Perşembe günü[1317] Allah'ın rahmetine kavuştu.[1318] "Dua-ı Hayr" vefatına tarih

---

1311- Krş. İdrîs-i Bidlîsî, vr. 389^{a}; Âlî, vr. 136^{b} vd.

1312- Bu bilgi olduğu gibi Sa'deddin Efendi (I, 575-76)'dan aktarılmıştır.

1313- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 171; M. Tulum nşr., s. 181) ve Neşrî (TTK. nşr., s. 842-843), 27 Safer tarihini; Sa'deddin Efendi (I, 576) ve Solak-zâde (s. 266) müellifimizin verdiği tarihi kaydederler.

1314- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 171; M. Tulum nşr., s. 181), bu seferin "Arab ve Acem'e masrûf" olduğunu zikrederler. İdrîs-i Bidlîsî, (vr. 490^{b}) ve Âlî (vr. 138^{a}) aynen Tursun Bey'den aktarırlar. Neşrî (TTK. nşr., s. 842-843; Teaschner nşr., 218) ise, "Nereye sefer ideceğin kimse bilmezdi. Zirâ Sultan Mehmed'in adetiydi" demektedir.

1315- Oruç Bey (s. 131), Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 173; M. Tulum nşr., s. 183), Kemal Paşa-zâde (VII, s. 529), Sa'deddin Efendi (I, s. 576) ve Solak-zâde (s. 266) Sultan'ın Tekfûr Çayırında konakladığını; Neşrî (TTK. nşr., s. 842-843), Maltepe Çayırında; Âşık Paşa-zâde (s. 220) ve Âlî (vr. 138^{a}) ise, Gebze'de konakladığını kaydederler.

1316- Fatih Sultan Mehmed, Üsküdar karargâhına geldiği vakit hasta idi. Vezir-i a'zam Karamânî Mehmed Paşa, kendisine teselli için "...inşâllahu'l-Mennân Mısır'a Sultan olursuz. Ol mülki tercih idüb anda kalursuz. Rûm'ı Şehzâdelerünüze erzânî buyurursunuz..." dedi. Bunun üzerine Sultan memnun olmuştu, bk. Tursun Bey, M. Arif nşr., s. 172; M. Tulum nşr., s. 182. Aynı kıssayı Kemal Paşa-zâde'de nakleder, bk. VII, 529. Ayrıca krş. Âlî, vr. 138^{a}.

1317- Oruç Bey (s. 131) ve Lütfî Paşa (s. 190)'ya göre Sultan, 3 Rebiü'l-evvel 885 (13 Mayıs 1480) Perşembe gününde vefat etmişti.

1318- Tursun Bey (M. Arif nşr., s. 174; M. Tulum nşr., s. 184) şöyle der: "Sekizyüz seksen altıncı

düşmüştür. Müverrih Mevlâna Lutfi tarihinde "نورالله قبره نوراً" sözünü ona tarih düşürmüş.[1319]

Sultan Mehmed Han'ın Vezir-i Azamları[1320]

Hayreddin Kara Halil Paşa oğlu Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa oğlu Halil Paşa: Sultan Mehmed'in babası Sultan Murad'ın veziri idi. Sultan da onu kendine vezir edindi. Fakat kendisinin tahttan ayrılışı ve babasının ikinci cülûsundaki rolünden dolayı ona karşı son derece kin beslerdi ve yaptığını unutmayarak İstanbul'un fethinin akabinde 857 (1453) tarihinde onu idam etti.

Mahmud Paşa (velî): Hırvat asıllı olup Las illerinden Alacahisar'da doğmuştur. Sultan Murad'ın özel bir şekilde terbiyesinde büyüdü. İyi bir ilim tahsili gördü ve böylelikle ilim, edeb, akıl ve zekâ ile süsledi. Sultan Mehmed Han, onu, Halil Paşa'nın katlinden sonra vezarete getirdi. Mahmud Paşa'nın birçok güzel hizmetleri ve faydalı çalışmaları görüldü. 872 (1467-1468) yılında vezaretten azledildi. 877 (1472-1473) yılında da tekrar vezir tayin edilip bir sene sonra yine azledilerek kıskançların ve fitnecilerin gayretleriyle 879 (1474) yılında öldürüldü.

İstanbul'da ve Edirne yakınlarındaki Hasköy'de birer cami ve birer medreseleri vardır. Gerçekten zamanının büyük şahsiyetlerindendi. Allah mekân ve makâmını Cennet eylesin.

Rûmî Mehmed Paşa: 872 (1472-1473) yılında Mahmud Paşa'nın azlinden sonra vezârete getirilen Rûmî Mehmed Paşa, zâlim, zorba, kötü huylu ve beceriksizin biriydi. 875 (1470-1471) yılında görevinden azledildi.

İshak Paşa: Rûmî Mehmed Paşa'dan sonra vezârete getirilen İshak Paşa, Sultan Murad'ın vezirlerindendi. Cesaretiyle, becerikliliği ve işbilirliğiyle zamanın dehalarındandı. Ancak vezârete getirildiğinde yaşlıydı. 877 (1472-1473) yılında Mahmud Paşa ikinci kez vezarete tayin edilince İshak Paşa bu görevinden alındı.

Gedik Ahmed Paşa: 878 (1473-1474) yılında Mahmud Paşa'nın ikinci kez azlinden sonra vezarete tayin edildi. Gedik Ahmed Paşa cesareti, becerikliliği ve çok gazalara katılıp birçok fetihler yapmasıyla tanınan vezirlerdendir. 882 (1477-1478) yılında görevinden alınarak hapsedildi. Fakat bir müddet sonra hapisten çıkarılıp Polya diyarının fethine gönderildi. Bir müddet daha vezarette kaldıktan sonra 887 (1482) yılında, Sultan Bayezid Han'ın saltanatının ilk günlerinde idam edildi.

Mesih Paşa: Devlet adamlarının ileri gelenlerinden birisi olup 883 (1477-1478) yılında vezaretten azledilen Gedik Ahmed Paşa'nın yerine tayin edildi. Rodos seferinden eli boş olarak dönünce 885 (1480) yılında vezaretten alınıp Gelibolu'ya sürgün edildi.

Mesih Paşa, daha sonra Sultan Bayezid zamanında 889 (1484) yılında tekrar vezarete tayin edildi. Sonra Sultan'ın izniyle hacca gitti ve vefat edinceye kadar vezarette kaldı. 907 (1501-1502) yılında çıkan bir yangın sırasında, damdan düşüp ayakları kırıldı ve üç gün sonra da öldü.

Karamanî Mehmed Paşa: 885 (1480) yılında, Mesih Paşa'nın azlinden sonra vezarete tayin edildi. Sultan Mehmed'in 886 (1481)'de vefat ettiği gün yeniçeriler tarafından öldürüldü.

Sultan Mehmed'in Diğer Vezirleri

Veliyüddin Ahmed Paşa, Sultan'ın nedimlerinden birisiydi.

Hamzabeyoğlu Mustafa Paşa, bunun hakkında, Sultan Bayezid Han kısmında bilgi verilecek.

Ayaz Paşa: İleride görüleceği gibi Sultan Cem olayında şehid oldu.

Hadım Süleyman Paşa: Tavâşiyye'den idi. Kendini beğenmişin biriydi. Onun gerçekten zikredilmeye değer yaptığı bir iş yoktur.

Has Murad Paşa: Vezaret payesiyle Rumeli Beylerbeyiliği görevini bir arada kazanmıştı. Yukarıda görüldüğü gibi Uzun Hasan olayında şehid edildi.

Oğuzoğlu İsa Bey: Devlete olan büyük hizmetlerinden, birçok yerler fethetmesinden ve cesaretinden dolayı vezaretle mükafatlandırılmıştır. 884 (1479) yılında Engürüs'teki mağlubiyet sırasında şehid olmuştu. Bu sırada Mihaloğlu İsa Bey ile Malkoçoğlu Bali Bey de İsa Bey'le beraber bulunuyorlardı. Bunların ikisi de –yukarıda geçtiği gibi– bu mağlubiyet sırasında kurtulmuşlardı.

---

yılında Rebiü'l-evvel'in dördincisinde penc-şenbih gününde..." Kemal Paşa-zâde (VII, s. 529) ve müellifimiz de aynı tarihi kaydederler. İdrîs-i Bidlîsî, (490[a]) Sultan Mehmed'in vefat tarihi yerini boş bırakmıştır.

1319- Aynı rivayet olduğu gibi Sa'deddin Efendi (I, 582) tarafından da kaydedilir. Müneccimbaşı bu kısmı aynı ibarelerle aktardığı halde *Tâcü't-Tevârih*'den bahsetmeyip doğrudan doğruya Mevlâna Lütfî'yi zikreder. *Tâcü't-Tevârîh*'de aynen şu ibareler kaydedilir.

هشت تاريخ بهترين اورا – نور الله قبره نوراً

1320- Sultan Mehmed'in vezirleri hakkındaki bilgiler aynen Âlî (vr. 138[b] vd.)'den aktarılmıştır, geniş bilgi için bk. ilgili yerler.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

Abdurrazzak es-Semerkandî: *Matla'u's-Sa'deyn ve Mecma'u'l-Bahreyn* Farsça yz. Esad Efendi Ktb., no: 2125

Abidin, Âdile, "Aynî'nin 'Ikdü'l-Cumân adlı tarihinde Osmanlılara ait malumatın tetkîki", *Tarih Semineri Dergisi*, 2, 1938.

Ağırakça Ahmed, Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin Tarihi Camiü'd-Düvel dışında kalan ve İstanbul kütüphanelerinde bulunan bazı yazma eserlerini tavsifleri *Tarih Enstitüsü Dergisi* sayı: XIII, 1983-1987, s. 335-350.

Ahmed Refik (Ulunay), *Bizans Karşısında Türkler*, İstanbul 1927.

Ahmedî, İskender-nâme: Tâceddin İbrahim b. Hızır, *Dâsitân ve Tevârîh-i Âl-i Osmân*, nşr. N.S. Banarlı, İstanbul 1939.

Akın, H., *Aydınoğulları Tarihi hakkında bir Araştırma*, Ankara 1968[2].

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (nşr. O. Turan), Ankara 1944.

Aktepe, M., "Osmanlılar'ın Rumeli'de ilk Fethettikleri Çimbe Kalesi", *Tarih Dergisi*, 2, 1950.

Âlî, Gelibolulu Mustafa, *Künhü'l-Ahbâr ve Lakhü'l-Efkâr*, 4. Rükün, V., İstanbul 1277. Hamidiye Ktb., no: 914; Esad Efendi Ktb., no: 2162.

Alptekin, C., *The Reign of Zengi*, Erzurum 1978.

Arat, R.R., "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, VI., 1936-1939, İstanbul 1939

Arık, F., *Onbeşinci Yüzyıl Tarihçilerinden Neşrî'nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1938.

Âşık Paşa-zâde, Ahmed Âşıkî, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* (nşr., Âlî Bey), İstanbul 1332.

Ateş. A., "İstanbul Fethine Dair Fatih'in Gönderdiği Mektublar ve Gelen Cevaplar", *Tarih Dergisi*, IV/7, İstanbul 1952.

________, "Mânevî ve Eğriboz Fetihnamesi", *Fatih ve İstanbul Dergisi*, Sayı:

3-6, İstanbul 1954.
_______ , "Molla Gürânî" mad., *İA*.
Atiye, A.S., *The Crusade in the Later Middle Ages*, New York 1965.
Atsız. N., *Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1940.
_______ *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949.
_______ *Osmanlı Tarihlerine ait Takvimler*, İstanbul 1961.
Aynî, 'Ikd., Bedreddin 'Aynî. *'Ikdü'l-Cumân*, Veliyüddin Efendi Ktb., no: 2365, 2366.
Ayverdi, E.H.: "Rumeli Hisarı ve İstanbul'da İlk Osmanlı Kitabesi", *Fatih ve İstanbul Dergisi*, sayı: 1, İstanbul 1953.
Aziz İbn Erdeşir Asterâbâdî, *Bezm-ü Rezm*, İstanbul 1928.
Babinger, F., *Mehmed: The Conqueror and His Time*, Princeton 1978.
_______ *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, terc. C. Üçok, Ankara 1982.
_______ "Fatih Sultan Mehmed ve İtalya", terc. B.S. Baykal, *Belleten*, XVII/65, 1953.
_______ "Molla Hüsrev" mad., *İA*.
Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn fi Esmâi'l-Müellifîn ve Esâri'l-Musannifîn*, (nşr. Kilisli R. Bilge-İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (İnal), İstanbul 1951.
_______ *İzâhu'l-Meknûn fi Zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn* (nşr. Ş. Yaltkaya-R. Bilge), İstanbul 1945
Barkan, Ö.L., *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980.
Bartold, W., "Gazân Mahmûd Hân", mad., *İA*.
Baştav, Ş., *XVI. Asırda yazılmış Bir Grekçe Osmanlı Tarihi*, Ankara 1973.
_______ XVI. Asırda Yazılmış Bir Grekçe Osmanlı Tarihine Göre İstanbul'un Muhasarası ve Zaptı", *Belleten*, XVIII/69, Ankara 1954
Bayatlı, Hasan, *Câm-ı Cem Âyîn*, nşr. F. Kırzıoğlu, (N. Atsız, Osmanlı Tarihleri) İstanbul 1949.
Baysun, Cavid, "Emir Sultan" mad., *İA*.
_______ "Emir Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *Tarih Dergisi*, sayı: 1, İstanbul 1949.
_______ "Cem" mad., *İA*.
Behiştî Sinan Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, British Museum, Add. Gr. Mr. 7869'dan çekilmiş olan ve İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Semineri Ktb. no: K.A. 281'deki fotokopi
Brockelmann, G.A.L. ve *Supll.* : *Geschichte der Arabischen Letteratur*, Leiden 1943²-1949².
Burmov, Alexandr, "Türkler Edirne'yi Ne Vakit Aldılar" (Terc. H. Eren), *Belleten*, XIII/49, Ankara 1949.
Câm-ı Cem Âyin, bk. Bayatlı Hasan.

Cemâleddin, *Âyine-i Zürefâ*, nşr. Ahmed Cevdet, İstanbul 1314.
Cennâbî, Ebû Muhammed Mustafa b. Hasan el-Cenâbî, *el-'Aylemü'z-Zâhir fi Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir*, Nuruosmaniye Ktb., no: 3102 ve Hamîdiye Ktb., no: 896.
Cerrahoğlu, A., *Şeyh Bedreddin Meselesi*, İstanbul 1966.
İ.H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1791.
_______ "Osman Gazî'nin Neseb ve Hüviyeti, *Türklük Mecmuası*, sayı: 3, İstanbul 1938.
Dâye-zâde Mustafa Efendi, *Selimnâme*, Esad Efendi Ktb., no: 2283
Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Terc. C.R. Yularkıran, İstanbul 1939.
Diez, E., "Bursa" mad., *İA*.
Dirimtekin, F., *İstanbul'un Fethi*, İstanbul 1949.
_______ "Belgrad Muhasarası", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı: 2, İstanbul 1956.
Ducas, (Dukas), *Bizans Tarihi*, Terc. Vladimir Mırmıroğlu, İstanbul 1956.
Ebulğâzî Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime* (Türk Şeceresi), (Çağatay şivesinden Türkiye Türkî şivesine nakleden Rıza Nûr) İstanbul 1925.
Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, Terc. A. Özek, İ.Ü. İktisad Fakültesi Maliye Enstitüsü Yay., İstanbul 1970.
Enverî, *Düstur-nâme* (nşr., M.H. Yınanç), İstanbul 1928.
Erzi, A., "II. Murad'ın Varna Muharebesi hakkında Fetihnâmesi", *Belleten*, XIV/56.
_______ "Osman Gazi'nin Neseb ve Hüviyetinin Tenkidi", *Yeni Türk Mecmuası*, sayı: 80 ve 82, İstanbul 1939.
_______ "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar", *Belleten*, XIV/56, Ankara 1950.
Eyice, S., "Kosova'da Meşhed-i Hüdavendigar ve Gazi Mestan Türbesi", *Tarih Dergisi* XII/16
Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuaray-ı Mevleviyye*, İ.Ü. Ktb. Türkçe yz. no: T.89
Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, I, İstanbul 1275.
Gazavat-nâme, *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehemmed Hân*, nşr., H. İnalcık-M. Oğuz, Ankara 1978.
Gibbons, A.H., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Terc. R. Hulusî, İstanbul 1928.
Gökbilgin, M.T., *Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952.
_______ "Müneccimbaşı Ahmed Dede" mad., *İA*.
_______ "Osman I. mad., *İA*.
_______ "Orhan mad., *İA*.
Gölpınarlı, A.-Sungurbey İ., *Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin*, İstanbul 1966.

Grekçe Anonim, *16. Asırda yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, bk. Baştav, Ş.
Hâfız Ebrû, *Mecmau't-Tevârîh*, Fatih ktb. no: 4370 (4371).
Halil Edhem (Eldem), *Düvel-i İslâmiyye*, İstanbul 1927.
_______ İstanbul'da En Eski Osmanlı Kitabesi, *TOEM*, sene: 2, s. 484.
Hammer, J.V., *Devlet-i Osmâniyye Tarihi*, Terc. M. Ata, I-II, İstanbul 1329 ve Z. Danışman, İstanbul 1972.
Hayrullah Efendi, *Târih-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1271-1272.
Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, III., İstanbul 1928.
İbn Arabşah, *Acâyibu'l-Makdûr*, Nazmizâde Tercümesi (Tarih-i Timurlenk), İstanbul 1140.
İbn Hacer, Ahmed b. Ali Muhammed el-Kinânî el-Askalanî, *Enbâ'u'l-Ğumr fi Ebnâi'l-Umr*, Arapça yz. Fatih Ktb. no: 4190 ve aynı eser, Veliyüddin Efendi Ktb., no: 2341.
İbn Şihne, *Ravza, Ravzatü'l-Menâzır*, Arapça yz., Esad Efendi Ktb. no: 2126.
İbn Tağrîberdî, Cemaleddin Ebu'l-Mehâsin b. Yusuf Tağrîberdî, *en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mulûki Mısr ve'l-Kâhire*, X, XI, XII, Kahire, tarihsiz.
_______ *Havâdisü'd-Duhûr*, Arapça yz. Ayasofya Ktb. no: 3185.
İnalcık, H., *Tetkikler*, H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954.
_______ "Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyeti", *Fatih ve İstanbul Dergisi*, Sayı: 2, İstanbul 1953.
_______ "Defter-i Sancak-ı Arnavid", Ankara 1954.
_______ "Murad II. mad., *İA*.
_______ "Mehmed II." mad., *İA*.
İnalcık, Ş., "İbn Hacer'de Osmanlılara Dair Haberler", *AÜDTCFD*, VI, sayı: 3, Mayıs 1948, sayı: 5, Kasım 1948.
Ioannes, Kananon, II. Murad'ın İstanbul Muhasarası hakkında bir eser, Terc. Z. Taşlıklıoğlu, *Tarih Dergisi* VII/11-12, İstanbul 1955.
Iorga, N., "İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak" (Terc. F. Özlü-A. Erzi), *Belleten*, XIII/49, Ankara 1949.
Kafalı, M., "Timur" mad., *İA*.
Kafesoğlu, İ., "Selçuklular" mad., *İA*.
Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin*, I-XV, Beyrut, (t.y.)
Karamânî Mehmed Paşa, *Tevârihü's-Selâtini'l-Osmâniyye*, Arapça yz., Aşir Efendi Ktb. no: 324 ve Ayasofya Ktb. no: 3204.
Kaygusuz, B.N., *Şeyh Bedreddin Simavenî*, İzmir 1957.
Kemâl Paşa-zâde, *Tevârih-i Al-i Osmân*, I. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1970.
_______ *Tevârih-i Âl-i Osmân*, II. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1983.
_______ *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VI. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1957.

Kitâb fi ahvâli'l-'acâib ve'l-Ğerâib, Nuruosmaniyye Ktb., no: 3080.
Köprülü, M.F., "Ahmedî" mad., *İA*.
_______ *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1966[2].
_______ *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1959.
_______ "Kayı Kabîlesi Hakkında Yeni Notlar", *Belleten*, VIII/31, Ankara 1944.
_______, "Osmanlı İmparatorluğunun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleten* VII[2]/28, Ankara 1943.
_______ "Yıldırım Bayezid'in Esareti ve İntiharı hakkında I., Demir Kafes rivayeti II., İntihar Meselesi," *Belleten*, I/2, Ankara 1937.
_______ "Yıldırım Bayezid'in İntiharı Meselesi", *Belleten*, VII/27, Ankara 1943.
Köylerimiz, İstanbul 1928.
Köymen, M. Altan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* (Kuruluş devri), I, Ankara 1979.
Kramers, J.H., "Limni" mad., *İA*.
Kritovulos, *Târih-i Mehmed Hân-ı Sâni* (terc. Karolidi Efendi), *TOEM* ilavesi, İstanbul 1329.
Kunter, H.B., "Kitabelerimiz", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942.
Kurdakul, N., *Bütün Yönleriyle Bedreddin*, İstanbul 1977.
Kurtoğlu, F., "Son Altınordu Hükümdarının Osmanlı Hükümdarı Mehmed II.'ye Bir Mektubu", *Belleten*, II/5-6, Ankara 1938.
Lütfî Paşa, *Tevârîh-i Al-i Osmân* (nşr. Âlî Bey) İstanbul 1341.
Mecdî, *Hadâiku'l-Hakâik* (*Şekâiku'n-Nu'mâniyye* Tercümesi), İstanbul 1269.
Mehmed Tâhir (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, III., İstanbul 1333.
Mehmed Siraceddin, *Mecmua-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*, İstanbul 1335.
Mehmed Süreyya, *Sicilli Osmânî*, I-IV, İstanbul 1308.
Mevlânâ Şükrullah, bk. Şükrullah,
Mırmıroğlu, Donanma, Vladimir Mırmıroğlu, *Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları*, İstanbul 1940.
_______, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekanon Muharebesi", *Belleten*, XII/50, Ankara 1949.
Mirza Bala, "Kadı Burhaneddin" mad., *İA*.
Mordtmann, J.H., "Dülkâdiroğulları" mad., *İA*.
Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi, *Câmiü'd-Düvel*, Arapça yz. Nuruosmaniye Ktb., 3171-3172; Topkapı Sarayı III. Ahmed Ktb. no: 2954/1-2; Esad Efendi Ktb., no: 2101-2103; Bayezid Umumî Ktb, no: 5019-5020;
Gâyetü'l-Beyân fi Dekâiki ilmi'l-Beyân, Feyzullah Efendi Ktb. no: 1860 ve buna ekli iki risalesi:
Risâle fi Tahkîki'l-Kinâye; Risâle fi Tahkîki'l-Masdar; Vesîletü'l-Vusûl,

Bayezid Umumî Ktb, no: 8024/2;
Ta'birü'r-Risâleti'l-Fârisiyyeti'l-İsâmiyye fi'l-İstiâre, Şehid Ali Paşa Ktb. No: 2287.
Nazmizâde, bk. İbn Arabşah
Necati S., *İkinci Kosova*, İstanbul 1932.
Necib Asım-Mehmed Arif, *Tarih-i Osmânî*, TOEM yay., İstanbul 1935.
Neşrî, TTK., Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-numâ*, (nşr. M.A. Köymen-F.R. Unat), I, II, Ankara 1948-1957.
________ , Teaschner, Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-numâ* (nşr. F. Teaschner), Münster 1951.
Nizâmeddin Şâmî, *Zafer-nâme*, terc. N. Lugal, Ankara 1943.
Ocak, A.Y, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 1980.
Orkun, H.N., Osmanlılar'ın Aslına Dair", *Türklük Mecmuası*, sayı: 5, İstanbul 1939.
Oruç Bey, Oruç b. Âdil,: *Tevârîh-i Âl-i Osmân* nşr. F. Babinger, Hannover 1925.
Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, Terc. F. Işıltan, Ankara 1981.
Ömer Rıza Kehhale, bk. Kehhale, Ö.R.
Pakalın, M.Z., *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1971.
Râşid Efendi, *Târih-i Râşid*, İstanbul 1282.
Risâletü't-takvim, Esad Efendi Ktb. no: 1978
Rûhî Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Tubingen Ktb., Ms. Or. Quart 821'den çekilmiş mikrofilm, Süleymâniye Ktb. Mikrofilm Merkezi, no: 1919'dan yaptırdığımız fotokopi.
Runciman, Steven, *The Fall Of Constantinople*, Cambridge 1969.
Sa'deddin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, İstanbul 1279.
Sa'deddin Nüzhet, *Türk Şairleri*, İstanbul 1936.
Sâkıb Mustafa Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye*, Türkçe yz. İ.Ü. Ktb. no: T. 2379.
Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315.
Schlumberger, L.G., *İstanbul'un Muhasarası ve Zaptı* (Terc. M. Nâhid), İstanbul 1330.
Solak-zâde, Mehmed Hemdemî, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, (Solak-zâde Tarihi), İstanbul 1298.
Spuler, B., *İran Moğolları* (Terc. C. Köprülü), Ankara, 1957.
Stphrantzes, *Vekâyi-nâme* (Terc. Vladimir Mırmıroğlu), basılmamış tercüme, TTK, Ktb., no: Tercümeler/133.
Sümer, F., "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi* I, Ankara 1963.
________ "Karakoyunlular", mad., *İA*.

________ "Osmanlılar Devrinde Anadoluda Kayılar", *Belleten*, XII/47, Ankara 1948.
S.E.S. Anadoluhisarı mad., *İA*.
Süsheim, K., "Alî" mad., *İA*.
Şeyhî, *Vekâyiü'l-Fudalâ'*, İ.Ü. Ktb., Türkçe yz. no: T. 2316.
Şükrullah (Mevlana), *Behcetü't-Tevârîh*, Farsça yz. Nuruosmaniye Ktb. no: 3059 ve N. Atsız nşr. *(Osmanlı Tarihleri)*, İstanbul 1949.
Tâci-zâde Ca'fer Çelebi, *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*, İstanbul 1331.
Takvîm, Nuruosmaniye Ktb., Arapça yz., no: 3080.
Takvîm, Esad Efendi Ktb., Arapça yz., no: 1978.
Tansel, S., *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara 1953.
Taşköprülü-zâde Usâmeddin Ahmed, *Şekâiku'n-Nu'mâniyye* Beyrut 1975.
Tekindağ, M.C.Ş., *Berkük Devrinde Memluklu Sultanlığı*, İstanbul 1961.
________ "Karamanlılar" mad., *İA*.
________ "Musa Çelebi" mad., *İA*.
________ "Mustafa Çelebi", mad., *İA*.
________ "Tursun Bey" mad., *İA*.
________ "Tursun Fakih" mad., *İA*.
Timutaş, F.K., *Şeyhî'nin Hüsrev-ü Şirîn'i*, İstanbul 1963.
________ , *Şeyhî'nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1968.
Toğan, Z.V., *Tarihte Usûl*, İstanbul 1981[3].
________ "Hazarlar" mad., *İA*.
________ *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970 ve 1981.
Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
________ *İstanbul'un Fethinden Evvel Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara 1954.
________ "Keyhüsrev III. (Gıyaseddin)" mad., *İA*.
________ "Kılıç Arslan" mad., *İA*.
________ "Süleymanşah" mad., *İA*.
Turan, Ş., "Fatih'in İtalya Seferi", *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958.
________ "Sa'deddin Efendi" mad., *İA*.
Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l-Feth*, (nşr., M. Ârif), TOEM ilavesi, İstanbul 1330.
________ *Târih-i Ebu'l-Feth*, (nşr. M. Tulum), İstanbul 1977.
Uzunçarşılı, İ.H., *Anadolu Beylikleri, Ak-Koyunlu-Kara-Koyunlu Devletleri*, İstanbul 1937.
________ "Çandarlı" mad., *İA*.
________ "*Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1974.
________ "Çandarlı (Cendereli) Kara Halil Hayreddin Paşa", *Belleten* XXIII/91, Ankara 1959.
________ "Gazî Orhan Bey'in Hükümdar Olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", *Bel-*

leten, IX/34, Ankara 1945.
_______ "Gazî Orhan Bey Vakfiyesi", *Belleten*, V/19, Ankara 1941.
_______ "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", *Tarih Dergisi*, X/14, İstanbul 1959.
_______ *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1972[3]; II, 1975[3]; III/I. Kısım, 1973.
_______ *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970.
_______ *Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı*, Ankara 1945.
_______ "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mutalaa", *Belleten*, III/9 Ankara 1939.
_______ "Menteşe Beyliği" mad., *İA*.
_______ "Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü", *Belleten*, XXXIV/1934, An-kara 1970.
_______ "Mehmed I. "mad., *İA*.
Ünver, S., "Yıldırım Bayezid'in İvaz Fakîh'e Verdiği Tımar", *Belleten*, XX/42, Ankara 1947.
Varlık, M.Ç., *Germiyanoğulları Tarihi*, Ankara 1974.
Wittek, P, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)" (Terc. H. İnalcık), *Belleten*, VII/27, Ankara 1943.
_______ *Menteşe Beyliği*, (Terc. O.Ş. Gökyay), Ankara 1947.
_______ *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, (Terc. F. Arık), İstanbul 1947.
Vladimir Mırmıroğlu, bk. Mırmıroğlu, VI.
Ya'kût Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut 1977
Yaltkaya, Ş., Bedreddin Simâvî mad., *İA*.
_______ "Türklere Dair Arapça Şiirler", *Türkiyat Mecmuası*, V, İstanbul 1936.
_______ *Simavna Kadısı oğlu Bedreddin*, İstanbul 1340/1924.
Yınanç, M.H., Akkoyunlular mad., *İA*.
_______ "Bayezid I.", mad., *İA*.
_______ "Gedik Ahmed Paşa" mad., *İA*.
_______ *Türk Tarihi Selçuklular Devri* (Anadolu'nun Fethi), İstanbul 1944.
_______ "Tanzimattan Meşrûtiyete Kadar Bizde Tarihçilik", *Tanzimat*, I, İstanbul 1940
_______ *Düstûrnâme-i Enverî'ye Medhal*, İstanbul 1929.
_______ "Ertuğrul" mad., *İA*.
Yücel, Y., *Kadı Burhâneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970.
_______ "I. Mutahherten ve Erzincan Emirliği", *Belleten*, XXXV/140, Ankara 1971.
_______ *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın Doğu*, (1393-1402), Ankara 1980.
_______ "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı Çandar Münasebetleri", (1361-1392), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I., Ankara 1964.

ŞAHIS VE TOPLULUK İSİMLERİ İNDEKSİ

A

Abbasîler, Abbasî Devleti, 22, 39
Abdi Bey, 165
Abdullah Ağa (Musahib Mustafa Paşa'nın Mühürdarı) 11
Abdullah Efendi (Mevlevi) 10,
Abdurrezzak es-Semerkandî (*Matlaü's-Sa'deyn ve Mecmeü'l Bahreyn*) 32, 139[416], 140[417], 142[429], 143[430], 144[432], 144[435], 144[436], 146[437], 146[439], 205[753],
Abdülaziz (Mustavfi), Türkiye Selçuklu Sultanı III. Alaeddin'in kâtibi, 54[2], 55[5]
Aclan Bey (Karesi Beyi) 96, 97, 97[209], 126
Add (Hz. Hud'un kavmi, Arab-ı Bâideden) 22
Adem (Peygamber), 21
Adem Dede (Galata Mevlevî Şeyhi) 12,
Adnan Erzi, 63[56], 222[852], 223[859]
Adurno (Foça Ceneviz Beyi), 190[672], 191[674]
Afrasyaboğulları, 22
Ahî Çelebi 285
Ahî Kadem (Hoşkadem) 192[683]
Ahî Ya'kub Bey 192, 192[683]
Ahi Çelebi, 36
Ahi Evren, 88
Ahi Hasan, 88
Ahmed (II. Murad'ın oğlu) 29, 185, 185[646], 231, 231[898]
Ahmed Ateş, 240[961], 275[1181]
Ahmed b. Mahmûd el-Ğaffârî, 32
Ahmed Bey (Menteşeoğlu İlyas Bey'in oğlu), 196, 196[707]
Ahmed Bey (Osman Gazî'in Kâhta'da yaşıyan torunlarından biri) 66,
Ahmed Bey (Evrenos Beyoğlu), 292, 294
Ahmed Bey, 286, 287
Ahmed Celâyirî (Bağdad Celayîri Sultanı), 139, 140, 140[419]
Ahmed Çelebi (Fatih Devri Rumeli Defterdarı, Fenarîoğlu Ahmed Paşa) 281, 281[1218]
Ahmed III., (Osmanlı Sultanı) 38, 44, 45
Ahmed Nahlî (Müneccimbaşı'nın Hocası) 10
Ahmed Paşa bk. Gedik Ahmed Paşa
Ahmed Tevhid, 101[226]
Ahmedî (Şair, Müverrih) 63[56]
Ahmedî Bey, 165
Ahmedî, 158, 158[490]
Ahmeroğulları (Endülüs'te) 23
Ahmet Ağırakça, 87[164]
Ahmet Çelebi (Emir Ali Çelebioğlu) 274
Ahmet Refik ("Bizans Karşısında Türkler"in müellifi), 72[89], 90[181]
Ahmet Yaşar Ocak, 87[158], 87[164]
Ak Timur (Osman Gazi'nin yeğeni) 72, 73[92], 81, 86,
Akbaş (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından) 65
Akbıyık Dede 240, 240[960]
Akça Kocaoğlu, 98
Akçakoca (Ağca Hoca), 65, 83, 84, 86, 90, 91, 91[182]
Akın H. (*Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*) 189[668]
Akıncı, Akıncılar, 217, 219, 228[878], 264, 292[1272]
Akkoyunlu(lar), 23, 278[1200], 278[1205], 279[1206]
Aksarâyî, 32, 67[69]
Aksungur Ağa (Sancak Beyi), 115[293]
Aksungur, 93
Akşemseddin, 240, 240[958], 241
Aktium Savaşı, 242[967]
Aladdin (II. Murad'ın oğlu) 29, 185, 185[646], 210, 215, 215[808], 215[809], 231, 231[898]
Alaeddin I., (Türkiye Selçukluları Sultanı) 26, 63 63[57], 64, 64[60], 64[63], 65, 74
Alaeddin II., (Türkiye Selçukluları Sultanı) 26, 67 67[69], 72[90], 73[92], 74.
Alaeddin III., (Türkiye Selçukluları Sultanı) 26[44], 54[2], 55[5], 67[69], 77, 77[109].
Alaeddin Paşa (Osman Gazi'nin büyük oğlu) 55, 78, 79, 79[117], 79[118], 86, 86[151], 92, 92[187], 93[190], 94[197]
Alâeddin (Karamanoğlu Alaeddin Bey), 131[369], 196[705], 269, 276
Alâeddin Ali b. Mecdüddîn Muhammed b. Muhammed Şehrudî el-Bistâmî (Musannifek) 267, 267[1135]
Alâeddin Ali et-Tûsî, 253, 253[1040]
Alagöz Bey, 165
Alaiyye, Alaiyye Beyliği, 23,
Alâüddevle (Dülkadiroğlu) 297

Albert (Sigismound'un damadı) 209[769], 212[794]
Alexandr Burmov, 106[253]
Âlî Çelebi (Gelibolulu), 32, 33, 37, 40, 40[50], 54[2], 55[3], 59[17], 59[18], 60[20], 60[29], 61[33], 61[34], 61[37], 61[38], 61[43], 62[49], 65[63], 65[64], 65[65], 70[80], 71, 71[85], 71[87], 71[88], 73[92], 74[97], 74[98], 74[99], 77[110], 77[111], 81[129], 81[130], 84[146], 85[149], 87[162], 87[164], 88[165], 88[166], 88[172], 89[173-174], 89[176-177], 92[188], 95[199], 99[218], 100[222], 100[223], 100[225], 101[226], 102[229-230-231], 103[233], 103[235-236], 103[238], 104[239], 106[251], 106[253], 109[264], 109[265], 109[267], 111[275], 112[278], 113[285], 117[299], 121[318], 124[332], 125[334], 125[335], 126[337-338], 126[340], 127[342-343], 127[345], 133[378], 136[393], 136[397], 138[408], 140[421], 143[431], 147[442], 152[464], 152[466], 154[470], 154[471], 154[473], 155[474], 155[476], 156[478], 158[488-489], 159[491], 159[493], 160[494], 161[500], 161[503], 162[505], 162[508], 162[510], 163[512-13-16], 164[518], 164[521-524-525], 165[526-527-528], 185[641], 185[642], 185[645], 185[646], 186[649], 186[650], 186[653], 187[654], 187[697], 188[662], 188[665], 189[668], 191[678], 193[685], 193[686], 194[688], 194[692], 197[711], 198[713], 198[714], 201[727], 203[738], 203[742], 206[756], 213[798], 217[819], 217[822], 167[529], 168[534], 169[535], 169[536], 169[539], 170[549], 171[552], 171[557], 171[558], 173[562], 173[565], 173[567], 173[568], 174[570], 175[577], 176[581], 176[584], 177[592], 177[595], 179[605], 179[606], 180[609], 181[617], 181[619], 182[623], 182[627], 182[628], 183[634], 184[635], 184[637], 184[638], 185[640], 218[827-831], 219[833], 220[840-841], 222[851-853], 224[863], 225[867], 226[870-871], 227[875], 229[882-884], 230[890-891], 232[902], 233[908], 233[913], 234[915], 234[917], 235[921], 236[932], 236[935], 237[938], 238[947], 242[969], 244[979], 245[983], 247[992], 247[994], 248[996], 248[997], 251[1023], 251[1024], 252[1029], 253[1035], 255[1049], 255[1051], 255[1054], 257[1065], 257[1066], 258[1076], 259[1080], 260[1083], 260[1086], 260[1087], 263[1108], 264[1109], 264[1110], 264[1113], 266[1122], 271[1156], 272[1167], 277[1195], 278[1204], 280[1215], 282[1221], 282[1223], 282[1224], 283[1226], 285[1235], 286[1237], 287[1238], [1239], 288[1245], 289[1253, 1254, 1256], 290[1263], 291[1269], 292[1277], 297[1302, 1303], 298[1308, 1311], 299[1314, 1315], 300[1320]
Ali Bey (Evrenos Beyoğlu), 233
Ali Bey (Germiyanoğlu), 114
Ali Bey (İznik Valisi), 193
Ali Bey (Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu) 126, 142, 165, 180[614], 187[655], 194
Ali Bey (Karamanoğlu), 115, 131, 118[305], 131[368]
Ali Bey (Malkoçbeyoğlu) 289, 290[1260]
Ali Bey (Mihaloğlu) 264, 264[1111], 265, 266 271, 272, 280, 291-292-297
Ali Bey (Taşanoğlu) 170[543]
Ali Bey (Timurtaş Paşa'nın babası) bk. Kara Ali
Ali Çelebi 287
Ali Emiri, 12[9]
Ali Öngül (Dr., Manisa Celal Bayar Ü. Fen-Edebiyat Fak. *Câmiu'd-Düvel* naşirlerinden), 43
Ali Paşa (Çandarlı Hayreddin Paşa'nın Oğlu) 27, 112, 118, 120, 121, 123, 125, 128, 133, 134, 137, 138, 147, 148, 153, 154, 155, 165/118[304], 120[315], 121[320], 131[367], 133[381], 143[431], 150[454], 194, 204
Ali Sami 266[1121]
Alibeyoğlu Kılıç Arslan 277[1196]
Alman İmparatorluğu, 215, 216[812]
Almanlar, 228[877]
Alp Arslanoğlu Hasan Bey 177
Alp Arslanoğlu Hüseyin Bey, 201
Alphonse (Calabria Dukası) 296[1297]
Amâlikalılar, 21
Anadolu Kadıaskerliği 299
Anadolu Selçukluları, 40, 277[1196]
Andronikos (II. Manuel'in oğlu), 203[741]
Andronikoş III., (Bizans İmparatoru) 91[185], 94[194], 94[195]
Annazoğulları, 22
Annibal, 242[967]
Anqelovitz Michael (Mişel Abogoviç) 257[1069]
Antuan Loredano 290[1264], 292[1273]
Arabistan, 21
Arabzade Mehmed Efendi, 12
Arif Abdullah Efendi, 12
Arif Çelebi (Mevlâna Celaleddin'in torunlarından), 215
Artuk İbn Karatay, 60[29], 62
Artukoğulları, 22
Arzî Dede (Galata Mevlevi Tekkesi Şeyhi) 10
Aşıkpaşa-zâde (Osmanlı Tarihçisi) 27, 29, 30, 32, 33, 35, 36, 37, 49, 55[4], 57[8], 59[17], 59[19], 60[20], 60[24], 60[25], 60[26], 60[27], 60[28], 60[29], 61[31], 61[32], 61[33], 61[35], 61[36], 62[48],

64[59], 64[60], 68[70], 70[76], 70[77], 70[78], 70[79], 70[80], 71[83], 71[84], 71[86], 71[88], 72[89], 72[90], 75[100], 75[103], 76[108], 78[114], 79[116], 79[118], 79[121], 80[127], 81[130], 82[133], 83[137], 83[138], 83[141], 83[142], 85[149], 85[150], 87, 87[158], 88, 88[165], 88[174], 89[176], 90[179], 92[186], 92[188], 93[192], 94[193], 95[202], 96[204-205-206], 98[213], 98[216], 99[218-219], 100[223], 100[225], 101[226], 103[233], 103[237], 104[239-40] 104[242], 104[243], 105[244], 105[248], 105[249], 106[251], 106[253], 106[254], 107[256], 108[261], 108[263], 109[265], 111[274-275], 112[276], 112[277], 112[279], 112[280-281-282], 114[289], 115[292-293], 115[295], 116[297], 119[309], 124[329], 127[345-346], 129[353], 129[357], 130[359], 130[361], 132[375], 133[381], 135[385], 136[397], 137[398], 140[417], 140[421], 141[422], 141[423], 142[429], 145[437], 147[442], 149[450], 158[489], 160[495-499], 161[500], 161[502], 164[525], 168[530], 174[570], 177[591], 178[596], 178[597], 178[598], 178[599], 178[600], 180[613], 180[615], 181[618], 182[624], 182[628], 183[630], 183[631], 185[643], 185[644], 187[654], 189[666], 189[667], 189[668], 190[669], 190[760], 191[678], 192[679], 192[681], 192[683], 193[685], 194[688], 194[689], 194[693], 195[698], 195[699], 196[702], 196[703], 196[705], 196[707], 197[708], 197[711], 198[714], 198[715], 199[719], 199[720], 201[726], 201[729], 202[732], 202[736], 203[738], 204, 207[760], 208[767], 209[768], 209[773], 210[777], 210[778], 211, 211[784], 211[785], 212[793], 213[799], 214[801], 214[804], 215[805], 215[810], 216[814], 217[824], 218[828], 221[845], 222[850], 227[876], 228[880], 229[883], 229[887], 230[890-891-892-893-895], 231, 234[914], 234[915], 234[919], 235[920], 235[923], 235[924], 236[928], 236[930], 237[939], 239[950], 240[957], 240[959], 242[968], 245[980], 245[981], 245[984], 247[990], 247[992], 247[994], 249[1010], 250[1011], 250[1014], 250[1020], 250[1022], 250[1023], 252[1029], 253[1034], 253[1036], 253[1037], 253[1038], 254[1044], 254[1046], 257, 257[1068], 258[1070], 258[1075], 259[1079], 259[1080], 259[1081], 260[1083], 261[1090], 262[1098], 263[1103], 263[1106], 263[1107], 263[1108], 265[1116], 265[1118], 267[1132], 267[1134], 268[1136], 268[1137], 268[1143], 268[1144], 272[1162], 273[1172], 273[1174], 274[1175], 274[1177], 275[1181], 275[1185], 276[1186], 277[1195], 277[1196], 277[1197], 278[1201], 278[1204], 279[1208], 279[1212], 279[1213], 280[1215], 281[1218], 281[1219], 288[1245], 289[1250, 1253, 1254], 291[1268], 292[1276], 299[1315]
Ata Bey-zâde, 198[717]
Atmaca Bey 287
Avusturyalılar, 22
Ayaz Paşa 301
Aydınoğlu (Aydınoğulları), 23, 114[290], 122[322], 148[447]/141
Aydoğdu (Osman Gazi'nin yeğeni) 80, 80[127]
Aygut Alp (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından) 65, 72, 76, 78, 91
Aykutluk, 62
Aynî bk. Bedrüddin Aynî
Ays b. İshak b. İbrahim, 60, 60[21], 61, 61[43], 62
Azablar, 189, 228[877], 283, 288, 295, 297
Azeb Bey 222, 222[855], 223, 223[857]
Aziz Asterâbâdi ("*Bezm-ü Rezm*" müellifi), 124[332], 132[372], 132[373], 132[374], 142[426], 215[810]
Aziz S. Atiye (*The Crusade in the Later Middle Ages*), 135[391]

B

B. Spuler, bk. Spuler
Baba İlyas el-Acemî, 88, 88[170]
Babâîler, 88
Babinger, F., bk. Franz Babinger
Bâd-ı Saba Emirlikleri, 22
Bağdatlı İsmail Paşa, 16, 17[30], 20[40], 42
Baki Ağa (Osman Gazî'nin atalarından) 62
Bâlâ Hatun bk. Râbia Hatun
Balaban Bey (Filibe Valisi), 117, 118, 165, 233, 233[911]
Balaban Paşa (Tokat emiri), 197, 197[708], 217
Balabancık (Osman Gazi'nin kumandanlarından) 82, 113
Balgay, (Osman Gazi'nin atalarından) 60, 62
Bali Bey (Malkoçoğlu) 264, 290[1258], 292[1272], 297, 301
Baltaoğlu Halil, 162, 197[709]
Bartold, 67[68],
Başbuga İbn Çermez (Osman Gazi'nin atalarından) 61, 62
Bay Hâce (Bayhoca, Sarıyatu'nun oğlu) 71[83]
Bayat Bey (Osman Gazi'nin Kâhta'da yaşayan torunlarından biri)
Baybeg (Osman Gazi'nin atalarından) 60[29]

Bayezid (Sultan Bayezıd, Fatih II. Mehmed'in oğlu) 235
Bayezid I. bk. Yıldırım Bayezid
Bayezid II., (Osmanlı Sultanı) 24, 43, 227, 253, 281, 282, 283, 296, 301
Bayezid Paşa, 153, 163, 164, 172, 176, 180, 180[613], 180[614], 181, 181[617], 183[633], 184, 186[652], 187 187[650], 187[696], 187[657], 187[659], 188, 188[663], 197[709], 197[710]
Baysu İbn Tuğra, 61, 62
Baysun, C. bk. Cavid Baysun
Baysungur, 60, 62
Baytemür İbn Türemiş, 61, 62
Bayteymus, 60
Bedreddin Simavnavî, (Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin Mahmud) 160[495], 179, 179[604], 179[605], 180, 180[608], 181, 182, 182[625]
Bedrüddin Aynî ("*Ikdü'l-Cumân*" Müellifi), 132[375], 139[413], 139[415], 139[416], 140[417], 140[420], 141[422], 144[432], 175[577], 176[582], 193[684], 218[828], 223[837]
Behişti Sinan Çelebi (*Tevârih-i Âl-î Osman*) 128[349], 129[353], 129[355], 129[357], 130[359-360-361], 131[369-370-371], 132[375], 133[378], 137[398-399], 137[402], 138[403], 138[407], 139[413], 141[423], 141[424], 142[425], 146[437], 147[442], 151[456], 151[456], 152[459], 152[462], 154[471], 154[473], 155[474], 156[478-479], 159[491], 160[499], 162[505], 162[508-509-510], 163[511-512], 163[518], 164[523], 165[526], 168[534], 169[536], 169[540], 170[543], 170[544], 171[551], 171[553], 171[556], 171[558], 172[559], 173[563], 174[570], 175[576], 175[578], 176[581], 176[584], 177[588], 177[589], 177[592], 177[595], 178[598], 179[604], 180[608], 180[609], 180[613], 181[619], 182[623], 182[626], 183[632], 186[648], 187[657], 188[661], 188[665], 189[646], 189[667], 189[668], 190[670], 190[671], 192[683], 194[687], 194[692], 195[700], 196[706], 197[710], 199[718], 199[720], 200[721], 201[726], 201[729], 202[733], 204[746], 205[752], 207[759], 207[761], 208[763], 209[768], 209[774], 210[777], 210[778], 211[781], 211[783], 212[787], 212[790], 213[797], 215[805], 217[822], 218[830], 218[831], 219[833], 220[841], 221[844], 221[847], 234[914], 234[915], 235[925], 236[927], 236[928], 236[932], 236[935], 237[942], 242[969], 244[979], 246[989], 248[1001], 248[1003], 249[1007], 249[1010], 250[1011], 251[1023], 251[1025], 253[1032], 253[1033], 255[1049], 255[1050], 259[1079], 260[1083], 262[1100], 263[1107], 269[1149], 269[1150], 273[1169], 297[1277]
Berkuk (Memluklu Sultanı), bk. Seyfeddin Berkuk.
Beşir Bey, 165
Bohemyalılar, 228[877]
Börklüce Mustafa, 180, 180[608], 180[612], 180[614], 181, 181[616], 194
Brankovitch (Sırp Despotu) bk. Vılkıoğlu
Brockelmann (GAL) 16[29], 17[32], 18, 42, 181[621]
Budak Bey, 162, 164, 165
Bulgar Ağa, 150[474]
Bulgarlar, 22
Burhaneddin el-Acemî, 181
Bursalı Mehmed Tahir, 14[22], 17, 20[40], 42, 49, 56[6]
Büveyhoğulları, 22
Büyük İskender (İskender-i Rûmî) 90, 90[180]

C

C.R. Yularkıran, 85[149]
Canikoğulları, 23
Cavid Baysun (*Emir Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti*) 186[650], 258[1071]
Cebe Ali Bey (Bursa Subaşısı) 219, 223[856], 223, 223[856], 246
Cebeleoğlu (Çelebi Mehmed'in adamlarından biri), 171
Cedis (Arab-ı Bâide kavimlerinden biri) 21
Celaleddin el-Arabî (Mevlana, Timur'un Tabibi) 145
Celaleddin es-Suyutî, 32, 62[48]
Celaleddin-i Rumî (Mevlana), 56
Celaleyn bk. *Tefsirü'l-Celaleyn*
Cem Sultan (Mehmed II.'nin oğlu) 258, 258[1071], 276, 276[1188], 277, 301
Cemal Köprülü, 67[68]
Cemaleddin ("*Âyine-i Zurefâ*" Müellifi) 60[23]
Cemil Paşa (Halep Valisi) 59[18]
Cenâbî ("*el-A'lemu'z-Zâhir*"in Müellifi, Tarihçi, ilim adamı) 31, 32, 59[18], 64[60], 73[92], 84[143], 89[173], 94[193], 95[199], 102[231], 104[239], 104[241], 106[251], 106[253], 107[259], 108[262]
Cengiz (Moğol İmparatoru) 54, 59
Cengizîler, 22
Cerrahoğlu A., (*Şeyh Bedreddin Meselesi*), 179[605]

Cesarini (Kardinal) 222[849]
Cihan-Şah, 222[852], 223[857]
Cihangir, 278[1200]
Cl. Huard, 56[6]
Comnenos, David 261[1091], 261[1094]
Comnenos, John IV., 261[1091]
Coşkun Alptekin (Prof. Dr: Muğla Üni. Fen Edebiyat Fak.) 59[18],
Coşkun Üçok, 18[36], 24
Cungurlar, 23
Cüneyd Bey (Aydınoğlu), 152, 161, 163, 164, 152[463], 152[464]
Cüneyd Bey (Canik valisi), 177

Ç

Çağatay, 78
Çakerlu Bayezid Beyoğlu Ömer Bey bk. Ömer Bey
Çakır Balaban, 212, 212[787]
Çakmak bk. el-Meliku'z-Zahir, Memluklu Sultanı
Çandarlı-zâde Mahmud Bey bk. Mahmud Bey
Çarboga ibn Kurtulmuş, (Osmanlı atalarından) 61
Çavdar Tatarları, 83
Çavuşbaşı Süle Çavuş, 115[293]
Çeh (Çehler), 228[877]
Çektemür, (Osmanlı atalarından) 62
Çemerdür İbn Aykutluğ (Osmanlı atalarından) 60[29], 62
Çerağ Bey (Şeyh Fahreddin'in evladından) 204, 204[750]
Çerkez (Çerkesler), 23, 288, 289[1251]
Çinliler, 22
Çoban (Osman Gazi'nin oğlu) 86[151]

D

Dan, 228[878]
Danişmend, İ.H. (*Kronoloji*) bk. İsmail Hami Danişmend
Danişmendoğulları, 22
Dara Bey, 284
Davud Bey, 165
Davud el-Kayserî, 95, 95[159]
Davud Paşa (Anadolu Beylerbeyi) 280, 282, 291, 292, 293
Davut Paşa 221[844], 222, 223[855]
Davut Paşa, 232, 232[906]
Daye-Zâde Mustafa Efendi, 37, 38, 38[47]
Dayı Karaca Paşa (Rumeli Beylerbeyi) 252, 252[1028]
Deli Paşa, bk. İshak Beyoğlu Ali Paşa
Despotes Andronikos bk. Andronikos
Develuoğlu Umur Bey, bk. Umur Bey
Devlet-Şâh, 169[541]
Deylemîler, 22
Diehl Charles, ("*Bizans İmparatorluğu Tarihi*" müellifi) 85[149], 129[352]
Dimitrios Laskaris Leondarios, 185[647]
Ditrekoğlu Sinan Bey bk. Sinan Bey
Diybbakuy Han b. Olcay Han, 61
Dizdâr, 256
Doğan Bey, 233
Domanigos, Philip, 241[964]
Dorios, 250[1012], 250[1013]
Doyuran (Toyuran) Bey (Tatar Ümerâsından) 153
Drakula, 195, 209, 209[770], 211, 211[782], 212, 213[796],263, 219[833]
Dukak (Selçukluların atası) 58[12]
Dukas (Bizans Tarihçisi) 116[296], 117[299], 124[332], 135[388], 135[389], 136[393], 136[395], 138[406], 148[443], 148[447], 156[480], 160[499], 164[523], 180[612], 180[613], 180[614], 185[647], 187[465], 187[659], 188[663], 189[668], 190[672], 191[674], 191[677], 193[684], 194[688], 220[840], 226[871], 230[892], 231[895], 197[709], 197[710], 203[741], 203[743], 204[745], 208[766], 209[770], 237[940], 238[944], 238[945], 238[948], 239[954], 239[995], 240[956], 240[957], 240[963], 241[964], 242[968], 242[969], 242[970], 243[972], 245[985], 245[986], 246[988], 247[992], 265[1117], 265[1118], 265[1119]
Durmazıkoğlu (II. Todor Muzaki'nin oğludur) 214, Ayrıca bk. Hácı Bey (Toturmızakoğlu)
Dursun Fakih (Osman Gazi adına ilk hutbeyi okuyan ilim adamı) 72, 72[91], 87, 87[159]
Dülkadiroğlu Şehsuvar Bey bk. Şehsuvar Bey
Dülkadiroğlu Nasireddin bk. Nasiruddin Mehmed Bey
Dülkâdiroğlu Süleyman Bey, bk. Süleyman Bey (Dülkadiroğlu)
Dülkâdiroğlu İskender Bey, bk. İskender Bey (Dülkadiroğlu)
Dülkadiroğulları, 23, 297

Dündar Alp (Osman Gazi'nin Amcası) 59, 59[19], 60
Düzmece Mustafa, 184, 185, 186[647], 187, 187[659], 188, 189, 189[668], 190, 191, 197[709], 197[710]

E

E. Diez (Oryantalist) 76[105]
Ebu Said Mirza, 285
Ebu Said, (İlhanlı Hükümdarı) 147
Ebu Yusuf (İslâm Hukukçusu), 262[1095]
Ebû Bekr Tahrânî, 32
Ebu'l-Gazi Bahadır Han (*"Şecere-i Terâkime"* müellifi) 61[41]
Ece Bey, 97, 98
Edebâli, 55, 55[5], 57[8], 68, 69, 79, 79[116], 85[150], 86, 86[151], 87, 87[158], 87[160], 88
Ekrem Hakkı Ayverdi, *"Rumeli Hisarı ve İstanbul'da İlk Osmanlı Kitabesi"*, 238[947]
el-Meliku'l-Müeyyed (*el-Muhtasar*'ın müellifi), 32
el-Meliku'z-Zahir Çakmak (Mısır Memluklu Sultanı), 222[882]
el-Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Berkûk (Mısır Sultanı), 114[290], 115, 118, 139[415]
Elvan Bey (Yıldırım Beyazıd ve Çelebi Mehmed'in kumandanlarından), 181, 181[619], 183
Elvan Çelebi (Aşık Paşa'nın Oğlu), 88, 88[165]
Elvan Çelebi, (Çaşnigirbaşı), 196
Emevi(ler), Emevi Devleti, 22
Emineddin Ahmed er-Râzî, 32
Emir Ali Çelebioğlu Ahmed Çelebi bk. Ahmed Çelebi
Emir Beg 278[1203]
Emir Buhârî, bk. Şemseddin Muhammed el-Buharî,
Emir Sa'd, 24
Emir Sultan, bk. Şemseddin Muhammed el-Buharî
Emir Süleymanşâh, 144[436]
Emiru'l-Umerâ Özgüroğlu, bk. Özgüroğlu
Emirü'l-Umera, 104, 107, 116, 128, 125
Emirzade Zeynel Beg bk. Zeynel Beg
Emirzâde Mehmed Sultan, 141[423]
Emirzâde Rüstem, 144[436]
Endülüs, 22
Enverî (*Düstur-nâme*) 63[56], 65[63], 76[107], 77[112], 89[177], 101[226-227], 102[229], 103[234], 106[253], 122[321], 124[330], 124[332], 127[346], 136[393-394], 136[397], 139[416], 146[437], 159[491-492], 168[512], 191[677], 203[739], 168[532], 191[677], 203[739], 226[871], 228[880], 230[890], 234[914], 234[917], 235[925], 236[927], 236[928], 237[942], 244[979], 249[990], 249[992], 248[1002], 251[1023], 252[1027], 254[1045], 257[1065], 259[1082], 263[1107], 264[1109], 265[1116], 266[1122]
Erbil, Erbil Emirlikleri, 22
Erdoğan Merçil, (Prof. Dr. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi) 58[13]
Ermeniler, 22
Ermeniyetu'l-Kübra, 260, 280, 296
Ertuğrul (Yıldırım Bayezid'in oğlu), 27, 128, 129[355], 132[373]
Ertuğrul Gazi, 23, 33, 54-66, 55[4], 57[8], 59, 62, 63, 64, 64[58], 64[60], 64[61], 69, 70, 73[92], 74, 76[107], 77, 78[113], 88
Erünsal, bk. İsmail Erünsal
Esad Efendi, 17, 19[37], 45, 46, 48
Esedoğulları, 22
Esrar Dede 9[1], 10[5], 12, 12[13], 13[14], 16[27], 17[34], 20[40], 41, 41[55]
Evren Ağa, 208[766]
Evrengzib, (Hindistan Sultanı) 24,
Evrenos Bey, 31, 79, 97, 98, 105, 111, 112, 114, 115, 118, 122, 123, 126, 128, 155, 157, 159, 160, 161, 163, 165, 105[245], 118[303], 122[323], 126[339], 128[349], 148[443], 186, 188, 206, 233
Evrenos Beyoğlu Ahmed Bey, 264
Evrenos Beyoğlu Ali Bey, 193, 203, 206, 208, 264
Evrenos Beyoğlu İsa Bey, 195, 209, 221[844], 233, 254, 269[1150]
Evyenios (Papa), 292, 297, 220[840]
Eymenoz, 121[319]
Eyne Bey Subaşı (Balıkesir Valisi), 142, 150, 150[452]
Eyne Hoca, 154[470]
Eyne Nikola, 70, 70[77], 71
Eyyûbiler, 23

F

Fahreddin Bayezid (Tokatlı), 184[638]
Fahreddin Efendi (Osmanlı ilim adamlarından), 204, 204[750]

Fahreddin el-Acemî, 253, 253[1039]
Fahrettin Kırzıoğlu (Prof. Dr.), 58[16]
Fahriye Arık 59[18], 62[48], 63[56]
Faik Reşit Unat, 49, 55[4]
Farah, (Sultan Berkuk'un oğlu), 179
Faruk Kadri Timurtaş (Prof. Dr.), 175[580]
Faruk Sümer (Prof. Dr.), 39[49], 205[753]
Fatımîler, 22
Fatih Sultan Mehmed, bk. Mehmed II.
Fatma (Osman Gazi'nin kızı) 86[151]
Fatma Hatun (Yıldırım Bayezid'in kızı), 143[431], 148[443], 245[986],
Fatma Sultan (Zağnos Paşa'nın hanımı), 233[909]
Fazıl Aşıközlü, A. Erzi (N. Iorga'nın *İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş Bir kaynak*), 241[964]
Fazlullah el-Hindî, 32
Fazlullah Paşa, 233
Fenarizâde Mevlâna Yusuf Bâli, 215, 215[811]
Fenni Mehmed Dede (Ressam) 12
Ferdinand (Napoli Kralı) 295[1295], 296[1297]
Feridun Bey (*"Münşeâtü's-Selâtin"* müellifi), 100[223], 106[253], 116[279], 117[298], 117[301], 118[305], 119[306], 123[325], 123[327], 136[393], 136[394], 140[421], 206[758], 220[843], 223[857], 239[955], 241[964], 244[979], 280[1214]
Feridun Bey (Vidin Beyi), 128[349]
Feridun Dirimtekin (*İstanbul'un Fethi*), 90[181], 238[945], 239[949], 240[957], 240[963], 241[964], 242[968], 245[985], 252[1025]
Feruhlu b. Yorlugan (Osmanlı atalarından) 61
Feyzullah Efendi, 13[18], 15, 16
Fikret Işıltan (Prof. Dr.), 94[195]
Filibos (Büyük İskender'in babası), 90
Firuz Beyoğlu Ali Bey, 192, 193, 195
Firuz Beyoğlu Mehmed Bey, 219, 219[837], 228, 248
Firûz Ağa, 238[948]
Floridin (Florentin), 209[772]
Francisko Kandelmers (Kardinal) 220[840]
Françesko Gateluzo (Midilli hakimi), 136[395]
Franklar, 203
Franz Babinger, 18, 19, 42, 42[58], 55[5], 106[253], 209[775], 218[832], 218[831], 231[895], 261[1091]
Fuad Köprülü, 58[11], 87[160], 87[164], 146[437], 146[438], 159[490], 88[165-166-167-169-170]

G

Gassanîler, 21
Gattiolusio (İtalya Zâdegânından), 250[1012]
Gazan Han (İlhanlı Hükümdarı) 67, 67[68], 68, 77
Gazi Abdurrahman, (Ertuğrul ve Osman Gazi'nin kumandanlarından) 65, 81, 83, 84, 86, 86[157], 90, 91
Gazi Çelebi (Sultan Giyaseddin'in oğlu) 68
Gâzi İshak Paşa bk. İshak Paşa
Gazneli Mahmud bk. Mahmud b. Sebüktekin,
Gazneliler, 22
Geage Catriota (=George Aranitis, bk. İskender Bey)
Gedik Ahmed Paşa, 31, 260[1084], 277, 277[1196], 278, 280, 283, 286, 289, 292, 294, 296, 300, 301,
Gelibolulu Mustafa Âlî, bk. Âlî Çelebi
Georg Brankoviç, 248[999]
Georg Ostrogorsky (Bizans Tarihçisi) 94[195], 94[198], 105[246], 105[246], 106[253], 107[257], 116[296], 117[300], 120[311], 134[384], 136[393], 136[397], 139[412], 148[443], 193[684], 203[739], 203[741], 203[743], 216[813], 216[815], 216[816], 218[825], 222[849], 223[859]
George Aranitis, 209[775], 710[776]
Germiyanoğlu Yakup Bey, 122[322], 151
Germiyanoğulları, Germiyanoğlu, Germiyan, 23, 68, 83, 115, 116, 175, 192, 193, 194, 202, 202[732], 211, 235
Geyikli Baba, 88
Gıyaseddin Mahmud Bey, 129[356]
Gibbons, H.A., 58[11], 65[63], 94[198], 105[246], 107[259], 108[261-262], 112[279], 113[285], 121[320], 123[328], 124[329], 130[366], 131[367], 133[380], 135[391], 137[400]
Giyaseddin II. İbn Mes'ud ibn İzzeddin, 72, 72[90], 73[92], 87, 87[163]
Giyaseddin Keyhüsrev, 65, 65[66], 68
Gizluka (Bizans İmparatorluğu veziri), 245
Gökalp ibn Oğuz, 61, 62, 63
Gökbilgin, (bk. Tayyib Gökbilgin)
Gölpınarlı, A., -İ. Sungurbey (*Simavna kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*) 179[605]
Gözleroğlu (Türkmen beylerinden biri), 171
Guistinioni, Giovanni Longo Di (Cenevizli kom.) 241[964], 243[971]
Gurlular, 23
Gündoğdu (Ertuğrul Gazi'nin kardeşi) 59
Gündüz Alp, (Ertuğrul Gazi'nin babası) 63, 72
Gündüz Bey-Alp (Ertuğrul Gazi'nin oğlu) 65,

70, 71, 71[87], 73[92], 74[96], 78, 79[116], 86
Gürcüler, 22

Güzüzan (veya Güruzan, Çelebi Mehmed I.'in tabibi), 183, 183[633]
Ğaffarî bk. Ahmed b. Mahmûd

H

Hacı Bayram-ı Velî, 240, 240[959], 240[960],
Hacı Bey, (Totırmızakoğlu), 281, 281[1217]
Hacı Beyoğlu Mezid Bey, 171[558]
Hacı İlbeyi, 97, 98, 100, 105, 108, 109, 125, 126, 108[261], 108[262]
Hacı İvaz Paşa, 27, 174[571], 184, 184[638], 184[639], 186[652], 187, 189, 189[667], 190, 194, 195, 195[697], 204, 204[750]
Hacı Şahgeldioğlu Emir Ahmed, 142[426]
Hacı Tarhan, 289[1250]
Hacıoğlu, (yamacıoğlu), 164
Hadım Süleyman Paşa bk. Süleyman Paşa (Hadım)
Hafız Ebrû (*Mecme'ü't-Tevârih*), 31, 141[422]
Halil (Bayezid Paşa'nın eniştesi), 197[709]
Halil Bey (Osman Gazi'nin Kâhta ve civarında yaşayan torunlarından biri) 66
Halil Dede Efendi, 10
Halil Edhem (*İstanbul'da En Eski Osmanlı Kitabesi*), 238[947]
Halil Ethem (*Düvel-i İslâmiyye*), 20[39], 20[40], 132[372]
Halil İnalcık, 188[664], 191[676], 192[679], 194[691], 209[772], 214[801], 214[802], 216[814], 216[817], 216[818], 218[825-828-829-830], 219[838], 220[842], 221[844], 223[851], 224[862], 226[868], 230[889], 231[898], 234[915], 239[951], 245[980], 272[1163]
Halil Paşa (Çandarlı), 196, 202, 202[737], 218, 218[829], 220, 220[841], 223, 224, 224[861], 862, 225[868], 226, 226[868], 231, 238[945], 238[948], 239, 239[950], 241, 246, 247, 247[990], 247[992], 300
Halil Sultan, 141[423]
Hamdâniler, 22, 43
Hamdullah Mustavfî, 32
Hamîde (Osman Gazi'nin atalarından) 60
Hamid (Osman Gazi'nin oğlu) 86[151]
Hamîdî (Tarih-i Âl-i Osman) 130[363]
Hamidoğlu (Hamidoğulları), 23, 118, 129, 114[250], 122[322], 141[424]
Hammer, Joseph Von, 42, 84[147], 94[197], 99[218], 108[261], 121[319], 123[928], 143[431], 182[628], 193[684], 212[786], 213[799], 214[801], 227[876], 228[878], 228[880], 829[886], 238[944], 243[972], 245[982], 247[991], 247[992], 250[1014], 252[1028], 252[1030], 253[1032], 255[1047], 256[1059], 256[1063], 258[1070], 258[1075], 263[1108], 265[1120], 266[1124], 269[1147], 269[1148], 269[1150], 271[1160], 276[1190], 279[1208], 288[1246], 289[1255], 290[1264], 291[1266], 292[1272, 1273, 1274], 293[1278], 294[1286, 1289], 298[1305-1306-1310]
Hammudoğulları, (Endülüs'te bir Hanedan) 22
Hamza (İzmiroğlu Cüneyd Bey'in oğlu) 163, 164, 163[511]
Hamza Bey (Bayezid Paşa'nın kardeşi) 197[709]
Hamza Bey (Firuz Beyoğlu), 178, 187, 197, 197[709], 197[710], 198
Hamza Bey (Niğbolu Emiri Çakırcıbaşı), 263
Hamza el-Karamanî (Mevlana Hamza) 208
Hârezm (Harezmşahlar), 22, 23, 144
Harirî, 32
Has Murad Bey, (Rumeli Beylerbeyi) 275[1180], 280, 281, 301
Hasan (II. Murat'ın oğlu), 185, 231
Hasan Ağa (Yeniçeri ağası), 158, 252,
Hasan Alp (Ertuğrul Gazi'nin Kumandanlarından) 65, 79, 79[116]
Hasan Bey İbn Melik Ahmed, 177
Hasan Beyoğlu İsa Bey, bk. İsa bey (Hasan Beyoğlu)
Hasan el-Kürdî (Çemişkezek Hakimi), 261, 262
Hasan Eren (*Türkler Edirne'yi ne vakit aldılar*) 106[253]
Hasan Fehmi Turgal, 20[40], 40
Hasaneveyhoğulları, 22
Hasanpaşa (Moralı, Beylerbeyi) 13
Hatice (Hz. Peygamber'in eşi), 13
Hatice Sultan (Fatih'in annesi), 208[767]
Hatice Sultan (IV. Mehmed'in kızı), 11
Haydar Bey, (Taşanoğlu), 200, 200[724], 200[725], 201
Haydar el-Herevi, 181, 181[622], 182[623], 253[1039]
Hayreddin Hızır Paşa, 230[888]
Hayreddin Paşa (Çandarlı Kara Halil), 27, 112, 113, 125, 112[279], 124[332], 133[381], 204, 231

Hayreddin Paşaoğlu Ali Paşa, bk. Ali Paşa Çandarlı
Hayrullah Efendi, 223[855], 228[880], 237[937]
Hıfzı Efendi, 38
Hızır Ağa, (II. Murad Devri Amasya valilerinden) 229
Hızır Bey (Yörgüç Paşa'nın oğlu) 201
Hızır Bey Çelebi (Fatih Devri ilim adamlarından), 253, 254
Hızır Bey, (Mihaloğlu), 228
Hızır Paşa, 215[809]
Hicir (Biçer) oğlu Hamza Bey, 177, 178, 178[596]
Hikmet Bayur, 58[13],
Hindular, 21
Hoca Bey, 118
Hoca Mehmed, 172
Horasan, 23, 58, 63, 78
Hurşid Bey (Uzun Hasan'ın amcası oğlu), 260,
Hülagü, 147
Hünyadi Yanoz (Bkz. Yanoz)
Hürmüz Emirleri, 23
Hüseyin Bey (Hamid ili hakimi), 115, 118[305]
Hüseyin Bey (Kastamonu beyi İsmail Bey'in oğlu), 259
Hüseyin Bey (Ulamışoğlu) 277
Hüseyin Hüsameddin (*Amasya Tarihi*), 139[413], 139[416], 142[426], 148[444], 167[529], 168[530], 169[538], 169[541], 171[554], 171[558], 172[559], 173[563], 173[564], 184[638], 198[717], 200[724], 215[808], 215[809], 230[888], 231[897], 234[914], 237[938]

I

Ioanes (II. Manuel'in yeğeni), 138[406]
Ioannes Kananos, 193[684]
Ioannes VIII. Palaologos, 203[740]

İ

İbn Abd-i Rabbih, 32
İbn Arabşah, 139[416], 140[417], 140[420], 140[421], 146[437]
İbn Bîbî, 32
İbn Hacer el-Askalânî (*ed-Dürerü'l-Kâmine*), 32, 181[621]
İbn Hacer el-Askalânî (*Enbâü'l-Gumr fî ebnâi'l-Umr*), 32, 102[232], 124[332], 132[375], 139[413], 139[416], 141[422], 142[425], 146[438]
İbn Haldun, 31, 32,
İbn Hallikân, 32
İbn Kesîr, 32
İbn Kuteybe, 32
İbn Şihne (kadı), 132, 132[375], 139[413], 139[415], 139[416], 141[422]
İbn Tağriberdi (*Havâdisü'd-Duhûr*), 239[955], 244[979]
İbn Tağriberdi, "*en-Nücum*" 140[417], 140[419], 140[420], 141[422], 142[425], 144[432], 146[437], 168[533], 218[828], 221[846], 223[857]
İbnü'l-Cevzî, 32
İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal (Bağdatlı İsmail Paşa'nın "*Hediyyetü'l-Arifin*" adlı eserinin naşiri), 16[29]
İbnü'l-Esir, 32
İbnü'l-Hazîn, 32
İbnü'l-Verdî el-Halebî ("*Tetimmetü'l-Muhtasar*" müellifi), 32
İbnü'l-Arabî ("*Füsûsü'l-Hikem şerhi*"), bk. Muhyiddin İbnü'l-Arabî
İbrahim (Peygamber, a.s), 62, 62[50]
İbrahim Bey (Karaman beyi), 196[705], 207, 214, 215, 222[852], 235[922], 268, 277
İbrahim Bey (Nişancı), 224[862]
İbrahim Efendi ("*Murad-nâme*"nin müellifi), 32
İbrahim el-Kürdî, 10
İbrahim Hanif (III. Osman Devri Evkaf Müfettişi), 44
İbrahim Kafesoğlu (Türk Tarihçisi, Prof. Dr.) 58[12], 58[13], 74[94], 77[109],
İbrahim Paşa (Vezir-i A'zam, Çandarlı Ali Paşa'nın oğlu), 27, 160, 165, 183[633], 184, 186[652], 187, 190, 193, 194, 195[697], 202, 202[737], 204, 224[862]
İbrahim Paşaoğlu Mahmud Çelebi (Bolu Beyi), 217
İdrîs-i Bîdlîsî, (Osmanlı Tarihçisi, "*Heşt Behişt*"in müellifi), 26, 27, 28, 32, 33, 34, 56, 56[6], 56[7], 57[8], 60, 60[20], 60[21], 60[25], 61[30], 61[37], 64[58], 65[64], 65[65], 68, 68[71], 74[97], 74[99], 75[100], 75[103], 76[108], 81[129], 82[132], 84[144], 84[146], 85[150], 90[179], 90[181], 92[189], 94[193], 95[201], 95[202], 96[205], 99[218-219], 99[221], 102[229], 102[230], 105[248], 106[253-254], 108[261-262], 113[285], 127[343], 130[359], 131[368], 132[375], 133[381], 135[385], 137[400], 138[409], 140[422], 149[451], 152[459], 153[468], 155[474], 156[478], 159[492], 162[505], 168[534],

170[545], 170[547], 171[553], 171[557], 173[562], 174[570], 179[604], 179[605], 180[611], 180[612], 180[613], 180[615], 181, 181[617], 181[620], 183[632], 185[641], 189[666], 196[701], 196[704], 196[705], 196[706], 204, 204[747], 204[748], 205[753], 205[755], 206[756], 207[759], 207[562], 209[771], 209[773], 209[774], 210[778], 210[779], 211[781], 211[782], 212, 212[789], 213[795], 215[807], 215[812], 218[828], 221[847], 222[857], 222[854], 227[875], 234[914], 235[925], 236[930], 236[934], 236[935], 237[936], 238, 238[943], 238[946], 238[947], 239[955], 243[972], 244[977], 248[1001], 248[1003], 249[1007], 251[1022], 251[1024], 252[1027], 252[1029], 253[1032], 255[1049], 255[1050], 259[1080], 259[1081], 260[1083], 261[1088], 264[1109], 264[1110], 265[1118], 271[1158], 271[1159], 272[1164], 273[1169], 275[1185], 277[1193], 278, 278[1199], 278[1205], 279[1210], 279[1213], 280[1214], 280[1215], 281[1216], 281[1220], 282[1221], 282[1223], 283[1226], 284[1231], 285[1235], 286[1236, 1237], 287[1239], 288[1247], 289[1250-1251], 289[1253-1254], 291[1268-1269], 292[1271-1276], 293[1282-1285], 294[1287-1288-1289], 295[1293-1294-1296], 298[1304-1308-1311], 300[1318]
İdrisoğulları, 22
İhşidoğulları, 22
İlbasan, 272, 272[1166], 273[1168]
İlmî Efendi, (*"Câmiü'd-düvel"* Mütercimlerinden) 38
İlyas Bey (Ya'kub Beyin oğlu), 196[707]
İlyas Bey, 118
İlyas Bey (Menteşeoğlu Üveys Bey'in oğlu), 236, 236[931]
İlyas Paşa (Çandarlı Hayreddin Paşa'nın oğlu), 27
İmadeddin Zengi (Atabek hükümdarı) 59[18]
İmrahor bk. Mezid Bey İmrahor
İnaloğlu (Türkmenlerin ileri gelenlerinden), 170, 170[546]
İnce Bey, 126
İngilizler, 22
İsa Bey, bk. Evrenos Beyoğlu İsa,
İsa Bey (Hasan Beyoğlu) 254, 292[1272], 297
İsa Bey (İshak Beyoğlu), 250, 251, 271
İsa Bey (Karamanoğlu İbrahim/Bey'in kardeşi), 196[705], 208
İsa Bey (Mihaloğlu), 301
İsa Bey (Oğuzoğlu), 301
İsa Bey (Özgüroğlu), 235, 235[925]
İsa Bey (Sultan II. Murad Devri umerasından) 224[861], 228
İsa Çelebi (Yıldırım Bayezid'ın oğlu), 26, 143, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 165, 141[423], 147[442], 149[449], 152[464], 153[468], 168, 173
İsameddin (Mevlana), 14, 15
İsfendiyar Bey (Kastamonu Beyi), 114[250], 122[322], 130[364], 156[479], 168, 172, 175, 177, 177[587], 177[589], 180, 208, 210
İsfendiyaroğlu Hızır Bey, 178[598], 179[607], 195, 196
İsfendiyaroğlu İsmail Bey 231, 258, 259, 259, 259[1080], 259[1082], 260, 260[1083], 260[1084]
İsfendiyaroğulları, 23
İshak b. İbrahim (Peygamber), 25
İshak Bey (Karamanoğlu İbrahim Bey'in oğlu), 269
İshak Bey (Yıldırım Bayezid devri kumandanlarından Paşa Yiğit'in kölesi), 165
İshak Bey, 202, 208[766], 210[777], 211
İshak Beyoğlu Ali Paşa, 197, 197[712]
İshak Beyoğlu İsa Bey, bk. İsa Bey (İshak Beyoğlu)
İshak Paşa 218, 224[861-862], 226, 230, 232, 232, 233[907], 235, 236, 240[963], 241, 252[1025], 263, 274[1177], 274, 276, 276[1192], 300
İshâk (Süleyman Paşa'nın Oğlu), 101[226]
İskender Bey (Arnavudluk valisi), 209, 210, 210[776], 227, 227[870], 272, 272[1163], 273[1168]
İskender İbn Filikos el-Rûmî 293
İskender Mirza (Kara Yusufoğlu) 205, 205[753]
İsmail (Süleyman Paşa'nın oğlu), 101[226]
İsmail Bey (Kızıl Ahmed Bey'in kardeşi), 262, 263
İsmail Erünsal (Prof. Dr. M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi), 10[2], 40, 41
İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 10[5,] 12[11], 59[18], 59[19], 63[56], 64[61], 65[63], 65[67], 71[83], 71[88], 74[95], 76[107], 77[110], 77[112], 79[119], 80[127], 81[131], 82[133], 82[135], 82[136], 84[146], 85[149], 85[150], 86[151], 89[173], 89[175], 89[177], 90[181], 91[185], 92[188], 93[191], 94[195], 94[197], 94[198], 96[205], 97[207], 97[209], 99[218], 100[224], 104[239], 105[247], 106[252], 106[253], 110[269], 112[279-280-281], 114[288], 113[294], 117[299], 118[302], 119[306], 120[311], 122[322], 123[926], 123[328], 126[339], 127[347], 129[356], 129[358], 130[364], 130[366], 131[367], 131[369], 131[370], 133[378], 133[380], 135[391], 136[394], 136[397], 137[400], 138[404], 138[411], 140[135], 141[422], 141[423], 141[424], 142[428], 143[431], 146[438], 148[443], 150[454], 159[491-492], 161[501], 164[519], 170[546], 171[558], 173[566], 176[583], 176[585], 178[596], 179[604], 179[606], 180[614], 184[638], 186[648], 188[660], 188[663], 188[664], 190[672], 191[677], 192[679], 193[684], 194[690], 195[697], 196[707], 197[709], 198[716], 202[732], 202[734], 202[735], 205[753], 209[770], 211[782], 212[793], 213[795], 213[796], 213[797], 214[800], 214[801], 215[812], 217[821], 218[825], 219[836-838], 221[844], 223[857-839], 224[863], 226[872], 227[874], 227[876], 228[877], 229[886], 230[892], 231[895], 238[947], 239[949], 244[976], 244[979], 245[986], 247[992], 249[1004], 249[1005], 249[1009], 250[1015], 253[1032], 257[1069], 258[1042], 261[1089], 261[1093], 263[1108], 264[1109], 265[1114], 267[1134], 271[1156], 275[1179], 277[1194], 277[1196], 278[1197], 278[1204], 279[1205], 279[1206], 280[1215], 287[1241], 293[1279-1280], 296[1297-1299], 297[1300], 298[1305]
İsmail Hami Danişmend, (Osmanlı Tarihçisi), 59[19], 63[56], 79[122], 80[126], 98[215], 111[273], 122[324], 161[501], 191[675], 293[1281]
İsmail Paşa bk. Bağdatlı İsmail Paşa,
İspanyollar, 22
İsrail (Arslan) b. Selçuk b. Yukak, 58, 58[14]
İsrailoğulları, 21
İyne (eyne) Bey subaşı, 123, 126
İzmiroğlu Cüneyd Bey, 187, 188, 188[661], 188[665], 189, 189[667], 189[668], 197, 197[709]
İzzeddin Mes'ud eş-Şirâzî, (Timur'un Tabibi) 145
İzzet Bey, 176

J

Johannes Garvirus bk. Yanoş
Joseph Von Hammer bk. Hammer
Jülyen Sezarini, 221

K

K. Süssheim, 62[48]
Kabık Alp, 63
Kadı Burhaneddin Ahmed, 23, 27, 130[961], 132[372], 132[373], 142[426], 132, 147, 171[598], 215
Kadı Burhaneddin oğlu Zeynelabidin, bk. Zeynelabidin
Kadı el-Urmevî, 95
Kadı Fazıl, 97, 98, 99
Kâdı Adûd, 17
Kâdı Beydavi, 17
Kadir Han (Karahanlı hükümdarı) 58[14]
Kafesoğlu, İ. bk. İbrahim Kafesoğlu
Kâkuyeoğulları, 22
Kalaboli (Gelibolu Tekfuru), 99
Kalakonya (Kalaboli'nin akrabası), 99
Kalator, 70, 71,
Kalyon 288
Kamerî (Osmanlı atalarından) 60[29], 61
Kantekuzenos, 94[197]
Kanuni, bk. Süleyman II.
Kapıkulu, 243[973]
Kara Abdurrahman, 90
Kara Ali (Timurtaş Paşa'nın babası), 91, 92, 114, 126, 150[454]
Kara Bege (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından), 65
Kara Devletşah, (Anadolu'daki Türkmen beylerinden biri) 169
Kara Halil, (Kadıasker) 92, 93[190], 93, 95, 104, 107, 112, 93[191], 95[200], 104[239]
Kara Halil, (Musa Çelebi'nin kumandanlarından) 162, 162[510]
Kara İbrahim Paşa, 24.
Kara Mukbil, 158, 158[485], 158[486]
Kara Osman Bayındırî, 132, 284
Kara Tekin (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından), 65, 94
Kara Timurtaş Bey, bk. Timurtaş Paşa
Kara Timurtaşoğulları, 186
Kara Yahya (İsfendiyar Bey'in kızkardeşinin oğlu), 168, 169[535], 173
Kara Yölük Osman Bey (Ak-Koyunlu) 278[1200]
Kara Yusuf İbn Kara Mehmed ibn Karakoyunlu, 139, 140, 140[419], 177
Kara Yusufoğlu Cihan Mirza 285
Kara-Hıtaylılar, 23
Karaca Paşa, 196, 221, 221[844], 232, 240[956]
Karacahan (Osman Gazi'nin atalarından), 62
Karahan ibn Kayıhan, 61, 62
Karahanlılar, 40, 58[14]
Karahul (Osman Gazi'nin atalarından), 62

Karakoyunlular, 23, 177, 205[753]
Karaman Bey (Karamanoğlu) 269
Karamânî Mehmed Paşa (Nişanî, Nişancı Vezir-i A'zam, Osmanlı tarihçisi), 33, 55[3], 62, 63[51], 63[53], 63[54], 63[55], 63[56], 68[70], 73[92], 77[112], 78[113], 89[177], 94[193], 96[205], 100[223], 100[225], 101[226], 102[229], 103[234], 109[265], 112[279], 113[284], 130[362], 132[375], 146[437], 185[641], 196[706], 201[729], 203[738], 216[780], 230[892], 234[917], 245[983], 251[1023], 254[1045], 257[1065], 265[1120], 266[1122], 272[1162], 275[1181], 280[1214], 283[1228], 289[1251, 1256], 290[1262], 293[1284], 299[1316], 301
Karamanoğlu Mehmed Bey, bk. Mehmed Bey (Karamanoğlu)
Karamanoğulları, 23, 31, 68, 87[164], 103, 104, 116, 118, 119, 131, 147, 148, 152, 161, 114[290], 119[306], 130[361], 131[370], 145[437], 277, 277[1296], 278, 279, 279[1212], 283, 285, 286
Karamaz (Osmanlı atalarından), 62
Karamürsel (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından), 65
Karaoğlan (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından), 65
Karaoğlan ibn Süleymanşah, 61, 62
Karaoğlanoğlu, 98
Karasioğulları, 23
Karaytu, (Kaytun) 60, 62
Kardinal Cesarini bk. Cesarini
Karışdıran Süleyman Bey, bk. Süleyman Bey (Karıştıran)
Karkiyaîler, 23
Karolidi Efendi, 185[643]
Kasaboğlu Mahmud, 219[838]
Kasım Bey (Karamanoğlu), 262[1096], 269, 276, 277, 278, 286
Kasım Bey (Koca kayası beyi Haydar Bey'in oğlu) 200
Kasım Bey (İsfendiyaroğlu), 175, 177, 177[588], 178, 196
Kasım Çelebi (Yıldırım Bayezid'ın oğlu), 27, 102, 148, 143[431], 148[443], 245[986]
Kasım Paşa (II. Murad Devri Rumeli Beylerbeyi), 217, 217[821], 233
Kastalânî (Hadîs bilgini), 32
Kaşgar-Keşmir Emirlikleri, 23,
Kâtip Çelebi, (Keşfü'z-Zunûn), 32, 87[162], 181[621], 240[958]
Kavâmiler, 23
Kaya Alp, 60, 62
Kaygusuz B.N. (*Şeyh Bedreddin Simavnevî*'nin müellifi), 179[605]
Kayıhan, Kayıhanlı, 57, 58, 59, 60[21], 62
Kayıtbay (Melikü'l-Eşref Seyfeddin) 297[1301]
Kaylanos, 96
Kazancı Doğan (Kurtçı Toğan, Katırcı Doğan), 236, 237[937]
Kazhân (Osmanlı atalarından), 60[29]
Kazıklı Voyvoda 263, 263[1106], 264, 265
Kehhâle bk. Ömer Rıza Kehhâle
Kemaloğlu Torlak Hud (Börklüce Mustafa'nın halifesi, Şeyh Bedreddin'in Müridi), bk. Torlak Hud Kemal
Kemalpaşa-zade (Osmanlı Tarihçi ve ilim adamı), 29, 30, 33, 55[4], 57[8], 59[18], 60[20], 62[48], 63[51], 63[52], 63[53], 63[54], 63[55], 63[56], 64[60], 69[72], 69[73], 70[75], 70[76], 70[77], 70[78], 70[79], 71[82], 71[83], 71[84], 71[88], 72[89], 72[91], 73[92], 74[96], 74[97], 75[100], 75[101], 76[107], 76[108], 77[112], 78[115], 79[116], 79[117], 79[119], 79[120], 79[121], 80[123], 80[125], 80[127], 81[131], 82[132], 82[133], 82[134], 82[136], 83[137], 83[139], 83[141], 83[142], 84[145], 85[149], 89[173], 90[179], 94[193], 96[205], 99[218], 99[219], 101[226], 102[229], 127[341], 137[400], 138[408], 234[917], 235[925], 235[926], 236[929], 236[930], 236[934], 236[935], 237[937], 237[939], 238[945], 238[947], 238[948], 239[950], 239[955], 240[963], 243[973], 243[974], 244[977], 245[981], 245[982], 245[986], 247[990], 247[992], 247[993], 247[995], 248[907], 248[998], 248[1000], 249[1006], 249[1010], 250[1015], 251[1016], 251[1019], 251[1020], 251[1022], 251[1023], 251[1024], 252[1027], 252[1028], 252[1028], 252[1029], 252[1032], 253[1032], 253[1037], 254[1046], 255[1048], 255[1049], 255[1049], 255[1050], 255[1051], 255[1052], 255[1053], 255[1054], 256[1056], 256[1057], 256[1058], 256[1059], 256[1060], 256[1063], 257[1065], 257[1066], 258[1071], 258[1073], 258[1075], 259[1078], 259[1078], 259[1080], 259[1081], 200[1083], 200[1085], 260[1086], 261[1088], 261[1090], 262[1097-1099], 262[1101], 263[1106], 264[1109], 264[1110], 265[1114], 265[1118], 265[1120], 266[1122], 266[1126], 266[1128], 266[1129], 267[1131], 267[1134], 268[1136], 268[1139], 268[1140], 268[1144], 269[1145], 269[1146], 269[1147], 269[1150], 270[1151], 270[1154], 271[1156], 271[1158], 271[1159], 271[1160], 272[1162], 272[1164],

273[1169], 273[1172], ,273[1173], 273[1174], 274[1175], 272[1177], 274[1179], 275[1180], 275[1181], 275[1182], 275[1185], 275[1187], 276[1190], 280[1213], 280[1215], 281[1217], 281[1219], 282[1222], 283[1226], 284[1231, 1232], 285[1234], 286[1235, 1236], 287[1240], 288[1243, 1245, 1248], 289[1250-1252], 289[1253-1254-1255], 290[1258-1259-1260-1263-1266], 291[1267-1268-1269], 292[1271-1272-1273-1275-1276], 293[1278-1281-1282-1283-1286], 294[1287-1288-1289-1290-1291], 295[1292-1293-1295], 297[1303], 298[1304-1307-1308], 299[1315-1316-1318].
Keykâvus I., (Türkiye Selçukluları Sultanı), 26[44], 65, 73[92],
Keykubat II., 74[93]
Keykubat, III., bk. Alaeddin III
Khalkokondyles, 242[970], 245[986]
Kılıç Arslan I. (Türkiye Selçukluları Sultanı), 59[18]
Kılıç Arslan IV., (Türkiye Selçukluları Sultanı), 26[44], 65, 73[92]
Kılıçcı Ahmed 283[1226]
Kıptiler, 21
Kızıl Ahmed Bey, 259, 262
Kızıl Koca, 198
Kızıl Kocaoğulları, 199
Kızılboğa ibn Baytemur, 58[16], 60, 61, 62
Kızılboğa ibn Yamak, 61, 62
Kilisli Rıfat Bilge, ("*Hediyyetul-Arifin*"in nâşiri), 16[29], 20[40], 87[162]
Klayon (Yılakonya'nın kardeşi), 91, 91[184]
Koca Efendi (Bursa Kadısı), 115[293]
Koca Hızır, 221
Koçi Bey (Kumandan) 286, 287
Kolgay (Osmanlı atalarından), 62
Komas ibn Karaoğlan, 61
Konstantinos Dragaşen (XI), 237[941]
Konuk Alp (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından), 65, 83, 84, 86, 86[156]
Konur Alp, 90, 91
Korkut Ata, 62, 63
Koruhan İbn Balçuk, 61
Kostantin (Köstendil hükümdarı), 11
Kotak (Osmanlı atalarından), 62
Koyun Musası (Süleyman Çelebi'nin katili) 158, 158[486]
Köpekoğlu (Türkmen beylerinden biri), 171
Köprülü, F., bk. Fuad Köprülü
Kör Melikşah, 160[495], 161
Kör Tekfuroğlu, 163, 164, 163[517]
Köse Mihal, 69, 74, 74[96], 74, 82, 82[133], 82[134], 85, 85[148], 86
Kötürüm Bayezid, 132, 133/130[364], 132[377], 133[378]
Köymen bk. Mehmed Altan Köymen
Kramers, J.H. 296[1299]
Kremastorya (İstanbul Kayserlerinden birinin kızı), 97
Kritovulos (*Tarih-i Sultan Mehemmed Hân-ı Sânî*'nin müellifi), 185[643], 237[942], 240[962], 240[963], 241[964], 241[966], 242[968], 242[969], 242[970], 243[972], 245[986], 247[992], 249[1010], 250[1010], 250[1012], 250[1013], 251[1017], 251[1018], 252[1027], 252[1028], 255[1049], 255[1049], 260[1083], 262[1096], 265[1114], 265[1115], 265[1117], 265[1118], 265[1119], 266[1121], 269[1150], 270[1155], 271[1157], 272[1165], 272[1167], 273[1171]
Kubadoğlu (Canik Türkmenlerin ileri gelenlerinden biri), 23, 170, 177[594]
Kula Şahin Paşa, 36, 212, 213, 214, 214[801]
Kumral Abdal, 56, 57, 88
Kunter, H.B. (*Kitabelerimiz*), 184[639]
Kureyş (Hz. Peygamber'in kabîlesi), 21
Kurt Hasan Bey, 197
Kurtulmuş (Osman Gazi'nin atalarından), 62
Kuruca Balçık (Osmanlı atalarından), 62
Kutbuddin-Zade (Şeyh) 299
Kutlu Bey, 126
Kutlu Boğa, 126
Kutlug (Kayluğ), 60, 62
Küçükbey (Osmanlı atalarından), 62
Kürt (Kürtler), 22

L

Lala Şahin Paşa, 25, 35, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 117, 119, 125, 126, 107[257-258], 116[297], 120[312], 123[325], 150[454]
Lari (ilim adamı), 31, 32
Las, 196, 198, 202, 204, 211, 255, 257
Latif Bey (Alaiye Bey'i) 277 [1196]
Latif Beyoğlu Kılıç Arslan, 277
Lazar (Sırp Hükümdarı), 120[310], 121[320], 133[380]
Lehistan, 216[818]
Lehler, 215[812]
Leon III. (Bizans İmparatoru), 241[966]
Lucas Natoras, 245[985]

Lütfi Bey (Alaiye Beyi), 277[1196]
Lütfi Paşa (Osmanlı Tarihçisi), 40, 40[50], 59[19], 65[63], 80[127], 85[149], 89[173], 98[216], 99[219-220], 100[225], 101[226], 106[253], 107[259], 112[278], 116[297], 128[349], 130[361], 140[417], 142[425], 145[437], 148[443], 156[478], 158[489], 159[491], 160[494], 160[495], 164[525], 165[526], 168[530], 174[572], 175[577], 176[584], 180[609], 180[613], 180[615], 182[623], 182[624], 186[653], 198[716], 203[738], 206[756], 214[805], 221[845], 222[853], 224[863], 228[877], 229[882], 229[885], 230[889], 230[890], 234[914], 234[917], 236[928], 252[1027], 266[1122], 272[1162], 297[1303], 299[1317]
Lütfullah (Müneccim başının babası) 9
Lütfullah Çelebi (Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin oğlu Mustafa'nın oğlu), 14

M

M. Nahid (Schlumberger'in *"İstanbul Muhasarası ve zaptı adlı"* eserin çevirmeni), 238[947]
M. Tayyib Gökbilgin, bk. Tayyib Gökbilgin,
Macarlar, 215[812], 216[818], 217[825], 228[877], 131[367], 225[868], 239[954], 253[1033], 271[1157]
Mahmud Ağa, 283
Mahmud Alp (Ertuğrul ve Osman Gazi'nin kumandanlarından) 65
Mahmud Bey (Çandarlızade), 217[821], 217[825]
Mahmud Bey (Kasaboğlu), 224[862], 233
Mahmud Bey (Seydişehir hâkimi), 118[305]
Mahmud Bey (Yakub Bey'in oğlu), 196
Mahmud b. Hasan (Bayatlı, *Câm-ı Cem Âyin*'in müellifi), 49, 58[16]
Mahmud Çelebi, 196, 196[704], 204
Mahmud Han Cengiz, 142
Mahmud el-Hayranî, 146, 146[438]
Mahmud b. Sebüktekin (Gazneli Mahmud), 58, 58[13]
Mahmud el-Şureyhî (Kadı), 283
Mahmud Paşa (Fatih'in Vezir-i A'zam'ı), 29, 40, 249, 252, 252[1028], 255, 255, 255[1053], 256, 257, 258, 258[1075], 259, 259[1080], 261[1088], 265, 266, 267, 267[1132], 267[1135], 268, 269, 269[1147], 270, 270[1152], 270[1155], 271, 272, 272[1161], 273, 274, 274[1179], 275, 279, 281, 284, 285, 287, 288, 300
Mahmud Paşa (Şeyh Edebali'nin oğlu), 69, 87
Makrîzî, 32
Malhun Hatun veya Mâlhâtun, (Osman Gazi'nin eşi) 55, 55[4], 69, 69[74], 86, 88
Malkoç Bey (Hamidoğlu), 123[327]
Malkoç bey (Yıldırım Beyezid'in kumandanlarından), 165
Malkoçoğlu Bali Bey, bk. Bali bey (Malkoçoğlu)
Malkoçoğlu Mustafa Bey, 139[416]
Manavgat Beylikleri, 157
Manisa, 218, 220[839], 224, 224[863], 225, 225, 230[893], 232
Manuel II., (Bizans İmparatoru), 135[386], 135[388-389], 137[401], 138[406], 151[458], 160[496-498], 163[517], 187, 188[663], 191[677], 192[680], 203[739], 226[872], 285[647]
Maria (Kral Lazar'ın kızı), 133[380]
Marinoğulları, 2
Marquart, J., 58[11]
Marulya, 112, 113
Maryen Yortusu, 223[859]
Mazağ, 214[800]
Mazahibit, 289[1251]
Mecdî, 218[832]
Mehmed I. (Çelebi Sultan Mehmed) 23, 25, 26, 29, 67, 128, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 165, 132[375], 141[423], 142[426], 148[444], 154[470], 155[474], 159[490], 160[499], 161[500], 162[505-509], 162[510], 164[525], 167, 167[529], 168, 168[533], 169, 169[541], 170, 170[550], 171[554], 173[563], 173[566], 174, 175, 175[580], 176[583], 176[585], 179, 179[606], 182, 183[634], 184, 196[702], 198[717], 231, 231[903], 233[912]
Mehmed II. (Fatih Sultan), 24, 29, 36, 73, 162[507], 181[617], 185, 185[647], 205, 208[764], 208[767], 210, 218, 220[843], 223, 224, 230, 234 -301
Mehmed III., 37
Mehmed IV. (Avcı, Osmanlı Sultanı), 11, 12, 23,
Mehmed Altan Köymen, 49, 55[4], 58[14],
Mehmed Arif (Osmanlı Tarihçisi), 59[18], 224[860]
Mehmed Bey (Akçayluoğlu), 239
Mehmed Bey (Firuz Beyoğlu), 248, 249
Mehmed Bey (Karamanoğlu), 131, 130[361], 131[368], 152[460], 174, 174[570], 175, 176, 181[617], 184[638], 192, 198, 219
Mehmed Bey (Mihal Beyoğlu), 160[495], 161, 164, 165, 179, 179[606], 186, 188, 189,

190-193, 193[684], 194, 194[687]
Mehmed Bey (Minnetoğlu), 256, 268, 268[1138], 271, 271[1158], 271[1159]
Mehmed Efendi (Selanik Mevlevihanesi Şeyhi), 9
Mehmed Efendi (Vanlı, IV. Mehmed'in imamı, vaiz) 13,
Mehmed Paşa (Bosnavî, Bosnalı), 277
Mehmed Paşa (Rumî), bk. Rumî Mehmed Paşa
Mehmed Siracuddin 9[1], 10[1], 13[14], 16[26], 17[31], 20[4]
Mehmed Süreyya (*"Sicilli Osmanî"* müellifi), 10[4], 13[14], 42, 49, 56[6], 264[1112]
Mehmet Zeki Pakalın (Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü), 194[690], 196[702], 22[879]
Melek Hatun (Sultan Murad'ın kızı), 119[306]
Melik (Osman Gazi'nin oğlu) 85[151]
Melik Ahmed Beğ-Zâde Hasan Beğ, 171[554]
Melikü'l-Eşref İnal (Mısır Sultanı), 244[979]
Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Ebû Said Hoşkadem, 296[1300]
Memluklular, 277[1196]
Menteşe Beyliği, 196
Menteşoğlu, 23, 68, 114[290], 122[322], 129[354], 129[356], 141[424], 129, 152, 157, 235
Merçil Erdoğan, bk. Erdoğan Merçil
Meriç Bolay, 196
Mervanîler, 22
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Osmanlı Sadrazamı), 19, 24
Mesih Paşa, 297, 299, 301
Mesleme b. Abdülmelik, 241[966]
Mes'ûdî (*"Murûcu'z-Zeheb"* müellifi), 32
Mevlânâ Ahmed Gürânî, 240, 240[961], 249, 257
Mevlana Celâleddin er-Rumî, 207, 207[762], 208[763], 274
Mevlâna Davud el-Kayserî, bk. Dâvud el-Kayserî
Mevlana Fazlullah, 160, 160[498]
Mevlânâ (Molla) Fenârî, 281
Mevlânâ Hacı Hasan-zâde, 299
Mevlâna Hamza (Mevlana Celâleddin Rumî'nin torunu), 207[762], 208[768]
Mevlâna Hamza el-Karamâni bk. Hamza el-Karamanî
Mevlana Hüsrev (Molla Hüsrev Mehmed İbn Ferâmürz), 181[622], 218, 218[831], 218[832], 225, 240, 299
Mevlana İsâmeddin, bk. İsameddin (Mevlana)
Mevlânâ Lutfi, 299
Mevlânâ Mecduddin, 249
Mevlâna Sinan, 175
Mezid Bey imrahor, 29, 194, 198, 212, 213, 213[797]
Mezid Harami (Kadı Burhaneddin'in damadı), 171, 172, 172[559], 233
Mırmıroğlu Vladimir (*Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları*), 94[198], 116[296], 223[857], 238[944], 239[953], 241[966], 242[967], 242[968], 242[969], 242[970], 243[971], 265[1117], 265[1119]
Micheal Angelovitz (Mişel Abogoviç, Mahmud Paşa'nın kardeşi 257[1069]
Mihal Bey, 165
Mihaliçe (Kremastorya'nın kardeşi), 97
Mihaloğlu Ali Bey bk. Ali Bey
Mihaloğlu İskender Bey, 264, 271
Mihaloğlu Yahşi Bey, 162, 163, 164, 161[502], 162[510]
Mihmad (Ertuğrul ve Osman Gazi'nin kumandanlarından) 65
Miloş Kopilyoş, 124, 124[329], 124[330]
Minkarîzade Yahya Efendi, 10, 11
Minnet Bey 142, 165, 178
Minorsky, V., (*Câmiu'd-düvel*'in "Şeddâdiler" kısmının nâşiri), 43
Mirânşâh (Timur'un oğlu), 141[423]
Mirça (Mircea) (Eflâk Voyvodası), 130[366], 131[367], 156[477], 148, 156, 176[583]
Mirdasoğulları, 22
Mirza Bala, 132[372]
Mirza Ebi Bekir ibn Mirza, 143
Mirza Muhammed Bakır, 284
Mirza Muzaffer, 284
Mirza Zeynel (Uzun Hasan'ın oğlu), 283, 284
Moğol, Moğollar, (Ayrıca bk. Tatarlar), 67,78, 77, 78
Molla Gürani bk. Mevlana Ahmed Gürani
Molla Hattab ibn Ebi'l-kasım, 87
Molla Yegan, 215[811], 254[1041]
Mordtman, S.H., 162[507]
Muaviye İbn Ebî Süfyan, 298[1307]
Muhammed el-Cezerî, 144, 144[434], 144[435]
Muhammed el-Münşî, 283
Muhammed ibn Ahmed Müezzinzâde (*Câmiu'd-düvel*'in Topkapı Sarayı III. Ahmed Küt. Nüshasının müstensihi), 44
Muhammed Sultan (Timur'un oğlu), 144
Muhammed Sultan ibn Cihângir (Timur'un

torunu), 143
Muhammed, Hz. (Peygamberimiz (s.)) 13, 21, 55
Muhammedî Bey, 165
Muhlis bk. Şeyh Muhlis,
Muhlis Paşa (el-Karamanî), 87, 87[164]
Muhyiddin ibnü'l-Arabi, 56, 95[199], 204[750]
Mukbil Subaşı, 153, 155, 165
Murad I. (Hüdavendigar), 23, 31, 34, 57, 76, 90, 91, 102, 104, 106, 109, 110, 111, 113, 114, 116, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 91[183], 93[192], 100[224], 100[231-232], 103[236], 106[252], 107[258], 112[75], 114[250], 117[299], 118[304], 119[306], 119[307], 124[329], 124[330], 124[332], 133[381], 167, 194[690], 196, 196[702]
Murad II., 23, 26, 29, 168, 177, 180, 180[612], 180[613], 180[614], 181, 182, 183, 184, 184[638], 185[647], 186, 187, 188, 188[663], 189[667], 191, 191[677], 192, 193[684], 195, 195[697], 197[709], 198[717], 201, 202, 204[744], 210[776], 213 , 218, 220, 220, 220[843], 222, 223, 224, 224[863], 227, 253[1040], 255[1053]
Murat Bey (Gümlüoğlu'nun torunu), 186[648]
Murad Giray (Kırım Hanı) 24
Murad Paşa (Fatih Devri Rumeli Beyler Beyi), 282
Murad Paşa, (Yıldırım Bayezid devri kumandanlarından), 142, 165
Musa Bey (Karamanoğlu), 156
Musa Çelebi (Bayezid'ın oğlu), 128, 141, 143, 146, 147, 148, 149, 151, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 141[623], 147[442], 148[447], 149[449], 156[479], 158[486], 158[488], 160[495], 162[507-505], 164[524-525], 165[526], 173, 174, 174[570], 176, 176[581], 179, 179[605], 183[634]
Musannifek bk. Aliyyü'l-Bistamî
Muslihiddin el-Kastalanî, 299
Muslihiddin (Yeniçeri, mühendis), 239[954]
Mustafa (Ahmet Dede Efendi'nin oğlu), 14
Mustafa (Şehzade, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu), 235, 254, 274, 277, 279, 280, 282, 286, 287
Mustafa (Şehzade, IV. Mehmed'in oğlu), 11
Mustafa Ağa (Azablar Ağası), 283[1226]
Mustafa Bey (I. Beyezid'in kumandanlarından), 142
Mustafa Bey (Hamidoğlu), 123[327]
Mustafa Bey (Hasan Beyoğlu), 228
Mustafa Bey (Karamanoğlu), 176, 176[581]
Mustafa Çelebi (II. Murad'ın kardeşi şehzade Mustafa Çelebi), 192, 193, 193[684], 194, 194[688], 194[689], 194[691], 198
Mustafa Çelebi (Yıldırım Bayezid'ın oğlu), 26, 128, 141[423], 168, 186, 188, 188[663], 188[664], 191[677], 192
Mustafa Çetin Varlık (M. Ü. Fen. Ed. Fak.), 202[732]
Mustafa Kafalı, (A.Ü.DTCF.)139[414]
Mustafa Paşa (Hamzabeyoğlu), 301
Mustafa Paşa (Musahib), 11
Muvahhidler, 23
Muzafferoğulları, 23
Mükrime Hatun (Sitti Mukrime Hatun, Dülkadiroğlu Süleyman Beyin kızı), 230[889]
Mükrimin Halil Yınanç (Prof.) 20[40], 39[49], 59[18], 62[48], 63[56], 65[63], 278[1200], 114[288], 119[306], 130[363], 131[369], 133[378], 133[380], 140[421], 141[422], 141[423], 141[424], 146[437], 146[438], 295[1292]
Mülsemîler, 23,
Münir Aktepe (Prof. Dr. - Osmanlı Tarihçisi), 98[215]
Müstakimzade Mustafa Vefa Efendi, (*Câmiu'd-düvel* Mütercimlerinden), 38
Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, 38
Müstecab Subaşı, 118, 126

N

N. İorga (*İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak*), 241[964], 244[979]
N. Kurdakul, 179[605]
Nâsır (Süleyman Paşa'nın oğlu), 101[226]
Nâsıreddin Mehmed Bey (Dulkadiroğlu), 152, 152[461], 162[507], 215[810]
Nasuh Bey (Arnavud Hâkimi), 264
Nazmizâde, 143[431], 144[432]
Necib Asım (Osmanlı Tarihçisi), 59[18]
Nedîm (şair), 37, 38, 38[48], 40
Neşrî (Osmanlı Tarihçisi, "*Kitab-ı Cihannuma*" Müellifi), 28, 30, 32, 33, 34, 36, 37, 49, 55[4], 59[17], 59[19], 60[20], 60[27], 60[28], 60[29], 61[39], 61[40], 61[42], 62, 62[46], 62[47], 65[63], 69[73], 70[77], 70[80], 72[89], 72[90], 74[96], 74[99], 75[103], 77[109], 78[114], 80[127], 81[130], 82[133], 83[137], 83[141], 84[143], 85[148], 85[150], 90[179], 90[181], 91[184], 92[186-188], 93[192], 94[193], 95[202], 96[204-205-206], 98[213], 99[218], 99[221], 100[225], 101[226], 102[229], 102[231], 103[238], 104[239], 105[244], 105[249], 106[251], 106[253], 106[254], 107[256], 107[259], 108[261], 108[263], 111[274], 112[279], 114[289], 114[290], 115[292], 116[297], 118[304], 119[307], 120[312], 120[315], 120[317], 121[319], 121[319], 121[320], 122[323], 123[325], 123[328], 124[329], 127[343], 128[349], 128[351], 129[353], 130[359], 130[361], 130[363], 130[364], 130[365], 134[383], 134[386], 135[387], 136[396], 136[397], 137[358], 137[400], 138[407], 138[408], 1384[10], 141[422], 141[424], 142[429], 144[432], 145[437], 147[442], 148[451], 150[455], 151[456], 151[457], 152[459], 152[467], 153[467], 153[469], 154[470], 154[473], 155[474-475-476], 157[481-482], 158[485], 159[491], 168[534], 169[536], 169[537], 169[540], 170[543], 170[544], 170[549], 171[551], 171[552], 171[555], 171[556], 171[558], 172[560], 172[561], 173[563], 174[573-574], 175[579], 176[584], 177[590], 177[591], 177[592], 177[593], 177[594], 178[596], 178[598], 178[599], 180[613], 181[616], 181[618], 183[630], 183[631], 189[666], 193[685], 193[686], 195[694], 195[697], 195[699], 196[702], 196[703], 196[705], 196[707], 198[715], 200[721], 200[722], 200[723], 200[725], 201[726], 201[729], 201[730], 202[733], 203[738], 205[753], 207[759], 208[767], 210[777], 211[784], 212, 212[788], 212[791], 212[792], 214, 214[801], 214[803], 216[813], 221[845], 221[848], 224[861-862], 225[894], 227[876], 229[883], 229[887], 230[891], 230[892], 231[895], 231[896-897], 231[899], 234[914], 234[917], 235[923], 235[924], 235[925], 236[928], 236[929], 236[933], 237[938], 239[955], 244[979], 245, 245[981], 245[984], 248[997], 248[1002], 249[1007], 249[1008], 251[1018], 251[1022], 251[1023], 252[1027], 253[1034], 253[1036], 254[1044], 257, 257[1064], 257[1065], 257[1065], 257[1066], 257[1068], 257[1069], 258[1070], 258[1075], 259[1077], 260[1085], 261[1090], 263[1106], 263[1108], 265[1114], 265[1116], 265[1118], 266[1126], 267[1131], 267[1134], 268[1136], 269[1145], 271[1158], 273[1172], 273[1174], 274[1175], 275, 275[1181], 275[1186], 276[1187], 276[1190], 277[1196], 278[1198], 278[1202], 278[1203], 278[1204], 279[1213], 280[1215], 280[1216], 281[1219], 284, 286[1236], 288[1245], 289[1253-1254], 291[1268], 292[1276-1277], 294[1291], 299[1313-1314-1315]
Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, 37, 38
Nihad Sami Banarlı, 63[56],
Nihal Atsız, 10[5], 14[20], 18, 19, 20[40], 40, 42, 42[61], 49, 60[24], 60[25], 76[108]
Niko, bk. Hünyadi Yanoş
Nikola Gattilusio Dominica, 265
Nilüfer Hatun, 76, 76[104], 102
Nizâmeddin Şâmi (*Zafernâme*, terc. N. Lugal), 140[133a], 140[417], 143[430], 144[432], 144[436], 146[437], 147[440]
Normandiyalılar, 242[967]
Nure Sufî (Karamanoğlu), 269
Nuri Pere (*Osmanlılarda Madeni Paralar*), 89[173]
Nuri Ünlü (Dr. M. Ü. İlahiyat Fakültesi), "*Câmiu'd-düvel*" Osmanlılar'dan bir kısmını neşre hazırlayan), 43

O

Oğuz b. Karahan, 61, 62
Oğuzhan, 57, 57[10], 58, 62[50], 63
Ojen IV (Papa), 215[812]
Okıtlık ibn Kameri (Osmanlı atalarından) 61
Orhan b. Süleyman Çelebi, 204, 204[748]
Orhan Çelebi (Sultan II. Murad'ın oğlu), 231
Orhan Çelebi, (Bizans'ta mahkum olan kişi), 245[986]
Orhan Gazi, 23, 55, 57, 76, 76[104], 78, 79[116], 81[130], 82, 82[134], 83, 84, 85, 85[150], 88, 88[168], 88[169], 88[173-174], 89[175], 89[177-178], 91, 91[183], 91[185], 92, 93[192], 94, 94[197], 95, 95[199], 95[200], 96, 96[204], 97, 97[207], 97[210], 101, 101[227], 102, 102[228], 102[229], 104, 105, 125, 133[381], 167, 176[572], 179
Oruç Bey (Ali Beyoğlu Timurtaş Beyin oğlu), 126, 197, 197[709], 232
Oruç Bey (Osmanlı Tarihçisi), 30, 33, 37, 57[8], 58[15], 59[19], 60[20], 62[48], 64[61], 64[62], 72[89], 77[110], 77[112], 78[113], 78[114], 78[115], 79[116], 79[121], 80[123], 85[149], 85[150], 86, 86[151], 87[164], 88[172], 89[173], 89[176-177], 92[189], 98[217], 99[218], 99[219], 99[220], 100[223], 100[225], 101[226], 102[229-230], 102[232], 103[233-234], 104[239], 104[242], 104[243], 106[253], 107[256], 107[257], 107[259], 108[262-263], 109[267], 112[277], 112[278], 115[294], 124[330], 124[332], 127[341], 127[346], 128[351], 130[361], 130[363], 131[367], 133[382], 134[383], 135[391], 136[393], 136[397], 138[407], 138[409], 139[413], 141[422], 141[423], 141[424], 142[425], 148[446], 149[448-449], 158, 158[486], 158[489], 159[492], 160[495],

165[526], 168[531], 174[571], 175[577], 178, 179[604], 179[607], 180[609], 180[612], 180[613], 180[615], 181[616], 181[619], 182[623], 182[628], 185[644], 187, 187[655], 188[665], 191[677], 191[678], 194, 196[706], 201[728], 201[731], 202[737], 203[738], 205[751], 206[756], 209[768], 212[791], 213[798], 214[801], 214[803], 217[823], 219[837-838], 220[843], 221[845], 223[859], 224[862-863], 225[867-868], 227[875], 230[892], 234[914], 134[915], 234[916], 234[917], 235[925], 238[945], 238[948], 239[955], 244[979], 245[982], 249[992], 252[1027], 252[1028], 253[1032], 253[1034], 255[1049], 257[1065], 258[1071], 260[1084], 263[1103], 266[1122], 272[1162], 275[1181], 275[1183], 278[1203], 280[1214], 280[1215]. 180[1216], 282[1223], 286[1236], 290[1259-1263], 292[1271], 295[1294], 297[1302-1303], 298[1304], 299[1315-1317]

Oruç Paşa, 186[652]

Osman b. Mustafa (Müneccimbaşı'nın "*Vesiletu'l-Vusul*" adlı eserinin müstensihi), 13[19]

Osman Çelebi (Tekcoğlu), 197

Osman Çelebi, (Timurtaş Paşaoğlu Umur Beyoğlu), 211, 214

Osman Gazî, 23, 25, 26, 27, 54-60, 57[8], 65, 65[63], 67, 87, 88, 88[168], 89[178], 125, 133[381], 167

Osman III., (Osmanlı Sultanı), 44

Osman Turan (Türk Tarihçisi), 59[18], 63[57], 65[66], 67[69], 72[90], 74[93], 85[149], 88[171], 89[173], 96[205], 100[225], 102[229], 102[230], 118[302], 127[341], 127[345], 139[416], 168[530], 176[582], 177[587], 184[638], 191[678], 204[747]

Osmanoğulları, 34, 39

Ostrogorsky bk. Georg Ostrogorsky

Ö

Ömer Bey (Bektaşoğlu Ömer Bey, Uzun Hasan'ın Veziri), 278, 279

Ömer Bey (Çakerlü Bayezid Beyoğlu), 284

Ömer Bey (Osman Gazi'nin kayınpederi), 69[74]

Ömer Bey (Turhan Beyoğlu) Tırhala beyi, 264, 264[1129], 266, 267[1131], 281, 292

Ömer Bey, (II. Murad devri kumandanlarından), 214

Ömer Lütfi Barkan, 262[1095]

Ömer en-Nesefî, 87, 87[162]

Ömer Rıza Kehhâle, 56[6], 87[162], 95[199], 208[763], 218[832], 240[958], 240[961], 254[1041], 254[1012]

Ömer Tellioğlu (*Câmiu'd-Düvel*'in Hamdânîler kısmını neşre hazırlayan), 43,

Özgüroğlu (Emiru'l-Umera), 226, 226[869], 232

P

Pakalın, Mehmed Zeki (*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*), bk. Mehmed Zeki Pakalın

Palamiais (Dorios'un oğlu) 250[102]

Papa IV. Ojen, bk. Ojen IV. (Papa)

Paşa Yiğit, 126, 128, 162, 163, 163[511], 165, 232

Paşacık (Yıldırım Bayezıd devri kumandanlarından), 11[65]

Pavlioğlu, 268

Pazarlu (Osman Gazi'nin oğlu), 86[151], 94[197]

Pervanoğulları, 23

Philip Domanigos (Ceneviz Kumandanı), 241[964]

Pir Ahmed Bey (Karamanoğlu), 273, 269, 274[1179], 276, 277, 278, 283, 285, 286, 287

Pir Mehmed Alpagot, 284

Pir Ömer Bey, 177

Postin Puş (Yenişehir'de bir derviş), 109

Poul Wittek (*Menteşe Beyliği*), 58[11], 59[18], 62[48], 129[354], 197[708], 236[931]

R

Râbia Hatun, (Osman Gazi'nin eşi), 69[74], 79[116], 86[151]

Radul, 265

Ragıb Hulusî, 58[11]

Ramazanoğulları, 22

Rapke, 295, 296

Raşid Efendi, (Tarihçi), 11[6], 13[16]

Râşid Efendi (*Camiu'd-Düvel* mütercimlerinden), 38

Ratatusios (Gattilisio) 265[1119]

Reşidüddin (İlhanlı Tarihçisi), 31, 32

Reşit Rahmetî Arat, 282[1221]

Reyhan Paşa, 196, 208[766]

Rıfat Bilge bk. Kilisli Rıfat Bilge

Rıza Nur (*Şecere-i Terâkime* nâşiri), 61[41]

Romalılar, 22

Rudnik, 255[1054]

Rûhî Çelebi, (Osmanlı Tarihçisi), 25, 30, 33, 34, 37, 57, 57[9], 60, 60[22], 60[29], 61[44], 63, 63[51], 65, 74[99], 81, 83[141], 85, 100[222], 127[344], 130[359], 133[381], 134[384], 139[413], 140[418], 141[422-32], 142[425], 145[437], 146[437], 155[474], 162[508], 171[557], 171[558], 180[610], 180[612], 180[613], 180[615], 181[616], 181[619], 217[822], 229[881], 260[1083], 260[1086], 261[1092], 263[1108], 264[1109], 265[1114], 266[1122], 266[1127], 272[1162], 272[1166], 281[1216], 282[1223], 283[1225]

Rûhî Efendi, (*Camiü'd-Düvel* mütercimlerinden), 38

Rûmî Mehmed Paşa (Vezir-i a'zam), 28, 29, 274, 274[1177], 276, 276[1189], 277, 277[1193], 300

Runciman (*The Fall of Constantinople*), 239[955], 240[963], 242[969], 242[970], 243[972], 246[988]

Rüstem, 106, 133[381]

Rüstemoğulları, 22

S

S. A. Hasan, (Pakistanlı Tarihçi, *Câmiu'd-Düvel'in "Büyük Selçuklular"* kısmının nâşiri), 43

S.H. Mordtman, bk. Mordtman, S.H.

Sa'deddin Efendi, Hoca, (Osmanlı Tarihçisi, Tâcu't- Tevârih müellifi), 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 56[6], 59[18], 59[19], 60, 60[23], 60[25], 60[27], 60[28], 61[31], 61[34], 61[38], 61[41], 64[58], 65[63], 70[75], 70[78], 70[79], 71[81], 75[102], 76[106], 79[120], 80[127], 81, 81[130], 81[139], 82[133], 83[137], 83[140], 83[141], 83[142], 84[144], 85[149], 87[158], 87[161], 87[162], 88[165], 88[166], 88[167-168-169], 88[171], 90[179], 91[183], 92[186], 93[190], 93[191], 192, 94[193], 95[199-200], 95[202], 96[203], 96[206], 97[210], 97[211], 98[216], 99[218-219], 99[221], 100[223], 100[225], 100[226], 102[228], 102[229], 103[233-234], 104[239], 104[241], 106[251], 106[253], 107[256], 107[258], 108[261], 108[262], 108[263], 109[267], 110[268], 110[270], 111[273], 111[274], 112[278], 112[279], 112[280], 111[283], 113[285], 114[286], 114[287], 115[292-293-294], 116[297], 117[299], 117[300], 117[301], 118[303], 118[304], 119, 119[307-308], 120[312], 120[315], 121[320], 122[321], 123[325], 123[326], 123[328], 125[333], 127[341], 127[344], 127[345], 128[348], 128[350-351], 129[353], 129[357], 130[359], 130[361], 130[363-364], 131[368], 132[375], 133[378], 134[383-384], 135[387], 135[389], 135[391], 136[392], 136[397], 137[398], 137[400], 138[407], 138[408], 138[410], 139[413], 141[422], 141[423], 142[425], 142[427], 144[433-434-435], 145[437], 146[437], 148[445], 149, 149[450], 149[451], 151[456], 151[457], 152[459], 152[462], 153[468], 152[469], 154[472], 154[473], 155[474], 155[476], 156[478], 158[484], 158[485], 158[488], 159[491], 160[494], 160[497], 161[500], 161[504], 162[506], 162[507], 162[514], 164[521-524], 165[526], 204, 217, 168[530], 169[537], 169[541], 170[547], 171[551], 171[558], 172[561], 173[562], 174[570], 174[571], 174[574], 175[575], 175[580], 176[582], 176[586], 177[589], 177[591], 178[596], 178[600], 178[601], 179[602], 179[603], 180[612], 180[613], 181[620], 181[622], 182[623], 182[626], 182[629], 183[630], 183[631], 183[632], 183[633], 185[640], 186[653], 187[654], 187[655], 188[662], 189[666], 189[668], 190[669], 191[678], 192[679], 192[681], 192[683], 194[689], 194[692], 194[693], 195[694], 195[696], 195[696], 195[697], 195[699], 195[700], 196[702], 196[705], 196[706], 196[707], 197[708], 197[711], 197[712], 200[721], 201[726], 201[729], 201[731], 202[737], 203[738], 204, 204[744], 204[749], 204[750], 205[752], 205[753], 205[754], 206[756], 207[759], 208[763], 208[764], 208[765], 208[766], 208[767], 209[768], 209[773], 210[778], 211[785], 213[798], 215[811], 216[814], 217, 218[27-829], 219[837], 220[840], 222[853], 223[858], 223[864], 225[865-860], 226[868-869-870], 227[873-876], 228[880], 229[887], 230[892], 231[894], 231[900], 234[914], 235[923], 235[924], 236[929], 236[933], 238[944], 239[950], 240[956], 240[958], 240[959], 240[960], 240[961], 241[965], 242[969], 244[979], 245[982], 245[984], 249[1008], 250[1014], 251[1016], 251[1022], 251[1023], 253[1032], 253[1033], 253[1038], 253[1040], 254[1041], 254[1043], 254[1044], 254[1045], 255[1049], 255[1050], 255[1053], 256, 256[1058], 256[1061], 256[1062], 256[163], 257[1064], 257[1065], 258[1070], 258[1071], 258[1075], 260[1087], 261[1088], 261[1090], 262[1097], 262[1099], 263[1103], 263[1105], 263[1106], 264[1110], 264[1113], 265[1114], 265[1116], 266[1122], 266[1129], 267[1134], 268[1136], 268[1139], 268[1142], 268[1143], 269[1145], 269[1150], 270[1151], 270[1153], 271[1156], 271[1159], 271[1160],

272[1161], 273[1168], 273[1171], 273[1174], 274[1178], 275[1186], 276[1187], 276[1188], 276[1190], 277[1192], 277[1195], 277[1196], 278[1198], 278[1201], 278[1204], 279[1210], 280[1213], 281[1216], 281[1219], 281[1220], 283[1226], 284[1229], 285[1234, 1235], 287[1238, 1239, 1240-1247], 288[1243, 1244-1245-1247], 289[1249-1250-1253-1254-1256], 290[1257-1259-1261-1263-1265], 291[1267-1269-1270], 292[1271-1272-1273-1274-1275-1276], 293[1278-1280], 294[1287-1288-1291], 295[1292-1293-1296], 297[1300-1302], 298[1304-1305-1307-1308-1309], 299[1312-1313-1315], 300[1319]

Sa'deddin Mesu'd b. Ömer et-Teftazânî, 19, 181, 181[621], 181[622]

Sa'deddin Nüzhet (Şair), 10[2], 13[16], 16

Sadreddin Konevî, 95, 95[199]

Sadreddin-zâde, 17

Safavîler, 23

Saffarîler, 22

Sagedin, (Barışı) 219[834], 218[825-830]

Sahavî, 32

Sâkib Mustafa Dede, 10[5], 11[7], 13[15], 41, 42[56]

Sakur (Osmanlı atalarından) 62

Salgurlular, 22

Sâlih Efendi (Dersiamm), 10

Sâlim, 9[1], 10[3], 11[7], 12, 12[10], 12[13], 13[14], 16[27], 20[40]

Saltuk Alp (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından) 65, 82, 86

Sam İbn Nuh (a.s), (Samî ırkın atası), 34, 61[43], 62 95, 95[200]

Samgaroğlu, 178

Samsa Çavuş (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından) 65,74, 82, 82[136], 83, 83[137], 84, 86

Sara Hatun (Settare Hatun), 261, 261[1088], 262

Sarkuk Alp (Osmanlı atalarından), 63

Saru Yakub, 215, 215[806]

Saruca (Top ustası), 239

Saruca Paşa, 36, 108[766], 118, 123, 126, 123[325], 217, 218, 220[841], 224, 224[862-862], 228, 230, 232, 238[945], 238[948]

Saruhan, 186, 194

Saruhanoğulları, 68, 235

Sâs, 228[877]

Savcı Bey (I. Murad'ın oğlu), 103, 109, 116, 117, 103[236], 109[267], 117[299], 124[332]

Savcı bey (Osman Gazi'nin oğlu) 78, 86

Savcı bey (Saru Batı, Saruyatı; Osman Gazi'nin kardeşi) 64, 64[59], 64[61], 65, 70, 71, 71[83], 71[87]

Savcıoğlu Ali Bey, 173

Schlumberger (*İstanbul Muhasarası ve Zaptı*), 238[947], 238[948], 240[956], 245[986]

Sebe' (Yemen'de hüküm süren Devlet ve hanedan), 21

Selahattin Tansel, 252[1031], 275[1184], 275[1185]

Selçuklular, 22, 58, 64, 74, 77, 277

Selim I, (Yavuz, Osmanlı Sultanı), 43, 167, 297, 264[1111]

Semavi Eyice (*Kosova'da Meşhed-i Hüdâvendigâr ve Gazi Mestân Türbesi*), 124[331]

Semendre, 26

Semhûdî, 32

Semud (Hz. Salih'in kavmi), 22

Sencer, (Sultan Sencer), 58

Server Bey, 215, 215[805]

Sevinç b. Çarboğa, 61, 62

Seyfeddin Berkuk, (el-Meliku'z-Zahir, Mısır Memluklu Sultanı), 114, 114[290], 115, 115[291], 139[415], 179[605]

Seyfeddin İnal (Memluk Sultanı), 297[1300]

Seyyid Hoca, 144[436]

Seyyid Şerif el-Cürcanî, 253[1039]

Sırplar, 215[812], 217[825]

Sicilyalılar, 228[877]

Sigismund (Macar Kralı), 135[989], 135[390], 136[397], 176[983], 206[757], 209[769]

Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin, bk. Bedreddin Simavnavî,

Simcurîler, 22

Simon De Gemeni, (Hünyad'ın arkadaşı), 213[797]

Sinan Bey (Ditrekoğlu), 284

Sinan Bey (Vidin valisi), 207

Sinan Bey (Yahşi Bey'in kardeşi), 197, 197[710], 205, 207

Sinan Bey (Mora Valisi), 269

Sinan Bey (Yıldırım Bayezid'in kumandanlarından), 162, 165

Sinan Bey (Sarucapaşa'nın kardeşi), 228

Sinan Paşa, 233, 233[912]

Sinanbeyoğlu Dirbey, 284

Sitti Hatun, 162[507]

Sitti Mükrime Hatun, (Dulkadiroğlu, Süleyman Bey'in Kızı) bk. Mükrime Hatun

Sofu Bayezıd (Çelebi Mehmed'in elçisi), 146, 173, 173[567]

Sofu İmameddin, 173[563]

Solakzade Mehmed Hemdemî (Osmanlı Tarihçisi), 55[3], 59[18], 65[63], 69[74], 70[80], 75[102], 81[130], 82[133], 82[134], 83[137], 84[143], 88[171], 89[173], 89[174], 90[179], 91[182], 94[193], 95[202], 97[210], 100[223], 101[226], 102[229], 103[235], 105[248], 107[257], 108[261], 109[266], 110[271], 110[272], 112[278], 112[280], 113[283], 115[294], 117[299], 117[301], 118[304], 119[306], 120[312], 120[314], 124[324], 125[333], 127[341], 127[347], 128[348], 128[350], 128[351], 129[353], 129[357], 130[361], 130[964], 132[375], 133[378], 134[333], 134[334], 138[407], 138[410], 139[415], 140[417], 167[529], 167[529], 251[1022], 255[1052], 256[1058], 262[1099], 263[1108], 264[1110], 273[1174], 276[1190], 279[1207], 279[1208] 281[1220], 283[1226], 284[1230], 285[1235], 287[1238, 1240], 289[1250-1254], 290[1259-1263], 291[1269], 292[1273-1275], 294[1288], 295[1296], 298[1308-1309], 299[1313-1315], 247[992]

Spuler, 67[68]

Stephan Lazaroviç (Sırp Despotu Kral Lazar'ın oğlu), 133[380], 163[515], 202[734]

Stjephan Thomasevitz (Bosna Kralı), 257[1067], 266[1123]

Stphrantzes (Yeoryios Phrançis, *Vekâyi'nâme*), 193[684], 238[947], 239[950], 239[953], 240[963], 241[964], 242[968], 242[969], 244[976], 244[979], 245[985], 253[1032], 255[1049], 259[1082], 261[1093], 262[1094], 273[1170], 272[1171],

Sultan Ahmed (Çelebi Mehmed'in oğlu), 168

Sultan Ahmed (II. Murad'ın oğlu), bk. Ahmed

Sultan Alaeddin (II. Murad'ın oğlu), bk. Alaeddin

Sultan Hatun, 101[226]

Sultan Hüseyin (Timur'un evladı), 144, 144[436]

Sultan Mahmud (Çelebi Mehmed'in oğlu), 168

Sultan Mustafa (Çelebi Mehmed'in oğlu), 168

Sultan Yusuf (Çelebi Mehmed'in oğlu), 168

Sungur Tekin (Ertuğrul Gazi'nin kardeşi), 59

Sunkur (Osman Gazi'nin atalarından), 60

Susmanos, 114, 119, 121, 121[319], 121[320]

Sülemiş Çavuş (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından) 65

Süleyman (Peygamber), 54

Süleyman Bey (Aydın Beyi) 180[614]

Süleyman Bey (Dülkadiroğlu), 39, 41, 162, 162[507], 229, 206, 208

Süleyman Bey (Karıştıran), 246, 246[989], 247, 247[995]

Süleyman Bey (Karamanoğlu), 269

Süleyman Çelebi (Yıldırım Bayezid'ın oğlu), 26, 27, 31, 125, 128, 129, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 129[355], 139[416], 141[423], 143[431], 148[446], 148[447], 149[449], 154[470], 155[474], 156[480], 158[486], 158[488-489-490], 159[491-492], 168, 173, 174, 175, 192, 232[903], 245[986]

Süleyman II. (Kanunî), 12, 167

Süleyman Paşa (Hadım), 29, 290, 292, 294, 301

Süleyman Paşa (Kastamonu Beyi), 132[376], 132[377]

Süleyman Paşa (Orhan Beyin oğlu), 76, 89[176], 91, 91[183], 94, 94[198], 95, 96, 98, 100, 100[224], 100[225], 101, 101[226], 102[229], 102, 104, 106[253], 126, 127[341].

Süleyman Paşa, (Sadr-ı a'zam), 24, 34

Süleyman Şah (Germiyanoğlu), 114[288]

Süleyman Şah İbn Kaya Alp, 59, 59[18], 59[19], 60, 62, 63[56], 79[116]

Süleymanşah b. Feruhlu (Osmanlı atalarından), 61

Sümer, F., bk. Faruk Sümer

Süryanîler, 21

Szekely, 216[818]

Ş

Şah Ana (Germiyanoğlu Yakub Bey'in eşi), 196

Şahin Bey, 165

Şahmelik (Harezm hakimi), 144

Şahruh (Mirza), 205, 220[843], 222[852], 223[857], 141[423]

Şam Atabekleri, 22

Şarabdar Hamza Bey, 260

Şarabdâr İlyas Bey, 155, 192, 193, 194, 198 206, 208

Şarabhane, 63

Şeddâdiler, 43

Şehâbeddin Paşa (Hadım), 36, 210, 214, 218, 221[844], 225, 226[868], 232[905]

Şehabettin Tekindağ, M.C. (Prof. Dr. - Osmanlı Tarihçisi), 101[226], 115[291], 126[336], 191[677], 192[682]

Şehid Ali Paşa, 15

Şehsuvar Bey (Dülkadiroğlu), 273

Şekîbî Mehmed Efendi, 10

Şemseddin Fenarî, 144[433], 144[435], 204
Şemseddin Muhammed el-Buharî, 137, 186, 186[650], 204, 230
Şerafeddin Paşa, 196
Şerafettin Turan, 55[4], 60[23], 239[950], 239[955], 252[1026], 295[1295]
Şerafettin Yaltkaya, 20[40], 62[48], 87[162], 179[604], 197[605], 182[625],
Şerafuddin ibn el-Hatîr, (Türkiye Selçuklu Sultanı Giyaseddin Keyhüsrev'e karşı isyan eden kişi), 65
Şerefeddin Ali Yezdî, 32
Şerefeddin el-Bidlîsî, 32
Şerif Cürcani bk. Seyyid Şerif el-Cürcanî
Şeyh Fahreddin Efendi, bk. Fahreddin Efendi.
Şeyh Mahmud (Ertuğrul Gazi'nin Kumandanlarından) 65
Şeyh Muhiddin el-Arabî, bk. Muhyiddin ibnü'l-Arabî,
Şeyh Muhlis, 88[170]
Şeyh Nureddin, (Timur'un adamı), 144, 144[435]
Şeyhi, 9[1], 10, 10[1], 12[12], 17[32], 41, 41[54], 175, 175[580], 175[580]
Şikârî, 87[164]
Şirmend (Kumandan), 110, 111
Şirvan Melikleri, 23
Şücaaddin Ahmed Bey, 277[1194]
Şükrullah, ("*Behcetü't-Tevarih*" müellifi), 33, 64[58], 68[70], 73[92], 85[150], 89[175], 89[176], 89[177], 100[222], 100[232], 100[238], 140[418], 146[437], 159[491], 165[526], 168[530], 174[570], 180[613], 183[634], 192[679], 208, 208[764], 231[895], 231[898], 234, 253, 254[1042]

T

Taceddin es-Subkî, 21, 24,
Taceddinoğlu, (Taceddinoğlu Mahmut Bey), 193, 194, 194[687]
Taceddinoğulları, 177[593]
Tacizâde Câfer Çelebi (*Mahruse-i İstanbul Fetihnamesi)*, 241[964], 241[966], 244[978], 244[979], 246[987], 247[995],
Tağallar, 23
Taharetsiz Hatib (Gelibolu valisi), 190, 190[672],
Taherten (Timur'un müntesibi), 140, 141[424]
Tahir Bey, 165
Tal Gal (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından), 65
Targan, 79, 94
Tasm (Arab-ı Baide kavimlerinden biri), 21
Taşanoğlu, 23, 170
Taşanoğlu Ali Bey, 170[543]
Taşanoğlu Haydar Bey, bk. Haydar Bey
Taşköprülüzâde, 32, 69[74]
Tatarlar, 21, 26, 73, 74
Tavaşi Şehabeddin Paşa, bk. Şehabeddin Paşa (Hadım)
Tayfur (Taşanoğlu Haydar Bey'in yakın adamlarından biri), 28, 201
Tayyib Gökbilgin (Prof. Dr. - Osmanlı Tarihçisi), 10[2], 12[8], 15[25], 18, 19, 20[40], 42, 77[110], 77[112], 78[113], 80[123], 80[128], 82[135], 83[139], 83[142], 89[175], 106[250], 108[260], 168[533], 204[750], 237[937]
Taz Ali, 79, 79[120]
Teftazanî bk. Sa'deddin Mes'ud b. Ömer et-Teftazanî
Tekeoğlu (Tekeoğulları), 23, 114[290], 198
Temür Han Çavuş, 115[293]
Terzibaşı Zağanos, 174
Thomasevitch Stephan, 257[1067]
Timur, (Timurleng), 26, 28, 54, 125, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 139[414], 139[416], 141[423], 141[424], 142[429], 143[431], 145[437], 150[454], 144[435], 146[437], 147[442], 167, 168, 169, 169[536], 170, 172, 173, 173[566], 179, 186, 203, 205, , 283
Timurlular, 23
Timurtaş Paşa (Sarı Timurtaş), 150[454], 151
Timurtaş Paşa, (Kara Timurtaş), 92, 96, 96[203], 114, 115, 116, 118, 119, 120, 123, 126, 128, 130, 131, 138, 142, 143, 120[312], 126[336], 131[368], 131[369], 134[384], 136[454], 180[614], 187, 187[655]
Timurtaş Paşaoğlu Oruç Bey, bk. Oruç Bey (Ali Beyoğlu Timurtaş Bey'in oğlu).
Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey, bk. Umur Bey
Todor Muzaki, II, 214[802]
Togan bk. Zeki Velidi Togan,
Toğan (Doğan) Bey, 211[790]
Toğmuş (Osmanlı atalarından), 60[29]
Tokatlı Fahreddin Bayezid bk. Fahreddin Bayezid (Tokatlı)
Toktemur (Osman Gazi'nin atalarından), 60, 62

Torlak Hud Kemal (Şeyh Bedreddin Simavnavî'nin müridi), 180[615], 181, 181[616]
Totırmızakoğlu Hacı Bey, bk. Hacı Bey
Toturka (Osmanlı atalarından) 62
Toyuca Balaban, 126
Trasilvanyalı, 228[877]
Tuğ-Tekin, 22
Tuğra (Togan, Doga, Osmanlı atalarından), 60, 60[26], 60[29]
Tuğra (Toğar), ibn Sevinç (Osmanlı atalarından) 61, 62
Turgal, H.F., bk. Hasan Fehmi Turgal
Turgut Alp (Ertuğrul ve Osman Gazi'nin kumandanlarından), 79, 79[116], 86
Turgutoğlu Hasan Bey, 214
Turgutoğulları, 273
Turhan Bey, 186, 188, 212, 217, 222, 222[855], 223[855], 226, 227, 227[875], 228
Tursun Bey (Aclan Bey'in oğlu), 97
Tursun Bey (Osmanlı Tarihçisi), 29, 30, 37, 224[860-862], 225[864], 230[892], 234[917], 235[920], 235[926], 236[930], 237[936], 237[942], 239[952], 240[957], 240[963], 242[967], 242[969], 243[972], 243[973], 244[975], 244[977], 244[978], 244[979], 247[994], 247[995], 248[996], 248[997], 249[1010], 250[1011], 250[1015], 251[1023], 251[1024], 253[1032], 253[1037], 253[1038], 254[1044], 254[1045], 255[1049], 255[1052], 255[1053], 255[1054], 256[1055], 256[1057], 256[1058], 256[1059], 256[1060], 265[1063], 257[1065], 257[1066], 258[1074], 258[1075], 258[1076], 259[1079], 259[1080], 259[1080], 259[1081], 259[1081], 259[1082], 260[1083], 260[1086], 261[1088], 261[1090], 262[1098], 263[1106], 264[1109], 264[1110], 264[1112], 264[1113], 265[1114], 265[1118], 265[1120], 266[1122], 266[1127], 266[1129], 267[1131], 267[1133], 269[1150], 270[1154], 271[1159], 272[1162], 272[1164], 272[1166], 273[1169], 273[1170], 274[1179], 275[1181], 275[1185], 277[1195], 277[1197], 278[1201], 278[1203], 278[1204], 279[1207], 279[1208], 279[1209], 279[1211], 280[1216], 281[1219], 282[1223], 283[1226-1227], 284[1230], 289[1256], 290[1262], 291[1267-1268-1269], 293[1280-1281-1282], 294[1287-1288-1289], 295[1294], 299[1313], 299[1314], 299[1315], 299[1316], 299[1318]
Tursun Fakîh, bk. Dursun Fakîh
Tus Beylik (Osmanlı atalarından), 62
Türemiş b. Gökalp, 61
Türkiye Selçukluları, 22, 26[44]
Türkler, 21
Türkmen, 171
Tvartko (Bosna kralı), 123[326]

U

Ubeyd-i Zakânî, 12
Ulah, 191[673], 239[954]
Ulamışoğlu Hüseyin Bey, bk. Hüseyin Bey
Ulu Arif Efendi (Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin torunu), 207[762]
Umur Bey (Develuoğlu), 264, 264[1112], 271
Umur Bey (Turhanbeyoğlu), 31
Umur Bey, Umur Paşa (Timurtaş Paşaoğlu), 126, 164, 179, 186[652], 187, 187[655], 194, 205, 205[754], 231, 278
Urban (Topdöküm ustası), 239[954]
Uyuz Bey (Varsak ümerâsından) 276
Uzun Hasan (Akkoyunlu Hükümdarı), 28, 31, 40, 260, 261, 262, 273, 275[1180], 276, 278, 279, 280, 281, 282, 282[1222], 283, 284, 285, 301
Uzunçarşılı, İ.H., bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı

Ü

Üveys Bey (Menteşeoğlu İlyas Beyin oğlu), 196, 196[707], 236[931]

V

V. Minorsky bk. Minorsky,
Vaiz Mehmed, 177[589]
Varlık, M.Ç (*Germiyanoğulları Tarihi*); bk. Mustafa Çetin Varlık
Varsaklar, 23, 118, 277
Vehbi Efendi (*Cami'ud-Düvel* mütercimlerinden), 38
Veliyüddin Ahmed Paşa
Veliyüddin Efendi, 46, 223[857]
Venedikliler, 203, 203[741], 269[1148], 270[1152], 270[1182]
Vılkıoğlu, 26, 28, 164, 197, 202, 202[734], 202[735], 204, 206, 208, 208[766], 209, 210, 211, 212, 216, 216[816], 217, 217[825], 248, 249, 250[1015]
Vlad Çebes (Cellâd) (II. Vladislav'ın oğlu)

263[1104]
Vlad Drakul (Eflâk Prensi), bk. Drakula
Vladimir Mırmıroğlu bk. Mırmıroğlu
Vladislav III, 216[813], 218[825], 219[834], (Macar Kralı), 221[844]
Voyvoda 264
Vuk Bronkoviç (Kral Lazar'ın damadı), 133[380]

Y

Yafes b. Nuh, 25, 60[21], 62, 62[48], 62[50]
Yâfiî (İmam Yâfiî, "*Mir'âtü'l-Cenân*" müellifi), 32
Yahşi Bey (Timurtaş Paşa'nın oğlu), 120, 126, 137, 142, 165, 195[695], 197
Yahşulu, (Ertuğrul Gazi'nin kumandanlarından), 65
Yahya Kazvînî, 32
Yakub Bey (Germiyanoğlu), 122[322], 142[429], 192, 196, 214
Yakup Bey (Firuz Paşa'nın oğlu), 150, 153, 154, 156, 157, 161, 165
Yakup Çelebi (I. Murad'ın oğlu), 103, 105, 116, 118, 120, 12, 123, 124, 109[267], 124[332]
Yakup Paşa, 172[559]
Yakut Hamevî, 58[15]
Yaltkaya, Ş. bk. Şerafettin Yaltkaya
Yalvaç (Osman Gazi'nin atalarından) 62
Yanoz (Yanko, Hünyadi Yanoş), 213[796], 213[797], 215[812], 216[815], 217, 219, 219[837], 221[844], 222[850], 228[877], 221, 222, 227, 228, 229, 252, 252[1026], 252[1032], 253[1032]
Yaralı Doğan, 121
Yasak (Yasuk), (Osman Gazi'nin atalarından), 60, 62
Yasuv İbn Yalvaç (Osman Gazi'nin atalarından), 60[29]
Yaşar Yücel, 132[372], 132[373], 215[810]
Yavuz Sultan Selim, bk. Selim I. (Yavuz)
Yeoryios Phrançis bk. Stphrantzes
Yılakonya (Marika Paleologos, Kayser kızı), 90
Yıldırım Bayezid I., 23, 25, 27, 28, 66, 67, 92, 109, 165, 109[267], 113, 114, 115[293], 116, 116[296], 116[297], 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 124[330], 124[332], 125, 126[336], 127, 127[341], 127[343], 127[345], 128, 128[351], 129, 129[352], 129[354], 129[358], 130, 130[360], 130[361-362], 130[366], 131[367], 131[368-369], 132[373], 132[375], 132[377], 133[380-381], 134[383], 139[413], 139, 139[415-415], 140, 142, 142[426], 142[429], 143, 145, 145[437], 146[437], 147, 149, 149[449], 165[528], 167, 169[536], 172, 186, 191[677], 203, 228[877], 238, 245[986], 269[1145]
Yıldızoğlu Mehmed Paşa (Sivas valilerinden), 172[559]
Yınanç, Mükrimin Halil, bk. Mükrimin Halil Yınanç
Yorgi Brankoviç bk. Vılkıoğlu
Yöngüç Paşa, 194, 198, 198[717], 199, 199[718], 200, 201, 205
Yukak (Dukak, Selçukluların Atası), 58[12]
Yunus Paşa, 233, 233[910], 248[998], 250[1010]
Yusuf Bali bk. Fenarîzade Mevlana Yusuf Bali
Yusuf Çelebi (II. Mehmed Fatih'in oğlu), 204
Yusuf Han, 278[1203]
Yusufça Mirza, 40, 278, 279, 279[1207], 279[1212]

Z

Zafer Taşlıklıoğlu, 193[684]
Zağnos Paşa, 224[862], 226, 233, 233[909], 238[945], 238[948], 241
Zağracı Yakub Bey (Çelebi Mehmed'in adamlarından biri), 171, 289[1253]
Zamahşerî, (Müfessir), 62[48]
Zeki Velidi Togan (Prof. Dr. - Türk Tarihçisi), 18, 18[36], 20[40], 42
Zeydî Şerifleri, 23
Zeydîler, 23
Zeynel Beg (Emirzâde), 283[1226]
Zeynelâbidin, (Kadı Burhaneddinoğlu Zeynelâbidin), 208, 215
Ziyarîler, Ziyaroğulları, 22

YER İSİMLERİ İNDEKSİ

A

Adaçayırı, 253
Adaköylü Köprüsü 230
Adrianos (Adriani, Orhaneli'ye bağlı bir köy, Evrenos, Olimpium köyü) 79121
Adriyatik Denizi, 22, 268[1141], 293[1281]
Ahlat, 59, 5918
Ahmedek, (kale) 274
Akça Hisar (Arnavutluk'ta), 293
Akçahisar, 80
Akçaliman, 99
Akdeniz, 22, 268[1141], 293[1281]
Akhisar (Tiatiron), 82, 83
Akhisar, 197[709], 237[939]
Akkoyunlu, 177, 205[753]
Aksaray 129, 129[352], 130[360], 130[361], 155, 276, 277[1192]
Akşehir 130[360], 145, 146, 146[438], 235[926], 236[927], 236[930], 175, 175[576-577]
Akyazı, 80, 83, 84, 258
Akyolu (kale) 240[956]
Alaca-Hisar 28, 136[392], 136[397], 137[400], 198, 208, 216, 217[825], 300
Alaçam, 200[722]
Alaeddinoğlu Ovası, 164
Alâiyye (Alanya) 277, 277[1196], 278
Alamut (Hasan Sabbah'ın karargahı olan kale) 22
Alaşehir, 129
Alp Arslan Canik'i, bk. Canik
Almanya, 131[367], 219
Amasra (Amastris) 258, 258, 258[1072], 258[1075]
Amasya 29, 88, 142, 147, 148, 151, 152, 153, 155, 162, 88[166], 141[423], 142[426], 148[444], 154[471], 155[474], 168, 169, 169[536], 169[541], 172, 173[563], 177, 178, 180, 180[612], 182, 198, 198[717], 199, 215, 233, 231, 231[899], 253, 260, 280, 284
Anadolu Hisarı, 137[400]
Anadolu, 169, 173, 175, 187, 188, 196, 216, 234, 236, 298, 240[963], 260, 265, 279, 284, 297, 299
Anahor Emrudili, 97
Ankara (Engüriye), 28, 63, 64, 64[62], 104, 140, 144, 104[239], 131[368], 141[422-423-424], 148[444], 150[454], 170, 175, 176, 203[739], 219[872], 232[903], 240[959], 245[986], 279[1191]
Antalya, 198, 235
Anteb, 140[417]
Arakliye (Ereğli) 277[1194]
Arkuş (Ova), 131[367]
Armutlu bk. Emrud-ili
Arnavud İskenderiyesi 119
Arnavud, Arnavutluk, 116, 195, 208, 216, 205, 209, 227, 227[876], 228[877], 254, 269, 269[1146], 272, 290, 292, 293, 295
Artık Ova 199
Asmalı Mescit Sokağı, 242[969]
Atina, 138
Atranos, 80
Avlonya 295[1292]
Aya-Dimitri, 204[745]
Aya-Şılonya, 99
Ayasluğ Kalesi, 161
Ayasofya, 246[987], 247
Ayazmend, 96, 265
Aydın 68, 129, 144, 145, 123[325], 129[354], 129[355], 141[424], 144[436], 152, 157, 169[536], 180, 180[608], 180[614], 181, 181[617], 186, 197, 235, 298
Aydıncık, 96, 98, 98[215]
Aydos 81, 81[130], 90, 91/90[179], 273
Aylos, 96
Aynoz, 106, 106[251], 249, 250, 275
Ayos, 110
Ayvansaray, 240[963]
Azak, 288, 289[1250], 296
Azerbaycan, 88[169], 139, 140, 147, 205
Aziz Romanos, bk. Topkapı

B

Baba eski, 105[249]
Bab-ı Âlî, 13

Bab-ı Hümâyûn, 248[998]
Bafra, 177
Bağdat, 139, 140, 139[415], 140[417]
Bakır küresi, 177, 177[588], 195[696]
Bakova, 254
Balıkesir 96, 97, 150, 98[215], 150[452], 226, 233[909]
Ballu Badracık 227, 255, 255[1049],
Bandırma, 98[215]
Bantor, 104
Bartın, 258[1072]
Basra Körfezi, 22
Basra, 22
Batova, 254[1046]
Bayburt, 177, 281, 282
Bedevi Çardak (Amasya'da hapishane), 162, 179, 186, 196, 197[708]
Bedros (Beled-i Yunus, Balat Köyü) 80, 80[123], 80[125]
Behisni, 139
Belçika, 215[812]
Belgrad, 210, 212, 212[793], 216[817], 219, 251, 252, 252[1025], 252[1031], 255, 256
Bergama, 96
Bergos, 105
Beypazarı, 151, 153, 214
Beyşehir, 118, 175, 175[577], 236[930]
Biga (Çanakkale'ye bağlı ilçe) 12, 109, 100[225], 109[265], 182[629], 190, 190[671]
Bilecik, 64[60], 75, 75, 76[107], 79, 79[116], 92, 109, 125, 104[239]
Bizans, 24, 188[663], 203[739], 237[940], 241[764]
Boboça (Babofça:Babitaa)266[1125]
Bodrum 298
Boğazkesen Hisarı (Rumeli Hisarı) 27, 241, 292
Boğdan 290, 291
Bolayır 99, 101, 100[225], 101[226-227], 191
Bolu, 169, 173[567], 195[694], 262
Bolvadin, 214
Bor 286[1238]
Bosna, 107, 116, 119, 120, 122, 128, 219[812], 216[818], 128[349], 131[367], 219, 257, 266, 267[1131], 269, 272[1161]
Bosna-Hersek, 219, 266[1122],
Boyana, 293[1280]
Bozcaada, 250[1010], 296
Bozöyük, 64[61]
Bozpazarcığı, 287
Böri (kale), 112
Buçuktepe, 225, 225[868], 226
Bugados, 246
Buhara, 58, 186[650]
Bulgar Dağı, 261, 261[1090], 273
Bulgar, 215[812]
Burgaz, 105, 100[224]
Burhaniye, 12
Bursa, 29, 76, 76[105], 78, 78[115], 79, 81, 81[130], 81[131], 84, 84[146], 85, 85[150], 89, 92, 96, 97, 98, 102, 103, 104, 107, 109, 111, 113, 116, 119, 120, 125, 127, 129, 130, 131, 133, 134, 136, 138, 140, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 131, 152, 153, 154, 159, 160, 161, 162, 169, 88[167], 90[179], 96[204], 97[210], 98[214], 104[239], 130[361], 131[367], 131[368], 143[431], 144[432], 147[442], 154[471], 155[474], 173[567], 174, 174[570], 175, 176, 179, 182, 182[628], 183, 184, 184[638], 186, 188, 192, 194, 195, 196, 204, 208, 215, 215[810], 215[811], 222, 231, 231[897], 236, 237, 246, 253[1040], 257, 259

C

Caber, (Suriye'de Türk Mezarının yakınında bulunduğu kale) 59, 59[18]
Cambridge, 43
Can Ovası, 202
Canik, 133, 133[378], 142[426], 148[444], 170, 175, 175[578], 176[581], 177, 178, 199, 201, 201[727]
Castellum bk. Kestel,
Cebe Ali Kapısı, 242
Cemâl Kalesi, 155, 155[475]
Ceneviz, 134, 190, 237, 241[964], 288
Ceyhun (Nehir) 58,
Cisr-i Mustafa Paşa Kasabası, 108[260]
Clytie (Külüç kalesi) 266[1129]
Cubuclea bk. leblebuci
Cürcân, 22

Ç

Çadurlu, 82
Çakır Pınarı, 75
Çamurlu, 111, 164, 192
Çatal-Burgaz, 112
Çataltepe, 142[428]
Çayhisar, 118
Çenge (kale), 121[319]
Çernoz, 121[319]
Çetr Hezâr Kalesi, 121
Çımin, (Zeybin, Zımın, Zibin), 209, 209[772]
Çimni, 98, 99/99[218]
Çirmen 109, 276, 284
Çitiruz (Çitroz), 118, 128[349]
Çorlu (Tzurullon) 100, 100[224], 104, 105, 105[247]
Çorum, 88[166], 88[169], 132[373], 148[444], 199
Çubuk ovası, 140

D

Dâbuya, 22
Darende, 139
Darıca, 94[198], 179
Dârü'l-Hadis, 231
Değirmen Deresi, 163
Deliorman, 181
Dergos, 293, 294
Develi, 131[370]
Develi-Hisar, 130[361], 139[370]
Develü Karahisar, 286
Dımaşk, 22
Dimetoka, 105, 105[246], 106, 106[252], 106[253], 109, 179, 205[751], 212
Dinever, 22
Dirigoz Kalesi bk. Dergos
Dirin 293[1281]
Divriği, 139
Diyarbekir, 22, 262, 278[1200]
Diyar-ı Rum, 58,
Dobriç (kale), 121[319]
Dobruca, 181
Domaliç bk. Tomaniç,
Drama, 112[275]/113
Drava, 256, 293[1280]
Drihna Kalesi, 121
Drine 293[1280]
Durne 293
Düğüncüler (köy), 158, 158[487], 158[409]

E

Ece Ovası, 191
Edirne 11, 17, 24, 103, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 116, 118, 120, 127, 130, 135, 138, 143, 147, 148, 149, 154, 157, 158, 159, 163, 106[250], 106[253], 107[259], 109[267], 110[268], 143[431], 156[480], 158[486], 162[509], 167, 168[530], 174, 176, 179[605], 184, 185, 185[647], 186, 187[659], 188[663], 191, 191[673], 191[674], 191[675], 194[688], 195, 202, 204, 204[746], 205, 206, 207[761], 208, 209, 210, 213, 215, 215[809], 216, 217[825], 218[825-829], 220, 220[841-843], 223, 224[863], 225[865], 226, 227, 229, 230, 231, 232[904], 234, 236[932], 237[937], 238[947], 239, 239[953], 247[992], 249, 250, 253, 253[1039], 254, 257, 259, 261[1094], 265[1116], 272, 276, 284, 285, 291, 300
Edirnekapı, 240[963], 243
Edremid, 96
Efes, 148[447], 156[480], 189[668]
Eflâk, 29, 107, 128, 130, 131, 148, 156/128[349], 131[367], 130[366], 148[447], 176, 177[587], 180, 181, 185[647], 191[676], 195, 209, 212, 213, 214, 215[812], 219, 220, 228, 228[877], 255, 258, 263, 264,
Eflâka, (küçük bir kale) 121[319]
Ege (denizi), 268[1141]
Eğirdir, 145
Eğriboz 275, 275[1181], 276
Eğrice (Ekinci, İkizce), 71, 71[86]
Eğrigöz, 114, 211
Emed kalesi, 211[782]
Emirüd-İli (Armutlu), 98[214]
Emule, 248
Enez, 106[251], 247[992], 250[1012]
Engürüs, 176, 202, 205, 206, 208, 210, 211, 212[786], 292, 297
Erçay, 267
Erdel, 216

Ereğli, 9
Eretna, 141[424]
Ergene köprüsü, 201, 201[731]
Erma'a, 80
Ermenek, 64[60], 131[370], 286
Ermeni Derbendi, 64[61]
Ermeniya (Ermenistan) 59,
Erreköyü 277[1192]
Erzincan, 140, 141[424], 177, 261[1090]
Eski-Hisar, 94[198]
Eski İstanbulluk (kale), 121[319]
Eskişehir, 68, 69, 72, 72[91], 74, 78, 83, 86[157], 153, 153[468]
Evrenos kalesi, 84, 84[147]
Examilion (Mora yarımadasındaki beş kale) 226[872]
Eymenoz, 121[319]
Eyüp, 240[963]

F

Faküs Adası, 250[1013]
Farsala, 138[411]
Felenbel, 170
Ferecik, 35, 111, 112, 249
Fırat (Nehir) 59, 280, 281
Fidye kızuğu, 192
Filibe, 107, 111, 117, 122, 163, 107[257-258], 178, 197, 216, 260[1084], 263
Filisboli, 107
Filke (Fisilke), 254, 255[1049]
Finike, 298[1303]
Foça, 250[1010]
Fransa, 215[812]
Fudura, 86

G

Galata (kulesi), 241, 241[966], 241[966], 242[969])
Galata, 10[4]
Garde Gölü, 242[967]
Gebze, 148[443], 160, 179, 233, 299
Gelibolu 36, 98, 99, 101, 107, 126, 147, 151, 156, 99[219], 99[220], 120[317], 156[480], 185[647], 187, 187[659], 188, 188[663], 190, 190[612], 191[674], 194[688], 203, 211, 218, 219[836], 220, 220[841], 232, 233, 233[909], 237, 237[939], 249[1010], 250[1010], 262[1096], 265, 270, 275, 279, 298[1305], 299, 301,
Gemlik 80[124], 85, 96, 96[204], 98[214], 143[431]
Germe Kalesi (Mora'da) 224[862], 226, 226[871], 227, 255, 269, 270
Germiyan, 115, 116
Gevâle, 274, 274[1178]
Geyve, (Geyvehisar, pamukova) 82, 83, 83[139], 83[140]
Giresun, 261[1092]
Girit, 241[964]
Göksu, 137[400], 220[841]
Gölbaşı, 293, 294
Gördes, 227[874]
Gördos (Korintos), 254, 255[1049], 269, 269[1148]
Görföz 269[1149]
Göynük 74, 95, 138, 148[446]
Gözke, 121[319]
Güğercinlik, 202, 206[758], 207, 217, 255, 256, 256[1057]
Gümlüoğlu, 186[648]
Gümülcine, 106, 112, 126, 105[245], 277[1196]
Gümüşhane, 261[1090]
Gürcistan, 289[1251]
Gürüce, 255
Güzelce Hisar, 137[400], 187, 187[657], 237, 237[939]

H

Habur (Nehir) 59[18]
Hacı Mahmud Efendi kitaplığı, 15
Hacun (Mekke Mezarlığı), 13
Hafız Efendi kitaplığı (Süleymaniye kütüphanesi'nin bir bölümü), 17
Haleb, 59, 59[18], 140[417]
Halic (İstanbul Halici), 27, 242, 242[969]
Hamid-ili, 192, 198, 206, 207, 208, 279
Hamzabey köyü, 71[84]
Harem-i Nebevi, 17
Haremeyn, 14
Harisu (bkz. Edirnekapı)
Harmankaya, 69, 74, 75, 86
Hasköy, 285, 287, 300

Hayrabolu, 100, 110, 106[250]
Helvayî Mahallesi, 101
Hereke, 92, 92[186]
Hermanştad, (Kale) 213[797]
Hersek, 116, 119, 120, 122
Hırvatiye Kalesi, 121
Hicaz, 21
Hind, Hindistan, 22
Hoy, 88[169]
Hritos kalesi, 241[966]
Hûzistan, 22

İ

İberia, 241[964]
İçel, 129, 131[970], 287
İhtimân, 110, 111, 164
İlyasbey köyü, 75[101]
İncegiz, 111, 160, 161[501]
İnebahtı, 292
İnegöl, 70, 71, 76, 76[107], 78, 79[116], 86, 260[1083]
İnönü, 69, 72, 77, 79, 79[116], 80, 86.
İpsala, 100, 105, 111, 249
İran, 58, 253[1040]
İsakçı, 176
İsfahan, 22
İskender Boğazı, 137, 137[399], 220
İskenderiyye (Arnavutluk), 290, 292, 294
İskenderiyye (Mısır) 293[1279]
İskete, 112
İspanya, 23, 134, 241[964], 296
İsrail, 179
İstanbul, 13, 24, 27, 28, 38, 48, 75, 79, 90, 91, 94, 97, 100, 110, 111, 120, 134, 135, 137, 138, 148, 158, 160, 161, 162/94[194], 94[195], 150[454], 158[486], 162[509], 167, 174, 187, 193, 194[688], 203, 22, 231, 234, 237, 239, 239[951], 240[956], 241, 242, 243[973], 244[979], 244[976], 254[1041], 261, 262[1094], 263, 268, 272[1167], 273, 273[1171], 274, 276, 285, 288[1244], 292, 295, 298[1305-1307], 299, 300
İstanköy, 250[1010]
İşkodra 293[1279]
İştip (kale), 116
İtalya, 294
İzlâdi, 36, 216, 217[821], 218, 232[904]
İzmir, 186, 196, 197
İznik, 34, 78[115], 79, 79[115], 84, 94, 95, 96, 148, 151, 91[185], 94[193], 94[195], 94[198], 95[199-200], 104[239], 179, 179[607], 180[610], 192, 193, 194, 194[688]
İznikmid (İzmit) 84, 86, 90, 91, 95, 90[179], 91[185]. Ayrıca bk. Makdon
İzveçay (Erçay), 267[1131], 267[1133]
İzvornik, 255, 255[1054], 270, 271, 272, 272[1161]

K

Kâfir Pınar (kale), 154, 192
Kahire, 12, 13, 14
Kahta, 65, 65[67]
Kalecik, 177, 177[588]
Kalkandelen, 272, 273[1168]
Kamçı (Kamçık) Nehri 219[836], 221
Kandıra, 91[182]
Kandiye, 241[964]
Kangırı, 138, 177, 177[588]
Kapulu Derbendi, 111
Kara Burun, 181, 181[617]
Kara-ciyş, 83, 83[140], 83[142]
Kara-Ferye, 112[279]/138
Kara-Hisar, 274, 274[1179], 279
Kara-Tegin (Kale), 84
Karaağaç, 118, 179
Karabağ, 139, 140/140[417]
Karaboğdan, 219
Karacabey, 158, 158[486], 240[963], 246, 246[988]
Karacadağ, 63, 63[52], 64, 64[58], 64[60]
Karaca-Hisar, (Karacaşehir), 27, 70, 71, 72, 72[89], 72[91], 73, 73[92], 74, 75, 79[116], 81, 82, 82[134], 83, 87
Karachi (Pakistan'ın Başkenti), 43
Karadeniz, 22, 237, 237[939], 288, 291
Karahisar, 131[370]
Karaman, 106, 129, 131, 153, 156, 119[307], 122[322], 129[358], 130[961-362], 131[368], 131[371], 186, 193, 207, 218[829], 237, 262, 269, 273, 274, 275, 276, 278, 280, 276[1192]

Karamuk, 279
Karamürsel, 80, 86
Karaöyük, 63
Karatova, 266
Karesi, 80, 96, 97, 98, 116, 129, 147, 96[205], 97[207], 97[210], 129[355], 141[423], 233[909]
Karlı İli, 116, 270, 270[1153]
Karnâbad, 110, 174
Kartal, 148[443]
Kasımpaşa (İstanbul'un bir semti), 10, 27, 242, 242[969]
Kastamonu, 23, 68, 122, 129, 132, 148, 152, 156, 114[290], 130[364], 132[376], 132[377], 142[426], 156[479], 168, 175, 175[578], 176[581], 177, 177[588], 258, 260[1084], 276
Kastelia (İspanya'da bir eyalet), 241[964]
Katalan, 241[964]
Katoikein bk. Kite,
Kavala, 113, 112[279]
Kayapo (köy), 237[937]
Kayseri, 68, 132, 140, 147, 130[361], 176[581], 278, 279[1206]
Kazabad (Ova), 170, 171, 280
Kefe, 40, 68, 191[676], 288, 290[1257]
Kemah, 139, 140, 280
Kemer-Edremid (Bugünkü Burhaniye İlçesi), 12
Kepsut, 150[452]
Kestel, 79, 79[121], 80, 80[125]
Keşan, 105, 106[253]
Kılıç Ali Paşa Camii, 242[969]
Kır-İli, 279
Kırım, 24,
Kırk Kilise, 110
Kırşehir, 88, 88[165], 155, 155[475], 175[577], 236, 236[930]
Kızıl Hisar, 276[1187]
Kızılağaç Yenicesi, 110, 191, 191[675]
Kızılca-Tuzla, 96
Kızılsaray bk. Saray
Kızlar Kalesi, 275
Kidonia, 241[964]
Kirastavçe, 121[319]
Kirman, 22
Kirmasti, 97, 97[207]
Kite Ovası (Kete, Katoikein), 80, 80[126], 86, 117
Koca Kayası (Tokat-Amasya civarında), 28, 200, 200[723],
Koca-İli (Kocaeli), 81, 83, 84, 86, 137, 237, 296
Koçhisar, 80
Kolca (Kolaca, Kızılca), 70, 71, 71[85]
Kostantiniyye, bk. İstanbul
Konur-Hisar, 99, 260
Konurpa, 34, 80, 91
Konuş, 178, 178[600]
Konya, 9, 55[5], 56, 118, 131[370], 175, 175[576], 176[581], 214, 218[829], 236, 236[929], 273, 274, 274[1177], 286, 287
Korent körfezi, 242[967]
Kosmidi bk. Eyüp
Kosova, 102, 121, 164 220[834], 222[853], 226[871], 227, 228, 230, 251
Kostriyata, 227[876]
Kovaç-ili 268
Koylu Hisar, 260[1086]
Koyunhisar, (Baphaon), 80, 80[124], 80[127], 91, 260
Koz-Ova, 121[319], 171[56]
Köprü Hisarı, 77
Köstendil, 111
Krabçene, 121[319]
Kriloporta (Tahtakapı, bugünkü Ayvansaray) bk. Ayvansaray
Kroya (Akça-Hisar) 227[876]
Ksirologos (Kurutepe: Davutpaşa), 245[985]
Kuluç, 266[1129]
Kumburgaz, 246
Kuruşevaç bk. Alaca-Hisar)
Küçük Kazovası, 108[260]
Kükürtlü, 80
Kütahya, 73[92], 143, 144, 145, 143[431], 150[454], 211[782], 236

L

Ladik, 171[552]
Lafça (Babofça), 266[1126]
Lapseki, 156[480], 190, 190[672]
Larende, 129, 130, 130[361], 131[370], 273, 274[1177], 276, 276[1189], 277
Leblebucihisar (leblusihisar), 80, 80[128], 82

Lefke (Osmaneli), 80, 82, 82[135]
Leskofça, 217[825]
Leş, 293, 294
Leşki, 293[1281]
Liguria, 241[964]
Limni, 241[964], 296
Limnos, 185[647]
Lissus (Lisüs), bk. Leş
Lofça, 266
Londar 270
Lök, 229

M

Madara (kale), 121[319]
Mâhân, 58, 58[15], 59
Makdon (İznikmid'in eski adı), 90
Malatya, 60, 139, 147, 139[413]
Malkara, 100, 105, 106, 111, 106[253]
Manastır, 35, 78, 105[245], 116[297]
Mancılık (Mıhli), 254, 255[1048]
Manisa, 180[612], 181, 219, 237[939], 253, 299
Manyas, 96
Maraş, 152
Mardin, 140[417]
Margrit (Siroz yakınlarında bir kilise), 57
Marmara (denizi) 268[1141]
Marova, 291
Maverâünnehir, 58, 289[1250]
Mazenderân, 23
Meçka (kale), 121[319]
Medine, 13, 14, 17, 22, 23, 54
Mehidia (Kale), 209[772]
Mekke, 13, 21, 22, 23, 24, 54, 196, 297
Menkuş Adası, 296
Menteşe, 233[911], 236
Menyan Kalesi, 278[1197]
Merhas, 80
Meriç (Nehir), 105, 106, 108, 163, 107[258], 108[260]
Merküb, 288, 289[1254-1255]
Merv (Horasan'ın bir şehri) 58[15]
Merv-i Şahcân, 58
Mervan Kalesi, 277[1197]
Merzifon, 178[598], 199
Mezopotamya, 22
Mıgloç, (Kale), 121[319]
Mısır, 13, 22, 24, 140[417], 182[625], 218[828], 223, 277[1116], 297
Midilli, 250[1012], 250[1013], 265, 266[1121], 270, 270[1155]
Mihal Gazi (köy) 74[95]
Mihâlic, 97, 152, 97[207], 218[829]
Minan kalesi, 278, 278[1197], 286
Misilli, 104, 105, 104[243]
Misivri (kale), 240[956]
Misuri 270
Mokan 277
Mokre Hisar, 278[1197]
Mora, 138, 138[409], 254, 254, 255, 226, 226[872], 262[1099], 269, 269[1150], 270, 270[1152], 292
Morava (Konovica) nehri, 217[821]
Mudurnu, 74, 80, 95
Mumhane Burnu, 241[966]
Muradiye Camii, 210
Murtazabad: 173,
Musul, 22
Mut, 131[370], 277[1192]
Muta (Kale), 296

N

Narlı Bahçe, (Amasya'da bir yer), 231[897]
Navsa (Kasaba), 284[1233]
Negedubri, 211
Niğbolu, 28, 121, 136, 130[966], 131[367], 135[389], 135[391], 136[394], 136[397], 150[454], 219, 219[837], 263[1108]
Niğde, 130[360], 130[361], 175[577], 277[1192], 286[1238], 287
Nika-Boli, 121[319]
Niksar, 170, 177[593]
Nilüfer Suyu, 102/117[298], 223
Niş, 113, 163, 113[285], 163[514], 216, 217, 217[821]
Novaberde, 210 212, 250, 251[1016], 251[1020]
Nukesri, 121[319]

O

Ohri, 272[1166]

Ok Meydanı, 27, 242
Okluk Hisar, 175, 175[576], 175[577]
Orhaneli, 79[121]
Orsava (kale), 209[772]
Ortahisar, 277[1192]
Osmancık, 133[378], 142[426]
Osmaneli bk. Lefke
Otlukbeli, 249[1009], 275[116], 277[1193], 280[1214], 286[1234]
Otranto, 295
Oynaş, 80

Ö

Ömer Dağı (Konya-Afyon yakınlarında bir yer), 214
Önasya, 22

P

Pağnık bk. Pığı, (Yığnık),
Paris, 242[967]
Pasin Ovası, 60, 63
Patros, 227[874]
Pavlı-ili, 268
Pazarcık, 64[61], 178[600]
Pelekanon, 94[198]
Pendik, 148[443], 179
Periteorion (Batı Trakya'da bir köy), 191[674]
Philokrene, 94[198]
Pığı, 65, 65[67]
Pınar Hisar, 96, 110
Pili Tu Ayiu Evyeniu (bk. Yalı köşkü)
Ploşnik, 120[311]
Po Nehri, 242[967]
Polonya, 216[813]
Polya, 134, 294[1291], 295, 296, 296[1303], 300
Pravadi, 120, 219[836], 237[937]
Priminios (Mihal Gazi Köyü) 74[95]
Priştina, 251[1016]
Pulunya (kale), 35, 112

R

Rakka (Suriye'nin kuzeyinde bir şehir) 59[18]
Rasa (Rasava), 255[1051], 256
Raşid Efendi kütüphanesi (Kayseri), 47
Rodos, 236, 236[932], 241[964], 294[1291], 297, 298, 301
Rumeli Hisarı, 239[950], 242[969]
Rumeli, 23, 24, 174, 176, 178, 186, 187, 189, 190, 193, 259, 262, 279, 281, 223[859], 232, 232[905], 233, 237[940], 240[963], 259, 283, 290, 295, 299
Rusi Kasrı 273
Rusya Federasyonu, 242[969]
Rümiyetü's-suğra ve Ermeniyetü'l Kübra, 178, 199, 260, 280

S

Sagedin, 217[825]
Sahip Karahisar, 198
Said-ili, 175, 175[576]
Sakarya, 34, 74[98], 91, 91[183]
Sakız Adası, 241[964], 250[1010]
Salona, 138[411]
Samakov, 110, 111, 112[73]
Samandıra, 90, 91/90[179]
Samandriya, 80
Samsun, 133, 133[378], 177, 178, 179[604], 200[722], 200[723]
Saray (Kızıl Saray), 63, 63[55]
Sarayburnu, 241
Sarıkaya, 74
Saruhan, 114[290], 122[322], 123[325], 129[354-355], 141[423-424], 129, 141, 152, 157
Sava, 210, 251[1024], 252, 255, 256
Sazlıdere, 106, 187, 188
Sazlık, 187[657]
Selanik, 9, 35, 116, 134, 116[296], 134[384], 148[443], 152, 153, 180, 180[614], 181, 186, 191[677], 203, 203[743], 233, 251, 295
Selâsil, 173
Selimiye Halk Kütüphanesi, (Edirne), 17, 47
Semendire, 208[766], 210, 210[780], 211, 212, 212[793], 217, 248, 255, 255[1052], 257, 289
Semerkand, 58, 144[435]
Sen nehri, 242[967]
Serem Adası, 290[1259]
Serem Ovası, 289

Serez, 261[1094]
Sevarin, 176, 209[772]
Seydi Gazi, 175, 175[575]
Seydi Kavağı, 101
Seydişehir, 118, 175, 175[576], 175[577], 236[930]
Sırbistan, 208[766], 215[812], 216[817], 228[879]
Sırp Sındığı, 108, 106[253], 108[260-261], 109[266]
Sikület, 229
Silifke, 277, 278, 286
Silistre, 121, 148, 130[366], 131[367], 181, 195
Silivri, 148[443], 246
Simav, 114
Simre, 68
Sinop, 68, 156, 195, 258, 260[1084]
Sirat, 270
Siroz, 112[113], 126, 128, 159, 160, 105[245], 112[279], 128[349], 181, 182, 186, 227, 254, 254
Sivas, 132, 139, 132[373], 132[375], 139[416], 148[444], 172, 172[559]
Sivri-Hisâr, 155, 175[577]
Sivrice Hisar, 248, 254, 255, 256[1055]
Sofya, 111, 117, 163, 164, 111[273], 117[300], 163[513], 174, 192, 214, 216, 228, 257, 270, 271
Soğukpınar, 79[121]
Sokol Kalesi, 266, 266[1129], 267, 267[1131]
Solfasol (Zülfazl), 240[959]
Sonusa, 262, 262[1098]
Sorkun, 74
Söğüt, 23, 57, 63, 64, 64[60], 69, 72, 74, 74[95], 77
St. Öjen Kapısı (Pili Tu Ayiu Evyeniu), bk. Yalıköşkü
Sultanönü, 86[154], 91
Suriye, 22
Süleymaniye Kütüphanesi, 16
Sürmeli Çukur, 60, 63
Süzebolu, 110

Ş

Şam, 286
Şarkikarahisar, 171, 177, 284, 285
Şebeş (kale), 209[772], 284, 285
Şehirköyü, 163, 216
Şumni Kalesi, 120, 121[319], 219[836]
Şücaeddin Diyarı, 277

T

Taberistan, 22
Taif, (Hicaz'da bir şehir), 13, 14, 15, 16
Taraklı Bolu, bk. Bolu
Taraklı Yenicesi, 74, 95, 138
Tarentum (limanı), 242[967]
Tarsos, 255[1047]
Taş İli, 130, 130[361], 207, 214, 235, 235[926], 236, 276, 277
Taşan kalesi, 170[543]
Taşoz, 250
Tavşanlı,114, 291, 292
Tavuslu, 121
Teke, 144
Tekfur Çayırı, 299
Tekfur Dağı, 100
Tekfur Pınarı, 80, 83
Tekirdağ, 138[408]
Tepebaşı, 242[969]
Ternpil, 138[411]
Teselya, 138[411], 148[443]
Tevra Sigillata, 296[1299]
Tırhala, 138
Tırnavi (Tırnavo), 120, 121[319], 256[1060]
Tırnovalı (Süleymaniye kütüphanesinin bir bölümü), 16
Tiatiron bk. Akhisar
Tımaşvar, 208
Tire, 145, 181
Tirebçe, 251
Titel-Rev, 216[817]
Toğuca, 217
Toğucak, 219
Tokat, 132, 148, 148[444], 151, 152, 153, 154, 155, 162, 168, 169, 170, 170[546], 171, 172, 178, 179, 179[606], 186, 197[708], 198, 199, 205, 211, 212, 212[787], 217, 233, 233[911], 260, 222, 227[873], 278, 279[1205], 280
Tokmak, 254, 255[1049]
Toliçe, 217[825]
Tomaniç, 64[60], 70, 70[79], 71, 149

Ton-Birgoz, 121[319]
Tophane, 242[969]
Topkapı, 240[963]
Torak ibn Kazhan, (Osmanlı atalarından), 60[29]
Torul, 289[1251], 296
Tosya, 168, 177, 177[588]
Trabzon (Trabuzan), 24, 259, 259[1081], 261, 261[1090], 261[1092], 262
Traka, 121[319]
Trakya, 19[674]
Trayiçe, 255
Tubingen, 57[9]
Tuna (Nehir), 121, 128, 136, 131[367], 176, 207, 208, 214, 215[812], 219, 219[836], 223, 231, 251[1024], 251[1025], 252, 256, 256, 256, 263, 291
Tunca, 18[5], 19[167]
Türkistan, 62, 186, 289[1250]
Tzurullon bk. Çorlu

U

Uçhisar, 277[1192]
Ulubat, 80, 97, 97[207], 98[213], 150, 188, 189
Umul, 255[1051]
Ustrowa Karusu, 262[1094]

Ü

Üsküb, 35, 128, 128[349], 250, 251[1016], 255, 256, 260[1083], 266
Üsküdar, 299

V

Vardar Yenicesi, 126, 204[744]
Vardar, 106, 128[349]
Varna, 196, 213, 214, 219[836], 220, 220[839], 222[852], 223[855], 224[863], 225, 227[873], 228, 232, 232, 234[915], 236[930], 237[937], 237[939]
Vasıt, 22
Vefçen, 121[319]
Venedik, 134, 241[944], 292[1273], 298[1307]
Verbes (Wrbas) çayı, 267[1131]
Vezikköprü, 200[723]
Vıda, 255
Vidin, 128[349], 254
Vize, 111, 240[956]

Y

Yalak-Abâd, 80
Yalakoba, 220[841]
Yalakova, 84, 94, 94[196], 150
Yalıköşkü, 241[966]
Yalvaç, (ilçe), 118[305], 279
Yanbolu, 110, 174
Yanova, 254[1046]
Yapu Germe, 288
Yarhisar, 75, 75[101], 76, 76[107], 79, 79[116], 86, 102
Yassı Çemen, 261[1090]
Yayça (Yaytsa), 266, 267, 270, 271, 271[1157], 271[1158]
Yedikule, 243[974], 247[992], 288
Yeni Sala, 176
Yenice, 82, 83, 118, 126, 159, 160, 251[1016]
Yenice Hisar, 137[400]
Yenişehir (Hamidoğulları Yenişehir'i) 175[576]
Yenişehir (İlk Osmanlı başkentlerinden biri), 56, 57, 78, 79, 82, 83, 83[237], 84, 109, 118, 120, 134, 138[411], 143[431], 151, 154, 259, 260[1083]
Yerköyü, (Yergöğü), 176, 176[583]
Yığnık bk. Pığı
Yıldruz, 270
Yunanistan, 179
Yund Hisarı, 77
Yund-Ovası, 272[1166]
Yürük-Ova, 121[319]

Z

Zac, 284
Zağra, 106, 163. 179[607], 181, 181[619]
Zanibak (Janibak), 293[1284]
Zeytinlik (Topkapı Sarayı'nın yapıldığı yer), 248
Zeytun (Samsun-Alaçam'a bağlı bir köy), 200
Zınha (Zihne), 112[279], 113, 250, 250[1013]
Zigana, 261[1090]
Zile, 215[810]
Zişt-Ova, 121[319]
Zülfazl bk. Salfasol

KİTAP VE MAKALE İSİMLERİ İNDEKSİ

A

Acâibu'l-Mabdûr (İbn Arabşah), 140[427], 140[421], 146[437]
Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu - Karakoyunlu Devletleri (İ. H. Uzunçarşılı), 205[753]
Ahkâm-ı Sultanî, (Ahmed Dede Efendi), 18
Amasya Tarihi (H. Hüsameddin), 139[416], 142[426], 148[444], 150[453], 168[530], 169[538-941], 170[542], 170[546], 171[554-556-558], 172[559], 173[564], 184[638], 198[717], 200[724], 215[808], 230[888], 231[897], 234[914], 237[938]
Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyeti (Fatih ve İstanbul Dergisi; H. İnalcık), 272[1163]
Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma (H. Akın), 189[668]
el-Aylemu'z-Zâhir (Cenâbî), 32, 59[18]

B

Bâbâiler isyanı (A. Yaşar Ocak), 87[158], 87[164]
Behcetu't-Tevârîh, (Mevlana Şükrullah) 33, 64[58], 68[70], 73[92], 85[150], 183[634], 208, 254[1042]
Belgradın Muhasarası (İstanbul Erstitüsü Dergisi, Feridun Dirimtekin), 252[1025]
Belleten, 241[964]
el-Berku'l-Yemânî (Kutbu'l-Mekki), 32
Beyânu Ahvâli'l-Acâib ve'l-Garâib, 177[587]
Bezm-ü Rezm (Aziz Asterâbâdî) 124[332], 132[372], 132[373-374], 142[426], 215[810]
el-Bidâye ve'n-Nihaye (İmâdüddin İbn Kesîr), 32
Bizans İmparatorluğu Tarihi (Diehl Charles) 85[149], 129[352]
Bizans Devleti Tarihi, bk. Georg Ostrogorsky
Bizans Karşısında Türkler, (Ahmed Refik), 72[89]
Bizans Tarihi (Dukas), 116[297]
Bütün Yönleriyle Bedreddin (M. Kurdakul), 179[605]
Büyük Selçuklu İmparatorluğu (M. Altan Köymen) 58[14]

C

Câm-ı Cem Âyîn, (Bayatlı Mahmud b. Hasan) : 49, 58[16], 59[17], 59[18], 77[110], 88[171], 89[177], 103[233], 103[234], 127[341], 127[345], 127[346], 167[529], 168[531], 185[640], 185[643], 185[644], 234[914], 234[917], 239[918], 234[919]
Câmiü'd-Daavât (Mevlana Şükrullah) 254[1042]
Câmiu'd-Düvel, 14, 18, 20, 21, 30, 34, 39, 39[49], 40, 41, 42, 43, 47, 49
Câmiu'd-Düvel, Karahanlılar ve Anadolu Selçukluları (Hasan Fehmi Turgal), 20[40]
Câmiu'l-Fusûleyn (Şeyh Bedreddin) 182, 182[625]
Câmiu't-Tevârîh (Reşidüddin), 32
Cihân-Arâ (Gaffarî), 32
Cihân-nüma (Neşrî), 32, 33, 49, 55[4]

Ç

Çandarlı Vezir Ailesi (İ. H. Uzunçarşılı) 247[992]
Çerâğü'l-Futûh (Bedreddin Mahmud Simavnavi) 182[625]

D

ed-Dâiretü'n-Nu'mâniyye fi'd-Devleti'l-Osmaniyye (İbnü'l-Arabî) 56
Dâsitân-ı Tevârih-i Âl-i Osman (Ahmedî) 63[56]
Defter-i Sancak-ı Arnavid (İnalcık) 214[802]
Divân (Ahmed Dede Efendi), 16, 19
Divân (Aşık Paşa), 88[165]
ed-Dürerü'l-Kâmine (İbn Hacer), 32, 181[621]

Dürretü'l-Ğavvâs (Harirî), 32
Düsturnâme-i Enverî'ye Medhal (Mükrimin Halil Yınanç) 63[56], 106[253], 136[394]
Düsturnâme (Enverî) 63[56], 65[63], 76[107], 77[112], 89[177], 101[226-227], 102[229], 103[234], 106[253], 122[321], 124[330], 124[332], 127[346], 136[393-394], 136[397], 139[416], 146[437], 159[491-492], 168[512], 191[677], 203[739], 168[532], 191[677], 203[739], 226[871], 228[880], 230[890], 234[914], 234[917], 235[925], 236[927], 236[928], 237[942], 244[979], 249[990], 247[902], 248[1002], 251[1023], 252[1027], 254[1044], 254[1045], 257[1066], 259[1082], 263[1107], 264[1109], 265[1116], 266[1122]
Düvel-i İslamiyye (Halil Edhem) 20[39], 20[40]

E

Edirne ve Paşa livası (T. Gökbilgin), 168[533], 237[937]
Ekber-nâme (Fazlullah el-Hindî), 32
Emir Sultan'ın hayatı ve şahsiyeti (Tarih Dergisi, Cavid Baysun), 184[650]
Enbâu'l-Gumr, fi ebnai'l-umr (İbn Hacer), 32, 102[232], 124[332], 132[375], 139[413-416], 142[425], 146[437-438]
el-Evâmiru'l-Alâiyye (İbn Bibi), 32
Etvârü'l-Mülûk (Elvan Çelebi), 88[166]

F

"Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı" (Türkiyat Mecmuası; Reşit Rahmeti Arat) 282[1221]
Fatih ve İstanbul Dergisi, 238[947]
Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları (Vladimir Mırmıroğlu) 220[840], 238[944], 241[966], 242[967], 242[968], 242[969], 242[970], 243[971], 265[1119]
el-Ferâizü's-Siraciyye, 181[622]
Ferhad ile Şirin, 175. Ayrıca bk. Hüsrev-ü Şirin
Feyzü'l-Haram fi Adâbi'l-Mutâlaa (Ahmed Dede Efendi), 17
Fezleke (Kâtip Çelebi), 32
Fihrist-i Şâhân (Solakzade Tarihi) 55[3]
Fusûsu'l-Hikem, (İbnü'l-Arabi), 182[625]

G

Gal (Brockelmann), 16[29], 17[32], 42[59], 181[621]
Gâyetü'l-Beyan fi Dekaik-i İlmi'l-Beyân (Ahmed Dede Efendi), 13[18], 14, 15
Gazavat-nâme (Anonim), 216[814], 216[817], 216[818], 218[825], 219[834-825-837-838], 220[841], 221[844-845], 222[852], 224[862]
Gazi Orhan Bey Vakfiyesi (Belleten, İ.H. Uzunçarşılı), 89[173]
Gazneliler (Erdoğan Merçil), 58[13]
Germiyanoğulları Tarihi (M. Çetin Varlık) 202[732]
Geschichte der Osmanicshen Reiches (Gor), 17, 42[57]
Gor, bk. Geschichte des.....
Grekçe Anonim, 124[332], 192[679], 193[684], 203[741], 209[775], 210[776], 220[839], 221[848], 241[964], 242[970], 245[985], 247[992], 252[1031], 253[1032], 253[1033], 255[1049], 258[1072], 260[1084], 262[1094]
Ğureru'l-Muhâdara (İbn Hazîn), 32
el-Gurer ve'd-Durer (Molla Hüsrev) 218[831]

H

Hacı Ivaz Paşa'ya Dair (Tarih Dergisi, Uzunçarşılı), 195[697]
Hakâiku'l-İmân, (Alâeddin Ali el-Bistamî, (Musannifek), 267[1135]
el-Hall ve'l-Akd, (Âlî Çelebi), 32
Hâşiyatü't-Tefsiri'l-Beydâvî, (Ahmed Dede Efendi), 17
Hâşiye alâ Haşiyeti'l-Lârî alâ şerhi Hidayeti'l-Hikme li'l-Hüseyn el-Meybûrî, (Ahmed Dede Efendi), 16
Havâdisu'd-Duhûr (İbn Tağribirdi) 218[828], 221[846], 223[857], 239[955], 244[979]
Hediyyetu'l-Ârifin fi Esmâi'l-Müellifin ve Asâri'l-Musannifin (Bağdatlı İsmail paşa), 16[29], 17[30], 20[40], 42
Heft İklîm (Emineddin Ahmed er-Râzi), 32
Heşt Behişt (İdris-i Bidlisî), 32, 33, 34, 56, 56[7]
el-Hidâye, (Burhanüddin el-Merğinanî), 13
Hindistan Tarihi, (Hikmet Bayur), 58[13]

Hüsnü'l-Muhâdara (Celaleddin es-Suyûtî), 32
Hüsrev-ü Şirin (Şeyhi Yusuf Sinan), 175[579]

İ

İkdu'l-Cumân (Bedrüddin Aynî), 132[375], 139[413-415], 140[417], 144[422], 144[432], 175[577], 176[582], 193[684], 218[828], 223[857]
el-İkdu'l-Ferîd (İbn Abd-i Rabbih), 32
İran Moğolları (B. Spuler), 67[68]
İskendernâme (Şâir Ahmedî), 159[490], 185, 158[490]
İslamic Studies, 43
İstanbul Enstitüsü Dergisi, 252[1025]
İstanbul'da En Eski Osmanlı Kitabesi (Halil Edhem), 238[947]
İstanbul'un Fethi (F. Dirimtekin), 90[181], 238[945], 245[985]
İstanbul'un Muhasarası ve Zaptı (Schlumberger), 238[947], 245[986]
İstanbul'un Zaptı Hakkında İhmal Edilmiş Bir Kaynak (N. İorga), 241[964], 244[979]
İstiare (Mevlana İsameddin), 14
İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi (İsmail Hami Danişmend), 59[19], 79[122], 80[126], 161[501], 191[675]
İzâhu'l-Meknûn fi zeyl alâ Keşfi'z-Zunûn, (Bağdatlı İsmail Paşa), 20[40], 42

K

Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (Y. Yücel), 215[810]
Karaman Tarihi, (Şikârî), 87[164]
Kaside-i Nûniyye (Hızır bey Çelebi) 254[1041]
Kenzu'd-Dekaik li'n-Nesefi fi furû'il-Hanefi (Molla Hattab), 87[162]
Keşfu'z-Zunûn, (Kâtip Çelebi) 87[162], 181[621]
Keşşâf (Zamahşeri'nin Tefsiri), 181[622]
Kitabelerimiz (Vakfılar Dergisi, H. B. Kunter), 184[639]
Kitab-ı Bayındıriyye (Ebu Bekir Tahranî), 32
Kitabu'l-Harâc (Ebu Yusuf), 262[1095]
Konya Halkevi Mecmuası, 42[61]
Kosova'da Meşhed-i Hüdâvendigar ve Gazi Mestan Türbesi (Tarih Dergisi; Semavi Eyice), 124[331]
Kronoloji bk. İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,
Künhü'l-Ahbâr (Gelibollu Âlî Çelebi), 32, 37, 54[2], 59[17], 260[1086]. Ayrıca bk. Âlî Çelebi

L

Latâifnâme, (Ahmed Dede Efendi'nin Dilgûşa tercümesi), 16
Latâifnâme, (Ubeyd-i Zâkânî), 12
Latâifu'l-İşârât (Şeyh Bedreddin), 182[625]
Lisânü'l-Ğayb ve'l-İlhâm (Müneccimbaşı), 17
Lübbü't-Tevârih, (Kazvînî), 32

M

el-Maarif (İbn Kuteybe), 32
Maârif-nâme (Aşık Paşa), 88[165]
Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi (Tacizâde Cafer Çelebi), 241[964], 241[966], 244[978], 244[979], 246[987], 247[995]
"Manevî ve Ağriboz Fetihnamesi", (Fatih ve İstanbul Dergisi; Ahmet Ateş), 275[1181]
Matlau's-Sa'deyn ve Mecmau'l-Bahreyn (Abdurrezzak es-Semerkandî), 32, 139[416], 140[417], 142[429], 143[430], 144[432], 144[436], 144[437-439]
Mecmeu't-Tevarih (Hafız Ebru) 141[422]
Mecmua-ı Şuarâ ve Tezkire-i Udeba (Mehmed Siracüddin), 9[1]
Mecmûatu'l-Ulum (Allame Sa'deddin Teftazanî), 15
Mehmed The Conqueror And His Time, (Franz Babinger), 209[775], 231[895], 261[1091]
Menâkibü'l Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye (Elvan Çelebi), 88[166]
Menâkıbu'l-Kudsiyye'ye göre Babaî Şeyhi Muhlis Paşa'nın Anadolu Selçuklu tantına geçişi (Tarih Dergisi, Ahmet Ağırakça), 87[64]
Menâru'l-Envâr (Ömer en-Nesefî) 87[162]
Menteşe Beyliği (Paul Wittek), 236[932], 129[354], 197[354], 197[708]

Meserretü'l Kulûb (Bedreddin Simavnavî), 182
el-Metâli', (Kadı Urmevî), 95
el-Mevahibu'l-Ledünniyye (Kastalânî), 32
Minhâcü'r-Rüşd (Mevlana Şükrullah), 254[1042]
Mir'âtu'l-Cenân (İmam Yâfiî), 32
Mir'âtü'l-Edvâr ve Mirkatü'l-Ahbâr (Tarih-i Lârî), 32
el-Misbâhu'l-Mudîe (Celaleddin Suyûtî), 32
Mu'cemu'l-Buldân (Yakut Hamevî) 58[15]
Mu'cemu'l-Müellifîn (Ömer Rıza Kehhale), 56[6], 87[162], 208[763], 240[958], 240[961]
el-Muhtasar (el-Meliku'l-Müeyyed), 32
Mukaddime (İbn Haldûn), 32
el-Mukleteyn fî Ahbâri'd-Devleteyn (Makrîzî), 32
Murad-nâme (İbrahim Efendi), 32
Müneccimbaşı Şeyh Ahmed Dede Efendi, Hayatı ve Eserleri (Nihal Atsız), 18[36], 42[61]
Münşeâtü's-Selâtîn (Feridun Bey), 33, 206[758], 220[843], 223[857], 223[859], 239[955], 241[964], 244[979], 280[1214]
Müsâmeratu'l-Ahbâr (Aksarayî), 32, 67[69]

N

Nigeristân (Gaffarî), 32
Nûru'l-Kulûb, (Şeyh Bedreddin), 182[625]
en-Nucûmu'z-Zahire (İbn Tağribirdi), 140[417-420], 141[422], 142[425], 144[432], 146[437], 168[533], 518[828], 221[846]

O

Onbeşinci yüzyıl Tarihçilerinden Neşrî'nin Hayatı ve eserleri, (Fahriye Arık), 63[56]
Osman Gazi'nin Neseb ve Hüviyeti (Türklük Mecmuası; İsmail Hami Danişmend), 63[56]
Osman Gazi'nin Neseb ve Hüviyeti'nin Tenkidi (Yeni Türk Mecmuası, Adnan Erzi), 63[65]
Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal (Uzunçarşılı), 277[1194]
Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı (Uzunçarşılı), 194[690]
Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu (H. A. Gibbons) 58[11]
Osmanlı Kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askerî Faaliyeti (S. Tansel), 252[1031]
Osmanlı Müellifleri (Bursa'lı M. Tahir Efendi), 14[22], 16[26], 17, 17[30], 20[40], 42, 49, 56[6], 60[23], 62[48], 132[372], 144[434], 175[580], 208[764], 240[958], 254[1041]
Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (M. Zeki Pakalın), 194[690], 196[702], 228[879]
Osmanlı Tarih yazarları ve Eserleri (Franz Babinger), 42[58]
Osmanlı Tarihi (Uzunçarşılı), 10[5], 59[18], 249[1004]. Ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı
Osmanlı Tarihi kronolojisi, bk. izahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi
Osmanlı Tarihine ait takvimler (Nihal Atsız neşri), 76[108]
Osmanlılarda Madenî Paralar (Nuri Pere) 89[173]
Osmanlıların Rumeli'de İlk Fetnettikleri Çimbi Kalesi (Tarih Dergisi; Münir Aktepe), 98[215]
Osttürksche Dialekstudien (Marquart), 58[11]

R

Ravzatu'l-Menâzir (İbn Şihne), 32, 139[413-416], 141[422]
Risâle fi Beyâni'l-Mecâz Tercümesi (Ahmed Dede Efendi), 15
Risâle fi Tahkiki'l-Kinâye, (Ahmed Dede Efendi), 13, 15
Risâle fi Tahkiki'l-Masdar, (Ahmed Dede Efendi), 13[18], 15
Risâle fi'l-Kinâye ve't-Ta'rîz (Ahmed Dede Efendi), 15
Risâle-i Musikiyye (Ahmed Dede Efendi), 17
Rumeli Hisar'ı ve İstanbul'da İlk Osmanlı Kitabesi (Fatih ve İstanbul Dergisi, E. H. Ayverdi), 238[947]

S

Safavatu's-Safva (İbnü'l-Cevzî), 32
Sahâifu'l-Ahbâr fi Vakâyi'il-A'sâr (Câmiud'-Düvel'in diğer ismi), 19, 37, 38, 39, 40, 40[50], 41, 278[1204]
Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyye (Sakıb Mustafa Dede), 10[5], 11[7], 13[15], 42, 42[56]
Selçuklular Zamanında Türkiye (Osman Turan) 59[18], 63[57], 65[66], 67[69], 72[90], 74[94]
Selimnâme, 38, 38[47]
Sicil-i Osmanî (Mehmed Süreyya), 13[14], 42, 49, 56[6], 59[19], 60[23], 62[48], 86[153], 86[154], 87[159], 87[160], 88[166], 88[168], 88[170], 95[199], 97[208], 126[336], 126[339], 144[433], 167[529], 175[580], 178[596], 181[622], 184[638], 198[717], 204[750], 207[762], 208[763], 208[764], 215[806], 215[811], 217[820], 218[832], 223[856], 232[901-903-904-905-906], 233[907], 233[909], 233[910], 233[911], 233[912], 240[961], 249[1009], 251[1020], 253[1039], 253[1040], 254[1041], 254[1042], 264[1111], 264[1112], 267[1135], 268[1138]
Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin (Ş. Yaltkaya), 179[604]
Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedreddin (A. Gölpınarlı - İ. Sungurbey), 179[605]
Solakzâde Tarihi bk. Fihrist-i Şâhân
Sultan II. Murad'ın İstanbul Muhasarası Hakkında bir Eser (Tarih Dergisi; Ioannes Kananos'tan Zafer Taşlıklıoğlu), 193[864]
es-Sülûk (Makrîzî), 32

Ş

Şecere-i Terâkime (Ebu'l-Gazi Bahadır Han), 61[41]
Şekaik Tercümesi (Mecdî), 218[832]
Şekaiku'n-Nu'mâniyye (Taşköprülüzade), 32, 69, 69[74], 85[150], 87[158], 87[160], 87[162], 87[164], 144[433], 173[563], 179[604], 179[605], 179[607], 186[650], 208[763], 208[764], 215[806], 215[811], 240[958], 240[950], 240[960], 240[961], 240[958], 240[959], 240[960], 240[961], 253[1039-1040], 254[1042]
eş-Şemâil (Makrizî), 32
Şerhu Kitabi'l-Ahlâk (Ahmed Dede Efendi'nin bir eseri), 17
Şerhu Mukaddimeti Mecmuati'l-Ulûm li't-Teftâzâni, (Ahmed Dede Efendi), 15
Şeyh Bedreddin Simavnavî (B.N. Kaygusuz), 179[605]
Şeyh Bedreddin Meselesi (A. Cerrahoğlu), 179[605]
Şeyhî'nin Hayatı ve Eserleri (F. Kadri Timurtaş), 175[580]

T

Ta'biru'r-Risaleti'l-Fârisiyyeti'l-İsâmiyye fi'l-İstiâre, (Ahmed Dede Efendi), 15[25]
Ta'likat alâ Oklidîs, (Ahmed Dede Efendi'nin bir eseri), 17
Tabakatü'ş-Şâfiiyye, (Taceddin es-Supkî) 21, 24
Tâcü't-Tevârih (Hoca Sa'deddin Efendi), 29, 32, 34, 35, 36, 56[6], 70[76], 71[81], 81[130], 92[186], 96[204], 104[239], 108[263], 116[297], 117[299], 130[361], 134[384], 147[441], 160[498], 204[750], 211[785], 219[833], 225[867], 298[1308], 300[1319]. Ayrıca bk. Sa'deddin Efendi
Târîhu'l-Medîne -el-vefâu'l-Vefâ'- (Semhûdî), 32
Târih-i Ebu'l-Feth (Tursun Bey), 30, 37, 224[860]. Ayrıca bk. Tursun Bey.
Târih-i Guzîde (Hamdullah Mustavfî), 32
Târih-i Kürdistân (Şeref-nâme), 32
Târih-i Râşid, 11[6], 13[16]
Târih-i Osmânî, (Necib Asım-M. Arif), 59[18]
Târih-i Sultan Mehemmed Hân-ı Sânî (Kritovulos, çev: Karolidi Efendi), 184[643], 237[942]
Târihte Usul (Zeki Velidi Togan), 18[36], 20[40], 42, 42[60]
Târihu'l-Hulefa (C. Suyûtî), 32
Târihu'l-Umem ve'l-Mulûk (Tarih-i Taberî, ibn Cerir et-Taberî), 32
Tefsîru'l-Celaleyn, 62[48]
Tertib-i Aksiye-i İbâre-i İsagûcî (Ahmed Dede Efendi), 16
et-Teshîl (Şeyh Bedreddin'in fetvaları), 182, 182[625]
Tetimmetu'l-Muhtasar (İbnü'l-Verdî el-Halebî), 32

Tetkikler (Halil İnalcık), 214[801], 286[814], 218[825-828-829-830], 219[838], 220[842], 221[844], 223[859], 224[862], 226[868], 230[889], 231[898], 234[915], 239[951], 245[986]

Tevârîh-i Âl-i Osman (Aşıkpaşa-zade), 32, 33, 49, 55[4]. Ayrıca bk. Aşık Paşa-zade

Tevârih-i Âl-i Osman (Kemal Paşa-zade), 55[4]

Tevârih-i Âl-i Osman (Kemalpaşa-zade VII. Defter), 225[864]. Ayrıca bk. Kemal Paşa-zade

Tevârih-i Âl-i Osman (Oruç Bey), 55[5]. bk Oruç Bey

Tevârih-i Âl-i Osman (Lütfi Paşa), 40, 40[50], 57[10]

Tevârih-i Âl-i Osman (Rûhî Çelebi), 32, 33, 57[9]

Tevârihu's-Selâtîni'l-Osmaniyye (Karamânî Mehmed Paşa), 33, 55[3]

Tezkire (Sâlimin Tezkiresi), 9[1], 11[7], 20[40]

Tezkire-i Şuarây-ı Mevleviyye, (Esrar Dede), 9[1], 10[5], 13[14], 16[27], 41[55]

The Crusade in the later Middle Ages (A.S.Atiye) 135[391]

The Fall of Constantinople (Runciman), 239[955], 242[969], 242[970], 243[972], 246[988]

The Reign of Zengi, (C. Alptekin) 59[18]

The Rise of Ottoman Empire (P. Wittek), 58[11]

Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın Doğu (Y. Yücel) 140[416]

Tuhfe-i Mahmudiye (Alaeddin Ali Musannifek)), 267[1135]

Tuhfetu'l-Mü'minin, (Ahmed Dede Efendi), 17

Tuhfetü's-Selatîn, (Alaeddin Ali Musannifek), 267[1135]

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar (Fuad Köprülü), 39[49], 87[160], 87[164]

Türkler Edirne'yi Ne Vakit Aldılar (Belleten; Alexandır Burmov, çev: H. Eren), 106[253]

Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar (Belleten; Adnan Erzi) 222[852]

Türkiye'de Toprak Meselesi, (Ömer Lütfi Barkan), 262[1095]

Türklere Dair Arapça Şiirler, (Türkiyat Mecmuası, Şerafeddin Yaltkaya), 62[48]

U

Ukudu'l-Cevâhir (Şeyh Bedreddin Simavnavî), 182[625]

V

Vakayîname (Yeorgios Stphrantzes), 238[942]

Vâridât (Şeyh Bedreddin), 182[625]

Vecîzu'l-Kelâm (Sahavî), 32

el-Vefâ'u'l-Vefâ fî Ahbâr-i Dâri'l-Mustafa, (Semhûdî), 32. Ayrıca bk. Târihu'l-Medine

Vefâyâtu'l-A'yân (İbn Hallikân), 32

Vekayiü'l-Fudalâ (Şeyhî), 9[1], 12[12], 41, 41[54]

Vekayiu'l-Fudalâ Zeyli, 14[21]

Vesiletu'l-Vusûl ila Ma'rifeti'l-Hamli ve'l-Mahmûl (Müneccimbaşı Ahmed b. Lutfullah), 13[19], 16

Z

Zafer-nâme (Şerefeddin Ali Yezdî), 32

Zafer-name (Nizameddin Şâmî), 140[416], 140[417], 143[430], 144[432], 144[436], 146[437], 147[440]

Nuru Osmaniye Kütüphanesi'ndeki müellif nüshasından bir varak